

ISSN: 1304-429-X

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

SAYI

46

MUSTAFA KEMAL UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

YIL/YEAR CİLT/VOLUME SAYI/ISSUE

2020

17

46

ISSN: 1304-429-X

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Mustafa Kemal University
Journal of Social Sciences Institute

Yıl/Year: 2020 ♦ Cilt/Volume: 17 ♦ Sayı/Issue: 46 ♦ ISSN: 1304-429-X

Hatay

**MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

**Mustafa Kemal University
Journal of Social Sciences Institute**

Yıl/Year: 2020 ♦ Cilt/Volume: 17 ♦ Sayı/Issue: 46 ♦ ISSN: 1304-429-X

Sahibi / Owner:

(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Adına)
(On Behalf of Hatay Mustafa Kemal University)
Prof. Dr. Hasan KAYA
Rektör / Rector

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief:

Doç. Dr. Mustafa Onur KAN

Editörler / Editors:

Doç. Dr. Mustafa Onur KAN
Doç. Dr. Sacit UĞUZ

Alan Editörleri / Section Editors:

Prof. Dr. Ali ACARAVCI – Prof. Dr. Seyfettin ARTAN
Prof. Dr. Özay KARADAĞ - Doç. Dr. Metin REYHANOĞLU
Doç. Dr. Orçun BOZKURT – Doç. Dr. Özgür ULUBEY
Doç. Dr. Esra Nur TIRYAKI – Dr. Öğr. Üyesi Özer ÖZBOZDAĞLI
Dr. Öğr. Üyesi Sezai DEMİR – Dr. Öğr. Üyesi İdris KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Serpil KIR

Yazı ve Redaksiyon Kurulu / Proofreading Board:

Arş. Gör. Dr. Aziz KILINÇ – Arş. Gör. Mustafa Burak TÜRKİYILMAZ

Kapak Tasarımı / Cover Design:

Arş. Gör. Kaan KAYA

Dergi Yazışma Adresi / Correspondence Adress:

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
Tayfur Sökmen Kampusü Antakya/ HATAY Tel: 0326 2455812
Faks: 0326 245 58 11 e-posta: mkusbed@gmail.com

Baskı-Hazırlık:

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

**MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

**Mustafa Kemal University
Journal of Social Sciences Institute**

Yıl/Year: 2020 ♦ Cilt/Volume: 17 ♦ Sayı/Issue: 46 ♦ ISSN: 1304-429-X

Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda iki kez yayımlanan hakemli, bilimsel bir dergidir. Yayımlanan yazıların her türlü hukuki ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

Derginin her hakkı saklıdır. Dergide yayımlanan yazılar kaynak gösterilmeksizin kullanılamaz.

DANIŐMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Hasan KAYA	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKYOL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Birol AKGÜN	Konya Üniversitesi
Prof. Dr. Nicholas APERGIS	Northumbria Üniversitesi, İngiltere
Prof. Dr. Seyfettin ARTAN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Alper ASLAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Özlem ATAY	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza ATEŞ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Faik BİLGİLİ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Recep BOZLAĞAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Sevgi ÇIKRIKÇI	Duisburg-Essen Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. Musa EKEN	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel EREN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan GENÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin GÜFTÂ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ	Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Songül KAKİLLİ ACARAVCI	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan Yılmaz KANDIR	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Bilginer ONAN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan ÖZTÜRK	Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur SOYTAŐ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail TUNCER	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Gülsün Leylâ UZUN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ZELKA	Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent ARI	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer İSKENDERÖĞLU	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Gazi Salah UDDIN	Linköping Üniversitesi, İsveç

46. SAYININ HAKEMLERİ (İsim sıralı liste)

Abdurrahman EREN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Ahmet BALCI	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Ahmet BUĞA	Gaziantep Üniversitesi
Ahmet DEMİRTAŞ	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Ali TAN	Mersin Üniversitesi
Ayhan KARAKAŞ	Çukurova Üniversitesi
Başak UYSAL	Gazi Üniversitesi
Bilge ŞAHİN	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Celalettin KORKMAZ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Çağla Derya TAĞMAT	Ankara Üniversitesi
Ece KOÇER	Ankara Üniversitesi
Ekin Oyan ALTUNTAŞ	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Emel Demir ASKEROĞLU	Namık Kemal Üniversitesi
Emrah BOYLU	İstanbul Aydın Üniversitesi
Emre YAKUT	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Ercüment YILDIRIM	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Fatih Coşkun ERTAŞ	Atatürk Üniversitesi
Fatih ÖZDEMİR	İskenderun Teknik Üniversitesi
Fatma Pervin BİLİR	Çukurova Üniversitesi
Gökhan KALMIŞ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Hakkı İlker KOŞTUR	Başkent Üniversitesi
Halil Erdem ÇOCUK	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Harun YILMAZ	İskenderun Teknik Üniversitesi
Haydar ÇORUH	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Hüseyin Kürşat TÜRKAN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
İşıl IŞIK BOSTANCI	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
İbrahim ÖRNEK	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlkay Doğan TAŞ	Kırıkkale Üniversitesi
İpek KARLIDAĞ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Mahmut GÜLLE	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Mihriban COŞKUN ARSLAN	Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Muharrem GÜNEŞ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Mustafa METE	Gaziantep Üniversitesi
Okan SARIGÖZ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Özden AKIN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Özer YILDIZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ramazan ÇEKEN	Aksaray Üniversitesi
Recep KAHRAMANOĞLU	Gaziantep Üniversitesi
Samet GÜNER	Sakarya Üniversitesi
Selda ARAS	Hacette Üniversitesi
Sevda DOĞAN DOLAPÇIOĞLU	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Tahir ÇELİKBAĞ	Fırat Üniversitesi
Volkan PAYASLI	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Yahya DEMİRKANOĞLU	Bitlis Eren Üniversitesi
Yavuz BOLAT	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması.....203
Development of an Instrument for Measuring 7th Grade Students' Understanding of Cell Concept

Hasan ÖZCAN, Cihan BOZ & Abdulkadir ÖZKAYA

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi.....234
Examination of Scientific Studies on Ethics in the Field of Education-Tarining Between 1994-2020 by Different Variables

Ceylan TAŞ & Kenan BULUT

Baolon Zhang'ın Dijital Resimde Superman Eserinin Üç Boyutlu Model Oluşturma Evreleri.....265
Superman's Work in Digital Picture of Baolon Zhang Three-Dimensional Model Creation Stages

Hasan DİLİM

Erken Çocukluk Döneminde Velayet Süreçlerinin Çocuğun Sosyal-Duygusal Gelişimine Etkisinin İncelenmesi279
A Review of the Influences of Custody Process on Children's Social and Emotional Development

Sevim KARAOĞLU

Fen Bilgisi Dersinde Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Algıladıkları Desteğin İncelenmesi.....291
Examination of Eight Grade Students' Perceived Supports in Science Classroom

Dursun SÖNMEZ & Muhammet Mustafa ALPASLAN

Okul Sporları Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.....306
The Scale of Evaluation in School Sports: A Study of Validity and Reliability

Oğuzhan GÜL, Aydoğan SOYGÜDEN & Yalçın KARAGÖZ

Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Whatsapp Uygulamasının Kullanımının Sözcük Öğretimi Bakımından İşlevselliği.....322
The Functionality of Using WhatsApp Application in Teaching Turkish as a Foreign Language

Ali GÖÇER & Bilal Ferhat KARADAĞ

An Evaluative Look at Afghan Lower Secondary Efl Textbooks.....	341
<i>Afghan Ortaöğretim İngilizce Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi</i>	
Sayed Masood HAIDARI, Isil TANRISEVEN & Omer OZER	
Eğitimde Nitelik Kavramına Yönelik Öğretmen Algıları: Karşılaştırmalı Bir	
Analiz.....	361
<i>Teachers' Perceptions towards the Concept of Quality in Education: A Comparative Analysis</i>	
Ömer Faruk ABİDE & Yücel GELİŞLİ	
Approaches Adopted or Community Dynamics? Interrogating the Reasons for	
Unsustainable Community Development in Ghanaian Slums.....	391
<i>Kabul Edilen Yaklaşımlar Mı, Toplum Dinamikleri Mi? Gana Garajlarında Sürdürülebilir Topluluk Gelişiminin Nedenlerini Sorgulamak</i>	
Jamal APPİAH-KUBİ	
Güvenlik Personelinin Risk Alma Eğilimi.....	415
<i>Risk Taking Tendencies of Security Personnel</i>	
Olca YILMAZ & Erman M. DEMİR	
Âşıkların Dilinden Kıbrıs Barış Harekâtı ve Kıbrıs Meselesi.....	433
<i>Cyprus Peace Operation and Cyprus Dispute According to Minstrels</i>	
Bülent ARI	
Hatay Ağzında Hâl Eklerinin Farklı Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme.....	449
<i>An Evaluation on the Different Uses of State Suffixes in the Dialect of Hatay</i>	
Ahmet HAŞİMİ	
Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya Yapılan Göçler ve	
Anadolu'nun Değişen Siyasi Yapısı.....	481
<i>According To Written Sources the Migrations to Anatolia in the Early Iron Age and the Changing Political Situation of Anatolia</i>	
Nurgül YILDIRIM & Şeyma ERENKUL	
Uluslararası Boyutlarıyla Sason Ermeni İsyanları.....	499
<i>Sasun Armenian Events with International Dimensions</i>	
İsmail GÖRGEN	

Adnan Menderes Dönemi Rus-Amerikan Merkezli Stratejik Güç Mücadelesi Çerçevesinde 1957 Suriye Olayları	521
<i>1957 Syria Crisis within the Framework of the Russian-American Centered Strategic Power Struggle during Adnan Menderes Period</i>	
Olçay ÖZKAYA DUMAN	
Kent Kuramları Bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar	545
<i>Syrian Refugees in Turkey with in the Context of Urban Theories</i>	
Mehmet Onur ÖZER & Eylem BEYAZIT	
Konteyner Terminal Stok Yönetiminde Abc Analizi ve Bulanık Sınıflandırma	563
<i>Abc Analysis and Fuzzy Classification in Container Terminal Inventory Management</i>	
Elifcan DURSUN & Ender GÜRGEN	
Nostaljinin Turizme Yansıması: Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi Örneği	584
<i>Reflection of Nostalgia to Tourism: Example of Eastern Mediterranean Nostalgia Express</i>	
Belma SUNA & Evrim YALDIZ	
Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde Kişi-İş Uyumundan Kişi-Örgüt Uyumuna Yönelik Bir Model Önerisi	605
<i>Organizational Socialization from Person-Job Fit to Person-Organization Fit: A Conceptual Model Proposal</i>	
Ömer Faruk COŞKUN	
Tms 36 Standardına Göre Varlıklarda Değer Düşüklüğünün Tespiti ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına Göre Muhasebeleştirilmesi	626
<i>Determination of Impairment of Assets According to Tas 36 Standard and Accounting in Accordance with the Draft Account Plan in Accordance with Financial Reporting Standards</i>	
Abitter ÖZULUCAN & Ergin TEMEL	
Uluslararası Toplumun Kitlesele Göçlere Tepkisi ve Uluslararası Göç Yönetimi: Suriye Krizi Örneği	653
<i>The International Society's Response to Massive Migration and International Migration Management: The Case of Syrian Crisis</i>	
Sibel ÇETİNER	

A Short Scale of Traffic Climate Across Five Countries	673
<i>Beş Ülkede Trafik İklimi İçin Kısa Bir Ölçek</i>	
Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU vd.	
Dergi Yayın ve Yazım İlkeleri	703

7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN HÜCRE KONUSUYLA İLGİLİ ANLAYIŞLARINI ÖLÇMEYE YÖNELİK BİR TEST GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

Hasan ÖZCAN

Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü,
hozcan@aksaray.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-4210-7733

Cihan BOZ

Milli Eğitim Bakanlığı, Saadet Güney Ortaokulu, cihanboz85@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-0420-4436

Abdulkadir ÖZKAYA

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri
Eğitimi Bölümü, aozkaya@mku.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-6962-4597

Makale Geliş Tarihi: 17.06.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 21.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Özcan, H., Boz, C. & Özkaya, A. (2020). 7. sınıf öğrencilerinin hücre konusuyula ilgili anlayışlarını ölçmeye yönelik bir test geliştirme çalışması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (46), 203-233.

Öz

Fen eğitiminde kaliteyi arttırabilmek için kazanımları kapsayan ölçme araçlarının kullanılması gerekmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, alanyazına 7. sınıf fen bilimleri dersi "Hücre" konusu kazanımlarını ölçmeye yönelik geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış bir ölçme aracı kazandırmaktır. 28 soruluk Hücre Akademik Başarı Testi (HABT) kapsam geçerliliği ve anlaşılabilirliği için alanında uzman 2 (iki) akademisyen, 4 (dört) fen bilimleri öğretmeni ve 1 (bir) Türkçe öğretmeni tarafından incelenmiştir. Benzer nitelikte ve öğrenci seviyesini aşan 3 (üç) madde uzman görüşleri sonucu testten çıkarılmıştır. 25 (yirmi beş) sorudan oluşan başarı testinin pilot uygulaması yapılmıştır. Uygulama 2 (iki) farklı okulda öğrenim görmekte olan 130 (yüz otuz) 7. sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan madde analizleri sonucunda başarı testinin güvenilirliğiyle ilgili olarak Cronbach Alpha (KR-20) kat sayısı .87 bulunmuştur. Ayrıca başarı testinin ortalama madde güçlüğü .668, ortalama madde ayırt ediciliği ise .596 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular ve bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlar ışığında geliştirilen başarı testinin geçerli ve güvenilir olduğu ifade edilebilir.

7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

Anahtar Kelimeler: Fen eğitimi, Fen Bilimleri Dersi, Hücre, Başarı testi, Ortaokul

DEVELOPMENT OF AN INSTRUMENT FOR MEASURING 7TH GRADE STUDENTS' UNDERSTANDING OF CELL CONCEPT

Abstract

In order to increase the quality in science education, measurement tools covering gains should be used. Therefore, the aim of the study is to introduce a measurement tool in the literature that can measure the "Cell" subject gains of the 7th grade science course and that has gained a validity and reliability. The 28-question Cell Academic Achievement Test (in Turkish: HABT) was examined by 2 (two) academicians, 4 (four) science teachers and 1 (one) Turkish teacher who are experts in their field for scope validity and comprehensibility. The 3 (three) items of similar quality and exceeding student level were excluded from the test as a result of expert opinions. The pilot test of 25 (twenty five) questions was implemented. It was applied to 130 (one hundred and thirty) 7th grade students studying in 2 (two) different schools in the fall semester. As a result of the item analysis, the Cronbach's Alpha (KR-20) coefficient was found .87 for the reliability of the success test. In addition, the average item difficulty of the success test was calculated as .668 and the average item distinctiveness was .596. As a result, the success test developed has been found to be valid and reliable.

Keywords: Science education, Science course, Cell concept, Achievement test, Secondary school

Giriş

Eğitim politikalarında belirleyici konumda olan paydaşlar tarafından nitelikli bir eğitim öğretim faaliyeti için planlamalar yapılmakta ve bu politikalar yöneticiler ve öğretmenler tarafından uygulanmaktadır. Burada ölçme ve değerlendirme boyutu söz konusu planlamaların ne kadar özenle yapılması gerektiğini göstermesi bakımından ve öğretimin niteliği ile sürdürülebilirliği açısından çok önemlidir. Planlamalarda ön plana çıkan ölçme ve değerlendirme hizmetleri öğrencilerin tutum ve akademik başarısının ne seviyede olduğunu belirlemede önemli bir konumdadır. Öğretmenlerin öğrencilerdeki gelişimi tüm detaylarıyla ortaya çıkarabilmeleri için ölçme ve değerlendirme faaliyetlerini çok iyi sunması gerekir (Turgut ve diğer, 2016).

Normatif bir örneğe dayanan standartlaştırılmış objektif başarı testi ilk olarak 1895 yılında Rice tarafından geliştirilmiştir. Yazım kuralları ile alakalı olan bu test 4 ile 8. sınıftan toplam 16.000 öğrenciye uygulanmıştır. 1900'ün ilk on yılında çeşitli tek konulu başarı testi geliştirme çalışmalarına devam edilmiştir ancak 1920'lerin başlarına kadar test bataryalarının basımı ortaya çıkmamıştır. 1970'li yıllarda ise test kitapları ortaya çıkmaya başlamıştır. Günümüzde ise bilgisayar ve internete uyarlanmış test uygulamaları ile karşılaşmaktayız (Katz ve Slomka, 1999).

Ölçme, öğretme ve öğrenme sürecinin önemli bir bileşenidir. Ölçme

uygulamalarının kalitesi ve özgünlüğü, öğrencinin belirli içerik alanındaki performansını ölçmek için geçerli ve güvenilir test öğeleriyle birlikte olmaktadır. Başarı testi, öğretmenler için belirli bir durumda öğrencilerin performansını belirlemek amacıyla kullanılan bir araçtır. Başarı testleri, öğretme öğrenme etkinliklerini izlemek ve değerlendirmek için bir süreç olarak kabul edilir. Hem öğrencilere hem de öğretmenlere geri bildirim sağlayarak öğretim sürecinin daha verimli hale gelmesini sağlar (Ahmad, Sultana ve Jamil 2020). Başarı testleri, öğrencilerin kendi öğrenme yeteneklerini değerlendirmek ve test puanları dayalı kendi yetkinliklerini belirlemek için bir yol sağlar. Bu sonuçlar, belirli bir konu sözü konusu olduğunda öğrencilerin zihinsel ve entelektüel kapasitelerini de tanımlar. Başarı testleri, öğrencinin yeteneklerinin doğru bir şekilde ölçülmesini sağlayan belirli seviyelerde doğrulanmış iyi sağlanan test formatlarıdır (Marasigan, 2019).

Mehrens ve Lehmann (1991) oluşturulan testlerin sade, anlaşılabilirliği yüksek bir biçimde olmasının hem öğrenciler hem de yapılan programlar için ciddi bir adım olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle üst düzey ölçme ve değerlendirme faaliyetlerinde beş temel özellik bulunmaktadır (Darling-Hammond ve diğerleri, 2013). Bunlar;

1. Üst düzey bilişsel becerilerin değerlendirilmesi,
2. Yüksek düzeyde eleştirel yeteneklerin değerlendirilmesi,
3. Uluslararası karşılaştırılmış değerlendirme,
4. Temel kavramların öğretilebilmesi şeklinde tasarlanma,
5. Geçerli, güvenilir, tarafsız ve destekleyici olması gerekmektedir.

Benzer bir şekilde Özhan ve Odabaş (2009), okullarda gerçekleştirilen ölçme değerlendirme faaliyetlerinin amaçlarını özellikle öğrenciler açısından şu şekilde sıralamaktadır;

1. Hazırbulunuşluklarının belirlenmesinde,
2. Derslerde öğretilen davranışları ne kadar benimsediklerine,
3. Ünite sonunda kazanımları edinme düzeylerine,
4. Ünite sonunda olası eksikliklerini geri dönüt olarak almalarında,
5. Ders sonundaki becerilerini ölçmede,
6. Farklı alanlara yönlendirmede,
7. Öğretim programının etkililiğini belirlemede (Akbulut ve Çepni, 2013),

Öğrencilerin kazanımları ne ölçüde aldığını ortaya çıkarmak adına pek çok ölçme aracı kullanılmaktadır (Gönen, Kocakaya ve Kocakaya, 2011; Kaptan ve Korkmaz, 1999; Karip, 2012; Kızıkan ve Bektaş, 2018; Nakiboğlu ve Güneş Yazar, 2019; Şen ve Eryılmaz, 2011; Yıldız, Keçeci ve Kırbag Zengin, 2019). Bunlardan en yaygın kullanım alanına sahip olan çoktan seçmeli testler, hızlı ve kolay uygulanabilmesi, pek çok kişiye aynı anda sunulabilmesi, maliyetinin uygunluğu, geçerlik ve güvenilirliğinin yüksek olabilmesi, kapsam geçerliliğini sağlaması gibi

7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

avantajlar sağladığı için daha fazla tercih edilmektedir (Atılğan, Kan ve Doğan, 2009; Erkan ve Gömleksiz, 2014; Güngörmez ve Akgün, 2018; Haladyna, 1997; Nacaroğlu, Bektaş ve Kızıkan, 2020; Tekindal, 2017). Klufa (2015), çoktan seçmeli testlerle puanlamanın güvenilirliğinin daha sağlam olacağını ifade etmektedir.

Geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış olan başarı testleri, tek başına öğrencilerin kazanımlara ne derece sahip olduğunu göstermenin dışında öğretim etkinliklerinin kalitesini ve süreç sonunda yapılabilecek değişikliklerle ilgili yol göstericilik görevini de üstlenir (Arslan ve Karamustafaoğlu, 2018).

Ülkemizdeki alanyazın taraması sonucuna baktığımızda fen bilimlerinde kullanılmak amacıyla pek çok başarı testi geliştirme çalışmalarının olduğu görülmüştür. Bu çalışmaların konularına baktığımızda Madde Döngüleri ve Çevre Sorunları (Nacaroğlu, Bektaş ve Kızıkan, 2020), Maddeyi Tanıyalım (Üçüncü ve Sakız, 2020), Basınç (Özcan, Koca ve Söğüt, 2019), Maddenin Halleri ve Isı (Divarcı ve Kaya, 2019), Hücre (Timur, Doğan, İmer Çetin, Timur ve Işık, 2019), Güneş Sistemi ve Ötesi (Özaşkın Arslan ve Karamustafaoğlu, 2019), Sistemler (Keçeci, Yıldırım ve Kırbag Zengin, 2019), Vücudumuzdaki Sistemler (Bolat ve Karamustafaoğlu, 2019), Madde ve Değişim (Nacaroğlu ve Bektaş, 2019), Dengeli Beslenme (Yıldız, Keçeci ve Kırbag Zengin, 2019), Doğa ve Kimya (Güneş Yazar ve Nakiboğlu, 2019), Aynalarda Yansıma ve Işığın Soğurulması (Saylan-Kırmızıgül ve Kaya, 2019), Bitki ve Hayvanlarda Üreme, Büyüme ve Gelişme (Güneş ve Serdaroğlu, 2018), Maddenin Yapısı ve Özellikleri (Kızıkan ve Bektaş, 2018), Basit Makineler (Özkan ve Eryılmaz-Muştu, 2018), Hücre Bölünmesi ve Kalıtım (Kızıkan ve Bektaş, 2018), Elektrik Enerjisi (Dumanoğlu ve Bezir-Akçay, 2018), Maddenin Değişimi (Saraç, 2018), Yer Kabuğunun Gizemi (Sontay ve Karamustafaoğlu, 2017), Vücudumuzun Bilmecesini Çözelim (Şener ve Taş, 2017), Ses (Sözen ve Bolat, 2016), Çözeltiler (Demir, Kızılay ve Bektaş, 2016), Korozyon (Bilir, 2016), Vücudumuzdaki Sistemler (Şahin ve Bodur, 2016), Kuvvet ve Hareket (İdin ve Aydoğdu, 2016), Isı ve Sıcaklık (Ayvacı ve Durmuş, 2016), Dünya'mız, Ay ve Yaşam Kaynağımız Güneş (Karamustafaoğlu ve Tutar, 2016), İş ve Enerji (Açıkgöz ve Karslı, 2015), Elektrokimya (Tunç ve Kılınç Alpat, 2015), Modern Fizik Konuları (Demir ve Akarsu, 2014), Maddenin Tanecikli Yapısı (Kenan ve Özmen, 2014), Çevre Sorunları (Güven, 2013), Kuvvet ve Hareket (Akbulut ve Çepni, 2013), Dinamik (Gönen, Kocakaya ve Kocakaya, 2011), İtme ve Momentum (Kızılçık ve Tan, 2011), Çözeltiler ve Fiziksel Özellikler (Tosun ve Taşkesenligil, 2011), Genetik (Çakır ve Aldemir, 2011), Basit Elektrik Devreleri (Şen ve Eryılmaz, 2011) çalışmaları örnek gösterebilir.

Bu araştırmada, 7. sınıf öğrencilerinin "Hücre" konusundaki başarılarını ortaya koymaya yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirme çalışmasına yer verilmiştir. Alanyazında "Hücre" konusu ülkemizde sadece Timur ve arkadaşlarının (2019) başarı testi geliştirdikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda konuyla ilişkin sınırlılığı azaltmak amacıyla alanyazına katkı sağlayarak öğrencilerin belirlenen konuya ilişkin anlama seviyelerini arttırmak, akademik başarılarını ölçmek ve değerlendirmek amacıyla geçerlik ve güvenilirlik şartlarını sağlayan bir başarı testinin

geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Fen bilimleri alanında yapılan başarı testi geliştirme çalışmalarının bir kısmı Tablo 1 ile paylaşılmaktadır:

Tablo 1: Fen Eğitimi Alanında Yapılmış Bazı Başarı Testi Geliştirme Çalışmaları

Araştırmacılar	Ünite Alanı/Konu Alanı	Katılımcı Sayısı (N)	Madde Sayısı (n)	Ortalama Madde Güçlüğü (p _{jx})	Ortalama Madde Ayırtediciliği (r _{jx})	Güvenlik Katsayısı (r/α)
Nacaroğlu, Bektaş ve Kızkapan (2020)	Madde Döngüleri ve Çevre Sorunları / Kimya	251	32	.55	-	.81
Üçüncü ve Sakız (2020)	Maddeyi Tanıyalım / Kimya	84	30	-	-	.83
Özcan, Koca ve Söğüt (2019)	Basınç / Fizik	200	20	.711	.404	.73
Divarcı ve Kaya (2019)	Maddenin Halleri ve Isı / Kimya	140	28	.605	.656	.905
Timur, Doğan, İmer Çetin, Timur ve Işık (2019)	Hücre / Biyoloji	62	22	.652	.507	.818
Özaşkın Arslan ve Karamustafaoğlu (2019)	Güneş Sistemi ve Ötesi / Fizik	392	36	.44	.40	.80
Keçeci, Yıldırım ve Kırbağ Zengin (2019)	Sistemler / Biyoloji	100	23	.63	.49	.83
Bolat ve Karamustafağlı (2019)	Vücudumuzdaki Sistemler / Biyoloji	427	35	.552	.486	.885
Nacaroğlu ve Bektaş (2019)	Madde ve Değişim / Kimya	115	34	.68	-	.87
Yıldız, Keçeci ve Kırbağ Zengin (2019)	Dengeli Beslenme / Biyoloji	127	30	-	-	.817

7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

Güneş Yazar ve Nakiboğlu (2019)	Doğa ve Kimya / Kimya	421	25	.43	-	.886
Saylan-Kırmızıgül ve Kaya (2019)	Aynalarda Yansıma ve Işığın Soğurulması/ Fizik	180	29	.59	-	.82
Güneş ve Serdaroğlu (2018)	Bitki ve Hayvanlarda Üreme, Büyüme ve Gelişme / Biyoloji	170	40	.617	.501	.885
Kızkapan ve Bektaş (2018)	Maddenin Yapısı ve Özellikleri / Kimya	382	21	.617	.600	.874
Özkan ve Eryılmaz- Muştu (2018)	Basit Makineler / Fizik	243	19	.249	.576	.882
Kızkapan ve Bektaş (2018)	Hücre Bölünmesi ve Kalıtım / Biyoloji	100	20	.53	.52	.76
Dumanoğlu ve Bezir-Akçay (2018)	Elektrik Enerjisi / Fizik	255	25	.520	.460	.790
Saraç (2018)	Maddenin Değişimi / Kimya	230	30	.501	.488	.714
Sontay ve Karamustafaoğlu (2017)	Yer Kabuğunun Gizemi / Fizik	329	38	.470		.845
Şener ve Taş (2017)	Vücudumuzun Bilmeçesini Çözelim / Biyoloji	178	46	.520	.440	.620
Demir, Kızılay ve Bektaş (2016)	Çözeltiler / Kimya	100	20	.584	.485	.738
Sözen ve Bolat (2016)	Ses / Fizik	234	43	.55	.57	.83

Hasan ÖZCAN, Cihan BOZ & Abdulkadir ÖZKAYA

Bilir (2016)	Korozyon / Kimya	110	20	.57	.41	.76
Şahin ve Bodur (2016)	Vücudumuzdaki Sistemler / Biyoloji	609	42	.640	.420	.870
İdin ve Aydoğdu (2016)	Kuvvet ve Hareket / Fizik	270	62	.309	.367	.804
Ayvacı ve Durmuş (2016)	Isı ve Sıcaklık / Fizik	4 7	19	.490	.340	.760
Karamustafaoğlu ve Tutar (2016)	Dünya'mız, Ay ve Yaşam Kaynağımız Güneş / Fizik	288	27	-	-	.780
Açıkgöz ve Karslı (2015)	İş ve Enerji / Fizik	70	18	.670	.440	.689
Tunç ve Kılınç Alpat (2015)	Elektrokimya / Kimya	340	50	.497	.489	.935
Demir ve Akarsu (2014)	Modern Fizik Konuları / Fizik	150	30	.400	.330	.603
Kenan ve Özmen (2014)	Maddenin Tanecikli Yapısı / Kimya	80	20	-	-	.887
Güven (2013)	Çevre Sorunları / Biyoloji	203	55	.49	-	.87
Akbulut ve Çepni (2013)	Kuvvet ve Hareket / Fizik	74	33	.560	.420	.970
Gönen, Kocakaya ve Kocakaya (2011)	Dinamik / Fizik	131	25	.360	.430	.807
Kızılıcık ve Tan (2011)	İtme ve Momentum / Fizik	143	21	-	-	.65
Tosun ve Taşkesenligil	Çözeltiler ve Fiziksel Özellikler	160	31	.410	.400	.770

7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

(2011)	/ Kimya					
Çakır ve Aldemir (2011)	Genetik / Biyoloji	120	16	.480	.420	.730
Şen ve Eryılmaz (2011)	Basit Elektrik Devreleri / Fizik	307	30	.554	.447	.896

Yöntem

Bu çalışmada, ortaokulda öğrenim görmekte olan yedinci sınıf öğrencilerinin “Hücre” konusuna yönelik akademik başarılarını tespit etmek amacıyla başarı testi geliştirilerek geçerlik ve güvenilirlik üzerine inceleme yapılmıştır. MEB tarafından daha önceden yapılmış ulusal düzeydeki sınavlardan ve yayımlanmış testlerden kazanımlara uygun olanlar arasından seçilen sorular kullanılmıştır.

Araştırmada, 7. Sınıf Hücre Akademik Başarı Testi (HABT) geliştirmek için aşağıdaki problemler üzerinde durulmuştur.

1. HABT’de her öğenin madde güçlük indeksi (pJ) nedir?
2. Her bir HABT öğesinin madde ayırt edicilik indeksi (rJx) nedir?
3. Her bir HABT öğesinin madde istatistikleri nedir?
4. HABT’nin güvenilirlik kat sayısı nedir?

Evren ve Örneklem

Araştırmacının örnekleme, araştırmacılarından birinin de çalıştığı okulun dâhil olduğu aynı ildeki 2 devlet okulunda öğrenim görmekte olan 7. sınıftaki 130 öğrenciden oluşmaktadır. Liamputtong (2013), örneklem seçiminde olasılık faktörü olup olmaması ve araştırmacının amaçları ile araştırma sorularının ifade edilmesine göre örnekleme yöntemini olasılıklı (amaçsız) örnekleme ve olasılıklı olmayan (amaçlı) örnekleme olarak iki şekilde incelenebileceğini belirtmiştir. Bu çalışmada olasılıklı olmayan örnekleme yönteminden kolay ulaşılabilir örnekleme uygun bir seçim yapılmıştır. Patton (2002) kolay ulaşılabilir örnekleme, araştırmacının zaman ve enerjisinden tasarruf sağlayan bir yöntem şeklinde belirtmiştir. Bunun yanında diğer yöntemlere göre ise geçerlik ve güvenilirliğinin daha az olduğu ifade edilmektedir (Creswell, 2013).

Veri Toplama Araçları

HABT’nin geliştirilmesinde amaçlar ile çalışmanın her bir öğesi arasında mantıksal tutarlılığın sağlanması (görünüş geçerliliği) için araştırmacılar tarafından veri toplama işlem basamakları tasarlanmıştır. Bu işlem basamaklarının doğruluğu alanında uzman 2 (iki) akademisyen tarafından kontrol edilmiştir. Uzmanlar, çalışmanın görünüş geçerliğine sahip olduğu konusunda hem fikirdir. Araştırmacının amacı kapsamında, öğrencilerin fen bilimleri dersi “Hücre” konusuna yönelik akademik başarı seviyelerinin ortaya çıkarılması amacıyla araştırmacılar tarafından bir başarı testi hazırlanmıştır.

Hücre Akademik Başarı Testi (HABT) 25 (yirmi beş) sorudan oluşmaktadır (Ek).

HABT hazırlanırken fen bilimleri dersi 2013 öğretim programı esas alınarak ve ilgili kazanımlara dikkat edilerek çalışılmıştır. “Canlılar ve Hayat” konu alanı kapsamındaki “Vücudumuzdaki Sistemler” ünitesinin “Hücre” konusuna ait 3 (üç) kazanım üzerinden MEB tarafından önceki yıllarda yapılan ulusal düzeydeki sınavlardan (DPY, TEOG, OKS, SBS, PYBS) ve ÖDSGM tarafından yayımlanan Kazanım Kontrol Testleri (KKT) içerisinden sorular seçilerek madde havuzu oluşturulmuştur. 28 soruluk HABT kapsam geçerliliği ve anlaşılabilirliği için alanında uzman 2 (iki) akademisyen, 4 (dört) fen bilimleri öğretmeni ve 1 (bir) Türkçe öğretmeni tarafından incelenmiştir. Benzer nitelikte olan, öğrenci seviyesini aşan, ayırt ediciliği düşük çıkan ve kapsam dışı görülen 1 madde ile yalnızca madde ayırt ediciliği düşük çıkan 2 madde uzman görüşleri sonucunda HABT’den çıkarılmıştır. Özgüven (2012) başarı testinin geliştirilmesi sırasında, soruların ölçme noktasında amaçlanan konuları ve hedefleri karşılama derecesi olan kapsam geçerliliğine dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ortaya çıkan HABT’nin içerdiği soruların alındıkları sınav isimleri ve sınavların yapıldığı yıllara göre dağılımları Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2: Hücre Akademik Başarı Testi Sorularının Alındığı Sınavlar ve Testler

Soru Numarası	Alındığı Sınav-Test	Sınav Yılı
1	PYBS	2017
2	PYBS	2016
3	PYBS	2016
4	PYBS	2015
5	MEB-KKT	2015-2016
6	PYBS	2014
7	PYBS	2013
8	SBS	2008
9	PYBS	2012
10	PYBS	2011
11	MEB-KKT	2015-2016
12	MEB-KKT	2015-2016
13	MEB-KKT	2015-2016
14	MEB-KKT	2015-2016
15	MEB-KKT	2015-2016
16	MEB-KKT	2016-2017
17	MEB-KKT	2016-2017
18	MEB-KKT	2016-2017
19	MEB-KKT	2016-2017

7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

20	MEB-KKT	2015-2016
21	MEB-KKT	2016-2017
22	MEB-KKT	2016-2017
23	MEB-KKT	2015-2016
24	MEB-KKT	2015-2016
25	MEB-KKT	2016-2017

Hücre akademik başarı testinde kullanılan soruların ilgili olduğu kazanımlar aşağıda Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3: Hücre akademik başarı testinin kazanımlarla ilişkisine yönelik belirtke tablosu

Kazanımlar	Madde Numarası	Toplam
6.1.1.1.Hayvan ve bitki hücrelerini, temel kısımları ve görevleri açısından karşılaştırır.	2, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 25	17 %68
6.1.1.2.Geçmişten günümüze, hücrenin yapısı ile ilgili olarak ileri sürülen görüşleri teknolojik gelişmelerle ilişkilendirerek tartışır.	14, 17	2 %8
6.1.1.3.Hücre-doku-organ-sistem-organizma ilişkisini açıklar.	1, 3, 9, 11, 18, 24	6 %24
Toplam		25 %100

Uygulama ve Verilerin Analizi

Uzman görüşleri neticesinde ortaya çıkan 25 sorudan oluşan HABT'nin pilot uygulaması gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama 2 (iki) ortaokulda daha önce hücre konusunu öğrenen 7. sınıf düzeyindeki 85 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Uygulama sırasında testte öğrencilerin anlamakta problem yaşadıkları bir kısım olmadığı görülmüştür. Elde edilen veriler doğrultusunda, madde analizi yapılmış ve ölçeğin güvenilirliğine ilişkin KR-20 iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Başarı testinin pilot uygulaması sonucunda orta güçlükte olduğu ve ayırt ediciliğinin yüksek olduğu görülmüştür. Bununla beraber KR-20 iç tutarlılık katsayısı .80 olarak hesaplanmıştır. Bu değer .70 üzerinde olması yeterliliğinin yanında daha yüksek olması ise güvenilirlik anlamında olumlu olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2018). Pilot uygulama neticesinde HABT üzerinde düzenlemeler yapılarak asıl uygulamaya hazırlanmıştır.

Bulgular

Test geliştirme aşamasında 2 fen alanı uzmanı ve 2 fen bilimleri öğretmeni tarafından incelenmesi sonucu, öğrenci seviyesi ve kapsam açısından uygunluğu ile ilgili alınan görüşler, maddelerin kapsam geçerliğinin olduğuna dayanak

oluşturmaktadır. HABT'nin asıl uygulaması sonucu elde edilen veriler madde analizine tabi tutularak incelenmiştir. Tablo 2'de görüldüğü gibi asıl uygulama sonucu tüm soruların ortalama madde ayırıcılık indeksi .596 ve ortalama madde güçlük indeksi ise .668 düzeyindedir. Aynı zamanda hesaplanan KR-20 iç tutarlık katsayısının .87 düzeyinde olduğu görülmüştür. Bu değer .70'in üzerinde olması ölçeğin güvenilir olduğunu kanıtlamaktadır (Büyüköztürk, 2013; Tezbaşaran, 1996).

HABT'nin asıl uygulama sonucunda elde edilen verilerden madde analizi yapılmıştır. Testin istatistiksel değerleri tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4: HABT asıl uygulama sayısal istatistikleri

HABT	Sayısal Değerler
Soru sayısı	25
Uygulanan kişi sayısı	130
Madde ayırt ediciliği (r _{Jx}) ortalaması	.596
Madde güçlüğü (p _j) ortalaması	.668
Kuder Richardson-20 güvenirlik katsayısı	.87

Başarı testine dâhil edilen soru maddelerinin madde güçlük ve madde ayırt edicilik indekslerine göre kriterleri Baykul'a (2010) göre tablo 5'te ve Gömleksiz ve Erkan'a (2010) göre tablo 6'da dağılımları ise tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 5: Madde ayırt edicilikleri

Madde ayırt ediciliği	Değerlendirme
< .19	Madde testten çıkartılmalı
.20 - .29 arası	Madde düzeltilmeli
.30 - .39 arası	İyi bir madde
> .40 ve üzeri	Çok iyi bir madde

Tablo 5 incelendiğinde madde ayırt edicilik değerinin .40 ve üzerinde olması maddenin çok iyi olduğunu; .30 ile .39 arasında olması iyi bir madde olduğunu; .20 ile .29 arasında olması ise maddenin düzeltme yapılarak testte tutulabileceğini; ayrıca bu değer .19 ve altında olması maddenin testten çıkarılması veya tamamen gözden geçirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Tablo 6: Madde güçlük indeksi

Madde güçlük indeksi	Değerlendirme
0.80 ve daha büyük	Çok kolay bir madde
0.65-0.79	Oldukça kolay bir madde
0.35-0.64	Orta düzeyde bir madde
0.20-0.34	Oldukça zor bir madde
0.19 ve daha küçük	Çok zor bir madde

Tablo 6 incelendiğinde madde güçlüğü indeksi ise, testte bulunan maddelerin

7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

doğru cevaplanma oranını gösterir ve bu indeks, 0 ve 1 arasında değerler alırken; 1'e yaklaştıkça maddeler kolaylaşır, 0'a yaklaştıkça ise zorlaşmaktadır.

Tablo 7: Asıl uygulama sonucu oluşan madde analiz sonuçları.

Madde numarası	Grup	Doğru cevaplayan	Madde ayırt edicilik indeksi (r _{Jx})	Madde güçlük indeksi (p _J)
1	Üst	41	.65	.75
	Alt	15		
2	Üst	37	.57	.62
	Alt	14		
3	Üst	40	.33	.78
	Alt	27		
4	Üst	40	.50	.78
	Alt	20		
5	Üst	36	.68	.52
	Alt	9		
6	Üst	41	.57	.79
	Alt	18		
7	Üst	40	.47	.77
	Alt	21		
8	Üst	37	.62	.54
	Alt	12		
9	Üst	38	.35	.76
	Alt	24		
10	Üst	39	.57	.69
	Alt	16		
11	Üst	41	.62	.74
	Alt	16		
12	Üst	39	.55	.63
	Alt	17		
13	Üst	40	.72	.62
	Alt	11		
14	Üst	40	.45	.81
	Alt	22		
15	Üst	40	.80	.61

	Alt	8		
16	Üst	36	.72	.56
	Alt	7		
17	Üst	39	.65	.69
	Alt	13		
18	Üst	41	.72	.69
	Alt	12		
19	Üst	35	.65	.60
	Alt	9		
20	Üst	35	.52	.64
	Alt	14		
21	Üst	32	.55	.54
	Alt	10		
22	Üst	40	.57	.73
	Alt	17		
23	Üst	40	.75	.64
	Alt	10		
24	Üst	34	.50	.52
	Alt	14		
25	Üst	38	.77	.59
	Alt	7		

Araştırmalarda ayırt edicilik indeksi 0.25'ten büyük olan değerler için soruların öğrencileri ayırt etmede başarılı maddeler olduğu yapılan çalışmalar ile paralellik göstermektedir (Çepni ve diğer, 2008; Divarcı ve Kaya, 2019; Özaşkın Arslan ve Karamustafaoğlu, 2019; Turgut ve Baykul, 2012). Tablo 6'da soruların madde ayırtıcılık indeksi değerlerinin 0.25'ten büyük olduğu görülmektedir. Soruların ayırt ediciliğinin iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

Başarı testine dâhil edilen soru maddelerinin ortalama ve standart sapma değerlerine göre dağılımları Tablo 8'de verilmektedir.

Tablo 8: Başarı Testi Madde İstatistikleri

Soru	N	Ort.	Standart Sapma
1	130	.754	.432
2	130	.623	.486
3	130	.785	.413
4	130	.785	.413

7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

5	130	.515	.502
6	130	.792	.407
7	130	.777	.418
8	130	.546	.500
9	130	.762	.428
10	130	.692	.463
11	130	.746	.437
12	130	.638	.482
13	130	.623	.486
14	130	.815	.389
15	130	.615	.488
16	130	.562	.498
17	130	.692	.463
18	130	.692	.463
19	130	.600	.492
20	130	.646	.480
21	130	.546	.500
22	130	.738	.441
23	130	.646	.480
24	130	.523	.501
25	130	.592	.493

Tablo 8 incelendiğinde standart sapmanın en fazla 5. soruda olduğu, test madde ortalamasının ise en fazla 14. soruda olduğu görülmüştür.

Uzman görüşleri doğrultusunda yapılan analizler ile başarı testinin geçerliliğinin ve güvenilirliğinin yüksek olduğuna karar verilmiştir.

Tartışma

Bu çalışmada öğrencilerin “Hücre” konusuna ilişkin anlama seviyelerini ortaya çıkarmak, akademik başarılarını ölçmek ve değerlendirmek için geçerlik ve güvenilirlik koşullarını sağlayan bir başarı testinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda geçerli ve güvenilir bir başarı testi oluşturmak için başarı testinin oluşturulma adımları hassasiyetle yerine getirilmiştir. Alanyazın incelendiğinde fen bilimlerinde geliştirilen birçok ölçeğin de benzer biçimde test geliştirme basamaklarının takip edilmesi sonucunda oluşturulduğu görülmektedir (Açıkgöz ve Karslı, 2015; Akbulut ve Çepni, 2013; Bolat ve Karamustafaoğlu, 2019; Demir, Kızılay ve Bektaş, 2016; Divarcı ve Kaya, 2019; Keçeci, Yıldırım ve Kırbag Zengin, 2019; Kenan ve Özmen, 2014; Nacaroglu, Bektaş ve Kızkapan, 2020; Özcan, Koca ve Söğüt, 2019; Saraç, 2018; Şener ve Taş, 2017; Üçüncü ve Sakız, 2020).

Başarı testinin yapı geçerliliğinin sağlanması için gerçekleştirilen madde analiziyle geliştirilmiş olan testteki 25 maddenin 23'ünün ayırtedicilik indeksinin 0.40 ve üzeri olduğu görülmektedir. Bu durum başarı testinin genel anlamda iyi maddelerden oluştuğunu göstermektedir. Madde ayırtediciliğinin ortalama .596 olması benzer çalışmaların da olduğunu göstermektedir (Divarcı ve Kaya, 2019; Kızıkan ve Bektaş, 2018; Özkan ve Eryılmaz-Muştu, 2018; Sözen ve Bolat, 2016). Öte yandan başarı testinde bulunan maddelerin madde güçlük indekslerinin .52 ile .81 olduğu yani orta-kolay düzeyde denilebilecek bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu durum öğrencilerin soruları okuduğunda anlama kısmında pek problem yaşamadıklarının göstergesi sayılabilir. Başarı testinin ortalama güçlük indeksinin .668 olması alanyazına bakıldığında benzer ve buna yakın çalışma sonuçlarının olduğunu göstermektedir (Açıkgöz ve Karlı, 2015; Divarcı ve Kaya, 2019; Keçeci, Yıldırım ve Kırbag Zengin, 2019; Nacaroğlu ve Bektaş, 2019; Özcan, Koca ve Söğüt, 2019; Şahin ve Bodur, 2016; Timur ve diğer, 2019).

Geliştirilen başarı testinin güvenilirliğinin göstergesi olan KR-20 katsayısı ,87 olarak hesaplanmıştır. Bu değer .70'in üzerinde olması ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2013; Tezbaşaran, 1996). Alanyazın incelendiğinde geliştirilen testlerin KR-20 katsayısının $0.60 \leq \alpha < 0.90$ aralığında olan fazla sayıda çalışmaya rastlanmıştır (Açıkgöz ve Karlı, 2015; Ayvaci ve Durmuş, 2016; Çakır ve Aldemir, 2011; Demir, Kızılay ve Bektaş, 2016; Dumanoğlu ve Bezir-Akçay, 2018; Gönen, Kocakaya ve Kocakaya, 2011; Güneş ve Serdaroğlu, 2018; İdin ve Aydoğdu, 2016; Karamustafaoglu ve Tutar, 2016; Özcan, Koca ve Söğüt, 2019; Saraç, 2018; Şener ve Taş, 2017; Tosun ve Taşkesenligil, 2011). Geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış bir başarı testi olarak alanyazına hizmet edeceği düşünülmektedir.

2013 fen bilimleri öğretim programında yer alan "Hücre" konusunun kazanımlarına uygun olarak MEB'in önceki yıllarda yapmış olduğu ulusal düzeydeki sınavlardan ve yayımlanmış olduğu testlerden faydalanılarak oluşturulmuş olan başarı testinin geçerlik ve güvenilirliğinin yanında kapsamının da uzmanların da takibiyle uygun olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın alanyazına katkılarının olacağını düşünerek bazı önerilerde bulunulabilir.

Okullarda gerçekleştirilen öğretim faaliyetlerinin devamında kazanımların ne düzeyde etkili olabildiğini ölçme ve değerlendirme yoluyla sağlayan öğretmenler için çok faydalı bir test olabileceği ve öğrencilerin başarısını daha net ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir.

Çoktan seçmeli testlerin avantajlarının yanında dezavantajlarının da olduğu bilinmektedir. Tek başına kullanılmasının özellikle kavram yanılgılarını belirleyebilmesinde eksiklikleri olabilir bu yüzden devamında açık uçlu sorularla ya da değişik yöntemlerle geçerlilik ve güvenilirlik artırılabilir.

Son yıllarda özellikle bazı sınıf seviyelerinde, MEB tarafından yapılan ulusal düzeydeki sınavlarda daha çok öğrencilerin var olan bilgilerini ölçmek yerine eleştirel düşünebilme, problem çözme, analiz ve sentez yapabilme gibi üst düzey becerilerini ölçtüğü görülmektedir. Bu çalışmada üst düzey becerileri ölçme noktasında

7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

eksiklikler olabilir. İleriye dönük çalışma yapacaklara bu durumu göz önünde bulundurarak soru seçimini yaparken ya da soru havuzu oluştururken bu durumu göz önünde bulundurmaları gerekmektedir.

Genellikle nitel araştırmalarda çalışma yapanların örneklem büyüklüğünün genellemeye ne düzeyde olanak sağladığı pek düşünülmeden ve nasıl seçimine dikkat etmeden ulaşılabildiği kolay ve çalışılması pek masraflı olmayan durumları tercih ettikleri görülmektedir (Vogt ve diğer, 2012). Kolay ulaşılabildiği örneklemde araştırmacı, elinde hazır bulunan öğeler içerisinde yeterli sayıda öğeyi örneklem olarak belirlediği için şans faktörü fazlasıyla devreye girebilir. Bundan dolayı bu çalışmada da ve alanyazındaki birçok çalışmada tercih edilen kolay ulaşılabildiği örneklem yerine daha kapsayıcı örneklem seçimi yapılmasının önemli sonuçlarının olacağı düşünülebilir.

Hücre konusunda geliştirilen başarı testinin okullarda kullanılabilirliğinin faydalı olacağı ve alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Açıkgöz, M. ve Karlı, F. (2015). Alternatif ölçme-değerlendirme yaklaşımları kullanılarak iş ve enerji konusunda geliştirilen başarı testinin geçerlilik ve güvenilirlik analizi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1-25.

Ahmad, S., Sultana, N. and Jamil, S. (2020). Considerations for Constructing and Validating Biology Achievement Test at Secondary Level. *US-China Education Review B, January 2020, Vol. 10, No. 1*, 13-25doi: 10.17265/21616248/2020.01.002

Akbulut, H. İ. ve Çepni, S. (2013). Bir üniteye yönelik başarı testi nasıl geliştirilir? İlköğretim 7. sınıf kuvvet ve hareket ünitesine yönelik bir çalışma. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 18-44.

Arslan, A. G. Ö., ve Karamustafaoğlu, S. (2018). Fen Bilimleri Öğretim Programı Kapsamındaki 7. Sınıf Güneş Sistemi Ve Ötesi Ünitesine Yönelik Bir Başarı Testi Geliştirme. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(2), 172-205.

Atılğan, H., Kan, A. ve Doğan, N. (2009). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. (3. Baskı). Ankara: Arı Yayıncılık.

Aygan, M. B. ve Kırbağ Zengin, F. (2017). Yenilenebilir Enerji Konusunda Geçerliliği ve Güvenilirliği Sağlanmış Bir Başarı Testi Geliştirme Çalışması, *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 8(28), ss. (CXXXIX-CLV).

Ayvacı, H. Ş. ve Durmuş, A. (2016). Bir başarı testi geliştirme çalışması: Isı ve sıcaklık başarı testi geçerlik ve güvenilirlik araştırması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 87-102.

Baykul, Y., (2010). *Eğitimde ve psikolojide ölçme: Klasik test teorisi ve uygulaması*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Bilir, V. (2016). Korozyon konusunda geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış bir başarı testi geliştirme çalışması. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2016(6), 124–133.

Bolat, A. ve Karamustafaoğlu, S. (2019). Vücudumuzdaki sistemler ünitesi başarı testi geliştirme: Geçerlik ve güvenilirlik. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 131-159.

Büyükköztürk, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem.

Büyükköztürk, Ş., (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem A yayıncılık.

Creswell, J. W. (2013). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. New York: Sage.

Çakır, M. ve Aldemir, B. (2011). İki aşamalı genetik kavramlar tanı testi geliştirme ve geçerlik çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16).

Çepni, S., Bayrakçeken, S., Yılmaz, A., Yücel, C., Semerci, Ç., Köse, E., ...Gündoğdu, K. (2008). *Ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.

Darling-Hammond, L., Herman, J., Pellegrino, J., Abedi, J., Aber, J. L., Baker, E., ... and Ho, A. (2013). Criteria for high-quality assessment. *Stanford Center for Opportunity Policy in Education, Stanford, CA*.

Demir, B. ve Akarsu, N. (2014). Modern fizik konuları ile ilgili kavram testi geliştirilmesi ve uygulanması: Modern fizik kavram testi (MKFT). *Journal of European Education*, 4(2).

Demir, N., Kızılay, E. ve Bektaş, O. (2016). 7. sınıf çözeltiler konusunda başarı testi geliştirme: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 10(1).

Divarçı, Ö. F. ve Kaya, H. (2019). 8. Sınıf “Maddenin Halleri ve Isı” Ünitesine Yönelik Geçerliliği ve Güvenirliği Sağlanmış Bir Akademik Başarı Testi Geliştirme Çalışması. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 214–238.

Dumanoğlu, F. ve Bezir-Akçay, B. (2018). Elektrik enerjisi başarı testinin geliştirilmesi. *E- Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 20-39.

Erkan, S. ve Gömleksiz M. (Ed.). (2014). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. (3. Baskı). Ankara: Nobel yayınları.

Gömleksiz, M. ve Erkan, S. (2010). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Gönen, S., Kocakaya, S. ve Kocakaya, F. (2011). Dinamik konusunda geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış bir başarı testi geliştirme çalışması, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), s.40-57.

7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

Güneş, M. H. ve Serdaroğlu, C. (2018). Bitki ve hayvanlarda üreme, büyüme ve gelişme ünitesinde geliştirilen başarı testinin geçerliliği ve güvenilirliği. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi)*, 2(1), 35-40.

Güngörmez, H.G. ve Akgün, A. (2018). Ortaokul öğrencilerinin fen bilimleri dersindeki kuvvet ve enerji ünitesine yönelik akademik başarı testi geliştirme çalışması. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 85-99.

Güven, E. (2013). Çevre sorunları başarı testinin geliştirilmesi ve öğretmen adaylarının bilgi düzeylerinin belirlenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2).

Haladyna, T. M. (1997). *Writing test items to evaluate higher order thinking*. Needham Heights: Allynand Bacon.

İdin, Ş. ve Aydoğdu, C. (2016). Kuvvet ve hareket ünitesi başarı testi geçerlik ve güvenilirlik araştırması. *Eğitim, Bilim ve Teknoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 14-33.

Kaptan, F. ve Korkmaz, H. (1999). *İlköğretimde Etkili Öğretme ve Öğrenme Öğretmen El Kitabı*.

Karamustafaoğlu, S. ve Tutar, M. (2016). 6. Sınıf Dünya'mız, Ay ve Yaşam Kaynağımız Güneş Ünitesi'ne yönelik bir başarı testi geliştirme. *Pegem Atıf İndeksi*, 303-320.

Karip, E. (Ed.) (2012). *Ölçme ve değerlendirme*. (5. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Katz, L. J. and Slomka, G. T. (1999). Achievement Testing. In Goldstein, G. ve Hersen, M. (Eds.). *Handbook of Psychological Assessment* (pp. 149 – 182). Oxford: Pergamon.

Keçeci, G., Yıldırım, P. ve Zengin, F. K. (2019). Sistemler akademik başarı testi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, 3(1), 96–114.

Kenan, O. ve Özmen, H. (2014). Maddenin tanecikli yapısına yönelik iki aşamalı çoktan seçmeli bir testin geliştirilmesi ve uygulanması. *Journal of Research in Education and Teaching*, 3(3), 371-378.

Kızılıçık, H. Ş. ve Tan, M. (2011). İtme ve momentum konusunda çoktan seçmeli bir test geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 185-198.

Kızılcıkan, O. ve Bektaş, O. (2018). Fen eğitiminde başarı testi geliştirilmesi: Hücre bölünmesi ve kalıtım örneği. *Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 1-18.

Kızılcıkan, O. ve Bektaş, O. (2018). Yedinci sınıf maddenin yapısı ve özellikleri ünitesi başarı testi geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 4(2), 186–202.

Klufa, J. (2015). *Multiple Choice Question Tests –Advantages and Disadvantages*. Retrieved from <http://www.inase.org/library/2015/zakynthos/bypaper/EDU/EDU-07.pdf>

Liamputtong, P. (2013). *Qualitative research methods* (4th ed.). South Melbourne: Oxford University Press.

Marasigan, N. V. (2019). Development and validation of mathematics achievement test. *International Journal of Recent Innovations in Academic Research*. Volume-3, Issue-3, March-2019: 262-268.

Mehrens, W. A. and Lehmann, I. J. (1991). *Measurement and evaluation in education and psychology*. (4. b.) New York: Holt, Rinehart and Winston.

Nacaroğlu, O. ve Bektaş, O. (2019). Fen bilimleri dersindeki madde ve değişim ünitesine yönelik geçerli ve güvenilir başarı testi geliştirme: BİLSEM örneği. *Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 67-88.

Nacaroğlu, O., Bektaş, O. ve Kızkapan, O. (2020). Madde döngüleri ve çevre sorunları konusunda başarı testi geliştirme: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(1), 36-51.

Nakiboğlu, C. ve Yazar, O. G. (2019). 9. sınıf “doğa ve kimya” ünitesi ile ilgili başarı testi geliştirilmesi: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 13(1), 76-104.

Özaşkın Arslan, A. G., Karamustafaoğlu, S. (2019). 2018 Fen bilimleri öğretim programı kapsamındaki 7. sınıf güneş sistemi ve ötesi ünitesine yönelik bir başarı testi geliştirme. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(2), 172-205.

Özcan, H., Koca, E. ve Söğüt, M. (2019). Ortaokul öğrencilerinin basınç kavramıyla ilgili anlayışlarını ölçmeye yönelik bir test geliştirme çalışması. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 130-144.

Özgüven, İ. E., (2012). *Psikolojik testler*. (11. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özhan, K. ve Odabaş, S. (2009). *Yediiklim KPSS eğitim bilimleri dergisi*. Ankara: Eğitim Bilgisayar Yayıncılık.

Özkan, E. ve Eryılmaz-Muştu, Ö. (2018). 8. sınıf basit makineler ünitesine yönelik başarı testi geliştirme: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 737-754. doi: 10.17218/hititsosbil.332294.

Patton, M. (2002). *Qualitative evaluation and research methods*. Beverly Hills: SAGE.

Saraç, H. (2018). Fen bilimleri dersi ‘maddenin değişimi’ ünitesi ile ilgili başarı testi geliştirme: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 416-445.

Saylan-Kırmızıgül, A. ve Kaya, H. (2019). ‘Aynalarda yansıma ve ışığın soğurulması’ konusunda geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış başarı testi geliştirme çalışması. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi [Journal of Theoretical Educational Science]*, 12(2), 474-493.

Sontay, G. ve Karamustafaoğlu, S. (2017). 5. sınıf fen bilimleri dersi “yer

7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

kabuğunun gizemi” ünitesine yönelik başarı testi geliştirme. *Fen Bilimleri Öğretim Dergisi*, 5(1), 62-86.

Sözen, M., ve Bolat, M. (2016). Developing an achievement test for the subject of sound in science education. *Journal of Education and Learning*, 5(2), 149-169.

Şahin, Ç. ve Bodur Ş. (2016). İlköğretim 7. sınıf ‘vücudumuzdaki sistemler’ ünitesine yönelik günlük yaşamla ilişkilendirme testi geliştirilmesi. *İlköğretim Online*, 15(3), 999-1016.

Şen, H. C. ve Eryılmaz, A. (2011). Bir başarı testi geliştirme çalışması: Basit elektrik devreleri başarı testi geçerlik ve güvenilirlik araştırması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-39.

Şener, N. ve Taş, E. (2017). Developing achievement test: A research for assessment of 5th grade biology subject. *Journal of Education and Learning*, 6(2), 254.

Tekindal, S. (Ed). (2017). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem A akademi.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.

Timur, S., Doğan, F., Çetin, N. İ., Timur, B. ve Işık, R. (2019). Developing achievement test on cell subject for 6th grade: a validity and reliability study. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48(2), 1202–1219.

Tosun, C. ve Taşkesenligil, Y. (2011). Revize edilmiş Bloom’un taksonomisine göre çözümler ve fiziksel özellikleri konusunda başarı testinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 499-522.

Tunç, T., ve Kılınç Alpat, S. (2015). Elektrokimyada geçerlik ve güvenilirliği sağlanmış kimya başarı testinin geliştirilmesi. *Journal of Higher Education ve Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 5(3).

Turgut, M. F. ve Baykul, Y. (2012). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.

Turgut, Ü., Salar, R. ve Çolak, A. (2016). Elektromanyetizma Konusunda Kavramsal Başarı Testi Geliştirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 117–140.

Üçüncü, G. ve Sakız, G. (2020). Başarı Testi Geliştirme Süreci: İlkokul Dördüncü Sınıf Maddeyi Tanıyalım Ünitesi Örneği. *Kastamonu Education Journal*, 28(1), 82-94.

Vogt, W. P., Gardner, D. C. and Haefele, L. M. (2012). *When to use what research design*. New York: Guilford Press.

Hasan ÖZCAN, Cihan BOZ & Abdulkadir ÖZKAYA

Yıldız, S., Keçeci, G. ve Zengin, F. K. (2019). Dengeli Beslenme Akademik Başarı Testi: Geçerlik ve Güvenirlik Araştırması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 848–869.

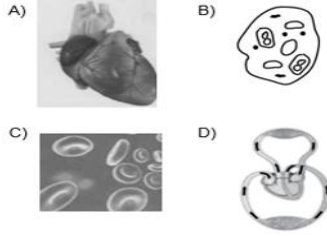
7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

Ekler

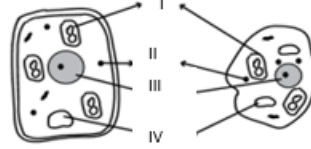
Ek: Hücre Akademik Başarı Testi

1. Bir öğrenci Fen Bilimleri dersinde Hücre → Doku → Organ → Sistem → Organizma ilişkisini resimlerle açıklamaktadır.

Öğrenci bu ilişkiyi resimlerle açıklarken "organ" yerine aşağıdakilerden hangisini kullanmalıdır?

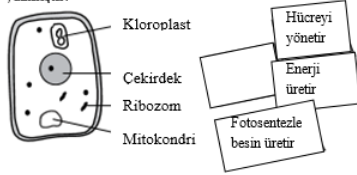
4. Şekilde Bitki ve hayvan hücrelerinde bulunan yapılar rakamla gösterilmiştir.

Aşağıdaki yapıların hangisi bu yapılardan birisi olamaz.

- A) Çekirdek B) Ribozom
C) Mitokondri D) Hücre duvarı

2. Ali, şekildeki bitki hücresini inceleyip gördüğü organellerden üç tanesinin görevini kartonlara yazmıştır.

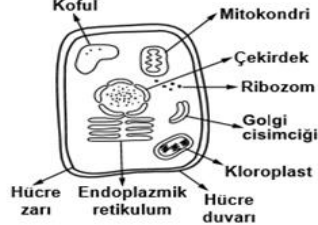

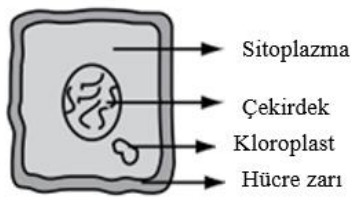
Buna göre görevi verilmeyen organel aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kloroplast B) Çekirdek
C) Mitokondri D) Ribozom

5. I. Çoğunluğu sudan oluşan şeffaf ve akıcı bir sıvıdır.
II. Yaşamsal faaliyetleri gerçekleştiren organelleri bulundurur.
III. Hücreye şekil verir.

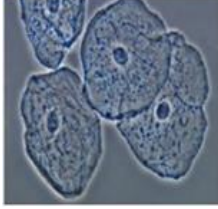
Yukarıda verilen özelliklerden hangileri hücre sitoplazmasına aittir.

- A) Yalnız I B) Yalnız II
C) I ve II D) I, II ve III

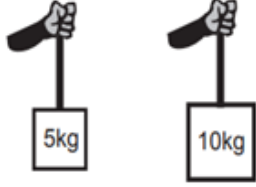
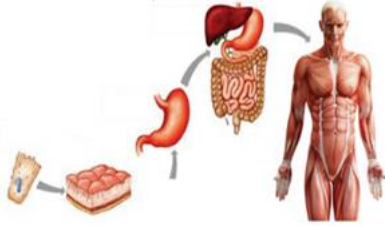

3. Bir öğrenci canlılardaki yapıları aşağıdaki gibi sıralamıştır. Hücre → Doku → Organ → Sistem → Organizma Buna göre yukarıdaki şekil bu sıralamada hangi basamağı temsil için kullanılabilir? A) Doku B) Sistem C) Organ D) Organizma	6. Bir öğrenci sınıfta farklı canlıların hücre yapılarını anlatırken resimler kullanıyor. Şekildeki hücreyi hangi canlı grubunu anlatırken kullanabilir? A) Bitkileri B) Hayvanları C) Bakterileri D) Mantarları
7. Bir öğrenci papatya ve sincap canlılarının resimlerini kartlara şekildedeki gibi yapıştırılmıştır. Bu canlıların hücre yapılarını kartlara yazacaktır. Papatya bitkisi hücreesindeki yapılar Sincap hücreesindeki yapılar Buna göre aşağıdakilerden hangisi, bu hücrelerden <u>yalnız birinde</u> yer alır? A) Mitokondri B) Ribozom C) Hücre duvarı D) Çekirdek	10. Aşağıdaki hücre şekli incelendiğinde bu hücre ile ilgili hangi soruya “evet” cevabı verilemez? A) Bitki hücresi mi? B) Hücre duvarı var mı? C) Hangi canlı türüne ait? D) Hücreyi yöneten kısım var mı?

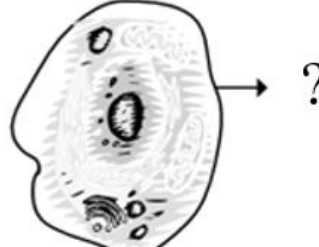

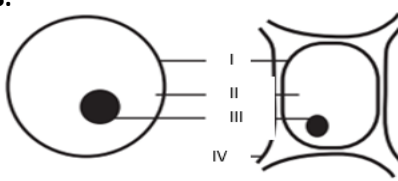
7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

8. Öğretmen Müge'den, kendi görevlerini anlatan aşağıdaki hücre organellerini hayvan hücresi şeklinin içine çizmesini istiyor. Müge hangi organeli çizirse hata yapmış olur? A : Fotosentezle besin üretirim. B : Hücre içi sindirimi yaparım. C : Hücre için önemliyim, bulunduğum hücreye enerji D : Küçük bir organelim ancak hücrede protein sentezi yaparım.	11. <table border="1" data-bbox="778 481 1241 577"> <thead> <tr> <th></th> <th>I</th> <th>II</th> <th>III</th> <th>IV</th> <th>V</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Yapılar</td> <td>Sistem</td> <td>Organ</td> <td>Doku</td> <td>Organizma</td> <td>Hücre</td> </tr> <tr> <td>Örnekler</td> <td>Dolaşım Sistemi</td> <td>Kalp</td> <td>Kan</td> <td>İnsan</td> <td>Akyuvar</td> </tr> </tbody> </table> Tabloda bir canlıya ait birimler örnekleri ile verilmiştir. Bu örneklere göre, en temel birimden büyüğe doğru sıralanmış olsa aşağıdakilerden hangisi doğru olur? A) V, III, II, I, IV B) I, III, II, V, IV C) V, IV, III, II, I D) I, II, III, V, IV		I	II	III	IV	V	Yapılar	Sistem	Organ	Doku	Organizma	Hücre	Örnekler	Dolaşım Sistemi	Kalp	Kan	İnsan	Akyuvar							
	I	II	III	IV	V																					
Yapılar	Sistem	Organ	Doku	Organizma	Hücre																					
Örnekler	Dolaşım Sistemi	Kalp	Kan	İnsan	Akyuvar																					
9. Fen ve Teknoloji dersinde "Hücreden Organizmaya" konusu işlenirken her kavrama uygun, örnek bir resim gösteriliyor. Buna göre verilen resim, bütün olarak aşağıdaki kavramlardan hangisi için en uygun olur? A) Hücre B) Doku C) Sistem D) Organizma	12. (I)..., canlının temel yapısal birimidir. Bu temel yapısal birimin içerisinde her türlü yaşamsal faaliyetlerin sürdürüldüğü, (II)... adı verilen farklı yapılar bulunur. Bu yapıların etrafını çevreleyen şeffaf ve akıcı bir sıvı olan (III) ... yer alır. Tüm bu birimleri kontrol eden, yöneten ve kalıtsal bilgiyi taşıyan kısım ise (IV) ...tir. Buna göre yukarıda verilen boşluklara hangi yapılar getirilmelidir? <table border="1" data-bbox="778 1276 1241 1601"> <thead> <tr> <th></th> <th>I</th> <th>II</th> <th>III</th> <th>IV</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>A)</td> <td>Hücre</td> <td>Sitoplazma</td> <td>Organel</td> <td>Çekirdek</td> </tr> <tr> <td>B)</td> <td>Organel</td> <td>Sitoplazma</td> <td>Çekirdek</td> <td>Hücre</td> </tr> <tr> <td>C)</td> <td>Hücre</td> <td>Organel</td> <td>Sitoplazma</td> <td>Çekirdek</td> </tr> <tr> <td>D)</td> <td>Organel</td> <td>Hücre</td> <td>Çekirdek</td> <td>Sitoplazma</td> </tr> </tbody> </table>		I	II	III	IV	A)	Hücre	Sitoplazma	Organel	Çekirdek	B)	Organel	Sitoplazma	Çekirdek	Hücre	C)	Hücre	Organel	Sitoplazma	Çekirdek	D)	Organel	Hücre	Çekirdek	Sitoplazma
	I	II	III	IV																						
A)	Hücre	Sitoplazma	Organel	Çekirdek																						
B)	Organel	Sitoplazma	Çekirdek	Hücre																						
C)	Hücre	Organel	Sitoplazma	Çekirdek																						
D)	Organel	Hücre	Çekirdek	Sitoplazma																						
13. I. Hücrenin şeklini belirler. II. Canlıdır. III. Seçici geçirgendir.	16. Bir öğrenci Fen Bilimleri dersinde mikroskopla gözlem yapmaktadır.																									

Verilen özelliklerden hangileri hücre zarına aittir? A) Yalnız I B) I ve II C) II ve III D) I, II ve III	Okülerden gördüğü görüntü aşağıdaki gibidir.
14. • Hücreyi ilk defa keşfeden Robert Hooke'tur• 1831 yılında Brawn bitki hücresinde çekirdeği keşfetmiştir.• Purkinje, Schwann ve Mohl sitoplazmayı keşfetmişlerdir.• Daha sonra hücre zarı bulunmuştur.• 1839 yılında "Hücre Teorisi" oluşturulmuştur.• 1857'de Kolliker kas hücresinde mitokondriyi tanımlamıştır.• 1898'de boyama teknikleri ile golgi cisimciği keşfedilmiştir. Yukarıda verilen hücre ile ilgili keşiflerin ortaa çıkmasında önemli bir etkisi olan araç hangisidir? A) Dürbün B) Pusula C) Mikroskop D) Teleskopa	Öğrencinin gözlemine göre, 1. Bu öğrenci bir hayvan hücresi incelemektedir.2. Hücre zarı, çekirdek ve sitoplazma gözlemlenmiştir.3. Bu hücrede hücre duvarı bulunmaz. Yorumlarından hangileri doğrudur? A) 1 ve 2. B) 2 ve 3. C) 1ve 3. D) 1, 2 ve 3.
	17.Aşağıda geçmişten günümüze bilim insanlarının hücre ile ilgili çalışmalarından bahseden bir yazı verilmiştir. 1665 yılında Robert Hooke mikroskop ile şişe mantarını gözlemlemiştir. Gördüğü odacık biçimindeki yapılara hücre adını vermiştir. Yıllar içinde daha farklı yapılar ve canlılar, farklı teknikler ve farklı özellikteki mikroskoplarla incelenmiştir. Bu çalışmaların sonunda sırasıyla çekirdek,

7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

15. Sırasıyla 5 kg ve 10 kg ağırlıkları kaldıran Tarık'ın kolundaki kas hücrelerinde hangi organelin daha fazla çalışması beklenir? A) Kloroplast B) Mitokondri C) Lizozom D) Koful	sitoplazma, mitokondri ve golgi cisimciği keşfedilmiştir. Yukarıdaki paragrafta verilen bilgilere göre, 1. Hücre ilk incelendiğinde bütün organeller keşfedilmiştir.2. Zaman içerisinde teknolojinin gelişimi ile hücreye ait farklı yapılar keşfedilmiştir.3. Teknolojinin gelişmesiyle insanlığın ulaştığı bilimsel bilgi artmıştır. Yorumlarından hangileri yapılabilir? A) Yalnız 3. B) 2 ve 3. C) 1ve 3. D) 1, 2 ve 3.
18. Öğretmen dersin giriş bölümünde tahtaya aşağıdaki resmi asmıştır. Buna göre derste işlenecek konu ne olabilir? A) Hücreyi oluşturan yapılar B) Hücreden organizmaya yapılar C) Hücre ile ilgili yapıların tarih içindeki keşfi D) Organizma içinde aynı görevi üstlenen yapılar	21. Bir öğrenci bitki hücresinin şeklini defterine aşağıdaki gibi çiziyor. Öğrenci hangi organeli yanlış olarak göstermiştir? A) Çekirdek B) Kloroplast C) Sentrozom D) Golgi cisimciği

19. Bir öğrenci bitki ve hayvan hücresi kıyaslamasını defterine tablodaki gibi yapıyor. <table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Bitki Hücresi</th> <th>Hayvan Hücresi</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Hücre duvarı</td> <td>Var</td> <td>Yok</td> </tr> <tr> <td>Sentriyol</td> <td>Var</td> <td>Var</td> </tr> <tr> <td>Şekil</td> <td>Köşeli</td> <td>Yuvarlak</td> </tr> <tr> <td>Kloroplast</td> <td>Var</td> <td>Yok</td> </tr> </tbody> </table> Bu öğrenci, çalışmasının doğru olabilmesi için tablosunda aşağıdaki değişikliklerden hangisini yapmalıdır? A) Hayvan hücresinde kloroplast var olarak yazılmalıdır. B) Bitki hücresinde sentriyol yok olarak yazılmalıdır. C) Hayvan hücresinde hücre duvarı var olarak yazılmalıdır. D) Bitki hücresi ve hayvan hücresi şekilleri ile ilgili verilen bilgiler yer değiştirmelidir.		Bitki Hücresi	Hayvan Hücresi	Hücre duvarı	Var	Yok	Sentriyol	Var	Var	Şekil	Köşeli	Yuvarlak	Kloroplast	Var	Yok	22. Aşağıda hayvan hücresi şekli verilmiştir. Bu şekilde “?” ile gösterilen kısmın görevi aşağıdakilerden hangisidir? A) Enerji üretimini sağlamak B) Hücre faaliyetlerini yönetmek C) Madde giriş çıkışını kontrol etmek D) Hücredeki atık maddeleri depolamak
	Bitki Hücresi	Hayvan Hücresi														
Hücre duvarı	Var	Yok														
Sentriyol	Var	Var														
Şekil	Köşeli	Yuvarlak														
Kloroplast	Var	Yok														
20. Şekildeki bitki hücresinde verilen I. ve II. Yapıları ile ilgili aşağıdakilerden hangisi doğrudur? A) I- Esnek değildir. B) II- Seçici geçirgendir. C) I- Cansız yapıdadır. D) II- Bitki hücresinde bulunur.	23. Şekilde iki farklı canlıya ait hücreler bazı kısımlarıyla birlikte gösterilmiştir. Buna göre numaralandırılmış kısımlardan hangisi yanlış olarak verilmiştir. A) I- Hücre zarı B) II- Sitoplazma C) III- Kloroplast D) IV- Hücre duvarı															

7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

24.Bir binaya baktığımızda, onu oluşturan birçok yapılar olduğunu görürüz. Örneğin, tuğlaların üst üste sıralanmasıyla duvarların oluştuğunu, duvarların arasına betonlar koyulduğunu ve betonları saran demir çubukların dikildiğini söyleyebiliriz Verilen örnek vücudumuzla ilgili olarak aşağıdaki çıkarımlardan hangisi ile ilişkilendirilebilir? A) Vücudumuzdaki hücrelerin hepsi aynı görevi yapmak için bir araya gelmişlerdir. B) Sinir hücrelerimiz zarar gördüğünde, yerine vücudumuzun başka bir yerinden alınan hücreler koyulabilir. C) Hücrelerin birlikte uyumlu çalışabilmesi için belli bir düzende bir araya gelmeleri gerekir. D) Organizmayı oluşturan en küçük yapı birimi dokular, birleşerek sistemlerimizi oluşturur.	25. Bir öğrenci kitapta gördüğü bir hücre resminin, bitki ya da hayvan hücresi olduğuna karar vermek istiyor. Öğrenci, 1. Hücre duvarı2. Mitokondri3. Ribozom4. Kloroplast bulundurma durumlarından hangilerine bakarak bu hücrenin ait olduğu canlı sınıfına karar verebilir? A) 1 ve 2. B) 1 ve 4. C) 2 ve 3. D) 3 ve 4.

Cevap Anahtarı

1	A	6	A	11	A	16	D	21	C
2	D	7	C	12	C	17	B	22	C
3	C	8	A	13	D	18	B	23	C
4	D	9	C	14	C	19	B	24	C
5	C	10	C	15	B	20	D	25	B

Extended Abstract

Introduction

Assessment and evaluation, which are the main parts of planning, have an important position in determining the level of students' attitudes and academic success. Teachers should present their assessment and evaluation activities very well in order to be able to reveal the development in students with all details (Turgut et al., 2016).

Assessment is an important component of teaching and learning process. The quality and genuineness of assessment practices rest with the valid and reliable test items for assessing student's performance in particular content area. Achievement test is an instrument for teachers in order to determine their students' performance in particular situation. The achievement test is considered as a process to monitor and evaluate teaching learning activities. It is helpful for the improvement of instructional process by providing feedback to both the students and the teachers (Ahmad, Sultana and Jamil 2020).

Many measurement tools are used to reveal the extent to which students receive the gains (Gönen, Kocakaya and Kocakaya, 2011; Kaptan and Korkmaz, 1999; Karip, 2012; Kızkapan, Bektaş, 2018; Nakiboğlu and Güneş Yazar, 2019; Şen and Eryılmaz, 2011; Yıldız, Keçeci and Kırbağ Zengin, 2019). Multiple-choice tests, which have the most common usage, are preferred because they provide advantages such as fast and easy application, being presented to many people at the same time, cost-effectiveness, high validity and reliability and providing content validity (Atılğan et al., 2009; Erkan and Gömleksiz, 2014; Güngörmez and Akgün, 2018; Haladyna, 1997; Nacaroğlu, Bektaş and Kızkapan, 2020; Tekindal, 2017). Klufa (2015) states that the reliability of scoring will be more robust with multiple choice-tests.

Achievement tests, which have been validated and reliable, not only demonstrate the degree of achievement of students, but also take the guiding role regarding the quality of teaching activities and the changes that can be made at the end of the process (Arslan and Karamustafaoğlu, 2018).

In this research, the study of developing a valid and reliable measurement tool for revealing the success of 7th grade students on "Cell" is included. In the literature, it was determined that only the subject of "Cell" in our country developed Timur et al. (2019) success test. In this context, in order to reduce the limitation on the subject, it is aimed to develop a success test that provides the validity and reliability conditions by contributing to the literature, increasing the level of comprehension of the students on the specified subject, measuring and evaluating their academic achievements.

Methodology

In the development of HABT, data collection process steps were designed by the researchers to ensure logical consistency (face validity) between the objectives and each element of the study. The accuracy of these steps has been checked by 2

7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre Konusuyla İlgili Anlayışlarını Ölçmeye Yönelik Bir Test Geliştirme Çalışması

(two) academicians who are experts in the field. Experts agreed that the study has face validity. Within the scope of the purpose of the research, an achievement test was prepared by the researchers in order to reveal the academic achievement levels of the students on the subject of “Cell” of science course.

The sample of the study consists of 130 students in the 7th grade studying in 2 public schools in the same city, where the researcher is also working, in the fall semester. In the research, an appropriate selection was made from the non-probabilistic sampling method. The Cell Academic Achievement Test (HABT) consists of 25 (twenty five) questions (Annex). While preparing HABT, science course was studied based on the 2013 curriculum and paying attention to the relevant achievements. The item pool was created by selecting questions from the national level exams (DPY, TEOG, OKS, SBS, PYBS) conducted by the Ministry of National Education (MEB) over the 3 (three) objectives related to the “Cell” issue and among the Objective Control Tests (KKT) published by ÖDSGM. The 28-question HABT was examined by 2 (two) academicians, 4 (four) science teachers and 1 (one) Turkish teacher who are experts in their field for content validity and comprehensibility. As a result of experts' opinions, 1 item of similar quality, which is exceeding student level, which is considered to be low in distinction, which is out of content and only 2 items with low discrimination was removed from HABT. Then, table of specification was prepared using the questions in HABT and the objectives in the curriculum.

The pilot implementation of HABT, consisting of 25 questions emerging as a result of expert opinions was carried out. The pilot was carried out in 2 (two) secondary schools with 85 students at the 7th grade, who had previously learned about the subject of cell. During the application, it was observed that there was not any part of the test the students had problems understanding. In accordance with the data obtained, item analysis was performed and KR-20 internal consistency coefficient related to the reliability of the scale was calculated. As a result of the pilot application of the achievement test, it was observed that it was moderately difficult and had high discrimination. However, the KR-20 internal consistency coefficient was calculated as .80. The fact that this value is above .70, besides being sufficient, indicates that it is positive in terms of reliability (Büyüköztürk, 2018). As a result of the pilot application, arrangements were made on HABT and it was prepared for the actual application.

Findings

As a result of the examination in the test development phase by 2 science experts and 2 science teachers, the opinions taken regarding the suitability of the student in terms of level and content constitute the basis that the items have content validity. The data obtained as a result of the actual application of the HABT was analyzed by subjecting the item analysis. As can be seen in Table 2, the average item discrimination index of all questions is .596 and the average item difficulty index is .668. At the same time, the KR-20 internal consistency coefficient calculated was found to be .87. Having this value over .70 proves that the scale is reliable

(Büyüköztürk, 2013; Tezbaşaran, 1996). Item analysis was made from the data obtained from the actual application of HABT.

It parallels the studies in which the questions are successful in distinguishing students for values with a discrimination index greater than 0.25 (Çepni et al., 2008; Divarcı and Kaya, 2019; Özaşkın Arslan and Karamustafaoğlu, 2019; Turgut and Baykul, 2012). Table 6 shows that the item discrimination index values are greater than 0.25. It can be said that the discrimination of the questions is at a good level.

When Table 7 is examined, the maximum standart deviation was at the 5th question and test item average was found to be at most 14th questions.

It was determined that the validity and reliability of the achievement test were high with the analysis conducted in line with expert opinions.

Conclusion

The aim of this study is to develop an achievement test that provides the conditions for validity and reliability in order to demonstrate the students' level of understanding about the subject of "Cell" and to measure and evaluate their academic achievement. In order to create a valid and reliable achievement test in line with this goal, the steps of creating the achievement test have been carried out with precision.

It is seen that 23 of the 25 items in the test, which was developed with the substance analysis carried out to ensure the validity of the achievement test, had a distinguishing index of 0.40 and above This indicates that the achievement test consists of generally good substances. The item discrimination average of .596 shows that there are similar studies (Divarcı and Kaya, 2019; Kızırcan and Bektaş, 2018; Özkan and Eryılmaz-Muştu, 2018; Sözen and Bolat, 2016). On the other hand, it is seen that the item difficulty indexes of the items in the achievement test are between .52 and .81, that is, they have a structure that can be called as medium-easy level. This can be an indication that students did not have any problems in the comprehension section when they read the questions. The average difficulty index of the achievement test .668 shows that there are similar and close study results when looking at the literature (Açıkgöz and Karslı, 2015; Divarcı and Kaya, 2019; Keçeci, Yıldırım and Kırbağ Zengin, 2019; Nacaroğlu and Bektaş, 2019; Özcan, Koca and Söğüt, 2019; Şahin and Bodur, 2016; Timur et al., 2019).

It is thought that the achievement test developed for the "Cell" will be useful in schools and will contribute to the literature.

1994-2020 YILLARI ARASINDA EĞİTİM-ÖĞRETİM ALANINDA YAPILAN ETİK KONULU BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN FARKLI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Ceylan TAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı
ceylimcey6121@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-0365-9105

Kenan BULUT

Van Yüzüncü yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
kenanbulut80@yyu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-4771-0459

Makale Geliş Tarihi: 26.08.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 21.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Taş, C. & Bulut, K. (2020). 1994-2020 yılları arasında eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu bilimsel çalışmaların farklı değişkenlere göre incelenmesi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (46), 234-264.

Öz

Bu çalışmanın amacı, 1994-2020 yılları arasında eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu bilimsel çalışmaları farklı değişkenlere göre incelemek ve tasnif etmektir. Bu amaç çerçevesinde söz konusu tarihler arasında eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu bütün tez ve makalelere ulaşılmaya çalışılmış elde edilen çalışmalar incelenmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesine göre yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma materyalini, 194 lisansüstü tez, 265 makale oluşturmuştur. Çalışmada elde edilen veriler betimsel analiz kullanılarak çözümlenmiş, sayısal olarak ifade edilmiş ve yorumlanmıştır. Tezler öğrenim düzeylerine ve yıllara, üniversitelere ve üniversite türlerine, araştırma desenlerine, araştırma yapılan kademelere, sorgulanan unsurlara ve çalışma gruplarına göre; makaleler yıllara, araştırma desenlerine, araştırma yapılan kademelere, sorgulanan unsurlara ve çalışma gruplarına göre temalandırılmıştır. Çalışmanın sonunda eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu ilk tezin 1998, ilk makalenin 1994 yılında yazıldığı; toplam 194 tez, 265 makale çalışmasının bulunduğu; tez çalışmalarının en fazla 2019 yılında, en az 1998 ve 1999 yıllarında yapıldığı; makale çalışmalarının en fazla 2018 yılında, en az ise 1994, 2000 ve 2001 yıllarında yapıldığı; 1994, 1998, 2000 ve 2001 yıllarında bu konuda yapılan bilimsel

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

çalışmaların (tez ve makale toplam) en az sayıda olduğu; çalışmalarda en fazla nicel araştırma yönteminin tercih edildiği; tez çalışmalarının en fazla "ilköğretim (ilkokul)" kademesinde, makale çalışmalarının en fazla "yükseköğretim" kademesinde yapıldığı; eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu bilimsel çalışmaların sayısının son zamanlarda arttığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Eğitim-öğretim, Etik, Bilimsel çalışmalar.

EXAMINATION OF SCIENTIFIC STUDIES ON ETHICS IN THE FIELD OF EDUCATION-TRAINING BETWEEN 1994-2020 BY DIFFERENT VARIABLES

Abstract

The aim of this study is to examine and classify scientific studies on ethics in the field of education-training between 1994-2020 by variables. For this purpose, it was tried to reach all theses and articles on ethics in the field of education-training between the aforementioned dates, and the obtained studies were examined. This was a document review, which is a qualitative research method. The study material of the research, consisted of 194 graduate theses and 265 articles. The data obtained in the study were analyzed using descriptive analysis, expressed numerically and interpreted. The theses were themed according to education levels and years, universities and university types, research designs, research levels, questioned elements and study groups; the articles were themed according to years, research designs, research levels, questioned elements and study groups. It was observed that the first thesis on ethics in the field of education-training was written in 1998, and the first article was written in 1994; there are 194 theses and 265 articles in total; thesis studies were carried out most in 2019, and at least in 1998 and 1999; article studies were carried out most in 2018, and at least in 1994, 2000 and 2001; in 1994, 1998, 2000 and 2001, the number of scientific studies (thesis and article total) on this subject was the least; quantitative research method was preferred the most in studies; thesis studies were carried out most at "primary education (primary school)" level, article studies were carried out most at "higher education" level; the number of scientific studies on ethics in the field of education-training has recently increased.

Keywords: Education-training, Ethics, Scientific studies.

Giriş

Girift bir biçimde birbirini saran toplumsal yaşamın sağlıklı bir şekilde devam etmesi birtakım değerler ve kurallara bağlıdır. Bireysel ve toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçası hâline gelen bu değerler ve kurallar gerek özel yaşamımızda gerekse iş ve meslek hayatımızda büyük bir önemi haizdir. Toplumsal yaşamın doğru olarak şekillenmesinde etkili olan dinamiklerden birisi de hiç kuşkusuz etik ilkelerdir.

Toplumsal yaşamı düzenleyen ya da toplumsal yaşamla ilgili her türlü yaklaşımın ya da davranışın evrensel değerler çerçevesinde doğru ya da iyi olup

olmadığıyla ilgilenen etik, Yunanca “karakter”, “âdet”, “gelenek” ya da “usul” anlamlarına gelen “ethos” kelimesinden türetilmiştir (Şimşek, Akgemci ve Çelik, 2008). Etik doğru ve yanlış ölçütüdür. Dolayısıyla sergilenen davranışları iyi ve kötü süzgecinden geçirerek doğru-yanlış analizi yapar. “Geçmişten bugüne ahlak ve ahlaki tutumlara yoğunlaşmış; doğrunun ve iyinin nasıl olması gerektiğine ilişkin düşünmüş, bu konuya ilişkin değerler ve ilkeler geliştirmiş, felsefenin ahlakla ve ahlakilikle ilgilenen bir alanı” (Koçyiğit ve Karadağ, 2017: 248) olarak tanımlanan etik, ayrıca “toplumsal yapı içerisinde yer alan ahlaki değerler” (Arıcıoğlu ve Tutan, 2008: 47) şeklinde de ifade edilmektedir. Pelit ve Güçer (2006)’e göre hayatın her alanında varlığını hissettiren etik, iyi-kötü, doğru-yanlış davranışları inceleyerek bireylerin hem birbirleriyle hem de buldukları topluluklarla ilişkilerini ahlaki ilkeler doğrultusunda düzenlemektedir.

Ahlâk kavramıyla çok sıkı bir ilişkisi olmakla birlikte etik kavramı, birçok açıdan farklı bir içeriği ifade etmektedir. Ahlak daha çok toplumsal değerlerin bir tanımlayıcısı iken etik daha çok evrensel birtakım normları ifade etmektedir. Pieper (2012: 60-61) bu konuda şu ifadelerle yer verir:

Etik, bir ahlâki eylemi kuramıdır; ama bu kuramı öncelikle bilgi adına değil, eylem adına geliştirir ve bu da etiğin bir başka özelliğidir. Bu nedenle etik, kuram (teori) oluşturma amacıyla geliştirilmiş bir kuram, salt entelektüel doyuma hizmet eden zihinsel bir çalışma değil; en başta düşünce ile eylem ilişkisidir; diğer deyişle etik aracılığıyla aktarılan bilgi, salt kuramsal olan, pratiğe yönelik sonuçları olmayan bir enformasyon niteliği taşımayıp yalnızca pratikte varlık gösteren ‘fiiliyat üretici bilgi’dir. Ya da Aristoteles’in deyişiyle ‘pratik, hem etiğin var olma koşulu hem de onun hedefi ve amacıdır’.

Cevizci (1999: 400) yalnızca bazı tabakalar için geçerli olup diğerleri için geçerli olmayan yasa ve kategorilerin olduğunu ifade eder ve bunu etik kavramıyla açıklar. Etiğin Yunancada, iyi bir ‘varoluş tarzı’, bilgece bir eylem yolu arayışına karşılık geldiğini ifade eden Badiou (2004: 17-18)’ya göre etik, “özel eylem ve onun temsil edilebilir niyetlerinin evrensel bir yasa ile nasıl bir ilişki içinde olduğu meselesidir. Etik, ister bireysel olsun ister kolektif, bir ‘özne’nin pratiğini yargılayan ilkedir”. Kant (2003, akt. Toplu, 2012) ise farklı bir değerlendirme yapar. Düşünürü göre aynı zamanda bir zihniyet felsefesi olan etik, zihniyet eylemlerimizin ilkelerini oluşturur. Etik, hoşgörülü olup insan doğasının zayıflığını göz önüne alan ahlâk yasalarını öne sürebilir, böylece insanlardan sadece yerine getirebilecekleri şeyleri talep edebilir. Ancak, etik, diğer yandan hoşgörüsüz de olabilir ve en üstün ahlaksal yetkinliği de isteyebilir. Çünkü ahlâk yasası hoşgörüsüz olmak zorundadır ve meşruiyetin koşullarını ifade etmelidir. Sonuç olarak etik, Toplu (2012)’nin de ifade ettiği gibi ahlaki değerlerden de beslenebilen, ancak onları sorgulayabilen ve evrensel ölçekte bir bakış açısının oluşmasını sağlayan, bütün toplumsal alanlara (bilime, sanata, edebiyata vb.) aynı mesafeden bakan felsefenin bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır).

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Eğitim-Öğretimde Etik

“Süreç olması, bireyin kendi yaşantılarının merkezde olması, davranış değişikliği sağlanmaya çalışılması, davranış değişikliklerinin istendik yönde olması ve kültür aktarım süreci olması” (Yılmaz, 2014: 2) şeklinde ifade edilen eğitim, “öğreneni özel bir beceriyle donatmak için talim ettirmek” (Yayla, 2005: 3) anlamına gelen Latince “educare” sözcüğünden gelmektedir.

Bireylerin amaçlarını, fikirlerini, bilgilerini, tutumlarını değiştiren ve geliştiren eğitim, insan yaşamının her aşamasında vardır. Bu açıdan bakıldığında eğitim, yaşam boyunca süren bir kendini tanıma süreci (Erdem ve Altunsaray, 2016: 23) olarak ifade edilebilir.

Eğitim ve öğretim birbirini tamamlayan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Belli bir amaca göre gereken bilgileri verme işi, tedaris; öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri düzenleme, gereçleri sağlama ve kılavuzluk etme işi (TDK, 2020) şeklinde tanımlanan öğretim faaliyetleri daha çok bir plan ve program çerçevesinde yürütülürken eğitim daha kapsayıcı ve hayatın her safhasına nüfuz etmektedir.

Amacı iyi ve doğru insan yetiştirmek olan eğitim ile doğru-yanlış kavramlarını inceleyen etik kavramının tarih boyunca yolları sürekli kesişmiştir (Arslan, 2015). Ahlaki ölçütlerin temel alındığı etik ve eğitim kavramları birbirlerini karşılıklı olarak tamamlamaktadır. Eğitim bireyin yetiştirilmesinde önemli bir rol oynarken etik bireyin yaşamının her anında neyi yapması ya da neyi yapmaması gerektiğini gösteren bir pusula görevindedir. “Etik, eğitim ortamında verimli bir biçimde gelişmekte ve eğitim de kavramsal olarak amacına ulaşabilmek adına etik olgulardan faydalanmaktadır” (Başer, 2019: 14). Dolayısıyla eğitim ile etik arasında birbirini tamamlayıcı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Toplumun temelini oluşturan bireylerin etik davranışlar konusunda farkındalık kazanması ancak eğitimle mümkündür. Bu konuda eğitim kurumlarına büyük bir görev ve sorumluluk düşmektedir (Özgen, 2015). Özellikle küçük yaşlardan itibaren öğrenilmesi gereken birtakım değerlerin ve etik ilkelerin öğretilmesinin ihmal edilmesi ya da bu konuya yeterince önem verilmemesi, ileriki zamanlarda hem kişi hem de toplum için büyük problemler oluşturmaktadır. Söz konusu temel değerlerden ve ilkelerden habersiz olarak yetişen bireylerin özellikle iş yaşamında tasvip edilemeyecek davranışlarda bulunması kaçınılmaz olmakta bu da içinde bulunduğu bütün toplumu huzursuz etmektedir.

Bilimsel/Akademik Çalışmalarda Etik

Russel’e göre bilim, gözleme dayalı uslama (akıl yürütme) yoluyla önce dünyaya ilişkin olguları, sonra da bu olguları birbirine bağlayan yasaları bulma çabasıdır (Yıldırım, 2010). Gerçeği aramanın bir yolu olan bilimsel araştırma ise “bilime katkıda bulunmak amacıyla planlı ve sistematik olarak verilerin toplanması, yorumlanması ve değerlendirilmesiyle yapılan araştırmalara” (Özhan Çaparlar ve

Dönmez, 2016: 212) denilmektedir. Bilimsel çalışmalar evreni, toplumu ve insanı tanımamıza yardımcı olur.

Araştırma, öğrenme ve bilinmeyi bilini kılma çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkan bilimsel çalışmaların ve bunların yürütücüsü olan araştırmacıların uyması gereken birtakım etik ilkeler bulunmaktadır. Bu etik ilkelere “bilim etiği” ya da “bilimsel araştırma ve yayın etiği” denilmektedir. Söz konusu bilimsel çalışmalar daha çok akademisyenler tarafından yapıldığından bilim etiği ya da bilimsel etik ifadelerinin yanı sıra akademik etik ifadesi de çokça kullanılmaktadır.

TDK (2020) Türkçe sözlüğe göre Fransızca académie sözcüğünden Türkçeye geçmiş olan akademi, yüksekokul; bilginler, yazarlar, sanatçılar kurulu anlamlarına gelirken akademisyen, akademilerde (üniversite kurumlarında) görev yapan öğretim elemanlarına verilen addır. Akademisyenliği ise akademisyen olma durumu, yani akademilerde görev yapma işi şeklinde tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla günümüzde üniversitelere bağlı fakülte, yüksekokul, enstitü, araştırma-inceleme merkezlerinde görev yapmakta olan öğretim elemanlarına akademisyen denilmektedir.

Akademisyeni sadece yükseköğretim kurumlarında ders veren bir kişi olarak düşünmek yeterli değildir. Çünkü akademisyen, yükseköğretim kurumlarına devam eden öğrencileri yetiştirmekle birlikte veri elde etme yöntemlerini kullanarak bilgi üretmeye çalışan bilim adamıdır aynı zamanda.

Her iş ya da meslek dalında olduğu gibi akademik çalışmalar yürüten bilim adamlarının da dikkat etmeleri gereken bazı etik ilkeler söz konusudur. Bilim etiği olarak adlandırılan bu ilkelerin özünde dürüstlük kavramı ve bu kavramın çağrıştırdığı duygu, düşünce, tutum ve davranışlar bulunmaktadır. Bilim etiğinin genel ilkeleri arasında genel ahlaka uygunluk ve örnek olma rolü yer almaktadır (Kırbaş ve Çevik, 2017). Toplu (2012: 661) da bilimin çıktılarının, bütün toplumları neredeyse aynı derecede etkilediğini, bundan dolayı, bilimsel araştırmayı yürütecek bilim insanı ve araştırmacıların taşıması gereken ahlaki değerlerle bilimin gelişip serpileceği ortamların aynı evrensel değerlere sahip olması gerektiğini ifade etmektedir.

YÖK, 2004 yılında yayımladığı “Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri” adlı metinde söz konusu etik ilkeleri bilimsel araştırma, yayın ve değerlendirme etiği; eğitim ve öğretim etiği; hizmet etiği gibi başlıklar altında ele almıştır. Ayrıca aynı metinde, *temel değerler ve ilkeler* başlığı altında aşağıdaki maddeler sıralanmıştır:

- Akademik özgürlük ve özerklik
- Akademik dürüstlük
- Sorumluluk ve hesap verebilirlik
- Temel hak ve özgürlüklerin korunması ve güçlendirilmesi
- Başkalarına saygı
- Akademik liyakat

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Bilimin, araştırmacıları güven ilkesi ve sorumluluk bilincine dayalı olarak bilimsel değer ve ilkelere, etik tutum ve davranış standartlarına uygun hareket etme yükümlülüğü altına koyduğunu ifade eden İnci (2015) ise etik ilkeleri;

- Akademik dürüstlük,
- Profesyonel standartlara bağlılık,
- Kurallara uygunluk,
- Açıklık,
- Güvenirlik,
- Başkalarına saygı,
- Araştırma sonuçlarının yazılımında, sunumunda ve kamuoyu ile paylaşımında saydamlık,
- Destek tekliflerinin incelenmesinde adalet şeklinde sıralamıştır.

Yukarıda belirtilen ve bir bilimsel çalışmanın güvenilirliği için oldukça önemli bir yere sahip olan etik ilkeler, şüphesiz, bilim adamları, araştırmacılar ve bunu meslek edinen akademisyenler için hayati derecede anlam ifade etmektedir.

Bilimsel/akademik çalışmalarda, araştırmacının başlangıcından sonucuna kadar yani araştırmacının her aşamasında bazı etik sorunlar yaşanmaktadır. Bu etik sorunların bilinçsiz bir şekilde ortaya çıkması söz konusu olduğu gibi bilinçli olarak yapıldığı durumlarla da karşılaşmaktadır. Bilinçli bir şekilde yapılan etik ihlaller “bilimsel sahtekârlık” olarak adlandırılmaktadır (Yaşar ve Ataç, 2001). Bilimsel sahtekârlığın önüne geçmek ve etiğin önemini vurgulamak için YÖK (2016) tarafından üniversitelerdeki lisansüstü programlarda bilimsel araştırma teknikleri ile araştırma ve yayın etiği konularını içeren en az bir dersin lisansüstü eğitim sırasında verilmesinin zorunlu olduğu ifade edilmiştir. Böylece bilimsel çalışma yapacakların, daha işin başındayken araştırma ve yayın etiği ile ilgili gerekli bilgi ve farkındalığa sahip olmalarının sağlanması amaçlanmıştır. Dolayısıyla “bireyleri bilimsel amaçlar doğrultusunda yetiştirme gerçeğine dayanarak, ülkelerin geleceğini yönlendirme gücünü elinde bulunduran” (Tabancalı, 2004: 225) yükseköğretim kurumları için alınan bu karar önemlidir.

Araştırmanın Önemi

Eğitim-öğretim süreciyle paralel olarak kazandırılmak istenen etik değerler ve ilkelerin sadece bugünü ilgilendirmediği, etik değerler ve ilkelerin edindirilmesi sürecinde yapılan/yapılacak herhangi bir yanlışın toplumların bugünüyle birlikte yarınını da zedelediği/zedeleyeceği ve bunun da bireylerde ve toplumlarda geri dönüşmesi zor yaralar oluşturduğu/oluşturacağı yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla bu konuda ‘neler yapılmalıdır?’ sorusu herkesin zihnini kurcalamalıdır. Bu çalışma da çıkış noktasını buradan almaktadır. Ancak nelerin yapılması gerektiği konusunda sağlıklı bir cevap verilebilmek için şimdiye kadar nelerin yapıldığının bilinmesi gerekir. Bu nedenle eğitim-öğretim alanında etik konusunun, bilimsel çalışmalara, ne zamandan beri, ne kadar ve nasıl konu edinildiğinin incelenmesi, bu çalışmanın odak

noktasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmayla eğitim ve öğretim alanında etik konulu bilimsel/akademik çalışmaların bir fotoğrafı çekilmek istenmiştir.

Detaylı bir şekilde yapılan literatür taramasına göre eğitim-öğretim alanındaki etik konulu çalışmalardan sadece tezlerin tasnif edildiği bir çalışmayla karşılaşmıştır. Bu çalışma ise *eğitim-öğretim alanında etik konulu tezleri ve makaleleri birlikte tasnif etmesi* açısından bir ilki temsil etmektedir. Çalışmayla eğitim-öğretim alanında etik konusunun ne düzeyde ele alındığının ortaya konulması ve bu konuyla ilgili farkındalığın artırılması beklenmektedir. Ayrıca çalışmanın, bu alanda bilimsel çalışmalar yapmak isteyen araştırmacıların konu hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalarına yardımcı olacağı da düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada 1994-2020 yılları arasında eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tez ve makale çalışmalarının farklı değişkenlere göre tasnif edilmesi amaçlanmıştır.

Bu genel amaca bağlı olarak çalışmanın alt amaçları aşağıdaki gibidir:

Eğitim-öğretim alanında yapılan bilimsel/akademik çalışmaların;

- Öğrenim düzeylerine ve yıllara,
- Üniversitelere ve üniversite türlerine,
- Araştırma desenlerine,
- Araştırma yapılan kademelere,
- Sorgulanan unsurlara,
- Çalışma gruplarına göre dağılımları nasıldır?

Sınırlılıklar

Bu çalışmada eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu bilimsel çalışmaların farklı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada incelenen bilimsel çalışmalar tez ve makalelerle sınırlandırılmıştır. Çalışmanın konusuna uygun olarak söz konusu tez ve makalelerden “eğitim-öğretim” alanıyla ilgili olanlar ve bunlardan da çalışmanın amacına hizmet edenler ele alınmıştır. Tezler YÖK Ulusal Tez Merkezinden yapılan aramalar sonucunda bulunan tezler ile sınırlandırılırken makaleler için Google Scholar’ın ilk yüz (100) sayfasına bakılmıştır. Çalışma için herhangi bir tarih sınırlaması konulmamıştır. Yapılan taramalar sonunda erişilen ve çalışmanın amacına hizmet eden en eski tez çalışması ile en eski makale çalışması, bu araştırma için başlangıç tarihi olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla tez çalışmaları için 1998, makale çalışmaları için 1994 yılı başlangıç tarihini oluşturmuştur. Sonuç olarak bu araştırma, söz konusu tarihten sonra yazılan ve yukarıda ifade edilen arama kriterlerine göre yapılan çalışmalar sonunda ulaşılan tez ve makalelerle sınırlıdır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

1994-2020 yılları arasında eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu bilimsel çalışmaların farklı değişkenlere göre incelenmesini amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 41) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu çalışmada, nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi; “araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 189).

Çalışma Materyali ve Süreci

Araştırma kapsamında eğitim-öğretim alanıyla ilgili yapılan bütün makale ve tezlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma sürecinde 1998-2020 yılları arasında hazırlanmış 194 lisansüstü teze, 1994-2020 yılları arasında hazırlanmış 265 makaleye ulaşılmıştır. Tezlerin 170’i yüksek lisans tezi iken 24’ü doktora tezidir. Tezlerin kaynak taramasına 10 Ocak 2020 tarihinde son verilmiştir. Makalelerin kaynak taramasına ise 29 Ocak 2020 tarihinde son verilmiştir. Bulgular kısmında tablolara konu olan çalışmalar, belirtilen tarihlere kadar eğitim-öğretim alanında yapılan ve bu alanda ulaşılan çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Çalışmada elde edilen tez ve makale sayılarına ve yüzdeliklerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

	Tez çalışmaları (1998-2020 yılları arası)		Makale çalışmaları (1994-2020 yılları arası)
	N	%	
Yüksel lisans	170	87,63	265
Doktora	24	12,37	
Toplam	194	100	

Verilerin Toplanması

Çalışmada veriler, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesine göre toplanmıştır. Yıldırım ve Şimşek, (2008) nitel araştırmayı gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamaktadırlar. Nitel veri iyi yapılandırılmış, zengin tanımlamalara ve sürece ilişkin ayrıntılı açıklamalara dayanır (Miles ve Huberman, 2015).

Doküman incelemesi ise araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizine dayanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Belgesel gözlem ya da belgesel tarama olarak da isimlendirilmektedir (Çepni, 2012). Belgesel tarama, belli bir amaca yönelik olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsar (Karasar, 2007). Bu analiz türünde araştırmacı öncelikle amacına

yönelik kaynakları bulur, dikkatlice okur, gerekli bilgileri not alır ve notlardan yola çıkarak birtakım değerlendirme işlemleri yapar. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, araştırmacının kaynaklardaki bilgileri, kaynaktan anlatılmak istenilen gibi anlaması ve o şekilde kullanmasıdır. Bu yöntemde daha çok yapılanlardan yola çıkılarak, genel eğilimlerin, farklı fikirlerin varlıkları biraz daha netleşmiş olur (Çepni, 2012).

Bu çalışmada, eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu bilimsel çalışmalara ulaşmak amacıyla tezler ve makaleler ele alınmıştır. Öncelikle tezler ele alınmıştır. Tezlere ulaşmak için YÖK'ün tez arama merkezinden (Ulusal Tez Merkezi) tarama yapılmıştır. Tarama yapılırken "etik" kelimesi anahtar kelime olarak kullanılmıştır. Tarama sonucunda 8010 kayıt bulunmuştur. Bu kayıtların 2000 tanesi görüntülenmiştir. Görüntülenen tezler içerisinde çalışmanın konusuna uygun olarak *konu başlığı* altında "eğitim ve öğretim" ibaresi yazan tezler ele alınmıştır. Toplamda 259 tez indirilmiş fakat incelemeler sonucunda konu başlığı kısmında "eğitim ve öğretim" ibaresiyle birlikte başka ibarelerin de olduğu tezlerin amaca hizmet etmediği görülmüştür. Amaca hizmet etmeyen bu tezler elenmiştir. Elemeler sonunda "eğitim-öğretim" alanında "etik" konulu tez sayısı 194 olarak bulunmuştur.

Eğitim-öğretim alanında yapılan "etik" konulu makale çalışmalarına ulaşmak için ise "Google Akademik (Google Scholar)" arama motoru kullanılmıştır. Tarama yaparken "eğitim, öğretim, etik" kelimeleri birlikte anahtar kelime olarak yazılmıştır. Tarama sırasında yüzüncü (100.) sayfaya kadar gidilmiş ve toplamda 462 makale indirilmiştir. İndirilen bu makalelerin 197'sinin eğitim-öğretim alanıyla ilgisinin olmadığı anlaşılmış olup elenmiştir. Bunun sonunda makale "eğitim-öğretim" alanında yazılmış "etik" konulu makale sayısı 265 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Bu çalışmada elde edilen veriler betimsel analizle çözümlenmiştir. Betimsel analiz içerik analizine göre daha yüzeysel bir analiz yöntemidir. Bu analizde elde edilen veriler, önceden belirlenmiş başlıklar altında özetlenir ve yorumlanır. Amaç, elde edilen bulguları, düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Bu araştırma için eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu çalışmalara ulaştıktan sonra betimsel analiz yöntemine uygun bir çerçeve oluşturulmuş ve temalar belirlenmiştir. Temaları belirleme sürecinde alanyazın taranmış, benzer çalışmalara bakılmış, ayrıca uzman görüşüne başvurulmuştur. Daha sonra araştırmacı uzman görüşünü ve literatür taramasından elde edilen bilgileri de dikkate alarak çalışmanın alt amaçları doğrultusunda temaları belirlemiştir. Konuyla ilgili temalar, 194 tez için *öğrenim düzeylerine ve yıllara, üniversitelere ve üniversite türlerine, araştırma desenlerine, araştırma yapılan kademelere, sorgulanan unsurlara ve çalışma gruplarına* göre; 265 makale için *yıllara, araştırma desenlerine, araştırma yapılan kademelere, sorgulanan unsurlara ve çalışma gruplarına* göre belirlenmiştir. Ayrıca tezlerde yapılan her tasnifte öğrenim düzeyine göre tasnif de

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

(ayrım, kategorileştirme) belirtilmiştir. Temalar altında oluşturulan bulgular frekanslarla sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Çalışmanın veri kaynağını oluşturan tezlerin ve makalelerin hangilerinin “eğitim-öğretim” alanına ait ve etik konulu olarak kabul edilebileceği hususunda uzman görüşüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle “eğitim-öğretim” alanında yapılmış “etik” konulu bilimsel çalışmaların incelenmesi sürecinin her aşamasında uzman görüşüne başvurulmuştur.

Bulgular

Bu bölümde “eğitim-öğretim” alanında yazılan “etik” konulu çalışmaların tasnifi ile ilgili bulgulara yer verilmiştir. Bulgular yazılırken elde edilen verilere göre tezler ve makaleler ayrı ayrı ele alınmıştır. Tezler *öğrenim düzeylerine ve yıllara, üniversitelere ve üniversite türlerine, araştırma desenlerine, araştırma yapılan kademelere, sorgulanan unsurlara, çalışma gruplarına ve üniversite türlerine* göre; makaleler ise *yıllara, araştırma desenlerine, araştırma yapılan kademelere, sorgulanan unsurlara ve çalışma gruplarına* göre tasnif edilmiştir. Önce tezler sonra da makaleler ile ilgili tablolar ve yorumlarına yer verilmiştir.

Aşağıdaki tabloda eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin *öğrenim düzeylerine ve yıllara göre* dağılımını gösteren bulgular yer almaktadır.

Tablo 1: *Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin öğrenim düzeylerine ve yıllara göre dağılımı*

Yıllar	Yüksek lisans	Doktora	Toplam
1998	1	-	1
1999	1	-	1
2000	-	-	-
2001	-	-	-
2002	3	-	3
2003	2	1	3
2004	1	1	2
2005	2	-	2
2006	7	1	8
2007	9	1	10
2008	7	-	7
2009	10	1	11
2010	10	-	10
2011	5	2	7
2012	6	-	6
2013	5	-	5
2014	18	1	19

2015	13	4	17
2016	9	2	11
2017	17	4	21
2018	13	4	17
2019	31	2	33
Toplam	170	24	194

Tablo 1 incelendiğinde, 1998 yılından 2020 yılına kadar eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin toplamı 194'tür. Bunların 24'ü doktora 170'i ise yüksek lisans tezleridir.

En çok tez çalışması 2019 yılında (33), en azı ise 1998 ve 1999 yıllarında (1) yapılmıştır. 2000 ve 2001 yıllarında ise hiç tez çalışması yapılmamıştır. Özellikle 2014 yılından beri bu konuda yapılan tez sayılarında bir artış olduğu görülmektedir.

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin *üniversitelere ve üniversite türlerine* göre dağılımını gösteren bulgular aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2: Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin üniversitelere ve üniversite türlerine göre dağılımı

Sıra No	Üniversiteler	Yüksek lisans	Doktora	Toplam	Üniversitenin türü
1	Afyon Kocatepe Üniversitesi	2	-	2	Devlet
2	Akdeniz Üniversitesi	4	1	5	Devlet
3	Aksaray Üniversitesi	1	-	1	Devlet
4	Anadolu Üniversitesi	2	2	4	Devlet
5	Ankara Üniversitesi	3	3	6	Devlet
6	Atatürk Üniversitesi	1	-	1	Devlet
7	Avrasya Üniversitesi	1	-	1	Vakıf
8	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	-	1	1	Devlet
9	Bahçeşehir Üniversitesi	2	-	2	Vakıf
10	Balıkesir Üniversitesi	2	-	2	Devlet
11	Bartın Üniversitesi	1	-	1	Devlet
12	Beykent Üniversitesi	1	-	1	Vakıf
13	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	1	2	Devlet
14	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	2	1	3	Devlet
15	Çağ Üniversitesi	1	-	1	Vakıf
16	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	3	-	3	Devlet

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

17	Çukurova Üniversitesi	3	-	3	Devlet
18	Dicle Üniversitesi	5	-	5	Devlet
19	Dokuz Eylül Üniversitesi	6	-	6	Devlet
20	Düzce Üniversitesi	4	-	4	Devlet
21	Ege Üniversitesi	1	-	1	Devlet
22	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	4	2	6	Devlet
23	Fırat Üniversitesi	2	1	3	Devlet
24	Gazi Üniversitesi	7	1	8	Devlet
25	Gaziantep Üniversitesi	3	2	5	Devlet
26	Giresun Üniversitesi	1	-	1	Devlet
27	Hacettepe Üniversitesi	5	2	7	Devlet
28	Harran Üniversitesi	2	-	2	Devlet
29	Hitit Üniversitesi	1	-	1	Devlet
30	İnönü Üniversitesi	3	1	4	Devlet
31	İstanbul Üniversitesi	2	-	2	Devlet
32	İstanbul Kültür Üniversitesi	3	-	3	Vakıf
33	İstanbul Okan Üniversitesi	3	-	3	Vakıf
34	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	1	-	1	Devlet
35	Kafkas Üniversitesi	1	-	1	Devlet
36	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1	-	1	Devlet
37	Kastamonu Üniversitesi	1	-	1	Devlet
38	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	1	-	1	Devlet
39	Kocaeli Üniversitesi	1	-	1	Devlet
40	Maltepe Üniversitesi	6	-	6	Vakıf
41	Marmara Üniversitesi	6	1	7	Devlet
42	Mersin Üniversitesi	1	-	1	Devlet
43	Mevlana Üniversitesi	6	-	6	Vakıf
44	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	4	-	4	Devlet
45	Necmettin Erbakan Üniversitesi	3	-	3	Devlet
46	Niğde (Ömer Halisdemir) Üniversitesi	1	-	1	Devlet
47	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1		1	Devlet
48	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	2	2	4	Devlet

49	Pamukkale Üniversitesi	3	-	3	Devlet
50	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	3	-	3	Devlet
51	Sakarya Üniversitesi	3	1	4	Devlet
52	Selçuk Üniversitesi	5	1	6	Devlet
53	Süleyman Demirel Üniversitesi	1	-	1	Devlet
54	Türk Hava Kurumu Üniversitesi	1	-	1	Vakıf
55	Uşak Üniversitesi	4	-	4	Devlet
56	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	4	-	4	Devlet
57	Yeditepe Üniversitesi	12	-	12	Vakıf
58	Yıldız Teknik Üniversitesi	5	1	6	Devlet
59	Zirve Üniversitesi	11	-	11	Devlet
Toplam		170	24	194	Devlet: 48, Vakıf: 11

Türkiye'deki 203 üniversitenin 59'unda etik konulu tez çalışması yapılmıştır. 144 üniversitede ise bu konuda herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

Etik konulu tez çalışması 12 tezle en çok Yeditepe Üniversitesinde, ardından 11 tezle Zirve Üniversitesinde yapılmıştır.

Tezlerin geneli yüksek lisans düzeyindedir. Doktora düzeyinde ise en çok çalışma 3 tezle Ankara Üniversitesinde yapılmıştır.

Etik konulu tez çalışmalarının yapıldığı 59 üniversite içerisinde en fazla çalışma devlet üniversitelerinde yapılmıştır. Toplam 48 devlet üniversitesinde etik konulu tezlere yer verilmiştir. Vakıf üniversitelerinde ise etik konulu çalışmalara daha az yer verilmiştir. Vakıf üniversitelerinin 11'i etik konulu tez çalışmaları yapmıştır.

Türkiye'de 203 üniversitenin 130'u devlet üniversitesi iken 73'ü vakıf üniversitesi şeklindedir. Hayatın her alanında var olan etik çalışmaların henüz her üniversite tarafından ele alınmaması dikkat çekicidir.

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin *araştırma desenlerine* göre dağılımını gösteren bulgular Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: *Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımı*

Araştırma deseni	Yüksek lisans	Doktora	Toplam
Nitel	24	4	28
Nicel	134	12	146
Karma (nitel ve nicel)	10	7	17
Belirsiz	2	1	3
Toplam	170	24	194

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Tezlerin yapıldığı araştırma desenlerine bakıldığında 146'sı nicel, 28'i nitel, 17'si karma araştırma desenlerine göre yapılmıştır. Bunlardan üçünün ise yöntemi belirsizdir. Nitel araştırma desenine göre yapılan çalışmaların sayısı, nicel araştırma desenine göre yapılan çalışmaların sayısından oldukça az olduğu görülmektedir. Karma desende yapılan çalışmalar ise en az olanıdır. Son zamanlarda karma desende yapılan çalışmaların öneminin arttığı göz önünde bulundurulduğunda, bu konuda, nitel ve karma desende yapılacak çalışmaların sayısının artırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin *araştırma yapılan kademelere* göre dağılımını gösteren bulgular Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: *Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin araştırma yapılan kademelere göre dağılımı*

Araştırma yapılan eğitim kademeleri	Yüksek lisans	Doktora	Toplam
Okul öncesi (anaokulu)	5	-	5
İlkokul (ilköğretim)	52	3	55
Ortaokul	16	2	18
Ortaöğretim (lise)	22	5	27
Yükseköğretim	23	8	31
İlkokul-ortaokul	11	-	11
İlkokul-ortaöğretim	4	-	4
İlkokul-ortaokul-ortaöğretim	10	2	12
Okul Öncesi-ilkokul-ortaokul-ortaöğretim	5	2	7
İlkokul-ortaokul-ortaöğretim-yükseköğretim	3	-	3
Diğer (personel, yönetici vb.)	2	-	2
Belirsiz	17	2	19
Toplam	170	24	194

Tablo 4'te etik konulu tezlerin araştırma yapılan kademelere göre dağılımı yer almaktadır. Elde edilen verilere göre etik konulu tez çalışmaları 55 tez çalışması ile en çok *ilköğretim (ilkokul)* kademesinde yapılmıştır. Bunların 52'si yüksek lisans, 3'ü doktora tezidir. Bunu 31 tez ile *yükseköğretim* kademesi takip etmiştir. 31 tezin 23'ü yüksek lisans, 8'i doktora tezidir. Tez çalışmalarının en az yapıldığı kademe ise 2 tez ile *diğer (personel, yönetici vb.)* kademesidir.

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin *sorgulanan unsurlara* göre dağılımını gösteren bulgular aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 5: Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin sorgulanan unsurlara göre dağılımı

Sorgulanan unsurlar	Yüksek lisans	Doktora	Toplam
Bilgisayar etiği	3	-	3
Bilişim teknolojileri (etiği)	4	2	6
Eğitim yöneticileri	4	-	4
Müfettişler (denetmenler)	8	-	8
Okul yöneticileri	64	7	71
Okul yöneticileri ve öğretmenler	7	1	8
Okul yöneticileri ve okul iklimi	1	-	1
Okul iklimi	5	-	5
Öğretmenlik mesleği	7	1	8
Öğretmenler	26	4	30
Öğretmen adayları	10	2	12
Öğretmenler ve kullandıkları stratejiler	1	-	1
Öğretmenler ve öğrenciler	1	-	1
Öğretim programları	4	1	5
Öğretim programları ve öğrenciler	-	1	1
Okul personelleri ve okul yöneticileri	2	-	2
Örgütsel kültür	3	-	3
Öğretim elemanları	3	2	5
Öğrenciler	4	-	4
Liderler	1	-	1
Liderlik ve örgütsel vatandaşlık	1	-	1
Çevre ve çevre sorunları	3	-	3
Felsefi yaklaşım	-	1	1
Diğer (kuruma güven, adalet algıları, doğaya bağlılık, okul yönetimi, pozitif psikolojik sermaye, kamu eğitimi, iş tatmini, kalite yönetimi, yönetsel iletişim)	8	2	10
Toplam	170	24	194

Yukarıdaki tabloda etik konulu tezlerin, araştırmacıların etik açıdan sorguladıkları unsurlara göre dağılımına yer verilmektedir. Buna göre en çok sorgulanan alan-unsur, *okul yöneticileridir*. Bu alanda 71 tez çalışması yapılmıştır. Bu tezlerin 64'ü yüksek lisans tezi iken 7'si doktora tezidir. Bunu 30 tez ile *öğretmenler* alanı takip etmektedir. Bunların 26'sı yüksek lisans tezi iken 4'ü doktora tezidir. *Öğretmen adayları* alanı ile ilgili yapılan 12 tez çalışmasının 10'u yüksek lisans, 2'si doktora tezidir. Genel olarak sorgulanan unsurların yönetici ve yöneticilerden

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

etkilenen öğretmenler alanında yoğunlaşması, eğitim ve öğretim kurumlarındaki işleyişin etik açıdan değerlendirilmesi açısından önemli bir bulgudur.

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin *çalışma gruplarına* göre dağılımını gösteren bulgular Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6: *Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin çalışma gruplarına göre dağılımı*

Çalışma grupları	Yüksek lisans	Doktora	Toplam
Eğitim yöneticileri	2	-	2
Müfettişler (denetmenler)	2	-	2
Okul yöneticileri (okul müdürleri)	9	1	10
Okul yöneticileri (okul müdürleri ve yardımcıları)	2	-	2
Okul yöneticileri ve öğretmenler	11	4	15
Öğretmenler	98	9	107
Öğretmen adayları	16	4	20
Öğretmenler ve müfettişler	1	-	1
Öğretmenler ve öğrenciler	4	1	5
Müfettiş-okul yöneticisi-öğretmen	4	-	4
Okul personelleri ve okul yöneticileri	1	-	1
MEB personelleri	1	-	1
Öğretim elemanları	3	3	6
Öğretim elemanları ve öğretmen adayları	-	1	1
Öğrenciler	11	-	11
Meslek örgütleri	1	-	1
Yükseköğretim mevzuatı	1	-	1
Belirsiz	3	1	4
Toplam	170	24	194

Bu tabloda etik konulu tezlerin çalışma gruplarına göre dağılımı yer almaktadır. Buna göre en çok çalışılan grup *öğretmenlerdir*. Bu alanda toplam 107 tez çalışması yapılmıştır. Bu tezlerin 98'i yüksek lisans, 9'u doktora tezidir. *Öğretmenler* çalışma grubunu 20 tez ile *öğretmen adayları* çalışma grubu takip etmiştir. Bunların 16'sı yüksek lisans tezi iken 4'ü doktora tezidir. Ayrıca *okul yöneticileri ve öğretmenler* çalışma grubu da 11'i yüksek lisans, 4'ü doktora tezi olmak üzere 15 tezde çalışılmıştır. Etik konusunun öğretmenler, öğretmen adayları, okul yöneticileri çalışma gruplarında yoğunlaşması, en çok sorgulanan unsurların (Tablo 5) yöneticiler olması ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Yukarıda tez çalışmaları ile ilgili bulgular yer almaktadır. Aşağıda ise makalelerle ilgili tablo ve tablo yorumlarına yer verilecektir. Tablo 7'de eğitim-

öğretim alanında yapılan etik konulu makalelerin *yıllara* göre dağılımını gösteren bulgular yer almaktadır.

Tablo 7: Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

Yıllar	Toplam
1994	1
1998	-
1999	2
2000	1
2001	1
2002	-
2003	5
2004	3
2005	3
2006	4
2007	2
2008	6
2009	11
2010	3
2011	7
2012	17
2013	15
2014	30
2015	21
2016	28
2017	26
2018	42
2019	34
2020	2
Belirsiz	1
Toplam	265

Literatür taraması sonucu elde edilen verilere göre etik konulu ilk makale 1994 yılında yapılmıştır. O zamandan 2020 yılı Ocak ayına kadar toplamda 265 bilimsel makale çalışmasına ulaşılmıştır. En çok çalışma 2018 (42), 2019 (34) ve 2014 (30) yıllarında yapılmıştır. Bazı yıllarda sadece bir, iki ya da üç çalışma yapılmışken, 1998 ve 2002 yıllarında bu konuyla ilgili bilimsel makale olarak yayınlanmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu makalelerin *araştırma desenlerine* göre dağılımını gösteren bulgular aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 8: *Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu makalelerin araştırma desenlerine göre dağılımı*

Araştırma deseni	Toplam
Nitel	95
Nicel	165
Karma (nitel ve nicel)	4
Belirsiz	1
Toplam	265

Makale çalışmalarının yapıldığı araştırma desenlerine bakıldığında 165'i nicel, 95'i nitel, 4'ü karma araştırma desenlerine göre yapılmıştır. Bunlardan birinin ise yöntemi belirsizdir. Tezlerde olduğu gibi makale çalışmalarında da nitel araştırma desenine göre yapılan çalışmaların sayısı, nicel araştırma desenine göre yapılan çalışmaların sayısından azdır. Ancak tezlere göre nitel desende yapılmış makaleler hem sayı olarak hem de oran olarak daha fazladır. Buna karşın karma desende yapılmış makalelerin sayısı hem toplam makale sayısına göre hem de karma desende yapılmış tez sayılarına göre oldukça azdır. Bunda karma desenin daha zor olması ve daha uzun bir süre almasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu makalelerin *araştırma yapılan kademelere* göre dağılımını gösteren bulgular Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9: *Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu makalelerin araştırma yapılan kademelere göre dağılımı*

Araştırma yapılan eğitim kademeleri	Toplam
Okul öncesi (anaokulu)	4
İlkokul (ilköğretim)	26
Ortaokul	17
Ortaöğretim (lise)	26
Yükseköğretim	142
İlkokul-ortaokul	6
İlkokul-yükseköğretim	1
Ortaokul-lise	1
İlkokul-ortaokul-ortaöğretim	8
Okul öncesi-ilkokul-ortaokul-ortaöğretim	2
Belirsiz (diğer)	11
Belli bir kademeye dâhil olmayanlar	21
Toplam	265

Yukarıdaki tabloda etik konulu makalelerin araştırma yapılan kademelere göre dağılımı yer almaktadır. Elde edilen verilere göre etik konulu makale çalışmaları en çok *yükseköğretim* kademesinde yapılmıştır (142). Bunu 26 sayı ile *ilkokul* ve *ortaöğretim* kademeleri takip etmiştir. Makale çalışmalarının en az yapıldığı kademe ise *ilkokul-yükseköğretim* (1) ile *ortaokul-lise* (1) kademeleridir.

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu makalelerin *sorgulanan unsurlara* göre dağılımını gösteren bulgular Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10: *Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu makalelerin sorgulanan unsurlara göre dağılımı*

Sorgulanan unsurlar	Toplam
Bilim (bilim etiği-bilimsel etik)	4
Bilimsel yayın etiği	2
Bilimsel araştırma etiği	3
Bilimsel araştırma ve yayın etiği	1
Bilim insanı yetiştirme	1
Tez, tez danışmanlığı ve yayın	1
Bilgisayar etiği	4
Bilişim teknolojileri (etiği) (bilişim etiği)	6
İnternet teknolojilerini etik kullanma(internet kullanımı ve internet etiği)	3
Çevrimiçi ortamlar(interneti bilinçli ve güvenli kullanma)	3
Sosyal medya etiği	1
Teknopedagojik eğitim	1
Bilgisayar ve internet kullanımı	1
Bilgi ve iletişim teknolojileri	1
Medya işleyişi ve medya etiği	2
Eğitim yöneticileri (il/ilçe milli eğitim müdürlükleri)	1
Eğitim yönetimi	1
Müfettişler (denetmenler)	4
Eğitim denetimi	3
Eğitim ve etik (eğitim etiği)	20
Uzaktan eğitim	1
Psikiyatri eğitimi	3
Hukuk eğitimi	1
Uzmanlık eğitimi (tıp etiği)	1
Muhasebe eğitimi	4
Biyoloji eğitimi	1
Çevre-çevre eğitimi	7
Etik dışı uygulamalar (yöneticilerin)	1

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Okul yöneticileri	8
Okul yöneticileri ve okul iklimi	1
Okul iklimi	1
Özel okul sektörü	1
Öğretmenlik mesleği (etik değerler)-	24
Akademisyenlik mesleği (akademik etik değerler-etik ilkeler-akademik kimlik)	10
Öğretim programları	3
Örgütsel kültür(1)-örgütsel etik(1)	2
Örgütsel güven ve akademik öz yeterlik	1
Örgütsel adalet	1
Üniversitelerde karşılaşılan etik dışı davranışlar	1
Üniversite etik kurulları	1
Liderler-liderlik	14
Liderlik ve iş doyumu	1
Liderlik ve örgütsel yaratıcılık	1
Liderlik ve örgütsel güven	2
Liderlik ve örgütsel bağlılık	3
Liderlik ve örgütsel sinizim	1
Lider üye etkileşimi	1
Örgütsel bağlılık ve çalışılan okuldan ayrılma niyeti (etik iklim ile ilişkisi)	1
Örgütsel sessizlik	1
Hediye alma	1
Hizmet işlevi	1
İş etiği-örgütsel adanmışlık	2
İş etiği	3
İş doyumu-iş tatmini(1)	2
Performans ödevleri	1
Değerlere yatkınlık (etik değerlere)	1
Değer kazanımları	1
Demokratik birey olma	1
Duygusal zekâ düzeyleri	1
Etik iklim ile güven ve motivasyon arasındaki ilişki	1
Çalışma iklimi	1
Sosyal ve etik kuralların karşılaştırılması	1
Eleştirel düşünme becerileri ve algıladıkları mesleki etik	4
Eylem araştırmasında teknoloji	1

Öğrenme koşulları (tekrar çalışma ve test olma)	1
Mesleksi değerler (ve etik)-mesleki etik-mesleki değerler ve etik duyarlılık	34
Giyilebilir teknolojiler	1
Hasta bakım uygulamaları	1
Kâr yönetimi	1
Klinik alan-klinik dönem-klinik öğretim	6
Kişilik tipleri ve etik liderlik	1
Kültürel boyut	1
Etik algı	1
Etik duyarlılık	3
Etik davranış	3
Etik ilkelere bağlılık	1
Etik inanış	1
Etik yargı	1
Etik karar verme	1
Etik hak ve sorumluluk	1
Etik değerler	3
Etik ilkeler, sorumluluklar ve davranış Kuralları	1
Etik ikilem (çoklu ilişkiler ve mesleki yeterlikle ilgili-üstün yetenekli öğrenciler)	4
Etik kurul	1
Endemik türler	1
Forum sayfaları	1
Gerçek ve beklenen davranışlar	1
Whistleblowing (bilinenleri açığa çıkarma) ve etik ikilem	1
Ahlaki gelişim ve etik tutum	1
Sağlık sektörü	1
Sınıf içi etik dışı davranış	1
Sosyal adalet	1
Hayvan deneyleri	1
Metaforik algılar	1
Yaşamın sonu hakkındaki tutum (yaşamın sonuyla ilgili etik eğitim)	1
Yabancı dil öğretimi	1
Pazarlama eğitimi ve etiği	1
Turizm yazını	1
Toplam	265

Bu tabloda etik konulu makale çalışmalarında araştırmacıların etik açıdan sorguladıkları unsurlar yer almaktadır. Buna göre en çok sorgulanan alan-unsur

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

mesleki değerler (ve etik)-mesleki etik-mesleki değerler ve etik duyarlılıktır. Bu alanda 34 makale çalışması yapılmıştır. Bunu 24 makale çalışması ile *öğretmenlik mesleği (etik değerler)* alanı, 14 makale çalışması ile *liderler-liderlik* alanı takip etmektedir. Araştırmaların en çok bu alanlarda yapılması bu alanlardaki etik değer ve davranışların önemi ile ilgilidir. Akademisyenlik mesleği (akademik etik değerler - etik ilkeler - akademik kimlik) alanındaki makale çalışmaları da 10 taneye azımsanmayacak düzeydedir. Akademisyenlik ve akademik konularda yapılan makale çalışmalarının diğer birçok alana nispeten daha fazla olması dikkat çekici bir bulgu olarak görülmektedir.

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu makalelerin *çalışma gruplarına* göre dağılımını gösteren bulgular Tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11: *Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu makalelerin çalışma gruplarına göre dağılımı*

Çalışma grupları	Toplam
Müfettişler (denetmenler)	1
Okul yöneticileri (okul müdürleri)	3
Okul yöneticileri ve öğretmenler	4
Okul yöneticileri-öğretmenler-öğrenciler-veliler	1
Okul psikolojik danışmanları	2
Öğretmenler	60
Ücretli öğretmenler	1
Öğretmen adayları	22
Öğretmenler ve öğretmen adayları	1
Öğretmenler ve öğrenciler	2
Öğretmenler ve özel eğitim uzmanları	1
Müfettiş-okul yöneticisi-öğretmen	2
Talim Terbiye Kurulu üyeleri- MEB üst kademe personeli- Okul yöneticileri- akademisyenler- emekli öğretmenler- öğretmenler - dernek yöneticileri- öğretmen adayları- öğrenciler	1
Okul kurucusu-okul yöneticisi-öğretmen-veli	1
Öğretim elemanları (akademik personel-akademisyen)	21
Akademik personel-öğrenci	1
Akademik personel-idari personel	1
Akademik personel-idari personel-öğrenci	1
Öğretim elemanları-meslek mensupları-denetçiler	1
Kur’an kursu öğrencileri	2
Uzmanlık öğrencisi hekimler	2
Öğrenciler	20

Ön lisans öğrencileri	11
Lisans öğrencileri	48
Ön lisans ve lisans öğrencileri	7
Lisansüstü (yüksek lisans) öğrencileri	4
Ön lisans-lisans-lisansüstü öğrencileri	2
Lisans ve lisansüstü öğrencileri	3
Lisansüstü ve doktora öğrencileri	2
Lisansüstü-doktora-tıpta uzmanlık öğrencileri	1
Lisans-lisansüstü-doktora öğrencileri	1
Doktora öğrencileri	1
Öğretim programı ve kazanımlar	2
Öğretim programı ve ders kitapları	1
Üniversitelerdeki müfredat (örneğin muhasebe dersinin müfredatı, tıp fakültesindeki dersler, iletişim fakültesi)	7
Tezler	1
Tezler ve makaleler	2
Dergiler ve kongreler	1
Muhasebe meslek mensubu	2
Belirsiz	18
Toplam	265

Tablo 11’de etik konulu makale çalışmalarında araştırmacıların çalışma grupları yer almaktadır. Buna göre en fazla çalışılan grup *öğretmenler*dir. Öğretmenlerin bulunduğu çalışma grubunda 60 tane makale çalışması yapılmıştır. Bu çalışmayı 48 makale çalışması ile *lisans öğrencilerinin* bulunduğu çalışma grubu izlemiştir. *Öğretmen adaylarının* bulunduğu çalışma grubunda da toplam 22 makale çalışması yapılmıştır. Etik konulu makale çalışmalarında genellikle öğretmen ve öğrenci gruplarının ön plâna çıkması dikkat çekicidir. Ayrıca yine çalışma gruplarının üniversitelerde yoğunlaşması yükseköğretim kurumlarında etğin önemsenmekle birlikte ölçülmek istendiğini de göstermektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu bölümde, çalışmanın bulgularından hareketle ulaşılan sonuçlar ele alınmış ve tartışılmıştır. Literatür taramasına göre şimdiye kadar etik ile ilgili bilimsel çalışmaların incelendiği sadece bir araştırmayla karşılaşılmıştır. Levent ve Fayda Kınık (2017) tarafından yapılan söz konusu çalışmada sadece tezler incelenmiştir. Bu konuda tezler dışında, diğer bilimsel çalışmaların incelendiği herhangi bir çalışmayla karşılaşılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada tezlerle ilgili ulaşılan sonuçlar, Levent ve Fayda Kınık (2017) tarafından etik konulu lisansüstü tezler üzerine yapılan çalışmayla karşılaştırılarak tartışılmıştır. Makalelerle ilgili ulaşılan sonuçlar ise tezlerle ilgili sonuçlarla karşılaştırılmıştır.

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu bilimsel çalışmaların özellikle 1990'lı yıllar ile 2000'li yılların başında çok az olduğu belirlenmiştir. Çalışma yürütülürken eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu ilk tezin 1998; ilk makalenin ise 1994 yılında yapıldığı görülmüştür. Bu konuda yapılan makale çalışmalarının tez çalışmalarına göre daha önceden başlaması (1994), etik konusuyla ilgili araştırmaların önceden başladığını ancak bu konunun tez düzeyinde ele alınmasının daha geç olduğunu göstermektedir. Ancak 2000'li yılların başından itibaren etik konusunun genel olarak daha çok önemsendiği ve bilimsel araştırmalara konu edildiği görülmüştür. Eğitim-öğretim alanı için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. 2010 yılından sonra ise etik konulu çalışmaların daha da arttığı görülmektedir. Nitekim 2014, 2018, 2019 yılları, eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu çalışmaların en çok yapıldığı yıllardır.

Bu çalışmada 1994 ve 1998 yılları, 2020 yılına kadar devam eden ilgili çalışmaların başlangıç tarihleri olarak kabul edilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre 1998 yılından 2019 yılının sonuna kadar yapılan etik konulu tezlerin toplamı 194'tür. Bunların 170'i yüksek lisans 24'ü doktora tezidir. Levent ve Fayda Kınık (2017)'in yaptığı çalışmada eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezler 1998 yılından 2016 yılına kadar ele alınmıştır. Söz konusu çalışmaya göre 121 tezin 108'i yüksek lisans tezi iken 13'ü doktora tezidir. Bu durum son üç yılda eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin sayısının önemli oranda arttığını göstermektedir. Tezlerin sayısının artması eğitim-öğretim alanında etik konusuna verilen önemin arttığının bir göstergesidir. Ayrıca her iki çalışmada da yüksek lisans tezlerinin sayısının daha fazla olduğu görülmektedir.

Araştırmada, eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu makale çalışmaları 1994 yılından 2020 yılına kadar ele alınmış ve 265 makale çalışması incelenmiştir. Bu alanda yapılan makale çalışmalarının tez çalışmalarına göre daha fazla olduğu görülmektedir.

En fazla tez çalışması 2019 yılında yapılmıştır (33). En az tez çalışması ise 1998 ve 1999 yıllarında yapılmıştır. Bu yıllarda sadece 1'er tez çalışmasının yapıldığı görülmüştür. 2000 ve 2001 yıllarında ise hiç tez çalışması yapılmamıştır. Levent ve Fayda Kınık (2017)'in yaptıkları çalışmada ise en fazla tez çalışması 2014 yılında; en az tez çalışması 1998 ve 1999 yıllarında yapılmıştır. İki araştırmada da tez çalışmalarının en az yapıldığı yıllar aynı iken bu çalışmada 2014 yılı ve sonrasında bu konuda yapılan tez sayılarında bir artış olduğu tespit edilmiştir.

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu *makalelerin* yıllara göre dağılımına bakıldığında ise en fazla çalışmanın 2018, 2019 ve 2014 yıllarında yapıldığı görülmüştür. 2018 yılında 42, 2019 yılında 34 ve 2014 yılında 30 makale çalışması yapılmıştır. En az makale çalışması ise 1994, 2000 ve 2001 yıllarında yapılmıştır. Bu yıllarda sadece 1'er makale çalışmasının yapıldığı görülmüştür. Makale çalışmalarının yıllara göre dağılımı incelendiğinde her yıl en az bir ya da iki çalışmanın yapıldığı ancak 1998 ve 2002 yıllarında bu konuda herhangi bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu

sonuçlara göre 1998 yılında sadece bir tez çalışması yapılmışken hiç makale çalışması yapılmamıştır. 2000 ve 2001 yıllarında ise sadece birer makale çalışması yapılmışken hiç tez çalışması yapılmamıştır. Bilimsel çalışmaların (tez ve makale toplam) en fazla sayıda yapıldığı yıl 2019 (67) iken en az sayıda yapıldığı yıllar 1994, 1998, 2000 ve 2001 yıllarıdır.

Türkiye'deki 203 üniversitenin 59'unda eğitim-öğretim alanında etik konulu tez çalışması yapıldığı, 144 üniversitede ise bu konuyla ilgili herhangi bir tez çalışması yapılmadığı görülmüştür. Söz konusu 59 üniversitenin 48'i devlet üniversitesi iken 11'i vakıf üniversitesidir. Levent ve Fayda Kınık (2017)'in çalışmasında ise 193 üniversitenin 42'sinde tez çalışmasının yapıldığı görülmüştür. Buna göre 2016 yılının sonuna kadar Türkiye'deki üniversitelerin % 21,76'sında konuyla ilgili tez çalışmalarına yer verilirken bu oran 2019 yılının sonunda % 29,06'ya yükselmiştir. Bu sonuç, konuyla ilgili tez çalışmalarına ağırlık verildiğini göstermektedir. Ancak iki çalışmanın da sonuçlarına göre eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin yapıldığı üniversite sayısının toplam sayıya oranla hâlâ az olduğu görülmektedir. Bu durum üniversitelerde istenilen düzeyde etik farkındalığının yaratılmadığını ve dolayısıyla bu farkındalığın da istenilen düzeyde bilimsel çalışmalara yansımadığını göstermesi açısından önemlidir. Oysaki Batı üniversitelerinde bu yöndeki çalışmalara geniş yer verilmektedir (İşgüden ve Çabuk, 2006)

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımına bakıldığında en fazla nicel araştırma deseninde çalışma yapıldığı görülmüştür. Nicel araştırma desenine göre yapılan çalışma sayısı 146'dır. Nitel araştırma desenine göre 28, karma araştırma desenine göre 17 tez çalışması yapılmıştır. Yapılan tez çalışmalarının 3'ünün de araştırma deseni (yöntemi) belirsizdir. Aynı alanda yapılan Levent ve Fayda Kınık (2017)'in çalışmasında da en fazla nicel araştırma deseninin kullanıldığı belirtilmiştir. Söz konusu araştırmacıların yaptıkları çalışmada karma araştırma desenine göre ise 9 çalışma tespit edilmiştir.

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu makalelerin araştırma desenlerine göre dağılımına bakıldığında ise çalışmaların 165'i nicel, 95'i nitel, 4'ü karma desenedir. 1 makale çalışmasının ise araştırma deseni belirsizdir. Tez çalışmalarında olduğu gibi makale çalışmalarında da en fazla nicel araştırma deseni kullanılmıştır. Nicel araştırma deseninde daha geniş kitlelere daha kolay ulaşılmasının bu sonuç üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak tez çalışmalarına göre makale çalışmalarında nitel desen daha fazla kullanılmışken karma desen daha az kullanılmıştır.

Karma araştırma modelinde yapılan tez çalışmaları oranının son üç yılda arttığı görülmekte, bu durum olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Çünkü nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma yöntemler, araştırma sonuçlarının geçerliliği ve doğruluğunu arttırarak (Fırat, Kabakçı Yurdakul, Ersoy, 2014) elde edilen sonuçları daha güçlü kılar. Johnson ve Onwuegbuzie (2004) yaptıkları kapsamlı araştırmada, karma (mixed) araştırmalar için nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanılarak iki yöntemin de güçlü yönlerinden

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

faydalanılabileceğini; daha geniş ve daha eksiksiz bir araştırma sorusuna cevap verilebileceğini; bir yöntemin güçlü yönleri aracılığıyla diğer yöntemin zayıf yönlerinin tolere edilebileceğini, bulguların ortak noktada birleşmesi ve doğrulanması yoluyla daha güçlü kanıtlar elde edilebileceğini ve böylece sağlam temelli bir teori oluşturulup test edilebileceğini vurgulamışlardır. Dolayısıyla karma desen kullanmanın önemi ortadadır. Özellikle 'etik' ilkelerin söz konusu olduğu göreceli alanlarda sadece nicel ya da sadece nitel yöntemin tek başına kullanıldığı/kullanılacağı çalışmaların ortaya koyacağı bulgu ve sonuçların yeterince güçlü olamayacağı açıktır.

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerin araştırma yapılan kademelere göre dağılımına bakıldığında 55 tez çalışması ile en fazla çalışma "ilköğretim (ilkokul)" kademesinde yapılmıştır. 55 tez çalışmasının, 52'si yüksek lisans tezi iken 3'ü doktora tezidir. Aynı alanda yapılan çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Levent ve Fayda Kınık, 2017). "İlköğretim (ilkokul)" kademesinden sonra en fazla tez çalışması yapılan kademe "yükseköğretim" kademesidir. Toplam 31 tez çalışması yapılmıştır. Yapılan çalışmaların 23'ü yüksek lisans tezi iken 8'i doktora tezidir. En az tez çalışması ise "diğer (personel, yönetici vb.)" kademesinde yapılmıştır (2).

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu makalelerin araştırma yapılan kademelere göre dağılımında en fazla çalışma "yükseköğretim"lerde yapılmıştır. "Yükseköğretim" kademesinde 142 makale çalışması yapılmıştır. "Yükseköğretim" kademesini 26 makale çalışması ile "ilköğretim (ilkokul)" ve "ortaöğretim (lise)" kademesi takip etmiştir. En az makale çalışması ise 1'er çalışma ile "ilkokul-yükseköğretim" ve "ortaokul-lise" kademesinde yapılan çalışmalardır. Tez çalışmalarında en fazla çalışılan kademe "ilköğretim (ilkokul)" olup ardından "yükseköğretim" kademesi gelirken makale çalışmalarında en fazla çalışılan kademe "yükseköğretim" olup "ilköğretim (ilkokul)" kademesi bundan sonra gelmektedir. Bu durumun araştırmacıların çalıştığı yerle ilgili olduğu düşünülmektedir. Çalışılan yerin çalışma grubuna ulaşma konusunda kolaylaştırıcı etkisinin olması ve makale çalışmalarının da daha çok öğretim elemanları tarafından kaleme alınmasının bu sonucun elde edilmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Etik açıdan sorgulanan unsurlara göre eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tezlerde en fazla sorgulanan unsur "okul yöneticileri"dir. Bu alanda yapılan tez çalışması 71'dir. 71 tezin 64'ü yüksek lisans tezi iken 7'si doktora tezidir. Sorgulanan unsurlarda "okul yöneticileri" alanını "öğretmenler" alanı takip etmiştir. Bu alanda 26'sı yüksek lisans, 4'ü doktora tezi olmak üzere 30 tez çalışması yapılmıştır. Levent ve Fayda Kınık (2017)'in çalışmasında da en fazla sorgulanan unsur "okul yöneticileri"dir. İki araştırmanın da sonuçlarına göre etik konulu tez çalışmalarında yöneticilerin en fazla sorgulanan unsur olmaları dikkat çekicidir.

Eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu makalelerin etik açıdan sorgulanan unsurlara göre dağılımında en fazla sorgulanan alan 34 makale çalışması

ile “mesleksi değerler (ve etik)-mesleki etik-mesleki değerler ve etik duyarlılık” olmuştur. Bu alanı 14 makale çalışması ile “liderler-liderlik” alanı takip etmiştir. Çalışmanın eğitim-öğretim alanında olması, burada bahsedilen mesleki etik değerlerin öğretmen ve akademisyenlerin meslek etiğini ifade ettiği anlamına gelmektedir. Zaten elde edilen bir diğer bulguya göre eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu tez ve makalelerin çalışma gruplarına göre dağılımında en fazla çalışılan grup “öğretmenler”dir. Bu alanda yapılan 194 tezin 107’si; 265 makalenin 60’ı öğretmenlerle ilgilidir. Tez çalışmalarında “öğretmenler” çalışma grubunu 20 tez çalışması ile “öğretmen adayları” grubu takip ederken makale çalışmalarında “öğretmenler” çalışma grubunu 48 makale çalışması ile “lisans öğrencileri” ve 22 makale çalışması ile “öğretmen adayları” takip etmiştir. Hem tez hem de makale çalışmalarında “öğretmen” ve “öğretmen adayları”nın en fazla çalışılan gruplar olması tesadüf değildir. Nitekim eğitimsiz bir yaşamın anlamsızlığı kadar eksik ve anlamsız bir diğer şey de etik değerler olmadan yapılan eğitimidir. Çünkü eğitim ile öğrencilere bilgiyle beraber etik çerçevede olumlu davranış kalıplarının kazandırılması hedeflenmektedir. Eğitimin uygulayıcıları öğretmenlere bu konuda rehberlik edebilecek şey ise meslek etiğidir (Karataş, 2013).

Eğitim kurumlarında öncelikle öğretmenler olmak üzere eğitimci veya öğreticilerin belli etik değerlere sahip olmaları beklenmektedir. Öğretmenlerin olaylar ve durumlara yaklaşım biçimi, meslek yaşamlarında dikkat ettikleri/etmedikleri mesleki değerler öğrenciler tarafından örnek alınmaktadır. Dolayısıyla eğitim-öğretim alanında hizmet veren bir kesim için mesleki etik değerlerin önemi tartışılmazdır. Bu nedenle “öğretmenler”in çalışma grubu olarak daha fazla tercih edilmesinin beklenen bir durum olduğu söylenebilir.

‘Eğitim-öğretimde etik’ konusunun son derece önemli bir konu olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim eğitim üzerine birçok çalışması olan Cohen (2006) de sosyal-duygusal kapasite ve etik eğilimler arasındaki karşılıklı ilişkilerin kritik olduğunu ifade ederek çocukların, birinin sıkıntıda olduğunu fark etmek için gereken sosyal-duygusal becerileri öğrenebileceğini ancak bu anlayışa göre hareket edip etmedikleri ve nasıl hareket etmeleri gerektiği konusunun hem becerilerin (örneğin, empati ve iletişim) hem de etik eğilimlerin bir sonucu olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla toplumsal yaşamda önemsenmesi ve gerek bireysel gerekse mesleki yaşamda uygulanabilmesi için etik ilkelerin küçük yaşlardan itibaren edindirilmesine çalışılmalıdır. Bunun için de ailenin yanı sıra en büyük görev okullara düşmektedir. Uygun okul kademelerinde buna yönelik farkındalığın erken yaşlarda oluşturulması için yapılacak çalışmaların kuşkusuz büyük bir yararı olacaktır. Bu konuda nitelikli çalışmaları olan Kuçuradi (2003) de konunun önemine dikkat çekmekte ve normlardan ziyade etik değerlerin felsefi bilgisine dayanan felsefi bir eğitime ihtiyaç olduğunu vurgulayarak böyle bir eğitimin yüz yüze geldiğimiz durumlarda, insan onurunun nerede tehlikede olduğunu gören bir göz kazanmamıza yardımcı olabileceğini ifade etmektedir. Platon’un diyaloglarındaki Sokrates’in ‘hiç kimse isteyerek kötü olmaz’ kabulüne ve erdem ile erdemlerin bilgisine olan ihtiyacı ısrarla

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

vurgulamasına daha çok kulak vermeliyiz. Bu da, genel olarak eğitimde ve meslekî eğitimde 'felsefî etik eğitimi'ne daha çok yer vermemizi gerekli kılmaktadır (Kuçuradi, 2003: 9).

Sonuç olarak, bu çalışmayla önemi her geçen gün artmakta olan etik konulu bilimsel çalışmaların (tez ve makaleler) eğitim-öğretim alanındaki durumunun bir fotoğrafı çekilmek istenmiştir. Etik çalışmaların sayısının son zamanlarda arttığı görülmektedir. Bu konuda yapılan çalışmaların sayısının artması olumlu bir durum olmakla birlikte henüz yetersiz olduğu, her alanda yeterince çalışma yapılmadığı, çalışmaların ilköğretim ve yükseköğretimde yoğunlaştığı, öğretmen ve öğretmen adaylarının çalışma grubu olarak daha çok tercih edildiği görülmüştür. Ayrıca en çok sorgulanan unsurlar "okul yöneticileri" ve "mesleki değerler (ve etik)-mesleki etik-mesleki değerler ve etik duyarlılık" olmuştur. Bunların dışında kalan gruplar ve alanlarla ilgili (okul iklimi, ders içerikleri, eğitim kurumlarında iletişim etiği, öğretmen yetiştirme programları, yükseköğretimdeki etik dışı yaklaşımlar ve uygulamalar gibi) çalışmaları da arttırılmalıdır. Ancak bu yolla özellikle meslek gruplarında 'etik kimlik'in ne olduğu anlaşılabilir. Maher (2004: 2)'in ifade ettiği gibi etik kimliğin doğasını anlamadan, onun gelişmesini destekleyen programlar geliştirmek imkânsızdır.

Kaynakça

- Arcioğlu, M. A. ve Tutan, A. (2008). Etik etkisini geliştirme modeli ve bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30, 47-76.
- Arslan, S. (2015). Eğitim ve etik. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(7), 111-124.
- Badiou, A. (2004). *Etik, kötülük kavrayışı üzerine bir deneme*. (Çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Başer, A. (2019). *İlköğretim öğrencilerinin algılarına göre beden eğitimi öğretmenlerinin etik değer anlayışlarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. Aksaray Üniversitesi, Aksaray.
- Cevzici, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cohen, J. (2006). Social, emotional, ethical, and academic education: Creating a climate for learning, participation in democracy, and well-being. *Harvard Educational Review*, 76(2), 201-237.
- Çepni, S. (2012). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Erdem, A. R. ve Altunsaray, M. (2016). Eğitimde niteliği belirleyen önemli bir etken: Eğitim etiği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(23), 21-30.
- Fırat, M., Kabakçı Yurdakul, I. ve Ersoy, A. (2014). Bir eğitim teknolojisi araştırmasına dayalı karma yöntem araştırması deneyimi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 65-86.

- İnci, O. (2015). Bilimsel yayın etiği. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(2), 282-295.
- İşgüden, B. ve Çabuk, A. (2006). Meslek etiği ve meslek etiğinin meslek yaşamı üzerindeki etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(16), 59-86.
- Johnson, R. B. ve Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33(7), 14-26.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, A. (2013). İlköğretim öğretmen adayları için meslek etiğinin önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28, 304-318.
- Kırbaş, D. ve Çevik, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri ve araştırma etiği*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Koçyiğit, M. ve Karadağ, E. (2017). Öğretmenlik Mesleği Etik İlkeler Envanteri'nin geliştirilmesi. *İş Ahlakı Dergisi*, 10(2), 247-273.
- Kuçuradi, İ. (2003). Etik ve "etikler". *TMH - Türkiye mühendislik haberleri*, 423, 7-9.
- Levent, F. ve Fayda Kınık, F. Ş. (2017). Türkiye'de eğitim-öğretim alanında etik konulu yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *İş Ahlakı Dergisi*, 10(1), 99-114.
- Maher, M. J. (2004). *An investigation of teacher candidate ethical identity*. Doktora tezi. Graduate Faculty of North Carolina State University, Kuzey Karolina, ABD.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2019). *Genişletilmiş bir kaynak kitap nitel veri analizi*. (S. Akbaba Altun ve A. Ersoy, Çev. ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Özgen, C. (2015). Ethics education in undergraduate engineering curricula. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 2(2), 104-116.
- Özhan Çaparlar, C. ve Dönmez, A. (2016). Bilimsel araştırma nedir, nasıl yapılır? *Turk J Anaesthesiol Reanim*, 44, 212-218.
- Pelit, E. ve Güçer, E. (2006). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği ile ilgili etik olmayan davranışlara ve öğretmenleri etik davranışlara yönelten faktörlere ilişkin algılamaları. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 95-119.
- Pieper, A. (2012). *Etiğe giriş*. (Çev. V. Atayman ve G. Sezer) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şimşek, M. S., Akgemci, T. ve Çelik, A. (2008). *Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tabancalı, E. (2004). Bilim ve yayın etiği. *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(8), 225-237.
- TDK Büyük Türkçe Sözlük, (2020). Akademi. 4 Ağustos 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- TDK Büyük Türkçe Sözlük, (2020). Akademisyen. 4 Ağustos 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.

1994-2020 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Etik Konulu Bilimsel Çalışmaların Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

- TDK Büyük Türkçe Sözlük, (2020). Akademisyenlik. 4 Ağustos 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- TDK Büyük Türkçe Sözlük, (2020). Öğretim. 2 Ağustos 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Toplu, M. (2012). Bilim etiği: İnternetin bilim etiği üzerine etkileri. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(4), 654-698.
- Yaşar, A. ve Ataç, A. (2001). Araştırma etiği üzerine. *Veteriner Bilimleri Dergisi*, 17(4), 43-48.
- Yayla, A. (2005). Eğitim kavramının etik açıdan analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 3.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, C. (2010). *Bilim felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz, K. (2014). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- YÖK, (2004). Yükseköğretim kurumları etik davranış ilkeleri. 5 Ağustos 2020 tarihinde <http://personel.db.ankara.edu.tr/files/2019/12/yuksekogretim-etik-davranis-ilkeleri.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- YÖK, (2016). Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği. 5 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=21510&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> sayfasından erişilmiştir.

Extended Abstract

The word "ethics" is derived from the Greek word "ethos" meaning "character," "custom," "tradition," or "method" (Şimşek, Akgemci, & Çelik, 2008). Ethics is a measure of right and wrong.

Some values and ethical principles should be learned at an early age. However, not learning them or not paying much importance to them causes significant problems for both the individual and society in the future. Those who are unaware of fundamental values and principles are more likely to exhibit inappropriate behavior, especially in professional life, which is the concern for the welfare of society as a whole.

Like all professionals, scientists should also take into account some ethical principles when conducting academic research. Those principles, referred to as scientific ethics, are honesty and related feelings, thoughts, attitudes, and behaviors.

This study investigated since when, how much, and in what way scientific studies addressed ethics in the field of education. In other words, this study aimed to provide a snapshot of scientific/academic studies on ethics in the field of education.

This study classified the theses and articles on ethics in education between 1994 and 2020 according to education levels and years, universities and types of university, research designs, education levels, research problems, and study groups.

Method

This study employed basic qualitative research to classify scientific studies on ethics in education between 1994-2020. The sample consisted of 194 theses and 265 articles. Data were collected using document review and analyzed using descriptive analysis. Data were numerically expressed and then interpreted.

Results and Conclusion

The first article and the first thesis on ethics in education were conducted in 1994 and 1998, respectively. This result suggests that research on ethics began more than two decades ago, but the issue was addressed by theses later on.

The years 1994 and 1998 were accepted as the onset of studies on ethics until 2020. There are 194 theses (170 master's and 24 Ph.D.) and 265 articles on ethics between 1998 and 2020. This result shows that there are more articles than theses on ethics between 1998 and 2020.

The highest (33) number of theses on ethics in education was conducted in 2019, whereas the lowest number of theses was conducted between 1998 and 1999. Most of the articles on ethics in education were conducted in 2018, 2019, and 2014, whereas the fewest articles were conducted in 1994, 2000, and 2001.

There are theses on ethics in education published in 59 out of 203 universities in Turkey. However, there is no thesis on ethics in the field of education in 144 universities.

Most of the theses on ethics in education (146) employed a quantitative research design. Twenty-eight theses used a qualitative research design, while 17 theses used a mixed research design. Of the articles, 165 employed a quantitative research design, 95 employed a qualitative research design, and four used a mixed research design.

The theses on ethics in education (55) were conducted mostly in primary education level (primary school), while the articles on ethics in the field of education were conducted mostly in higher education level.

The theses on ethics in education focused mostly on school administrators, while most articles on ethics in the field of education (34) addressed professional values (and ethics)-professional ethics-professional values and ethical sensitivity. Teachers were the professional group most recruited by the theses and articles on ethics in education.

In conclusion, there has been a growing body of research on ethics in recent years, which is promising but not yet enough. There is also insufficient research in all areas. The theses and articles focused on primary school and higher education and recruited mostly teachers and preservice teachers.

BAOLON ZHANG'IN DİJİTAL RESİMDE SUPERMAN ESERİNİN ÜÇ BOYUTLU MODEL OLUŞTURMA EVRELERİ

Hasan DİLİM

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, hasandilim@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-4540-3690

Makale Geliş Tarihi: 24.06.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 21.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atf: Dilim, H. (2020). Baolon Zhang'in dijital resimde superman eserinin üç boyutlu model oluşturma evreleri, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (46), 265-278.

Öz

Sanatçılar üç boyutlu model oluşturma evrelerini tanımlarken çeşitli merhalelerden geçirmektedir. Bu aşamalar her biri arasında kendine özgü teknik ve açınımla oluşturulmaktadır. Tekstür haritaları ile çeşitli resimsel iki boyutlu yüzeylere işlenen bu girişim tasarımı gerçekçiliğe taşımaktaki prosedürleri tanımlamaktadır. Baolong Zhang bu karakter modellemesini gerçekleştirirken tekstür haritaları kullanmıştır. Bunlardan en çok kullanılanları ve temel olanları dağınık haritalama (diffuse map), aynasal haritalama (specular map), normal haritalama (normal map) ve yer değiştirme haritaları (displacement map) gibi terimlerle oluşturulan tekstür haritalarıdır. Tabi bunlardan önce yapılması gerekenler vardı. Modeli oluşturmak, uv haritalarını hazırlamak modeli kare poligonlara göre (animasyonda kullanmak için) tasarlamak gibi. Bunlardan dağınık haritalama (diffuse map) tek başına yeterli olabildiği gibi daha gerçekçi bir ışık mekanizması oluşturmak için diğer haritalama yöntemleri (aynasal haritalama (specular map), normal haritalama (normal map), yer değiştirme haritalandırması (displacement map) gibi) de hesaba katılırsa daha reel bir imge oluşumu sağlanır. Sonuç olarak üç boyutlu bilgisayar gibi sanal ortamlarda karakter oluşumu ve bunun animasyonu gerçekleştirilebilmektedir. Daha gerçekçi daha realist bir imge oluşturma peşindedir sanatçılar.

Anahtar Kelimeler: Üç boyut, Tekstür Haritalama, Bilgisayar Destekli Tasarım

SUPERMAN'S WORK IN DIGITAL PICTURE OF BAOLON ZHANG THREE-DIMENSIONAL MODEL CREATION STAGES

Abstract

The artists go through various stages while defining the three-dimensional modeling phases. These stages are created by each technique and explanation. This interference, embroidered on various pictorial two-dimensional surfaces with texture maps, describes the procedures for carrying the design into realism. Baolong Zhang

used texture maps while performing this character modeling. The most used and basic ones are texture maps created with terms such as diffuse map, specular map, normal map and displacement map. Of course, there were things to do before these. Creating the model, preparing the uv maps, designing the model according to square polygons (for use in animation). Of these, diffuse map can be sufficient alone, but other mapping methods (such as specular mapping, normal mapping, displacement mapping) are also taken into account to create a more realistic light mechanism. formation of a real image is provided. As a result, character creation and animation in virtual environments such as three-dimensional computers can be realized. Artists are after creating a more realistic and more realistic image.

Keywords: *Three Dimension, Texture Mapping, CGI*

Giriş

Dijital teknoloji ile sanat artık evlerimize girer olmuştur. Dijital sanatlar, sanat ve teknolojinin buluştuğu yer olarak tanımlanmıştır. (collegeboard.org, Erişim Tarihi: 26.03.2020) Dijital teknolojiler gençlere, kendi zamanlarına ve kendi ilgi alanlarına göre sanata yeni katılım yolları sunmaktadır. Pepler, raporunda yeni teknolojiler, gençlerin medya kullanımı ve “ilgi odaklı” sanat öğrenimi üzerine düşünmemiz için bir plan çerçevesinde yol açıklamaktadır. Bu noktaları; (1) ilgi odaklı dijital sanat öğrenimini destekleyen topluluklar; (2) ilgi odaklı dijital sanat öğrenimini destekleyen uygulamalar ve (3) ilgi odaklı dijital sanat öğrenimini destekleyen çevrimiçi platformlar olarak tanımlamaktadır. (Pepler, 2013:1).

Superman karakteri idealizm kavramını ortaya koymak için üzerinde çalışılmış bir karakterdir. İlk başlarda çizgi roman karakteri olarak karşımıza çıkan Superman daha sonraları ise hikâyesi ile orijinalleşerek film ve oyun platformlarında boy göstermeye başlamıştır.

Sanatçılar gerçekçi bir üç boyutlu tasarım mekanizması oluştururken hazırlanan yüksek poligonal modele dayalı yüzeyi en iyi render açısı ve materyal bilgisi ile bilgisayar ortamında simülize etmeye çalışır. Bunlar dağınık haritalama (diffuse map), specular haritalama (specular map) normal haritalama (normal map), yer değiştirme haritaları (displacement map) gibi çeşitli tekstür işlemleri ile stilize edilmektedir. Tabi bunlardan başka haritalama ve çeşitli materyal tayin etme araçları da vardır fakat günümüz teknolojilerinde oyun ve film alanlarında bu tür tekstürleme işlemleri çokça kullanılmaktadır.

İdealizm Kavramı ve Superman'ın Kökeni

Süpermen, (Almanca Übermensch), felsefede insan ırkının varlığını haklı çıkaran üstün adam olarak tanımlanır. “Süpermen”, Friedrich Nietzsche tarafından ve özellikle J.W. tarafından kullanılmaktadır. (Britanica.com, Erişim Tarihi: 06.05.2020) En çok insanlığın kendisi için koyduğu bir hedeftir. Tüm psikolojinin fizyolojiye indirgenmesi, bazılarının göre insanların kültürel özellikler için yetiştirilebileceği anlamına gelir. Nietzsche'nin doktrininin bu yorumu, tek bir felaketli bir bireyden ziyade insanlığın geleceğine odaklanmaktadır. Superman'ın bu

yönünün yeni değerlerin yaratılmasıyla nasıl bir ilişkisi olduğu konusunda fikir birliği yoktur. Rüdiger Safranski için, Superman daha yüksek bir biyolojik türü temsil eder. Aynı zamanda insan potansiyeli, iyi ve kötülüğün tüm spektrumuna hâkim olacak kadar yaratıcı ve güçlü olan herkes için ideal bir insan kavramıdır. (wikipedia.org, Erişim Tarihi: 06.05.2020)

Safranski'ye göre Nietzsche, Superman'in (Übermensch) ultra aristokrat figürünün modern Batı orta sınıfının ve sahte eşitlikçi değer sisteminin Machiavellian boğeymanı olarak hizmet etmesini amaçlar. (Safranski, 2003: 365)

Öte yandan Stanley Rosen, ebedi dönüş doktrininin, Superman (Übermensch) kavramını idealizm suçundan kurtarmak için ezoterik bir muamele olduğunu ileri sürer (Lampert, 1986). Örneğin Friedrich Nietzsche, Superman'a (Übermensch'e) inandığı için güçsüzlerden nefret eder.

Çizgi roman kahramanı Superman, Jerome Siegel onu ilk yarattığında, aslında Nietzsche'nin fikrinden modellenmiş bir kötü adamdı. Onun nihai tasarımcısı tarafından bir kahraman olarak yeniden icat edildi, Joseph Shuster'dan önce önceki karaktere çok az benzerlik taşıyordu. Jack London romanlarını The Sea-Wolf ve Martin Eden'i Nietzsche'nin Superman (Übermensch) kavramını ve Londra'nın bencil ve egoist olarak gördüğü radikal bireyciliğini eleştirmeye adanmıştı. George Bernard Shaw'un 1903'te oynadığı Man and Superman oyunu arketipe bir göndermedir; ana karakteri kendini insanlığın normal kaygılarının üzerinde, evcilleştirilemez bir devrimci olarak görmektedir. (Morrison, Mahnke) James Joyce, Ulysses adlı romanının ilk bölümünde Superman'i (Übermensch'i) kullanır Frank M. Robinson'un 1956'da yazdıklarından The Power'da kötü adam bilinçli olarak Nietzsche'nin Übermensch'ine modellik yaptı ve Nietzsche'den bir alıntı kitabın sloganı olarak hizmet verdi. (Joyce, 1922).

Dollhouse (Sezon 1, Bölüm 12; "Omega") adlı dizideki bir karakter, Superman'e (Übermensch'e) Nietzsche ile ilgili olarak fütüristik teknoloji sayesinde yüklenen düzinelerce insanın anıları, becerileri ve zekâsı olan bir kişiyi tanımlamaya çalışırken atıfta bulunmaktadır.

David Bowie'nin 1970'te çıkardığı "The Man Who Sold the World" albümünden çıkan "The Supermen" adlı şarkısı Nietzsche'nin çalışmalarından esinlenmiştir. Ayrıca Superman (Übermensch) X-Files serisinin "Arcadia" bölümünde görünen bir canavarın adıdır "The Reign of the Superman" (Ocak 1933) Jerry Siegel tarafından yazılmış ve Joe Shuster tarafından resimlenen kısa bir hikâyedir. Siegel 1932'de "Süpermen'in Saltanatı"nı yazdı (Wayback Machine, 2006). Friedrich Nietzsche'nin Superman (Übermensch) fikrinden esinlenen şarkıda, (Jewish Virtual Library, 2012) dünyaya hükmetmeye meyilli güçlü bir kötü adama dönüşen uysal bir adam olarak yer aldı. (Wikipedia.org, Erişim Tarihi: 06.05.2020). "Superman" terimi George Bernard Shaw tarafından 1903'te "Man and Superman" adlı oyunu ile popüler oldu (NYTimes.com, 2015).

Baolon Zhang'ın Dijital Resimde Superman Eserinin Üç Boyutlu Model Oluşturma Evreleri

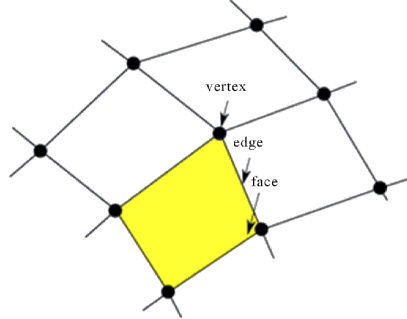
1933'te Siegel, "Dan Dunn" adında 48 sayfalık siyah-beyaz bir çizgi roman okudu. Bu okuma ile Superman'ı güçlü bir karaktere çevirebileceğini gördü. Karakter, yazar Jerry Siegel ve sanatçı Joe Shuster tarafından yaratıldı ve ilk kez 18 Nisan 1938'de yayınlanan Action Comics #1 adlı çizgi romanda görüldü. Superman Kripton gezegeninde doğdu ve doğumda Kal-El adını aldı. Bebekken, ailesi onu, Kripton doğal bir felaketle yok edilmeden hemen önce küçük bir uzay gemisiyle dünyaya gönderdi. Gemisi, kurgusal Smallville kasabası yakınlarında, Amerikan kırsalına indi. Ona Clark Kent adını veren çiftçiler Jonathan ve Martha Kent tarafından bulundu ve evlat edinildi. Clark inanılmaz güç ve geçirimsiz cilt gibi çeşitli insanüstü yetenekler geliştirdi. Üvey ailesi ona yeteneklerini insanlığın yararına kullanmasını tavsiye etti ve o da suçla bir kanunsuz olarak savaşmaya karar verdi. Superman ilk süper kahraman karakteri olmamasına rağmen, süper kahraman arketipini yaygınlaştırdı ve kurallarını tanımladı. Süper kahramanlar genellikle Süpermen tarafından belirlenen standardı ne kadar yakından benzettiklerine göre değerlendirilirler. 1980'lere kadar Amerikan çizgi romanlarında en çok satan süper kahraman karakteriydi. (wikipedia.org, Erişim Tarihi: 06.05.2020).

Sanatçının 3b Düzlemde Poligonal Sistemi Oluşturması

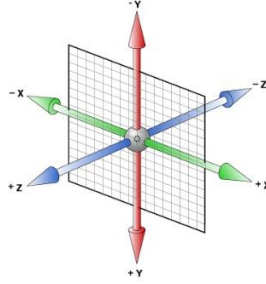
Şekil 1: Superman

Sanatçı, bu üç boyutlu eseri oluştururken, poligon dediğimiz yüzey verteks (vertex), kenar (edge) ve yüzlem (face) olarak adlandırılan girdileri kullanmaktadır. Genel prosedür olarak üç boyutlu bir uzayda bu girdiler kullanılarak örgü (mesh) oluşturur.

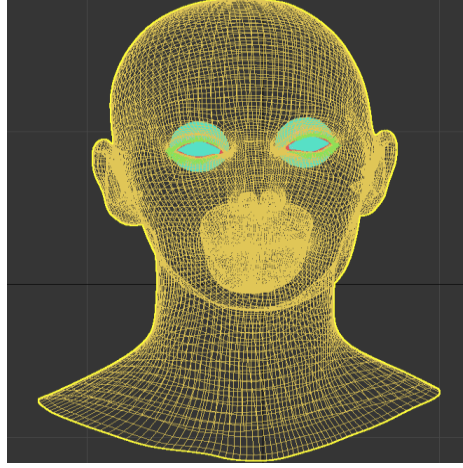
Şekil 2: Verteks, kenar ve yüzeyin temsili görünümü

Modelleme 3B evren dediğimiz model uzayında modellenir. Sanal uzay evreninde X, Y, Z koordinatları sıkça kullanılmaktadır.

Şekil 3: X, Y, Z koordinatları

Genellikle organik yüzeyler oluşturulurken dört köşeli poligonlar kullanılmaktadır. Yüzün ifadesi, animasyonda en çok kullanılan yöntem olduğu için yüzey topolojisi önem arz etmektedir. Animasyonu oluşturulacak olan modelin dört köşeli olması elzemdir. (Catmull 1974: 1)

Şekil 4: Dört köşeli poligonal yüzey topolojisi

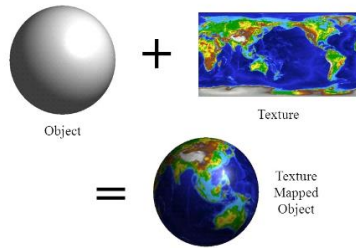
Sanatçı, üç boyutlu modelleme (mesh) işlemini gerçekleştirdikten sonra tekstür haritalarını hazırlamaya başlamıştır. Tekstür haritaları ya da doku haritaları Photoshop, GIMP, Sketchbook gibi uygulamalarla oluşturulabilir. Bu işlem örgü oluşturduktan sonra zaman alan bir yöntemdir.

Doku Eşleme (Texture Mapping)

Doku Eşleme bilgisayar tarafından oluşturulan bir grafik ara yüzü veya 3D modelde yüksek frekans detayı, yüzey dokusu veya renk bilgisini tanımlamak için kullanılan bir yöntemdir. Orijinal tekniğe 1974 yılında Edwin Catmull öncülük etmiştir. (wikipedia.org: Erişim Tarihi: 16.03.2020)

Doku eşleme başlangıçta dağınık eşleme olarak adlandırılır, bu da pikselleri bir dokudan 3B bir yüzeye eşleyen bir yöntemdir (görüntüyü nesnenin etrafına sarar).

Texture Mapping

Şekil 5: Tekstürün yüzeye salınımı

Son yıllarda, çok geçişli renderleme, çoklu enjeksiyon, mipmap'ler ve yükseklik haritalama, yumru haritalama, normal haritalama, yer değiştirme

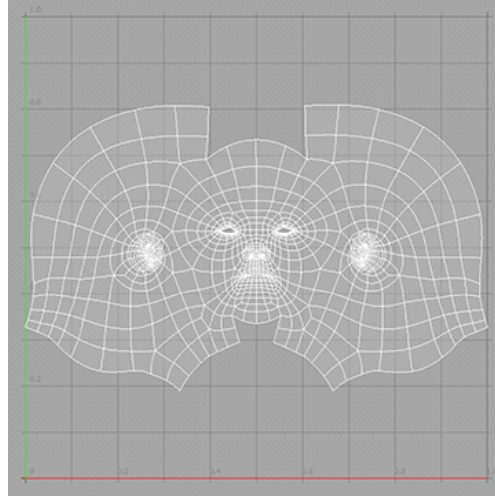
Hasan DİLİM

haritalama, yansıma haritalama, speküler haritalama, oklüzyon haritalama ve diğer teknikler gibi birçok varyasyonun ortaya çıkışı, gerçekçi ve işlevsel bir 3B sahne oluşturmak için gereken çokgen sayısını ve aydınlatma hesaplamalarını büyük ölçüde azaltarak, foto gerçekçiliğe yakın ve gerçek zamanlı olarak simüle etmeyi mümkün kılmıştır.

Doku haritası, bir şeklin veya çokgenin yüzeyine uygulanan (eşlenen) bir görüntüdür. Bu bir bitmap görüntüsü veya prosedürel bir doku olabilir. Bunlar, 3B model formatları veya malzeme tanımları tarafından referans gösterilen yaygın görüntü dosyası formatlarında (jpg, png, tif vb.) saklanabilir ve kaynak paketleri ile birleştirilebilir.

Doku haritaları dijital fotoğraflar ile elde edilebilir, GIMP, Photoshop gibi görüntü işleme yazılımlarında hazırlanabilir veya doğrudan Mudbox veya ZBrush gibi uygulamalarda 3B yüzeylere boyanabilir.

Poligonal yüzeyde her tepe noktasına bir doku koordinatı atanır. UVW olarak da adlandırılan (2d durumunda UV koordinatları olarak bilinir) bu koordinatlar, oluşturma sırasında doku haritasını örneklemek için çokgenlerin yüzleri boyunca enterpole edilir.

Şekil 6: UVW haritalaması

Doku haritalama yöntemleri hiperrealistik yöntemlerde çok önemli bir yer kaplar. Sanatçının dağınık (diffuse), aynasal (specular), normal, yer değiştirme (displacement) haritalama (mapping) yöntemleri gibi bir çok tekstür oluşturması gerekmektedir.

Bunlardan en çok kullanılanı ve başlıca doku haritalama yöntemleri;

- Dağınık haritalama (Diffuse Map)
- Aynasal Haritalama (Specular Map)
- Normal Haritalama (Normal Map)

- Yer Değiştirme Haritalama (Displacement Map)
dır. Bunlardan başka haritalama yöntemleri de vardır. Şimdi bu haritalama yöntemlerini inceleyelim.

Dağınık Eşleme (Diffuse Map)

Dağınık eşleme ya da dağınık haritalama üç boyutlu tasarımda en çok kullanılan doku haritalama yöntemidir. Nesnenin rengini ve desenini tanımlar. Dağınık haritasını eşlemek, nesnenin yüzeyinde bir görüntüyü boyamaya benzer.

Şekil 7: Bir dağınık eşleme haritası

İyi bir dağınık doku içinde hiçbir yönden ışık olmaz. Yüzey albedosu olarak da adlandırılan dağınık haritalama yöntemi yüzeyin her pikselindeki renk bilgisini verir. Haritalama yönteminde yönsel ışık olmadan yüzey rengini ve işlevini verir.

Aynasal Eşleme (Specular Map)

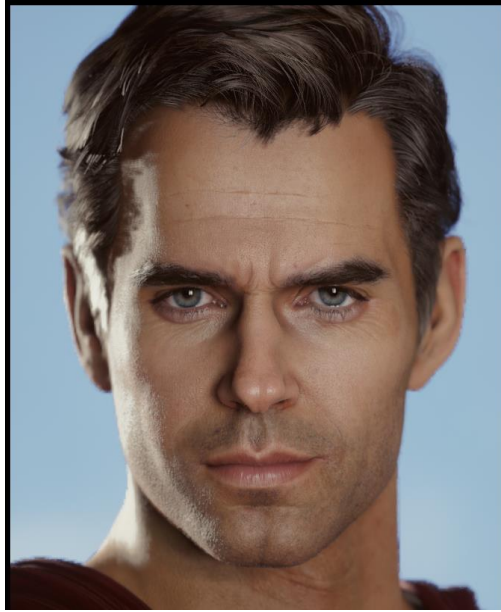
Aynasal yansıma, aydınlatıldığında parlak nesnelere görünen parlak ışık noktasıdır. Bir nesnenin şekli ve sahnedeki ışık kaynaklarına göre konumu için güçlü bir görsel ipucu sağladıkları için 3B bilgisayar grafiklerinde önemlidir. 3B bilgisayar grafiklerinde, bir yüzeyin sahip olduğu yansıtıcılık miktarını da temsil eder.

Hasan DİLİM

Şekil 8: Aynasal yansıma tekstürü

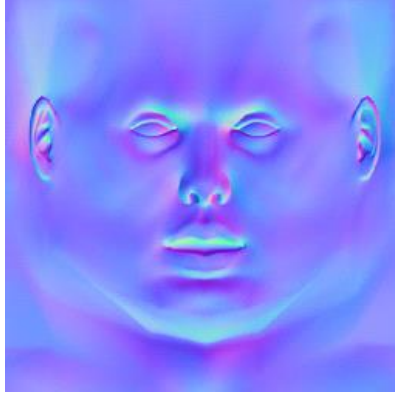
Yüzün T bölgesi yağlıdır. Bu nedenle render işleminde aynasal yansımanın en çok görüldüğü bölgelerden biridir. Bu resimde aynasal yansımanın alın, burun ve dudaklarda beyaz renk olarak karşımıza çıktığını görürüz.

Şekil 9: Aynasal yansıma yüzeyi

Normal Haritalama (Normal Map)

3B bilgisayar grafiklerinde, normal haritalama, girintilerin ve çıkıntılarının ışıklandırmasını taklit etmek için kullanılan bir tekniktir. Daha fazla çokgen kullanmadan ayrıntı eklemek için kullanılır.

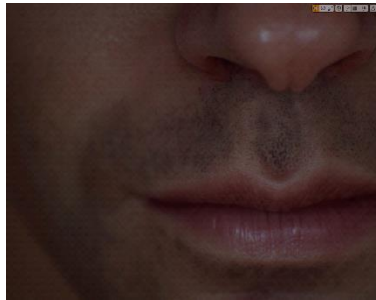

Şekil 10: Yüzün normal haritası

Bu tekniğin yaygın bir kullanımı, yüksek çokgen modelinden veya yükseklik haritasından normal bir harita oluşturarak düşük çokgen modelinin görünümünü ve ayrıntılarını büyük ölçüde arttırmaktır.

3B bilgisayar grafiklerinde, normal haritalama, girintilerin ve çıkıntılarının ışıklandırmasını taklit etmek için kullanılan bir tekniktir. Daha fazla çokgen kullanmadan ayrıntı eklemek için kullanılır.

Bu tekniğin yaygın bir kullanımı, yüksek çokgen modelinden veya yükseklik haritasından normal bir harita oluşturarak düşük çokgen modelinin görünümünü ve ayrıntılarını büyük ölçüde arttırmaktır. Yüzey normaline bağlı olarak oluşturulan girinti ve çıkıntılarının etkisi şekilde görülmektedir.

Şekil 11: Yer değiştirme haritasına bağlı olarak oluşan girinti ve çıkıntılar

Normal haritalar genellikle RGB bileşenlerinin normal yüzeyin sırasıyla X, Y ve Z koordinatlarına karşılık geldiği normal RGB görüntüleri olarak saklanır.

Hasan DİLİM

Yer Değiştirme Haritası (Displacement Map)

Yer değiştirme eşlemesi (Displacement Map), dokulu yüzey üzerindeki noktaların gerçek geometrik konumunun yer değiştirdiği bir etkiye neden olan haritalama tekniğidir.

Şekil 12: Yer değiştirme haritası

Bir doku- veya yükseklik haritası kullanarak tümsek eşleme, normal eşleme ve paralaks eşlemenin aksine alternatif olarak sunulan bir bilgisayar grafik tekniğidir. Yer değiştirme yönü genellikle normal yerel yüzeydir. Resimde derideki girinti ve çıkıntıların yer değiştirme haritası ile belirtimi görülmektedir.

Şekil 13: Gözün etrafındaki deride girinti ve çıkıntılar

Sonuç ve Tartışma

Superman'ın kökeni eskilere dayanmaktadır. Superman ilk başlarda Nietzsche'nin fikrinden modellenmiş bir kötü adamdı. İnsanın zayıf yönlerini kapayarak temsil edilen kahraman yavaş yavaş bize idealleştirilmiş bir insan silüeti

olarak sunulur. Bu noktaya gelene kadar pek çok merhalelerden geçmiştir. 1980'lere kadar çok satan çizgi-roman karakteri olarak karşımıza çıkan Superman karakterini oluşturan yazar ve sanatçı, insanın zayıf yönlerini egale ederek karakteri bir süper kahraman olarak tekrardan karşımıza çıkarır. Sanatçı bütün bu yönleri ile süper kahramanı kendi süzgecinden geçirir ve felsefesini dayanak göstererek karakteri üç boyutlu uzayda kurmaya başlar.

Sanatçı model oluşturma evresini sırasıyla şu şekilde takip eder; Sanatçı 3B görüntü işleme programında örgü (mesh) modelini oluşturur. Bu gibi modelleri oluştururken sanatçı 3ds Max, Maya, ZBrush, Blender vb modelleme araçlarını kullanır. Oluşturulan model topoloji bilgisi dâhilinde oluşturulur. Bu kısım en çok zaman alan işlemlerden biridir. Çünkü animasyonu yapılacak ise sanatçının topoloji bilgisinin çok iyi olması gerekmektedir.

Daha sonra UVW işlemine geçer, materyali tayin. Sonrasında oluşturulan uvw yüzey ile tekstürleme işlemine geçer. Burada Photoshop, Gimp vb araçları kullanır. Model ve tekstür işleme bittikten sonra sahne hazırlığına geçer. Sahnede kamera ve ışık oturtulur. En son olarak da render işlemine tabi tutulur.

Kaynakça

Catmull, E. (1974). *A Subdivision Algorithm for Computer Display of Curved Surfaces*. (PDF) (PhD thesis). University of Utah.

Wang, H. (2016). *Texture Mapping*. Department of Computer Science and Engineering. Ohio State University.

Blinn, J. (1978). *Simulation of Wrinkled Surfaces*, Siggraph. USA

Cohen et al.. (1998) *Appearance-Preserving Simplification*. Siggraph. USA

Lampert, L. (1986). *Nietzsche's Teaching: An Interpretation of "Thus Spoke Zarathustr"*. Yale University. USA

Safranski, Rudiger. (2003). *Nietzsche: A Philosophical Biography*. W. W. Northon & Company Inc. London.

Morrison Grant, Mahnke Doug. *Final Crisis: Superman Beyond 1* (October 2008), DC Comics.

Peppler, K. (2013). *New Opportunities for Interest-Driven Arts Learning in a Digital Age*. Wallace Foundation. USA.

Joyce, J.(1922). *Ulysses*. Shakespeare & Co. ISBN 0-679-72276-9.

Safire, W.(2003-06-22). *The Way We Live Now*. NYTimes.com.

<https://bigfuture.collegeboard.org/majors/arts-visual-performing-digital-arts>

https://en.wikipedia.org/wiki/Texture_mapping

https://en.wikipedia.org/wiki/The_Reign_of_the_Superman

<https://en.wikipedia.org/wiki/Superman>

Extended Abstract

With digital technology, art now enters our homes. Digital arts has been defined as the place where art and technology meet. With this definition, information and visual materials of digital art started to flow to homes and all people-oriented institutions. Digital art has begun to show itself in areas such as games, movies, and multimedia, and to play an active role in the image creation process.

Superman character is a cult character. Although he appeared as a bad character when he first appeared, over time he started to be designed as a good character with the concept of idealized human. The character is a character that has been studied to reveal the concept of idealism. Superman, who first appeared as a comic book character, later became original with his story and started to appear on movie and game platforms. It is a goal that humanity has set for itself. The reduction of all psychology to physiology means that according to some people can be brought up for cultural traits.

UVW process is performed by assigning a texture coordinate to each vertex on the polygonal surface. These coordinates, called UVW (known as UV coordinates in the 2d case), are interpolated along the faces of the polygons to sample the texture map during rendering.

While the artists create a realistic three-dimensional design mechanism, they try to simulate the surface based on the high polygonal model prepared in computer environment with the best rendering angle and material information.

Various texture mapping methods are used to obtain a realistic simulation on the surface.

Texture mapping methods come up in various ways. These are stylized by various texture processes such as diffuse mapping, specular mapping, normal mapping, displacement maps. Of course, there are other tools for mapping and assigning various materials. In addition, mapping methods such as roughness mapping methods, sub-surface reflection mapping methods, emission mapping methods can be additionally presented.

Dispersed mapping, or diffuse mapping, is the most used texture mapping method in three-dimensional design. Defines the color and pattern of the object. Mapping its diffuse map is similar to painting an image on the object's surface. There is no light from any direction in a good diffused texture. The scattered mapping method, also called surface albedo, provides color information in each pixel of the surface. It gives surface color and function without directional light in mapping method.

Specular mapping is a bright spot of light that appears on bright objects when illuminated. They are important in 3D computer graphics as they provide a powerful visual clue for an object's shape and position relative to light sources in the scene. In 3D computer graphics, it also represents the amount of reflectivity a surface has.

T-zone of the face is oily. For this reason, it is one of the regions where specular reflection is seen most in the rendering process. Specular reflection; We see that it appears as white on the forehead, nose and lips.

In 3D computer graphics, the normal mapping method is a technique used to simulate the lighting of indentations and protrusions. Used to add details without using any more polygons. A common use of this technique is to create a normal map from a high polygon model or elevation map to greatly increase the appearance and details of the low polygon model. In 3D computer graphics, normal mapping is a technique used to simulate the lighting of indentations and protrusions, and is used to add detail without using more polygons.

Displacement mapping is a mapping technique that causes an effect that the actual geometric position of points on the textured surface is displaced. Bump mapping using a texture- or height map is a computer graphics technique offered as an alternative to normal mapping and parallax mapping. The direction of displacement is usually the normal local surface. The displacement map and the specification of indentations and protrusions in the skin are shown in the image printouts.

While the artist creates his work, he realizes the texture mapping methods using programs such as Photoshop, Gimp, Krita, Sketchbook on the computer. For this reason, the artist must have both technical and artistic knowledge and analyze the light and color correctly. This process is both tiring and time consuming. Afterwards, it brings these parameters together to provide a holistic formation and presents it to the audience with the rendering process.

The artist follows the model building phase as follows; The artist creates the mesh model in the 3D image processing program. While creating such models, the artist uses modeling tools such as 3ds Max, Maya, ZBrush, Blender. The created model is created within the topology information. This part is one of the most time consuming processes. Because if it is to be animated, the artist must have a very good knowledge of topology and the surface must be matched with rectangular polygons for animation.

The artist then goes to the UVW process, assign the material. Afterwards, it goes into texturing process with the uvw surface created. After the model and texture processing is finished, it starts preparing for the stage. Camera and light are placed on the stage. Finally, it is rendered.

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE VELAYET SÜREÇLERİNİN ÇOCUĞUN SOSYAL-DUYGUSAL GELİŞİMİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Sevim KARAOĞLU

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı, sevimkaraoglu@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-2200-6046

Makale Geliş Tarihi: 02.07.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 21.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Karaoğlu, S. (2020). Erken çocukluk döneminde velayet süreçlerinin çocuğun sosyal-duygusal gelişimine etkisinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (46), 279-290.

Öz

Dünyada ve ülkemizde çocuk haklarının üzerine odaklanıldığı bir dönemde yaşarken, ülkemizde boşanmaların artması (TÜİK, 2018) kamuoyunda çocukların velayet durumları ile ilgili olarak büyük farkındalıklar uyandırmaya başlamıştır. Bu farkındalık velayetlerin sadece hukuki boyutta değil pedagojik boyutta da incelenmesi gerekliliğini doğurmuştur. Hukuksal boyuttan 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 337, 340 ve 342 sayılı maddelerinde velayet; yetişkin olmayanların (18 yaşından küçüklerin) ve hâkim tarafından kısıtlanan yetişkin çocukların bakım, eğitim, öğretim ve korunması ile ilgili hak ve görevleri olarak belirtilmişken; diğer taraftan pedagojik boyutuna ise Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 3. maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 7 numaralı protokolü 5. Maddesinde değinilmiştir. Sözleşmede velayet durumunda, devletin çocuğun yüksek yararını gözetmesi gerekir şeklinde altı çizilmiştir. Bu sözleşme, Türk Anayasası madde 90(5) gereğince iç hukukumuzda kullanılan bir parça haline getirilmiştir. Ancak "çocuğun yüksek yararı" ile ilgili olarak tam olarak betimleyici bir içerik bulunmamaktadır. Gerekli durumlarda çocuk için en uygun çözümün hâkim tarafından karar verilmesi beklenir. Alan yazında, Yargıtay'ın çocuğun yüksek yararı ile ilgili geçmişte gerekli durumlarda aldığı kararları da örnek alınarak çocuğun yararına olan ilkeler alt başlıklar şeklinde derlenmiştir. Derlenen bu alt başlıklar ise çocuğun yaşı, görüşü, fiziksel, bilişsel, sosyal ve ahlaki gelişimlerinin yanı sıra çocuğun anne ve babasıyla etkileşimlerinin de uzman eşliğinde gözlemlenmesi ile sınıflandırma yapılmıştır. Boşanma sırasında ortaya çıkan velayet problemlerinin çocukların olası sosyal ve duygusal gelişimini en az zararla etkilemesi için çocuklarda boşanma sürecinde görünen ve görünmesi tahmin edilen sorunların üzerinde düşünülmalıdır. Bu bağlamda, Yörükoğlu'nun (2004) da belirttiği gibi boşanmak çocukları her yönden etkiler, bu süreçte bazen çocukların duyguları anne babalar tarafından görmezden

Erken Çocukluk Döneminde Velayet Süreçlerinin Çocuğun Sosyal-Duygusal Gelişimine Etkisinin İncelenmesi

gelinebilir ve bu durumda çocuklar kendilerini duygusal olarak değersiz ve yetersiz hissedebilirler. Değersiz hissetmelerine bağlı olarak, çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerini olumsuz etkileyen ve onların bu alandaki eğitimlerini engelleyen birtakım davranış anormallikleri gözlemlenebilir. Bu çalışmada, çocuğun yüksek yararını belirlemede kullanılan Çam'ın (2017) ve Özer Taşkın'ın (2006) geliştirdikleri ve sınıfladıkları ilkeler baz alınarak, boşanmış anne ve babaların velayet sorunları altında çocuklarının sosyal duygusal gelişimleri ve eğitimleri ele alınmıştır. Akabinde ise hukuki olarak ve pedagojik olarak çocukların bu gelişimlerinin nasıl korunması gerektiğine dair önerilere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Erken çocukluk, sosyal ve duygusal gelişim, velayet, boşanma, çocuk hakları*

A REVIEW OF THE INFLUENCES OF CUSTODY PROCESS ON CHILDREN'S SOCIAL AND EMOTIONAL DEVELOPMENT

Abstract

The importance of children's right has been increasing at national and international levels. While the number of divorces is raised (TUIK, 2018), the child's custody receives strong attention in the society. This awareness creates a basis for investigation of child's custody not only in legal grounds but also psychological perspectives by the professionals. Under Turkish law, child's custody is regulated by Turkish Civil Code. Although a definition is not provided by the Code, it can be understood from article 339 of Turkish Civil Code as the right and responsibilities of welfare, education and protection of young children's (under 18-year-old) and the young adult restricted by the judge. Whereas, Article 3 of the United Nations Convention on the Rights of the Child and Article 5 of European Convention on Human Rights' protocol numbered 7 provide psychological perspective of child's custody by stating that in case of custody that the state will best interest of the child shall be primary consideration. This Convention has become a national law instrument on the ground of article 90(5) of Turkish Constitution. However, there is no clear description about what "the best interest of the child" denotes. Therefore, the judge will make the most appropriate decision for the child's situation both developmental and educational perspectives. In the literature, criterion for the best interest of the child has been categorised with consideration of The High Court decisions. The subheads have been categorised in accordance with the child's age, thought, physical, cognitive, social and moral development, bilateral relations with his/her parents under an expert. The problems in children's custody might appear at the stage of divorce and this process hurts children socially and emotionally. To reduce these behavioural problems, it must be clearly discussed that what kind of problems can occur and how they can be prevented during the discussions of the custody. Yorukoglu (2004) highlighted that parents ignore their children's emotions and so children can feel unevaluable and emotionally alone. In regard of these feelings, it

Sevim KARAOĞLU

can be observed that children can display some behaviour disorders. This paper firstly investigates children's social and emotional development in consideration of Cam's (2017) classification about the best interest of child in custody discussion between parents and finally makes some recommendations to support children's social and emotional development following divorce in legal framework.

Keywords: *Early childhood, social and emotional development, child custody, divorce, children's right*

Giriş

Aile, toplumun gelenek-göreneklerini yansıtan ve yaşatan, kendine özgü bir işleyişi olan en küçük sosyal birliktir. Çocuk gelişimi açısından ailenin öncelikli amacı, Yörükoğlu (2004: 125) tarafından da vurgulandığı gibi, çocukların en iyi şekilde temel ihtiyaçlarını karşılayıp onların topluma faydalı bireyler olarak eğitmektir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin temel prensiplerinde yer alan bakım, beslenme, güvende hissetme ve sevgi görme gereksinimleri ilk olarak aile içinde karşılanmaktadır. Bu ihtiyaçların sağlıklı bir şekilde karşılanması ise ailenin çocuğa karşı sorumlulukları arasında yer almaktadır. Çocuk aile içerisindeki gözlemlerine ve etkileşimlerine bağlı olarak dış dünya ile ilişki kurmayı, duygularını ve düşüncelerini ifade etmeyi öğrenmekle birlikte aynı zamanda problemlere ve çatışmalara karşı nasıl bir tutum sergileyeceğini de gözlemlerine dayalı olarak edinmektedir. Bu nedenle aile içerisindeki anne, baba ve çocuk arasındaki etkileşimin önemi büyüktür. Ancak aile ayrışma yoluna gittiğinde çocuğun bu süreçte ne gibi durumlarla karşılaşacağı, ebeveynlerin çocuğa karşı sorumlulukları oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı, çocukların ebeveynlerin boşanmalarındaki velayet süreçlerinin çocuğunun gelişimine ve eğitimine etkisini ve ebeveynlerin bu süreçte çocuklarına karşı olan gelişimlerine ve eğitimlerine karşı olan hukuki sorumluluklarını sosyal ve duygusal gelişim ve öğrenme bağlamında ortaya koyarak hukuk ve eğitim disiplinlerini birleştirmek suretiyle bir derlem çalışma yapmaktır. Bu araştırmanın en önemli özelliği ise Türkiye'de velayet durumlarının erken çocukluk eğitimi kapsamında irdelenen ilk ve tek çalışma olmasıdır.

Toplum içindeki çocuk-ebeveyn etkileşiminin yeri

Özellikle erken çocukluk döneminde çocuk, gelişim özellikleri gereği çevresindeki en yakın kişiyi kendine model alarak büyümekte ve öğrenmesini optimal düzeye taşımaktadır. Vygotsky'nin (1978) yakınsal gelişim alanı teorisine göre (Zone of Proximal Development) çocuğun gelişim kapasitesinin maksimum değerinde kullanılması için üst gelişim düzeyindeki bireylerin yardımcı olmasına ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda ebeveynlerin çocuklarının gelişiminde katkıları tahmin edildiğinden çok daha fazladır. Aynı zamanda çocuk sadece ebeveyn ile etkileşim içindeyken değil, pasif şekilde onları izleyerek de gelişmekte ve öğrenmektedir. Dolayısıyla anne-baba ile çocuk etkileşiminin yanı sıra anne-baba ilişki davranışlarının da önemi büyüktür. Gelişim ve öğrenme sadece akademik, dil ve devinim gelişim alanlarında değil, sosyal ve duygusal alanda da çocuklar ebeveynlerini gözlemleyerek gelişimsel bir ilerleme ya da duraksama yaşayabilmektedirler. Çocuk, kendi mizacına göre ebeveynlerinden veya kardeşlerinden öğrendiği kadarıyla gelişim alanları

Erken Çocukluk Döneminde Velayet Süreçlerinin Çocuğun Sosyal-Duygusal Gelişimine Etkisinin İncelenmesi

kapsamında kendi tutumlarına bir yön verir (Yörükoğlu, 2004: 127). Çocuk aile içinde iyi bir gözlemci olmakla birlikte anne-baba arasındaki etkileşimleri ve tutumları sürekli gözlemleyerek kendine modeller oluşturmaktadır.

Çocuğun 18 yaşına kadar olan yaşam periyodundaki gelişimi, eğitimi, bakımı ve korunması ebeveynlerinin sorumluluğu altındadır ve bu durum, çocuğun haklarının hukuki zeminde korunmasını gerektirir. Çocuğun korunmasının temeli çocuğun sevgi ve şefkate ihtiyaç duyması dahilinde toplumun geleceğini şekillendiren en küçük parçası olduğu düşüncesine dayanır (İnan, 1968). Bu fikre istinaden Akyüz'e (2013) göre "bir toplumda çocuklar kötü muamele görmekte, ihmal ve istismar edilmekte ise, o toplumun kültürü geri kalmış bir kültür olarak değerlendirilebilir" (sf. 1). Gelişmeyi hedefleyen toplumların çocukların her yönden gelişimine iyi olanaklar sağlaması beklenir. Buna karşılık olarak, Özer Taşkın (2006: 6) çocuk kavramının hukuki boyutunu şu şekilde tanımlamıştır: "özel korumaya alınan kendisine özel haklar ve ayrıcalıklar tanınan yetişkin olmayan insan 'küçük'tür". Çocuklara verilen bu haklar ve ayrıcalıklar çocuk haklarının önemi tarihsel olarak ilk kez Sanayi Devrimi ile başlamıştır. Bu dönemde, çocuğun aile içinde bağımsız birey olmaya adım atmasıyla birlikte dış dünyada ezilme, sömürü ve şiddete maruz kalmıştır (Serozan, 2005). Çocuğun değerini, çocuğun güçsüzlüğünü ve özel gereksinimlerini göz önüne alarak korumak çocuğa hakkı olan en iyi şartlarda çocukluk bahşetmek devletin en önemli görevlerinden birisi olarak ele alınır.

Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak aile içindeki roller demokratik düzene girmiştir. Böylece çocuğun toplum içindeki yeri sağlamlaşmış, çocuğun bakım ve korunmasına dair sorumluluklar daha belirgin hale gelerek kamuoyunda çocuk hakları ile ilgili bir farkındalık oluşmuştur (Özer Taşkın, 2006: 15). Kentleşme ve sanayileşmeye bağlı olarak gelişen sosyo-ekonomik farklılıklar sebebiyle bazı zamanlarda aile düzeninde birtakım problemler yaşanabilmekte ve aile birliği bu durumlarda hukuksal zeminde bozulmak zorunda kalabilmektedir. Hukuksal zeminde aile bütünlüğüne son verilirken hatırlanması gereken en önemli konu çocuğun fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişiminin sağlam temellere oturtulması için ayrılık sürecinde de sevgi ile harmanlanmış bir atmosfer yaratılması gerekliliğidir. Böyle bir atmosferi sağlama yükümlülüğü ise temelde ebeveynlerin kaçınılmaz görevidir. Çocuğa karşı olan bu sorumluluk tarihin ilk zamanlarından beri ebeveynlerin ahlaki görevi sayılıp, çocukların yetiştirilmesi ve korunması yüzyıllar boyunca ebeveynlerin görevi olarak kabul edilmiştir (Akyüz, 2013: 2). Bu görev Sanayi Devrimi ile Avrupa'da hukuksal düzenlemeler kapsamına alınmıştır ve ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişkiler Medeni kanunlarla düzenlenmiştir. Tarihsel öyküsüne dayalı olarak, gelişmiş ülkelerde çocuk, "aileye aile olma duygusunu verirken ve geleceğe hazırlanırken çalışma hayatından uzak tutulan varlık" olarak tanımlanmıştır (Kulaksız, 2014: 97). Bunun yanında, devlet sadece ebeveyn -çocuk ilişkisinden ziyade ailede çocuğun sorumlulukları ile ilgili bir aksama olduğunda da çocuğu korumak adına yasal koşulların sağlanmasından da yükümlüdür. *Çocuğun yüksek yararı ilkesi* bu yükümlülüğten doğan ve çocuğa "çocukluk dönemini gereği gibi yaşatma" (Akyüz, 2013: 3) imkânı veren temel bir ölçüt olarak kabul edilir. Bu ilke Çocuk Haklarına Dair

Sevim KARAOĞLU

Birleşmiş Milletler Sözleşmesinde yer alan çocukların sahip oldukları dört temel hakları (yaşama, gelişme, korunma ve katılma hakları) en iyi şekilde yerine getirilmesini hedefler.

Velayet sürecinde "çocuğun öncelikli yararı" ilkesi

Temel hakların çocuk gelişimi boyutundan yararı, çocuğun birey olarak tanınıp ona gereken değerin verilmesini hukuk yolundan da güvence altına alınmasını sağlamasıdır. Evlilik birlikteliği devam eden ebeveynlerin çocuklarına en iyi şartlarda çocukluk yaşatmalarına ilişkin sorumlulukları 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 339. ve 340. maddelerinde güvence altına alınmıştır. Özellikle 339. maddede yer alan "Ana ve baba, olgunluğu ölçüsünde çocuğa hayatını düzenleme olanağı tanır; önemli konularda olabildiğince onun düşüncesini göz önünde tutarlar." ifadesi ile çocuğun değeri güvence altına alınırken; 340. maddede yer alan "Ana ve baba çocuğa, özellikle bedensel ve zihinsel engelli olanlara, yetenek ve eğilimlerine uygun düşecek ölçüde, genel ve meslekî bir eğitim sağlarlar." ifadesi ile özel gereksinimli çocukların yaşama, gelişme, korunma ve katılma hakları güvence altına alınmıştır.

Evlilik birliğinin bitmesine neden olan boşanmaların sonucunda ebeveynlerin bireysel olarak birbirlerine karşı olan sorumlulukları azalmış hatta bitmiş olsa bile çocuklarına karşı olan yükümlülükleri devam etmektedir (Tamanza ve diğerleri, 2013). Devlet ise böyle durumlarda hukuksal zeminde çocuğun temel haklarını korumak ve onun için en iyisini sağlamakla sorumludur. Devlet hukuk aracılığıyla çocuğun yüksek yararının önceliği ilkesini kullanarak tüm sorunlara karşı çocuğu korumakta; zayıfı güçlüye karşı koruyan bu ilke ile ilgili birimlere çocuğun yararına olacak çözümler sunması olanağını sağlamaktadır. Buna bağlı olarak bakım, eğitim ve ebeveynlerin çocukla ilişkisini düzenlemek adına 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 182. Maddesinde bu husus üzerinde şu şekilde durulmuştur:

"Mahkeme boşanma veya ayrılığa karar verirken, olanak bulundukça ana ve babayı dinledikten ve çocuk vesayet altında ise vasinin ve vesayet makamının düşüncesini aldıktan sonra, ana ve babanın haklarını ve çocuk ile olan kişisel ilişkilerini düzenler. Velayetin kullanılması kendisine verilmeyen eşin çocuk ile kişisel ilişkisinin düzenlenmesinde, çocuğun özellikle sağlık, eğitim ve ahlak bakımından yararları esas tutulur. Bu eş, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine gücü oranında katılmak zorundadır. Hâkim, istem halinde irat biçiminde ödenmesine karar verilen bu giderlerin gelecek yıllarda tarafların sosyal ve ekonomik durumlarına göre ne miktarda ödeneceğini karara bağlayabilir"

Bu hükümde belirgin bir sınırlamanın olmaması hâkimin velayetin belirlenmesinde yetkilerinin de sınırsız olduğu anlamına gelmemektedir. Böyle bir durumda hâkim velayet kararı alırken "çocuğun yüksek yararı" ilkesini göz önünde bulundurmaktadır. Ancak çocuğun sadece sağlık, eğitim ve ahlaki bakımdan yararlarının ele alınması "çocuğun yüksek yararı" ilkesinin anlaşılmasında ve yorumlanmasında boşluk yaratmıştır. Bu ilkedeki asıl sorun ise çocuğun yararının

Erken Çocukluk Döneminde Velayet Süreçlerinin Çocuğun Sosyal-Duygusal Gelişimine Etkisinin İncelenmesi

esas alınacağıının belirtilmesine rağmen bu ilkenin net bir şekilde tanımlanmamış olmasıdır. Bunun yanında, çocuğun yararına öncelik verilmesi yine çocuk hakları sözleşmesinin temel ilkelerinden birisi olan "ayrım gözetmeme" ilkesiyle de güvence altına alınmaya çalışılmıştır (Özer Taşkın, 2006). *Ayrım gözetmeme ilkesi* sayesinde çocuğun temel haklarını hukuksal zeminde yaşama geçirilmesinin değerini tartışmaya kapatmış olup, çocuğun yüksek önceliği ilkesini tanımlayarak sınırlayıcı bir perspektifle yaklaşılmasını önlemiştir (Pais, 1997). Bu yaklaşım hukukta bu şekilde kati sınırlar koyulmamasına engel olarak "hâkimin onayına açık, somut olayın özelliklerini dikkate almayı gerektiren kavramları kapsayan kurallara ihtiyaç duymasına" yol açmıştır (Serozan'dan aktaran Özer Taşkın: 20). Bu ihtiyaç ise Yargıtay'ın kararları çerçevesinde çocuğun yüksek yararının belirlenmesinde birtakım ölçütlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özer Taşkın (2006) bu ölçütleri şu şekilde gruplarken;

- 1.Çocuğun en iyi biçimde korunması
- 2.Çocuk lehine pozitif ayrımcılık yapma
- 3.Konuyla ilgili kimselerin dinlenmesi
- 4.Çocuğun gelecekteki yararının da gözetilmesi
- 5.Her ülkenin kendi gerçekliğini göz önüne alması

Bu ölçütlerin uygulanmasına yarayan alt ölçütleri ise şu şekilde gruplamıştır;

- 1.Çocuğun yaşı
- 2.Çocuğun çevresel şartlarının ve ilişkilerinin değiştirilmemesi
- 3.Çocuğun görüşü
- 4.İyi bir aile ortamı sağlanması
- 5.Çocuğun diğer tarafla kişisel ilişkisinin gözetilecek olması
- 6.Çocuğa şahsen bakma olanağı
- 7.Ana babanın çocuğa karşı ilgisi ve şahsen çocuğu eğitebilme yetenekleri
- 8.Ana babanın ahlaksal değer yargıları ve davranışları
- 9.Boşanmadaki kusur
- 10.Kardeşlerin ayrılmaması
- 11.Ana baba arasındaki anlaşma

Velayet kararlarında çocuğun yüksek yararının ne şekilde belirleneceğine dair ölçütlere ise alternatif olarak Çam (2017) şu şekilde bir gruplama yapmıştır;

- 1.Çocuğun bedeni, fikri ve ahlaki gelişimi
- 2.Çocuğun yaşı
- 3.Çocuğun görüşü
- 4.Çocuğun diğer tarafla kişisel ilişkisinin zedelenmemesi
- 5.Çocuğun alıştığı çevre ve ortamdaki koparılmaması
- 6.Kardeşlerin ayrılmaması
- 7.Uzman raporu

Çocuğun faydasını baz alan bu ilkenin tanımsızlığının bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışan ölçütler ve bunların nasıl kullanıldığı hâkimin karşılaştığı olaylara göre farklılık gösterebilmektedir. Çocuğun beden ruh sağlığını korumak gelişimini desteklemek ve temel haklarını sağlamak çocuğun en iyi biçimde korunması ile mümkündür. Her durumda çocuğun yüksek yararı ilkesini uygulamak, çocuğu bir taraftan özgür ve saygın birey olarak kabul ederken, diğer taraftan, çocuğun toplumun en fazla korunmayı gerektiren kesimi içerisinde olduğunu da göz önünde bulundurmak anlamına gelmektedir (Özer Taşkın, 2006). Bu yüzden diğer bir deyişle çocuğun yararına ilkesini uygulamak çocuğa karşı pozitif ayrımcılık yapmayı gerektirir. Bu bağlamda, Çam'ın bu gruplaması göz önünde bulundurularak sorulması gereken ilk soru bu sıralamanın öncelikli olup olmadığı durumudur. Eğer ilk iki grup *çocuğun bedeni, fikri ve ahlaki gelişimi* ile *çocuğun yaşı ve çocuğun yaşı* kıstasları hâkim tarafından sırayla göz önünde tutuluyorsa, gelişim psikolojisi çerçevesinde şu nokta da göz önünde bulundurulmalıdır: çocuğun gelişimsel olarak özel bir durumu yoksa bedensel, zihinsel ve sosyal duygusal gelişimleri çocuğun yaşına paralel bir şekilde lineer bir süreklilik göstermektedir. Bu sürekliliğin çocuğun yararına bir şekilde devam etmesi için uygun atmosferin ebeveynler tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Ebeveynler boşanmış ya da boşanma sürecinde olsalar da çocuklarına karşı annelik ve babalık görevleri devam etmektedir. Bu görevlerin çocuk için en iyi şekilde ifa edilmesini sağlamak, tek taraflı velayet kullanılacaksa hangi ebeveyne verileceği ve bu esnada çocuğun diğer ebeveyn ile ilişkilerinin sağlıklı zeminde devam etmesini de sağlamak; kısacası çocuğun yararına olan her şey için bu düzenlemeler önemli rol almaktadır. Bu ölçütlerdeki düzenlemeler boşanma sürecinde çocukların özellikle sosyal ve duygusal gelişim açısından yaşayabileceği sıkıntılarının en aza indirgenebilmesi bakımından önemlidir.

Bu yüzden de velayet sürecinde, ebeveynlerin çocuğun bakımı için gerekli sorumluluklarına hassasiyet göstermesi beklenmekte ve hâkimin bu süreci hukuksal zeminde kafalarda hiçbir soru işareti bırakmadan netleştirmesi gerekmektedir. Hukuksal süreç devam ederken yargı mercilerinin ve onlarla çalışan uzmanların bir takım çocuk gelişimi için elzem kriterleri göz önünde tutması önemlidir. Öncelikli olarak anne bebek arasındaki bağlanma sadece annenin çocuğuna bakım, şefkat ve sevgi vermesi değildir. Bağlanma, bebek ile ona bakım veren kişinin arasında oluşan bir bağdır, bu bağ duygusal anlamda pozitif ve yardım edici bir etkileşimin olduğunu ifade eden bir bağdır (Öztürk, 2002). Bu bağ bebeklerin ve erken yaştaki çocukların yaşamlarını sürdürebilmeleri için elzem ve gelişimsel bağlamda oldukça işlevseldir (Deleş, 2019). Bebeklerin sosyal çevresindekilere karşı bir bağlanma geliştirdikleri bilinse de ilk temel bağ anne ile olanıdır. Bu temel bağ, anne ile bebeğin yakın temas gerektirdiği annenin bebeğine gülümsemesi, onunla göz teması kurması gibi empatik yaklaşımlarla gelişir ve sağlamlaşır. Bu bağlamda annenin sorumluluğu, bebeği için güvenli ve sıcak bir ortamı yaratmasıdır (Shaw ve Benham, 2014). Bu yaş grubundaki çocuğun annesi ile olan bağlanma deneyimleri, çocuğun ileri vadede beşerî ve romantik ilişkilerinde de model olacaktır. Dolayısıyla çocuğun gelişimi için bağlanmadaki rollerini sağlıklı bir biçimde yerine getiren anne çocuğunun başkaları

Erken Çocukluk Döneminde Velayet Süreçlerinin Çocuğun Sosyal-Duygusal Gelişimine Etkisinin İncelenmesi

ile de sağlıklı ilişkiler kurmasına zemin hazırlamış olur (Shaw ve Benham, 2014). Bu durumdan dolayı anne ile çocuk arasındaki ilişki elzem sayıldığı için hâkim küçük yaşta olan çocuğun velayetini ekseriyetle farklı bir durum yoksa anneye verilmesini uygun görmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Çocukların anneleri ile aralarında geliştirdikleri bu bağlanma sistemi, onları çevresinden gelmesi muhtemel tehlikelere karşı korur ve çevresini tanıması için gerekli koşulları güvenli bir şekilde sağlar (Deleş, 2019). 0-3 yaş çocuklarının her durumda annelerine daha fazla ihtiyaçları olması sebebiyle velayetleri mutlak surette anneye verilmelidir. Bu nedenle anne ile yakınlığın korunması, çocukla aralarında oluşan bağlanma sayesinde çocuk için gerekli olan güven ortamı inşa edilmiş olunur (Sümer ve Güngör, 1999). Bu yaştaki çocuğun anne ilgi ve şefkatine öncelikli ihtiyacı bulunduğundan çocuğun güvenliğine herhangi bir tehdit olmadığı sürece annenin yaşantısı ikinci plandadır. Bowlby'nin (1958) bağlanma kuramına göre de çocuk 3 yaşından itibaren ayrı bir birey olduğunu algılamaya başlar ve farklı sosyal ilişkiler oluşturmaya zemin hazırlar (Bowlby'den aktaran Shaw ve Benham, 2014). Bebeklik ve erken çocukluk dönemlerinde kurulan bağlanma, çocuğun kişilik özelliklerinin de temelini oluşturur ve hayat boyu etkisini korur (Carver ve Scheier, 1998). Bu yaklaşımdan yola çıkılarak, 3-6 yaş aralığındaki çocukların anneye olan ihtiyaçları 0-3 yaş grubundaki çocuklar kadar yoğun olmadığı için annenin durumunun çocuğun gelişimine ya da çocuğun güvenliğine karşı tehdit oluşturduğu durumlarla karşılaşılmadığı müddetçe velayet anneye bırakılması uygun olduğu hukuki olarak yansıtılabilir. Ancak bu noktada çocuğun baba ile ilişkisinin de zarar görmemesi için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekir. Ebeveynlerinden birinden ayrılan, onlardan kötü muamele gören ya da yetiştirme kurumlarında bakıcılar tarafından yetiştirilen çocuklar üzerinde yapılan araştırmalara göre erken yaşlarda ortaya çıkan bağlanma bozukluklarının etkilerinin uzun yıllar sürdüğü saptanmıştır (Shaw ve Benham, 2014). Yine bu bağlamda, Ainsworth'un (1989) bağlanma kuramına göre ise; güvenli bağlanma, güvensiz-dirençli bağlanma, güvensiz-kaçınmacı bağlanma ve organize olmamış/dağınık bağlanma olarak dört farklı grupta kategorize etmiştir. Güvenli bağlanmanın yüksek benlik algısı, sosyalleşmede pozitif yönde gelişim gibi olumlu sonuçları varken; güvensiz bağlanma modelleri oluşturmuş çocuklarda uzun vadede duygusal ve davranışsal problemlerle karşılaşma riski mevcuttur (Cowie, 1995). Bağlanma durumları ile ilgili olarak evlilik çatışmalarının olduğu ailelerin çocuklarında da güvensiz bağlanma problemine yönelik tespitler yapılmıştır (Shaw ve Benham, 2014). Bu tespitler evlilik ya da boşanma sürecinde çocuğun duygusal yönden örselenmesinin uzun vadeli olarak onları olumsuz etkileyeceğini de göstermektedir.

Hukuki boyutu 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 337, 340 ve 342 sayılı maddelerinde ve psikolojik boyutu ise Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 3. maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 7 numaralı protokolü 5. Maddesinde belirtilen velayet durumlarına göre, devletin çocuğun yüksek yararını esas almalıdır ilkesi benimsenmiştir. Diğer taraftan çocukta duygusal gelişim ilk on yıl oldukça kritiktir ve bunun sağlam temelleri erken çocukluk

döneminde desteklenmektedir. Hukuk ve çocuk gelişimi harmanlanmış bir zeminde gerek boşanma sürecinde gerekse de boşandıktan sonraki velayet durumlarında çocuğun diğer gelişim alanlarının yanı sıra sosyal duygusal gelişimlerinin özellikle göz önünde bulundurulması önemli bir gerekliliktir. Bu alandaki literatüre göre, çocukların sosyal duygusal gelişimleri geri kaldığı zaman diğer gelişim alanlarının da olumsuz etkilendiği sıklıkla tekrar edilmiştir. Dolayısıyla sadece ebeveynlerin değil, yargı sistemi ve yargı sisteminde çalışan uzmanların da velayet süreçlerinde çocuğun yararına ilkesinin uygulanması için kullanılan ölçütleri, çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerini öncelikli olarak göz önünde bulundurarak değerlendirmeleri tavsiye edilmektedir. Nihai olarak unutulmamalıdır ki çocukların karşılaştığı ve tecrübe ettiği problemler sadece o çocuğun ya da onun ebeveynlerinin de ötesinde, içinde bulunduğu toplumu ilgilendiren sorunlardır (Karakaş ve Çevik, 2016). Bu sebeple çocukların sağlıklı gelişimlerinin sağlanması ve bu bağlamda uygun eğitim koşullarının oluşturulmasındaki sorumluluk anne babaların yanı sıra toplumun düzenini sağlayan hukuk kurallarıyla desteklenmeli ve düzenlenmelidir. Ancak bu düzenlemeler yapılırken bu alanda disiplinler arası pedagojik perspektifle yapılmış akademik çalışmalardan da destek alınmalıdır.

Kaynakça

- Ainsworth, M. D. S. (1989). "Attachments Beyond Infancy". *American Psychologist*, 44, (4), 709-716.
- Akyüz, E. (2013). *Çocuğun Hukuku Çocuk Hakları ve Korunması*. (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Carver, C. & Scheier, M. (1998). *Perspectives on psychology*, Cambridge University Press, 281-282.
- Cowie, H. (Ed.). (1995). *Child care and attachment. Personal, social and emotional development of children*. Open University: Milton Keynes, UK.
- Çam, Ş. (2017). Velayetin belirlenmesinde çocuğun yüksek yararı ilkesi ve Yargıtay kararlarında kullanılan ölçütler. https://www.academia.edu/35256758/Velayetin_Belirlenmesinde_Çocuğun_Yüksek_Yararı_ilkesi_ve_Yargıtay_Kararlarında_Kullanılan_Ölçütler. Son erişim: 17.09.2020.
- Deleş, B. (2019). *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları*. Ankara: Akademisyen Yayınevi Bilimsel Araştırmalar.
- İnan, A. N. (1968). *Çocuk Hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Karakaş, B., & Çevik, Ö.C. (2016). Çocuk refahı: çocuk hakları perspektifinden bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 887-906.
- Kulaksız, Y. (2014). Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 3 (2), 91-111.
- Özer Taşkın, Ö. (2006). *Velayette Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi*. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir
- Öztürk, M.O. (2002). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. Ankara: Nobel Tıp Kitapevler.

Erken Çocukluk Döneminde Velayet Süreçlerinin Çocuğun Sosyal-Duygusal Gelişimine Etkisinin İncelenmesi

Pais, M. S. (1997). *The Best Interest of the Child: The Point of View of a Member of the Committee on the Rights of the Child*. Les droits de l'enfant entre theorie et pratique, Institut Universitaire Kunt Bösh- Institut International des droits de l'enfant, Sion- Suisse,

Serozan, R. (2005). *Çocuk Hukuku. (2. Baskı)*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.

Shaw, R. J., & Benham A. L. (Ed.). (2014) *Bağlanma bozuklukları. Okul öncesi çocuklarının terapisi*. İstanbul: Prestij Yayınları.

Sümer, N., & Güngör, D. (1999). Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örneklemini üzerinde psikometrik değerlendirmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma, *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(43), 71-106.

Tamanza, G., Molgora, S., & Ranieri, S. (2013). Separation and Divorce in Italy: Parenthood, Children's Custody, and Family Mediation. *Family Court Review*, 51 (4), 557-567.

Vygotsky, L.S. (Ed.). (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Process*. Cambridge: Harvard University Press.

Yörükoğlu, A. (2004). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Extended Abstract

Introduction

Family is the smallest element in the society that brings and keeps alive the traditions. As Yörükoğlu (2004: 125) highlighted that the functional aim of family from the child developmental and educational perspectives is to fulfil fundamental needs and to educate them as docile body for the society. According to the Maslow's hierarchy of needs pyramid the basic needs which are safety needs such as security, safety and physiological needs such as food, water, rest are met in family core firstly in early childhood. The meeting these needs are responsibilities of families to their children. Children learn to build relationships, to explain emotions and thoughts, to solve problems in accordance with their family interaction. Therefore, children's interactions with parents play an important role to develop children socially and emotionally in early years. However, when parents decide to divorce, it is important to investigate what children's position will be in this custody process, how children's social and emotional development will be affected and what parents' roles will be during this divorcing process to protect their children from in any case of conflict. These investigations create a main ground of this review within the interwoven of pedagogical and legal disciplines. It is vehemently important that this is the first and only review about integration of early childhood education and custody process in Turkey.

The place of children and parents' interaction in the society

Every child is unique and has right to get healthy development process. Families are responsible to fulfil these developmental necessities for their children in legally. When child protection is necessary to shape future of societies, love and compassion are core elements of child's protection (Inan, 1968). In accordance with this view, Akyuz (2013: 1) emphasised that "if children have mistreatment, neglect, and exploitation in a society, it can be evaluated as this society is an unmodern

society". Hence, if a society targets to developed, it must be ensured that children have quality development process in the society. In response to this, Ozer Taskin (2006: 6) put a review about child's protection that "the person who is not adult also has special protection, special rights and privilege is a child". The importance of these special rights and privilege firstly emphasised in Industrial Revolution. In this term, together with having indecency in family, children are exposed to underestimation, exploitation and violence at external world (Serozan, 2005). One of the most important responsibilities of the government is protecting children and providing them the best conditions in considering with their value, weakness and special needs. The roles of parents in family get into democratically ordered as a result of Industrial Revolution. In this way, the place of children become popular and societies became aware of children's care and protection (Ozer Taskin, 2006: 15). Growing socio-economic situations can bring some conflict between parents and this can be cause of divorces depends on the differences of industrialisation and urbanisation. Parents should remind in divorce process that they must keep the peaceful atmosphere to ensure their children's healthy physical, mental and social and emotional developments. Responsibility of providing this atmosphere is fundamental duty for parents unavoidably for the best interest of child.

The principal of "the best interest of child" in child custody process

It is the best way to protect children with taking care of their mental health, supporting their developmental areas and defending their rights. Application of the best interest of child in necessary situations means both supposing that child is a respectable and free person and protecting that child is a weak person as well (Ozer Taskin, 2006). Under Turkish law, child's custody is regulated by Turkish Civil Code. Although a definition is not provided by the Code in article 4721 (182), it can be understood from article 339 of Turkish Civil Code as the right and responsibilities of welfare, education and protection of young children's (under 18-year-old) and the young adult restricted by the judge. However, taking care of only health, education and moral benefits creates a gap about "the best interest of child". This gap increase tension in this area. Even though parents end up their marriage, their duties to children still continue on. Therefore, this process should be use effective to protect children not only physically or morally, but also social and emotionally which the essential point in this review. Because the problems in children's custody might appear at the stage of divorce and this process hurts children socially and emotionally. It is valuable attachment between mother and child and therefore especially the relationship between child and mother must be carefully keep healthy. According to Shaw and Benham (2014) discussed that attachment with mother provide children a basic ground to build relationship with others.

Conclusion and recommendations

the attachment between mothers and children keep safe children from the possible external world's dangers and provide children necessary conditions to explore safely the external world (Deles, 2019). The child must be protected from custody battle and should be considered "the best interest of child" to keep child

Erken Çocukluk Döneminde Velayet Süreçlerinin Çocuğun Sosyal-Duygusal Gelişimine Etkisinin İncelenmesi

socially and emotionally safe in accordance with legal regulations. According to the attachment theory of Ainsworth (1989) children between ages of 0-3 mostly need their mothers to meet their developmental deprivations, and this requires the child custody must be given to mother. Therefore, keeping this attachment between child and mother creates a bridge for safe world for the child and in this perspective the law creates a foundation for child to keep his/her development healthy (Sumer and Gungor, 1999). On the other side, judges, parents and professionals always remind that the relation between father and child is important as well. Because, it is expected that the caring responsibilities of parents still continues for not only mother but also father. Shaw and Benham (2014) stated that having trouble relationship with one of parents brings children some problems in their personal relationships. As a conclusion, the child custody problems are not only related with parents but also related with society and therefore, this must be provided by legal rules (Karakas and Cevik, 2016). Because healthy custody process allows children healthy development and this is the proof of society's modernism. At this point, while reinforcing the law regulations in this area, it should be supported by inter-disciplines pedagogical researches, in other way, professionals in both disciplines might work together from both perspectives law and education.

FEN BİLGİSİ DERSİNDE SEKİZİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ALGILADIKLARI DESTEĞİN İNCELENMESİ*

Dursun SÖNMEZ

Atatürk Ortaokulu, Pamukkale/Denizli
drsnsn@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-6601-1429

Muhammet Mustafa ALPASLAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi
mustafalpaslan@mu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-4222-7468

Makale Geliş Tarihi: 15.0.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 22.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Sönmez, D. & Alpaslan, M. M. (2020). Fen bilgisi dersinde sekizinci sınıf öğrencilerinin algıladıkları desteğin incelenmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(46), 291-305.

Öz

Sınıf içi algılanan destek, sınıf iklimin en önemli unsurlarından biridir ve buldukları ortam öğrencilerin akademik başarılarını, psikolojik sağlıklarını ve stres yönetimini etkileyebilir. Bu çalışmanın amacı fen bilimleri dersinde öğrencilerin algıladıkları desteğin akademik başarıyla ilişkisini ve desteğe cinsiyetin etkisini incelemektir. Çalışmaya Ege bölgesi Denizli ilinde öğrenim gören 292 sekizinci sınıf öğrenciler katılmıştır. Çalışmada öğrencilerin algıladıkları destek akademik ve kişisel olmak üzere aile, sınıf arkadaşı ve öğretmen olarak destek algıları ölçeği ölçme aracı kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analizler, Pearson korelasyon katsayısı ve t-testi kullanılmıştır. Araştırma bulguları öğrencilerin en çok desteği ailelerinden aldıklarını belirtirken en az desteği ise sınıf arkadaşlarından aldıklarını belirlenmiştir. Ayrıca kız ve erkek öğrenciler arasında sınıf arkadaşından alınan destek alt-boyutlarında erkekler lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Akademik başarıyla ilişkisi incelendiğinde bu çalışma bulguları tüm destek türlerinin öğrencilerinin akademik başarıyla ilişkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca akademik başarıyla en çok ilişkili destek öğrencilerin öğretmenlerden aldıkları destek olduğu bulunmuştur. Bu çalışmanın sonuçları öğrencilere daha fazla yardımlaşmalarını gerektirecek öğretim yöntem ve tekniklerin sınıftaki desteği arttırabileceği ve sonra akademik başarıyı arttırabileceğini önermektedir.

* Bu çalışmanın bir kısmı 2-4 Mayıs 2019 tarihinde İzmir’de yapılan Uluslararası Fen, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Sempozyumunda sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Akademik başarı, Algılanan destek, Fen bilgisi eğitimi.

EXAMINATION OF EIGHT GRADE STUDENTS' PERCEIVED SUPPORTS IN SCIENCE CLASSROOM

Abstract

Perceived support in the classroom is one of the most important elements of the classroom climate that may affect students' academic success, psychological health and stress management. The aim of this study is to examine the relations between perceived support and academic achievement in science classrooms. 292 eighth grade students in Denizli Province in Turkey participated in the study. Perceived supports were measured as both personal and academic from family, teachers and classmates. Descriptive analysis, Pearson's correlation coefficient and t-test were used to analyze the data. While the findings indicated that the students received the most support from their families, they received the least support from their classmates. In addition, a statistically significant difference was found between male and female students in support from their classmates in favor of men. Regarding the relationship between academic achievement and support, findings showed that all support types were related to academic achievement. In addition, teacher academic support had the strongest relation to academic achievement. This study suggests that teaching methods and techniques that require students to help each other more can increase support in the classroom and then increase academic success.

Keywords: Academic achievement, perceived support, science education

Giriş

Sınıf ortamı öğrencinin öğrenme deneyimledikleri yaşam ortamıdır. Bu ortamda öğrenciler arkadaşlarından ve öğretmenlerinden destek görmek ister. Yaşadıkları sınıf ortamında öğrenciler aileden gördükleri kişisel yâda akademik desteği deneyimlemek isterler. Bu yüzden öğrenciler sahip olduğu sınıf içi ortamda algıladıkları destek çok önemli bir yer tutmaktadır. 2023 Vizyon belgesine göre eğitim kurumlarının temel aldığı noktalardan biri öğrencilerin çevresini tanımaları ve duygusal güven ortamında kendilerini bilmesini ve tanımasını sağlamaktır diye tanımlanmıştır (MEB, 2018). Bu nedenle öğrencilerin çevrelerinden aldıkları desteği incelemek öğrencilerin duygusal, bilişsel ve duygusal ihtiyaçlarını geliştirmek için önemlidir.

Destek, bireyin karşılıklı ilişkide bulunduğu fert sayısından çok, güven duyulan ve sırların paylaşılabilceği, kendisi açısından biriyle kurduğu yakın ilişki olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım, 1997). Bir başka görüşte ise ilişkilerinin niteliği ya da niceliğinden çok, kişinin ihtiyaç duyduğu an destek alabileceği kişi olarak ifade edilebilir ve kişinin stres altında veya güç durumdayken çevresi tarafından sağlanan destek olarak kabul edilmektedir (Jung, 1997).

Bireylerin sınıf ortamında aile, öğretmen ve arkadaştan aldığı üst seviyedeki destek daha fazla duygusal fonksiyonlarını pozitif yönde arttırdığı (Colarossi ve Eccles, 2003) ve duygusal fonksiyonu artan öğrencilerin sınıf içi akademik başarılarında ulaşmak istedikleri hedefte önemli katkı sağladığını (Pekrun, Elliot ve Maier, 2009) belirtmişlerdir. Düşük aile desteğine sahip bireylerin genel olarak stres ve duygusal problemler (Demaray, Malecki, Davidson, Hodgson ve Rebus, 2005) korku, kaygı, yalnızlık duygusu ve davranış problemleri yaşadıkları, ailenin tutumu, sevgisi, ilgisizliği, sertliği, aşırı ilgisi, baskısı gibi davranışlar öğrencileri ders çalışmaktan soğumalarına, kaygı duymalarına sebep olmaktadır (Küçükahmet, 2001). Bu davranışlar içerisinde yetiştirilen öğrencilerin akademik başarılarında düşüş olduğu belirtilmiştir (Çelenk, 2003). Aile tarafından desteklenen, çalışma ortamını düzenleyen, yakın ilgi gösterilen çocuğunu öven, başarısızlığında onu sözleriyle yüreklendiren ailenin çocuklarının ise akademik başarılarının pozitif yönde artış gösterdiği sonucuna varılmıştır (Satır, 1996).

Sınıf ortamı eğitim programı amaçları dahilinde öğrenmenin meydana geldiği yerdir. Bu sınıf ortamını düzenleme, sınıf içi iklimi oluşturma, öğrencinin sahip olduğu duygularına dokunma, davranışlarını yönetmede öğretmenin sergilediği tutum ve davranış eğitimin çıktıları açısından ciddi öneme sahiptir (Oliver ve Reschly, 2007). Önyargı ile öğrencilerine yaklaşan öğretmen, güven oluşturma ortamı yerine öğrencilerin daha çok içine kapanmalarına ve motivasyon eksikliğine sebep olmaktadır (Bomer, Dworin, May ve Semingson, 2008). Öğrencilerini dinleyen, hayal gücünü geliştiren, duygusal ve akademik destek veren öğretmenin ise olumlu sınıf atmosferi içerisinde öğrencilerinin akademik başarısında artış görülmektedir (Gordon, 2003). Bakioğlu (2009) empati kurma, içten davranma, öğrencilerin umut ve kaygılarını paylaşma, ilgili davranma, koşulsuz saygı, adil ve eşit davranmanın öğrencilerin özgür düşüncelerini sağlamakta öz güven sahibi olarak yetişeceğini belirtilmiştir. Bu sebeple öğrencilerin kendilerini mutlu, huzurlu ve güvenli hissettikleri sınıf içi ortamında yeni ve olumlu davranışlar kazanmalarının daha kolay olduğu görülecektir.

Akran (arkadaş) anlam olarak; “yaş, meslek, toplumsal durum vb. bakımından birbirine eşit olanlardan ve bir ortamda birlikte bulunanlardan her biri” (Türk Dil Kurumu (TDK), 2019) olarak tanımlanmıştır. Thompson (2008) bireyin akademik başarılarında, arkadaşlarıyla sınıf ortamındaki etkileşim tarzı ile akademik akran desteğinin önemli yer ettiğini vurgulamış ve yeni akademik beklentilerin oluşmasında kişinin içselleştirdiği akademik destek üzerinde etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Aynı kültürel ortamı soluyan öğrenciler, sınıf arkadaşlarının karşılaştıkları sorunlarda yardım ve öneride bulunurlar. Sınıfında kendi grubunu oluşturan öğrenciler kendi aralarında bir sorun oluştuğunda grup dışı bırakmak yerine sorunun çözümünde yapıcı davranış sergileyebilme kabiliyetine sahiptirler. Sınıf içerisinde iş birlikçi öğrenmede birbirleriyle akademik bilgilerini paylaşmaktadırlar. Sınıf ikliminde önemli olan arkadaşlarının birbirlerini dinlemeleri,

Fen Bilgisi Dersinde Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Algıladıkları Desteğin İncelenmesi

paylaşımları ve birbirlerine destek olmalarıdır. Akran akademik desteğinde birey problemlerle karşılaştığı akademik sorunun çözümü (örneğin; ödevler ile ilgili bilgi edinimi, birlikte ders çalışma, çalışma ortam ve alışkanlıklarının paylaşılması ve yardımcı olma) ve akademik açıdan cesaretlendirme (sınav stresini azaltma desteği, derslere motive etme) gibi davranışlar sergilemektedir (Thompson, 2008; Thompson ve Mazer, 2009).

Bu çalışmanın amacı sekizinci sınıf öğrencilerin fen dersinde öğretmenden, sınıf arkadaşlarından ve ailelerinden aldıkları desteği incelemektir. 2019 yılında yapılan Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Merkezi Sınav sonuçlarına göre öğrencilerin fen bilimleri alt testinde ortalama puanı 20 üzerinden 9.97 olarak hesaplanmıştır. Buna ek olarak 2018 PISA sonuçlarına göre ülkemiz fen bilgisi alanında OECD ülkelerinin gerisinde yer almaktadır. Bu göstergeler öğrencilerin fen başarısını etkileyen faktörler ile ilgili çalışmalarının yapılması gerektiğini göstermektedir. Fakat alan yazında fen bilgisi dersi için öğrencilerin aldıkları desteği inceleyen çalışma bulunmamaktadır. Yapılan bu çalışmanın öğrencilerin sınıf içi algıladıkları destek ile ilgili araştırmalarda, araştırmacılara yardımcı olacağı ve önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada aşağıdaki araştırma soruları incelenmiştir.

- 1- Sekizinci sınıf öğrencilerin fen dersinde algılanan destek düzeyi nedir?
- 2- Sekizinci sınıf öğrencilerin fen dersinde algılanan destek düzeyi cinsiyete göre değişir mi?
- 3- Sekizinci sınıf öğrencilerin fen dersinde algılanan destek düzeyi ile akademik başarı arasında ilişki var mıdır?

Yöntem

Bu çalışma deneysel olmayan nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Türkçe'ye uyarlanan ölçek veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği incelenmiş ve sonrasında akademik başarıyla ilişkisi ve cinsiyete göre değişimi belirlenmiştir.

2.1. Katılımcılar

Bu çalışmadaki veriler uygun örneklem yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Araştırmaya katılacak öğrencilerin seçiminde araştırmacının kolay ulaşılabilir olduğu okullar seçilmiştir. Yapılan bu çalışmadaki verilerin elde edilmesinde Ege bölgesinde yer alan Denizli ili merkez ilçesindeki bir devlet okulu ile merkez ilçesindeki bir kolej öğrencileri oluşturmuştur. Devlet okulundaki öğrenci sayısı 134 erkek 158 kız toplam 292 öğrenciden oluşmaktadır. Kolej öğrencileri ise 21 kız dokuz erkek toplam 30 öğrenciden meydana gelmektedir. Kolej ve devlet okulunda çalışmaya katılan öğrencilerin öğrenim düzeyi sekizinci sınıfta okumakta olan öğrencilerdir. Katılımcılara ölçeği doldurması için 25 dakika süre verilmiştir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Alan yazında öğretmen, sınıf arkadaşı ve aileden alınan desteği ölçmek için farklı ölçme araçları bulunmaktadır. Bu çalışmada Sınıf İçi Yaşam Ölçeği kullanılmıştır. Sınıf İçi Yaşam Ölçeğinin kullanılmasının nedeni, ölçek desteği akademik ve kişisel olmak üzere iki alt-boyut olarak incelemesidir. Sınıf İçi Yaşam Ölçeği orijinal olarak Johnson ve Johnson (1983) tarafından geliştirilmiş 67 maddeden ve 15 alt-boyuttan oluşan bir ölçektir. Ghaith (2002) ölçeği daha kullanışlı ve ekonomik olması için kısa versiyonu uyarlamıştır. Uyarlamada 67 olan madde sayısını 38'e ve altı alt-boyuta indirgemıştır. Altı alt-boyut şunları içermektedir: öğretmen akademik desteği (4 madde), öğretmen kişisel desteği (4 madde), Arkadaş akademik desteği (4 madde), arkadaş kişisel desteği (5 madde), işbirlikçi öğrenme (10 madde) ve yabancılaşmadır (11 madde). Bunlara ek olarak aileden alınan destek önemli olduğu için 5 madde aileden alınan akademik destek ve 4 madde aileden alınan kişisel destek ile ilgili maddeler eklenmiştir. Aile ile ilgili maddeler hazırlanırken arkadaş destek ile ilgili maddelerden uyarlanmıştır. Toplam altı alt boyuttan meydana gelen 26 soru elde edilmiştir. Ölçek beşli Likert tipinde olup öğrencilere (1-kesinlikle katılmıyorum, 5-kesinlikle katılıyorum) şeklinde olup önermelere katılma derecelerini işaretlemeleri istenmektedir. Maddeler uyarlanırken madde kökü değiştirilmeden araştırmacı tarafından "fen bilimleri dersi" söz öbeği eklenmiştir. İngilizce versiyonu hazırlanan sorular Türkçeye çevrilmiş ve alanının bir Türkçe eğitimi öğretim üyesi, iki Türkçe öğretmeni ve iki Fen bilimleri alanında uzman öğretim görevlisi ve bir Fen bilimleri öğretmenin görüşü alınarak Türkçe versiyonu oluşturulmuştur. İngilizce ve Türkçe versiyonları otuz kişilik sekizinci sınıf kolej öğrencisine uygulanmış ve maddelerin arasındaki korelasyon incelenmiştir. Korelasyon analizi sonucunda maddeler arası Pearson korelasyon değeri .85 ve üzeri bulunmuştur. Son uygulanabilir versiyonu elde edilen Fen Bilimleri Sınıf İçi Yaşam Ölçeğinin uygulaması sekizinci sınıf 292 devlet okulundaki öğrenciyle yapılmıştır. Öğrencilerin akademik başarılarının belirlenmesi amacıyla öğrencilerin fen bilgisi ders notlarını yazmaları istenmiştir. Yapılan çalışmalar her ne kadar öğrencilerin notlarını kendi beyanlarında yüksek rapor etme riski bulsun da gerçek notlarıyla yüksek düzeyde ilişkili olduğunu bildirmiştir (Kuncel, Crede & Thomas, 2005).

2.3. Veri analizi

Verilerin analizinde nicel teknikler kullanılmıştır. Ölçeğin geçerliğini ve güvenilirliğini test etmek amaçlı olarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve Cronbach alfa değerleri hesaplanmıştır. Birinci araştırma sorusunu incelemek için betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. İkinci araştırma sorusu için t-testi yapılırken son araştırma sorusu için Pearson çarpım-moment katsayısından yararlanılmıştır. Cohen d etki büyüklüğüne bakılmıştır. İstatistiksel analizlerin hepsi SPSS 21.0 ve AMOS 18.0 yazılımlarında yapılmıştır.

Bulgular

3.1. Sınıf İçi Yaşam Ölçeğinin Güvenirlik ve Geçerlik Analizleri

Öğrencilerin Sınıf İçi Yaşam Ölçeği yapı geçerliği için orijinal formunda bulunan faktörlerin doğrulanması amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Yapılan DFA'da elde edilen modelin uyum indeksleri Tablo 1'de verilmiştir. DFA sonucu uyum değerleri ki-kare değeri 607.01 olarak bulunmuş ve serbestlik derecesine oranı alan yazında iyi uyum için belirtilen 2.00 (kabul edilebilir değer 3.0) değeri yakındır. Fakat ki-kare değeri analizdeki kişi sayısından etkilendiği için diğer uyum indekslerine bakmakta fayda vardır. Örneklem sayısına dirençli ve alan yazında en çok kullanılan uyum yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) ve karşılaştırmalı uyum indeksidir (CFI). Alan yazında iyi uyum değeri (RMSEA için .06 ve daha az, CFI için .95 ve daha yüksek) ve kabul edilebilir için uyum (RMSEA için .08 ve daha az, CFI için .90 ve daha yüksek) olarak tanımlanmıştır. Tüm bulgular değerlendirildiğinde ölçeğin verilerle kabul edilebilir uyum gösterdiği söylenebilir.

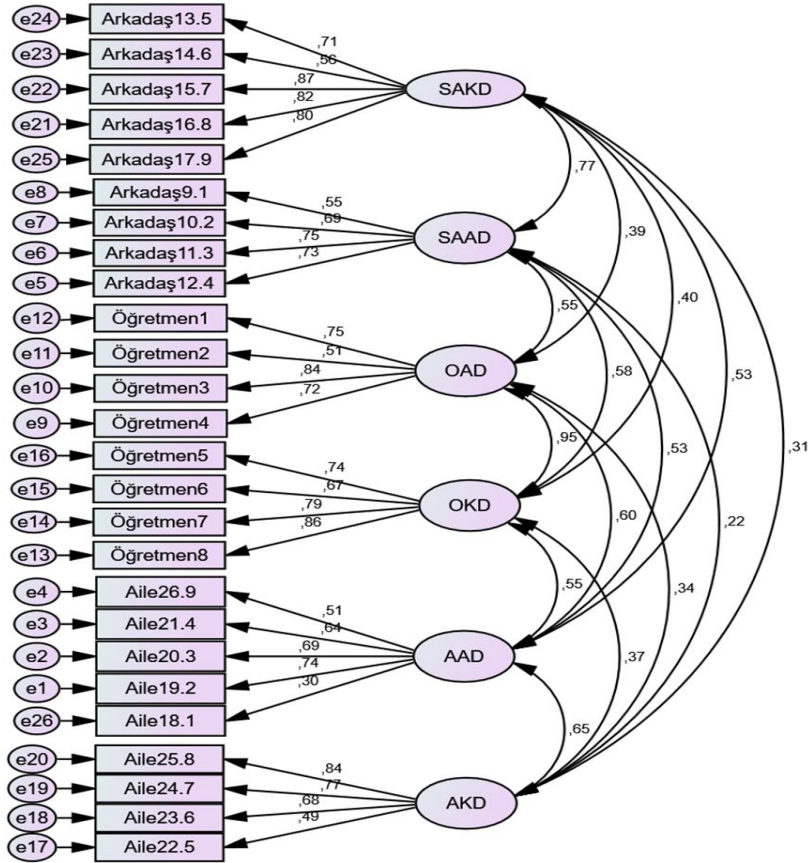
Tablo 1: Alan Yazındaki Uyum Değerleri ve Doğrulayıcı Faktör Analizine Ait Bulgular

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Uyum Değeri
χ^2 (df=284, N= 97)			607.01
χ^2 / df	$0 \leq \chi^2 / df \leq 2.0$	$2.0 \leq \chi^2 / df \leq 3.0$	2.137
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0.06$	$.06 \leq RMSEA \leq .08$	0.062
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$	0.91

Not: Modelin uyum değerleri Kuzu ve Demir (2015) referans alınmıştır.

Bunlara ek olarak ölçeğin maddelerine ilişkin faktör yükleri Şekil 1'de gösterilmiştir. Faktör yük değerleri alan yazında belirtilen sınır değeri olan .30'dan büyüktür ve bu maddelerin faktöre anlamlı katkı verdiğini göstermektedir.

Şekil 1: Öğrencilerin Sınıf İçi Yaşam Ölçeğine İlişkin Faktör Yükleri

Şekil 1: SAKD: Sınıf Arkadaşı Kişisel Destek, SAAD: Sınıf Arkadaşı Akademik Destek, OAD: Öğretmen Akademik Destek, OKD: Öğretmen Kişisel Destek, AAD: Aile Akademik Destek, AKD: Aile Kişisel Destek

Cronbach Alpha katsayısı (α), ölçme aracında iç tutarlılık yöntemiyle güvenilirliğini hesaplayan, -1.00 ile 1.00 arasında bir değer alan, 1.00'a yaklaştıkça ölçeğin güvenilirliğinin arttığını ifade eden ve sosyal bilimsel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan yöntemdir (Ünlü, Sünbül ve Aydos, 2008). Elde edilen (α) değeri .70 üzeri ise ölçeğin kabul edilebilir olduğu ifade edilmektedir.

Tablo 2: Sınıf İçi Yaşam Ölçeği Cronbach Alfa Değerleri

Ölçek Alt Boyutları	Maddeler	α

Fen Bilgisi Dersinde Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Algıladıkları Desteğin İncelenmesi

Öğretmen Akademik Destek	1–2–3–4	.80
Öğretmen Kişisel Destek	5–6–7–8	.85
Sınıf Arkadaşı Akademik Destek	9–10–11–12	.78
Sınıf Arkadaşı Kişisel Destek	13–14–15–16–17	.87
Aile Akademik Destek	18–19–20–21–26	.73
Aile Kişisel Destek	22–23–24–25	.81

Uyarlanan ölçeğin orijinalinde yer alan Cronbach alfa değerleri öğretmen akademik desteği .75; öğretmen kişisel desteği .68; akran akademik desteği .74; akran kişisel desteği .52 olarak yer almaktadır. Uyarlanan ölçekte Cronbach alfa değerleri ise öğretmen boyutu ile ilgili desteğin .89, öğrenci desteği .88 ve aile desteği .83 olarak elde edilmiştir. Ölçeğin her boyutun alt boyutu ile ilgili Cronbach alfa değerleri incelendiğinde öğretmen akademik desteği .80, öğretmen kişisel desteği .85; öğrenci akademik desteği .78, öğrenci kişisel desteği .87; aile akademik desteği .73, aile kişisel desteği ise .81 olarak elde edilmiştir. Ölçeğin genel Cronbach alfa değerine bakıldığında ise .92 bulunmuş ve bulgular neticesinde yüksek güvenilirlikli ölçek olduğu kanaatine varılmıştır.

3.2. Akademik Başarı İle Destek Arasındaki İlişki

Geçerliliği belirleme yöntemlerinden biride uygunluk geçerliliğidir. Alan yazında yapılan çalışmalar desteğin öğrencilerin akademik başarıları ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Yükselir, 2014). Bu nedenle bu ölçme aracından elde edilen puanlar ile öğrencilerin akademik başarıları arasında ilişki olması beklenmektedir. Bunu test etmek için Pearson Çarpım-Moment korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir. Buna göre tüm ölçek alt-faktörleri başarı ile istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişkilidir. Akademik başarı ile en yüksek ilişki öğretmen akademik desteği arasındadır ($r=.35$, $p<.01$). Ayrıca öğretmenden alınan kişisel destekte de öğrencilerin akademik başarıları ile istatistiksel olarak ilişkili bulunmuştur ($r=.27$, $p<.01$). Bu bulgular diğer destek türleri arasında öğretmenden alınan desteğin öğrencilerin akademik başarılarına daha çok etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Akademik Başarı İle Destek Alt-Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçek Alt Boyutları	Pearson r
Öğretmen Akademik Destek	.35*
Öğretmen Kişisel Destek	.27*
Öğrenci Akademik Destek	.19**
Öğrenci Kişisel Destek	.20**
Aile Akademik Destek	.24*
Aile Kişisel Destek	.20*

Not: * $p < .01$, ** $p < .05$

3.3. Cinsiyetin Algılanan Desteğe Etkisi

Tablo 4'te tüm öğrencilerin her destek için betimsel istatistikler ve Cohen d etki büyüklüğü analizleri verilmiştir. Ayrıca Tablo 4' te cinsiyete göre farkı testi etmek amacıyla yapılan t-testi sonuçları da verilmiştir. Tüm öğrenciler en yüksek desteği ailelerinden kişisel destek olarak aldıkları belirtmişlerdir ($\bar{X} = 4.55$, $SS = .73$). En az desteği ise sınıf arkadaşlarından akademik destek olarak belirtmişlerdir ($\bar{X} = 3.08$, $SS = 1.09$). Cinsiyete göre değişime bakıldığında sınıf arkadaşlarından algılanan akademik ($t(290)=2.23$, $p < .01$) ve kişisel ($t(290)=2.48$, $p < .01$) desteklerde erkekler lehine istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Diğer destek alt-faktörlerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır. Cinsiyete göre değişime bakıldığında sınıf arkadaşlarından algılanan akademik ve kişisel desteklerde zayıf etki düzeyi görülürken, diğer alt boyutlardaki etki düzeyi ise çok zayıf boyutta elde edilmiştir.

Tablo 4: Öğrencilerin Fen Bilimleri Dersi Sınıf İçi Yaşam Ölçeği Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre t-Testi ve Cohen d Etki Büyüklüğü Değerleri

	Toplam	Erkek	Kız		
	\bar{X} (SS)	\bar{X} (SS)	\bar{X} (SS)	t	Cohen d
OAD	4.04 (.92)	4.11 (.85)	3.98 (.98)	1.20	-0.14
OKD	3.72 (1.03)	3.70 (1.05)	3.75 (1.01)	-.41	0.04
SAAD	3.08 (1.09)	3.24 (1.08)	2.95 (1.08)	2.23*	-0.27
SAKD	3.63 (1.08)	3.80 (.99)	3.49 (1.15)	2.48*	-0.29
AAD	4.23 (.98)	4.20 (.89)	4.25 (1.05)	-.42	0.05
AKD	4.55 (.73)	4.52 (.76)	4.57 (.70)	-.60	0.06

* $p < .05$; $d < .20$ çok zayıf etki; $d = .20-.49$ zayıf etki; $d = .50-.79$ orta düzey etki, $d = .80-.99$ kuvvetli etki; $d \geq 1$ ise çok kuvvetli etki (Cohen, 1988).

Sonuç

Son yıllarda eğitim alanında yapılan çalışmalar bireysellik vurgusundan daha çok sosyal-bağlamsal değişkenlere doğru vurgu yapılmaktadır. Bunun değişimin temelinde öğrenmeye bireysel özelliklerle beraber sosyal ve kültürel özelliklerinde etkili olduğunun ortaya konulmasıdır. Bu çalışmada sosyal-bağlamsal değişkenlerden biri olan çevreden alınan desteğin fen akademik başarısıyla ilişkisi incelenmiştir. Bu çalışmanın sonuçları öğrencileri bireysel, akademik ve sosyal yönden geliştirmeyi hedefleyen 2023 vizyon belgesindeki hedeflere ulaşılması açısından önemlidir.

Öğrencilerin fen dersinde öğretmenlerinden, arkadaşlarından ve ailelerinden algıladıkları akademik ve kişisel destek incelendiğinde en yüksek desteği

Fen Bilgisi Dersinde Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Algıladıkları Desteğin İncelenmesi

ailelerinden aldıkları görülmektedir. Ayrıca öğrenciler fen derslerinde en az desteği sınıf arkadaşlarından akademik konularda ($\bar{X} = 3.63$, $SS= 1.08$) ve kişisel konularda ($\bar{X} = 3.08$, $SS= 1.09$) aldıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin ölçek maddelerine verdiği cevaplar beşli Likert skalasında kararsızım'a denk gelmektedir. Bu bulgu öğrencilerin sınıf arkadaşlarından yeteri düzeyde destek, özellikle akademik destek almadıklarını göstermektedir. Alan yazında yapılan çalışmalar bu çalışmanın bulgularıyla uyumlu sonuçlar ortaya koymaktadır. Başka bir araştırmada ise, öğretmen adayları öğretim görevlileri, aile ve sınıf arkadaşları arasında öğretmenlik konularıyla ilgili en az desteği sınıf arkadaşlarından aldıklarını belirtmişlerdir (Alpaslan, Ulubey ve Yıldırım, 2018). Diğer bir örnekte Ghaiith (2002) üniversite öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada öğrencilerin en az desteği sınıf arkadaşlarından aldıkları ve akademik desteğin kişisel desteğe göre daha düşük seviyede olduğunu belirtmiştir. Bunun nedeni olarak öğretmenlerin genellikle fen derslerini anlatırken bilişsel ve bireysel öğrenmeye yönelik öğretim yöntem ve tekniklerine grup çalışmalarına göre daha fazla ağırlık vermelerinden kaynaklanabilir (Şimsek, Hırça ve Coskun, 2012). Grup çalışmaları örneğin proje-tabanlı öğrenme, laboratuvar ve tartışma yöntemleri öğrencileri daha fazla sınıf arkadaşlarıyla beraber çalışmaya teşvik edebilir ve öğrencilerin birbirinde akademik ve kişisel destek almalarını sağlayabilir.

Öğrencilerin fen dersinde algıladıkları destek düzeyleri cinsiyete göre incelenmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha az sınıf arkadaşlarından akademik ve kişisel destek aldıkları belirlenmiştir. Diğer destek alt-faktörlerinde ise istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Alan yazında yapılan çalışmalar genellikle kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre ailesinden daha fazla destek aldığını rapor ederken (Turgut, 2015) bu çalışmada anlamlı fark bulunmamıştır. Ayrıca bazı çalışmalar kız öğrencilerin tüm dersler genelinde sınıf arkadaşlarından daha fazla destek aldıklarını belirtmektedir (Bursal, 2017). Bu çalışmanın sonuçlarının diğer çalışmalardan farklı olmasının nedeni fen derslerinde erkek öğrenciler daha fazla dışsal pekiştiricilere duyarlı oldukları için olabilir (Akpınar, Batdı ve Dönder, 2013). Ayrıca Akpınar ve arkadaşları aynı çalışmada erkek öğrencilerin sınıf arkadaşlarından akademik konularda daha fazla yardım alma eğiliminde olduğunu belirtmişlerdir.

Öğrencilerin arkadaşlarından algıladıkları akademik ve kişisel destek düzeylerinin akademik başarıları ile ilişkisi incelendiğinde tüm destek türlerinin akademik başarı ile ilişkili olduğu görülmüştür. En büyük ilişki katsayısı öğrencilerin öğretmenlerinden aldıkları kişisel ve akademik desteğin akademik başarıyla ilişkisi arasında bulunmuştur. Bu öğrencilerin akademik başarısında öğretmenlerin katkısının ve desteğinin önemini vurgulamaktadır. Bazı çalışmalar öğrencilerin öğretmenlerinden yeterince destek alamadıklarını göstermektedir. Bu çalışma öğretmenlerin öğrencilerinin akademik başarılarını arttırmaları için onlara daha fazla destek olması gerektiğini önermektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre sınıf ortamında arkadaşı tarafından sevilen ve arkadaşı tarafından övülen bir öğrencinin

akademik başarılarının yüksek olması kaçınılmaz durmaktadır. Fakat derste arkadaşları tarafından sevilmeyen ve sınıf ortamında hep diğer öğrenciler tarafından negatif duygusunu (kaygı gibi) harekete geçirici davranıldığında akademik başarı puanlarının da düşüş göstereceği kaçınılmaz görülmektedir. Öğrenci sınıf ortamında akademik destek yerine arkadaşı tarafından sevilmek, övülmek gururlandırılmak istemektedir. Literatürdeki destekler nitelikteki araştırmalarda, sınıf arkadaşlarının kendileri ile kişisel ve akademik destek olarak ilgilendiğini düşünen öğrencilerin kişisel ve akademik olarak okuldaki etkinliklere daha çok katıldıkları ve akademik başarılarının yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir (Wentzel, Battle, Russell, ve Looney, 2010). Çalışma bulguları aileden de alınan desteği, akademik başarı ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu elde edilen bulgular ailelerinden özellikle akademik destek alan (ödevlere yardım edilmesi vb.) öğrencilerin daha başarılı olduğunu göstermektedir.

Son olarak çalışmada Gaith (2002)'nin çalışmasından uyarlanan ve aile ile olarak aileden alınan kişisel destek ve akademik destek alt-boyutları eklenen ölçeğin güvenilir ve geçerli olduğu görülmüştür. Ölçme aracı özellikle sınıfın sosyal atmosferinin belirlenmesinde ve bu değişkenlerin öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve devinimsel özellikleriyle ilişkilerinin ortaya çıkarılması açısından önemlidir.

4.2. Öneriler ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada fen bilgisi dersi alan sekizinci sınıflar üzerine odaklanılmıştır. Bu çalışmanın sonuçları ile ilgili genelleme yapılırken konu alanının çalışma sonuçlarını etkileyebileceği unutulmamalıdır. Fen dersleri genellikle daha çok bireysel işlenen derslerdir. Bu nedenle araştırmacılar farklı konu alanlarıyla ilgili karşılaştırmalı çalışmalar yapabilirler. Bu çalışmanın sonuçları öğretmen desteğinin akademik başarı için önemini ortaya koymaktadır. Bunun başarılabilmesi için öğretmenlerin öğrencilerle daha fazla zaman geçirmesi gerekmektedir. Bu öğretmenlerin boş zamanlarını idari işler yerine (nöbet tutma vb.) sosyal aktivitelerle ve etkinliklerle (fen kulübü vb.) geçirmesi gerektiği önerilebilir. Ayrıca sınıf arkadaşlarından alınan desteğin akademik başarıyla ilişkisi incelendiğinde akademik yönden daha başarılı öğrencilerin olması için ders etkinliklerinde daha fazla grup çalışmalarına yer verilmesi gerektiğini göstermektedir. Proje ödevleri ve takım çalışmaları öğrencilerin birbirinden destek alma durumlarını arttırabilir. Böylelikle akademik başarıları artabilir.

Kaynakça

- Akpınar, Batdı, V. ve Dönder, A. (2013). İlköğretim öğrencilerinin fen bilgisi öğrenimine yönelik motivasyon düzeylerinin cinsiyet ve sınıf değişkenine göre değerlendirilmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 2(1), 15-26.
- Alpaslan, M. M., Ulubey, O., ve Yıldırım, K. (2018). Examination of the relations amongst support, class belonging and teacher self-efficacy in Turkish pre-

Fen Bilgisi Dersinde Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Algıladıkları Desteğin İncelenmesi

service teachers. *Online Submission, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 262-279. doi: 10.29299/kefad.2018.19.00

- Bakioğlu, A. (2009). *Çağdaş sınıf yönetimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Bomer, R., Dworin, J. E., May, L., & Semingson, P. (2008). Miseducating teachers about the poor: A critical analysis of Ruby Payne's claims about poverty. *Teacher College Record*, 110(12), 2497-2531. Retrieved from <http://www.tcrecord.org/Content.asp?ContentId=14591>
- Bursal, M. (2017). Academic achievement and perceived peer support among Turkish students: gender and preschool education impact. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 9(3), 599-612.
- Cohen, J. (1988). Set correlation and contingency tables. *Applied Psychological Measurement*, 12(4), 425-434. doi: 10.1177/014662168801200410
- Colarossi, L. G. & Eccles, J. S. (2003). "Differential Effects of Support Providers on Adolescents' Mental Health". *Social Work Research*, 27(1), 19-30. doi: 10.1093/swr/27.1.19
- Çelenk, S. (2003). Okul başarısının ön koşulu: Okul aile dayanışması. *İlköğretim online*, 2(2). Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8612/107265>
- Demaray, M. K., Malecki, C. K., Davidson, L. M., Hodgson, K. K., & Rebus, P. J. (2005). The relationship between social support and student adjustment: A longitudinal analysis. *Psychology in the Schools*, 42(7), 691-706. doi:10.1002/pits.20120
- Ghaith, G. (2002). The relationship between cooperative learning, perception of social support and academic achievement. *System*, 30(3), 263-273. doi: 10.1016/s0346-251x(02)00014-3
- Gordon, T. (2003). *Teacher effectiveness training*. First Revised Edition. New York: Three Rivers Press. Retrieved from <http://edgd801.csc4learning.com/801images/TEACHER%20EFFECTIVENES%20TRAINING.pdf>
- Jung, C. G. (1997). *Encountering Jung. Jung on active imagination* (J. Chodorow, Ed.). Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400866854>
- Ismail, N. M., (2015). EFL Saudi students' class emotions and their contributions to their english achievement at Taif University. *International Journal of Psychological Studies*. 7(4). 19-42. doi: 10.5539/ijps.v7n4p19
- Karataş, Z. (2012). Ergenlerin algılanan sosyal destek ve sürekli kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 19, 257-271.
- Kuncel, N. R., Crede', M., & Thomas, L. L. (2005). The validity of self-reported grade point averages, class ranks, and test scores: A meta-analysis and review of the literature. *Review of Educational Research*, 75, 63-82.

- Kuzu, S. ve Demir, S. (2015), Öğretmen adayları için "Öğretim İlke ve Yöntemleri Dersi Öz Yeterlilik Ölçeği"nin geliştirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), 401-415. Erişim adresi: https://toad.halileksi.net/sites/default/files/pdf/ogretim-ilke-ve-yontemleri-dersi-oz-yeterlilik-olcegi-toad_1.pdf
- Küçükahmet, L. (2009). *Öğretim ilke ve yöntemleri*, (23. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Lee, V. E., Smith, J. B., Perry, T. E., & Smylie, M. A. (1999). *Social support, academic pres, and student achievement: a view from the middle grades in Chicago*. Improving Chicago's Schools. A Report of the Chicago Annenberg Research Project. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/8319/0550da2b2c0a535e65b357088c715d72b53d.pdf>
- Milli Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu. (2018). Milli Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyon Belgesi.
- Oliver, R. M., & Reschly, D. J. (2007). Effective Classroom Management: Teacher Preparation and Professional Development. TQ Connection Issue Paper. *National comprehensive center for teacher quality*. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED543769.pdf>
- Pekrun, R., Elliot, A. J., & Maier, M. A. (2009). Achievement goals and achievement emotions: testing a model of their joint relations with academic performance. *Journal of Educational Psychology*, 101(1), 115-135. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/a0013383>
- Satır, S. (1996). *Özel Tevfik Fikret Lisesi öğrencilerinin akademik başarılarıyla ilgili annebaba davranışları ve akademik başarıyı artırmaya yönelik anne-baba eğitim gereksinmelerinin belirlenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir.
- Sönmez, D. (2020). *Yedinci sınıf öğrencilerinin fen bilimleri dersindeki başarı duyguları ve algılanan destek arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Muğla.
- Şimşek, H., Hırça, N., Coşkun, S. (2012). İlköğretim fen ve teknoloji öğretmenlerinin öğretim yöntem ve tekniklerini tercih ve uygulama düzeyleri: Şanlıurfa ili örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 249-268.
- Thompson, B. (2008). How college freshmen communicate student academic support: A grounded theory study. *Communication Education*, 57(1), 123-144. doi:10.1080/03634520701576147

Fen Bilgisi Dersinde Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Algıladıkları Desteğin İncelenmesi

- Thompson, B., & Mazer, J. P. (2009). College student ratings of student academic support: Frequency, importance, and modes of communication. *Communication Education*, 58(3), 433–458. doi:10.1080/03634520902930440
- Turgut, Ö. (2015). *Ergenlerin psikolojik sağlık düzeylerinin, önemli yaşam olayları, algılanan sosyal destek ve okul bağlılığı açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
- Türk Dil Kurumu, (2019). *Güncel Türkçe sözlük*. Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr>
- Ünlü, H., Sünbül, A., M. ve Aydos, L. (2008). Beden eğitimi öğretmenleri yeterlilik ölçeği geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 9(2), 23-33. Erişim adresi: <https://toad.halileksi.net/sites/default/files/pdf/beden-egitimi-ogretmenleri-yeterlilik-olcegi-toad.pdf>
- Wentzel, K. R., Battle, A., Russell, S. L., & Looney, L. B. (2010). Social supports from teachers and peers as predictors of academic and social motivation. *Contemporary Educational Psychology*, 35(3), 193–202. doi:10.1016/j.cedpsych.2010.03.002
- Yıldırım, İ. (1997). Algılanan sosyal destek ölçeğinin geliştirilmesi güvenirliği ve geçerliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(13), 81-87.
- Yükselir, C. (2014). An analysis of the perceptions on academic emotions and emotional experiences in english language teaching. *International Journal of English Language Education*. 2(2), 269-279. doi: 10.5296/ijele.v2i2.6617

Extended Abstract

Perceived social support in the classroom is the most important element of the classroom climate and their environment may affect students' academic success, psychological health and stress management. Academic support is required for students to achieve their goals. In order for this academic support to be successful, personal support of the family, friend, teacher and person is needed. When the student is liked, supported and praised by someone else, the level of support he perceives in this environment will also increase positively. Therefore, in the classroom environment, students will experience their feelings and learn from their feelings. In this case, the student's adaptation to the school will be easier and a positive increase in academic achievement will occur. The fact that the student receives the help of his friend in the classroom environment, is proud of his friend as a result of his success or that his peer support is raised when a problem occurs in the classroom climate (Sönmez, 2020). At the same time, the student expects this support from both the teacher and his family. It is thought that the students who receive all three supports may have a positive increase in their success in the classroom environment. Lee, Smith, Perry and Smylie (1999) stated that the

support provided in academic learning environments will ensure that the student is successful in the school environment and can achieve this success by improving their relationship with people. For this reason, the student should have high motivation, regulate his relations with his peers, eliminate his despair, be loved by his peers, be praised, in short, but also take the support of family and teacher, and alleviate the stress burden on the student. The aim of this study is to examine the relations between perceived support and academic achievement in science classrooms

In this study, survey method was utilized. The sample consists of 292 eight grade students. The support perceived by the students in the research consists of two parts: academic and personal. A measurement tool that measures the perceptions of family, classmate and teacher support related to these dimensions was created and used. In order to measure the support of the family on the first 17 questions in the original of the scale, nine more questions were added and a measurement tool with a total of 26 questions was obtained. The scale obtained consists of six dimensions. The scale was examined by three Turkish, two English linguists and three science experts and its final form was given. The obtained questionnaire was applied to 30 students in the eighth grade who studied both Turkish and English languages. The correlation between students' responses to Turkish and English version were examined and it was at a satisfactory level. Confirmatory factor analysis was done to test the validity. As a result of the confirmatory factor analysis, χ^2 (df = 284, N = 97) = 607.01, RMSEA = 0.062 and CFI = 0.91. Considering the confirmatory factor analysis fit criteria, the factor structure appears to be acceptable. Cronbach alpha values were also calculated to test its reliability. Calculated alpha values were calculated as family 0.83, friend 0.88 and teacher 0.89. The values obtained are at an acceptable level. As a result of these analyzes, it is revealed that the adapted scale is valid and reliable. Descriptive analysis, Pearson's correlation coefficient and t-test were used to analyze the data

Descriptive statistics showed that mean scores of students' support level in all support dimensions were in moderate level. While the students stated that they received the most support from their families, they reported that they received the least support from their classmates. In addition, a statistically significant difference was found between male and female students in support sub-dimensions received from their classmates in favor of men. When the relationship between academic success was examined, these research findings showed that students of all support types were related to academic success. In addition, when the relationship between students' academic achievement and support sub-dimension is examined, it is obtained that teacher academic support has the most impact on academic achievement ($r = .35$, $p < .01$). Overall, the study suggests that the positive effect of the support in the classroom can increase the academic success. Addition to this, it suggests that the use of teaching methods and techniques that require them to help each other and planning education in this direction may increase the support in the classroom.

OKUL SPORLARI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI*

Oğuzhan GÜL

Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı,
ogulsivas@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-8048-6140

Aydoğan SOYGÜDEN

Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü,
aydogan38@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-9117-3569

Yalçın KARAGÖZ

Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı,
ykaragoz0101@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-5642-6498

Makale Geliş Tarihi: 31.07.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 21.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Gül, O., Soygüden, A. & Karagöz, Y. (2020). Okul sporları değerlendirme ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (46), 306-321.

Öz

Bu çalışmada, okul sporlarının değerini ortaya koyabilecek bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. Okul sporları, sporun müsabaka özelliğini ve beden eğitimi ve sporun, eğitimsel özelliğinin aynı anda içinde bulundurmaktadır. Bu tür aktiviteler takım ruhunun ve sportmenliğin gelişmesine, öz güvenin ve öz düzenlemenin artmasına olanak tanımaktadır. Bu çalışma, Sivas, Kayseri, Malatya, Samsun ve Gaziantep illerinde görev yapan 548 beden eğitimi ve spor öğretmeni ile 171 okul yöneticisi olmak üzere toplamda 719 kişiden oluşmaktadır. Elde edilen verilere yapısal eşitlik modellemesi altında doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış ve 18 maddeyi içeren "Okul Sporları Gelişim Alt Boyutu, Okul Sporları Fayda Alt Boyutu"

* Bu çalışma, "Sporun Gelişiminde Okul Sporlarının Rolü ve Önemi; Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenleri ile Okul Yöneticilerinin Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma" adlı yüksek lisans tez projesinden üretilmiştir.

biçiminde adlandırılan 2 alt boyut elde edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi ile oluşturulan modelin verilere mükemmel uyum gösterdiği belirlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi ile geçerli uyumun var olduğunun belirlenmesi, yapı geçerliliğinin sağlandığını göstermektedir. Ayrıca, ölçeğin güvenilirliği için Cronbach α değeri 0,929 bulunmuştur. Bu değer ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğunu göstermektedir. Güvenirlik ve geçerlilik sağlandığından, "Okul Sporları Değerlendirme Ölçeği'nin" beden eğitimi ve spor öğretmenleri ile okul yöneticilerinin okul sporlarına karşı tutumunu ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir veri toplama aracı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul Sporları, Değerlendirme, Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi

THE SCALE OF EVALUATION IN SCHOOL SPORTS: A STUDY OF VALIDITY AND RELIABILITY

Abstract

In this study, it is aimed to develop a scale that can reveal the value of school sports. School sports include the competing feature of sports and the educational feature of physical education and sport at the same time. Such activities allow the development of team spirit and sportsmanship and increase self-confidence and self-regulation. This study consists of a total of 719 people including 548 physical education and sport teachers with 171 school administrators in Sivas, Kayseri, Malatya, Samsun and Gaziantep. Confirmatory factor analysis was applied to the data obtained under structural equation modeling and 2 factors called "Development Sub-Dimension of School Sports, Benefit Sub-Dimension of School Sports" containing 18 items were obtained. The confirmatory factor analysis model was found to be in perfect agreement with the data. Confirmatory factor analysis showed that the validity of the construct was determined. In addition, Cronbach's α value was found to be 0.929 for the reliability of the scale. This value indicates that the scale is highly reliable. As reliability and validity are provided, "The Scale Of Evaluation In School Sports" is a valid and reliable data collection tool that can measure the attitudes of physical education and sport teachers with school administrators towards school sports.

Keywords: School Sports, Evaluation, Analysis of Validity and Reliability

1. Giriş

Toplumların çağdaşlaşma ve gelişmelerinde sportif faaliyetlere katılımın önemli olduğu ifade edilmektedir (Balyan ve ark., 2012). Günümüzde bireylerin fiziksel, duygusal ve toplumsal açıdan gelişimi grup çalışmalarının yaygınlaştırılması, karşılıklı dayanışmanın sağlanması ve toplum üyeliğinin kazanılmasının en kolay yollarından biri spordur (Uzun ve ark., 2017).

Spor, çağımızın modern toplumlarında kültürel ve refah düzeylerinin bir göstergesi olarak anlam kazanan ve sosyal hayatın tüm yönlerini etkileyen önemli bir

sosyal olgudur (imamoğlu, 1992). Farklı bir boyutuyla, spor, barışçı bir toplumun yaratılmasında en önemli rollerden birini oynayan bir faktördür. Milli düzeyde birleştirici, birlik ve beraberliği sağlayıcı, sosyal ve toplumsal rollerin yanında, milletlerarası düzeyde ülkeleri birbirlerine yaklaştırıcı ve barışı sağlayan roller üstlenmiştir (Karaküçük, 1992).

Ebeveynlerin ve yerel yönetimlerin dışında okullar öğrencileri düzenli fiziksel aktivite yapmaya yönlendiren önemli paydaşlardan biridir. Beden eğitimi ve spor dersinin yanında okul sporlarını da kapsayan ders dışı spor etkinlikler öğrencilerin aktif yaşam alışkanlığı kazanmalarında önemli bir motivasyon aracıdır. Standart müfredatin dışında organize ya da organize olmayan, isteğe bağlı sportif oyunlara; ders dışı sportif etkinlikler adını verilmektedir (Öcal ve Koçak, 2010). Bu tür aktiviteler öğrencilerin fiziksel gelişimlerine katkı sağlamlarının yanında onların anti-sosyal davranışlar geliştirmelerini engellemekte (Morris, ve ark., 2003; Harrison ve Narayan, 2003), duygusal acıdan iyi olmalarını sağlamakta (Steptoe ve Butler, 1996) ve yaşam boyu öğrenme ile birlikte spor yapma alışkanlığı kazanmalarına yardımcı olmaktadır (Bucher ve Deborah, 1987; Tammelin ve ark., 2003).

Beden eğitimi ve sporun tüm akademik amaçlarını taşıyan okul sporları, sporun müsabaka özelliğini ve bunun, eğitimsel özelliğinin aynı anda içinde bulundurmaktadır. Bu tür aktiviteler takım ruhunun ve sportmenliğin gelişmesine, öz güvenin ve öz düzenlemenin artmasına olanak tanımaktadır. Bununla birlikte, okul sporlarına katılan öğrenciler katılmayanlara göre akademik başarıda, okula devam etme alışkanlığı geliştirmede, okulu bırakmama ve disiplini problemleri yaşamamada daha iyi oldukları görülmektedir (NFHS, 2002).

Çocukların ve gençlerin içindeki saldırganlığı ve geçimsizliğin törpülenmesi, yetişkinlerin günlük hayattaki sıkıntı, yorgunluk ve tek düzeliğin verdiği gerginliklerin giderilmesi beden eğitimi ve spor etkinlikleriyle gerçekleştirilmektedir. Çocuğun oyun içinde, oyun kurallarına göre hareket etmesini öğrenmesi, kuralları ve yasaları kolay tanınmasına ve daha uyumlu bir kişi olarak toplumda yerini almasına ortam hazırlar. Spor yapan bireyler, kendine, takımına, taraftarına ve temsil ettiği kesime zararlı olabilecek davranışlardan kaçınır, öz denetimiyle disipline olur, sporda sağladığı üstün başarı kişiliği ve zekâsıyla arkadaşlarına ve çevresine sağladığı üstünlük, onun zamanla liderlik özelliklerini ortaya çıkarır (Yetim, 2000). Bütün bu önemli sonuçlar aksine okul sporlarındaki kısıtlamalar öğrencilerin bu tür aktivitelere katılma oranlarını azaltmaktadır. Bunun yanında öğretmenin yetersizliği, tesis malzeme, sınav stresi ve zaman azlığı okul sporlarının yaygınlaşmasındaki diğer engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu engeller toplumun fiziksel aktivitelere ve okul sporlarına verdiği değer ile doğrusal bir ilişi göstermektedir (Öcal ve Koçak, 2010).

Beden eğitimi ve spor öğretmenleri ile okul yöneticileri ülke sporunun kalkınmasında, sporun topluma yaygınlaştırılmasında-tanıtlılmasında, beden eğitimi ve spor yoluyla öğrencinin akademik başarısının artırılmasında önemli görevler

Okul Sporları Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

üstlenmektedirler. Ancak, bu görevleri üstlenen öğretmen ve yöneticilerin önemi ne yazık ki pek farkına varılan bir konu değildir (Çolakoğlu, 2004).

Türk sporunda piramidin tabanını oluşturan okul sporları, günümüzde kamunun ve özel sektörün ilgisizliği yüzünden çok fazla ilerleyememiştir. Bazı sporcularımızın kişisel başarıları ile övünmeye çalışanlar, okul sporlarına biraz daha ilgi göstermiş olsalar Türk sporu daha nice başarıları gösterebilecektir (Çolakoğlu, 2004).

Bu çalışmada, okul sporlarının değerini ortaya koyabilecek bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. Yapılan literatür taramalarında okul sporlarını değerlendirecek bir ölçeğe rastlanılmamıştır. Bundan dolayı "Okul Sporları Değerlendirme Ölçeği" geliştirilmiştir.

Bu çalışma ile okul sporlarının önemi daha çok gündeme gelerek hak ettiği yere geleceğine inanılmaktadır. Çünkü ülkenin dinamiklerinin tabanını oluşturan ilk ve orta dereceli okullarda spora ve sporcuya gereken önemin verilmesi durumunda sporun çok daha iyi yere geleceği söylenebilir. Bunun beraberinde ise, okul sporlarına gereken değerler verilerek, Türkiye'nin %23,3'lük kısmını oluşturan 7-18 yaş grubu (TÜİK, 2018) bireylerin okul ortamında daha aktif bir duruma geleceği düşünülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni kolayda örnekleme yöntemi seçilmiş 5 ilde (Sivas, Kayseri, Samsun, Malatya ve Gaziantep) görev yapan, 548 tane Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni ile 171 tane okul yöneticisi (müdür ve müdür yardımcısı) oluşturmaktadır.

2.2. Ölçeğin Oluşturulması

Bu aşamada literatür incelemesi yapılmış, alandan uzmanlar ile görüşülmüş ve kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Literatür incelenmesi sırasında Çolakoğlu (2004) tarafından yapılan "Sporun Toplumda Yaygınlaştırılması Açısından Okul Sporları" isimli doktora tezi, Yıldız (2010) tarafından yapılan "Sınıf Öğretmenlerinin Beden Eğitimi Dersine Yönelik Tutumları ve Karşılaştıkları Problemler" isimli doktora tezi, Öcal ve Koçak (2010) tarafından yapılan "Okul Sporlarının Orta Öğretim Öğrencilerinin Akademik Başarı ve Davranış Gelişimine Etkisi" isimli makaleye ve Başyigit (2018) tarafından yapılan "Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Okul Sporlarına Bakış Açısı ve Karşılaştığı Sorunlar" isimli yüksek lisans tezi rastlanmıştır. Literatürden gerekli bilgiler alınarak madde havuzuna eklenmiştir. Odak grup toplantıları ile 15 beden eğitimi ve spor öğretmeni ile 8 okul yöneticisinin görüşlerine başvurulmuştur. Görüşmeden çıkan gerekli bilgiler madde havuzuna eklenmiştir. Daha sonra toplanan tüm maddeler, eğitim ve spor yönetim üzerine çalışan 5 akademisyenin görüşlerine başvurularak 18 maddelik taslak ölçek oluşturulmuştur. Oluşturulan 18 maddelik taslak ölçek Türkçe Dil Bilimi açısından değerlendirmek için Türkçe Eğitimi alanında çalışan 1 akademisyenin görüşlerine başvurulmuş ve ölçek Türkçe dili açısından daha iyi anlaşılabilir bir şekilde tekrar düzenlenmiştir. Bütün

safhalar tamamlandıktan sonra oluşturulan taslak ölçek ön test kapsamında 50 beden eğitimi ve spor öğretmeni ile 15 okul yöneticisine uygulanmıştır. Bu testin sonucunda elde edilen değerler doğrultusunda 18 maddeden oluşan ölçeğin beden eğitimi ve spor öğretmenleri ile okul yöneticilerine uygulanmasına karar verilmiştir.

Ölçeğin likert tanımlanması, “1=Kesinlikle Katılmıyorum; 2=Katılmıyorum; 3=Kararsızım; 4=Katılıyorum; 5= Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde yapılmıştır.

Okul Sporları Gelişim Alt Boyutu (OSGA): Okul sporları, sporun gelişmesine, yetenek seçimine, antrenman kolaylığına, spor yapma imkânına, spora başlatmaya, fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı olmaya, düzenli spor yapma alışkanlığı kazandırmaya, amatör ruhun korunmasına, başarılı bir sporcu keşfetmeye ve sportif faaliyetlerin arttırılmasına imkân sağlamaktadır.

Okul Sporları Fayda Alt Boyutu (OSFA): Okul sporları, öğrencilerin; sosyalleşmelerine, hareket yetkinliği kazanmalarına, spor alanlarına ulaşmalarına, okula olan bağlılıklarının artmasına, okul taraftarlığı bilincinin artmasına, okullarını sevmesine bununla birlikte, eğitim-öğretim içerisinde sportif faaliyetlerin kolay yapılmasına, spora aktif ve pasif katılımı imkân sağlamaktadır.

2.3. Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Verilerin analizinde yapısal eşitlik modellemesi altında doğrulayıcı faktör analizi yöntemleri kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modellemesi psikoloji, sosyoloji, eğitim araştırmaları, sağlık, siyasal bilimler, pazarlama vb. araştırmalarında kullanılan bir tekniktir (Dow ve ark., 2008). Temel olarak faktör analizi ve regresyon analizinin birleşimidir. Teorik modele göre oluşturulan tahmini kovaryans matrisinin, gözlenen verilerin kovaryans matrisine uygunluğunu test etmektedir (Hox ve Bechger, 1995). Yapısal eşitlik modellemesinin çoklu ve karşılıklı bağımlı ilişkileri tek bir analizde test etmesi yani, bütün ilişkileri aynı anda test etmesi ve gösterge değişkenlerinin mükemmel olarak ölçülemeyeceği kabul ederek göstergelerin hata varyansları da hesaplamalara dâhil etmesi, modeli diğerlerinden ayıran iki temel özelliğidir (Hair ve ark., 1998). Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA): Önceden oluşturulan bir model aracılığıyla gözlenen değişkenlerden yola çıkarak gizli değişken (faktör) oluşturmaya yönelik bir işlemdir. Genellikle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmakta veya önceden belirlenmiş bir yapının doğrulanmasını amaçlamaktadır. Çok sayıda gözlenen veya ölçülen değişken tarafından temsil edilen gizli yapıları içeren, çok değişkenli istatistiksel analizleri tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır (Aytaç ve Öngen, 2012). Özetle, yapısal eşitlik modellerinde teoride var olan kavramsal model, veri yardımı ile test edilmeye çalışılır. Araştırma kapsamında doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Ölçek 18 soru ve 2 alt boyut olarak değerlendirilmiştir. İç Tutarlılık Analizi: Likert tipi ölçek geliştirme çalışmalarında temel varsayımlardan birisi de ölçülmek istenen tutumun tümüyle ölçekteki her bir madde arasında monotonik bir ilişki olmasıdır. Başka bir deyişle her maddenin temelde aynı tutumu ölçmesi varsayımı mevcuttur (Tavşancıl, 2002). Bunun için Likert tipi bir ölçek geliştirilirken güvenilirlik düzeyini belirlemek için iç tutarlılık ölçütü olarak kabul edilen ve Cronbach tarafından geliştirilen α katsayısının kullanılması

Okul Sporları Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

uygundur. Cronbach α katsayısı 0 ile 1 arasında değer almaktadır ve ölçeğin α katsayısı ne derece yüksek ise yani, 1'e yakın ise ölçekte yer alan maddelerin o derece birbiriyle tutarlı ve aynı özelliğin öğelerini ölçmekte oldukları kabul edilmektedir (Tezbaşaran, 1996).

2.4. Kullanılan Paket Programlar

Araştırma verilerinin analizinde AMOS 23 paket programından yararlanılarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Alt Boyutların Adlandırılması

Ölçek maddelerinin içeriğine göre adlandırılması 2 alt boyutta verilmiştir. Bu boyutlar Tablo 1'de ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Tablo 1: Ölçek Alt Boyutları

Madde No	ALT BOYUTLAR
Birinci Alt Boyut: Okul Sporları Gelişim Alt Boyutu (OSGA)	
S1	Okul sporları sayesinde sporun gelişeceğini ve yaygınlaşacağını düşünüyorum.
S3	Okul sporları sayesinde yetenekli öğrencilerin tespitinin daha kolay olduğunu düşünüyorum.
S8	Okul sporları sayesinde “antrenman, müsabaka vb.” programların planlarının daha kolay hazırlandığını düşünüyorum.
S10	Okul sporlarının, spor yapma imkânına ulaşamayan yetenekli öğrencilerin ortaya çıkarılmasında kolaylık sağladığını düşünüyorum.
S11	Okul sporlarının, öğrencilerin spora başlamasında etkin bir rolünün olduğunu düşünüyorum.
S13	Okul sporları sayesinde öğrencilerin fiziksel gelişimleri (sağlıklı bir vücuda sahip olmak) ile ruhsal gelişimlerinin (mücadele, özgüven, kazanma ve kaybetme duyguları) artacağını düşünüyorum.
S14	Okul sporları sayesinde öğrencilerin düzenli spor yapma alışkanlığı kazandığını düşünüyorum.
S15	Okul sporlarındaki “amatör ruhun korunması ve desteklenmesi” gerektiğini düşünüyorum.
S17	Okul sporları sayesinde başarılı bir sporcu keşfetmenin daha kolay olduğunu düşünüyorum.
S18	Okul sporları sayesinde ülkemizdeki sportif faaliyetlerin artacağını düşünüyorum.
İkinci Alt Boyut: Okul Sporları Faydası Alt Boyutu (OSFA)	

S2	<i>Okul sporlarına katılan öğrencilerin daha çok sosyalleşeceğini düşünüyorum.</i>
S4	<i>Okul sporları sayesinde öğrencilerin hareket yetkinliği kazandığını düşünüyorum.</i>
S5	<i>Okul sporları sayesinde öğrencilerin spor alanlarına ulaşımının daha kolay olduğunu düşünüyorum.</i>
S6	<i>Okul sporları sayesinde öğrencilerin okula olan bağlılıklarının (aidiyet duygusu) artacağını düşünüyorum.</i>
S7	<i>Okul sporları sayesinde "okul taraftarlığı" bilincinin oluştuğunu düşünüyorum.</i>
S9	<i>Okul sporları sayesinde öğrencilerin okulu daha çok sevdiklerini düşünüyorum.</i>
S12	<i>Eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde sportif faaliyetlerin daha kolay yapılacağını düşünüyorum.</i>
S16	<i>Okul sporlarında aktif katılım (sporcu) ve pasif katılım (seyirci) sayesinde sporun daha büyük bir kitleye hitap ettiğini düşünüyorum.</i>

3.2. Doğrulatoryı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

İki alt boyuttan oluşmak üzere belirlenen ölçeğin uyum iyiliğini ve yapı geçerliğini incelemek amacıyla doğrulatoryı faktör analizi işlemi uygulanmış ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Model uyumu (model fit) için, model ile veri arasındaki uyumu test ederken, uyum iyiliği testlerinden birkaçı kullanılabilirdi gibi, hepsinin de kullanılması tercih edebilir (Schumacker, 2006). Bu uyum iyiliği istatistiklerinden hangisinin kullanılacağına dair literatürde tam bir uzlaş bulunmamaktadır (İlhan ve Çetin, 2014). Model uyumunun (model fit) sağlandığını gösteren değerler; χ^2 / df , RMR, GFI, AGFI, IFI ve SRMR değerleridir. $\chi^2 / df = 4,823 < 5$, $RMR = 0,017 < 0,08$, $0,85 < GFI = 0,892$, $0,85 < AGFI = 0,851$, $0,900 < IFI = 0,904$, $0,900 < GFI = 0,904$ $SRMR = 0,0480 < 0,08$ uyum değerlerine göre model verilere mükemmel uyum göstermektedir. Dolayısıyla, bulunan ölçek, okul sporlarının rolü ve önemini belirleyebilmek için kullanılabilir. Ayrıca, doğrulatoryı faktör analizi ile geçerli uyumun var olduğunu belirlenmesi, yapı geçerliliğinin de sağlandığını göstermektedir.

Tablo 2’te regresyon katsayıları (regression weights) verilmiştir. Regresyon katsayıları alt boyut yüklenimlerinin önemli olup olmadığını gösterir. Tablo 2’deki verilere göre her ikili ilişki için “p” değerleri 0,05’ten küçük olduğu için, alt boyut yüklenimleri önemlidir. Alt boyut yüklenimlerinin önemli çıkması maddelerin, alt boyutlara doğru yüklendiği anlamına gelmektedir.

Tablo 2: Ölçeğin Regresyon Katsayıları

Okul Sporları Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

		Estimate	S.E.	C.R.	p
S18	<- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	1,000			
S17	<- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,886	,049	18,138	***
S15	<- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,871	,060	14,488	***
S14	<- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	1,052	,065	16,125	***
S13	<- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,881	,058	15,135	***
S11	<- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,831	,054	15,302	***
S10	<- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,890	,055	16,042	***
S8	<- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	1,020	,076	13,374	***
S3	<- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,821	,060	13,681	***
S1	<- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,814	,057	14,176	***
S16	<- <i>Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu</i>	1,000			
S12	<- <i>Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu</i>	1,077	,083	12,990	***
S9	<- <i>Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu</i>	1,030	,072	14,391	***
S7	<- <i>Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu</i>	,848	,071	11,889	***
S6	<- <i>Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu</i>	,906	,069	13,219	***
S5	<- <i>Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu</i>	,879	,068	12,851	***
S4	<- <i>Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu</i>	,923	,064	14,508	***

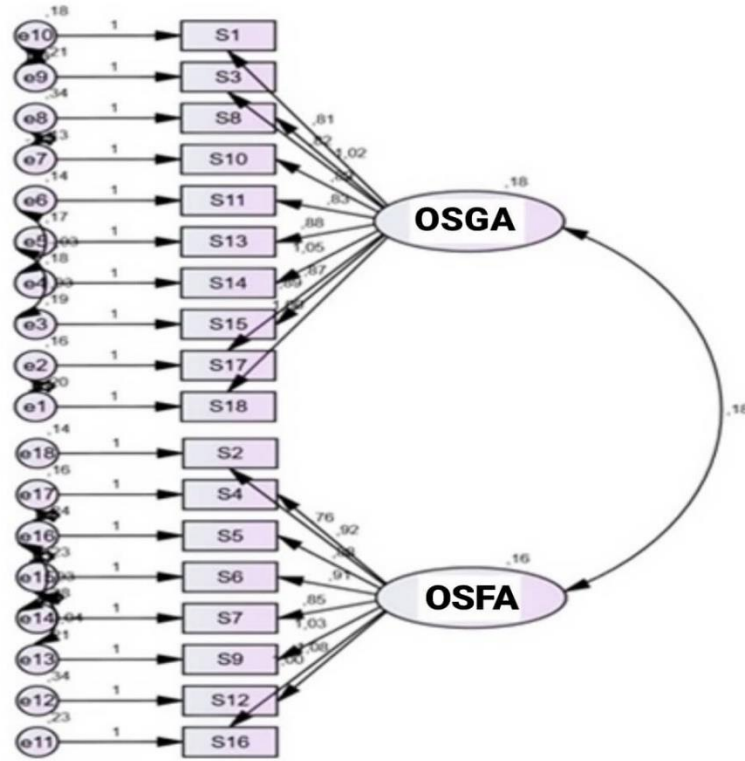
		Estimate	S.E.	C.R.	p
S2	<- Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu	,758	,056	13,622	***

Aşağıdaki tabloda standardize edilmiş regresyon katsayıları (standartized regression weights) verilmiştir. Regresyon değerleri, gözlenen değişkenlerin, gizli değişkenleri tahmin etme gücünü yani, alt boyut yüklenimlerini gösterir. Aşağıda görüldüğü üzere, regresyon katsayıları oldukça yüksek çıkmıştır.

Tablo 3: Standardize Edilmiş Regresyon Katsayıları

		Estimate
S18	<--- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,689
S17	<--- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,690
S15	<--- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,646
S14	<--- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,725
S13	<--- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,676
S11	<--- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,686
S10	<--- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,720
S8	<--- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,595
S3	<--- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,608
S1	<--- Okul Sporlarının Gelişim Alt Boyutu	,631
S16	<--- Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu	,647
S12	<--- Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu	,598
S9	<--- Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu	,673
S7	<--- Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu	,541
S6	<--- Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu	,610
S5	<--- Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu	,591
S4	<--- Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu	,680
S2	<--- Okul Sporlarının Faydası Alt Boyutu	,631

Doğrulamalı faktör analizi ile elde edilen uygun modelin diyagramı Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Modelin AMOS Diyagramı

3.3. İç Tutarlılık Analizi

İç tutarlılığın ölçütü olan Cronbach α katsayısının 0.40'ın altında bir değer alması ölçeğin "güvenilir olmadığını", 0.40-0.59 arasında olması ölçeğin "düşük güvenilirlikte" olduğunu, 0.60-0.79 arasında değer alması ölçeğin "oldukça güvenilir" olduğunu ve 0.80-1.00 arasında olması ölçeğin "yüksek güvenilirlikte" olduğunu ifade etmektedir (Tavşancıl, 2002). Bu çalışmada da Okul Sporlarına Karşı Tutum ölçeğinin iç tutarlılığı, ölçeğin tamamına ve alt boyutlara ait Cronbach Alpha değerleri

hesaplanarak incelenmiştir. Yapılan analizler sonucu ölçeğin bütününe ve her bir alt boyuta ait hesaplanan Cronbach Alpha katsayısı değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Okul Sporları Değerlendirme Ölçeği'nin ve Alt Boyutlarının İç Tutarlılık Katsayıları

Alt Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Katsayısı (α)
Alt Boyut 1: Okul Sporlarının Gelişimi (S1, S3, S8, S10, S11, S13, S14, S15, S17 ve S18)	10	0,885
Alt Boyut 2: Okul Sporlarının Faydası (S2, S4,S5,S6, S7, S9, S12 ve S16)	8	0,843
Toplam	18	0,929

Tablo 4'te Okul Sporları Değerlendirme Ölçeği'nin ve alt boyutlarının Cronbach α güvenilirlik katsayıları verilmiştir. Bu katsayılar incelendiğinde, sırasıyla "Okul Sporlarının Gelişimi" alt boyutu için 0.885 olarak, "Okul Sporlarının Faydası" alt boyutu için 0.843 olarak ve "Okul Sporları Değerlendirme Ölçeği"nin Cronbach α güvenilirlik katsayısı 0.929 olarak hesaplandığı görülmektedir. Buna göre alt boyutların hepsinin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir. Bu değer göz önüne alındığında ise ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğu söylenebilir.

4. Sonuç

Bu çalışmada yönetici ve öğretmenlere yönelik Okul Sporları Değerlendirme Ölçeği'nin (EK 1) geliştirilmesi amacıyla, 18 maddeden oluşan taslak ölçeğe uygulanan doğrulayıcı faktör analizi ve diğer istatistiksel yöntemlerin sonucunda sırasıyla "Okul Sporlarının Gelişimi, Okul Sporlarının Faydası" biçiminde olan iki alt boyutlu bir ölçek geliştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen model uyum (model fit) değerlerine göre modelin verilere mükemmel uyum gösterdiği belirlenmiştir. Ölçeğin iç tutarlılığını ve güvenilirliğini incelemek için ölçeğin tümüne ve alt boyutlara ait Cronbach α katsayısı hesaplanmış ve alt boyutların hepsinin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin tümü için hesaplanan Cronbach α katsayısının ise 0.929 olduğu ve buna göre ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, doğrulayıcı faktör analizi ile geçerli uyumun var olduğunun belirlenmesi, yapı geçerliliğinin de sağlandığını göstermektedir. Bütün bu sonuçlara göre, geliştirilen ölçeğin okul sporlarını değerlendirmede kullanılacak geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğuna karar verilmiştir.

Kaynakça

Aytaç, M. & Öngen, B. (2012). Doğrulamalı faktör analizi ile yeni çevresel paradigma ölçeğinin yapı geçerliliğinin incelenmesi, *İstatistikçiler Dergisi: İstatistik ve Aktüerya*, 5 (1) , 14-22.

Balyan, M., Balyan, K. Y. & Kiremitçi, O. (2012). Farklı sportif etkinliklerin ilköğretim 2. kademe öğrencilerinin beden eğitimi dersine yönelik tutum, sosyal beceri ve öz yeterlik düzeylerine etkileri, *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 14 (2), 196-201.

Başığit, İ. (2018). *Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin okul sporlarına bakış açısı ve karşılaştığı sorunlar*. Yayımlanmamış Yüksel Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.

Bucher, A. & Deborah, A. (1987). *Foundation of physical education and sport times*, New York; Mirror/Mosby College Publishing.

Çolakoğlu, T. (2004). *Sporun topluma yaygınlaştırılması açısından okul sporları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Dow, K. E., Jackson C., Wong J. & Leitch R. A. (2008). A comparison of structural equation modeling approaches: the case of user acceptance of information systems, *Journal of Computer Information Systems*, 48(4), 106-114.

Harrison, P. A. & Narayan, G. (2003). Differences in behavior, psychological factors, and environmental factors associated with participation in school sports and other activities in adolescence, *Journal of School Health*, 73 (3) 113-120.

Hair, J. F., Anderson, R. E., Tahtam, R. L. & Black, W. C. (1998). "Multivariate data analysis", New Jersey: Prentice Hall International Inc. 5. Baskı.

Hox, J. J. & Bechger, T. M. (1995). An introduction to structural equation modeling, *Family Science Review*, ss. 354-373.

İlhan, M. & Çetin, B. (2014). LISREL ve AMOS programları kullanılarak gerçekleştirilen yapısal eşitlik modeli (yem) analizlerine ilişkin sonuçların karşılaştırılması, *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5 (2), 26-42.

İmamoğlu, A. F. (1992). İki binli yıllara doğru Türk sporu üzerine bazı gözlemler, *Gazi Üniversitesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, 1.

Karaküçük, S. (1992). Türkiye'de spor yöneticilerinin eğitimi, *Gazi Üniversitesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 357-383.

Morris, L., Sallybanks J. & Willis K. (2003). Sport, physical activity and antisocial behavior in youth, *Australian Institute of Criminology*. (49) 1-136.

National Federation of State High School Association (2002). The case for high school activities, Link: <https://www.nfhs.org/articles/the-case-for-high-school-activities/> E.T: 20 Nisan 2019.

Oğuzhan GÜL, Aydoğın SOYGÜDEN & Yalçın KARAGÖZ

Öcal, K. & Settar Koçak, M. (2010). Okul sporlarının orta öğretim öğrencilerinin akademik başarı ve davranış gelişimine etkisi, *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, (7) 89-94.

Schumacker, R. E. (2006). Conducting specification searches with amos. structural equation modeling, *A Multidisciplinary Journal*, 13 (1) 118-129.

Steptoe, A. & Butler, N. (1996). Sports participation and emotional well-being in adolescents, *Lancet*, ss. 1789–1792.

Tammelin, T., Nayha S., Hills A. P. & Jarvelin, M. R., (2003) Adolescent participation in sports and adult physical activity, *Am. J. Prev. Med*, (24) 22-28.

Tavşancıl, E. (2002). Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu, Ankara: Psikologlar Derneği Yayınları.

TÜİK, 2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30567> E.T. 20 Nisan 2019.

Uzun, M., Yurdadön, Ü., İmamoğlu, O., Çon, M., Çavuşoğlu, G. & Taşmektepligil, M. Y. (2017). Ortaokul öğrencilerinin sportif etkinliklere katılma ve fiziksel aktiviteden hoşlanma durumlarının belirlenmesi, *Inonu University, Journal of Physical Education and Sport Sciences (IUJPESS)*, 4(1), 38-52.

Yetim, A. (2000). "Sosyoloji ve spor", Topkar Matbaası, Trabzon ss. 128-131-186.

Yıldız, Ö. (2010). *Sınıf Öğretmenlerinin Beden Eğitimi Dersine Yönelik Tutumları ve Karşılaştıkları Problemler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

EK 1. Okul Sporları Değerlendirme Ölçeği

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Okul sporları sayesinde sporun gelişeceğini ve yaygınlaşacağını düşünüyorum.					
2	Okul sporlarına katılan öğrencilerin daha çok sosyalleşeceğini düşünüyorum.					
3	Okul sporları sayesinde yetenekli öğrencilerin tespitinin daha kolay olduğunu düşünüyorum.					
4	Okul sporları sayesinde öğrencilerin hareket yetkinliği kazandığını düşünüyorum.					
5	Okul sporları sayesinde öğrencilerin spor alanlarına ulaşımının daha kolay olduğunu düşünüyorum.					
6	Okul sporları sayesinde öğrencilerin okula olan bağlılıklarının (aidiyet duygusu) artacağını düşünüyorum.					
7	Okul sporları sayesinde " okul taraftarlığı " bilincinin oluştuğunu düşünüyorum.					
8	Okul sporları sayesinde " antrenman, müsabaka vb. " programların planlarının daha kolay hazırlandığını düşünüyorum.					
9	Okul sporları sayesinde öğrencilerin okulu daha çok sevdiklerini düşünüyorum.					
10	Okul sporlarının, spor yapma imkânına ulaşamayan yetenekli öğrencilerin ortaya çıkarılmasında kolaylık sağladığını düşünüyorum.					
11	Okul sporlarının, öğrencilerin spora başlamasında etkin bir rolünün olduğunu düşünüyorum.					
12	Eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde sportif faaliyetlerin daha kolay yapılacağını düşünüyorum.					

13 Okul sporları sayesinde öğrencilerin fiziksel gelişimleri (**sağlıklı bir vücuda sahip olmak**) ile ruhsal gelişimlerinin (**mücadele, özgüven, kazanma ve kaybetme duyguları**) artacağını düşünüyorum.

14 Okul sporları sayesinde öğrencilerin düzenli spor yapma alışkanlığı kazandığını düşünüyorum.

15 Okul sporlarındaki "**amatör ruhun korunması ve desteklenmesi**" gerektiğini düşünüyorum.

16 Okul sporlarında aktif katılım (**sporcu**) ve pasif katılım (**seyirci**) sayesinde sporun daha büyük bir kitleye hitap ettiğini düşünüyorum.

17 Okul sporları sayesinde başarılı bir sporcu keşfetmenin daha kolay olduğunu düşünüyorum.

18 Okul sporları sayesinde ülkemizdeki sportif faaliyetlerin artacağını düşünüyorum.

Extended Abstract

Introduction

It is stated that participation in sports activities is important in the modernization and development of societies (Balyan et al., 2012). Today, the physical, emotional and social development of individuals is one of the easiest ways of spreading group work, providing mutual solidarity and gaining community membership (Uzun et al., 2017).

School sports, which carry all the academic aims of physical education and sport, contain the competing feature of sports and the educational feature of physical education and sport at the same time. Such activities allow the development of team spirit and sportsmanship and increase self-confidence and self-regulation. On the other hand, students attending school sports are more likely to have academic success, to develop the habit of attending school, not to drop out and not to experience discipline problems (NFHS, 2002). Physical education and sports activities are carried out to relieve the aggression and incompatibility of children and young people, to relieve the problems of daily life, fatigue and uniformity of adults. It provides an environment for the child to learn to act according to the rules of the game, to recognize the rules and laws easily and to take his place in the society as a

more compliant person. Individuals who do sports avoid behaviors that may be harmful to themselves, to their team, supporters and the sector they represent, discipline with self-control, and the superiority that they provide to their friends and environment with the superior success personality and intelligence that they provide in sports reveal its leadership characteristics over time (Yetim, 2000). Contrary to all these important results, restrictions on school sports reduce the participation rate of students in such activities. In addition, teachers' inadequacy, facility material, exam stress and lack of time are the other obstacles to the spread of school sports. All these barriers have a linear relationship with the value given by the society to physical activities and school sports (Öcal and Koçak, 2010).

In this study, it is aimed to develop a scale that can reveal the value of school sports. With this study, it is believed that the importance of school sports will come to the place it deserves by coming to the agenda more. At the same time, when the necessary values are given to school sports, it is thought that the 23,3% 7-18 age group (Tüik, 2018) of our country will become more active in the school environment.

Method

The population of the study consists of 548 physical education and sports teachers with 171 school principals (principals and assistant principals) working in 5 provinces (Sivas, Kayseri, Samsun, Malatya and Gaziantep) whose sampling method is easily selected. Confirmatory factor analysis was performed by using AMOS 23 package program in the analysis of the research data.

Result

In this study, a two-factor scale, "*Development Sub-Dimension of School Sports, Benefit Sub-Dimension of School Sports*", was developed as a result of confirmatory factor analysis and other statistical methods applied to the 18-item draft scale in order to develop the attitude towards school sports towards administrators and teachers. According to the model fit values obtained by confirmatory factor analysis, the model was found to fit perfectly to the data. In order to examine the internal consistency and reliability of the scale, Cronbach α coefficient of the whole scale and the factors were calculated and all of the factors were found to have high reliability. The Cronbach α coefficient calculated for the whole scale was 0.929 and it was concluded that the scale was highly reliable. In addition, the validity of the confirmatory factor analysis showed that the validity of the structure was obtained. According to all these results, it was decided that the developed scale is a valid and reliable scale that can be used to evaluate school sports.

**TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE WHATSAPP
UYGULAMASININ KULLANIMININ SÖZCÜK ÖĞRETİMİ BAKIMINDAN
İŞLEVSELLİĞİ***

Ali GÖÇER

Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
gocerali@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-6880-2611

Bilal Ferhat KARADAĞ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
ferhatkaradag58@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-5301-2860

Makale Geliş Tarihi:10.09.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 21.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Göçer, A. & Karadağ, B. F. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde whatsapp uygulamasının kullanımının sözcük öğretimi bakımından işlevselliği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (46), 322-340.

Öz

Bireylerin günlük hayatta iletişim kurabilmeleri için konuşma becerileri kadar sözcük hazineleri de önemlidir. Bu sözcüklerin öğretimi için de çeşitli yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Mobil cihazlar da sözcük öğretiminde farklı bir yöntem olarak günümüzde ön plana çıkmaktadır. Bu cihazlarda yer alan uygulamalar yoluyla çeşitli sözcük öğretim yöntemleri denenmekte olup, Whatsapp uygulaması da bunlardan bir tanesidir. Çalışmanın amacı, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde sözcük öğretimi için Whatsapp uygulamasının kullanımını katılımcı görüşlerine göre değerlendirmektir. Çalışma nitel araştırma yöntemi çerçevesinde fenomenolojik desenle gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu TÖMER’de öğrenim görmekte olan on yabancı öğrenci oluşturmuştur. Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Verilerin analizi içerik analiziyle gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde, katılımcıların Whatsapp uygulamasının sözcük öğretiminde başarılı olduğu ve kalıcılığı sağladığını, ayrıca öğrenim kolaylığı sağladığını belirttikleri tespit edilmiştir. Sonuç kısmında sözcük öğretimi konusunda Whatsapp uygulamasından faydalanılması gerektiği ve öğrencilerin günlük hayatta da bu sözcükleri kullanabilmeleri için her an erişim kolaylığı sağlamasından dolayı Whatsapp uygulamasına başvurulabileceği gibi önerilerde bulunulmuştur.

* Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Dil Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından 03-05 Ekim 2019 tarihlerinde İzmir’de düzenlenen 12. Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Kurultayı’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, whatsapp, sözcük öğretimi, cep telefonu.*

THE FUNCTIONALITY OF USING WHATSAPP APPLICATION IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract

Vocabulary skills are important as well as speaking skills for individuals to communicate in daily life. Various methods and techniques are used for teaching these words. Mobile devices also come to the fore as a different method of teaching words. Various vocabulary teaching methods are being tried through the applications in these devices and the Whatsapp application is one of them. The aim of this study is to evaluate the use of Whatsapp application for teaching vocabulary in teaching Turkish as a foreign language according to the views of the participants. The study was carried out with a phenomenological pattern within the framework of qualitative research method. The study group consisted of ten foreign students studying at TOMER. The data of the study were collected by semi-structured interview form. The data were analyzed by content analysis. As a result of the interviews, it was concluded that the participants had the idea that the Whatsapp application was successful in teaching vocabulary and provided persistence, provided ease of learning. In the conclusion, it was suggested that Whatsapp application should be used for word teaching and students can use this words in daily life as it provides ease of access to Whatsapp application.

Keywords: *Teaching Turkish as a foreign language, whatsapp, vocabulary instruction, mobile phone.*

Giriş

Bireylerin günlük hayatta iletişim kurabilmeleri için konuşma becerileri kadar sözcük dağarcıkları da önemlidir. Çünkü “dili etkili, güzel ve doğru bir biçimde kullanabilmede bireyin sahip olduğu kelime hazinesinin önemi büyüktür” (Göçer, 2009: 1026). Kişinin etkin sözcük dağarcığının genişliği, okunanı ve duyulanı anlamayı kolaylaştırdığı gibi anlatım becerisine de olumlu yönde etki etmektedir. Bu bakımdan bireyin sahip olduğu “sözcükler, insan zihninin isteğe bağlı olarak ürettiği yapay göstergelerdir. İnsanoğlu bu yapay göstergeler sayesinde dış dünyanın ayrıştırılarak içselleştirilmesini, algılanmasını ve anlamlandırılmasını gerçekleştirebilmektedir” (Yalçın ve Özek, 2006: 130-131). Böylelikle günlük hayatında ve öğrenme ortamlarında kişi, kullanması gereken sözcükleri özenle seçerek diğer insanlarla iletişim kurabilmekte ve sosyal açıdan yüklendiği görevini herhangi bir aksamaya yer vermeden sürdürebilmektedir. Dolayısıyla gerek ana dili sözcük öğretiminde gerekse de yabancı dil sözcük öğretiminde çeşitli etkinliklerin planlanarak öğrencilere sistemli bir şekilde sözcük öğretilmesi gerekmektedir. Çünkü özellikle üretken olarak kullanılacaksa, öğrencilerin sözcüklerin derinliği ve anlamı hakkında bilgi sahibi

olması gerekmektedir (Schmitt, 2008). Bu sayede iletişimin gerçekleşmesi için önemli olan sözcüklerin, çeşitli açılardan öğretiminde başarıya ulaşılabilir.

Sözcük öğretimi yapılırken başvuru olan çeşitli yollar bulunmaktadır. Bunlar arasında en genel kabul göreni Göçer'e (2009) göre, bir metin işleme sürecinde öğrencinin ilk defa karşılaştığı ve anlamını bilmediği kelime tespit edildiğinde öğretmen hiçbir şekilde kelimenin anlamını açıklamamalıdır. Bununla beraber öğrencilerin de sözlüğe bakmalarına izin vermemelidir. Öğretmenin burada yapması gereken, bazı sorular sormak yoluyla öğrencinin anlamını bilmediği sözcüğün anlamını bünyesinde bulunduğu tümcenin bağlamından bulabilmelerine ortam hazırlamaktır. Bunun için öğretmen öğrencilere betimsel ipuçları, sözlü ipuçları veya yaşantı ipuçları gibi çeşitli ipuçları verebilir. Eğer öğrenci bu ipuçlarından yola çıkarak anlama ulaşamıyorsa son çare olarak öğrencinin sözlüğe bakması istenebilir. Fakat sözlükte kelimenin birden çok anlamına yer verilmişse doğrudan hangi anlamın cümle içerisinde kullanıldığına dair bilgi verilmemeli; bilakis bunun öğrenci tarafından bulunması sağlanmalıdır. Böylelikle öğrencinin merkezde yer aldığı bir sözcük öğretim süreci gerçekleştirilerek kalıcılığın sağlanmasına katkıda bulunulabilir. Yabancı dilde sözcük öğretiminde ise bireylerin anlama ve anlatma becerilerinin istenilen düzeyde olabilmesi, hedef dildeki sözcük hazinesinin büyüklüğüyle doğru orantılıdır.

Bir dili yabancı dil olarak öğrenen kişi için hedef dilin gramer yapısı ve o dilde iletişim kurabilmek ne kadar önemli ise; bunları gerçekleştirebilmek için sahip olması gereken sözcük hazinesi de o ölçüde önemlidir. Çünkü "yabancı dil öğrencileri ancak sözcükleri doğru anlamlandırabilirlerse dinlediklerini/okuduklarını etkin olarak anlayabilirler" (Saran ve Seferoğlu, 2010: 254). Böylelikle dil öğrenmek için çıktığı yolda eğer zorlu ve ani karar vermesi gereken durumlar meydana gelirse, sözcük dağarcığının zenginliği sayesinde kriz yönetimini başarıyla gerçekleştirebilecek ve hedef dilde etkili bir iletişim gerçekleştirebilecektir. Maskor ve Baharudin (2016) de hedef dilde öğrenilmesi gereken sözcük sayısının belirlenerek kelime dağarcığının zenginleştirilmesinin, öğrenciler için bir avantaj olacağını ve onların yabancı dil öğrenmeye odaklanmasının artacağını belirtmektedir. Hedefte haberdar olan öğrenciler planlamalarını ve etkinliklerini buna göre belirleyerek süreç boyunca öğrenecekleri kelimeleri böylelikle daha efektif kullanabileceklerdir. Yabancı dil sözcük öğretiminde de tıpkı ana dili sözcük öğretiminde olduğu gibi çeşitli yöntemlere başvurulmaktadır. Bunlar arasında en yaygın olanları genellikle sözcüklerin direk olarak anlamının verilmesi, eş ve zıt anlamlarına başvurulması, bağlamdan yola çıkarak sözcüğün anlamının tahmin edilmesi, görsel yollarla kavratılmaya çalışılması, jest, mimik ve çeşitli beden hareketleriyle anlatılmasıdır (Barcroft, 2007; Fan 2003; Read, 2004; Schmitt, 2008). Bununla beraber özellikle son yirmi yılda teknolojinin gelişmesiyle yabancı dil sözcük öğretiminde teknolojik nesnelere de yerini almaya başlamıştır. Özellikle gerek taşınabilirliği ve her an internete erişim sağlayabilmesi, gerekse de artık daha akıllı ve daha çok içerik barındırabilmesinden dolayı cep telefonları bu konuda bir adım öne çıkmaktadır.

*Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Whatsapp Uygulamasının Kullanımının
Sözcük Öğretimi Bakımından İşlevselliği*

Ortaya çıktığı ilk zamanlardan itibaren insanların hayatlarında büyük değişiklikler meydana getiren cep telefonları, kişilerin hayatlarını kolaylaştırmasının yanında onlara günlük işlerinde ve eğitim hayatlarında da büyük katkılar vermektedir. Yani cep telefonları bireylerin hem işlerini daha rahat halletmelerine hem de eğitim sürecinde bilgiye anında ulaşım imkânı sağladığı için günlük yaşamın vazgeçilemez bir nesnesi konumuna gelmiştir. Çok sayıda kanıt, cep telefonu destekli öğrenmenin her zaman ve her yerde kendi kendine öğrenme fırsatını sağladığı için hedef içeriğe daha fazla ulaşma konusunda büyük bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir (Lu, 2008). Ayrıca her ne kadar tersi örnekler mevcut olsa da cep telefonları genellikle dizüstü bilgisayarlara göre nispeten daha ucuzdur ve telefonlarda mevcut olan internet tarayıcı gibi sosyal platform işlevleriyle, öğrenme araçları olarak cep telefonlarının olanakları daha da artmaktadır (Stockwell, 2010). Haliyle olanakları bu kadar artan cep telefonlarının yabancı dil sözcük öğretiminde de kullanımı söz konusu olmaktadır. Sürekli taşınabilirlik özelliğinden dolayı özellikle yabancı dil öğretim süreçlerinde elektronik sözlük olarak sözcük öğretiminde tercih edilebilmektedir. Bununla beraber “kullanımı oldukça yeni olan çoklu ortam mesajları (MMS) sayesinde artık cep telefonlarında sunulacak eğitim materyallerine ses, görüntü, animasyon ve benzeri çoklu ortam özellikleri eklenebilmektedir. Bu sayede cep telefonları ile daha zengin içerikler hazırlanabilir ve öğrencilere sunulabilir” (Saran ve Seferoğlu, 2010: 254). Whatsapp adlı cep telefonu uygulaması da çoklu ortam özellikleri sunan cep telefonu programlarından bir tanesidir.

Whatsapp, hemen hemen tüm cihaz ve iletişim sistemlerinde çalışan bir akıllı telefon uygulaması olup piyasaya 2010 yılında çıkmıştır. Geliştiricilerinin belirttiği amacı, mevcut SMS platformunu reklamsız bir ortamda ücretsiz olarak sunmaktır (Bouhnik ve Deshen, 2014). Karşılıklı metin, ses, görüntü ve video mesajlarının gönderilip alınabildiği bu uygulama dünya çapında kullanılıyor olup, kişilerin günlük hayatlarında büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Basit amacı olan anlık mesajlaşma imkânının yanında pdf ve word dosyası gibi kişilerin fazlaca istifade ettikleri belge türlerini alıp gönderebilme özelliği de özellikle eğitim sürecinde bireylerin fazlaca işine yaramaktadır. Bu sayede herhangi bir alternatif uygulamaya gerek kalmadan bireyler kendi aralarında ihtiyaç duydukları bir metni veya bir makaleyi hızlı bir şekilde anlık paylaşabilmektedir. Eğitim boyutunda ise bir mobil konferansta, okulda veya evde bulunan öğrencilerin çevrimiçi iş birliğini kolaylaştırır. Ayrıca öğrencilere bir sınıf grubu oluşturma ve böylelikle de meydana getirdikleri çalışmalarını grupta paylaşabilme imkânını sağlar (Barhoumi, 2015). Dolayısıyla bu özelliklerinden dolayı Whatsapp'ın, son zamanlarda akıllı telefon kullanımının artması ve mobil öğrenmenin önemini hissettirmesiyle ortaya çıkan ve dil öğretiminde yeni bir yaklaşım olan 'Mobil Destekli Dil Öğretimi'nde (Chinnery, 2006) kullanımı da artık giderek yaygınlaşmaktadır. Çünkü mobil destekli dil öğretiminin bazı özellikleri olan öğrenmenin zaman ve mekâna bağlı kalmaksızın günlük hayatın akışına paralel bir şekilde dış ortamlarda da yaşanabilmesi, cep telefonlarının kolaylık ve esneklik fırsatı sunabilmesi, örgün eğitim ortamında oluşan stresten uzak kalmayı sağlaması ve

görsel-işitsel imkânları kullanıcının hizmetine sunması (Şen Yaman, 2016) bir bütün olarak Whatsapp bünyesinde de toplanabilmektedir. O halde sahip olduğu anlık mesajlaşma, işitsel-görsel araçlar, belge paylaşımı ve çevrimiçi özelliklerinden dolayı bu uygulamanın yabancı dil sözcük öğretiminin de kullanılması hem eğitimciler hem de öğrenciler açısından mümkün olabilmektedir. Nitekim bu durumla ilgili yapılmış çalışmalar bulunmaktadır.

Alanyazın incelendiğinde cep telefonlarının eğitimde kullanılmasıyla ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Thornton ve Houser (2005), SMS göndermek yoluyla İngilizce sözcükleri öğrencilere kavratmaya çalışmış ve yöntemin verimliliğini belirlemek için ön test/son test uygulamasını uygulamışlardır. Katılımcıların büyük çoğunluğu olan %93'ü cep telefonu yoluyla kelime öğrenimine ilişkin olumlu görüş bildirmişlerdir. Saran ve Seferoğlu (2010) ise çoklu ortam iletilerini kullanarak öğrencilerin İngilizce sözcük öğrenim durumlarını belirlemeye çalışmışlardır. Katılımcıların telefonlarına gönderilen ve sözcüklerin anlamını, telaffuzunu ve örnek cümlesini içeren bu iletilerle öğrencilerin sözcükleri öğrenip öğrenemediklerini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Katılımcılar bu çoklu ortam iletilerini çok olumlu karşılamışlar ve bu uygulamanın İngilizce hazırlık sınıfında kullanımının çok verimli olacağını belirtmişlerdir. Cep telefonlarının eğitimde kullanımıyla ilgili olarak bir başka çalışma gerçekleştiren Şen Yaman (2016) ise Arapça öğretiminde Whatsapp uygulamasının kullanımının etkililiğini incelemiştir. On dört haftalık ders sürecinde katılımcılara verilen ödevlerin Whatsapp grubunda yapılması istenerek en kısa sürede öğrencilere öğretmen tarafından dönüt verilmeye çalışılmıştır. Ön test/ son test uygulaması ile Whatsapp kullanımının katılımcıların akademik başarıları üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturduğunu saptamıştır.

Alanyazından da anlaşılacağı üzere cep telefonlarının ve Whatsapp uygulamasının, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde sözcük öğretimi için kullanılmasının işlevselliğini belirlemek amacıyla daha önceden yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla İngilizce ve Arapça gibi dillerin öğretiminde rolü incelenen cep telefonu kullanımının, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde nasıl bir sonuç ortaya çıkaracağını belirlemek de önemlidir. Bu çalışmayı diğerlerinden farklı kılan özelliği de Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde sözcük öğretimi için cep telefonu vasıtasıyla Whatsapp kullanımının süreçte nasıl bir işlevinin olduğunu belirleme çabası; ayrıca Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde daha önceden Whatsapp kullanılarak kelime öğretiminin gerçekleştirildiği başka bir çalışmanın bulunmamasıdır. Sürecin detaylı incelemesinin yapılması ve öğrencilerden alınan dönütlerle, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde sözcük öğretimi için Whatsapp kullanıldığında nasıl bir portrenin oluşabileceği bir çerçeve içinde sunulabilecektir. Böylelikle sözcük öğretimi için Whatsapp uygulamasını kullanmayı düşünen eğitimciler için bir yol haritası oluşturulabilecektir. Çalışmanın alana katkısının da bu çerçeve ve yol haritası olduğu düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Whatsapp Uygulamasının Kullanımının Sözcük Öğretimi Bakımından İşlevselliği

Çalışma, nitel araştırma yönteminden faydalanılarak gerçekleştirilmiş bir fenomenolojik desen çalışmasıdır. Fenomenoloji deseni, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırma deseni olarak fenomenolojinin seçilmesinde, katılımcılarla altı hafta boyunca her gün Whastapp üzerinden üç tane kelime paylaşımının yapılmış olması ve bu altı haftalık süreçle birlikte cep telefonu vasıtasıyla yapılan uygulamaya yönelik katılımcı görüşlerinin nasıl olduğunun öğrenilmesi arzusu etkili olmuştur.

Çalışma Grubu

Çalışmanın katılımcıları amaçlı örnekleme türleri başlığı altında değerlendirilen kolay ulaşılabilir durum örneklemesine göre belirlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2011), bu örnekleme türünün, araştırmaya pratiklik ve hız kazandırdığını; ayrıca araştırmacının başka bir örnekleme türünü kullanabilmesinin mümkün olmadığı durumlarda bu örnekleme türünden faydalanılabileceğini belirtmiştir. Çalışmanın gerçekleştiği şehirde Türkçeyi yabancı dil olarak öğreten başka bir kurumun bulunmaması bu örnekleme türünün tercih edilmesinde etkili olmuştur. Böylece araştırmanın çalışma grubunu TÖMER kurumunda Türkçe öğrenmekte olan on öğrenci oluşturmuştur. On katılımcının beşi kadın, diğer beşi ise erkektir. Katılımcıların yaş grupları on sekiz ile yirmi altı arasında değişmektedir. Katılımcılar B1 seviyesinde Türkçe öğrenmektedirler.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verileri toplayabilmek için görüşme tercih edilmiştir. “Görüşme yoluyla, deneyimler, tutumlar, düşünceler, niyetler, yorumlar ve zihinsel algılar ve tepkiler gibi gözlenemeyeni anlamaya çalışırız” (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 120). Whatsapp uygulamasının sözcük öğrenimi açısından işlevselliği belirlenmeye çalışıldığı için görüşme türlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme türünden çalışmada faydalanılmıştır. Türnüklü (2000), bu görüşme türünde, araştırmacının önceden sormayı planladığı soruların yer aldığı görüşme formatını hazırladığını, fakat görüşmenin gidişatına göre farklı veya alt sorularla görüşmenin ilerleyişini değiştirebileceğini ve katılımcının yanıtlarını açmasını ya da detaylandırmasını sağlayabileceğini belirtmektedir. Bu çalışmada da yarı yapılandırılmış görüşme türünün araştırmacıya sağladığı süreci yönetme artısından faydalanılmış ve katılımcıların verdikleri yanıtlara göre bazı soruları ayrıntılandırılmaları istenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada verileri işlevsel bir biçimde toplayabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu formun içerisinde ise yarı açık uçlu sorular yer almaktadır. Merriam (2013), bu formda soruların esnek olduğunu belirtip, her katılımcıdan genellikle özellikli verilerin toplandığını ifade etmektedir. Formun oluşturulmasına geçilmeden önce ilgili alanyazın taranarak formda hangi soruların yer alabileceği üzerine incelemeler gerçekleştirilmiştir. Formun son şeklini verebilmek için alan uzmanlarına danışılmış ve pilot uygulama yoluna gidilmiştir.

Uzman görüşü ve pilot uygulama sürecinden sonra formda ufak çapta değişiklikler gerçekleştirilmiş ve diğer katılımcılarla görüşme sürecine geçilmiştir. Katılımcılar bilgilendirilerek görüşme süreci ses kayıt cihazı vasıtasıyla kaydedilmiştir. Görüşme süreleri yirmi dört ile otuz iki dakika arasında değişmiştir.

Araştırmada elde edilen verileri analiz edebilmek için içerik analizinden faydalanılmıştır. “İçerik analizi yoluyla verileri tanımlama ve verilerin içinde saklı gerçekleri ortaya çıkarma amaçlanmaktadır” (Gülbahar ve Alper, 2009: 100). Çalışmada, veriler incelenirken birbiriyle ilişkili kod ve kategoriler oluşturmak ve bu verileri okuyucuların anlayabileceği bir biçime dönüştürmek amaçlandığı için içerik analizinden faydalanılmıştır. Veri seti birçok defa okunup önemli noktaları belirlenmiş ve bunun sonucunda da ortaya çıkan anlama göre belirli kod ve kategoriler oluşturulmuştur. Örnek verilirse, yapılan görüşmelerden hareketle ‘öğrenme kolaylığı’ isimli kategori oluşturulmuş ve bu kategorinin altında ‘görsel yardımı, cümle içi kullanım’ gibi kodlar belirtilmiştir. Örneğin “Bazen kelimenin verilen anlamını anlayamıyorum. Ama resme baktığım zaman anlıyorum ve öğreniyorum.” cümlesi ‘öğrenme kolaylığı’ kategorisi altında değerlendirilerek bu ifadeden ‘görsel yardımı’ kodu türetilmiştir. Katılımcıların ifadeleri bulgular kısmına aktarılırken katılımcıların gerçek isimleri yerine takma isimlerin kullanılması tercih edilmiştir (Hilal, Ahmet, Taha gibi).

Geçerlik ve Güvenirlik

Çalışmanın geçerlik ve güvenirliliğine zarar verebilecek unsurları ortadan kaldırmak için araştırmacılar tarafından çeşitli önlemler alınmıştır.

Çalışmanın iç geçerliğini sağlayabilmek için; veri toplama amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunun çalışmaya uygunluğunu belirleyebilmek için uzman görüşüne başvurulmuştur. Form ile ilgili üç akademisyenin görüşleri alınmış ve çalışmaya dâhil olan iki katılımcı ile pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Bu iki katılımcıdan formda yer alan soruları anlaşılabilirlik bakımından değerlendirmeleri istenmiştir. Hem uzman görüşü hem de pilot uygulama sonrasında gerekli görülen yerlerde düzeltmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların ifadelerini, kendilerine onaylatma yoluyla yanlış anlaşılmaların oluşmaması için önlem alınmıştır. Görüşme süreleri yirmi dört ile otuz iki dakika arasında değişmiştir. Katılımcılardan alınan cevaplar, bulgular kısmında doğrudan alıntılar vasıtasıyla sunulmuştur. Alıntılar gerçekleştirilirken anlam bozukluğuna sebep vermemesi için katılımcıların ifadeleri sadece imlâ yönünden düzenlenmiş ve daha kurallı cümleler şeklinde aktarılmaya çalışılmıştır. Böylelikle anlamın bozulmaması ve değişmemesine özen gösterilmiştir.

Dış geçerliğin sağlanabilmesi amacıyla ise; çalışmanın yöntem kısmı, verileri toplayabilmek için seçilen araçlar, katılımcı grubu, uygulama süreci, veri toplama süreci, verilerin nasıl analiz edildiği ve son olarak ise bulguların nasıl incelendiği detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Bunlara ek olarak ise çalışmanın amacına uygun olması bakımından amaçlı örnekleme başvurulmuştur. Dış geçerliği sınırlandırıcı bir etken olarak ise katılımcı sayısının on kişiden oluşması gösterilebilir.

*Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Whatsapp Uygulamasının Kullanımının
Sözcük Öğretimi Bakımından İşlevselliği*

Araştırmanın tutarlılığını, yani iç güvenilirliğini, artırabilmek için katılımcılardan elde edilen bulgulara herhangi bir yorum eklenmeden bulgular başlığı altında sunulmuş ve veri kaybını engelleyebilmek için ses kayıt cihazından faydalanılmıştır. Kodlama sürecinde sübjektifliğin önüne geçebilmek için veri birikiminin bir kısmı başka kodlayıcılar tarafından kodlanmış, böylelikle kodlama hususunda birlik sağlanmaya çalışılmıştır. Kodlayıcılar arasındaki korelasyonu belirleyebilmek için “Güvenirlilik = Görüş birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100” formülünden faydalanılmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Hesaplama sonucunda çalışmanın güvenirliliği 0.92 olarak bulunmuştur. Miles ve Huberman (1994) güvenirlilik hesaplamasının 0.70’in üzerinde olması gerektiğini ifade ettikleri için ulaşılan sonucun araştırmayı güvenilir kıldığı anlaşılmaktadır. Son olarak ise tartışma ve sonuç kısmında çalışmanın verileri, benzer çalışmalardan yola çıkılarak farklılıkları ve benzerlikleri açısından uygun bir biçimde tartışılmıştır.

Uygulama Süreci

Altı hafta boyunca her gün katılımcılara Whatsapp üzerinden başlangıçta üç adet kelime pdf belge türünde gönderilmiştir. Daha sonra kelimelerin sayısı süreç içerisinde sırasıyla dört ve beşe çıkarılmıştır. Bu belgede her kelimenin anlamı, yakın ve zıt anlamları, kelimeyle ilgili görsel ve örnek bir cümle yer almıştır. Katılımcılara ayrıca ses dosyası şeklinde ilgili kelimelerin telaffuzu gönderilmiştir. Katılımcılara kelimeler ikişer saat arayla gönderilmiş ve bu kelimelerle ilgili olarak her akşam saat 21.00’de kısa sınavlar gerçekleştirilmiştir. Sınavların zorluğuna göre katılımcılara belirli bir süre verilmiş ve süre bitiminden sonra paylaşılan cevaplar kabul edilmemiştir. Katılımcılardan cevaplar ‘jpeg’ dosyası formatında alınmış ve anında geri dönüt verilmiştir. Kelime uygulamasıyla ilgili bir örnek aşağıda sunulmuştur:

Kelime	Anlamı	Yakın Anlamlısı	Zıt Anlamlısı	Görsel	Cümle
Sürekli (Sıfat)	Kesintisiz olarak süren, kalıcı.	<i>Devamlı, Aralıksız, Daima.</i>	<i>Ara ara, Kesintili, Aralıklı.</i>		Bugünlerde çocuklar sokağa hiç çıkmıyorlar. Saatlerini sürekli telefon veya tabletin başında harcıyorlar.

Şekil 1. Örnek kelime paylaşımı

Bulgular

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde Whatsapp uygulamasının kullanımının sözcük öğretimi bakımından işlevselliğine dair yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla çeşitli verilere ulaşılmıştır. Görüşme verileri incelendiğinde, katılımcıların Whatsapp aracılığıyla öğrendikleri kelimelerin kalıcılığının yüksek olduğunu, her gün üç adet kelime öğreniminin makul seviyede olduğunu, yine bu kelimelerin gönderim saatlerinin yerinde olduğunu, uygulamanın öğrenim kolaylığı sağladığını, sesletim açısından katkı sağladığını ve kelimelerle ilgili yapılan sınavların ölçme açısından uygun olduğunu belirttikleri saptanmıştır.

Sözcük öğretimi için Whatsapp uygulaması aracılığıyla gönderilen sözcüklerin kalıcılığı ile ilgili çeşitli durumlar saptanmıştır. Bunlardan ilki, gönderilen sözcüklerin katılımcıların günlük hayatta faydalanabileceği ve kullanabileceği tarzda olmasıdır. Katılımcılar, sosyal yaşamlarında bu sözcüklerden yararlandıklarını, alışveriş yaparken veya sohbet ederken bazı durumlarda bu sözcüklere başvurduklarını belirterek, tekrar eden bu durumların kalıcılığı artırdığını ifade etmişlerdir. Bu durumla ilgili olarak Hilal, "Mesela bu kelimeler günlük hayatımızda çok kullanılıyor. Ben o kelimeleri siz gönderdikten sonra öğreniyorum. Ben kafede çalıştığım için de bunları çok kullanıyorum." ifadeleriyle kendisine gönderilen kelimeleri günlük hayatında kullanabildiği için öğrenebildiğini ve iş ortamında da bu kelimelere başvurduğunu belirtmiştir. Sözcüklerin kalıcılığı ile ilgili olarak belirlenen bir durum ise katılımcıların, gönderilen kelimeleri unutmamak ve farklı alıştırmalar yapabilmek için çeşitli şekillerde sözcükleri not etme yoluna gitmesidir. Buna göre katılımcılar, kelimeleri bazen listeleyerek defterlerine not etmişler, bazen bu listelemenin yanına kelimelerin yakın ve zıt anlamlarını da eklemişler, bazen ise kelimeleri süreçte kullandıkları kitaptaki ilgili yere not ederek kalıcılığı sağlamaya çalışmışlardır. Katılımcıların görüşlerinden not etmeye örnek olarak Eda, "Kelimeyi yazıyorum. Yanında zıt anlamı, yakın anlamı her şeyi yazıyorum. Bir de Rusça tercüme. Sonra da okuyorum. Ama bizim evde hep Rusça konuştukları için ben zorlanıyorum. Unutmamak için hep not edip Türkçe okuyorum." cümlelerini aktarmış; kendisine gönderilen kelimeleri not ederek kalıcılığı sağlayabildiğini belirtmiştir. Yaşadığı ortamdan kaynaklanan olumsuzlukları en aza indirebilmek için bu yolun kendisine fayda sağladığını vurgulamıştır.

Uygulamayla ilgili elde edilen bir diğer bulgu ise katılımcılara gün içerisinde gönderilen sözcüklerin sayısı ile ilgili olmuştur. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu süreç içerisinde günde sırasıyla üç, dört ve beş adet gönderilen kelimeyi yeterli bulurken, çok az bir kısmı sözcük sayısının daha fazla olması gerektiğini belirtmiştir. Günlük gönderilen sözcük sayısını yeterli bulan Ahmet, "Bence sözcük sayısı yeterliydi. Çünkü yakın anlam var, zıt anlam var. Fazla olursa kafam karışır. Az da olmaz." sözleriyle günlük kelime paylaşımının yeterli olduğunu, çünkü gönderilen sözcüğün aynı anda yakın ve zıt anlamının da paylaşıldığını ifade etmiştir. Haliyle bu durumun zaten öğrenilmesi gereken sözcük sayısını artırdığını ifade eden katılımcı, eğer daha fazla kelime eklenirse kafasının karışacağını vurgulamış; fakat daha az sözcük paylaşımının olmamasını da ilave bilgi olarak bildirmiştir. Onu destekler

*Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Whatsapp Uygulamasının Kullanımının
Sözcük Öğretimi Bakımından İşlevselliği*

nitelikte cümleler kuran Taha ise “Sözcük sayıları gayet yeterliydi. Çalıştığım için az kelime olursa hemen telefonuma bakıyorum ki mesaj geldi diye. Hem de zit ve yakın kelime de var. O yüzden bence sayı çok yeterli.” görüşleriyle zamandan kaynaklı problemlerden dolayı fazla kelime gönderiminin uygun olmayacağını; bundan dolayı da günlük gönderilen kelime sayısının makul miktarda olduğunu söylemiştir. Günlük gönderilen sözcük sayısının daha fazla olması gerektiğini belirten katılımcılar da olmuştur. Mesela bu görüşü savunanlardan biri olan Habibe “Bence kelime sayısı daha fazla olmalı. Çünkü sınavda başarılı olacaksa kelimeyi çok bilmeli. Hem diğer bilmeyen arkadaşlara da faydası olur. Onlar çok çalışmıyor. O yüzden kelime bilmeli.” söylemleriyle günlük gönderilen sözcük sayısının daha fazla olması gerektiğini belirtmiş, katılımcıların ne kadar çok kelime öğrenirlerse o kadar çok başarılı olacağını vurgulamıştır. Ayrıca kendisiyle diğer arkadaşları arasında kıyaslama yaparak az çalışan öğrenciler için günlük kelime sayısının fazla tutulmasının onları başarılı olmaya iteceğini belirtmiştir.

Whatsapp vasıtasıyla sözcük öğretimine dair ulaşılan bir diğer veri ise katılımcılarla paylaşılan sözcüklerin gönderim saatleriyle ilgili olmuştur. Katılımcılara göre sözcüklerin gönderim saatleri ve sözcükler arasındaki gönderim süresinin miktarı uygun olup herhangi bir değişiklik yapılmasına gerek bulunmamaktadır. Yine katılımcılara göre öğleden sonra sözcük gönderimi, günü verimli kullanabilmek açısından önemlidir. Fakat katılımcıların küçük bir bölümü ise sözcük gönderimi yapılan saatlerde değişikliğe gidilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu değişikliğin, her akşam yapılan sınav için bireysel hazırlanmaya daha fazla imkân tanıyacağını belirtmektedirler. İlk olarak gönderim saatlerinin uygun olduğunu düşünen katılımcılardan Leyla, “Gönderim saatleri bence normal. Sıkıntı yok ki Whatsapp’ı açıp tekrar bakıyorum. Değişmesine gerek yok.” diyerek kendilerine öğleden sonra gönderilen sözcüklerin gönderim saatlerinin gayet uygun olduğunu ve herhangi bir değişikliğe gerek olmadığını bildirmiştir. Onunla benzer görüşler paylaşan Halit ise “Öğleden sonra kelime gelmesi iyi. Çünkü sabah ders oluyor. Derste kelime bakamayız ki.” cümleleriyle sabah saatlerinde derste oldukları için kelimelere verimli bir şekilde çalışamayacaklarını, dolayısıyla da akşam saatinde gerçekleştirilen sınavda istedikleri düzeyde başarılı olamayacaklarını vurgulamıştır. Haliyle öğleden sonra kelime gönderiminin uygun olduğunu, herhangi bir değişiklik yapılmasına gerek olmadığını ifade etmiştir. Az sayıda olsa da gönderim saatlerinin değişmesi gerektiğini düşünen katılımcılar da mevcuttur. Bu katılımcılardan biri olan İclal, “Mesela sabah 10’da başlayabilir. Çünkü geç olduğu sürece kelimeleri okuyorsun aklında tutuyorsun. Erken olursa sınava çalışmaya vakit olur. Daha çok bakarsın Whatsapp’a.” ifadeleriyle sözcük gönderiminin sabah erken saatlerde başlarsa daha verimli olabileceğini söylemiştir. Bu şekilde tekrar açıp okumak ve akılda tutmak için daha fazla zamanlarının olacağını bildirerek sınav için çalışmaya da daha uygun olacağını belirtmektedir. Böylelikle de akşam yapılan sınavlardaki sonuçların daha iyi olabileceğini düşünmektedir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde sözcük öğretimi için Whatsapp kullanımına dair katılımcıların belirttiği bir diğer durum, sözcüklerle beraber gönderilen görsellerin ve örnek cümlelerin öğrenme kolaylığı sağladığı yönündedir. Gerek görseller gerekse de kelimenin cümle içinde kullanımı, katılımcılara katkıda bulunmuş ve anlamını kavrayamadıkları kelimelerin öğreniminde yardımcı birer unsur olmuşlardır. Görsellerin sağladığı öğrenim kolaylığına yönelik olarak Asım “Resim öğrenmeyi kolaylaştırıyor. Anlamamı sağlıyor. Resimde açık gösteriyor her şeyi. Mesela kıymak kelimesi geldi, ben resme bakarak ona bakarak öğrendim.” görüşleriyle, sözcük ile gönderilen görsellerin öğrenmeyi daha kolay hale getirdiğini, sözcüğün anlamını kavrayamadığında görsele bakarak anlayabildiğini bir tane örnek göstererek izah etmiştir. Onunla paralel görüşler bildiren Agah ise “Bir kelimeyi bilmiyorum ya, hemen resme bakıyorum. Resimler kelimeyi doğru gösteriyordu. İşte şişmek. Sadece balon şişiriyorsun ya, onu biliyordum başka anlam bilmiyordum. Şeye vuruyorsun ya elin şişiyor. Duvara.” sözleriyle görsellerin kelimelerin diğer anlamlarını kavramaya da yardımcı olduğunu bir örnek vererek anlatmıştır. Bu sözlere ek olarak ise görsellerin, kelimelerin anlamlarını tam olarak karşıladığını ve bir yanlışlık bulunmadığını da eklemiştir. Görüşme verilerine bakıldığında, görsellere ek olarak sözcüklerin cümle içerisinde kullanımının da katılımcıların öğrenme kolaylığı yaşamasına katkı sağladığı belirlenmiştir. Örnek cümleleri günlük hayatta da kullandıklarını belirten katılımcılar, daha önceden işittikleri fakat anlam veremedikleri cümleleri de bu yolla kavrayabildiklerini iletmışlerdir. Örneğin Hilal, “Mesela kesmek var ya. İki anlamı var. Bir ilaç alınca ağrı kesiyor. İş yerinde sözüme kesme diyor. Ben diyorum, ne diyor bu? Sonra Whatsapp’ta kelimeyle birlikte cümle görünce anladım. Artık ben de söyledim.” sözleriyle, örnek cümle kullanımının faydalı olduğunu ve hatta günlük yaşamda da bu cümleleri kullanmaya başladığını yaşadığı bir olaydan yola çıkarak aktarmıştır. Taha ise “Mesela yani cümle kurmamıza çok iyi geldi. Başka derslere de çok iyi geldi. Dışarıda da kullanıyoruz. Mesela ben onlara bir şey dedim. Onlar da diyor ki sen çok şey biliyorsun. Nerden öğrendin bu cümleyi diyor. Ben de onlara gösteriyorum işte her gün bunları yapıyoruz. Ders işliyoruz Whatsapp’tan dedim. Arkadaşlarım da hoşuna gitti. İyi cümle bunlar dedi.” ifadeleriyle örnek cümle uygulamalarının, kelimenin anlamını kavramanın yanında günlük hayatta da kullanılabilirliğini ve bunun da başkalarıyla konuşurken çok yardımcı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca arkadaşlarının da bu uygulamayı çok beğendiğini ek bir bilgi olarak ilave etmiştir. Diğer katılımcılara ek olarak Habibe ise “Örnek cümle öğrenmeyi iyi yapıyor. Kaçınıcı anlam olduğu biliyorum. Kompozisyon yazarken çok iyi oluyor.” görüşlerini paylaşmıştır.

Uygulamayla ulaşılan bir diğer veri, katılımcılara gönderilen sözcüklerin sesletimini içeren ses dosyalarının, gerek yanlış okumaları düzeltmesi gerekse de açık tekrar dinlenebilmesi açısından çok yararlı olduğu yönündedir. Katılımcılar, bu ses dosyaları sayesinde sözcükleri ilk başta yanlış okusalar bile doğrusunu dinleyerek hatalarını düzelttiklerini ve gündelik yaşamında bu sesletim şekline göre sözcükleri söylemeye çalıştıklarını vurgulamışlardır. Ses dosyalarıyla ilgili olarak İclal, “Yazıda harfleri okumamız yanlış oluyor. Sonra ses gönderdiğiniz zaman ses duyunca

*Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Whatsapp Uygulamasının Kullanımının
Sözcük Öğretimi Bakımından İşlevselliği*

ona göre telaffuz ediyoruz. Acaba bu ne diye bakıyoruz. Sesten duyunca çok güzel oluyor. Söylemek istedim zaman önce ses kaydına bakıyordum, nasıl söylenir diye.” görüşlerini iletterek sözcüğün nasıl seslendireceğini bilemediği zamanlarda ses kaydından faydalandığını belirtmiş; bunun da sözcüğü telaffuz edebilmede faydalı olduğunu vurgulamıştır. Ses kayıtlarıyla ilgili olarak Halit ise “Çok yardımcı oluyor. Önce ben yanlış okuyorum sonra dinliyorum nasıl doğrusu. Çalışıyorum doğru söylemeye. Eğer önce böyle söyledim, sonra düşünüyorum acaba yanlış yaptım. Sonra tekrar açıp dinliyorum.” ifadelerini paylaşarak tıpkı İclal gibi telaffuz konusunda ses dosyalarından çok yararlandığını belirtmiş ve doğru yapıp yapmadığı konusunda ikilem yaşarsa açıp tekrar sesletimi içeren dosyayı dinleyebildiğini belirtmiştir. Belirtilen görüşlere benzer olarak Leyla şu görüşleri paylaşmıştır: “Ses çok yardımcı oldu. Yanlış okudum, sese baktım düzelttim. Hemen Whatsapp’ı açıyorum bakıyorum.”

Whatsapp aracılığıyla sözcük öğretimine yönelik katılımcıların belirttiği bir diğer görüş ise sınav saatleri ve sınavın içeriğiyle ilgili olmuştur. Ulaşılan verilere göre katılımcılar, sınav saatinin günün geç saatlerinde olmaması gerektiğini çünkü çeşitli faktörlerin sınavdaki başarıyı etkilediğini ifade etmişlerdir. Bununla beraber sınav içerisinde yer alan soruların bazılarını çok beğenirken, bazılarının ise revize edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu sınavda yer alan soru sayısının ise yeterli olduğunu düşünmektedir. Sınav saatiyle ilgili olarak konuşan Agâh, “Sınav saatleri benim için hiç uygun değil. Çünkü geç saatlerde herkes uyuyor. Yorgun hali oluyor. Bazılarının işleri çıkıyor. Sınavlar daha erken saatlerde olsun. Mesela altıda ve yedide.” görüşleriyle akşam saat 21.00’de yapılan sınavın geç olduğunu ve kişilerde yorgunluk veya uyku halinin olabileceğini belirterek daha erken saatlerde yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Onunla benzer görüşlere sahip olan Eda ise “Sınav çok geç. Çünkü ben uzak yerde oturduğum için kötü oluyor. Bir de ev küçük, çocuk var. Onlar yatıyor, ben ışısız yapıyorum. Ben oturuyorum, bilgisayar koyuyorum, o ışıkta böyle yapıyorum. Böyle yedide olmalı.” cümleleriyle kişisel durumlarından ve ev içi ortamdaki dolaylı sınavların geç olmasının olumsuz sonuçlar doğurduğunu ve mümkünse sınavların daha erken bir saatte gerçekleştirilmesi gerektiğine değinmiştir. Katılımcıların sınavlar ile ilgili olarak üzerinde durdukları bir başka husus ise sınavların içeriğiyle ilgili olmuştur. Soru tiplerinden ve soruların sayısından bahseden katılımcılar, soruların zorluğu ve kolaylığı ile ilgili de görüşlerini eklemişlerdir. Buna göre soru sayısının yeterli olduğunu belirten Ahmet, “Soru sayısı yeterdi. Ama bazı sorular anlamadım. Bulmaca var ama kaç kelime bulacağız o yok. Sorular normaldi. Çok zor ya da çok kolay değil. Hem cevaplara da biz baktık. Yanlış ne gördük.” görüşleriyle, akşam saatlerinde gerçekleştirilen sınavların soru sayısının yeterli olduğunu fakat bazı soruların yönergesi eksik olduğu için kavrama problem yaşadığını özel bir örnekle iletmiştir. Bir başka katılımcı olan Asım ise “Bulmaca hep kafan karıştırıyor. Aklında tutmana şey yapıyor. Çünkü hep böyle bakıyorsun acaba ne olabilir diye. İnsanı çok yoruyor ama çok iyi getiriyor. Dağınık kelime de güzel. Kendimiz cümle kuruyoruz ya onlardan. Sonda da cevaba biz bakıyoruz. Yanlışsa

görüp doğrusunu biliyoruz.” cümleleriyle sınavdaki soru tiplerinin verimliliğinden bahsetmiş ve bu tip soruların kelimeleri öğrenip öğrenemediklerini ölçebildiğini ifade etmiştir. Diğer katılımcılar da büyük oranda benzer görüşler bildirmişler ve sınavda yer alan soruların verimli ve bilgiyi ölçebildiğini vurgulamışlardır.

Son olarak katılımcıların, Whatsapp üzerinden sözcük öğretimi uygulamasına yönelik önerileri de olmuştur. Katılımcılara göre bu uygulama sözcük dağarcığını geliştirdiği, farklı sözcüklerle karşılaşma ihtimalini artırdığı ve sınavda başarılı olabilmeyi sağladığı için uzun soluklu olmalıdır. Yani uygulama üzerinden gerçekleştirilen sözcük öğretimi belirli bir zaman diliminde değil, mümkünse dönem boyunca sürmelidir. Böylelikle aktif kelime hazinelerinin gelişebileceğini vurgulamaktadırlar. Örneğin İclal, “Bu uygulama hep olmalı. Çünkü hayatımızda her şey başımıza geliyor. Bazı kelimeleri anlıyoruz, bazılar anlamıyoruz. O uygulamalar kelimeler anlamamızı sağlıyor.” diyerek, Whatsapp aracılığıyla sözcük öğretiminin sözcükleri kolay öğrenebilmelerini sağladığını ifade etmiş ve sonraki süreçlerde de bu uygulamanın devam etmesini tavsiye etmiştir. İclal ile benzer görüşler belirten Taha, ona ek olarak “Whatsapp’tan kelime devam etmeli. Kelime öğreniyoruz ya çok iyi oluyor. Telefon her zaman baktığım için açıp kelime okuyorum. Ulaşmak kolay. Telefon elimden düşmüyor ya.” cümlelerini ilave etmiş ve cep telefonuna ulaşım kolay olduğu için herhangi bir erişim problemi yaşamadan kelimelere tekrar tekrar bakabildiğini aktarmıştır. Bundan dolayı da sürecin devamlı olması gerektiğini belirtmiştir. Hilal de uygulamanın tüm sürece yayılması gerektiğini belirterek bundan sonraki öğrencilere de uygulanmasının iyi olacağını düşündüğünü söylemiştir. Nitekim “Bence devam ederse çok çok iyi. Kelime öğrenmeyi çok kolaylaştırıyor. Telefon bazen çok kullanmasam da hep Whatsapp’a girince o kelimelere bakabiliyorum.” görüşüyle uygulamanın kelime öğrenmeyi daha kolay hale getirdiğini vurgulamış ve Whatsapp uygulamasını başka bir bildirim için açmış olsa bile kelimelere bakmadan kapatmadığını ifade etmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmada Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde sözcük öğretimi için Whatsapp kullanıldığında nasıl bir durumun ortaya çıkacağını katılımcı görüşleriyle değerlendirmek amaçlanmıştır. Buna göre katılımcılar, Whatsapp aracılığıyla gönderilen kelimelerin kalıcılığın fazla olduğunu ve günlük hayatta bu kelimeleri fazlasıyla kullandıklarını belirtmişlerdir. Bundan dolayı da uygulama aracılığıyla gerçekleştirilen sözcük öğretiminin büyük oranda başarılı olduğunu vurgulamışlardır. Alanyazına bakıldığında benzer sonuçları içeren başka çalışmaların da olduğu görülmektedir. Örneğin, Thornton ve Houser (2005) Japonya’daki İngilizce eğitiminde mobil cihazların kullanımıyla ilgili olarak yaptıkları araştırmada, katılımcılara İngilizce sözcükleri ve açıklamalarını göndermişlerdir. Daha sonra da bu yöntemin öğrencilerde nasıl bir etki bıraktığını belirlemek istemişlerdir. Ulaşılan sonuçlara göre cep telefonu aracılığıyla gönderilen sözcüklerin sözcük öğretiminde başarılı olduğu ve kalıcılığı sağladığı belirlenmiştir. Katılımcıların tamamına yakını bu uygulamaya yönelik olumlu görüş bildirmişlerdir. Dolayısıyla ulaşılan bu sonuç, bu

*Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Whatsapp Uygulamasının Kullanımının
Sözcük Öğretimi Bakımından İşlevselliği*

çalışmanın da sonucuyla benzerlik göstermekte ve cep telefonu aracılığıyla gerçekleştirilen sözcük öğretiminin kalıcılığı sağladığı sonucunu desteklemektedir. Yine Şen Yaman (2016), Arapçanın yabancı dil olarak öğretiminde Whatsapp uygulamasının kullanımına yönelik yaptığı araştırmada, katılımcıların dil öğrenmede başarılı olduklarını, uygulamanın sözcük öğretimine katkıda bulunduğu ve dili sadece kurallarıyla değil, günlük hayatta nasıl kullanabileceklerine dair öğrenme fırsatı verdiği sonucuna ulaşmıştır. Haliyle bu sonuç çalışmanın günlük hayatta kullanımı sonucuyla paralellik göstermektedir. Görüldüğü üzere, mobil cihazlar aracılığıyla gerçekleştirilen sözcük öğretiminin, kalıcılık ve günlük hayatta kullanıma ilişkin olumlu bir katkısı olduğu için etkili bir sözcük öğretiminin hedeflendiği derslerde kullanımının uygun olduğu düşünülmektedir.

Katılımcılar, Whatsapp üzerinden gönderilen sözcüklerin sayısını ve sözcük gönderim saatlerini büyük oranda yeterli ve yerinde bulmuşlardır. Sözcüklerin hâlihazırda zıt ve yakın anlamlarının da beraber gönderildiği için sözcük sayısının zaten arttığını ifade ederken; öğleden sonra gönderilen sözcüklerin gönderim saatlerinin, günü verimli ve etkili kullanabilmek açısından da uygun olduğunu ifade etmişlerdir. Alanyazına bakıldığında, gönderilen sözcüklerin sayısı bakımından çalışmanın sonuçları Levy ve Kennedy'nin (2005) çalışmasının sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Araştırmacılar, bir Avustralya üniversitesinde gerçekleştirdikleri çalışmada, İtalyanca öğrenen öğrencilere SMS aracılığıyla belirli zamanlarda sözcükler göndermişlerdir. Yedi haftada toplamda 55 sözcük gönderdikleri çalışmada, günde ortalama iki adet sözcük gönderimi gerçekleştirmişlerdir. Ulaşılan sonuçlara göre günde iki adet sözcük gönderiminin öğrenciler için uygun olduğu, çok nadir durumlarda ise bu sayının bire düşürülmesi gerektiğini saptamışlardır. Yine Saran ve Seferoğlu (2010) gönderilen sözcük sayısına ilişkin benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Çoklu ortam cep telefonu iletileri ile İngilizce sözcük öğretimine yönelik çalışma hazırlayan araştırmacılar, günlük üç adet sözcük gönderiminin yeterli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmanın sonuçlarıyla değerlendirildiğinde katılımcıların telefonlarına gönderilen sözcük sayısının, günlük gönderim limitinin üç ile sınırlandırılmasının uygun olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bazı katılımcıların daha fazla kelime gönderilmesine yönelik taleplerinin süreç içerisinde sıkıntı yaratabileceği benzer çalışmalardan anlaşılmaktadır. Yine bahsi geçen iki çalışma incelendiğinde, ikisinde de sözcük gönderiminin öğleden önceki saatlerde gerçekleştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılara göre öğleden önce gerçekleştirilen sözcük gönderimleri öğrenme açısından en uygun zamanlar olarak gösterilmiştir. Bu çalışmanın sonucuna bakıldığında ise diğer çalışmanın sonuçlarından farklılaştığı görülmektedir. Çünkü bu çalışmadaki katılımcıların büyük çoğunluğu, sözcük gönderimi için en uygun zaman diliminin öğleden sonrası olduğunu ifade etmişlerdir. Fakat küçük bir katılımcı grubu öğleden önce gerçekleştirilebileceğini ifade ettiği için çalışmanın sonuçlarının sadece bu yönüyle diğer çalışmalara benzediği söylenebilir. O halde sözcük gönderimi için en uygun saat seçiminin, öğrencilerin kişisel tercihlerine göre şekillendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Katılımcılar, Whatsapp aracılığıyla gönderilen sözcüklerin, aynı zamanda görsellerinin ve cümle içerisinde kullanımının da paylaşılmasının öğrenim kolaylığı sağladığını vurgulamışlardır. Katılımcılar, anlamını kavrayamadıkları sözcükleri görsellere veya cümle içerisinde kullanımına bakarak bağlamdan çıkarabildiklerini söylemişlerdir. Shahrokni (2009), İranlı öğrencilere görseller yardımıyla rastlantısal kelime öğretimi gerçekleştirmeye çalıştığı araştırmasında, görsellerin kelime hazinesini geliştirmede etkili olduğunu ve hafızayı tetiklemede daha sağlam anlam kavramasını sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Ona benzer olarak Yeh and Wang (2003), Tayvan'da üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada rastlantısal kelime öğretiminde çeşitli unsurların etkisini incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda ise yazı ile görsel birleşiminin sağlanması durumunda, sözcük öğretiminin başarılı olduğu ve bu yöntemin en etkili açıklama türü olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ulaşılan bu sonuçlar araştırmanın sonucuyla da benzerlik göstermekte olup, öğretilmesi hedeflenen sözcüklerin görsellerine de yer verilmesinin sözcüğün hem anlamının kavranmasında hem de kalıcılığının sağlanmasında etkili olduğunu göstermektedir.

Uygulamanın sınav boyutuna yönelik ise katılımcılar, sınav saati ve içeriğiyle ilgili görüşlerini belirtmişler ve gün sonunda gerçekleştirilen sınavların kelime bilgisini ölçebildiğini vurgulamışlardır. Ayrıca bu sınavların kendilerini değerlendirebilme açısından faydalı olduğunu eklemişlerdir. Çünkü sınav sonlarında oto-kontrol şeklinde cevapları Whatsapp'tan kendilerinin kontrol edebildiklerini belirterek, bunun da yanlışları görüp doğrusunu öğrenebilmek açısından önemli olduğunu vurgulamışlardır. Alanyazın incelendiğinde McConotha, Praul ve Lynch (2008) de buna benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Bir sınıfta gerçekleştirdikleri çalışmada, mobil öğrenmenin olası yöntemlerini, zorluklarını ve gelecekteki potansiyellerini değerlendirmişlerdir. Süreç sonrasında katılımcılara sınav gerçekleştirmişler ve öğrenme süreci sonunda mobil cihazdan sınavları uygulamanın ve kontrol etmenin daha iyi sonuçlar doğurduğunu tespit etmişlerdir. Dolayısıyla mobil cihazları eğitim boyutunda kullanmanın yanında, bu cihazlar aracılığıyla çevrimiçi diye tabir edilen şekilde sınavlar gerçekleştirmek de sözcük öğretimi sürecinde düşünülmelidir.

Araştırmayla ilgili olarak ulaşılan bir diğer sonuç ise katılımcıların, süreç hakkında kişisel fikirlerini belirttikten sonra uygulamayla ilgili bazı tavsiyelerde de bulunmalarıdır. Katılımcılara göre Whatsapp üzerinden gerçekleştirilen uygulamalar hem sözcük dağarcığını geliştirdiği için hem de cep telefonuna her an ulaşabilme imkânı olduğu için uzun soluklu olmalıdır. Böylelikle sözcük öğretimi daha etkili olabilmektedir. Alanyazın incelendiğinde Saran ve Seferoğlu (2010)'nun gerçekleştirdikleri çalışmada, katılımcıların cep telefonlarının sürekli yanlarında olması, taşınabilirlik özelliğine sahip olmasından dolayı kolay ulaşılabilir olması ve gelen mesajlara açıp bakma isteğinden dolayı sürekli sürecin kontrol edilmesi gibi sonuçların olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın, bahsi geçen çalışmadaki sonuçlarla benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. O hâlde sürecin uzun vadeli ve öğrencilerin de her an sürecin içerisinde yer almaları istenen öğrenme

*Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Whatsapp Uygulamasının Kullanımının
Sözcük Öğretimi Bakımından İşlevselliği*

süreçlerinde mobil cihazlardan ve Whatsapp'tan faydalanılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, araştırmaya katılan katılımcıların da görüşleri göz önünde bulundurulduğunda şu öneriler sunulabilir:

- Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde sözcük öğretimini etkili bir şekilde gerçekleştirebilmek için alternatif bir uygulama olan Whatsapp'tan, dolayısıyla cep telefonlarından faydalanılabilir.
- Çevrimiçi sınav uygulamasının düşünüldüğü zamanlarda Whatsapp uygulaması anlık iletişim olanağı sağladığı için tercih edilebilir.
- Sözcük öğretiminde klasik ezber yollarına alternatif arandığında Whatsapp aracılığıyla öğretim yoluna gidilebilir.
- Öğrencilerin, sözcüklerin anlamlarını sözlükten değil de bağlamdan çıkarmaları istendiğinde Whatsapp uygulamasındaki görsellerden ve örnek cümle kullanımlarından istifade edilebilir.
- Öğrencilerin sözcükleri doğru seslendirmeleri istendiğinde, Whatsapp uygulaması üzerinden öğrencilere ses dosyaları gönderilebilir.
- Öğrencilerin, öğrendikleri sözcükleri günlük hayatta kullanabilmeleri ve bu sözcüklerin kalıcılığının artırılmasının istendiği durumlarda, her an erişim olanağı ve taşınabilirlik özelliğinden dolayı Whatsapp ve cep telefonlarından faydalanılabilir.

Kaynakça

Barcroft, J. (2007). Effects of opportunities for word retrieval during second language vocabulary learning. *Language Learning*, 57(1), 35-56.

Barhoumi, C. (2015). The effectiveness of whatsapp mobile learning activities guided by activity theory on students' knowledge management. *Contemporary Educational Technology*, 6(3), 221-238.

Bouhnik, D. & Deshen, M. (2014). WhatsApp goes to school: Mobile instant messaging between teachers and students. *Journal of Information Technology Education: Research*, 13, 217-231.

Chinnery G. (2006). Going to the MALL: Mobile assisted language learning. *Language Learning & Technology*, 10(1), 9-16.

Fan, M.Y. (2003). Frequency of use, perceived usefulness, and actual usefulness of second language vocabulary strategies: A study of Hong Kong learners. *The Modern Language Journal*, 87(2), 222-241.

Göçer, A. (2009). Türkçe eğitiminde öğrencilerin söz varlığını geliştirme etkinlikleri ve sözlük kullanımı. *Turkish Studies*, 4(4), 1025-1055.

Gülbahar, Y. & Alper, A. (2009). Öğretim teknolojileri alanında yapılan araştırmalar konusunda bir içerik analizi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(2), 93-112.

Levy, M. & Kennedy, C. (2005). Learning Italian via mobile SMS. (Ed: A. Kukulska-Hulme and J. Traxler), *Mobile learning: A handbook for educators and trainers*, London: Routledge, p. 76–83

Lu, M. (2008). Effectiveness of vocabulary learning via mobile phone. *Journal of Computer Assisted Learning*, 24, 515-525.

Maskor, Z. M. & Baharudin, H. (2016). Receptive vocabulary knowledge or productive vocabulary knowledge in writing skill, Which one important? *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 6(11), 261-271.

McConotha, D., Praul, M. & Lynch, M. J. (2008). Mobile learning in higher education: An empirical assessment of a new educational tool. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 7(3), 15-21.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma – desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev.: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Miles, M. B. & Huberman, M. A. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. London: Sage Publication.

Read, J. (2004). Research in teaching vocabulary. *Annual Review of Applied Linguistics*, 24, 146-161.

Saran, M. ve Seferoğlu, G. (2010). Yabancı dil sözcük öğreniminin çoklu ortam cep telefonu iletileri ile desteklenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 252-266.

Schmitt, N. (2008). Instructed second language vocabulary learning. *Language Teaching Research*, 12(3), 329-363.

Shahrokni, S. A. (2009). Second language incidental vocabulary learning: The effect of online textual, pictorial, and textual pictorial glosses. *The Electronic Journal for English as a Second Language*, 13(3), 1-17.

Stockwell, G. (2010). Using mobile phones for vocabulary activities: Examining the effect of the platform. *Language Learning & Technology*, 14(2), 95-110.

Şen Yaman, G. (2016). Yabancı dil olarak Arapça öğretiminde Whatsapp kullanımı. *International Journal of Contemporary Educational Studies (IntJCES)*, 2(1), 37-47.

Thornton, P. & Houser, C. (2005). Using mobile phones in English education in Japan. *Journal of Computer Assisted Learning*, 21, 217–228.

Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılacak nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 6(4), 543-559.

Yalçın, S. K. & Özek, F. (2006). Söz varlığının temel dil becerilerinin ve akademik disiplinlerin kazanımına olan etkileri. *Millî Eğitim*, 171, 130-139.

*Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Whatsapp Uygulamasının Kullanımının
Sözcük Öğretimi Bakımından İşlevselliği*

Yeh, Y. & Wang, C. (2003). Effects of multimedia vocabulary annotations and learning styles on vocabulary learning. *CALICO Journal*, 21(1), 131-144.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Tıpkıbasım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Introduction

For individuals to communicate in daily life, their vocabulary is important as their speaking skills. Because in order to use the language beautifully and effectively, the vocabulary that an individual has is of great importance. Hence, it is necessary to teach students systematically words by planning various activities in both mother tongue teaching and foreign language vocabulary teaching. In this way, success can be achieved in teaching words that are important for the realization of communication from various aspects.

There are various ways used in teaching vocabulary. One of them is word teaching via mobile phones. Due to its permanent portability feature, it can be preferred as an electronic dictionary for word teaching, especially in foreign language teaching processes. Also, various programs can be loaded into it. The social messaging application called Whatsapp is one of the mobile phone programs that offers multimedia features. Due to its instant messaging, audio-visual tools, document sharing and online features, it is possible for both educators and learners to use this application in foreign language vocabulary teaching.

In this study, with the detailed examination of the process and the feedback received from the students, it will be presented in a framework how a portrait can be formed when using Whatsapp for vocabulary teaching in teaching Turkish as a foreign language.

Method

The study was carried out with a phenomenological pattern within the framework of qualitative research method. The participants of the study were determined according to the easily accessible situation sampling evaluated under the title of purposeful sampling types. The study group consisted of ten foreign students studying at TOMER. The data of the study were collected by semi-structured interview form. The data were analyzed by content analysis. Various precautions were taken by the researchers in order to eliminate the factors that could harm the validity and reliability of the study.

Initially, three words in pdf document format were sent to the participants via Whatsapp every day for six weeks. Later, the number of words was increased to four and five, respectively, in the process. In this document, the meaning of each word, its close and opposite meanings, and a visual and exemplary sentence about the word are included. The pronunciation of the relevant words was also sent to the

participants in the form of audio files. The words were sent to the participants two hours apart and quizzes were held on these words at 21:00 every evening.

Results

In the study, it is aimed to evaluate with the opinions of the participants what kind of situation will arise when Whatsapp is used for in teaching Turkish as a foreign language. Accordingly, the participants stated that the words sent via Whatsapp are more persistent and they use these words excessively in daily life. For this reason, they emphasized that vocabulary teaching through practice was substantially successful.

Participants found the number of words sent via Whatsapp and the times of word sending to a substantially sufficient and appropriate. While they stated that the number of words has already increased since the opposite and close meanings of the words are already sent together; they stated that the sending times of the words sent in the afternoon are also suitable for using the day efficiently and effectively.

The participants emphasized that sharing the words sent via Whatsapp, as well as their visuals and their use in sentences, provides ease of learning. Participants said that they could take out the words they could not grasp the meaning of by looking at images or their use in sentences. Participants understood the words they did not know by looking at the images or the use of the word in the sentence.

Regarding the exam dimension of the application, the participants indicated their opinions about the exam hour and content and emphasized that the exams held at the end of the day can measure the vocabulary knowledge. They also added that these exams are useful in terms of self-assessment. Because at the end of the exam, they stated that they can check the answers on Whatsapp themselves in the form of auto-control, and that this is important in terms of seeing the mistakes and learning the correct answer.

Another result of the research is that the participants gave some recommendations about the implementation after giving their personal opinions about the process. According to the participants, implementations made on Whatsapp should be long-termed, both because they improve their vocabulary and because they can access the mobile phone at any time. Thus, word teaching can be more effective.

In conclusion, considering the opinions of the participants in the research, the following suggestions can be made:

- In teaching Turkish as a foreign language, Whatsapp which is an alternative implementation, can be used in order to effectively teach vocabulary.
- When considering an online exam implementation, Whatsapp application can be preferred because it provides instant communication.
- When alternative ways of memorization are sought in word teaching, teaching via Whatsapp can be used.
- When students are asked to vocalize the words correctly, audio files can be sent to students via Whatsapp application.
- When students are asked to extract the meanings of words from the context, not from the dictionary, the visuals and sample sentences in the Whatsapp application can be used.

Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2020 ♦ Cilt/Volume: 17 ♦ Sayı/Issue: 46, s. 341-360

AN EVALUATIVE LOOK AT AFGHAN LOWER SECONDARY EFL TEXTBOOKS

Sayed Masood Haidari

Mersin University, Education Faculty, Turkey, haidarimasood@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-3221-6343

Isil Tanriseven

Mersin University, Education Faculty, Turkey, isiltanriseven@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-5884-2807

Omer Ozer

Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, Faculty of Humanities
and Social Sciences, Turkey, ozeromer.tr@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-8502-3145

Makale Geliş Tarihi: 02.09.2019 **Makale Kabul Tarihi:** 21.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Haidari, S. M., Tanriseven, I., & Ozer, O. (2020). An Evaluative Look at Afghan Lower Secondary EFL Textbooks. *Mustafa University Journal of Social Sciences Institute*, 17 (46), 341-360.

Abstract

This article reports the evaluation of three EFL textbooks which are used in Afghan lower secondary schools by employing a document analysis approach. Two evaluators took part in the study, where they independently evaluated the textbooks of grades 7-9. This study employed a 33-item checklist designed by the researchers, adopting or modifying items from three checklists in the existing literature. All the items were organized under six headings, namely, content, grammar, vocabulary, skills, exercises and activities, and attractiveness of the text and physical make-up. The evaluation of the textbooks highlighted a number of serious problems that deserve close attention. The study closes with a series of recommendations to guide EFL research in the Afghan context.

Keywords: *Afghan Curriculum, EFL Textbooks, Curriculum Development, Lower Secondary Education*

AFGAN ORTAÖĞRETİM İNGİLİZCE DERS KİTAPLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Öz

Bu çalışmada, Afganistan ortaokullarında okutulan İngilizce ders kitaplarının döküman analiz yaklaşımıyla değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada 7-9 sınıf ders kitapları iki değerlendirici tarafından ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, literatürde yer alan üç kontrol listesinden yararlanılarak araştırmacılar tarafından oluşturulan 33 maddelik bir kontrol listesi kullanılmıştır. Kontrol listesinde yer alan maddeler içerik, dilbilgisi, kelime hazinesi, beceriler, alıştırmalar ve etkinlikler ile metnin fiziksel yapısı ve çekiciliği olmak üzere altı başlık altında düzenlenmiştir. Araştırma sonucu, ders kitaplarında önemli sorunlar olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmada, Afganistan bağlamında İngilizce öğretimi araştırmalarına rehberlik etmek için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Eğitim Programı, İngilizce Ders Kitapları, Program Geliştirme, Ortaöğretim

Introduction

After years of war and deprivation, Afghanistan became the focal point of the international community for the first time after the incident of 9/11 in the US (Spink, 2005). At this time, the US intervened, in collaboration with international coalition forces, by putting an end to a two-decade-long war in the country. Consequently, a new government was established to restore peace and stability as the primary measure to allow reconstruction of the societal, educational, political and economic infrastructure in the country. After security, priority was given to the treatment of the laming education system by allocating a hefty budget (Guimbert, Miwa, & Nguyen, 2008). There were many problems that needed attention in the education sector. Two of them were the most important, that is, the lack of a standard curriculum and limited access to textbooks as a basic need of students and teachers requiring immediate, countrywide, attention. Georgescu (2007:444) maintains that "the curriculum plays the role of an engine of the education system". However, its absence or paucity can put the students and teachers in a difficult situation. Afghanistan's education system has suffered such and many other kinds of dilemma for several years during the periods of war. It will take a longer time to recover to the optimum level required to keep pace with the world or at least with the neighbouring countries (Samady, 2001; Jones, 2007; Karlsson & Mansory, 2007; Spink, 2007).

Over the course of history, Afghan curriculum underwent a number of changes and modifications in terms of the content that served the political ideologies of different regimes as they came to power (Samady, 2001; Jones, 2007). The school curriculum was used for cultivating provocative political and religious mindsets in students against the opposition forces. The content modification was mostly supported financially by different countries and intelligence agencies

backing specific militant groups, both during the Soviet occupation and Taliban regime (Spink, 2005). However, with the end of Taliban sovereignty, the new government stakeholders and the populace realized “that societal reconstruction in Afghanistan will not be possible without” a sustainable development in education (Georgescu, 2007:444). This ambition was seen as unlikely to be fulfilled without creating a national curriculum system that Afghanistan had been deprived of for three decades. Therefore, the Ministry of Education (MoE) worked hard with United Nations organizations and international education experts to draft the first curriculum framework in 2002, in a fundamental decision to reconstruct the Afghan education system by planning the primary (grade 1-6) and secondary (grade 7-12) educational programs (Georgescu, 2007). The curriculum framework, introduced in 2003, defined the preliminary objectives for each educational cycle from primary to upper secondary education and determined the subject areas, including secular and religious, so that the ministry could begin to work on designing the new textbooks (MoE, 2003). The framework also emphasized that the education system should be based on constructivist and child-centred learning approaches by providing a safe, supportive, and motivating learning atmosphere that adheres to improving higher-order thinking skills as well as “spiritual, emotional and social development” (MoE, 2003:32).

Despite the existing problems, the education system has witnessed considerable achievements since 2001 with the financial assistance of international partners, resulting in increased enrolment rates of both boys and girls, construction of new school buildings, and publication of new textbooks to the students to name a few (MoE, 2016). Moreover, the ministry considered the improvement of the school curriculum system as the main gateway to meet the vision declared. The curriculum tops other objectives of the MoE, of intermediate outcomes to be met, as declared in the national education strategic plan (NESP) of the years 2017-2021, that is, “Reformed curriculum for education at all levels” by providing “Quality textbooks and materials in schools and learning centres” in different subject areas (MoE, 2016:4).

The new education system in Afghanistan follows a Western structure as evidenced in different subject areas like mathematics and the social and natural sciences. Amongst them, English as a foreign language (EFL) also gained significance as a compulsory subject starting from grade four (Karlsson & Mansory, 2007; Alamyar, 2017). Previously, it normally started from grade seven as the main foreign language in the Afghan educational system (Samady, 2001:13). The new textbooks were designed with quality colourful paper and with the removal of political content. However, they are of lower content quality with many errors and written in a complicated language compared to the student grade level (Karlsson & Mansory, 2007), which critically affects the overall quality of the education. Apparently, similar problems exist in EFL textbooks, too. The low teacher

qualifications and ineffective textbooks may have a combined negative impact on the students by undermining their ability to learn English in school.

Today, the English language has become a requirement for nations to participate in the global economy and develop their “human capital” to be part of the globalization trends in this modern era (Hamid, 2010:289). For sure, this also applies to the post-conflict situation of Afghanistan to find its position in the region and the world. As mentioned elsewhere, the English language is given a special place in Afghan curriculum. Nonetheless, the available textbooks seem to contain various problems. The apparent problems in the English language textbooks and low teacher qualifications have motivated various international organizations, such as the British Council, to become involved in training English teachers throughout the country on student-centred teaching approaches and effective utilization of the current textbooks (Hamid, 2010:301).

Though such training programs contribute to some constructive changes in EFL teaching, they might be insufficient in nature to make a bigger impact by providing quality instruction in low resource classrooms with low content quality of the textbooks throughout the country. The textbooks, as the primary in-class and home-take concrete materials, are essentially designed to provide consistent progress in terms of the content to meet student needs (Wen-Cheng, Chien-Hung & Chung-Chieh, 2011). They “not only influence what and how students learn, but also what and how teachers teach” (Mahmood, 2011:71). Therefore, they should follow a logical order and ideal balance in terms of language skills, grammar, and vocabulary. The new vocabulary and grammatical features require reinforcement in subsequent lessons to help students learn their different meanings and usages. Even the textbook format, layout and imagery characteristics are considered to have a motivating effect (Wen-Cheng et al., 2011).

The curriculum evaluation and textbook writing seem to be problematic issues for Afghanistan to conform to international standards. Afghanistan might have serious challenges to deal with curriculum evaluation and revision, but the neighbouring countries and other non-English speaking countries seem to share similar challenges at varying rates, too. For instance, Ghorbani (2011) questions the teacher qualifications and textbook quality as the main problem for the Iranian students who are unable to use the language for communication after graduation. He adds that, although the textbooks have been revised several times they still remain inadequate in terms of content quality to meet the communicative needs of the students. Besides, there are teachers who continue using conventional ways of EFL teaching such as grammar-translation and others. Similarly, Mahmood (2011) argues that textbooks provided by the ministry of education in Pakistan are also of inadequate content and physical qualities. Another study in Saudi Arabia reports that the secondary school EFL textbooks are incompatible with the current theories and there are no effective evaluative activities to assess student learning (Al Harbi, 2017). Unfortunately, little empirical evidence exists as regards the educational

status of Afghanistan in terms of the curricular system, textbooks, teacher qualifications, and the teaching and learning process from the primary to upper secondary levels. Only a few studies exist in the form of postgraduate theses as well as some academic articles written by non-Afghan researchers. As it appears, the evaluative research as regards the content quality of the textbooks does not exist in any subject area.

The Aim of the Study

The purpose of this study is to take a general evaluative look at the Afghan lower secondary English textbooks (grade 7-9) in terms of the overall content quality, the balance of language skills taught, grammar, vocabulary, exercises, and activities plus the physical characteristics from an insider and outsider/foreign expert perspective. Although all Afghan school EFL textbooks need deeper evaluation to shed light on their potential weaknesses and strengths for the future reference while being revised, the lower secondary was chosen in particular because of having all-in-English content. The primary EFL textbooks (grade 4-6) contain instructions either in Dari or Pashtu languages making it difficult for a foreign expert to do a thorough evaluation. Moreover, the evaluation of upper secondary textbooks needs a separate evaluative study, which is beyond the scope of the current study.

Methodology

Participants

The first researcher, or textbook evaluator, is an Afghan Ph.D. student in curriculum and instruction; the third, a Turkish expert holding a Ph.D. in curriculum and instruction with direct experience of teaching English at primary, secondary and university level in Turkey, evaluated the EFL textbooks (grade 7-9). The evaluators were selected based on their expertise in English language teaching, educational research, curriculum development, and evaluation.

Research Design

A document review was employed, through a descriptive research design within a qualitative study, to evaluate the Afghan lower secondary EFL textbooks. According to Bell (2005:125) "most common kinds of documents in educational research are written as printed or manuscript sources". Even books and journals, which are publicly available, can be considered as documents in academic research (Denscombe, 2007). Thus, the textbooks also carry such characteristics as official documents to serve evaluative academic research purposes. Creswell (2012) recommends the selection of documents which offer valuable information for responding to research questions asked in a study.

The EFL textbooks, evaluated in this study, were published in 2011. Each of them accompanies a teacher's guide but none includes supplementary resources like workbooks, CDs, or DVDs. Students get the textbooks free of charge and return

them to the school library by the end of school year. All of them are printed in colour with similar physical features. There are 160 pages in grade seven textbook, 167 in grade eight, and 176 in grade nine.

Data Collection

The data were collected through a 33-item checklist designed by the researchers, adopting items from three checklists in the existing literature. However, the items were modified into a concise and clear format. All the items were organized under six headings, namely, content, grammar, vocabulary, skills, exercises and activities, and attractiveness of the text and physical make-up. The majority of the items and section names were adopted from Miekley's (2005) textbook evaluation checklist. However, the *skills* section with all its items, one item in *exercise and activities* section, and two items in the physical make-up section were adopted from the checklist presented by Soori, Kafipour & Soury (2011). Lastly, only two items in the grammar section were taken from Rahimpour and Hashemi (2011).

The items in the *content* section included six questions regarding the logical organization of the subject matter, the reflection of the target language culture in the content, the authenticity of the reading materials, challenging content that encourages critical thinking, presence of literary genres, and the facilitating traits of the content in student interactions. Further, the grammar section included four questions about the logical presentation of grammar, its increased order of difficulty, contextual presentation, and suitability of the number of grammatical points within the textbooks. Following that, three questions were on variations in presentation, occurrence and repetition of the new vocabulary. The *skills* section, however, had five questions inquiring about the enforcement of cognitive skills, adequacy of the guidance given to the students, the balance between the language skills, and integration of those skills as well as the development of fluency skills in the textbooks. Moreover, the *exercise and activities* section asked nine questions inquiring about the sufficiency, spread and balance of the exercises concerning different aspects of EFL textbooks including the comprehensibility and feasibility of the activities in promoting critical thinking. The last section, *text attractiveness and physical make-up* included six questions regarding the physical features of the textbooks in terms of aesthetic quality, layout, attractiveness, the proximity of the illustrations to the text to avoid detachment of meaning among them, and the interestingness of the texts to help students enjoy reading the textbook.

Each item was in a yes/no question format with three pre-determined responses (2=to a large extent, 1=to some extent, and 0=not at all) as well as a separate space provided in front of each question for the evaluators to explain why a particular response was selected. To ensure the content validity and clarity of the checklist items, three experts in the field of curriculum development were consulted. Their comments and recommendations were considered in improving the comprehensibility and suitability of the question items to the predefined

textbook evaluation criteria under the abovementioned sections. The experts also offered some items to be added to the checklist.

Data Analysis

The textbook evaluation results were analysed and interpreted through a descriptive analysis procedure to give a summarized description of the EFL textbook quality in Afghan lower secondary education. A qualitative research method which describes “a phenomenon and its characteristics” and “involves naturalistic data” as the nature of this study requires (Nassaji, 2015:129). Hence, the section names (i.e. content, grammar, vocabulary, skills, exercises and activities, and attractiveness of the text and physical make-up) in the checklist were used as the main pre-defined guiding themes or categories in the analyses process. Meanwhile, the checklist questions were converted into concise statements and organized under the relevant categories in the tables as the criteria used during the textbook evaluation. Then, the quality scores (2, 1, 0) on the extent to which each textbook met these criteria, were interpreted and reported accordingly. In addition, descriptive explanations were made by presenting quoted examples of the comments the evaluators made when rating the quality of the textbooks based on these criteria. Besides, the grade levels within the text were shown as G7, G8, and G9, in short, and, the criteria, as C1, C2, C3, and so forth.

Findings

Overall Content Quality

A thorough reciprocal evaluation was carried out independently by the two researchers on different aspects of the Afghan lower secondary English textbooks. Each of the books was read and consecutively rated for quality following the defined criteria in the checklist used in the study. The ratings provided by the evaluators are comparatively portrayed in the tables according to the grade levels. Responses of Evaluator 1 (E1) and Evaluator 2 (E2) and subsequent quotes are shown in the tables and the summary. As a result of textbook reviews, the researchers came up with a number of important findings. First, the findings related to general content suitability of the textbooks scored by the evaluators are discussed in detail.

As seen in Table 1, the findings show that there are many problems in all three textbooks in terms of the content from a general perspective, though some merits were also evidenced during the evaluation. With respect to the first and sixth criteria, the logical organization of topics and facilitation of interactive language practice were found satisfactory in all three textbooks, at least to some extent.

Table 1: General content suitability of the textbooks

Criteria	Grade 7		Grade 8		Grade 9	
	E1	E2	E1	E2	E1	E2
1) Topics are organized in a logical order	1	1	1	1	2	2
2) Content teaches about the target language culture	0	0	0	0	1	0
3) Reading selections are authentic pieces of language	0	0	0	0	1	0
4) Content provides real-life issues, challenging readers to think critically	1	1	1	0	1	0
5) Text selections represent a variety of literary genres	0	0	0	0	1	0
6) The content facilitates interactive language practice	1	1	1	1	1	1
<i>0: not at all</i>	<i>1: to some extent</i>		<i>2: to a large extent</i>			

Only grade nine (G9) was highly satisfactory considering the first criterion (C1). However, G7 and G8 did not meet the 2nd, 3rd and 5th criteria at all according to both evaluators. Simply put, the language used does not represent real-life English, the content does not teach students about target language culture, nor includes any literary genres except one or two in G9 detected by E1. Furthermore, provision of real-life challenging issues to improve critical thinking skills of the students and facilitation of interactive language practices in the fourth and sixth criteria were found somewhat satisfactory, but inadequate in many cases requiring fundamental changes and reconsideration. This finding, however, does not apply to G8 and G9 according to E2. Some examples of such and many other problems in the EFL textbooks were evidenced in the following comments made by the evaluators.

Listening activities in G9 textbook were not given in a logical way as the nature of listening activities apply. They appear more like reading activities because the listening texts are given along with the activity to be completed. E1 contemplated that: *“reading texts are given as listening activities in the book which may distract students’ attention to fill in the relevant tables and blanks according to what is being read or to follow the text given”* (See page 13, 33, 39 in the book, C1). Similarly, there are activities; in G7, where *“students are required to fulfil tasks which are topically unrelated even within a single activity”* and *“many exercises stand alone without connection in between”* (E1, G7, C1). *“The language exercises are mostly designed based on the behaviourist approaches of teaching and learning requiring students to fulfil the tasks individually and do not provide interactive language practice* (E1, G7, C6). *“The content mostly reflects Afghan and Islamic cultural and historical values. Even the English person names are rarely used in the texts”* (E1, G8, C2). *“The textbooks do not put special emphasis on critical thinking about different worldviews”* (E2, G8 and G9, C4).

Grammatical Contents

After checking the overall content quality, grammatical content was evaluated taking four criteria into account. As seen in Table 2, the evaluators have provided similar scores on the first two and the last criteria. The findings show that the grammatical rules in the textbooks are presented logically, with an increased order of difficulty, and with appropriate introduction frequency satisfactorily to a large extent in most cases except criterion 2 in G9. Only small discrepancies can be seen in between the evaluators in terms of their ratings of G7 and G8 according to C1 and C4 respectively. Considering C3, E2 had similar comments about each book, that is, “*grammar subjects are presented directly without preparing students for a better understanding*” (All textbooks).

Table 2: *Textbook suitability according to the grammatical contents*

Criteria	Grade 7		Grade 8		Grade 9	
	E1	E2	E1	E2	E1	E2
1) Rules are presented in a logical manner	1	2	2	2	2	2
2) Rules are presented in increasing order of difficulty	2	2	2	2	1	1
3) Grammatical points are given in a meaningful context	1	0	2	0	1	0
4) Number of grammatical points introduced is appropriate	2	2	1	2	2	2

However, E1 believed that a meaningful context was created for a new grammar rule at least to some extent in G7 and G9, but to a great extent in G8. For example, in G9 and other textbooks, “*the grammatical rules are mostly used implicitly within conversational texts and then explicitly introduced under separate headings with some meaningful interactive grammar exercises*” (E1, G9, C3).

Vocabulary Content

Furthermore, a quality check was done regarding the vocabulary content of the EFL textbooks. The findings in Table 3 show that the new vocabulary was presented in all the textbooks satisfactorily, at least to some extent, in terms of variety of ways (C1) and the number of times they are presented in the textbooks (C2). The only difference that E1 found between the textbooks is that the vocabulary activities presented in G9 are highly satisfactory according to the first two criteria. Besides, the repetition of the new vocabulary in the subsequent lessons to enforce their meaning or usages was limited, only according to the last criterion.

Some of the major problems that evaluators have noticed related to the findings reported in Table 3 are quoted here. Considering the ways the vocabulary words are introduced, “*there is a variety, but it is not a large variety. We can see*

two or rarely three different types of exercises covering the target words” (E2, applies to all; C1). However, E1 found that a great variety of ways is used in the G9 textbook. He concluded that “most of the vocabulary exercises are designed thoughtfully within graphic organizers, crosswords, matching with pictures or definitions, puzzles, tables, and filling in the blanks” while this variety was more limited in the previous two textbooks.

Table 3: Textbook suitability according to the vocabulary content

Criteria	Grade 7		Grade 8		Grade 9	
	E1	E2	E1	E2	E1	E2
1) New vocabulary is presented in a variety of ways	1	1	1	1	2	1
2) New vocabulary is presented at an appropriate rate	1	1	1	1	2	1
3) New vocabulary is reinforced in subsequent lessons	1	1	1	1	1	1

Moreover, the number of vocabulary exercises presented was partly sufficient in G7 and G8 according to both evaluators, but contrary to E2, E1 found that “there is a sufficient number of vocabulary activities in grade 9” (C2). According to the findings related to C1, the new vocabularies were not sufficiently repeated in the subsequent lessons to reinforce their meaning or usage in all three the textbooks.

Skills

The spread of skills was checked as another aspect of the EFL textbooks considering criteria 1-5 as in Table 4, that is, the presence of challenging cognitive skills, adequacy of guidance provided for language skills acquisition, the balance between the language skills, integration of language skills, and development of fluency skills. As seen in Table 4, it was found that most of these features are either missing or considered only to a limited extent

Table 4: Textbook suitability according to the spread of skills

Criteria	Grade 7		Grade 8		Grade 9	
	E1	E2	E1	E2	E1	E2
1) Include a wide range of challenging cognitive skills	0	0	1	0	1	0
2) Adequate guidance given for language skills acquisition	0	0	0	0	1	0
3) There is a balance between the four language skills	1	1	1	1	1	1
4) Enough attention to the language skills integration	1	0	1	0	1	1

5) Enough attention to the development of fluency skills 1 0 1 0 2 0

The challenging cognitive skills (C1) and adequate guidance for acquiring the skills (C2) were missing features in all grades according to E2, while E1 believed that they are present in G9 at least to some degree of acceptability, as is the first criterion in G8. However, both of the evaluators saw the language skills well-balanced in all three textbooks, but only to some extent (C3). Language skills integration in G9 was a bit satisfactory to both of the evaluators, but in contrast to E1, E2 thought that this feature is missing in G7 and G8 (C4). E2 also believed that the development of fluency skills is a missing feature in all three books, but according to E1, such skills were given adequate attention in G9 (C5). E1 believed that limited attention is paid to the fluency skills in G7 and G8. Relevant comments to the findings above are compared as in the following:

Although E2 has rated the cognitive skills as 0 in all grade levels, he has commented that *“few activities contain a large variety of cognitive skills”* (C1). This is supported in a comment by E1: *“some of the writing tasks and open-ended questions in some activities sound cognitively challenging”* (G8; C1). *“However, some activities are not well-designed and may not challenge students”* (E1, G9, C1). Similarly, E2 found that *“the instructions lack necessary guidance in reading and listening activities”* in G7 and G9 *“except for some grammar exercises”* in G8 (C2). According to E1, most of the instructions are unclear and confusing in G8 and G9 except some, but he found G7 completely *“not-user-friendly. Students may not be able to complete most of the activities by themselves without direct instruction by the teacher”* (E1, C2). Considering criterion 3, both E1 and E2 had similar considerations about the evaluated textbooks. E1 argues that *“the content is not well-balanced in terms of language skills in many parts of the. In some units, the grammatical issues and reading activities are presented frequently than others”* (E1, G8, C3). E2 contends that *“the balance between the major skills seems to be substantially proportional”* (all books, C3). E1 found that some language skills were partially well-integrated with each other such as listening and speaking, reading and speaking, as well as reading and writing in the textbooks but with many of them standing alone.

Exercises and Activities

The findings related to the quality of the exercises and activities according to nine criteria are given in Table 5. The results show that the exercises and activities are not fully satisfactory in the textbooks and need serious attention.

Table 5: Textbook suitability according to the given exercises and activities

Criteria	Grade 7		Grade 8		Grade 9	
	E1	E2	E1	E2	E1	E2
1) Activities require students to use new vocabulary in communication	1	1	1	1	1	1
2) Instructions tell the students to read for comprehension	0	0	0	0	2	0
3) There is sufficient work on recognition of sounds	1	1	1	1	1	1
4) There is sufficient work on the production of sounds	1	1	1	1	1	1
5) There is a reasonable balance between the exercises	1	1	1	1	1	1
6) Activities facilitate the use of grammar rules in a meaningful context	1	1	1	1	1	1
7) Text makes comprehension easier addressing one concept at a time	1	1	1	1	2	1
8) Exercises promote critical thinking of the text	0	0	1	0	1	1
9) Clear instructions are given to the activities	1	1	1	1	1	1

As shown in Table 5, the evaluators agreed that the textbooks meet seven of the criteria to a limited extent except in the second and eighth criteria, where some discrepancies can be seen. None of the textbooks instructed students to read for comprehension in G7 and G8 according to both evaluators. In contrast to E2, E1 found that the majority of the reading texts in G9 asked students to read for comprehension. Similarly, according to E2, the exercises in G7 and G8 do not promote critical thinking skills in students, while E1 had the same observation only in G7 and believed that G8 and G9 textbooks contain at least some activities that may help them think critically. Nonetheless, it was found that some activities are of good quality with a somewhat reasonable balance between them. For instance, some of them more or less require students to use the new words in communication, work on the recognition and production of sounds, use grammar rules in a meaningful context, make comprehension easier by addressing one concept at a time, and give clear instructions. All these features were also seen in severe need of improvement and fundamental changes. The comments the evaluators provided are compared as in the following.

Generally, the evaluators had similar comments regarding the criteria in Table 5. Concerning the first criterion, E2 had almost the same impression of all the textbooks. He found that *“some speaking activities require students to use new vocabulary to communicate”* (E2, all textbooks, C1). *“For instance, students are expected to use and even extend the words they have learned in the listening and*

speaking activities on page 158" (G8, C1). *"However, some activities are too general and do not require the students to use their new vocabulary for interaction"* (G7). Supporting E2's observations, E1 claimed that *"only some units allow students to use the new vocabulary they learn in communication"* (G9, C1).

Moreover, the instructions tell students to read for comprehension, but *"only in a limited number of the activities"* (E2, C2, all textbooks). According to E1 *"no instruction explicitly asks students to read for comprehension or getting the main idea. However, there are questions followed by some reading texts that can check students' comprehension of the text they read"* (G8 & G7, C2). Unlikely, in G9 *"most of the reading activities necessitate students to tell or write the main idea of the texts and answer the given comprehensive questions"* (E1, C2). In addition, *"exercises on individual sounds for"* the recognition and production of sounds in each of the textbooks provide somewhat sufficient work on them (E2, C3 and C4). E1 found these exercises somewhat monotonous and commented that *"the pronunciation sections are given mostly using the same method and layout throughout the book, but most of their content is interesting"* (G9, applies to all grades, C3). Likewise, the balance between the activities in all the textbooks was reasonable to some extent.

Further, the evaluators concluded that the grammatical points were presented in meaningful contexts to some extent. According to E2, *"generally, students are presented some grammar rules. Later, they are given an activity, where they should use the grammar rules they have already been shown"* (all grades, C6). E1 had similar observations. He noticed, *"The grammar rules are mostly used in conversational or reading texts first without a direct focus on grammar. Then they are given within relevant activities"* (E1, applies to all grades, C6). Besides, the evaluators thought the concepts were addressed one by one making the comprehension somewhat easier. Regarding the criterion 8, E1 believed that *"only some of the open questions in discussion sections and reading texts, plus some of the writing activities, may promote students' critical thinking"* (G8, applies to G9, C8). E2 observed that only in G9 *"there are a few exercises which can partly promote critical thinking"*. Lastly, E1 commented, *"the complicated phrasing or lack of instruction to some activities can make it difficult for students to understand by themselves"* without any teacher explanation (E1, G8, C9, applies to all grades).

Attractiveness and Physical Quality

Lastly, the evaluators checked the attractiveness and physical quality of the textbooks based on six criteria given in Table 6 with relevant findings. The findings indicate that none of the books had appealing covers or physical appearance. Similarly, their aesthetic visual imagery quality was of the lowest quality except in G9 which was found more appealing than those of other grades, according to E1. The layout organization of textbooks, however, was found good to some extent. E2 believed that the illustrations in all books were placed in close proximity of the

relevant text to add to its meaning satisfactorily to a large extent, while E1 thought this feature is only partially met in G7 and G8 but fully in G9. The evaluators found G9 textbook more interesting than the other two. Some of their written comments are highlighted below to cast some light on the apparent problems detected in the textbooks according to the criteria in Table 6 except for the first criterion, where no comments were provided.

Table 6: Text attractiveness & physical make-up

Criteria	Grade 7		Grade 8		Grade 9	
	E1	E2	E1	E2	E1	E2
1) Appealing book cover	0	0	0	0	0	0
2) Attractive physical appearance	0	0	0	0	0	0
3) High aesthetic quality of visual imagery	0	0	0	0	1	0
4) Well-organized layout	1	1	1	1	1	1
5) Illustrations are close to the text, adding to its meaning	1	2	1	2	2	2
6) Interesting text that students will enjoy reading	1	1	1	1	2	2

In relation to criterion 2, E2 commented that *“in comparison to new textbooks of good quality, the visuals need improving”* (all textbooks). E1 also had similar considerations. He added that *“the images used in the book are not of good quality and some of them are unrelated to the activities or difficult to figure out what is shown (G7; C2). “Most of the illustrations are placed unprofessionally in inappropriate locations with small size and low quality”* (E1, G8, C2). In G9, however, E1 found that *“most of the images are of good quality and relevant to the given activities although some of them are of very low quality”*. E1 also had similar conclusions applicable to all textbooks. Regarding the overall physical appearance of the books, E2 reported that *“the design of the textbook is neither distinctive nor attractive”* (C4). With reference to C5, E1 found that the illustrations are close to the texts, but *“some of them are unnecessarily given in the activities. Besides, low quality and the illegibility of the text in some illustrations or figures makes it unlikely to fulfil the required task given”* (G7 & G8) and *“some of them also stand out of place without a meaningful context”* (G8). However, the problems related to the proximity of the images to text or their qualities were minimal in G9 according to both evaluators. In addition, the content of G9 was more interesting and motivating than the others.

Discussion and Conclusion

The evaluation of Afghan lower secondary EFL textbooks highlighted a number of serious problems which require close attention. The general content quality evaluation indicated that all three EFL textbooks need major revision in terms of both textual and illustrative components. The majority of the textbook

features were of a minimal level of acceptability, especially in G7 and G8. All findings regarding the textbooks are elaborated comparatively by starting with the topical organization of the textual contents, as in the following. However, there is a lack of earlier research findings from the Afghan context to compare with the results of the current study.

The initial findings revealed that the topic organization of the textbooks was somewhat logical. Yet certain activities required specific knowledge to be completed and many of them were designed based on behaviourist teaching approaches that required lecture. Besides, the content provided inadequate interactive language practice and fewer challenging issues to promote students' critical thinking skills. As Wen-Cheng et al. (2011) suggested, a well-constructed textbook is expected to present both communicable language content and a sort of framework from which adequate teacher improvisation can develop, and this is one of the areas all the textbooks examined should be consolidated. The finding also revealed that cultural elements related to the target language including the literary genres were missing features in these textbooks except in rare occurrences in G9. Mostly, indigenous social, cultural, and historical values were reflected in the contents of EFL textbooks. In addition, the English used in the textbooks sounded very unnatural and inauthentic, particularly in G7 and G8 which contained many spelling, punctuation, collocation, and grammatical errors. A textbook with authentic content is supposed to expose students to communicative and interactive language learning opportunities in the class and to include cultural topics to increase student interest and motivation (Wen-Cheng et al., 2011). Pulverness (2014:428) maintains that "*language and culture are inextricably intertwined*". Therefore, incorporating cultural aspects in the teaching material makes language education more meaningful. English is considered as a lingua franca today. Therefore, raising students' intercultural awareness is essential besides improving their language skills to enable them to function within multicultural contexts. One way to boost this awareness is by introducing literary genres in the teaching material (Pulverness, 2014).

Nevertheless, particular attention was paid to the grammatical contents of the textbooks. The grammar rules were logically presented in an increased order of difficulty and the number of rules introduced was at an adequate level. Some of this content, however, did not display the qualities noted. Besides, the grammar rules were, in most cases, presented in somewhat a meaningful context, where they were used implicitly in the conversational texts and then introduced explicitly.

Furthermore, the presentation of new vocabulary in the textbooks was partly satisfactory. The vocabulary was presented in a variety of ways such as graphic organizers, crossword puzzles, matching the words with pictures or definitions, and filling in the blanks, but still insufficient especially in G7 and G8 textbooks. Their meanings and usages were rarely reinforced in subsequent

lessons. It is accepted that example sentences play a vital role in slowing down the rate of memory fade in learning new vocabulary (Baicheng, 2009), yet the textbooks in question fail to provide them regularly.

Similarly, scarcity of challenging activities conducive to cognitive skill development was another problem encountered in the EFL textbooks. Only a handful of writing tasks and discussion questions were somehow cognitively challenging in G8 and G9. Besides, the guidance for language skills acquisition was mostly unclear, which could make the textbooks difficult for the students to use on their own. However, the balance between the language skills and their integration were partly adequate but still needed fundamental changes and reconsideration. Alamyar (2017) also echoed the underrepresentation of communicative activities and he stated the courses were, mostly taught theoretically. Even so, many of these activities stood alone without integrating other language skills. Activities that contribute to the fluency skills were either limited or entirely missing as revealed from the evaluation.

Furthermore, the evaluation results of the exercises and activities indicated a partial level of suitability. Both evaluators found almost none of the instructions for reading exercises in G7 and G8 textbooks ask students to read for comprehension. Another feature that was of a partial acceptable level was the inadequate number of exercises that contributed to the development of critical thinking of the students except some of the discussion sections, reading, and writing activities. As critical thinking and autonomy are strongly correlated based on the findings of Afshar, Rahimi, and Rahimi (2014), the way the exercises are built and the teacher's attitude should focus on encouraging these two factors. Although these exercises were featured only to some extent in G8 and G9, G7 included none. However, the findings show that some aspects of the textbooks were more or less of better quality with a reasonable balance between the activities. Sufficiency of activities related to the recognition and production of sounds as well as the facilitation of using grammatical points in meaningful contexts were some other aspects that met partial acceptability level. Besides, comprehension of the text was somewhat easier as concepts were addressed one by one, especially in G9. One of the negative features of the textbooks was the complicated phrasing and/or lack of clear instruction in the textbooks, and this can indirectly force students to be more dependent on the teacher. Some activities even did not include any instruction on how to complete them. Tok (2010) reported similar findings in his evaluative study on a grade eight EFL textbook in Turkey. He found that the communicative and meaningful language practices were not sufficient plus the grammar and vocabulary exercises were not given in a motivating, real context. Similarly, a review study by Ahmadi and Derakhshan (2016) revealed that such problems exist in Iranian high school EFL textbooks that need fundamental changes and revisions. They found that the balance between language skills is ignored. Instead, the

priority is given to the reading comprehension and grammar and the activities do not encourage communicative language practice to an adequate level.

Last but not least, the EFL textbooks were evaluated in terms of text attractiveness and physical make-up. In general, none of the textbooks had an attractive cover or physical appearance. Even the visual imagery of two textbooks (G7 and G8) was of the lowest quality, which can make it difficult for the reader to make meaning out of them. Some of them were not even related to the context given. Nonetheless, the overall content layout organization of the textbooks was fairly good. The illustrations were mostly placed close by the texts to add to their meaning. However, the low quality of some images and the illegibility of text in some figures could make some of the tasks difficult to fulfil. In addition, the textual content in G9 was interesting to a great extent, but this finding was partially true about G7 and G8. Laabidi and Nafissi (2016) argue that physical appearance of a textbook is of vital importance as students have the tendency to judge the textbook by its cover and images, so it may increase the likelihood of students being attracted to study the book. Besides, using lively colours and pictures of good quality are expected to well-suit the needs of adolescents (Alemi & Sadehvandi, 2012).

Taken together, the lower secondary EFL textbooks, G7 and G8 in particular, need fundamental revisions in terms of both textual and illustrative content to make them more user-friendly for the readers. The writing errors, the complexity and unnaturalness of the English used in some parts, low quality of images, and unprofessional organization of the overall content were some of the many problems frequently encountered in G7 and G8. However, these problems were relatively fewer in G9. Its imagery quality was better and its textual content was interesting to a larger extent compared to the other two textbooks. In general, textbooks serve as the principal source of input for language classes (Khodadady & Shayesteh, 2016) and this applies to Afghan students, too. This study also found that most of the grammatical content in the textbooks seem to have been well-planned with fewer errors, but the relevant exercises needed improvement to enable students to learn the rules through a variety of meaningful ways. One of the major problems in G9 was with the listening exercises which appeared more like reading activities since the listening transcriptions were given alongside the listening activities. Overall, the listening activities in all these textbooks were inauthentic, as the students have to listen to their teacher to practice listening because of the unavailability of recorded materials. Alemi and Sadehvandi (2012) maintain that the presence of auditory and visual activities helps students to use their sensory channels in the course of learning. Undoubtedly, using materials with authentic language in EFL classes is of primary importance in effective learning (Dewi, 2018). Herewith, the instructions or guidance to the activities need to be revised as well to make them more authentic and comprehensible to the student.

This study, in nature, has many limitations since only two evaluators examined the textbooks. It covers only a small part of the curriculum, that is, the lower secondary EFL textbooks. Besides, only one data collection tool (i.e. a checklist) was used to collect the data. Thus, this may raise the subjectivity threat towards the resultant findings. However, diversifying the data collection tools and the sample heterogeneity could be a solution for inhibiting potentially biased interpretation.

Suggestions

Although all these textbooks need major revisions in the wake of the problems discussed above, the following recommendations are made, in general, to the textbook writers and curriculum developers:

- Include a variety of literary genres and information as regards the cultural aspects of the target language in all the EFL textbooks.
- Use authentic pieces of language to make the content sound more natural from a linguistic perspective.
- Include a variety of real-world challenging topics to improve the critical thinking skills of the students.
- Incorporate activities that facilitate interactive language learning practices.
- Provide the grammar rules in a variety of meaningful ways.
- Integrate at least two language skills in a single activity.
- Consider professional redesign, resize and reorganization of all text and pictorial content.
- Use quality illustrations relevant to the kind of text they are sided with.
- Provide clear instructions for every exercise to allow students to engage in self-study out of the class.

References

- Afshar, H. S., Rahimi, A., & Rahimi, M. (2014). Instrumental motivation, critical thinking, autonomy and academic achievement of Iranian EFL learners. *Issues in Educational Research*, 24(3), 281-298.
- Ahmadi, A., & Derakhshan, A. (2016). EFL teachers' perceptions towards textbook evaluation. *Theory and Practice in Language Studies*, 6(2), 260-267.
- Al Harbi, A. A. M. (2017). Evaluation study for secondary stage EFL textbook: EFL teachers' perspectives. *English Language Teaching*, 10(3), 26-39.
- Alamyar, M. (2017). Emerging roles of English in Afghanistan. *Intesol Journal*, 14(1), 1-24.
- Alemi, M., & Sadehvandi, N. (2012). Textbook evaluation: EFL teachers' perspectives on "Pacesetter Series". *English Language Teaching*, 5(7), 64-74.
- Baicheng, Z. (2009). Do example sentences work in direct vocabulary learning? *Issues in Educational Research*, 19(2), 175-189.

Bell, J. (2005). *Doing your research project: A guide for first-time researchers in education, health and social science* (4th Ed.). UK: The Open University Press.

Creswell, J. W. (2012). *Educational Research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th Ed.). Boston: Pearson Education, Inc.

Denscombe, M. (2007). *The good research guide for small-scale social research projects* (3rd Ed.). Poland: Open University Press.

Dewi, R. C. (2018). Utilizing authentic materials on students' listening comprehension: Does it have any influence? *Advances in Language and Literary Studies*, 9(1), 70-74.

Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2009). *How to Design and Evaluate Research in Education* (7th Ed.). New York: McGraw-Hill.

Georgescu, D. (2007). Primary and secondary curriculum development in Afghanistan. *Prospects*, 37(4), 427-448.

Ghorbani, M. R. (2011). Quantification and graphic representation of EFL textbook evaluation results. *Theory and Practice in Language Studies*, 1(5), 511-520.

Guimbert, S., Miwa, K., & Nguyen, D. T. (2008). Back to school in Afghanistan: Determinants of school enrolment. *International Journal of Educational Development*, 28(4), 419-434.

Hamid, M. O. (2010). Globalisation, English for everyone and English teacher capacity: Language policy discourses and realities in Bangladesh. *Current Issues in Language Planning*, 11(4), 289-310.

Jones, A. M. E. (2007). Muslim and western influences on school curriculum in post-war Afghanistan. *Asia Pacific Journal of Education*, 27(1), 27-40.

Karlsson, P., & Mansory, A. (2007). *An Afghan dilemma: Education, Gender and Globalisation in an Islamic Context*. Stockholm: Stockholm University.

Khodadady, E., & Shayesteh, S. (2016). Cultural and linguistic imperialism and the EIL movement: Evidence from a textbook analysis. *Issues in Educational Research*, 26(4), 604-622.

Laabidi, H., & Nafissi, A. (2016). Fundamental criteria for effective textbook evaluation. *EFL Journal*, 1(2), 141-259.

Mahmood, K. (2011). Conformity to quality characteristics of textbooks: The illusion of textbook evaluation in Pakistan. *Journal of Research and Reflections in Education*, 5(2), 170-190.

Miekley, J. (2005). ESL textbook evaluation checklist. *The Reading Matrix*, 5(2), 9-17.

MoE (2003). *Curriculum framework Afghanistan (Vol. 1)*. Kabul: Compilation and Translation Department.

An Evaluative Look at Afghan Lower Secondary Efl Textbooks

MoE (2016). *National education strategic plan 2017–2021*. Kabul: Ministry of Education.

Nassaji, H. (2015). Qualitative and descriptive research: Data type versus data analysis. *Language Teaching Research*, 19(2), 129-132.

Pulverness, A. (2014). Materials for cultural awareness. In: B. Tomlinson (ed). *Developing Materials for Language Teaching* (2nd Ed). London: Bloomsbury Academic.

Rahimpour, M., & Hashemi, R. (2011). Textbook Selection and Evaluation in EFL Context. *World Journal of Education*, 1(2), 62-68.

Samady, S. R. (2001). *Education and Afghan society in the twentieth century*. Paris: UNESCO.

Soori, A., Kafipour, R., & Soury, M. (2011). EFL textbook evaluation and graphic representation. *European Journal of Social Sciences*, 26(3), 481-493.

Spink, J. (2005). Education and politics in Afghanistan: the importance of an education system in peacebuilding and reconstruction. *Journal of Peace Education*, 2(2), 195-207.

Tok, H. (2010). TEFL textbook evaluation: From teachers' perspectives. *Educational Research and Review*, 5(9), 508-517.

Wen-Cheng, W. Chien-Hung, L., & Chung-Chieh, L. (2011). Thinking of the textbook in the ESL/EFL classroom. *English Language Teaching*, 4(2), 91-96.

EĞİTİMDE NİTELİK KAVRAMINA YÖNELİK ÖĞRETMEN ALGILARI: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Ömer Faruk ABİDE

omerfaruk_abide@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-1386-9894

Yücel GELİŞLİ

gelisli@gazi.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-2816-3661

Makale Geliş Tarihi: 24.05.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 23.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atrf: Abide, Ö. F. & Gelişli, Y. (2020). Eğitimde nitelik kavramına yönelik öğretmen algıları: karşılaştırmalı bir analiz. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(46), 361-390.

Öz

Bu araştırmanın genel amacı, Türkiye'deki ve Belçika'daki öğretmenlerin eğitimde kalite/nitelik kavramına ilişkin görüşlerini belirlemek ve bu görüşlerin benzeşen ve farklılaşan yönlerini ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma modellerinden faydalanılmış olup, amaçlı örneklem yöntemi esas alınmıştır. Araştırmada veriler görüşme formu yöntemiyle toplanmış, verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre Belçika'da görev yapmakta olan çeşitli branşlardaki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına ilişkin görüşlerini temsil eden üç tema belirlenmiştir. Bunlar; Öğretmen Özellikleri Teması, Eğitim Anlayışı Teması ve Sunulan İmkânlar Teması olarak sıralanmaktadır. Türkiye'de görev yapmakta olan öğretmenlerin ise eğitimde nitelik kavramına yönelik algılarını temsil eden altı tema belirlenmiştir. Bunlar; Öğretmen özellikleri teması, öğrenci özellikleri teması, aile teması, eğitim anlayışı teması, sunulan imkânlar teması ve eğitim programları teması olarak sıralanmaktadır. Sonuç olarak, iki ülke öğretmenlerinin eğitimde nitelik kavramına ilişkin algılarında benzerliklerden ziyade farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye'de örnekleme dâhil edilen öğretmenlerin, Belçika'dan araştırmaya katılan öğretmenlere göre eğitimde nitelik kavramını daha geniş bir perspektif ile değerlendirdiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Eğitimde Kalite, Öğretmen Algıları, Karşılaştırmalı Analiz

TEACHERS' PERCEPTIONS TOWARDS THE CONCEPT OF QUALITY IN EDUCATION: A COMPARATIVE ANALYSIS

Abstract

The general purpose of this study to determine views of teachers in Turkey and Belgium on the concept of quality in education and to present the similar and different aspects of the two. In the study, qualitative research models were benefited and purposive sampling was taken basis. The data were collected via interview form and content analysis was used for the data analysis. According to the findings, there themes were determined which presented the views of the teachers of different branches working in Belgium towards the concept of quality in education. These are enlisted as Teacher Characteristics Theme, Education Understanding Theme and Opportunities Supplied Theme. As for the perceptions of teachers working in Turkey towards the concept of quality in education, six theme were determined. These are enlisted as Teacher Characteristics Theme, Student Characteristics Theme, Family Theme, Education Understanding Theme, Opportunities Supplied Theme and , Education Programs Theme. Consequently, it was determined that rather than similarities there were differences between the perceptions of the two counties' teachers. Furthermore, it can be said that teachers involved in the study in Turkey evaluate the concept of quality in education in a wider perspective than those involved in the study in Belgium.

Keywords: *Quality in Education, Teacher Perceptions, Comparative Analysis*

Giriş

Günümüzün gittikçe yükselen küreselleşme çabalarına bağlı olarak artan rekabet yarışı içinde geride kalmama arzusunda olan tüm ülkelerde yoğun bir yeniden yapılanma arayışı sürüp gitmektedir. Bu arayış içerisinde önde olan ülkelerin en önemli avantajlarının nitelikli bir eğitim sistemine sahip olmaları gösterilebilir. Nitekim küresel anlamda artan rekabet yarışında ülkelerin en önemli silahı olan insangücü potansiyeli, yine o ülkelerin eğitim sistemine göre şekillenmektedir. Bu etkinin doğal bir sonucu olarak toplumların eğitimde kaliteyi tanımlama çalışmalarına yoğunlaştığı görülmektedir (Cemaloğlu, 1998).

Bu doğrultuda eğitimde kalite kavramının ne olduğuna ve nasıl sağlanacağına ilişkin birçok görüş ortaya çıkmaktadır. Buna göre eğitimde kalite;

Glasser (aktaran, Demirhan, 2011)'e göre; tüm paydaşların sürece dâhil olduğu, okul ve çevre arasında uyumun sağlandığı bir ortamda gelişebilir.

Baykara (1999)'ya göre; öğrencileri geliştirecek çabaların sürekli iyileştirilmesiyle mümkündür.

İmanova (2008)'ya göre; doğru eğitimin, doğru zaman ve mekânda, doğru kişilere, doğru kişilerce verilmesi ile mümkündür.

Ömer Faruk ABİDE & Yücel GELİŞLİ

Ayrıca Adams (aktaran Demirhan, 2011) 1998’de eğitimde kalitenin tanımlanması adlı çalışmasında eğitimde kalite kavramına ilişkin şu tanımlamaları yapmaktadır:

Eğitimde kalite;

- Bireylerin değerlerinin bir yansımasıdır.
- Değer ve verimlilikle aynı anlama gelebilir.
- Zamana ve içeriğe göre değişebilir.
- Nitel ya da nicel ölçümlerle değerlendirilebilir.

Türkiye’de eğitimde kalite kavramı, 1990 yılından itibaren eğitim bilimcilerin, uygulayıcıların ve siyasilerin gündeminde yer almaya başlayan bir olgudur (Cemaloğlu, 2016). Bu bağlamda ülkemizde konuyla ilgili ilk ciddi çalışmaların ise 25 Kasım 1999 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı ile Türkiye Kalite Derneği arasında Ulusal Kalite Hareketi iyi niyet protokolünün imzalanmasıyla başladığı söylenebilir (Doğan, 2014).

2015 yılına gelindiğinde ise Avrupa Yeterlikler Çerçevesi referansıyla Türkiye Yeterlikler Çerçevesi oluşturulmuş, eğitimde kalite ve standartların sağlanmasına yönelik önemli bir adım atılmıştır (Türkiye Yeterlikler Çerçevesi [TYÇ], 2015).

Eğitimde kalitenin sağlanması amacıyla kurumsal olarak atılan bu adımların sonuca ulaşabilmesi için kurumu oluşturan tüm paydaşların kaliteyi düşünmesi gerekmektedir (Özdemir, 2002). Bu bağlamda eğitim sisteminin en önemli paydaşlarından olan öğretmenlerin eğitimde kalite kavramına ilişkin görüşleri, başka bir anlatımla kaliteli eğitimi nasıl tanımladıkları büyük önem kazanmaktadır.

Türkiye’de bu konuya ilişkin alan yazın incelendiğinde eğitimde kalite kavramına yönelik genel değerlendirmelerin yapıldığı, tarihsel süreç içerisinde eğitimde kalite arayışlarına değinildiği ve bu çalışmaların genellikle yükseköğretim kademesine yönelik olduğu söylenebilir (Karaca, 2008; Özdemir, 1995; Sağır & Atalay, 2016; Serin & Aytekin, 2009; Şişman, 1997; Yıldız & Ardiç, 1999). Bununla birlikte eğitimde kalite kavramına ilişkin öğretmen görüşlerine yer veren çalışmalara da rastlanmaktadır. Bu kapsamda Büyükşahin & Şahin (2017) çalışmalarında öğretmenlerin gözünden eğitimde kalite sorunsalına değindikleri belirlenmiş ve bu çalışmada öğretmenlerin kaliteli eğitimi; mesleğini ve öğrencilerini seven, sosyal yönü kuvvetli, sabırlı öğretmenlerle ilişkilendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Ünüvar (2011) çalışmasında okulöncesi eğitimde kalitenin geliştirilmesine ilişkin yönetici, öğretmen ve veli görüşlerine başvurmuş ve öğretmenlerin okul öncesi kademesinde kaliteli eğitim kavramını, alanı ile ilgili gelişmeleri takip eden genç ve dinamik öğretmenlerle ilişkilendirdiklerini tespit etmiştir. Öte yandan Bakay (2012) öğretmen algılarına göre okullardaki kalite kültürünü araştırdığı çalışmasında öğretmenlerin okullardaki kalite kültürünü; çalıştıkları okulun türü, velilerin sosyo ekonomik düzeyleri ve öğretmenlerin eğitim düzeyleri ile ilişkilendirdiklerini belirlemiştir. Bu çalışmada öğretmenlerin eğitimde kaliteyi öğretmen özellikleri dışında farklı özellikler yönünden ilişkilendirdiği görülmektedir.

Eğitimde Nitelik Kavramına Yönelik Öğretmen Algıları: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Bu noktada önemli bir diğer husus da öğretmenlerimizin eğitimde kalite kavramına ilişkin algılarının, eğitimde başarı sağlamış diğer ülke öğretmenlerinin ilgili kavrama yükledikleri anlamlarla karşılaştırılmasıdır. Nitekim bu ve benzer kapsamda yapılan karşılaştırmalı çalışmaların farklı kültürler ve farklı ülkelerde eğitim sistemlerinin benzerlik ve farklılıklarını tanımlamaya yardım ettiği, insanları eğitime yolları hakkında yararlı bilgiler sunduğu bilinmektedir (Türkoğlu, 1985). Ancak alan yazın incelendiğinde eğitimde kalite kavramına ilişkin ülkemiz öğretmenleri ve eğitim konusunda başarılı diğer ülke öğretmenlerinin görüşlerini yansıtan karşılaştırmalı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda toplumların eğitimde nitelik kavramına yükledikleri anlamların araştırılması, benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması önem arz etmektedir.

Bu araştırmada ilgili alan yazına katkı sağlamak amacıyla PISA gibi uluslararası sınavlarda Avrupa ülkeleri arasında başarı sağlamış olan (The Organization for Economic Co- Operation and Development [OECD], 2018) aynı zamanda araştırmacının örnekleme ulaşma hususundaki avantajlarından dolayı Belçika'daki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına ilişkin algılarının ülkemiz öğretmenlerinin algılarıyla karşılaştırılmasına çalışılmıştır.

Bu sebeple araştırmada Belçika'daki ve Türkiye'deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına yönelik algılarının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Belçika'daki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına ilişkin algıları nelerdir?

2. Türkiye'deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına ilişkin algıları nelerdir?

3. Belçika'daki ve Türkiye'deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına ilişkin algılarındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

Çalışmanın Önemi

Eğitim sürecinin en önemli paydaşlarından biri de öğretmenlerdir. Bu nedenle öğretmenlerin eğitimde niteliği artırmaya yönelik neler düşündüklerinin tespit edilmesi, eğitimde nitelik kavramının onların gözünden değerlendirilmesi, eğitimde nitelik arayışı içinde olan ve özellikle eğitime yön veren kişi, kurum ve kuruluşların dikkat etmesi gereken önemli unsurların başında gelmektedir.

Ayrıca Türkiye dışında farklı bir ülkede eğitim öğretim faaliyetlerine devam eden öğretmenlerin 'Eğitimde Nitelik' kavramına ilişkin algılarının belirlenmesi, Türkiye'deki öğretmenlerin 'Eğitimde Nitelik' kavramına ilişkin yükledikleri anlamlarla benzeşen ve farklılaşan yönlerin tespit edilmesi, kalite geliştirme çalışmalarına farklı bir perspektif sunması açısından da önemlidir.

Varsayımlar

Araştırmacı tarafından geliştirilen veri toplama aracı (Görüşme Formu) araştırmanın amacına hizmet eder niteliktedir. Araştırma örneklemine dâhil edilen

Ömer Faruk ABİDE & Yücel GELİŞLİ

öğretmenler araştırmaya istekli katılmışlardır. Ayrıca araştırmaya katılan öğretmenlerin 'Eğitimde Nitelik' kavramını ifade edebilecek ölçüde deneyime sahip oldukları varsayılmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, Belçika'nın Oostende şehrinde görev yapan 14 öğretmen ile Türkiye'de Ankara İli Merkez İlçelerdeki Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapan 14 öğretmen ve bu öğretmenlerin 'Eğitimde Nitelik' kavramına yönelik görüşleri ile sınırlıdır.

Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma evreni ve örneklem, ölçme aracının hazırlanması, uygulanması, verilerin toplanması ve verilerin analizi yer almaktadır.

Araştırmanın modeli

Farklı ülkelerde (Türkiye ve Belçika) eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren öğretmenlerin 'Eğitimde Nitelik' kavramına yönelik algılarını tanımlamayı amaçlayan bu çalışma nitel araştırma modellerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Nitel araştırmalar; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve ortamların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu doğrultuda araştırma nitel araştırma modellerinden olan olgu bilim desenine göre hazırlanmıştır. Olgu bilim yönteminde temel amaç katılımcıların bir olguya ilişkin deneyimlerini belirlemektir (Creswell, 2007).

Çalışma Evreni ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini Türkiye için Ankara'da eğitim öğretim faaliyetlerine devam eden öğretmenler oluştururken, Belçika için ise Oostende şehrinde eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Türkiye için Ankara ili merkez ilçelerde görevli 14 öğretmen, Belçika için ise Oostende şehrinde eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren 14 öğretmen olmak üzere, toplamda 28 öğretmen oluşturmaktadır.

Tablo 1'de örneklemini oluşturan 28 öğretmenin branşlarına ve cinsiyetlerine göre dağılımları sunulmuştur.

Tablo 1

Örneklemini Oluşturan Öğretmenlerin Branşları ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

	BELÇİKA	CİNSİYET		TOPLAM
		KADIN	ERKEK	
BRANŞLAR	Bilgisayar Öğretmeni	-	1	1
	Sınıf Öğretmeni	5	3	8
	Beden Eğitimi Öğretmeni	-	1	1

Eğitimde Nitelik Kavramına Yönelik Öğretmen Algıları: Karşılaştırmalı Bir Analiz

	Din Dersi Öğretmeni	-	2	2
	Okul Psikoloğu	1	-	1
	Okul Koordinatörü	-	1	1
	TOPLAM	6	8	14
BRANŞLAR	TÜRKİYE	CİNSİYET		TOPLAM
		KADIN	ERKEK	
	Sınıf Öğretmeni	3	6	9
	Rehberlik Öğretmeni	2	-	2
	Matematik Öğretmeni	1	2	3
	TOPLAM	6	8	14

Araştırmanın örneklem seçiminde, farklı ülkelerde (Belçika ve Türkiye) eğitim öğretim faaliyetlerine devam eden öğretmenlerin 'Eğitimde Nitelik' kavramına ilişkin algıları arasındaki ortak ya da farklılaşan yönlerin ortaya çıkarılması ve bu sayede durumun daha geniş bir çerçevede betimlenmesi için rastgele olmayan örnekleme tekniklerinden biri olan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmacılar uygulama kısıtlamaları yüzünden sık sık rasgele olmayan örnekleme tekniklerini kullanmak durumunda kalabilmektedirler (Budak & Budak, 2014).

Bu tür bir örneklemede genelleme kaygısı olmamakla birlikte, problemle ilgili farklı durumların örnekleme alınması nedeniyle, evren değerleri hakkında önemli ipuçları vereceği söylenebilir. Burada temel amaç, araştırmanın amacıyla tutarlı örüntülerin ortaya çıkartılması ve bu vasıta ile problemin daha geniş bir çerçevede betimlenmesidir (Büyüköztürk vd., 2008).

Veri Toplama Aracının Uygulanması

Araştırmanın veri toplama aracını, amacına uygun olarak hazırlanan görüşme formu oluşturmaktadır. Hazırlanan taslak görüşme formu için uygulama yapılmadan önce alan uzmanı kişilerin görüşleri alınmış daha sonra veri toplama aracı olan görüşme formunun uygulanması aşamasına geçilmiştir. Araştırmada kullanılacak verileri elde etmek amacıyla geliştirilen veri toplama aracı, araştırmanın çalışma gruplarından olan Belçika'daki öğretmenlere Oostende şehrinde görevli Türk öğretmen vasıtası ile uygulanmış, Felemenkçe toplanan veriler okulda görevli Türk öğretmen yardımıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Süreç sonunda veri toplama aracı ile toplanan veriler araştırmacıya e-mail yoluyla gönderilmiş, araştırmacı tarafından verilerin analizine başlanmıştır. Nitekim e-posta ile veri alış verişi internette nitel araştırma amacıyla kullanılacak yöntemlerin başında gelmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s.226). Çalışmanın Türkiye ayağında ise Ankara'nın merkez ilçelerinde görevli on dört öğretmene çalışmanın içeriği ve veri toplama aracı hakkında bilgi

Ömer Faruk ABİDE & Yücel GELİŞLİ

verildikten sonra veri toplama aracı elektronik ortamda taraflarına gönderilmiş ve uygulama yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Veri toplama aracı olan görüşme formundan, araştırma ile ilgili elde edilen verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler derinlemesine bir işleme tabi tutulur ve betimsel yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucunda keşfedilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Alan yazında farklı araştırmacılar içerik analizinin gerçekleştirilmesinde farklı yöntemler tercih etmektedirler. Bu çalışmada, içerik analizinin, tümevarımcı analiz yöntemi kullanılmıştır. Tümevarımcı analiz kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Bu doğrultuda çalışmada, veri toplama aracında yer alan soruya verilen cevaplar incelenmiş ve katılımcıların orijinal cevaplarından kodlar çıkarılmış daha sonra kodlar incelenerek anlam açısından benzerlik gösterenler bir araya getirilmiş ve tüm bu kodlar ilişkili olduğu düşünülen kategorilere yerleştirilmiştir. Ayrıca araştırma verilerinin güvenilirliği için araştırma sonucunda elde edilen bulgular Belçika’da devlet okulunda çalışan ve araştırmanın Belçika’daki görüşme formunu uygulayan öğretmen tarafından incelenmiş, araştırmacı ile uzman görüşleri karşılaştırılmış ve analiz verilerinin tutarlı olmasına dikkat edilmiştir. Görüş birliği ve görüş ayrılığının araştırmanın güvenilirliğine etkisini hesaplamak için Miles – Huberman (1994) modelinin güvenilirlik formülünden ($Güvenirlik = \frac{Görüş\ Birliği \times 100}{Görüş\ Birliği + Görüş\ Ayrılığı}$) yararlanılmıştır. Bu modele göre araştırmanın güvenilir kabul edilebilmesi için güvenilirlik oranının 80 ve üzeri olması yeterlidir. Hesaplama sonucunda araştırmada %89,3 oranında görüş birliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada dış geçerliği kontrol etmek için ise zengin betimleme stratejilerine başvurulmuştur (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu kapsamda çalışma gruplarından rasgele seçilen alıntılara yer verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgulara dayanarak, Belçika’daki ve Türkiye’deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına yönelik algıları ve Belçika’daki ve Türkiye’deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına yükledikleri anlamların benzeşen ve farklılaşan yönleri değerlendirilmiştir.

Eğitimde Nitelik Kavramına Yönelik Öğretmen Algıları: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Belçika'daki Öğretmenlerin Eğitimde Nitelik Kavramına İlişkin Algıları

Tablo 2

Belçika'da Görev Yapan Öğretmenlerin Eğitimde Nitelik Kavramına İlişkin Algıları

TEMALAR	ALT TEMALAR	KODLAR	f	TOPLAM	GENEL TOPLAM				
ÖĞRETMEN ÖZELLİKLERİ	DUYUŞSAL ÖZELLİKLER	Motive olmuş öğretmenler	2	8	13				
		Tüm çocuklara sevgiyle yaklaşan öğretmen	1						
		İşini severek yapan özverili öğretmen	1						
		Öğretmenleri çocukları dinlemeye açık olması	1						
		Meslektaşlarıyla iyi iletişim kuran öğretmen	1						
		Bu işe kendini adayın öğretmen	1						
		Düşünce ve değerlere saygılı öğretmen	1						
	BİLİŞSEL ÖZELLİKLER	Çocukların seviyesine uygun ders verebilmek	1	5					
		Konuyu düzgün bir şekilde öğrenciye aktarmak	1						
		İyi eğitim almış öğretmenler	1						
		Sendromu olan öğrenciler hakkında bilgi sahibi olan öğretmen	1						
		Öğretmenlerin bilgilerini arttırması	1						
		EĞİTİM ANLAYIŞI	ÖĞRENCİ MERKEZLİ EĞİTİM ANLAYIŞI			Şahsi gereksinimlere ilgi gösteren bir anlayış	1	10	17
						Çocuğun ihtiyacını dikkate almak	1		
Öğrenciye uygun farklı yöntemler kullanmak	1								
Çocuklara yeni şanslar vermek	1								
Çocuklara uygun güzel aktiviteler düzenlemek	1								
Kişisel ihtiyaca yönelik eğitim vermek	1								

Ömer Faruk ABİDE & Yücel GELİŞLİ

		Çocuğa ihtiyacı olduğunda yardım eli uzatmak	1		
		Çocuğun ileriye atılmasına olanak sağlamak	1		
		Çocukta bulunan en değerli şeyleri dışarı çıkarabilmek	1		
		Çocuğun kendi problemini kendisinin çözmesine izin vermek	1		
	HOŞGÖRÜLÜ EĞİTİM ANLAYIŞI	Herkesin düşünce ve görüşüne saygı duyan bir eğitim	1	2	
		Kültürel ve kişisel farklılıklara açık bir eğitim	1		
	DİĞER	Disiplinli bir eğitim	1		
		Homojen bir eğitim sunulması	1		
		Objektif bir eğitim	1	5	
		İşe yarar planlı bir eğitim	1		
		Sadece bilgiye değil değerlere de önem veren bir eğitim anlayışı	1		
SUNULAN İMKÂNLAR	FİZİKİ İMKÂNLAR	Öğrencilerin kendilerini iyi hissedeceği bir ortam sunmak	4		
		Yeterince küçük sınıflar (az öğrenci)	2	7	
		Yeterli sayıda eğitici materyaller	1		8
	EKONOMİK İMKÂNLAR	Eğitime yeterince bütçe ayırmak	1	1	
TOPLAM					38

Eğitimde Nitelik Kavramına Yönelik Öğretmen Algıları: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Belçika’da eğitim öğretim faaliyetlerine devam eden öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına yükledikleri anlamlar incelendiğinde görüşlerinin üç ana tema çevresinde toplandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu temalar ‘Öğretmen Özellikleri’, ‘Eğitim Anlayışı’ ve ‘Sunulan İmkânlar’ temalarıdır. Bu konuda katılımcıların görüşlerinden alınan birebir örnek alıntılar aşağıda sunulmaktadır:

BÖ1: Sevgili Araştırmacı bunlar benim eğitimde nitelik hakkındaki görüşlerimdir. Eğitimde nitelik bence; motive olmuş öğretmen ve yeterli sayıda eğitici materyaller ile açıklanabilir.

BÖ5: Eğitimde nitelik bence yeterince küçük sınıflarda, gereksinimi olan öğrencilere ilgi göstererek, çocuklar için yeterince uygun dinlenme süresi sunmalıdır.

BÖ13: Eğitimde nitelik;

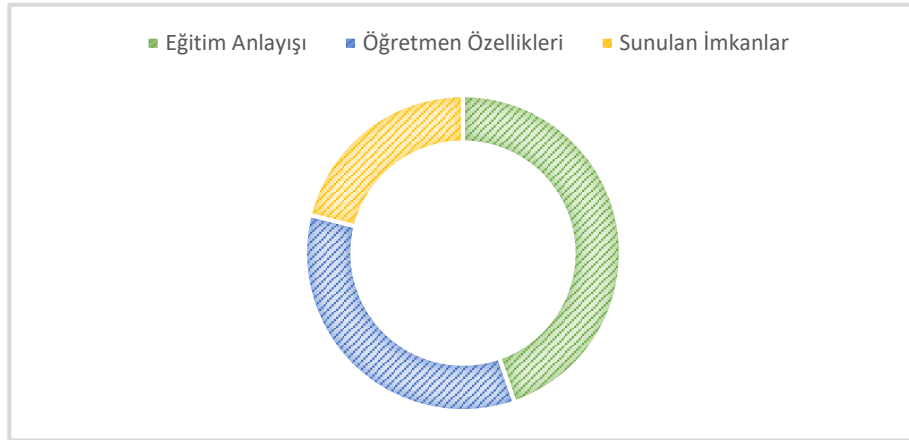
-Motive olmuş öğretmen,

-Sadece bilgiye değil değerlere de önem veren bir eğitim anlayışı,

-Öğretmenlerin eğitici kurs ve seminerlere katılması,

-Öğrencilere kendilerini iyi hissedebilecekleri ortamlar sağlamak ile mümkün olabilir.

Şekil 1’de Belçika’daki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına ilişkin algılarının dağılımı verilmektedir.

Şekil 1. Belçika’daki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına ilişkin algılarının dağılımı

Şekil 1’den de anlaşılacağı üzere Belçika’daki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını en çok, ülkedeki mevcut eğitim anlayışı (%44,7) ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Hemen ardından eğitim sisteminin paydaşlarından olan öğretmenlerin özellikleri (%34,2) eğitimde nitelik kavramıyla ilişkilendirilirken, %21,1 oranında da eğitim öğretim faaliyetleri için sunulan imkânlar ile eğitimde nitelik kavramının açıklandığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde; 'Eğitim Anlayışı' temasında, Belçika'daki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını öğrenciyi merkeze alan ve hoşgörülü bir eğitim anlayışı ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda çocuğun gereksinimlerine ilgi gösteren, ihtiyaca yönelik bireysel eğitim veren, çocuklara yeni imkân ve şanslar sunan kültürel ve kişisel farklılıklara açık, herkesin düşünce ve duygusuna saygı duyan, disiplinli ve şeffaf bir eğitim anlayışının eğitimde nitelik kavramının açıklanmasında kullanıldığı belirlenmiştir.

Belçika'daki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını 'Öğretmen Özellikleri' temasında ise daha çok öğretmenlerin duyuşsal özellikleri (%61.5) ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Başka bir ifade ile motive olmuş, meslektaşlarıyla ve öğrencileriyle iletişimi iyi olan, mesleğe kendini adanmış öğretmenler ile eğitimde nitelik kavramının bağdaştırıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yine bu tema altında öğretmenlerin iyi eğitim almış olmaları, öğrencilerin seviyelerine uygun ders verebilmeleri, özel gereksinimi olan çocuklar hakkında bilgi sahibi olmaları gibi bir takım bilişsel özellikleri ile de eğitimde nitelik kavramına değinilmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Belçika'daki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını ilişkilendirdikleri bir diğer tema ise 'Sunulan İmkânlar' temasıdır. Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere bu temada eğitim faaliyetleri için sunulan imkânların daha çok fiziksel imkânlar olarak sıralandığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle öğrencilerin okulda kendilerini iyi hissetmelerini sağlayacak ortamların oluşturulması, sınıf mevcutlarının az olması, yeterli sayıda eğitici materyallerin sunulması gibi etkenlerin, öğretmenler tarafından eğitimde nitelik kavramıyla ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu tema altında eğitim faaliyetleri için yeterli bütçe ayrılmasının da ekonomik imkânlar bağlamında eğitimde nitelik kavramıyla bağdaştırıldığı görülmektedir.

Türkiye'deki Öğretmenlerin Eğitimde Nitelik Kavramına İlişkin Algıları

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre Türkiye'de görev yapmakta olan çeşitli branşlardaki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına ilişkin görüşleri incelenip gruplanmış ve öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına yönelik algılarını temsil eden temalar Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3

Türkiye’de Görev Yapan Öğretmenlerin Eğitimde Nitelik Kavramına İlişkin Algıları

TEMALAR	ALT TEMALAR	KODLAR	f	TOPLAM	GENEL TOPLAM
ÖĞRETMEN ÖZELLİKLERİ	DUYUŞSAL ÖZELLİKLER	Motive olmuş öğretmen	1		
		Öğretmenin eğitime kendini verebilmesi	1	3	
		Kendini geliştirmeye istekli öğretmen	1		
	BİLİŞSEL ÖZELLİKLER	Alanına hâkim öğretmen	1		
		Dersine hazırlık yapan öğretmen	1		
		Materyaller ve ders içeriği hakkında bilgi sahibi öğretmen	1		12
		Eğitim teknolojilerini kullanabilen öğretmen	1	9	
		Öğrenmeyi öğretebilen öğretmen	1		
		Bilgili öğretmen	1		
		Eğitim metotlarını çok iyi bilen öğretmen	1		
		Nitelikli/Kaliteli Öğretmen	2		

Ömer Faruk ABİDE & Yücel GELİŞLİ

EĞİTİM ANLAYIŞI	DEĞERLERE YÖNELİK EĞİTİM ANLAYIŞI	Ahlaklı öğrenci yetiştiren bir eğitim sistemi	3		
		Vatanını seven nesiller yetiştiren bir eğitim	1		
		Dini değerlere bağlı	1		
		İnsanlara saygılı bir eğitim	1	10	
		Karakter eğitimini esas alan	1		
		Millet bilinci olan bir eğitim	1		
		Duyuşsal eğitimi iyi veren bir anlayış	1		15
		Toplumun değerlerine ters düşmeyen	1		
		Öğrenmeyi öğreten bir eğitim anlayışı	1		
		Bireyin ihtiyaçlarına cevap veren kaliteli bir eğitim	1		
DİĞER		İşbirliğini temele alan eğitim	1	5	
		Başarılı öğrenciler yetiştiren eğitim	1		
		Öğrencinin aktif olduğu bir eğitim	1		
		Çocuğa uygun düzenlenmiş eğitim ortamı	1		
SUNULAN İMKÂNLA R	FİZİKİ İMKÂNLAR	Eğitim ortamı öğrenciyi motive edecek nitelikte düzenlenmeli	1	2	7

Eğitimde Nitelik Kavramına Yönelik Öğretmen Algıları: Karşılaştırmalı Bir Analiz

	TEKNOLOJİK İMKÂNLAR	Teknolojik donanımı iyi okullar	1		
		O günün teknolojisine uygun eğitim araç gereçlerinin kullanılması	1		
		Etkileşimli tahtaların etkin kullanımı	1	5	
		Eğitim Bilişim Ağı (EBA)'nın etkin kullanımı	1		
		EBA'nın ders kitaplarıyla uyumlu halde olması	1		
EĞİTİM PROGRAMLARI	PROGRAMIN NİTELİĞİ	İyi düzenlenmiş bir müfredat	1		
		Eğitim programının nitelikli olması	1		
		Yeni ve çağdaş müfredat	1	5	5
		Esnek bir eğitim programı	1		
		Sadeleştirilmiş müfredat	1		
ÖĞRENCİ ÖZELLİKLERİ	DUYUŞSAL ÖZELLİKLER	Sorumluluk sahibi öğrenci	1		
		Motive olmuş öğrenci	1	3	
		Sağlıklı iletişim kurabilen öğrenci	1		4
	BİLİŞSEL ÖZELLİKLER	Hazırbulunuşluk seviyesi iyi öğrenci	1	1	

Ömer Faruk ABİDE & Yücel GELİŞLİ

AİLE ÖZELLİKLERİ	EĞİTİM ve AİLE İLİŞKİSİ	Ailelerin eğitim sürecinde aktif rol alması	1		
		Aileler okulla işbirliği içinde olmalı	1	3	3
		Nitelikli eğitim için eğitilmiş aileler olmalı	1		
TOPLAM					46

Eğitimde Nitelik Kavramına Yönelik Öğretmen Algıları: Karşılaştırmalı Bir Analiz

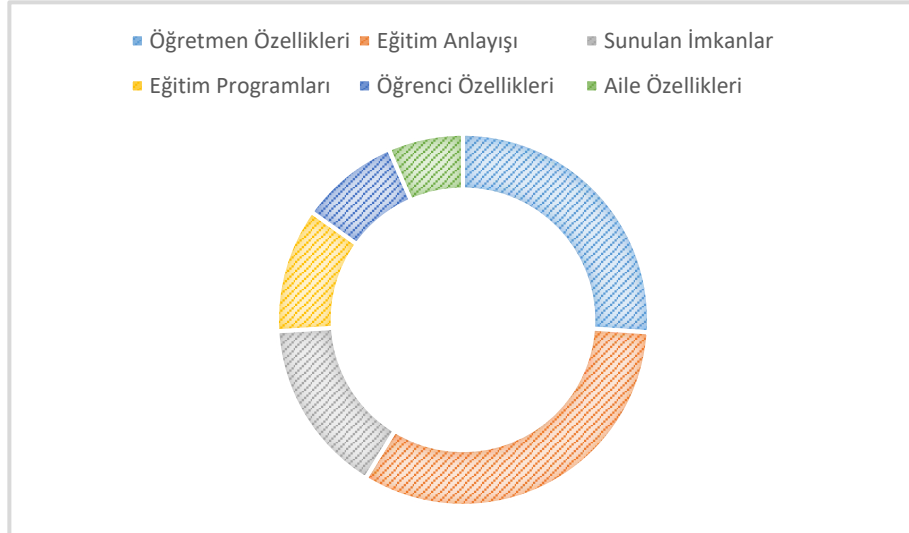
Türkiye’de eğitim öğretim faaliyetlerine devam eden öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına yükledikleri anlamlar incelendiğinde görüşlerinin altı ana temadan oluştuğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu temalar ‘Öğretmen Özellikleri’, ‘Eğitim Anlayışı’, ‘Sunulan İmkânlar’, ‘Eğitim Programları’, ‘Öğrenci Özellikleri’ ve ‘Aile Özellikleri’ olarak sıralanmaktadır. Bu konuda katılımcıların görüşlerinden alınan birebir örnek alıntılar aşağıda sunulmaktadır.

TÖ4: Hem bireyin hem de çevresindeki toplumun ihtiyaçlarına cevap veren eğitim kaliteli eğitimidir.

TÖ8: Eğitimde nitelik denilince aklıma ilk olarak öğretmen gelmektedir. Alanına hâkim, çağın ihtiyaçlarına cevap verebilen, çağdaş eğitimci eğitimde niteliğin omurgasıdır. Öğretmeden sonra ise en az bu kadar önemli olan verilen müfredatın niteliğidir. Okulun ve eğitim çevresinin sahip olduğu donanımsal nitelikler de eğitimdeki kaliteye etki eden önemli bir faktördür.

TÖ14: Eğitimin nitelikli olması için; eğitim programı, öğrenciler, öğretmenler ve araç gereçlerin nitelikli olması gerekir. Ayrıca öğretmen ve öğrencinin motivasyonu da önemlidir. Eğitim programı kaliteli olmalı, hedeflere götürücü içeriğe sahip olmalıdır. Bunlar dışında, eğitim amacıyla kullanılan bina, araç-gereç gibi kaynakların sahip olduğu özellikler eğitimde niteliği göstergesi olabilir.

Şekil 2’de Türkiye’deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına ilişkin algılarının dağılımı verilmektedir.

Şekil 2’de de görüldüğü üzere Türkiye’deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını en çok, ülkede hâkim olan eğitim anlayışı (%32,6) ile ilişkilendirdikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Daha sonra ise %26,3’lük oranla eğitim sistemin paydaşlarından olan öğretmenlerin özellikleri gelmektedir. Eğitimde nitelik kavramı ile bağdaştırılan bir diğer yüksek frekansa sahip tema eğitim faaliyetleri için sunulan

Ömer Faruk ABİDE & Yücel GELİŞLİ

imkânlar (%15,2) temasıdır. Türkiye’de öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını ayrıca ülkedeki eğitim programları (%10,8), eğitim sistemimizin paydaşlarından öğrencilerin özellikleri (%8,6) ve ailelerin özellikleri (%6,5) ile de ilişkilendirdikleri görülmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye’deki öğretmenlerin ‘Eğitim Anlayışı’ temasında, eğitimde nitelik kavramını ağırlıklı olarak değerlerin kazandırılmasına yönelik bir eğitim anlayışı ile ilişkilendirdikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin, bireyin ihtiyaçlarını temel alan, öğrenci merkezli, işbirliğine dayalı bir eğitim anlayışının da eğitime nitelik kazandıracağı yönünde fikir bildirdikleri anlaşılmaktadır.

Türkiye’de eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını öğretmenlerin duyuşsal özelliklerinden ziyade, alanına hâkim olan, teknoloji kullanımında yetkin, öğretim stratejilerini iyi bilen ve ona göre materyal seçen, bilgili ve nitelikli olma gibi öğretmenlerin bilişsel özellikleri ile daha çok ilişkilendirdikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Türkiye’deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını ilişkilendirdikleri bir diğer temanın eğitim faaliyetleri için ‘Sunulan İmkânlar’ teması olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle ilgili tema incelendiğinde öğretmenlerin fiziki imkânlardan ziyade, teknoloji bağlamında sunulan imkânları eğitimde nitelik kavramı ile daha çok ilişkilendirdikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 3’e göre Türkiye’deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını, programın yeni ve çağdaş olması, esnek olması, iyi düzenlenmiş olması gibi özellikleri bakımından eğitim programlarının niteliği ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Ayrıca öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını, öğrencilerin duyuşsal ve bilişsel özellikleri ile ilişkilendirdikleri bununla birlikte öğrencilerin ailelerinin eğitime ilişkin tutumlarının da Türkiye’deki öğretmenler tarafından eğitimde nitelik kavramı ile bağdaştırıldığı sonucuna varılmaktadır.

Belçika’daki ve Türkiye’deki Öğretmenlerin Eğitimde Nitelik Kavramına İlişkin Algılarındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre Belçika’da ve Türkiye’de örnekleme dâhil edilen öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına ilişkin algılarına yönelik görüşleri incelenip gruplanmış ve öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına yönelik algılarının benzeşen ve farklılaşan yönleri Tablo 4’te gösterilmiştir.

Eğitimde Nitelik Kavramına Yönelik Öğretmen Algıları: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Tablo 4

Belçika'daki ve Türkiye'deki Öğretmenlerin Eğitimde Nitelik Kavramına İlişkin Algılarındaki Benzerlik ve Farklılıklar

BELÇİKA			TÜRKİYE		
Tema	Alt tema	Kod Sayısı (F)	Tema	Alt Tema	Kod Sayısı (F)
Öğretmen Özellikleri	Duyuşsal Özellikler	8	Öğretmen Özellikleri	Duyuşsal Özellikler	3
	Bilişsel Özellikler	5		Bilişsel Özellikler	9
Eğitim Anlayışı	Öğrenci Merkezli Eğitim Anlayışı	10	Eğitim Anlayışı	Değerlere Yönelik Eğitim Anlayışı	10
	Hoşgörülü Eğitim Anlayışı	2		Diğer	5
	Diğer	5	Sunulan İmkânlar	Fiziki İmkânlar	2
Sunulan İmkânlar	Fiziki İmkânlar	7	Eğitim Programı	Teknolojik İmkânlar	5
	Ekonomik İmkânlar	1		Programın Niteliği	5
			Öğrenci Özellikleri	Duyuşsal Özellikler	3
				Bilişsel Özellikler	1
			Aile Özellikleri	Eğitim Aile İlişkisi	3
Toplam		38			46

Belçika ve Türkiye'de eğitim öğretim faaliyetlerine devam eden öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına ilişkin algılarındaki benzerlik ve farklılıklara yönelik elde edilen bulgulara göre göze ilk çarpan farklılığın eğitimde nitelik kavramı ile ilişkilendirilen tema sayılarında olduğu görülmektedir. Belçika'daki öğretmenler eğitimde nitelik kavramına ilişkin algılarını üç tema ile bağdaştırırken, Türkiye'deki öğretmenlerin altı tema ile eğitimde nitelik kavramına ilişkin görüşlerini açıkladıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bağlamda 'Öğretmen Özellikleri', 'Eğitim Anlayışı' ve 'Sunulan İmkânlar' temaları her iki ülke öğretmenleri tarafından da eğitimde nitelik kavramı ile ilişkilendirilirken, Türkiye'deki öğretmenlerin bu temalara ek olarak

Ömer Faruk ABİDE & Yücel GELİŞLİ

'Eğitim Programı', 'Öğrenci Özellikleri' ve 'Aile Özellikleri' temalarını eğitimde nitelik kavramıyla ilişkilendirdiği görülmektedir.

Tablo 4'e göre Belçika'daki öğretmenleri 'Öğretmen Özellikleri' temasında öğretmenlerin duyuşsal özellikleri ile eğitimde nitelik kavramını daha çok ilişkilendirirken, Türkiye'deki öğretmenlerin ise eğitim sisteminin önemli paydaşlarından olan eğitimcilerin bilişsel özellikleri ile eğitimde nitelik kavramını daha çok bağdaştırdıkları görülmektedir. Bu noktadan hareketle her iki ülke öğretmenleri açısından bu tema bazında oluşan benzerliğin alt temalarda farklılaştığı anlaşılmaktadır.

Aynı durumun 'Eğitim Anlayışı' temasında da geçerli olduğu görülmektedir. Nitekim Belçika'daki öğretmenler öğrenci merkezli bir eğitim anlayışını eğitimde nitelik kavramıyla bağdaştırırken, Türkiye'deki öğretmenlerin ise değerleri temele alan bir eğitim anlayışını eğitimde nitelik kavramıyla ilişkilendirdikleri anlaşılmaktadır.

Benzer bir diğer farklılığın her iki ülke öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda ortak tema olarak tespit edilen 'Sunulan İmkânlar' temasında da olduğu belirlenmiştir. Belçika'daki öğretmenler eğitim faaliyetleri için sunulan imkânlardan fiziki imkânları eğitimde nitelik kavramıyla daha çok ilişkilendirirken, Türkiye'deki öğretmenlerin sunulan imkânlardan teknolojik imkânları eğitimde nitelik kavramıyla daha çok bağdaştırdığı görülmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırma ile Belçika'da ve Türkiye'de eğitim öğretim faaliyetlerine devam eden öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına ilişkin algılarının tespit edilmesine, bir başka ifade ile her iki ülkedeki öğretmenlerin görüşlerine göre eğitime nitelik kazandıracak unsurların neler olabileceği yönündeki algılarının belirlenmesine çalışılmıştır. Öte yandan bu iki ülke öğretmenlerinin görüşleri arasında oluşan benzerlik ve farklılıkların da ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda araştırma sonucunda elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde; Belçika'daki ve Türkiye'deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına yönelik algılarının ortak olan ana temalar bağlamında benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Buna karşın her iki ülke öğretmenlerinin görüşlerine göre oluşturulan kodlardan yola çıkarak elde edilen alt temalara gelindikçe Belçika'daki ve Türkiye'deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını farklı boyutlarda ele aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Nitekim araştırmanın birinci alt amaçlarına ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde Belçika'da görev yapan öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını en çok ülkede hâkim olan eğitim anlayışı çerçevesinde ele aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Örnekleme dâhil edilen öğretmenlerin eğitimin, öğrenciyi temele alan bir eğitim anlayışıyla beraber hoşgörünün hâkim olduğu bir iklimde sunulduğu takdirde daha nitelikli olacağı görüşünü bildirdikleri belirlenmiştir. Nitekim 19. yüzyılın ilk çeyreğinden bu yana Avrupa'nın temelinde, J.J. Rousseau'nun, geleneksel eğitimin zıddına çocuğu eğitim sürecinin merkezine koyan eğitim anlayışından esinlendiğini

Eğitimde Nitelik Kavramına Yönelik Öğretmen Algıları: Karşılaştırmalı Bir Analiz

ve nesillerini bu eğitim anlayışı ile yetiştirmeye çalıştığını görmekteyiz (Aytaç, 2006). Ayrıca Belçika'nın etnik yapısı incelendiğinde ise İtalyan asıllı, Fas'lı, Fransız, Türk, Hollandalı ve diğer etnik unsurların da toplum yapısı içinde yer aldığı ve nüfusun %25'lik bir dilimini oluşturduğu sonuca varılmaktadır (Anadolu Ajansı [AA], 2017). Dolayısıyla Belçika'da görev yapan öğretmenlerin hoşgörülü eğitim anlayışının eğitime nitelik kazandıracağı görüşünü bildirmelerinin sebeplerinden birinin de Belçika'nın bu farklı etnik unsurları içince barındıran yapısının olduğu söylenebilir.

Araştırma sonucuna göre; Belçika'daki öğretmenlerin, eğitimde nitelik kavramını ülkedeki eğitim anlayışından sonra en çok öğretmen özellikleri ile ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. Bu doğrultuda Belçika'daki öğretmenlerin eğitime nitelik katacak öğretmen özelliklerini duyuşsal ve bilişsel boyutta ele aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenin belirtilen bu özelliklerinin her biri kuşkusuz eğitimin niteliğine etki edecek çok önemli değişkenlerdir. Nitekim Demirci (1993) araştırma bulgularını destekleyecek şekilde, öğrenmeyi etkileşim süreci olarak almakta ve bu süreçte öğretmenlerin özelliklerini duyuşsal ve bilişsel özellikler olarak sıralamaktadır.

Belçika'da görev yapan öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramıyla ilişkilendirdikleri bir diğer tema ise eğitim faaliyetlerinin sürdürülebilmesi için 'Sunulan İmkânlar' temasıdır. Eğitimde niteliği etkileyen en önemli unsurların başında devletlerin eğitim kurumlarına sunduğu olanaklar gelmektedir. Bu olanaklar ekonomik olarak, fiziki olarak ya da teknik alt yapılar olarak sıralanabilir. Belçika'daki öğretmenlerin de sunulan fiziki olanakların yanında ekonomik imkânların iyiliğinin de eğitimde niteliği artıracığını düşündükleri görülmektedir. Ancak bu olanakların yeterli miktarda sunulması devletlerin bütçelerinden eğitime ayırdıkları pay ile doğrudan orantılıdır. Nitekim öğretmenlerin bu görüşüne paralel olarak Belçika Hükümetinin de 2010 yılı verilerine göre Avrupa Birliği üye ülkeleri içerisinde gayri safi yurt içi hasılasında eğitime en çok kaynak ayıran birinci ülke konumunda olduğu görülmektedir (Tosunoğlu, 2014).

Araştırmanın ikinci alt amacına ilişkin sonuçlarına bakıldığında Türkiye'de örnekleme dâhil edilen öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını Belçika'daki öğretmenlerde olduğu gibi daha çok ülkedeki eğitim anlayışı ile ilişkilendirdikleri ancak Belçika'daki öğretmenlerden farklı olarak bu eğitim anlayışının değerleri esas alan bir eğitim anlayışı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Nitekim insan davranışlarını anlamlandırmanın yolu değerlerden geçmektedir. Bunun en önemli gerekçesi insan davranışlarının bir takım değerlere dayanarak gerçekleşmesindedir (Okumuş, 2010). Bu bağlamda çocuklara sadece bilmeleri gereken şeyler hakkında eğitim verilmemeli, insanı insan yapan ve onu değerli kılan bazı hususlarda da eğitim verilmelidir. Nitelikli eğitim insanı bir bütün olarak algılar ve bilişsel alanı olduğu kadar duyuşsal alanı da içeren eğitimi destekler (İşcan, 2007). Dolayısıyla Türkiye'de görev yapan öğretmenlerin eğitime nitelik katacak anlayışın temeline değerler eğitimine öncelik tanınması bu bulguları destekler niteliktedir.

Türkiye’de örnekleme dâhil edilen öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını, değerleri esas alan eğitim anlayışından sonra en çok öğretmen özellikleri ile ilişkilendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar, öğretmen özellikleri teması altında en çok öğretmenlerin bilişsel özelliklerini eğitimde nitelik kavramıyla ilişkilendirmektedir. Oysaki araştırma bulgularına göre Türkiye’deki öğretmenler, eğitime nitelik katacak bir eğitim anlayışında bilişsel özelliklerin yanında duyuşsal bir takım özellikleri de bulunması gerekliliğini vurguladıkları halde öğretmen özellikleri bağlamında eğitimde nitelik kavramını öğretmenlerin bilişsel özellikleri ile ilişkilendirip, öğretmenlerin duyuşsal özellikleriyle bağdaştırmadıkları görülmektedir. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2017 yılında yayınladığı Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterliklerinde de öğretmenlerin, duyuşsal özelliklerine (Tutum ve Değerler) nispeten, bilişsel özelliklerine (Mesleki bilgi ve Mesleki beceri) daha çok ağırlık verildiği tespit edilmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2017).

Türkiye’deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını ilişkilendirdikleri bir diğer tema ise sunulan imkânlar temasıdır. Katılımcıların, teknoloji altyapısıyla sunulan imkânların eğitimde niteliği arttıracaklarını düşündükleri görülmektedir. Nitekim eğitim teknolojisi alanında ortaya çıkan yeni ürünler örgün eğitimde öğrenci başarısını ve eğitimin niteliğini artırma, yaygın eğitimde de çalışanların iş verimini yükseltme amaçlarıyla giderek yaygınlaşan biçimde uygulamaya konmaktadır (Alpar, D., Batdal, G., Avcı, Y., 2007). Bu bağlamda ülkemizde de FATİH projesi kapsamında bu atılım gerçekleştirilmekte ve sanal ortamlarda oluşturulan eğitim bilişim ağları ile kurumlara, öğretmen ve öğrencilere teknolojik olanaklar sağlanmaya devam edilmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye’deki katılımcıların eğitimde nitelik kavramıyla ilişkilendirdikleri bir diğer önemli kavramın eğitim programları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örnekleme dâhil edilen öğretmenlerin eğitim programlarının niteliği ile sunulan eğitimin niteliği arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu düşündükleri görülmektedir. Nitekim Varış’ın (1994) eğitim programını, bir eğitim kurumunun, çocuklar, gençler ve yetişkinler için sağladığı, Milli Eğitim ve kurumun amaçlarının gerçekleştirilmesine dönük tüm faaliyetler olarak tanımlaması, eğitim programının niteliğinin, bir ülkedeki eğitimin niteliğine ne denli etkide bulunabileceğini gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

Türkiye’deki öğretmenlerin Belçika’daki öğretmenlerden farklı olarak eğitimde nitelik kavramını öğrenci özellikleri ile de ilişkilendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. . Katılımcıların özellikle, öğrencilerin; sorumluluk sahibi olmaları, sağlıklı iletişim kurabilmeleri ve yüksek motivasyon sergileyebilmeleri gibi duyuşsal özelliklerinin eğitimde nitelik kavramıyla ilişkili olduğunu düşündükleri görülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde araştırma bulgularını destekler nitelikte öğrencilerin duyuşsal özelliklerinin eğitimde niteliği arttırdığına yönelik çalışmalara da rastlanmaktadır (Panal, 2015; Berberoğlu, 2014; MEB, 2012; Peker, M., Mirasyedioğlu, Ş., 2003).

Eğitimde Nitelik Kavramına Yönelik Öğretmen Algıları: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Aile özellikleri teması Türkiye'deki katılımcılar tarafından eğitimde nitelik kavramıyla ilişkilendiren bir diğer temadır. Katılımcılar, eğitim ve aile ilişkisinin, başka bir ifade ile ailelerin eğitim sürecinde aktif rol almasının aynı zamanda okul ve aile arasındaki işbirliğinin, eğitimde niteliği artırabilecek etmenler olduğunu düşünmektedir. Ayrıca ulaşılan sonuçlara göre katılımcılar, nitelikli eğitim için ailelerin de eğitilmesi gerektiği konusunda görüş bildirmişlerdir. Bu bağlamda Özgan ve Aydın'ın (2010) okul aile işbirliğine ilişkin öğretmen görüşlerini araştırdığı çalışmasında öğretmenler, velilerin okula yalnızca sorun olduğunda geldiklerini, okula ve kendilerine yeterince destek olmadıklarını ifade etmiş ve ailelere çocuk eğitimi konusunda seminer, konferans ve anne baba eğitimleri düzenlenmesini gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Türkiye'deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını aileler ile ilişkilendirmesi son derece önem arz etmektedir.

Büyüksahin ve Şahin (2017) Türkiye'de öğretmenlerin gözünden eğitimde kalite sorunsalı isimli çalışmasında ise öğretmenlerin eğitimde kalite kavramını; mesleğini ve öğrencilerini seven, sosyal yönü kuvvetli, sabırlı öğretmenlerle ilişkilendirdiği sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada da Türkiye'deki öğretmenlerin eğitimde kalite kavramını öğretmen özellikleriyle ilişkilendirdiği fakat daha çok öğretmenlerin bilişsel özelliklerine vurgu yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu çalışmada farklı olarak Türkiye'de öğretmenlerin eğitimde kalite kavramının öğretmen özellikleri dışında farklı temalarla da ilişkilendirdiği görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre Belçika'da ve Türkiye'de örnekleme dâhil edilen öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına ilişkin algılarına yönelik benzerliklerden ziyade farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. İki ülke katılımcıları arasındaki ilk farklılık eğitimde nitelik kavramına ilişkin algılarını esas alarak oluşturulan tema sayısında görülmektedir. Belçika'daki katılımcılar eğitimde nitelik kavramını üç tema (Eğitim anlayışı, öğretmen özellikleri, sunulan imkânlar) altında ifade ederken, Türkiye'deki katılımcıların eğitimde nitelik kavramına yönelik algılarının altı tema (Eğitim anlayışı, öğretmen özellikleri, sunulan imkânlar, öğrenci özellikleri, eğitim programları, aile özellikleri) altında toplandığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlardan da anlaşıldığı üzere her iki ülke katılımcılarının eğitimde nitelik kavramına yönelik algılarını üç ortak temada (Eğitim anlayışı, öğretmen özellikleri, sunulan imkânlar) ifade ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda araştırma sonuçlarından yola çıkarak Türkiye'de örnekleme dâhil edilen öğretmenlerin, Belçika'dan araştırmaya katılan öğretmenlere göre eğitimde nitelik kavramını daha geniş bir perspektif ile değerlendirdiği söylenebilir. Nitekim Adams'ın (1998) eğitimde kalitenin tanımlanması isimli çalışmasında nitelik kavramına yönelik birçok tanımlama yaptığı görülmektedir. Bu tanımlamalardan bir tanesi de eğitimde niteliğin anlamının değer, kültür ve geleneklerin temelini dayandığını dolayısıyla farklı grupların birbirinden farklı nitelik tanımlamaları yapabileceğidir (aktaran Demirhan, 2011). Bu bağlamda Belçika'daki ve Türkiye'deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramını farklı temalarla ilişkilendirmesi, içinde buldukları değer, kültür ve geleneklerin etkisi ile açıklanabilir.

Sonuç olarak Belçika ve Türkiye'deki öğretmenlerin eğitimde nitelik kavramına yönelik algılarının farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle iki farklı kültürün etkilerinin görüldüğü ve eğitim sisteminin en önemli paydaşlarından olan, bununla birlikte eğitim konusu üzerinde yapılan araştırmalarda görüşlerine sıkça başvurulan öğretmenlerden elde edilen bu veri çeşitliliğinin, ilgili ülkelerin eğitim politikalarına yön veren kurumlara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda ülkemizde 2023 vizyonu kapsamında özellikle eğitimde nitelik arayışlarının artış gösterdiği şu günlerde araştırma bulgularından hareketle nitelikli bir eğitim için; bizi biz yapan, millet olma bilincimizi sağlayan değerlerimizin ağırlıkta olduğu bir eğitim anlayışının hâkim olması, bununla birlikte sunulan teknolojik imkânların FATİH Projesi kapsamında ülke geneline yaygınlaştırılması çalışmalarının hızlandırılması ve öğretmenlerimizin mesleki özelliklerinin arttırılmasına yönelik hizmet içi eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmesi önerilmektedir.

Kaynaklar

- Alpar, D., Batdal, G. & Avcı, Y. (2007). Öğrenci merkezli eğitimde eğitim teknolojileri uygulamaları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*. 7(1), 19-31. <https://avesis.istanbulc.edu.tr/yayin/14c0868d-509e-4bed-a530b854498d3948/ogrenci-merkezli-egitimde-egitim-teknolojileri-uygulamaları-sayfasından-erişilmiştir>.
- Anadolu Ajansı (2017). *Belçika*. <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/belcika/901466-sayfasından-erişilmiştir>.
- Ateş, F. (2013). *İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi ve Uygulamalarına Yönelik Görüleri Üzerine Nitel Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr-sayfasından-erişilmiştir>.
- Aytaç, K. (2006). *Çağdaş Eğitim Akımları*. Ankara: Mevsimsiz Yayıncılık.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles – Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15. <http://static.dergipark.org.tr/article-download/2d25/443e/8fef/59543a465f9dc.pdf?sayfasından-erişilmiştir>.
- Bakay, M.E. (2012). *Öğretmen algılarına göre okullarda kalite kültürü (İzmir ili örneği)*. (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr-adresinden-erişilmiştir>.
- Baykara, S. (1999). *Eğitimde toplam kalite yönetiminin uygulanabilirliği ve bir model önerisi*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr-adresinden-erişilmiştir>.
- Budak, İ., & Budak, A. (2014). Eğitim araştırmaları (nicel, nitel ve karma yaklaşımlar) S. Demir (Ed.), *Nicel, nitel ve karma araştırmalarda örnekleme* (İ. Budak & A. Budak, Çev.) içinde (s.215-242). Ankara: Eğiten.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.

Eğitimde Nitelik Kavramına Yönelik Öğretmen Algıları: Karşılaştırmalı Bir Analiz

- Büyükşahin, Y., & Şahin, A. (2017). Öğretmenlerin gözünden eğitimde kalite sorunsalı. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 6(3), s. 1134-1152. <https://acikerisim.bartın.edu.tr/bitstream/handle/11772/966/10.14686-buefad.290859-344998.pdf?sequence=1&isAllowed=y> sayfasından erişilmiştir.
- Cemaloğlu, N. (1998). Eğitimde kalitenin tanımlanması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 14(14), s.233-248. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kuey/issue/10382/127041> sayfasından erişilmiştir.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry and research desing: Choosing among five approaches*. California: SAGE.
- Demirci, Ö. (1993). *Genel Öğretim Metodları*. Ankara: USEM.
- Demirhan, Y. (2011). "Kalite ve Kaliteli Üniversite" Kavramlarına ilişkin Üniversite öğrencilerinin algıları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Doğan, İ. (2010). *Kalite nedir? Özgün bir tanımı*. <http://ekonomiturk.blogspot.com/2010/04/kalite-nedir-ozgun-bir-tanm.htm> sayfasından erişilmiştir.
- Gürbüzürk, O. (2019). Eğitimde nitelik sorunu. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 23 (2), 729-744. DOI: 10.1501/Egifak_0000000779
- İmanova, S. (2008). Eğitimde yönetim kalitesi. *Journal of Qafqaz University*. 24, s.180-189. <https://www.yumpu.com/tr/document/view/49495067/egitimde-yonetim-kalitesi-journal-of-qafqaz-university> sayfasından erişilmiştir.
- İşcan, C. (2007). *İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği*. (Doktora Tezi), <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Karaca, E. (2007). Eğitimde kalite arayışları ve eğitim fakültelerinin yeniden yapılandırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 21, s.61-80. <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/249/makaleler/21/arastirmax-egitimde-kalite-arayislari-egitim-fakultelerinin-yeniden-yapilandirilmesi.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. California: Sage.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2012). *PISA 2012 Araştırması Ulusal Nihai Raporu*. http://corumodm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_11/03154501_pisa_2012-ulusal-nihai-raporu.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2015). *2015-2016 Yılı Eğitim Öğretim İstatistikleri*. <http://meb.gov.tr/ogrenci-sayisi-17-milyon-588-bine-yukseldi/haber/10675/tr> sayfasından erişilmiştir.

Ömer Faruk ABİDE & Yücel GELİŞLİ

- Milli Eğitim Bakanlığı (2015). *Öğrencilerin Duyuşsal Özelliklerinin Matematik Başarısına Etkisi Raporu*.
<https://odsgm.meb.gov.tr/test/analizler/docs/duyussal-ozellik-matematik-basarisi.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2017). *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri*.
<https://oygm.meb.gov.tr/www/ogretmenlik-meslegi-genel-yeterlikleri/icerik/39> sayfasından erişilmiştir.
- Numanoğlu, G. (2001). Eğitimde toplam kalite yönetimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 34(2). 113-123.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/auebfd/issue/38893/455770> sayfasından erişilmiştir.
- OECD (2018). *PISA 2018 Results*. <https://www.oecd.org/pisa/publications/pisa-2018-results.htm> sayfasından erişilmiştir.
- Okumuş, E. (2010). Toplum ve Ahlak Eğitimi, *Eğitime Bakış Dergisi*. 6(18), s. 28- 32.
<https://docplayer.biz.tr/42210238-Toplum-ve-ahlak-egitimi.html> sayfasından erişilmiştir.
- Özdemir, S. (2002). *Eğitimde toplam kalite yönetimi*.
https://www.researchgate.net/profile/Servet_Ozdemir2/publication/274703678_EGITIMDE_TOPLAM_KALITE_YONETIMI/links/552643780cf25d66dc948214/EGITIMDE-TOPLAM-KALITE-YOeNETIMI.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Özgan, H., Aydın, Z. (2010). Okul Aile İşbirliğine İlişkin Yönetici, Öğretmen ve Veli Görüşleri. *e-Journal of New World Sciences Academy*. 5(3), 1170-1189
<https://docplayer.biz.tr/31172362-Okul-aile-isbirligine-iliskin-yonetici-ogretmen-ve-veli-gorusleri-ozet-anahtar-kelimeler-yonetici-ogretmen-veli-okul-aile-isbirligi-giris.html> sayfasından erişilmiştir.
- Peker, M., Mirasyedioğlu, Ş. (2003). Lise 2. Sınıf Öğrencilerinin Matematik Dersine Yönelik Tutumları Ve Başarıları Arasındaki İlişki. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 14(2). 157-165.
http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/824751245_13-L%c4%b0SE%2022.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Sağır, M., & Atalay, T. (2015). Eğitimde kalite ve akreditasyon sorunu: Eğitim fakülteleri üzerine bir deneme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*. 20(20), s503-519. DOI: 10.14527/619
- Serin, H., & AYTEKİN, A. (2009). Yüksek eğitimde toplam kalite yönetimi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11(15), s. 71-81.
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/barofd/article/download/5000057039/5000054250> sayfasından erişilmiştir.
- Tosunoğlu, Ş. (2014). Avrupa Birliği Ülkelerinde Kamu Eğitim Harcamaları. *Sakarya Üniversitesi Sakarya İktisat Dergisi*. 3(3), 145-181.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sid/issue/30097/324737> sayfasından erişilmiştir.

Türedi, A. (2004). *Öğretmen ve Öğrenci Velilerinin Algıları Temelinde Eğitim Niteliğinin Yeniden Tanımlanması: Ankara İlköğretim Okullarında Bir Çalışma*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (t.y.). *Nitelik Kelimesi Sözlük Anlamı*. <http://www.tdk.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). *İstatistiklerle Kadın 2015 raporu*. <http://www.tuik.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Türkiye Yeterlikler Çerçevesi (2015). *Türkiye yeterlikler çerçevesinin kapsamı*. <https://www.myk.gov.tr/index.php/tr/turkiye-yeterlilikler-cercevesi> sayfasından erişilmiştir.

Ünüvar, Ü. (2011). *Okul öncesi eğitime kalitenin geliştirilmesine ilişkin idareci, öğretmen ve veli görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi). <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1777/294494.pdf?sequence=1&isAllowed=y> sayfasından erişilmiştir.

Varış, F. (1994). *Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler*. Ankara: Alkım.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Yıldız, G., & Ardıç, K. (1999). Eğitimde toplam kalite yönetimi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(1), s. 73-82. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal/issue/29108/311432> sayfasından erişilmiştir.

Extended Abstract

Introduction

In the increasing competition based on the rising globalization efforts nowadays, an intense search for restructuring continues in all organizational structures. Institutions develop various methods in order to provide competitive advantage and be successful in these ever-changing conditions. Concepts such as quality, qualified service, quality assurance, quality engineering, quality management, high quality systems etc. are frequently encountered in many parts of the world and in our country particularly in recent years. All these concepts focus on "quality", which shows that quality is a very important factor.

Based on these facts; an educational approach that can ensure the efficient use of time, mind, body, spirit power and physical resources will lead us to the concept of 'Quality in Education', which is a dynamic building block of continuous change (Serter, n.d. as cited in Numanoglu, 2010).

Quality in education is a concept appearing on the agenda of educational scientists, practitioners, and politicians in Turkey since 1990 (Cemaloglu, 2016). Therefore, it directly concerns teachers as one of the most important stakeholders of education. This study is expected to lead the way for determining the “quality in education” perceptions of teachers actively working in Turkey and abroad, identifying the similarities and differences among those perceptions, and for quality improvement studies.

The purpose of the study is to find out the perceptions of teachers in Belgium and Turkey regarding the concept of quality in education. In line with this purpose, answers to the following questions are sought: “What are the perceptions of teachers in Belgium regarding quality in education?” “What are the perceptions of teachers in Turkey regarding quality in education?” “What are the similarities and differences among the perceptions of teachers in Turkey and Belgium regarding quality in education?”

Metod

Since this study aims to identify the perceptions of active teachers in different countries (Turkey and Belgium) regarding “Quality in Education”, the study is descriptive and based on qualitative research method.

For the sample selection of the study, the purposive sampling, which is one of the non-random sampling methods, was used to discover the common and varying perceptions of active teachers in Turkey and Belgium regarding quality in education, and thus describe the situation in a broader framework. Within this context, the data collection tool developed in order to obtain the data to be used in this study was applied to fourteen Belgian teachers working at MPIGO De Vloedlijn School, which continues its educational activities in the city of Ostend, by means of a Turkish teacher working at the same school, and the collected data in Dutch were translated into Turkish with the help of the same teacher. In Turkey’s part of the study, the data collection tool was applied to fourteen teachers who work in central districts of Ankara after they were informed about the content of the study and the data collection tool.

Content analysis method was utilized to evaluate the data obtained from the interview form, which is the data collection tool. In the literature, different researchers prefer different methods to perform content analysis. In this study, the inductive analysis method was preferred.

Findings

As a result of the content analysis, the opinions of teachers working in various branches in Belgium regarding the concept of quality in education were examined and grouped, and three themes representing teachers' perceptions

about the concept of quality in education were determined. These themes are specified as teacher characteristics, educational approach and facilities offered.

When a general evaluation is carried out based on these themes, it is revealed that teachers included in the sample in Belgium associate quality in education concept mostly to educational approach offered, take a student-centered education approach as a basis; besides, they consider teacher characteristics as directly related to quality in education and, within this context, emphasize affective characteristics more, and also they relate quality in education to facilities the state offers to educational institutions.

As a result of the content analysis, the opinions of teachers working in various branches in Turkey regarding the concept of quality in education were examined and grouped, and six themes representing teachers' perceptions about the concept of quality in education were determined. These themes are specified as teacher characteristics, student characteristics, family, educational approach, facilities offered and education programs.

When these themes are evaluated overall, it is observed that teachers included in the sample in Turkey associate quality in education concept mostly to an educational approach based on values education. Moreover, the participants believe that teacher characteristics are also directly related to quality in education, and teachers' cognitive characteristics affect the quality of education. According to the findings of the study, it is concluded that another concept affecting quality in education is the facilities provided by the state and that offering these facilities along with technological infrastructure would have important effects. It is also emphasized that the official education program in place is another important factor that affects quality in education. Considering the findings obtained from the participants, it was revealed that another important factor that teachers associate with the concept of quality in education is student characteristics and the affective characteristics of students are important to increase the quality of education, and besides, the families can have significant contributions in this process.

Results and Discussion

When the findings obtained from the study are evaluated in general, it is established that perceptions of teachers in Belgium and Turkey regarding quality in education are similar in the context of common main themes. However, when it comes to the subthemes obtained through codes created according to the opinions of teachers in both countries, it is concluded that teachers in Belgium and Turkey approach the concept of quality in education from different perspectives.

As a matter of fact, when the results related to the first sub-purpose of the study are evaluated, it is concluded that the teachers working in Belgium mostly treat the concept of quality in education within the framework of the educational approach dominant in the country. It was stated by the teachers included in the sample that the quality of education would be higher if it was provided in an environment where tolerance is prominent along with a student-centered educational approach. Indeed, it has been observed, since the first quarter of the 19th century, that Europe, in principle, is inspired by J.J. Rousseau's educational approach that puts students in the center contrary to traditional education and tries to raise generations based on this approach (Aytac, 2006). Furthermore, when the ethnic structure of Belgium is analyzed, it is concluded that Italian, Moroccan, French, Turkish, Dutch and other ethnic elements exist within the social structure and constitute 25% of the population (Anadolu Agency [AA], 2017). Therefore, it can be indicated that one of the reasons for teachers working in Belgium to state that tolerance in education will increase the quality is because Belgium embodies these different ethnic elements in its structure.

When the results considering the second sub-purpose of the study are observed, it is concluded that Turkish teachers included in the sample, like their Belgian counterparts, treat the concept of quality in education within the framework of the educational approach dominant in the country but unlike the one in Belgium, this educational approach is based on values. Indeed, the way for human behavior to gain meaning is through values. The most important reason for this is that human behaviors occur based on a number of values (Okumus, 2010). Within this context, children should not only be educated about what they need to know, but also on some issues that make them human and make them valuable. Qualified education perceives individual as a whole and supports education that includes the affective domain as well as the cognitive one (Iscan, 2007). Consequently, the fact that Turkish teachers prioritize values education and put it in the center to add quality to education supports these findings.

In conclusion, according to the findings obtained from the study, it is revealed that perception of teachers in Turkey and Belgium regarding the concept of quality in education differs. From this point of view, it is believed that this data diversity on which the effects of two different cultures were observed and which was obtained from teachers who are one of the most important stakeholders of the education system, and whose views are frequently consulted in the research on education will contribute to the institutions that guide the education policies of the relevant countries. Within this context, as the pursuit for quality in education has recently increased in our country in line with 2023

Eğitimde Nitelik Kavramına Yönelik Öğretmen Algıları: Karşılaştırmalı Bir Analiz

vision, based on the findings of the study and for a qualified education, it is recommended that an educational approach which is centered around values that make us who we are and that makes us a nation should prevail; additionally, efforts to disseminate the technological facilities across the whole country through FATİH Project should be expedited and in-service training activities should be focused on to improve professional qualifications of our teachers.

**APPROACHES ADOPTED OR COMMUNITY DYNAMICS? INTERROGATING THE
REASONS FOR UNSUSTAINABLE COMMUNITY DEVELOPMENT IN GHANAIAN
SLUMS**

Jamal APPIAH-KUBİ

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Social Policy Institute
jaksisi9@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-8048-7458

Makale Geliş Tarihi: 18.10.2019 **Makale Kabul Tarihi:** 21.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Appiah-Kubi, J. (2020). Approaches adopted or community dynamics?
interrogating the reasons for unsustainable community development in ghanaian
slums, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (46), 391-414.

Abstract

Although many community development projects have been undertaken in Ghanaian slums, the slum population continues to face a myriad of problems due to the failure of many projects. This qualitative study was therefore undertaken to investigate the overarching factors for unsuccessful and unsustainable projects. The two key elements in the practice, namely, approaches adopted and the dynamics in the communities were interrogated with emphasis on how they encourage community participation. The study was conducted in Old Fadama, Nima and Ashaiman, all of which are large slums in the Greater Accra region of Ghana. Thirty participants comprising of slum dwellers, community developers, assembly members and chiefs in the selected slums were interviewed on issues related to community development projects in their communities. The two approaches (self-help and technical assistance) adopted and the way they are carried out do not suit the communities, due to dynamics such as poverty, high ethnic diversity and insecure land tenure in Ghanaian slums. In order to overcome the emergence of slums and attendant problems in such neighborhoods, rural development should be promoted as a means of limiting rural-urban migration which is the root cause of slum formation. Furthermore, the approaches of community development should be modified to suit the dynamics in the slums, while the dynamics are also resolved.

Keywords: *Community development, community dynamics, resource constraint, self-help, technical assistance.*

KABUL EDİLEN YAKLAŞIMLAR MI, TOPLUM DİNAMİKLERİ Mİ? GANA GARAJLARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR TOPLULUK GELİŞİMİNİN NEDENLERİNİ SORGULAMAK

Öz

Gana'daki gecekondu mahallelerinde pek çok topluluk geliştirme projesi yürütülmüş olsa da, birçok projenin başarısızlığı nedeniyle gecekondu nüfusu sayısız sorunla karşılaşmaya devam ediyor. Bu nitel çalışma, bu nedenle başarısız ve sürdürülemez projeler için kapsayıcı faktörleri araştırmak için yapılmıştır. Uygulamadaki iki temel unsur, yani benimsenen yaklaşımlar ve topluluklardaki dinamikler, toplum katılımını nasıl teşvik ettiklerine vurgu yapılarak sorgulandı. Çalışma, tümü Gana'nın Büyük Akra bölgesinde büyük gecekondu mahalleleri olan Old Fadama, Nima ve Ashaiman'da gerçekleştirildi. Seçilen gecekondu mahallelerindeki gecekondu sakinleri, topluluk geliştiricileri, meclis üyeleri ve şeflerden oluşan otuz katılımcıyla kendi topluluklarındaki topluluk geliştirme projeleriyle ilgili konularda görüşmeler yapıldı. Gana gecekondu mahallelerindeki yoksulluk, yüksek etnik çeşitlilik ve güvensiz arazi kullanım hakkı gibi dinamikler nedeniyle benimsenen iki yaklaşım (kendi kendine yardım ve teknik yardım) ve bunların gerçekleştirilme şekli topluluklara uygun değildir. Bu tür mahallelerde ortaya çıkan gecekonduların ve buna bağlı sorunların üstesinden gelmek için, gecekondu oluşumunun temel nedeni olan kırdan kente göçü sınırlamanın bir yolu olarak kırsal kalkınmanın teşvik edilmesi gerekmektedir. Dahası, toplumsal kalkınma yaklaşımları, gecekondu mahallelerindeki dinamiklere uyacak şekilde değiştirilmeli ve dinamikler de çözümlenmelidir.

Anahtar kelimeleri: *Kaynak kısıtlaması, kendi kendine yardım, teknik destek, topluluk dinamikleri, topluluk gelişimi.*

Introduction

Community development has been a viable tool for empowering communities across the globe to engender social and economic development with a level of reliance on community-based resources. Since its introduction in Ghana, the practice has been instrumental in catalyzing development in numerous communities to resolve problems such as poverty, illiteracy and poor water (Bonye, Thaddeus & Owusu-Sekyere, 2013). Although it was originally introduced by the British colonial administration, it has been championed by government agencies, non-governmental organizations (NGOs) and community inhabitants themselves. Regardless of the champions of community development, communities' acceptance of projects and subsequent participation are key determinants of successful efforts. Prior to its introduction into rural Ghana, inhabitants had a working arrangement based on mutual aid, reciprocity and interdependence, with which they worked together to get tasks of communal interest

Jamal APPIAH-KUBI

performed (Salifu, Francesconi & Kolavalli, 2010). For example, among members of the Akan ethnic group, there was an arrangement called “nnoboa” in which farmers formed cooperative groups and took turns to work on each other’s farm in the spirit of mutual aid (Afriyie, 2015). The presence of such crucial elements in the rural communities made the practice successful in helping the people execute projects such as the Henderson Water Project, literacy, home economics and income-generating projects (Bonye et al., 2013). The success achieved in community development projects in rural Ghana has led to its introduction in urban communities including informal settlements that have sprung up.

A common trend that has emerged in the urban space of Ghana, like in many developing and less developed countries, is the slum or informal poor settlements (Stacey & Lund, 2016). The emergence of such settlements is as a result of the high rate of rural-urban drift and the incommensurate level of economic and infrastructural development in the urban space (Ishtiaque & Mahmud, 2017). The low level of development in rural Ghana and its accompanied poverty coupled with low limited infrastructural development, continues to serve as motivation for many rural dwellers to migrate into the urban space with the hope of enjoying better conditions of life. The limited investment in the agricultural sector which is the main source of employment and local development in rural communities in Ghana has pushed many rural dwellers to migrate to cities to explore other avenues of employment besides agriculture. However, upon their inability to realize the preconceived conditions in the cities, many migrants have been forced to settle on unauthorized areas in and around the cities. Whiles many problems are faced by the slum dwellers, the key ones are poverty, poor housing, poor sanitation, unclean water and limited economic activities.

Over the years, the increased acknowledgment of the problems faced by slum dwellers in Ghana, has led development-oriented entities such as the Department of Community Development (DCD) and NGOs to execute community development projects in such settlements (Jankowska, Weeks & Engstrom, 2011; Dinye & Acheampong, 2013). Although the slums have benefitted from the practice in ways such as the provision of infrastructure, improved sanitation and execution of income-generating projects, many projects have not been sustainable and hence, the improved conditions have not been sustainable (Gillespie, 2018). Factors that have impeded the development of Ghanaian slums include lack of resources, poor project monitoring and supervision, insecure land tenure and lack of community involvement in project planning. Whiles these are common challenges faced in many projects and campaigns including those undertaken in the rural and organized parts of urban centers; they have been more impactful on projects in the slum. This is due to certain characteristics of the slums such as high ethnic diversity, individualism and the divergence of development

*Approaches Adopted or Community Dynamics? Interrogating the Reasons for
Unsustainable Community Development in Ghanaian Slums*

goals held by inhabitants, which distinguishes Ghanaian slums from the rural communities where community development practice in Ghana has been most successful. This, therefore, bears the question: To what extent have the approaches adopted in projects or the dynamics in urban slums impeded the success and sustainability of such efforts?

By and large, community development projects undertaken in Ghanaian slums have been modeled on those undertaken in rural areas, although the dynamics in the two communities are different. For example, there are strong community bonds and networks in rural Ghana than in the slums, and these impact community projects. This paper, therefore, interrogates two broad themes in community development, namely, community development approaches and community dynamics, to understand the role they have played in the unsuccessful nature of projects and campaigns in Ghanaian slums. This study is crucial to the slum development discourse because it provides information, which will guide community developers who intend to work in such informal communities.

Literature review

The emergence of slums has become one of the main problems faced in developing and underdeveloped countries, and this has led to more research into the phenomena. As a developing country, Ghana has seen the upsurge of slums, which are also referred to, as informal settlements. While many factors account for the emergence of slums, the rural-urban drift has been cited as the root cause by many studies (Awumbila, Owusu & Teye, 2014; Danso-Wiredu & Midheme, 2017; King & Amponsah, 2012; King, Amponsah & Quansah, 2012; Stacey & Lund, 2016). Another demographic factor cited to contribute to the emergence of slums in Ghana is rapid population growth in cities (Jankowska et al., 2011).

The emergence of slums in Ghana can be seen in the existence of numerous clusters of informal settlements within and around major cities such as Accra, Kumasi, Tema, Takoradi and Wa. Popular slums in the country include Ashaiman, Ayigya, Agbogbloshie, Nima and Old Fadama, with many of them bounded in the same geographical area with Accra, Ghana's capital city. Poor living conditions such as unsafe water, poor shelter, poor sanitation, poverty and overcrowding have been reported by many studies (Amoako & Cobbinah, 2011; Appiah-Kubi, 2018; Butala, VanRooyen & Patel, 2010; Dako-Gyeke & Kofie, 2015; Dinye & Acheampong, 2013; Jankowska et al., 2011). The existence of these problems has also been exacerbated by the high rate of crimes which impedes development efforts, making life in such settlements more dangerous (Dinye & Acheampong, 2013). Another issue in the slums that have been found to encumber development is the insecure land tenure by inhabitants (Jankowska et al., 2011). With slum dwellers' lack of ownership and control over the land on which

Jamal APPIAH-KUBI

they live, they are discouraged to develop their neighborhoods with their scarce resources. Farouk and Owusu (2012) opined that their apathy to development has been strengthened by the threats of eviction and incidences of actual eviction. The low human capital development in slums in Ghana has also been cited as a reason for the low development (Awumbila et al., 2014). With low skills and knowledge about ways of solving their problem, coupled with poor health in such settlements, the population is not empowered to mobilize themselves for development initiatives.

With the numerous problems in the slums, community development has been a key strategy through which efforts are being made to solve such problems (Appiah-Kubi, 2020). While various approaches have been employed in community development efforts, two approaches that have been dominant over the years in all settings –rural, urban and slums – are the self-help and technical assistance approaches. The self-help approach is based on the inhabitants' ability to collaborate on understanding their problems and collectively overcoming them (Chiangmai, 2017). This approach has been the bedrock of participatory development, as Tamuno and Iroh (2012) argue that members of communities who are bonded by the spirit of mutual aid, reciprocity and interdependence are motivated to collaborate towards the achievement of collectively defined goals. Although some self-help projects have been undertaken in urban spaces, this approach has predominantly been adopted in rural community development due to the strong ties that exist among the inhabitants (Akpomuvie, 2010). Furthermore, while the approach is underscored by community initiatives, Laird (2007) asserts that some external assistance in the form of financial support or technical expertise is sought in some self-help projects. The adoption of the self-help approach in community development in Ghana can be seen in the Henderson Box Water Project, in which various rural communities, with the government's assistance executed projects to provide portable water (Bonye et al., 2013). In this water project, the local government upon identifying the need for potable water in some rural communities, worked with the rural dwellers to decide upon the sites of the projects. Implementation of such collectively planned projects was then done with a significant reliance on local resources including labor.

With the self-help approach, inhabitants of communities are empowered to understand their situation and develop their communities with much reliance on their social capital and other resources (Chappell & Funk, 2010; Robinson & Green, 2011). Samah and Ndaaji (2012) also opined that since the approach emphasizes the utilization of local resources, it promotes self-reliance within communities, and promotes community empowerment. Regardless of the advantages associated with its adoption, the execution self-help projects in recent times have reduced as a result of heightened poverty in communities, inhibiting inhabitants' ability to mobilize resources

*Approaches Adopted or Community Dynamics? Interrogating the Reasons for
Unsustainable Community Development in Ghanaian Slums*

for projects (Brass, 2011). This has left much of the community development work on external agencies who utilize their resources in the execution of already determined projects, based on their program for the period (Nikkhah & Redzuan, 2010).

The technical assistance approach involves the execution of projects by community development agencies with the aim of improving the socio-economic conditions within communities. Organizations that drive this approach in Ghana include state agencies such as DCD and the local assembly, who utilize state resources to execute projects. Beside these agencies, NGOs and faith-based organizations (FBOs) also adopt the approach to execute projects which may be based on their program for a stipulated period, or information gathered from target communities about their needs (Bonye et al., 2013). Mugisha (2015) argues that this approach is crucial in supporting and strengthening local people's capacities to develop their communities. Considering that community developers adopting this approach are usually external to the beneficiary communities, the processes employed in projects may be new to the inhabitants, and hence requires time and training for them to understand the projects and their essence to the people (Mugisha, 2015). Bonye et al (2013) accentuate the importance of education and sensitization in technical assistance-based efforts in their assertion that such processes encourage community members to support and participate in projects as a result of the understanding gained.

Unlike the self-help approach, the technical assistance approach is prominent in the urban space, although it has also been adopted in rural communities. Within the urban space especially the slums where there is low collaboration as a result of the weak bonds between many inhabitants coupled with the high level of poverty, the technical assistance approach has been adopted in many projects (Brass, 2011). Although the utilization of external resources underscores the technical assistance approach, Laird (2007) opined that members of beneficiary communities contribute resources such as labor and information about their communities that pertains to the projects. An advantage associated with this approach is that it enables projects that require technical expertise to be executed by community developers who already possess such expertise without placing the stress of acquiring such skills on the community inhabitants. An example of projects in Ghana in which the technical assistance approach has been adopted is the affordable housing project. In this project, NGOs who are funded by international development agencies (IDAs) utilize their resources to build houses with toilet facilities, which are rented out to the slum dwellers at considerably lower rents. However, Ekdale (2014) posits that the sustainability and maintenance of technical assistance projects could be compromised, as the minimal participation of the inhabitants means they are not well informed and equipped with expertise to maintain executed projects.

Jamal APPIAH-KUBI

Another crucial element in community development in slums is the dynamics in the communities. A key element to be considered is the relationship between the slum dwellers. According to Ziblim, Sumeghy and Cartwright (2013), there are fragile relationships between the inhabitants of many slums. This inhibits cooperation between them, and in essence impedes collective actions aimed at developing their communities. A reason for the weak connection between slum dwellers is the high ethnic diversity which is characteristic of many slums across the globe (Srivastava, 2013).

Other dynamics identified in slums are poverty and vulnerability, social stress, inappropriate locations and the illegal and informal status of such settlements (The Housing Development Agency [(HDA), 2012]. The dynamics in slums in developing countries are similar as a result of the similarities in the developmental problems faced in these countries. For example, slum dwellers in Nairobi are threatened by mass poverty, conflicts, contagious diseases and economic, social and ecological hazards, as a result of the high level of unemployment, high crime rates, lack of energy, inadequacy of schooling facilities and lack of proper governance (Mutisya & Yarime, 2011). These problems are also faced in Ghanaian slums as observed by many studies (Abu-Salia, Osmannu & Ahmed, 2015; Cobbinah, Poku-Boansi & Asomani-Boateng, 2016; Tutu, 2013). Commenting on conflicts in slums, Kimani (2017) and Mutisya and Yarime (2011) argue that they are bred by economic hardships, disputes over land and high ethnic diversity. Srivastava (2013) also added that the high ethnic diversity has led to the lack of unitary leadership and common interest in slums, thereby impeding development efforts. While these features have necessitated the execution of projects, their negative nature has hindered community support and participation in many projects, and eventually rendered many unsuccessful (Agarwal, Satyavada, Kaushik & Kumar, 2018; Zulu, Beguy, Ezeh, Bocquier, Madise, Cleland & Falkingham, 2011).

Theoretical framework

This study is underpinned by the theory of community participation because much emphasis is placed on community participation in projects. Key proponents of this theory are Sherry Arnstein (1969) and John Abbott (1995). Community participation refers to the engagement of members of a community in activities undertaken in their community to improve their conditions (Samah & Aref 2011). This takes many forms including contributing labor, financial resources and time, and providing information about their communities. While the participation of community inhabitants in projects undertaken in their neighborhoods is crucial to the success of such projects and communities' ability to own the projects, it depends on the approaches adopted in the projects and the conditions that exist in the communities. The ability to design and implement projects according to the prevailing dynamics in a

*Approaches Adopted or Community Dynamics? Interrogating the Reasons for
Unsustainable Community Development in Ghanaian Slums*

community encourages the inhabitants to not only support, but also commit their resources into the execution of such projects. Community members' participation in the execution of projects, reinforces their sense of social empowerment (Chavis & Wandersman, 1990) and aids in enhancing human development (Oakley, 1991).

Community participation in projects is in the form of a ladder which ranges from lower participation to higher participation. According to Arnstein (1969), there is high community participation in projects that are initiated and carried out by communities themselves, because they share common knowledge on the processes involved and the essence of such projects. This means that participation is bound to be high in self-help projects. However, projects undertaken by external community developers (thus technical assistance approach) can enjoy high community participation if the dynamics of the community, as well as the viewpoints of the inhabitants, are factored into the projects. On the contrary, there is low community participation in projects that are initiated by external agencies where the inhabitants do not have much insight and requisite skills in some technical projects. However, Okech and Lelegwe (2016) argue that through sensitization about projects, community inhabitants can understand projects and be motivated to participate in both self-help and technical assistance projects.

If the approach adopted in projects and the dynamics of a particular community promotes high community involvement, inhabitants will acquire skills which will be useful in utilizing local resources to initiate, execute and sustain projects on their own as a result of their participation in projects (Abbott, 1995; Brueggemann, 2006). This accentuates the importance of community participation in community development as it is directly linked with the success of efforts. Considering that the empowerment of community inhabitants is one of the goals of community development through which they acquire skills and understand their situation, the participation of slum dwellers in Ghana in community development efforts needs to be engendered. According to the theory adopted in this study, the ability of stakeholders of projects in such informal settlements to approach them in ways that fit the dynamics of slums would empower slum dwellers and make projects more beneficial to the communities.

Methods and materials

This study was conducted in three slums in Ghana, namely, Old Fadama, Nima and Ashaiman. Old Fadama and Nima are located within the enclave of Accra whereas Ashaiman is about 30 kilometers away from Accra Central. These communities were selected for the study because they face a plethora of problems including poverty, poor housing, poor sanitation, lack of potable water, overcrowding and insecure land tenure (Ablo & Yekple, 2018; Paller, 2012). Furthermore, although many projects and campaigns have been undertaken in these communities, many of their problems

Jamal APPIAH-KUBI

persist. They, therefore, suited the study as it sought to interrogate the reasons for the failure of projects with an emphasis on the approaches adopted and community dynamics. The qualitative method of inquiry was adopted for this study. This is because the emphasis was placed on people's views about community development efforts carried out in selected urban slums in Ghana, based on their experience in the practice (Merriam, 2009).

Primary data were used for the study. This was done through interviews and observation of some activities such as group meetings on projects. While the observations aided the researcher to gain insight into the processes in projects, the interviews were conducted on issues related to the suitability of approaches adopted in projects and how the dynamics in the slums have inhibited projects. Data collection took place within 6 months (January – June 2017) during which regular visits were made to the target slums. Upon the researcher's formal introduction to the leadership of the slums and community development agencies, participants were purposively sampled, based on their knowledge and experience gained through active participation in projects undertaken in the slums within the last three years to the date of data collection. Out of the 30 participants recruited, there were 12 slum dwellers, 12 community developers, three assembly members of the communities and three chiefs. The community developers were selected from NGOs and DCDs. The NGOs are entities funded by IDAs to undertake projects which are usually designed according to their program outline. The DCDs are governmental agencies in districts, municipalities and metropolitan areas in the country, responsible for the development of local communities. An equal number of participants were recruited from each of the three slums.

The interviews were conducted in English and Twi (one of the most popular dialects in Ghana) depending on participants' language proficiency. These two languages were used because the researcher is proficient in both and both are popular in the slums, thereby limiting the need for a translator. Data were collected through voice recording with the permission of participants and notetaking. Data were analyzed using Creswell's (2013) data analysis spiral. With this framework, data obtained from the interviews were organized through transcription. Interviews conducted in Twi, were translated to English by the researcher during transcription. After this, data were familiarized with by reading the transcripts and making meaning of them. Themes and sub-themes were then developed from the data by grouping similar or related ideas according to the research questions. The data were then interpreted by defining the developed themes and attributing reasons to the definitions given to the themes. Finally, data were presented in accordance with the research questions. Some quotes from the interviews are also presented to buttress some findings.

Approaches Adopted or Community Dynamics? Interrogating the Reasons for Unsustainable Community Development in Ghanaian Slums

Ethical issues that were considered are informed consent, voluntary participation, confidentiality and the avoidance of plagiarism. Regarding informed consent, participants' permission was sought before they were engaged in the study. Prior to their consent being sought, the purpose of the study, as well as the benefits and risks they could have been exposed to as a result of their participation in the study, were explained to them. Participants were also not coerced into participating in the study. They were also informed that they were free to recuse themselves from the study whenever they felt uncomfortable to continue. Confidentiality has also been observed in this study by ensuring that the names and other attributes that could reveal the identity of participants have not been used in the findings. Plagiarism has also been avoided by acknowledging all scholarly ideas that have been used in this study.

Table 1: Socio-demographic characteristics of participants

Age		Sex		Experience of community developers	
25 – 34 years	7	Male	22	Less than 5 years	7
35 – 44 years	14	Female	8	5 years or more	5
44 – 54 years	9				
Total	30	Total	30	Total	12

Note: All the inhabitants, chiefs and assembly members had experienced community development projects in their respective communities.

As presented in Table 1 above, the ages of the participants ranged from 25 – 54 years, with seven of them aged 25 – 34 years, 14 aged 35 – 44 years, and the remaining 9 aged 45 – 54 years. Out of the 30 participants, 22 were males while 8 were females. Regarding the experience of community developers in the slums, 7 of them had been involved in projects for less than five years while the remaining 5 had been in community development for five years or more. All the inhabitants, chiefs and assembly members had also been involved in the implementation of projects in their respective communities for at least three years.

Results and discussions

While community development has been crucial in the efforts to improve upon the conditions in the slums studied, it was revealed that such efforts have not been successful in these communities. The failures encountered in community development efforts in Ghanaian slums were found to have been caused by both the approaches adopted in the projects undertaken and dynamics in such settlements. This means that the challenges encountered cannot be blamed in their entirety on anyone, but the

Jamal APPIAH-KUBI

interplay of both factors. The remaining section of this paper illustrates how the above-stated factors have marred projects undertaken.

Approaches adopted in community development in slums in Ghana and their shortfalls

Community development in Ghanaian slums employs both the self-help (bottom-up) and technical assistance (top-down) approaches, although it is dominated by the latter, due to the limited resources at the disposal of the slum dwellers. In self-help projects, the inhabitants collectively define their problems and execute projects to address them. While the projects come from the people themselves, they sometimes seek assistance from external agencies such as NGOs and DCD – two organizations that have been instrumental in urban slum development in the country. The key issue here is that the projects come from the people themselves based on their needs. An example of self-help projects is the footbridges built in some neighborhoods in Ashaiman. In these projects, the inhabitants upon collectively deciding on the project, make monetary contributions to raise funds with assistance from some NGOs:

In the footbridge project which I am sure you have seen, we came up with a plan and made contributions to build it... the constructor at the municipal assembly was also helpful with ideas on how to build it and some materials like wood and cement (Chief).

While this approach has been successful in some projects, it is less popular in the slums due to the difficulty in acquiring resources and the apathy among some inhabitants due to their low sense of ownership of their communities. This has led to the domination of the technical assistance approach in projects, whereby the responsibility of resource acquisition is not born by inhabitants.

With the technical assistance projects, community developers who are from outside the communities introduce projects and undertake in the communities. The distinguishing element in this approach is that the agencies go to the communities to execute projects, sometimes with already designed programs and requisite resources acquired prior to their entry to the recipient communities, based on the agencies' plan for the period:

We are into providing houses, portable water and toilet facilities. So, we met with the municipal assembly and chiefs of those slums, and we were given land and the support we needed to execute the project (NGO community developer).

In order to clearly understand how projects executed in the various slums in Ghana have been compromised by the approaches adopted in such efforts, an explanation of the activities involved is important. Activities involved in community development in Ghanaian slums are community entry, survey, project design, project

*Approaches Adopted or Community Dynamics? Interrogating the Reasons for
Unsustainable Community Development in Ghanaian Slums*

implementation and project implementation. However, the way these processes are carried out and the actors involved depends on the approach adopted in a project. In self-help projects, there is no community entry as they are being undertaken by the inhabitants themselves. The inhabitants undertake the subsequent processes with or without the assistance of external agencies, depending on the availability of resources and expertise required for projects. The same above-listed processes are performed in technical assistance projects. In such projects, the community developers introduce themselves and their intentions to the communities through the local leaders such as chiefs and assembly members. They then seek support and participation from the communities through ways such as providing information about their needs, leasing land for projects and providing labor in the projects.

With the background that some projects have been undertaken by external agencies who have usually planned such efforts with limited input from the slum dwellers, sensitization as a means of educating the recipient communities has been important, to canvas community support and participation. The importance of this activity is captured in the following quote:

Sensitization has helped us in many key projects. Through this means, we can explain the whole project to the inhabitants, who are sometimes threatened that they could lose the land on which they stay. So, it helps as a support garnering tool (DCD official).

Although this has been carried out in some projects, it has not been fruitful in some instances due to the lackluster way they have been undertaken and the limited resources devoted to it. Consequently, there have been many projects in which community participation has been low due to inhabitants' limited understanding of such projects. As a result, the inhabitants are not able to acquire the needed skills to maintain such projects and replicate similar projects on their own, as postulated by the theory of community participation.

The two approaches have yielded some success in solving the problems faced in Ghanaian slums as revealed in the study. However, the way both approaches have been carried out in the face of the many negative dynamics in the slums (which will be looked at later) has rendered many projects unsuccessful. A key reason for the limited success in self-help projects is the high level of poverty which impedes many inhabitants' ability to contribute resources that are required for the projects. As a result of poverty, the slum dwellers have not been able to execute many projects for themselves although they have had the ideas and even initiated some efforts. This finding is captured in the following quote from an assembly member explaining the limited execution of self-help projects in slums under his jurisdiction:

Jamal APPIAH-KUBI

Of course, they (slum dwellers) understand their situation, and have even come up with projects... but they are unable to execute many of these projects unless the assembly or some NGOs help them with resources.

While poverty as a problem constricts all forms of community development endeavors, its impact on self-help efforts is more acute due to the primary responsibility of resource mobilization being shouldered by the poor inhabitants, as revealed in the quote above. The impact of poverty on self-help projects in the urban slums corroborates Campfens' (1997) assertion that income-generating projects in many rural communities in Ghana were impeded by participants' inability to mobilize requisite materials such as beads and solder after gaining vocational skills due to poverty.

Another reason for the unsuccessful self-help projects in Ghanaian slums is the heterogeneous composition of the inhabitants and its attendant weak bonds among them. By virtue of rural-urban migration is one of the main reasons for the emergence of slums, the composition of these informal settlements is much diversified, with inhabitants from different ethnic groups in the country and even beyond. The high ethnic diversity in these communities has led to the existence of different interests, needs and ideas about development in such communities. This has usually inhibited the building of strong ties which is a key prerequisite for self-help projects in such impoverished communities. Another reason for the weak ties in the informal settlements is the low sense of ownership among the inhabitants because they do not consider the slums as their native origins, and hence are not enthused to spare their limited resources to develop them. The absence of strong social and psychological ties among the inhabitants has encumbered collaboration among the inhabitants and its accompanying community participation in bottom-up projects:

You can tell some are simply not enthused about the development in the communities...many of them feel they are just journeymen and will leave one day... having people with all the tribal differences to work together has been difficult in many instances (Assembly member).

Although the technical assistance approach has been useful in many projects, the way it has been carried out where projects are designed and taken to the communities with little or no consultation with the inhabitants has not encouraged inhabitants' participation. Rather, it has alienated many from the implementation of the projects since they do not have much understanding due to their non-involvement in the design phase. The occurrence of this challenge confirms an argument of the theory of community participation that there is limited community participation in projects driven by external agencies due to the limited understanding of inhabitants about such projects, and their role in making them successful and sustainable.

Approaches Adopted or Community Dynamics? Interrogating the Reasons for Unsustainable Community Development in Ghanaian Slums

Community dynamics as impediments to community development in Ghanaian slums

Although poverty and ethnic diversity are key dynamics in the informal communities, they have been discussed above to illustrate how their interaction with the approaches of community development affect projects. Beside those two dynamics, other main dynamics found in Ghanaian slums include insecure land tenure, poor demarcation of settlements, low level of human capital, crime and lack of unitary leadership. These situations continue to render many community development efforts unsuccessful, regardless of the approach adopted. The insecure land tenure in the slums is a result of the lack of land ownership by the slum dwellers. This has inhibited many projects, looking at it from both economic and social developmental spectacles. Economically, the lack of land ownership has deprived inhabitants of the opportunity to gain credit facilities as capital for their businesses, with land being a major form of collateral for loans in Ghana. Without capital, many people especially women after acquiring vocational skills through the income-generating training programs, have not been able to establish their businesses. Over time, they lose the unexploited skills they gained through the training programs organized by DCD and some NGOs. Portraying the extent of the economic impact of lack of land ownership, a participant had this to say:

I think our training programs in soap and bead making has helped many inhabitants especially women to gain employable skills. But many are unable to make a living out of that because they do not have capital. Considering the high poverty, having collateral such as land would help them to get some loans to start something (DCD official).

Regarding the effect of their lack of land ownership on social development, many inhabitants are discouraged to participate in projects or develop the land. Slum-dwellers' reluctance to expend their already scarce resources to develop the land on which they live is as a result of their fear of being evacuated from their communities, considering the constant threat of evacuation meted on them. With the limited resources at their disposal, they are not motivated to participate in the development of properties to which they do not have legal ownership. This lackluster attitude to development efforts has intensified in recent years after inhabitants of Old Fadama (one of the major slums in Ghana) in 2016. The study also revealed some projects have been sabotaged by slum dwellers who consider such projects as ploys to evict them from the communities:

It took about a year before we were able to build the houses and toilet units in the community. the people opposed the project initially because they thought we were using that to kick them out of the community... it took a lot of sensitization

Jamal APPIAH-KUBI

to get their support, and that affected our budget too (NGO community developer).

This challenge has stagnated social development in Ghanaian slums, since many projects meant to provide safe houses, toilet facilities, portable water and storm drains have been compromised. The negative impact of insecure land tenure on community development has not been identified only in Ghana but in other countries. It lends credence to assertions made by studies that inhabitants' lack of land ownership has discouraged them from undertaking self-help projects due to their low sense of community ownership (Agbola & Agunbiade, 2009; Sherbiniin, Rahman, Barbieri, Fotso & Zhu, 2009). It also confirms Izugbara, Tikkanen and Barron's (2014) position that insecure land tenure in Kenyan slums has led to inhabitants' negative attitude towards projects in the form of non-participation, sabotage and hostility to development efforts in such settlements.

Another dynamic related to the insecure land tenure system in Ghanaian slums is the poor demarcation of land in the slums. With land in many informal communities not owned by the inhabitants, the demarcation of such plots of land has not been taken seriously in such communities. If the owners of such plots of land were settling on their properties, they could expedite their demarcation and development. However, with these slums being treated as an illegal settlement and hence governments' developmental efforts minimally felt in such communities, attention to the land including its demarcation has not been given much attention. This has inhibited the implementation of projects, as a result of the difficulty in identifying appropriate spaces for projects. The problem posed by the poor land demarcation in such communities is illustrated in a view shared below:

The settlement pattern in this area is haphazard. I am sure you can tell it yourself. People erect structures anyhow... and in the long run it has affected development. About two years ago we tried to build a school, but we could not find appropriate space (Assembly member).

This proves how problematic the poor demarcation of land in such communities is. If this negative dynamic is addressed, spaces of land can be identified for projects which would contribute to the development of these communities.

The low level of education and training attained by many slum dwellers has also negatively affected many projects. Many slum dwellers especially the second and third generation inhabitants who were born in these neighborhoods, have limited formal education and do not have any technical or vocational training. Although this is inimical to development, it is not surprising since there are no schools and training centers in some of these informal communities. Consequently, many inhabitants can only engage in menial jobs that do not require specialized skills. In such situations, these slum

*Approaches Adopted or Community Dynamics? Interrogating the Reasons for
Unsustainable Community Development in Ghanaian Slums*

dwellers have had a limited role to play in projects that require technical and vocational skills such as building projects. If many of the slum dwellers were skilled in professions such as masonry, carpentry and plumbing, they could work in such capacities, and effect, cut down the cost incurred in hiring such workers:

One of our main problems is unskilled human capital. Our youth are just running around, unable to assist in projects being undertaken...If we had skilled people, we could do many little things for ourselves... And looking at the younger ones who are not in school, our community could be in a lot of trouble even in the future (Slum dweller).

In the absence or limited presence of technically or vocationally skilled inhabitants, the cost of projects has been high, and this has impeded the completion of some projects, considering that many projects face resource constraints. This confirms Laird's (2007) report that projects undertaken in some communities in Accra by DCD were stifled by the inadequacy of resources. Furthermore, this observation about the low human capital lends credence to Awumbila, Owusu and Teye's (2014) assertion that low human capital in Ghanaian slums has constricted development efforts in such communities.

It was also revealed that crime in many slums has impeded community development in such areas. With minimal to no presence of security forces such as the police in many slums, various forms of crime are committed in these neighborhoods. Examples of criminal activities reported in these communities include theft and vandalism. These problems impede projects during their implementation and compromise the sustenance of projects undertaken through the destruction of properties. Vandalism in these informal settlements is as a result of the multiplicity of interests accompanying the high ethnic diversity and the limited presence of security presence. The inimical nature of these violent transgressions is manifested in the destruction of private properties such as cars and shelter, and state properties like security posts which are already scarce in these communities. About theft, some projects have been delayed as a result of the theft of already scarce resources mobilized:

Theft has affected some of the activities we undertake here...I remember a pipe water project we had with help from an NGO... At night some people went to the warehouse and stole bags of cement and some tools like a shovel. Already we face resource constraints...so this affects our ability to finish projects on time when people are stealing the materials (Chief).

Although theft in Ghana cannot be limited to only the slums, its effect has been more devastating considering the plethora of problems such as poverty and the limited incidence of projects being undertaken there. This means that the failure of these few

Jamal APPIAH-KUBI

projects causes the continued existence of the problems. This supports Dinye and Acheampong's (2013) report that crime in slum communities in Ghana impedes development, and thereby contributes to the deplorable situation in such communities.

The existence of plural leadership and its resultant lack of collectively agreed-upon unitary direction in Ghanaian slums have also stifled the execution of community development projects. As stated earlier, slums in Ghana are made of people from various ethnic groups and these groups are led by various traditional leaders. This has led to instances where there are conflicting directions towed by the people within a community, due to the different interests sought by various leaders and their respective subjects. This issue has delayed the execution of some projects or ruined them in their entirety, as a result of the friction created between tribal leaders and their subjects which is inimical to grassroots development. This is captured in the following quote from a community developer:

The internal friction between tribes and factions is another problem, and this is as a result of the existence of many traditional chiefs. This problem has delayed many projects, because it is not easy to get the tribal leaders to agree on projects, and get their subjects on board... About two years ago, funding for a storm drain project was diverted to another course as a result of such delays (NGO community developer).

With plural leadership comes different agenda which limit communities' ability to agree on unitary developmental goals. This problem impedes both self-help and technical assistance projects. With self-help projects, it encumbers collective decision making on community problems and collaboration on solving the problems. In technical assistance projects, it ruins optimal community support and participation in projects driven by external agencies. This situation has usually emerged in projects where community developers and other key stakeholders are perceived to have excluded some local leaders in community entry and initial consultation on projects, causing resentment among such leaders and their subjects. This leads to project non-participation or sabotage by the aggrieved group. This shows that although the technical assistance approach suits the slums with its provision of financial resources and technical expertise, plural leadership in many slums has posed as a great challenge to community participation in projects and the optimal success of such initiatives. The negative impact of the lack of unitary leadership on community development projects is not peculiar to projects in Ghanaian slums but in other communities across the globe. This is echoed in Srivastava's (2013) argument that the high ethnic diversity and plural leadership in many slums impedes development efforts implemented in such communities.

Approaches Adopted or Community Dynamics? Interrogating the Reasons for Unsustainable Community Development in Ghanaian Slums

The way forward

Considering that the interplay of the approaches adopted in projects and community dynamics have rendered many projects in Ghanaian slums unsuccessful, both elements need some modification. However, the key issues to which attention has to be paid are the influx of many rural dwellers to urban centers due to the poor living conditions in the rural communities in the country, and the emergence of slums some of whose living conditions are even worse than those in the rural communities. Against the background that rural-urban drift in Ghana is predominantly due to the limited economic, social and infrastructural development in the rural communities, there is the need for the various stakeholders of development in the country to resolve the problems in rural communities. With agriculture being the main source of employment in rural Ghana, the government through the Ministry of Agriculture and other associated departments should invest in the sector through measures such as providing seeds and farming tools for farmers and creating markets for agricultural products. This would motivate many rural dwellers to venture into agriculture upon their realization that the sector is lucrative. Furthermore, infrastructures such as schools, health facilities and road networks should be provided in the rural communities. The provision of such social amenities, coupled with development projects in rural Ghana would discourage many rural dwellers' migration into the cities, since the inhabitants would become content with life in their communities.

The slums that have emerged in the cities should also be subjected to efforts aimed at upgrading the conditions in such informal settlements. Considering that community development projects in these communities have not been sustainable due to the interplay of the dynamics of the neighborhoods and the approaches adopted, it is important that other development strategies are adopted. Regarding poverty alleviation in Ghanaian slums, cash transfer to the slum dwellers should be explored. Such a social protection program would be helpful in the slums, as it does not require much community bonding to succeed. The Livelihood Empowerment Against Poverty (LEAP) which is already operational in selected communities in the country should be championed in these slums whose poverty levels are among the highest in the country. Also, technical and vocational training programs which are also operational but not intensive in some slums should be intensified as a means of equipping the inhabitants with employable skills. These and other top-down infrastructural development efforts should be undertaken to not only ameliorate poverty, but also encourage the inhabitants to work towards developing their communities.

The approaches adopted in projects in Ghanaian slums also scrutinized by community developers and other stakeholders of projects. Considering the success achieved in community development projects in slums in many countries such as India

Jamal APPIAH-KUBI

and Brazil, the practice can be made more feasible and successful in Ghana as well. However, its potency can be enhanced by designing the projects based on the prevailing dynamics in such settlements. About modifications to the approaches, the technical assistance approach is being given attention in this paper. This is because it is the popular approach in the slums as a result of factors such as poverty and weak bonds which have inhibited many self-help projects. If it is strengthened and its impact in the communities is augmented, poverty would be reduced, and networks would be created among the slum dwellers so that they can undertake projects on their own.

In technical assistance projects, the community developers and other key stakeholders should actively involve the slum dwellers for whom the projects are meant, so that the projects will be designed based on their felt needs. They should also be encouraged to support the projects by participating in capacities they can such as providing labor and volunteering information that pertains to the projects being planned. In engaging them, the various groups in the communities should be engaged so that none of the groups would feel alienated from the efforts. This would help in fostering togetherness and cooperation in the slums for subsequent projects.

Additionally, more poverty reduction projects should be undertaken with the slum dwellers. One of the main factors that have inhibited the slum dwellers from executing self-help projects has been resource constraint as a result of poverty. This makes it imperative that much attention is paid to poverty alleviation projects in such neighborhoods. This can be done by engendering more income-generating skills in which the inhabitants would be trained in some trade such as soap making, bead making and ceramics, so that their acquired skills will be utilized to earn them a living. Although such projects are being championed by DCD and other NGOs in Ashaiman, it is on a relatively smaller scale and as such does not impact the lives of many people. Besides the income-generating projects, technical and vocational skills training programs targeting the youth should also be intensified. This could include carpentry, masonry, plumbing, steel works and electricals and electronic apprenticeship. Through this, the youth would be given hope for the future, empowered, and kept occupied so that the incidence of crime and violence can be curtailed. Such skills would be employed to establish trade, earn a living and alleviate poverty.

Continuous education and sensitization on projects should also be intensified prior to their commencement and throughout the various phases so that inhabitants can understand projects and their benefits to them. Through these processes, community support and participation in projects can be gained and promote successful and sustainable community development. Furthermore, community developers and the leadership of the communities should be open and transparent about the projects throughout their sensitization efforts so that inhabitants would understand the actual

*Approaches Adopted or Community Dynamics? Interrogating the Reasons for
Unsustainable Community Development in Ghanaian Slums*

goals of projects. This would help clear their suspicion of projects being used as ploys to evict them from their settlements and be willing to support and participate in projects.

Community developers should also involve the traditional leaders in Ghanaian slums in the projects. There are many traditional leaders in many slums in Ghana, depending on the ethnic diversity in the neighborhoods. Their multiplicity, has however, not diminished their authority and influence among their people. This means that traditional leaders some of whom are custodians of lands in the slums, can be useful in community development efforts if their authority and influence are capitalized upon. As leaders of the communities, their overt involvement in projects would motivate the inhabitants as subjects to also support the projects and participate in them. Additionally, getting the leaders to openly work together on projects and campaigns would help build a connection among them. If the leaders can collaborate on projects, then they can get their subjects to work together.

The lack of land ownership by the slum dwellers and improper demarcation of land in the slums should also be resolved. Some projects have been impeded due to the difficulty in obtaining space for implementation as a result of the poor demarcation and disputes over land in such informal settlements. Furthermore, their lack of land ownership has discouraged some inhabitants from developing their communities. This is exacerbated by the constant threat of eviction that has been faced by some slum dwellers in communities such as Old Fadama Agbogbloshie. The government and some traditional leaders who own land in those slums should, therefore, grant the slum dwellers ownership of land and expedite the proper demarcation of land in the Ghanaian slums. This would help them feel settled in their communities as the threat of eviction would be eliminated. They would then be motivated to commit their resources into undertaking self-help projects and participating in projects introduced in their communities by external community development agencies.

References

Abbott, J. (1995). Community participation and its relationship to community development. *Community Development Journal*, 30(2), 158-168.

Ablo, A. D., & Yekple, E. E. (2018). Urban water stress and poor sanitation in Ghana: perception and experiences of residents in the Ashaiman Municipality. *GeoJournal*, 83(3), 583-594.

Abu-Salia, R., Osmannu, I. K., & Ahmed, A. (2015). Coping with the challenges of urbanization in low income areas: an analysis of the livelihood systems of slum dwellers of the Wa Municipality, Ghana. *Current Urban Studies*, 3(02), 105-118.

Jamal APPIAH-KUBI

Afriyie, A. O. (2015). Communal non-formal financial market system development: A model for nnoboa market system. *European Journal of Accounting Auditing and Finance Research*, 3(3), 48-60.

Agarwal, S., Satyavada, A., Kaushik, S., & Kumar, R. (2018). Urbanization, urban poverty and health of the urban poor: Status, challenges and the way forward. *Demography India*, 36(1), 121-134.

Agbola, T., & Agunbiade, E. M. (2009). Urbanization, slum development and security of tenure: The challenges of meeting millennium development goal 7 in Metropolitan Lagos, Nigeria. A. de Sherbinin, A. Rahman, A. Barbieri, J.-C. Fotso, & Y. Zhu (Eds.), *Urban population-environment dynamics in the developing world: Case studies and lessons learned* (pp. 77-106), Proceedings of the International Workshop on Urban Population-Development-Environment Dynamics 11-13 June 2007, Nairobi, Kenya, Paris: Committee for International Cooperation in National Research in Demography.

http://www.ciesin.columbia.edu/repository/pern/papers/urban_pde_fm.pdf

Akpomuvie, O., B. (2010). Self-help as a strategy for rural development in Nigeria: A bottom-up approach. *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences*, 2(1), 88-111.

Amoako, C & Cobbinah, P., B. (2011). Slum Improvement in the Kumasi Metropolis, Ghana- A Review of Approaches and Results. *Journal of Sustainable Development in Africa*, 13(8), 150-170.

Appiah-Kubi, J. (2018). Challenges encountered in community development in urban slums: A study of Ashaiman, Ghana. *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research*, 42(1), 81-93.

Appiah-Kubi, J. (2020). Overcoming community development challenges in urban slums. *Journal of Human and Health Services Administration*, 42(4), 395–427.

Arnstein, S., R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of American Institute of Planners*, 35(4), 216-224.

Awumbila, M., Owusu, G., & Teye, J. K. (2014). Can rural-urban migration into slums reduce poverty? Evidence from Ghana. *Migrating Out of Poverty Working Paper*, 13, 1-41.

Bonye, S. Z., Thaddeus, A. A., & Owusu-Sekyere, E. (2013). Community development in Ghana: Theory and practice. *European Scientific Journal*, 9(17), 79-101.

Brass, J., N. (2011). Why do NGOs go where they go? Evidence from Kenya. *World Development*, 40(2), 387–401.

*Approaches Adopted or Community Dynamics? Interrogating the Reasons for
Unsustainable Community Development in Ghanaian Slums*

Brueggemann, W., G. (2006). *The Practice of Macro Social Work*. (3rd Ed.). Australia: Thomson Brooks/ Cole.

Butala, N. M., van Rooyen, M. J. & Patel, R. B. (2010). Improved Health Outcomes in Urban Slums through Infrastructure Upgrading. *Social Science & Medicine*, 71, 935-940.

Campfens, H. (Ed.). (1997). *Community development around the world: Practice, theory, research, training*. Toronto: University of Toronto Press.

Chappell, N., L. & Funk, L., M. (2010). Social capital: Does it add to health inequalities? *Social Indicators Research*, 99, 357-373.

Chavis, D. M., & Wandersman, A. (1990). Sense of community in the urban environment: A catalyst for participation and community development. *American Journal of Community Psychology*, 18(1), 55–81.

Chiangmai, C. N. (2017). Creating efficient collaboration for knowledge creation in area-based rural development. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 38(2), 175-180.

Cobbinah, P. B., Poku-Boansi, M., & Asomani-Boateng, R. (2016, December). Urbanisation of hope or despair? Urban planning dilemma in Ghana. In *Urban Forum* (Vol. 27, No. 4, pp. 415-432). Springer Netherlands.

Creswell J.W. (2013) *Qualitative inquiry and research design. Choosing among five approaches* (3rd Edn). Los Angeles: Sage Publication.

Dako-Gyeke, M., & Kofie, H. M. (2015). Factors influencing prevention and control of malaria among pregnant women resident in urban slums, Southern Ghana. *African Journal of Reproductive Health*, 19(1), 44-53.

Danso-Wiredu, E. Y., & Midheme, E. (2017). Slum upgrading in developing countries: lessons from Ghana and Kenya. *Ghana Journal of Geography*, 9(1), 88-108.

Dinye, R., D & Acheampong, E., O. (2013). Challenges of slum dwellers in Ghana: The case study of Ayigya, Kumasi. *Modern Social Science Journal*, 2(2), 228-255.

Ekdale, B. (2014). "I wish they knew that we are doing this for them" Participation and resistance in African community journalism. *Journalism Practice*, 8(2), 181-196.

Farouk, B. R., & Owusu, M. (2012). "If in doubt, count": the role of community-driven enumerations in blocking eviction in Old Fadama, Accra. *Environment and Urbanization*, 24(1), 47-57.

Gillespie, T. (2018). Collective self-help, financial inclusion, and the commons: Searching for solutions to Accra's housing crisis. *Housing Policy Debate*, 28(1), 64-78.

Jamal APPĪAH-KUBĪ

Ishtiaque, A., & Mahmud, M. S. (2017). Migration objectives and their fulfillment: A micro study of the rural-urban migrants of the slums of Dhaka city. *Geografia-Malaysian Journal of Society and Space*, 7(4), 24-29.

Izugbara, C., Tikkanen, R. & Barron, K. (2014). Men, masculinity, and community development in Kenyan slums. *Community Development*, 45(1), 32-44.

Jankowska, M., Weeks, J. & Engstrom, R. (2011). Do the most vulnerable people live in the worst slums? A spatial analysis of Accra Ghana. *Annals of GIS*, 17(4), 221-235.

Kimani, C. (2017). Faith based groups' role in conflict solution in Nairobi slums. *European Journal of Philosophy, Culture and Religion*, 1(1), 66-76.

King, R. S., & Amponsah, O. (2012). The role of city authorities in contributing to the development of urban slums in Ghana. *Journal of Construction Project Management and Innovation*, 2(1), 285-313.

King, R. S., Amponsah, O., & Quansah, D. A. (2012). Productive uses of energy in enterprises in slums in Ghana. *International Journal of Social Science Tomorrow*, 1(5), 1-10.

Laird, E., S. (2007). Rolling back the African State: Implications for social development. *Social Policy and Administration*, 41(5), 465-486.

Merriam, S. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco, California: Jossey-Bass.

Mugisha, V. M. (2015). Toward purposeful individual capacity strengthening: alternative considerations for Western NGOs. *Development in Practice*, 25(2), 247-258.

Mutisya, E., & Yarime, M. (2011). Understanding the grassroots dynamics of slums in Nairobi: The dilemma of Kibera informal settlements. *International Transaction Journal of Engineering, Management and Applied Sciences and Technologies*, 2(2), 197-213.

Nikkhah, H. A., & Redzuan, M. R. B. (2010). The role of NGOs in promoting empowerment for sustainable community development. *Journal of Human Ecology*, 30(2), 85-92.

Oakley, P. (1991). *Projects with people: The practice of participation in rural development*. Geneva: International Labour Organization.

Okech, T. C., & Lelegwe, L. S. (2016). Community participation in donor funded projects among pastoral community of Northern Kenya. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 4(9), 588-599.

Paller, J. W. (2012). *Political accountability in Ghanaian slums: Evidence from the grassroots*. Accra: Ghana Center for Democratic Development.

Approaches Adopted or Community Dynamics? Interrogating the Reasons for Unsustainable Community Development in Ghanaian Slums

Robinson, J., W. & Green. G., P. (2011). *Introduction to community development: Theory, practice, and service-learning*. Los Angeles, California: Sage Publications.

Salifu, A., Francesconi, G. N., & Kolavalli, S. (2010). A review of collective action in rural Ghana, No 998, *IFPRI (International Food Policy Research Institute) discussion papers*.

Samah, A. A., & Ndaaji, M. N. (2012). Women participation in self-help development projects as an instrument for rural women empowerment in Nigeria. *Journal of American Science*, 8(4), 763-771.

Samah, A., A. & Aref, F. (2011). The theoretical and conceptual framework and application of community empowerment and participation in processes of community development in Malaysia. *Journal of American Science*, 7(2), 186-195.

Sherbiniin, A., Rahman A., Barbieri, A., Fotso, J.C. & Zhu, Y. (Eds.). (2009). *Urban Population-Environment Dynamics in the Developing World: Case Studies and Lessons Learned*. Proceedings of the International Workshop on Urban Population-Development-Environment Dynamics 11-13 June 2007, Nairobi, Kenya, Paris: Committee for International Cooperation in National Research in Demography. http://www.ciesin.columbia.edu/repository/pern/papers/urban_pde_fm.pdf

Srivastava, A. K. (2013). Leaders of slum dwellers: A study based on slums of Jaipur City. *Journal of Humanities and Social Science*, 8(2), 18-24.

Stacey, P., & Lund, C. (2016). In a state of slum: Governance in an informal urban settlement in Ghana. *The Journal of Modern African Studies*, 54(4), 591-615.

Tamuno, S., O. & Iroh, W., O. (2012). Community self-help projects and rural development in Ohafia local government area. *Journal of Sustainable Development in Africa*, 14(4), 57-69.

The Housing Development Agency [HDA] (2012). Annual Report for 2011-2012. http://www.thehda.co.za/uploads/images/HDA_AR_lowres.pdf

Tutu, R. A. (2013). Self-rated resilience among young migrants in old Fadama, Accra, Ghana. *GeoJournal*, 78(4), 709-725.

Ziblim, A., Sumeghy, M. G., & Cartwright, A. (2013). The dynamics of informal settlements upgrading in South Africa. *Habitat International*, 37, 316-334.

Zulu, E. M., Beguy, D., Ezeh, A. C., Bocquier, P., Madise, N. J., Cleland, J., & Falkingham, J. (2011). Overview of migration, poverty and health dynamics in Nairobi City's slum settlements. *Journal of Urban Health*, 88(2), 185-199.

GÜVENLİK PERSONELİNİN RİSK ALMA EĞİLİMİ

Olca YILMAZ

TED Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
olca.yilmaz@tedu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-4740-3782

Erman M. DEMİR

Başkent Üniversitesi, Yaratıcı Kültür Endüstrileri Araştırma ve Uygulama Merkezi
medemir@baskent.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-7123-5742

Makale Geliş Tarihi: 23.02.2019 **Makale Kabul Tarihi:** 22.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Yılmaz, O. & Demir, E. M. (2020). Güvenlik personelinin risk alma eğilimi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(46), 415-432.

Öz

Güvenlik sektörü çalışanlarının bireysel düzeydeki eylemlerinde istikrarlı ve güvenilir çalışanlar olmaları, bununla birlikte kabul edilebilir ölçülerde risk almaları sektörün geleceği ve toplumun güvenliği için önemli bir konu olarak düşünülebilir. Bu araştırma ile güvenlik sektörü çalışanlarının performansları ile risk alma eğilimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. İlişkisel tarama yöntemi kullanılan araştırmanın çalışma grubunu bir güvenlik kuruluşunun Türkiye'nin çeşitli illerinde görev yapan 662 yetişkin çalışanı oluşturmaktadır. Katılımcıların 642'si (%97) erkek, 20'si (%3) kadındır. Çalışma grubu yaşları 23 ile 56 arasında değişen yetişkinlerden oluşturulmuş ve yaş ortalaması 34.62'dir. Araştırma sürecinde veriler katılımcının bilgisayar sistemi ile risk alma tercihi (RİSİKO) testine tabi tutulması ve eş zamanlı olarak katılımcıya ilişkin bilgi toplama formunun personel özlük dosyalarından faydalanılarak amir tarafından doldurulması yoluyla toplanmıştır. Verilerin analizinde Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkisini belirlemek amacıyla post-hoc testlerden biri olan Tukey testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda risk alma eğilimlerine göre; yönetici yetkinlik puanlarının ve yönetici güvenilirlik puanlarının anlamlı düzeyde fark gösterdiği bulunmuştur. Ancak disiplin ceza durumu ve ödül durumu ile kurs ve tazeleme eğitimi başarısı açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Risk alma eğilimi, başarı motivasyonu, personel seçimi, güvenlik sektörü

RISK TAKING TENDENCIES OF SECURITY PERSONNEL

Abstract

The fact that the security personnel should be steady and reliable employees considering their individual actions and have sensible risk taking behaviors may be considered as an important issue for the future of the society. This research aims to determine the relationship between performance and risk-taking tendencies of the security sector employees. Correlational survey model was used with a study group consisting 662 adult employees of a security organization functioning in various provinces of Turkey. Of the participants, 642 (97%) were male and 20 (3%) were female. The study group consisted of adults aged from 23 to 56 and the mean age was 34.62 years. Risk taking tendency data were collected using a computer-adapted system (RISIKO) while simultaneously collecting the information within the personnel documentary files. Tukey test, which is one of the post-hoc tests, was used to determine the effect of independent variables with dependent variables after applying MANOVA is used. It was found that there was a significant difference between the supervisor competency and reliability scores in terms of risk taking tendency. However, no significant difference was found in terms of disciplinary punishment and rewards and the success completion of vocational training.

Keywords: Risk taking tendency, achievement motivation, personnel selection, security sector

1. Giriş

İnsan kaynakları süreçleri iş gören yetenekleri ile iş gerekleri arasındaki en iyi ilişkiyi bulmak için kişilik, eğitim düzeyi, yetenek ve ilgi alanlarını inceleyerek, uygun göreve yönlendirmeyi içerir (Demartini, 2014:9). Bütün değerlendirme aşamaları, etkin personel kararları vermek amacıyla gerçekleştirilir. Bu süreçteki her aşama, işe alınması durumunda hangi bireylerin başarılı olacağını tahmin etme esasına dayanır (De Cenzo ve Robbins, 1996). Bir işe başvuran adaylar arasından belli kural ve yöntemlere göre seçme yapmak işlemine verilen isim olan personel seçme süreci (Chatmen, 1989), örgüt tarafından üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Bir organizasyonda yüksek performanslı bireylerin istihdam edilmesi organizasyonel performansı artırırken, düşük performanslı bireylerin istihdamı işveren için bir maliyet artışı anlamına gelecektir (Brudan, 2010; Shamsi, 2010). Bununla birlikte personel seçiminin kendisi de son derece maliyetli bir uygulama gibi algılanabilir (Cascio ve Aguinis, 2010). Ancak bu uygulama her sektörel oluşum için hayati değere sahip olmakla birlikte doğru yapıldığında bu maliyet rahatlıkla karşılanabilmektedir.

Organizasyonlar doğru iş için doğru insanı seçip, iyi bir eğitim ve uygun bir ortam sağladıklarında bu kişiler sadece iyi sonuçlar oluşturmakla kalmaz, ayrıca organizasyonda daha uzun süre kalma eğilimi gösterirler (Collings ve Mellahi, 2009). İş için uygun niteliklere sahip bireyler diğer bireylere, işin kendisine ve genelde örgüte karşı tutum ve davranışları olumlu ve yapıcı yönde olurken, uygun olmayan

seçim ve atamalar, genellikle huzursuzluğa, moral bozukluğuna ve sonuç olarak işten ayrılmalar nedeniyle yüksek bir iş gücü devir oranına yol açmaktadır (Yelboğa, 2008). Özetle doğru gerçekleştirilmemiş bir seçimin organizasyon için telafisi güç zararları olabilecektir. Bir organizasyon son teknolojik kaynaklar ve en iyi fiziksel koşullara sahip olsa da doğru insanları bünyesinde barındırmıyorsa beklediği sonuçlara erişmekte zorlanacaktır (Chabault, Hulin ve Soparnot, 2012). Bu çıkarım tüm sektörel etkinlikler için geçerlidir. Anlaşılacağı gibi etkili değerlendirme yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen, işin gereklilikleri ile bireyin özelliklerinin eşleştirilmesi, işgücünün kalite ve üretkenliğini çok büyük oranda artırabilir (Murphy ve Maree, 2006).

Bireylerin işe yönelik özellikleri, insan kaynakları yönetiminin en önemli bileşenidir. Bu nedenle personel seçimi, insan kaynakları yönetiminde başarı sağlamanın ön koşuludur. Çünkü bu süreçte yapılan hataların sonradan düzeltilmesi oldukça güç ve maliyetlidir (Yelboğa, 2008). Özellikle güvenlik ve sağlık gibi sektörlerde risk almayan ya da kontrolsüz risk alan personel istihdamının sonuçları çok ağır olabileceği düşünülebilir. Bu nedenle risk alma eğiliminin ve bu eğilimi etkileyen bileşenlerin araştırılmasında psikometrik ölçümlerin kullanılması önem kazanmaktadır.

Küresel düzeyde tehditlerin arttığı günümüzde, bu araştırmanın örneklemini de oluşturan özel güvenlik sektörü, risklerin yönetilmesi için gittikçe daha önemli bir (araç) alan haline gelmektedir (Mathews, 2015). Türkiye’de özel güvenlik hizmeti sunulan kurumlar, özel güvenlik şirketi ve personeli sayısı her geçen gün artmaktadır (Cerrah, Çevik, Göksu ve Balcioğlu, 2009). Türkiye’de özel güvenlik sektörü, toplumun artan küresel riskler karşısında “güvenli olmak güvenli yaşamak” gibi ihtiyaçlara cevap veren bir rol üstlenmektedir (Uçkun, Yüksel ve Demir, 2012: 29). Sektörün geneline ilişkin bu tespitler, sektör çalışanlarının bireysel düzeydeki eylemlerinde istikrarlı ve güvenilir birer çalışan olmaları, zekice risk almaları (Mathews, 2015) sektörün geleceği ve toplumun güvenliği için önemli bir konu haline gelmiştir. Bu araştırma ile güvenlik sektörü çalışanlarının performansları ile risk alma eğilimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Gün geçtikçe önemi artan güvenlik sektöründe çalışmaya başlamak için bireyin sahip olması gereken asgari koşullar oldukça düşük iken, kamu kurumları bu sektöre ilişkin iyileştirici yasal düzenlemeleri uygulamaya koymamaktadır (Prenzler, Earle ve Sarre, 2009). Aynı zamanda özel güvenlik görevlilerinin ücretleri, eğitim ve artan küresel riskler konusundaki hazırlık düzeyleri yetersiz; işgücü devri oranları ise ortalamadan oldukça yüksektir (Gotbaum, 2005; Mil, 2014). İnisiyatif alma ve sonuca yönelik davranma davranışsal boyutları özel güvenlik personelinin iş analizi sonuçları arasında yer almaktadır (Moscoso ve Salgado, 2001). Fiziksel şiddet, hakaret ya da saldırılar şeklindeki mesleki tehlikeler özel güvenlik görevlilerinin maruz kaldıkları riskler arasında sayılmaktadır (Button, 2016). Bu bağlamda özel güvenlik görevlileri artan riskler karşısında yetersiz hazırlıkla karar alma ve aldığı karar doğrultusunda belirgin eylemlerde bulunma durumundadır. Güvenlik

görevlisinin çalışma koşullarından kaynaklanan riskler ve sektörün çalışan profili ile birleştiğinde personelin eğilimlerinin psikometrik değerlendirmesi önem kazanmaktadır.

Özellikle güvenlik sisteminde, silah bilgisi gibi konularda bilgi sahibi olan özel güvenlik personelinin terör ya da organize suçlara kayması riski göz önüne alınarak özel güvenlik hizmetlerinde denetim ve izleme yöntemleri gerekli görülmektedir (Mil, 2014). 100'den fazla iş tanımına ek olarak 51 özel güvenlik yöneticisi ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen özel güvenlik personeli yetkinlikleri arasında karar kalitesi, idari cesaret, sakin kalabilme, belirsizliğe dayanabilme ve zekice risk almak yer alır (Mathews, 2015: 62, 177). Mathews'a (2015) göre; karmaşıklaşan risk ortamında özel güvenlik sektörü açısından görev ve yetkinlikleri belirginleştirmek, standart ve yetkinliklere ilişkin kanıta dayalı çalışmalar gerçekleştirmek gerekmektedir. Bu nedenlerle özel güvenlik sektörü çalışanlarının risk alma eğilimini belirlemek ve bu eğilimi etkileyebileceği düşünülen ödül ve ceza sistemi, mesleki eğitimler ve yönetici değerlendirmelerinin araştırılmasına ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Performans değerlendirmeleri insan kaynakları yönetiminin temelidir. Değerlendirme sonuçları da insan kaynakları kararlarında ana unsur olarak kullanılır (Brown, Hyatt ve Benson, 2010). Bu yönüyle performans değerlendirmeleri organizasyonların insan kaynaklarının etkili kullanımında yararlandıkları önemli bir araç rolünü üstlenir (Prowse ve Prowse, 2009). Türkiye'de de bugün birçok şirket de adayları, kişilik özellikleri ve yetkinliklerine göre sınıflandırmaktadır. İhtiyaç duyulan pozisyona ve görev tanımına uygun olan adaylara ilk önce çeşitli kişilik envanterleri uygulanmaktadır.

Çok iyi düzeyde bir organizasyonel başarıyı yakalamada kritik bileşenlerden birisi yine çok iyi düzeyde gerçekleştirilmiş personel değerlendirme ve gelişimi sürecidir. Bu konudaki uluslararası çalışmalar psikometrik değerlendirmelerin organizasyon çalışanlarının hem işe ilk alımında hem de terfi sisteminde önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Etkili bir psikometrik değerlendirme, çalışanların gelişim sürecinde de anahtar rol üstlenmektedir (Owen ve Taljaard, 1996; Van der Merwe, 2002).

Güvenlik sektöründeki organizasyonlar düşünüldüğünde çalışanların sahip olmaları gereken en önemli becerilerin psikomotor yetenekler başlığı altında toplandığı görülmektedir. Psikomotor yetenek; algı sistemleri (veya beş duyu organı) ile beyin (algısal bilgilerin yorumlandığı bölge) ve vücut (algısal uyarıcılara tepkilerin verildiği bölge) arasındaki etkileşim süreci olarak tanımlanabilir (Tan, 2006). Özel güvenlik personelinin beklenen karar kalitesi, idari cesaret, sakin kalabilme, belirsizliğe dayanabilme ve zekice risk alma gibi yetkinlikler (Mathews, 2015: 62, 177) onları diğer iş türlerinden ayırmaktadır. Aynı zamanda psikomotor yeteneklerin davranışa dönüşmesinde personelin kişilik özelliklerinden kaynaklanan karar verme eğilimlerini de gündeme taşımaktadır. Özellikle bireysel risk alma davranışını sadece rasyonel hesaplanmış bir karar yerine kişilik özelliklerinden gelen

eğilimler ile ilişkili yorumlayan yaklaşımlar (Lopes, 1987) dikkate alındığında risk alma eğilimi güvenlik personeli performansının kritik bir bileşeni haline gelmektedir.

Türkiye’de bu sektörde çalışmak için 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun (T.B.M.M., 2004) esaslarına göre teorik ve pratik eğitim ile silah eğitiminden oluşmak üzere yüz yirmi ders saati özel güvenlik temel eğitimi ya da altmış ders saati ya da daha çok tazeleme eğitimi almak gerekir. Bir diğer deyişle bu hizmeti sunmak için önemli ölçüde kapsamlı bir eğitime ihtiyaç vardır.

Güvenlik sektörünün hiyerarşik yapılanması, diğer sektörlerle oranla ödül ve ceza sisteminin daha etkin kullanıldığı performans sistemini gerektirir. Personelin risk alma eğilimleri performansı etkileyen önemli bir başlık olsa da sektöre ilişkin araştırmalar genellikle eğitim, demografik özellikler, işe alma ve personelin hareketliliğine odaklanır (Micucci, 1998).

Yukarıdaki bilgiler göz önüne alındığında güvenlik personelinin risk alma eğilimini etkileyebileceği düşünülen kavramlar; yöneticinin gerçekleştirdiği yetkinlik ve güvenilirlik değerlendirmeleri; ceza ve ödül durumu; özel güvenlik temel eğitimi başarı durumudur.

1.1. Risk alma eğilimi

Özel güvenlik sektörü ile ilişkili olarak risk yönetimi; riskleri değerlendirme, azaltma ve riski üstlenmenin birleşiminden oluşur (Mathews, 2015: 11) ve risk alma eğilimi sonuçları hakkında hiçbir kesinlik bulunmayan davranışları içerir (Rosenbloom, 2003). Risk alma ile ilgili birçok yaklaşım ve çeşitli tanımlamalar, bir tehlikenin varlığı ile öngörülen ya da öngörülemez bir zarar görme olasılığı olmak üzere iki önemli bileşen üzerinde yoğunlaşmaktadır. Benzer bir tanımlamada, risk davranışı, belirlenmiş bir hedefe yol alma sürecinde çatışma yaratabilecek bir durumu gösteren potansiyel tehlikeyi içermesi olarak betimlenir (Schuhfried, 2018). Bu çatışma başarı ve güvende olma ikileminin oluşturduğu karşıt eğilimlerden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak risk alma davranışı, tehlikeye yönelmek değil, hedefe giden yol bazı riskleri içerse bile bu yola devam etmektir. Riskin bu tanımına göre davranış tehlikeli bir duruma doğru istekli bir yönelimi içerir. Risk alma eğilimi ise bireyler arasındaki farklılıkların da belirlenebileceği genel bir davranış tanımlar. Bu araştırmada yapılan değerlendirmenin kuramsal temelinde Atkinson’un (1957) Risk Seçimi Modeli ve zorluk düzeyinin seçimi ile ilgili psikolojik kuramlar bulunmaktadır.

Risk Seçimi Modeli zorluk düzeyinin seçimine etki eden faktörleri belirlemektedir. Atkinson (1957) bireyin seçtiği zorluk düzeyi ile başa çıkabilme olasılığına uygun olarak hareket ettiğini öne sürer. Görev kolaylaştıkça başarılı olma olasılığı da artacaktır. Bu noktadan hareketle mantıklı hareket eden bir bireyin en kolay görevi seçen birey olduğu düşünülebilir. Çünkü birey başarılı olma olasılığı en yüksek olan görevi de seçmiştir. Ancak gerçekte doğru olan yorumlama bu değildir. Çünkü insanlar aynı zamanda meydan okuyucu durumlara da yönelirler. Başarılı

olma olasılığı azaldıkça başarılı olma güdülenmesi de yüksek olabilmektedir. Bu yaklaşımla çok zor görevlerin de büyük oranda güdülenmeyi de beraberinde getirdiği düşünülür ancak gerçekte başarı olasılığı sıfır olacağından bu durum gerçekleşmez. Başarı motivasyonu başarı olasılığının kesin olduğu çok basit görevlerde aynı şekilde düşük olur. Görevin zorluğunun öznel bir değerlendirme olduğu ve kişiden kişiye değişebileceği de unutulmamalıdır (Schuhfried, 2018).

Risk Seçimi Modeli bireyin sadece şimdiki durumunu (güdülenmesi) değil ayrıca öznenin özelliklerini (uyarıcı) ve bireyin geçmiş deneyimleri ile davranıştaki bireysel farklılıkları da göz önünde bulundurmaktadır. Atkinson'a (1957) göre başarılı olmak için ortaya konulan performans, hem başarı dürtüsünün hem de hedefe ulaşma beklentisinin bir fonksiyonudur. Yani birey performans ortaya koyarken belirli bir düzeyde ve yoğunlukta motivasyon sergiler ve bu motivasyon da performansın olası sonucuna göre başarı/başarısızlık düzleminde bir yer bulur (Schuhfried, 2018). Özetle bu model motivasyonun hem bir yönü hem de bir yoğunluğunun olduğunu varsayar.

Bireyin risk alma davranışı ile ilişkili olarak Bandura (1977) "bir bireyin davranışının beklenen sonuçlara yol açacağına yönelik tahmini", Heckhausen (1977: 93) ise "bireyin davranışının sonucu olarak durumda değişmeye yol açabilecek öznel olasılık beklentisi" olarak açıklarken, Seligman (1975: 67) "olasılık" kavramı altında tepki ve sonuçlar arasındaki ilişkinin derecesinden söz etmiştir. Tepki-sonuç beklentisinin önemli bir boyutuna açıklama getiren Bandura (1977) yeterlilik ve yetenek algısından şekillenen rolleri önemseyen sosyal bilişsel modeli geliştirmiştir. Bandura (1977) öz yeterliliği; bireylerin bir problemi çözmek veya görevi başarmada izleyecekleri yolda sergileyecekleri davranışa yönelik özgüvenleri olarak tanımlamıştır. Bu bakış açısıyla bireyler birçok duruma ve zorluğa ilişkin yeterlilik inançlarını değerlendirerek karar verir. Bireylerin yeterlilik beklentileri; hedef belirleme, aktivite seçimi, çabanın artırılması ve devamlılık konularında önemli belirleyicilerdir.

Bandura (1997) ve Schunk (1990) belirgin, bir öncekine yakın ancak zorlayıcı hedeflerin hem öz yeterliliği hem de performansı olumlu etkilediğini belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere zorluk düzeyinin seçiminde öz yeterlilik belirleyici olmaktadır. Bu noktada önemli konulardan biri kişinin başarı ve başarısızlığa gösterdiği tutumdur; sıklıkla zorluk düzeyini belirlemeden önce birey ardışık başarı ve başarısızlığına göre bu düzeyi artırır ya da azaltır.

Başarı motivasyonunun yönü ise bir görevi yerine getirecek olan bireyin olası bir başarı veya başarısızlık yönünde beklenti geliştirdiğini belirtir. Bu konudaki önemli bir açıklama performans yaklaşma ve performanstan kaçınma hedefleri ile ilgilidir (Elliott ve Church, 1997; Midgley vd., 1998; Skaalvik, 1997). Başarı motivasyonunun yönü seçilecek olan görevin zorluğuna karar vermede rol oynar. Bu çalışmada yapılan ölçümlere ilişkin ise bireylerin başarı-güdümlü veya başarısızlık-güdümlü olarak tanımlanması faydalı olabilir.

Başarı-güdümlü bireyler için orta düzeyde risk seçimi başarısının ifade ettiği motivasyonel değer (çok zor görevlerde yüksek) ile başarı olasılığı (çok kolay görevlerde yüksek) arasında dengeli bir seçime yöneliktir. Bu nedenle başarı durumunda elde edilecek gururu maksimize etmek adına bu bireyler gerçekten ulaşabilecekleri ve bununla birlikte motivasyonel bir değeri de olan orta düzeyde görevleri seçerler (Sorrentino, Hewitt ve Raso-Knott, 1992). Bu durumda da başarı ve başarısızlık eşit olasılıktadır. Seçilen hedefe ulaşma becerisi kişisel çaba ve yetenekle doğrudan ilişkilidir ve dış faktörlerden çok az düzeyde etkilenir. Bu bakışla başarı-güdümlü bireylerin hedefleri açıktır ve sonuçlar henüz belirli değildir. Başarısızlık durumunda zorluk düzeyini daha düşük seçerler ve böylece daha erişilebilir hedefler belirlerler. Hedef belirlemede esnek bir yaklaşım belirlerler ve hedef belirlerken mevcut performanslarını ve başarı olasılıklarını hesaba katarlar.

Başarı-güdümlü davranışın iki durumsal değişken (başarı/başarısızlık uyarıcısı ve başarı/başarısızlık beklentisi) ile iki bireysel değişkenin (başarı arama=başarı motivasyonu ve başarısızlıktan kaçınma=başarısızlık motivasyonu) sonucu olarak düşünülebilir. Yani başarı-güdümlü davranış bu durumsal ve bireysel değişkenlerin birleşiminin bir sonucu olabilmektedir.

2. Yöntem

Güvenlik görevlilerinin risk alma davranışına etki eden faktörlerin araştırıldığı bu çalışmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmancın çalışma grubunu bir güvenlik kuruluşunun Türkiye'nin çeşitli illerinde görev yapan 662 çalışanı oluşturmaktadır. Temsil ediciliğinin artırılması açısından amaca yönelik örnekleme yöntemi kullanılmış ve erişilebilen tüm çalışanlar çalışma grubuna dâhil edilmiştir. Katılımcıların 642'si (%97) erkek, 20'si (%3) kadındır. Çalışma grubu yaşları 23 ile 56 arasında değişen yetişkinlerden oluşturulmuş ve yaş ortalaması 34,62 olup kurumda çalışma süreleri ortalama 4,79 yıldır. Katılımcıların önemli bir bölümü ilk ve ortaöğretim (n=586; %88,5) diğerleri ise (n=74; %11,5) ön lisans, lisans ve yüksek lisans eğitimi almışlardır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından geliştirilen bilgi toplama formu ve Risk Tercihi Testi (RISIKO) kullanılmıştır. Araştırma sürecinde veriler katılımcının bilgisayar sistemi ile RISIKO testine tabi tutulması ve eş zamanlı olarak katılımcıya ilişkin bilgi toplama formunun personel özlük dosyalarından faydalanılarak amir tarafından doldurulması yoluyla toplanmıştır. Amir değerlendirmesi yapılırken kişisel bilgilerin korunması amacıyla test sonuçları konusunda amirlere bilgi verilmemiştir. Araştırmada veri toplamak amacıyla kullanılan ölçme araçlarına ilişkin bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

2.2.1. Bilgi toplama formu

Performansın kavramsallaştırılmasında birçok bileşenden (ödül-ceza sayısı, amir tarafından verilen başarı puanı, vb.) faydalanılmasına karşın bu çalışmada erişilebilir verilerden hangilerinin ne ölçüde kullanılabileceği belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada araştırmacılar tarafından geliştirilen ve konuya ilişkin gerekli bilgileri içeren bir bilgi toplama formu kullanılmıştır. Bu formda tanımlayıcı bilgiler yanında amir değerlendirmesi, disiplin ve ceza geçmişi ile eğitim başarısına ilişkin veriler toplanmıştır. Her bir katılımcı için amiri tarafından yetkinlik düzeyi ve güvenilirlik düzeyine ilişkin 1-10 arasında iki farklı değer verilmiştir. Son bir ve beş yıl içerisinde katılımcının aldığı ödül ceza sayıları ayrı ayrı işlenmiştir. Katılımcının kurs ve tazeleme eğitimi başarı puanı üç kategoriye atanarak “düşük, orta ve yüksek” olarak gruplandırılmıştır.

2.2.2. Risk Tercihi Testi (RISIKO)

Bu test Schuhfried şirketinin Viyana Test Sistemi donanımı üzerinden sunulan, bilgisayar destekli bir ölçme aracıdır. Test zorluk düzeyinin değişkenliğine göre beş farklı modülden oluşur. Atkinson'un (1957) “risk seçimi” modeli ve zorluk düzeyinin seçimi ile ilgili psikolojik araştırmalara dayanan bu testte bireyin başarıya yönelik motivasyonu göz önünde bulundurularak risk durumundaki genel hazırlık düzeyi ölçülür. Doğrudan riske maruz kalınabilecek şartların oluşturulması ve etik sınırlamalar nedeni ile başarı motivasyonu göz önünde bulundurularak bireyin riski göze alma düzeyi veya eğilimi değerlendirilir (Schuhfried, 2018).

Bu testte katılımcı ekranda hareket eden bir topu bir çemberin içinde tutma görevini yerine getirir. Katılımcı çemberin çapını belirleyerek test sürecinin zorluğuna karar verebilmektedir. Seçilen zorluk düzeyine göre de elde edilen puan artmakta ve cevaplayıcı sürekli olarak “yapabileceği” ve “hedflediği” arasında bir denge oluşturma problemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu kapsamda yeterince uzun süre uygulandığında cevaplayıcı kendi becerisi ile başarı beklentilerini kestirebilmekte ve böylece başarı düzeyinin yanında zorluk düzeyi ile cevaplayıcının performans sınırlarını aşabilecek zorluk düzeyini de belirlemek mümkün olmaktadır. Önerilen optimum çember büyüklüğü ile cevaplayıcının seçtiği çember büyüklüğü arasındaki farkla belirlenir. Puanlar bireyin risk alma derecesini göstermektedir. Puanların yükselmesi, bireyin risk alma eğiliminin daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Ölçme aracının 74 yetişkin ile gerçekleştirilen orijinal güvenilirlik çalışmasında altı haftalık test-tekrar test güvenilirlik değeri 0,70 olarak bulunmuştur. RISIKO'nun 17-70 yaşları arasındaki 214 yetişkin ile gerçekleştirilen kriter geçerliliği çalışmasında tehlikeli sürüş davranışı gerçekleştirilenlerin cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyinden bağımsız olarak anlamlı düzeyde ayrıştığı görülmüştür (Schuhfried, 2018).

2.3. Verilerin Analizi

Risk alma eğiliminin, yönetici tarafından verilen yetkinlik ve güvenilirlik puanı, özel güvenlik kurs ve tazeleme eğitimleri başarı derecesi ve son beş yıldaki ödül ve

disiplin cezasına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Çok Değişkenli Varyans Analizi (Multivariate Analysis of Variance - MANOVA) uygulanmıştır. MANOVA sonucunda anlamlı olan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkisini belirlemek amacıyla ise post-hoc testlerden biri olan Tukey testi kullanılmıştır. Veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 22.0 programı ile analiz edilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmada risk alma eğiliminin çeşitli değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere öncelikle MANOVA analizine özel bazı varsayımların sağlanma durumu incelenmiştir. Bu amaçla değişkenlere ve veri setine ait normallik, uç değerlerin varlığı, doğrusallık, çoklu doğrusal bağlantı ve teklik konuları araştırılmıştır. Araştırma değişkenlerine ait puanların tanımlayıcı istatistik analizleri ve Kolmogorov-Smirnov normallik testi sonuçlarına göre normal dağılımı destekleyen ortalama, medyan, standart sapma değerler elde edilmiş ve Mahalanobis'te uç değer görülmemiştir. Ayrıca bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonların orta düzeyde ve ideal ilişkileri gösterdiği ($r = -.281$ ile $.377$ arasında), kovaryans matrislerinin eşitliği testinde ise Box's M testi sonucunun ($F=1.1149$; $p>.05$) istenilen düzeyde olduğu belirlenmiştir.

MANOVA'nın bir diğer sayıltısı bağımlı değişkenlere ilişkin gruplarda varyansların eşit olmasına yönelik gerçekleştirilen Levene testi sonuçları incelendiğinde verilerin MANOVA'nın varyansların eşitliği varsayımını sağladığı ve yönetici tarafından verilen yetkinlik puanı için ($F=0.172$, $p>.05$); yöneticisi tarafından verilen güvenilirlik puanı için ($F=0.204$, $p>.05$); disiplin cezası sayısı için ($F=1.934$, $p>.05$); ödül sayısı için ($F=9.620$, $p>.05$); kurs ve tazeleme eğitimi başarı derecesi için ($F=1.613$, $p>.05$) değerleriyle görülmüştür. Tüm analizler sonucunda verilerin MANOVA'nın temel varsayımlarını sağladığı belirlenmiştir.

Katılımcılar risk alma eğilimlerine göre üç farklı grupta gruplandırılmışlardır. Bu gruplar risk alma eğilimi puanlarının aritmetik ortalamaları üzerinden belirlenen yüzdeler dilimlere göre ilk çeyrek yüzdeler dilim ($\bar{x} = 76$; $n=72$) için düşük, son çeyrek dilim ($\bar{x} = 35$; $n=157$) için yüksek ve diğer katılımcılar ($n=405$) için orta düzeyde risk alma eğilimine sahip olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Tanımlayıcı Grup İstatistikleri

	Risk alma eğilimi	\bar{x}	SS	n
Yönetici yetkinlik puanı	Düşük	7.35	0.95	72
	Orta	7.73	1.03	405
	Yüksek	7.76	1.08	157
	Toplam	7.69	1.04	634
Yönetici güvenilirlik puanı	Düşük	7.42	1.28	72

Güvenlik Personelinin Risk Alma Eğilimi

	Orta	7.80	1.19	405
	Yüksek	7.83	1.20	157
	Toplam	7.76	1.21	634
Disiplin ceza durumu	Düşük	0.57	0.73	72
	Orta	0.51	0.83	405
	Yüksek	0.62	0.96	157
	Toplam	0.54	0.85	634
Ödül durumu	Düşük	0.00	0.00	72
	Orta	0.04	0.21	405
	Yüksek	0.06	0.27	157
	Toplam	0.04	0.21	634
Kurs ve tazeleme eğitimi başarısı	Düşük	79.09	7.58	72
	Orta	80.49	6.52	405
	Yüksek	81.18	6.72	157
	Toplam	80.51	6.71	634

Yönetici yetkinlik puanına göre risk alma eğilimi grupları incelendiğinde (Tablo 1) risk alma eğilimi düşük olanların yönetici yetkinlik puan ortalamalarının 7.35; orta düzeyde olanların 7.73 ve yüksek olanların 7.76 olduğu görülmüştür. Yönetici güvenilirlik ortalama puanı ise gruplar arasında düşük risk alma eğilim olan grupta 7.42; orta grupta 7.80 ve yüksek grupta ise 7.83 olarak bulunmuştur. Grupların disiplin cezaları açısından ortalama puanları ise düşük grupta 0.57; orta grupta 0.51 ve yüksek grupta ise 0.62 olarak görülmüştür. Katılımcıların ortalama ödül puanları düşük risk alma eğilimi olan grupta hiç ceza alan katılımcı bulunmazken, orta grupta 0.04 ve yüksek grupta ise 0.06 olarak bulunmuştur. Katılımcıların kurs ve tazeleme eğitimi başarı puanları ise düşük risk alma eğilimi olan grupta 79.09; orta grupta 80.49 ve yüksek risk alma eğilimi olan grupta ise 81.18 olarak bulunmuştur.

Risk alma eğiliminin çeşitli değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine yönelik Wilks' Lambda sonuçları (Tablo 2) incelendiğinde risk alma eğiliminin ($\lambda = .973$; $F = 1.748$, $p < .05$) bağımlı değişkenler üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Wilks' Lambda Sonucunda başarı düzeylerinin temel etkisi anlamlı bulunduğundan her bağımlı değişken için izleyen MANOVA analizi sonuçlarına bakılmıştır.

Tablo 2. Risk alma eğiliminin çeşitli değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine yönelik Wilks' Lambda sonuçları

Effect	λ	F	Denence (Sd)	Hata (Sd)	p

Kesişim	0.009	13443.872 ^b	5.000	627.000	0.000**
Risk alma eğilimi	0.973	1.748 ^b	10.000	1254.000	0.043*

(*p<.01 ; **p<.001)

MANOVA sonuçları (Tablo 3) incelendiğinde ise risk alma eğilimlerine göre; yönetici yetkinlik puanlarının (F=4.606, p<.05) ve yönetici güvenilirlik puanlarının (F=3.448, p<.05) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark gösterdiği bulunmuştur. Risk alma eğilimlerine göre disiplin ceza durumu (F=0.966, p>.05) ve ödül durumu (F=2.213, p>.05) ile kurs ve tazeleme eğitimi başarıları (F=2.414, p>.05) açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 3. Risk alma eğiliminin çeşitli değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine yönelik MANOVA sonuçları

Kaynak	Bağımlı Değişkenler	Kareler Toplamı	Ss	$\bar{\chi}^2$	F	p	η^2
Risk alma eğilimi	Yönetici yetkinlik puanı	9.85	2	4.93	4.606	0.010*	0.014
	Yönetici güvenilirlik puanı	9.99	2	4.99	3.448	0.032*	0.011
	Disiplin ceza durumu	1.41	2	0.70	0.966	0.381	0.003
	Ödül durumu	0.20	2	0.10	2.213	0.110	0.007
	Kurs ve tazeleme eğitimi başarıları	216.58	2	108.29	2.414	0.090	0.008

(*p<.01 ; **p<.001)

Yönetici yetkinlik puanı ve güvenilirlik puanlarındaki söz konusu farklılığın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek amacıyla uygulanan Post-Hoc testlerinden Tukey Testi sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur. Tablo incelendiğinde bağımlı değişkenlerden yönetici yetkinlik puanları ve yönetici güvenilirlik puanlarının her ikisi için de risk alma eğilimi yüksek olan grupla orta ve düşük olan gruplar arasında yüksek olan grup lehine p<.05 düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Benzer şekilde risk alma eğilimi orta olan grupla düşük olan grup arasında orta olan grup lehine (p<.05), orta olan grupla yüksek olan grup arasında yüksek olan grup lehine (p<.05) anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Risk alma eğilimi düşük olan grup ile ise orta ve yüksek olan gruplar

arasında orta ve yüksek gruplar lehine anlamlı düzeyde ($p<.05$) ilişkiler bulunmuştur.

Tablo 4. Risk alma eğiliminin çeşitli değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine yönelik Tukey testi sonuçları

Bağımlı Değişkenler	Risk alma eğilimi (i)	Risk alma eğilimi (j)	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	Sh_x	p
Yönetici yetkinlik puanı	Düşük	Orta	-.38	0.132	0.011*
		Yüksek	-.41	0.147	0.015*
	Orta	Düşük	.38	0.132	0.011*
		Yüksek	-0.03	0.097	0.958
	Yüksek	Düşük	.41	0.147	0.015*
		Orta	0.03	0.097	0.958
Yönetici güvenilirlik puanı	Düşük	Orta	-.38	0.154	0.035*
		Yüksek	-.42*	0.171	0.040*
	Orta	Düşük	.38	0.154	0.035*
		Yüksek	-0.03	0.113	0.950
	Yüksek	Düşük	.42	0.171	0.040*
		Orta	0.03	0.113	0.950

(* $p<.01$; ** $p<.001$)

4. Tartışma ve Yorum

Araştırma sonucunda risk alma eğilimlerine göre; yönetici yetkinlik puanlarının ve yönetici güvenilirlik puanlarının anlamlı düzeyde fark gösterdiği bulunmuştur. Ancak disiplin ceza durumu ve ödül durumu ile kurs ve tazeleme eğitimi başarısı açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Risk alma eğiliminin gerçek durumu yansıtan test ortamında ölçülmesi etik açıdan uygun görülmemeyebilir. Araştırmada kullanılan ölçme aracı risk alma eğilimi bireyin başarı motivasyonuna bağlı olarak değerlendirmeyi sağlar. Bu araştırma sonucunda özel güvenlik sektörü çalışanları arasında yöneticiler tarafından yetkin ve güvenilir oldukları düşünülen bireylerin makul düzeyde risk alma eğilimine sahip oldukları ve bu nedenle ölçüm sonuçlarının diğer bireylere oranla yüksek olduğu değerlendirilebilir. Performans ölçümünün temeli kullanılan ölçütlerdir (Demartini, 2014: 163). Bu nedenle araştırmada kişinin mesleki becerileri ile ilişkili yetkinlik düzeyi yanında, özel güvenlik sektörü için vazgeçilmez sayılabilecek güvenilirlik düzeyi de araştırmaya dâhil edilmiştir. Performans değerlendirmesi açısından yöneticilerin öznel değerlendirmeleri otomatik olarak yanlılık ve gözlemci hatası içermediği gibi, genellikle gerçek performansı geçerli düzeyde yansıttığı düşünülür (Arvey ve Murphy, 1998). Bu araştırmada da benzer bir sonuca ulaşılarak yönetici

değerlendirmesinden olumlu puan alanların risk alma eğilimleri de yüksek olduğu görülmüştür.

Bu bulguyu destekler bir şekilde alan yazında Bandura (1997) ve Heckhausen (1977) risk alma eğiliminin bireyin davranışının sonucuna ilişkin öznel beklentileri ile ilişkisini vurgular. Schürmann, Renato ve Pleskac (2017) ise risk algılamasının risk alma eğilimde kritik rol oynadığını ifade eder. Bu durumda yönetici tarafından yeterli ve güvenilir görülen çalışanların eylemlerinin sonuçlarına ve muhtemel risklere ilişkin öznel değerlendirmelerinin daha olumlu olabileceği düşünülebilir. Kugler, Connolly ve Ordóñez (2012) da bireylerin duygusal durumlarının risk alma eğilimine etkilerini ve korku hisseden bireylerin riskten daha fazla kaçındığını bulgulanmıştır. Benzer şekilde yüksek stres yaşayan bireylerin risk alma eğilimlerinin arttığı düşünülmür (Ceccato, Kudielka ve Schwierien, 2016). Bulgularda görüldüğü gibi yöneticinin değerlendirmesi, bireyin öznel beklentileri üzerinden dolaylı olarak risk alma eğilimi düzeyi ile ilişkili olduğu görülebilecektir. Olumlu değerlendirilen çalışanlar endişe, kaygı ve stresten uzaklaşarak güvenli hissetmeleri nedeniyle makul risk alma eğilimlerinin arttığı düşünülebilir.

Yetkinlik düzeyi ile ilişkili olarak bir araştırmada bilişsel yetenekleri düşük olan bireylerin hesapsız risk alma ve dürtüsel davranma eğiliminin arttığı bulgulanmıştır (Piche, Kaylegian, Smith ve Hunter, 2018). Bu araştırmada da yöneticilerin değerlendirdiği yüksek yetkinlik düzeyi ile makul risk alma eğilimi arasındaki ilişki araştırma bulguları ile benzerlik taşımaktadır.

Bu araştırmada ödül ve ceza durumunun risk alma eğilimi açısından belirleyici olmadığı bulunmuştur. Geleneksel olarak ödül ve cezanın bireyin davranışına yön vereceği düşünülebilir. Ancak insan davranışının öğrenilmesi açısından her zaman ödül ve cezanın davranışı pekiştirici etkileri görülmeyebilmektedir (Estes, 1972). Bu araştırmada da benzer bir sonuca ulaşılmış ve ödül ve cezanın risk alma eğilimiyle ilişkisi bulunamamıştır. Ayrıca cezanın sıklığı ve yoğunluğu ile davranışa etkileri arasındaki olumlu ilişki (Lerman ve Vorndran, 2002) dikkate alındığında çalışma grubunun ceza sayılarının oldukça düşük olması da dikkate değerdir. Alan yazında rekabetin risk alma eğilimi ile dolaylı ilişkisi olduğu ve zorlayıcı bir durum karşısında kalan bireylerin risk alma eğilimlerinin arttığı bulgulanmıştır (Hangen, Elliot ve Jamieson, 2016). Özel güvenlik sektöründe ödül ve ceza sisteminin ne ölçüde kişisel zorlanma ve çalışanlar arası rekabet etkisi yarattığı göz önüne alınarak risk alma eğilimi ile ilişkisini konu edinen çalışmalara ihtiyaç olduğu değerlendirilebilir.

Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı olarak çalışma grubunun ağırlıklı olarak erkek olması olarak belirtilebilir. Özellikle risk alma eğilimi gibi cinsiyetten etkilenmesi muhtemel değişkenler araştırılırken çalışma grubunun dağılımında cinsiyet açısından homojenliğin sağlanması önemlidir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda güvenlik sektörü kadın çalışanların temsil ediciliğini artıracak örneklemelerin belirlenmesi faydalı olabilecektir.

Güvenlik sektöründe çalışanlardan beklenen kaliteli karar verme, sakin kalabilme ve makul risk alma (Mathews, 2015: 62, 177) gibi özellikler düşünüldüğünde akılcı risk değerlendirmesi yapamayan (çok kolay veya gerçekleştirmesi çok zor görevler seçen) çalışanların belirlenmesi önemli hale gelmektedir. Personel seçim sürecinde ölçme ve değerlendirme bileşenleri arasına risk alma eğilimlerinin dâhil edilmesi düşünülebilir.

Kaynaklar

- Arvey, R.D., & Murphy, K.R. (1998). Performance evaluation in work settings. *Annual Review of Psychology*, 49(1), 141-168.
- Atkinson, J. W. (1957). Motivational determinants of risk-taking behaviour. *Psychological Review*, 64, 359-372.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unified theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84, 191-215.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
- Brown, M., Hyatt, D., & Benson, J. (2010). Consequences of the performance appraisal experience. *Personnel Review*, 39(3), 375-396.
- Brudan, A. (2010). Rediscovering performance management: systems, learning and integration. *Measuring Business Excellence*, 14(1), 109-123.
- Button, M. (2016). *Security officers and policing: Powers, culture and control in the governance of private space*. London: Routledge.
- Cascio, W.F., & Aguinis, H. (2010). *Applied psychology in human resource management (7th ed.)*. Upper Saddle River: Prentice-Hall.
- Ceccato, S., Kudielka, B.M., & Schwieren, C. (2016). Increased risk taking in relation to chronic stress in adults. *Frontiers in Psychology*, 6, 20-36.
- Cerrah, İ., Çevik, H. H., Göksu, T. ve Balcıoğlu, E. (2009). Kolluk hizmetleri ve etik. *Kamu etiği akademik araştırmaları, Türkiye’de Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Proje raporu*, 1-68. <http://etik.gov.tr/wp-content/uploads/2019/02/ibrahimcerrah-kollukhizmetleriveetik.pdf> (Erişim Tarihi: 16.10.2020).
- Chabault, D., Hulin, A., & Soparnot, R. (2012). Talent management in clusters. *Organizational Dynamics*, 41, 327-325.
- Chatmen, J. (1989). Improving interactional organizational research: A model of person-organizational fit. *Administrative Science Quarterly*, 14(3), 333-349.
- Collings, D.G., & Mellahi, K. (2009). Strategic talent management: A review and research agenda. *Human Resource Management Review*, 19(4), 304-313.
- De Cenzo, D.A., & Robins, S.P. (1996). *Human Resources Management (5th Ed.)*. USA: John Wile & Sons.

Olçay YILMAZ & Erman M. DEMİR

- Demartini, C. (2014). *Performance Management Systems: Design, Diagnosis and Use*. New York: Springer Science & Business Media.
- Elliott A., & Church, M. (1997). A Hierarchical model of approach and avoidance achievement motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 218–232.
- Estes, W.K. (1972). Reinforcement in human behavior: Reward and punishment influence human actions via informational and cybernetic processes. *American Scientist*, 60(6), 723-729.
- Gotbaum, B. (2005). Undertrained, underpaid, and unprepared: Security officers report deficient safety standards in Manhattan office buildings. <http://pubadvocate.nyc.gov/reports/securityguards.shtml> (Erişim Tarihi: 13.01.2019)
- Hangen, E.J., Elliot, A.J., & Jamieson, J.P. (2016). The opposing processes model of competition: Elucidating the effects of competition on risk-taking. *Motivation Science*, 2(3), 157-171.
- Heckhausen, H. (1977). Achievement motivation and its constructs: A cognitive model. *Motivation and Emotion*, 1, 283-329.
- Kugler, T., Connolly, T., & Ordóñez, L.D. (2012). Emotion, decision, and risk: Betting on gambles versus betting on people. *Journal of Behavioral Decision Making*, 25(2), 123-134.
- Lerman, D.C., & Vorndran, C.M. (2002). On the status of knowledge for using punishment: Implications for treating behavior disorders. *Journal of applied Behavior Analysis*, 35(4), 431-464.
- Lopes, L.L. (1987). Between hope and fear: The psychology of risk. *Advances in experimental social psychology*, 20, 255-295.
- Mathews, T. J. (2015). Professional certification: Does the security industry need a new yardstick? <https://search.proquest.com/docview/1734108332?accountid=15426> (Erişim Tarihi: 11.01.2019)
- Midgley, C., Kaplan, A., Middleton, M., Maehr, M.L., Urdan, T., et. al. (1998). The development and validation of scales assessing students' goal orientations. *Contemporary Educational Psychology*, 23, 113-131.
- Micucci, A. (1998). A typology of private policing operational styles. *Journal of Criminal Justice*, 26(1), 41-51.
- Mil, H. İ. (2014). Türkiye’de özel güvenlik sistemi ve yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(01), 117-134.
- Moscoso, S., & Salgado, J.F. (2001). Psychometric properties of a structured behavioral interview to hire private security personnel. *Journal of Business and Psychology*, 16(1), 51-59.

- Murphy, R., & Maree, D.J.F. (2006). Meta-analysis of dynamic assessment research in South Africa. *Journal of Cognitive Education and Psychology*, 6(1), 32-60.
- Owen, K., & Taljaard, J.J. (1996). *Handbook for the use of psychological and scholastic tests of the HSRC*. Pretoria: HSRC.
- Piche, J., Kaylegian, J., Smith, D., & Hunter, S. (2018). The relationship between self-reported executive functioning and risk-taking behavior in urban homeless youth. *Behavioral Sciences*, 8(1), 2-11.
- Prenzler, T., Earle, K., Sarre, R.T. (2009). Private security in Australia: Trends and key characteristics. *Crime and Criminal Justice*, 374, June. <https://ssrn.com/abstract=2348493> (Erişim Tarihi: 11.01.2019).
- Prowse, P., & Prowse, J. (2009). The dilemma of performance appraisal. *Measuring Business Excellence*, 13(4), 69-77.
- Rosenbloom, T. (2003). Risk evaluation and risky behavior of high and low sensation seekers. *Social Behavior and Personality*. 31, 375–386.
- Schuhfried (2018). *RISIKO Risk Choice Test*. [<https://www.schuhfried.com/test/RISIKO> (Erişim tarihi: 13.01.2019)]
- Schunk, D. H. (1990). Goal setting and self-efficacy during self-regulated learning. *Educational Psychologist*, 25(1), 71-86.
- Schürmann, O., Renato F.T., & Pleskac, J. (2017). Mapping risk perceptions in dynamic risk-taking environments. *Journal of Behavioral Decision Making*. 32, 94-105.
- Seligman, M.E.E (1975). *Helplessness: on depression, development, and death*. San Francisco: Freeman.
- Shamsi, A. F. (2010). Performance management techniques and approaches for effective organizational development process - gainsays and effectuations. *Journal of Business Strategies*, 4(2), 78-89.
- Skaalvik, E. (1997). Self-enhancing and self-defeating ego orientation: relations with task and avoidance orientation, achievement, self-perception, and anxiety. *Journal of Educational Psychology*, 89, 71-81.
- Sorrentino, R. M., Hewitt, E. C., & Raso-Knott, P. A. (1992). Risk-taking in games of chance and skill: Informational and affective influences on choice behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(3), 522-538.
- Tan, Ü. (2006). Psychomotor theory: Mind-brain-body triad in health and disease. *Neuro Quantology*, 4(2), 101-133.
- T.B.M.M. (2004). *Özel güvenlik hizmetlerine dair 5188 sayılı kanun*, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5188.pdf> (Erişim tarihi: 16.10.2020)

Olçay YILMAZ & Erman M. DEMİR

- Uçkun, C. G., Yüksel, A. ve Demir, B. (2012). Özel güvenlik sektörünün Türkiye'deki rolü ve dünya'daki konumu. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 2(2), 22-30.
- Van der Merwe, R. P. (2002). Psychometric testing and human resource management. *SA Journal of Industrial Psychology*, 28(2), 77-86.
- Yelboğa, A. (2008). Örgütlerde personel seçimi ve psikolojik testler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 11-26.

Extended Abstract

Risk Taking Tendencies of Security Personnel

While individuals whose qualifications are congruent with their jobs have positive and constructive attitudes and behaviors towards their organizations and fellows, inappropriate choices and assignments lead to a high labor force turnover rate, usually due to unrest, demoralization and consequently job drop-outs. The characteristics of individuals are the most important component of human resources management. For this reason, personnel selection is a prerequisite for success in human resources management. Because it is very difficult and costly to compensate for the mistakes made in this process (Yelboğa, 2008). Especially in sectors such as security and health, consequences of employment of individuals taking no risks or uncalculated risks may be very severe. Therefore, it is important to use psychometric measurements to investigate the employee's tendencies to take risks and the components that affect this tendency.

Institutions offering private security services in Turkey are increasing in number and location; size of the security sector is increasing day by day in terms of the number of private companies and staff. These explanations regarding the sector in general point out the importance of the employees who are stable and reliable in their actions at the individual level, and taking intelligent risks (Mathews, 2015). In this context, private security officials are in a position to take decisions and to take specific actions in line with the decision taken with insufficient preparation. When combined with the risks arising from the work conditions of the security officer and the employee profile of the sector, the psychometric evaluation of the tendencies of these personnel becomes important. The aim of this study is to determine the relationship between the performance of security sector employees and their tendency to take risks.

Competencies such as decision quality, administrative courage, calmness, ability to withstand uncertainty and to take clever risk are considered as distinctive qualities in which private security personnel differ from other job variations (Mathews, 2015: 62, 177). At the same time, it brings notion that the tendency of decision making of the personnel supported by their personality traits should be evaluated when their psychomotor skills realized into behaviors. The risk taking tendency becomes a critical component of security staff performance, especially

considering the approaches to interpret individual risk-taking behavior associated with trends from personality traits rather than merely a rationally calculated decision (Lopes, 1987). Considering the above information, the concepts considered to affect the risk-taking tendency of security personnel might be listed as; assessments of the competence and reliability of the manager; penalty and reward status; Private security is the state of success in basic education respectively.

Correlational survey model was used with a study group consisting 662 adult employees of a security organization functioning in various provinces of Turkey. Of the participants, 642 (97%) were male and 20 (3%) were female. The study group consisted of adults aged from 23 to 56 and the mean age was 34.62 years. Risk taking tendency data were collected using a computer-adapted system (RISIKO) while simultaneously collecting the information within the personnel documentary files. Tukey test, which is one of the post-hoc tests, was used to determine the effect of independent variables with dependent variables after applying MANOVA is used.

When MANOVA results are analyzed; It was found that there was a statistically significant difference in supervisor competence scores ($F= 4.606, p<.05$) and reliability scores ($F= 3.448, p<.05$). According to the risk taking tendencies, the disciplinary punishment ($F=0.966, p>.05$) and the reward ($F= 2.213, p>.05$) were significant in terms of vocational training achievement scores ($F= 2.414, p>.05$) no difference was found. In the Post-Hoc tests a significant difference was observed in $p <.05$ level in favor of the all higher level risk taker groups.

As a result of this research, it can be considered that among the private security sector employees, individuals who are thought to be competent and reliable by the managers have a reasonable tendency to take risk and therefore the results of the measurements are higher than the other individuals. In terms of performance evaluation, subjective evaluations of managers do not automatically include bias and observer error, but are generally considered to reflect actual performance at the current level (Arvey and Murphy, 1998). In this study, it was seen that those who received a positive feedback from the management evaluation by reaching a similar result had a high tendency to take risks. It was found that reward and punishment status were not determinant in terms of tendency to take risks. Traditionally, it can be thought that reward and punishment will affect the behavior of the individual. However, in terms of learning human behavior, reward and punishment may not always have a reinforcing effect (Estes, 1972). A similar result was achieved in this study and the relationship between reward and punishment with risk taking tendency could not be found.

ÂŞIKLARIN DİLİNDEN KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI VE KIBRIS MESELESİ

Bülent ARI

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler
Eğitimi Bölümü, bulentari01@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-7807-366X

Makale Geliş Tarihi: 09.07.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 21.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Arı, B. (2020). Âşıkların dilinden Kıbrıs barış harekâtı ve Kıbrıs meselesi.
Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (46), 433-448.

Öz

Âşıklar, yüzyıllar boyu, toplumu yönlendiren, uyarıcı, onlara öncülük eden bir işlev yüklenmişlerdir. Toplumunu, kişileri eleştirmiş, onlara çeşitli konularda öğütler vermişlerdir.

Onlar, halkın gözünde geleneğin başlangıcından-aşağı yukarı 15-16.y.y.-günümüze gelinceye kadar üstün nitelikleri olan insanlar olarak görülmüş; halkın içinde yaşadıkları ve halktan bir parça oldukları için halkın duygu ve düşüncelerini, kaygılarını, sorunlarını, şiiirleriyle dile getirmişlerdir. Kısacası halkın gören gözü, duyan kulağı, konuşan ağız olmuşlardır. Bu yüzden makalemizde onların şiiirlerinden yola çıkılarak toplumun Kıbrıs Barış Harekâtı ve Kıbrıs meselesine bakışı göz önüne serilmeye çalışılmıştır.

Yöntem olarak ise öncelikle Kıbrıs meselesinin tarihi gelişiminden bahseden bir giriş bölümünün ardından-âşıklardan yapılan derlemeleri kapsayan özel arşivimizde yer alan- gerek âşıklardan yapılan derlemelerden gerekse bildirinin kaynakça kısmında gösterilen,(Erman ARTUN, Saim SAKAOĞLU, Metin ÖZARSLAN, Mehmet SARI, Halil ATILGAN, Mehmet KARABURÇ, Doğan KAYA, Ali Berat ALPTEKİN...) araştırmacıların çalışmaları içerisinde yer alan âşıkların şiiirleri taranarak, Kıbrıs ile ilgili şiiirleri tespit edilmiş ve bu şiiirlerde: 1- Âşıkların Kıbrıs'ı Nasıl Algıladıkları 2- Halkın Kıbrıs Meselesine Bakış Açısı 3-Kıbrıs Barış Harekâtının Toplumdaki Yansıması 4- Kıbrıs Meselesi İçin Önerileri ve Öngörülleri tespit edilmeye çalışılmış, sonuç bölümünde ise, savaşın nedeninin Yunan ve Rum tarafının ilhak politikası (Enosis) olduğu, Kıbrıs'a yapılan harekâtın adaya barış getirdiği; ancak barışın sürekliliğinin sağlanmasının Türkiye ve Kıbrıs Türk'ünün birlikte hareket etmesiyle mümkün olabileceği kanaati dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âşık, Kıbrıs, Âşıkların Dilinden Kıbrıs, Kıbrıs Barış Harekâtı

CYPRUS PEACE OPERATION AND CYPRUS DISPUTE ACCORDING TO MINSTRELS

Abstract

Minstrels have taken on a task of directing and warning societies and of leading them for centuries. They have criticized people and society, and have also counseled them about various topics.

They have been regarded as highly gifted by public since the start of the tradition – about 15th-16th century - and they have expressed public's feelings, thoughts, worries and problems via poems because they live with public and they know the people well. Shortly, they have been the eye of public to see, the ear of public to hear and the mouth of public to speak. That's why opinions of the society about Cyprus Peace Operation and Cyprus dispute will be tried to reveal by studying their poems in our paper.

As a method, after the introduction section which shows historical development of Cyprus dispute, poems of the minstrels which are in the studies of the researchers (Erman ARTUN, Saim SAKAOĞLU, Metin ÖZARSLAN, Mehmet SARI, Halil ATILGAN, Mehmet KARABURÇ, Doğan KAYA, Ali Berat ALPTEKİN...) stated in references section of the paper were scanned. The poems related to Cyprus were detected and in these poems; 1- The minstrels' perception about Cyprus 2- Public's perspective on Cyprus dispute 3- The reflections of Cyprus Peace Operation in society 4- Their advises and predictions on Cyprus dispute were tried to be determined. In the conclusion section, it was stated that the reason of the war was policy of annexation of Greece and Rum part, that the operation brought peace to the island; however, it was also expressed that the continuation of peace is only possible when Turkey and Cyprus Turks act together.

Key Words: *Minstrel, Cyprus, Cyprus according to minstrels, Cyprus Peace Operation*

Giriş

Anadolu âşıklık geleneğine bağlı âşıklar aşk, güzellik vb. lirik konularda şiirler söylerken, diğer yandan Türk ulusunun tümünü ilgilendiren ulusal konulara da ilgi duymuşlar ve halkı bu tür konulara ilgi duymaya sevk etmişlerdir. Çünkü âşıklar, Türk insanının duygu ve düşüncelerini yönlendirmek ve onların duygularına tercüman olmak görevini üstlenmişlerdir.

Bilindiği gibi Kıbrıs ve Kıbrıs'ta yaşayan Türkler, Türkiye'de yaşayan âşıkların ilgi duydukları ve hassasiyet gösterdikleri konular arasında yer almıştır.

Biz de bu makalemizde âşıklarımızın şiirlerinde görülen Kıbrıs'a olan ilgi ve Kıbrıs Türklerine duyulan sevgi ve bağlılığın boyutlarını ortaya koyarak âşıkların ülkemizin hassas olduğu konularda kamuoyu oluşturmadaki etkilerini ve Kıbrıs meselesine bakış açılarını ortaya koymayı amaçlıyoruz. Ancak âşıkların şiirlerine geçmeden önce dünden bugüne Kıbrıs meselesinin tarihi gelişimini ortaya koymak gerekir:

Bülent ARI

1570 yılının Temmuz ayında Kıbrıs Adası Osmanlı Devleti tarafından fethedilmişti. Böylece, yüzyıllardan beri çeşitli istilalara, isyanlara, emperyalizme maruz kalmış olan Kıbrıs halkına Osmanlı Devleti'nin yakın bölgelerinden Müslüman halkın da katılımıyla hoşgörü, eşitlik ve adaletle dolu bir yaşam bizzat Osmanlı Devleti Padişahı tarafından vaat edilmiştir. (Çay, 1989:12)

Ada 308 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kaldıktan sonra, Rus tehdidine karşı iki devlet arasında Berlin Antlaşmasından önce gizlice yapılan bir antlaşma ve "muvakkat" kaydı ile 4 Haziran 1878'de İngiltere'ye terk edildi. (Çay, 1989:14)

1.Dünya Savaşı'nda Osmanlıların Almanların yanında yer alması üzerine İngilizler, adayı 5 Kasım 1914'te tek taraflı olarak İngiltere'ye ilhak etmiştir. Makarios ve Yunan hükümetinin maddi ve manevi desteğini alan ve Yunanistan'a ilhak (enosis) mücadelesini veren EOKA örgütü, 1 Nisan 1955'te adada İngiliz ve Türklere karşı terör hareketlerine başlamıştır.(Gürel, 1985:102)

Öncelikle Vali konağı, Ortadoğu İngiliz Kuvvetleri Genel Konağı ve müsteşarlık dairesi bombalanmış. Sonrasında benzeri hareketler devam etmiş; Türkler, yapılan baskılara direnmek için 1 Ağustos 1958'de Türk Mukavemet Teşkilatını kurmuştur.(Kaya, 2000:283)

5-11 Şubat 1959'da Zürih'te yapılan görüşmelerde bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasına karar verilmiş, bağımsız bir devlet içinde Kıbrıs Türk toplumunun hürriyet ve yaşam haklarını garanti altına alan anayasa esasları ile diğer ilgili antlaşmalar tespit edilmiş ve bu antlaşmalar 19 Şubat 1959'da Londra'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının temsilcileri tarafından imza edilmiştir.(Gürel, 1985:44) 16 Ağustos 1960'da ise bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.(Çay, 1989:44), (Gürel, 1985:159), (Hatipoğlu, 2004:5)

Bu kurulan Cumhuriyet 21 Aralık 1963 tarihine kadar devam etmiş ve bu tarih itibarıyla Enosis'i gerçekleştirmek isteyen Makarios, EOKA adıyla bilinen 20.000 kişilik modern silahlarla donatılmış bir terör örgütü oluşturarak, savunmasız Türklere katliam yapmaya başlamıştır ve bu olaylar 23-25 Aralık 1963 günlerinde Kanlı Noel olaylarına dönüşmüştür.(Burçak, 1974:44), (Çay, 1989:55)

Çocuk, genç, bebek, yaşlı erkek, kadın demeden katledilen ve insanlık dışı olaylara maruz kalan Türkler adayı terk etmeye başlamışlardır.

1 Ocak 1964'te Makarios'un Zürih ve Londra Antlaşmalarını feshetmesi üzerine Kıbrıs Cumhuriyeti'nin de varlığına son vermiştir. ENOSİS düşüncesini isteyen Rumlar, Türklere karşı saldırıların arkasını kesmemiş, sonraki yıllarda Erenköy'e (09.08.1964), Geçitkale ve Boğaziçi'ne (15.11.1967) düzenledikleri baskınlarla katliamlara devam etmişlerdir.15 Temmuz 1974'te EOKA-B terör örgütü ile ittifak eden Yunan subayları Makarios'a karşı darbe yapmış, Makarios, Ba'fa kaçmayı başarmış ve "İnsan Kasabı" olarak bilinen Nikos Sampson, Cumhurbaşkanı makamına geçerek "Kıbrıs Helen Cumhuriyeti"ni kurmuştur. Bütün bu olup bitenler karşısında Türkiye 20 Temmuz 1974 günü Kıbrıs Barış Harekâtını başlatmış,22 Temmuz 1974

günü saat 17.00'de sona erdirmiştir. Harekât sonucunda Nikos Sampson işgal ettiği mevkiden uzaklaştırılmıştır.(Kaya, 2000:284)

Ardından 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuş; ancak Yunanistan 1983'te BM'ye başvurarak Kıbrıs üzerinde egemenlik haklarının olduğunu iddia edince 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulmuştur.

1983'ten beri yaşamına devam eden KKTC, dış dünyada yalnız bırakılma ve ekonomik ambargolarla mücadele etmekte ve T.C'nin de desteğiyle ayakta ve dik durmaktadır. (Hatipoğlu, 2004:6)

Bilindiği üzere Türk kültürünün önemli temalarından olan kahramanlık teması âşıkların şiirlerinde vatan ve vatan savunması söz konusu olduğunda daha duygulu ve destansı bir hal alır; çünkü âşığa göre savaşın en kutsalı, yurt savunması için yapılandır. Bu bağlamda âşıklar Kıbrıs için çarpışmış kahramanları ve adsız kahramanlar ile şehitleri minnetle anarlar.

Âşıkların ele aldığımız şiirleri genellikle bir kahramanlığı veya bir olayı anlattığı ve koşma tarzında (8'li,11'li; aaxa/bbba/abab/cccb...) olduğu için; genellikle Koşma'dan daha uzun olduğu için destan türündedir.(Boratav, 1982:26;Kudret, 1980:282)

Yine âşık tarzında savaşları konu alan destanlardan toplumu çok yakından ilgilendiren olayları konu edinen bu destanları sosyal tarih için bir kaynak olarak kabul edebiliriz. (Artun, 2000:4431)

Âşıklarımız da Kıbrıs konusunu ele alan destanlarında olayları ve Kıbrıs'ta yaşananları gerçekçi bir şekilde yansıtmaya gayreti içinde olmuşlardır; yaralanan, şehit olan askerler, geride kalan insanların acıları ve topluma bıraktığı etkiyi çok iyi bir şekilde yansıtmışlardır. Bu yönüyle âşıkların Kıbrıs üzerine yazdığı, söylediği bu şiirler, Kıbrıs meselesinin halk üzerindeki psikolojisi ve sosyal etkisini yansıtan şiirleşmiş bir anlatım tarzıdır.

Kıbrıs'ı Türkiye'den ayrı görmeyen Türk halkı, meselenin başından beri gönüllü ve düşüncesiyle hep Kıbrıs Türklerinin yanında olmuştur. Çeşitli toplantılarda, yayımladıkları gazete, dergi ve kitaplarda, çeşitli nedenlerle düzenlenen programlarda duygu, inanç ve düşüncesini ifade imkânı bulmuştur. Toplumun önde gelen simalarından olan âşıklar da bu konuya kayıtsız kalmamış, dillerinin döndüğünce olan bu olaylar karşısında kendilerinin ve Türk halkının düşüncelerini şiirleriyle dile getirmişlerdir.

*Bu metin, 1-2 Kasım 2018 tarihlerinde Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nce düzenlenen II. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş; burada genişletilerek makale formatında yayımlanmıştır.

Âşıkların Dilinden Kıbrıs Ve Kıbrıs Meselesi

A. Âşıkların Şiirlerinde Kıbrıs Algısı:

1. Kıbrıs- Türk İlişkisinin Eskiliği:

Bülent ARI

Âşıklara göre Türk milletinin Kıbrıs ile ilişkisi 50 yıl ya da 100 yıl değildir, çok eski dönemlere Hun Türklerine kadar gider:

İlk insanla adım attık
Anılarım Kıbrıs'tadır.
Hunlar ile mekân tuttuk
İzlerimiz Kıbrıs'tadır.
Âşık Yoksul Derviş (Sarı, 2010:558)

Aynı zamanda Danişmentlerden ve Osmanlı'nın 1571'deki fethinden de izler taşır:

İşte bu adada ilk insan sesi
İkibinli yılda islam ordusu
Bin beş yüz yetmiş bir Osmanlı ordusu
Geldiği adadır Kıbrıs adası
Âşık Yoksul Derviş (Sarı, 2010:557)

Peygamberin hala kızı
Ümmühanın orda izi
Danişmentli Emirgazi
Makamları kibristadır.
Âşık Yoksul Derviş (Sarı, 2010:558)

2- Kıbrısla Olan Gönül Bağımız

Kıbrıs'ta bizden olan ve bizden kalan çok şey vardır. Bu yüzden Kıbrıs'tan kopmamız çok zordur. Türbeler, kaleler, külliyeleler, medreseler âşıklara göre bizim Kıbrıs'taki anılarımızdır:

Hala sultan külliyesi
Lefkoşa, girne kalesi
Bedestenleri, lalesi
Menevşeler Kıbrıs'tadır

Aziziye mevkisi,
Sayısızdır medresesi
Yirmi sekiz çelebisi
Türbeleri Kıbrıs'tadır.

Âşıkların Dilinden Kıbrıs Barış Harekâtı ve Kıbrıs Meselesi

Derviş paşa, kamil paşa
Konakları baştan başa
Bakınca gözler kamaşa
Anılarım Kıbrıs'tadır

Böyle uyşukluk, tereddüt neden
Kıbrıs bize emanettir deden
Eğer kaptırırsak biz onu elden
Sokollu ne söyler selim han ne der?
Âşık Halil Karabulut (Sakaoğlu, 1987:150)

3- Şehitlerimiz ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Âşıklarımıza göre Kıbrıs'ın bağımsızlığı için dökülen kanlar verilen şehitler ve orada kurulan Cumhuriyet de Kıbrıs'a ve Kıbrıs Türk'üne sahip çıkmayı gerektirir:

Biz Kıbrıs'ı bırakırsak Yunana
Dostunuz ne söyler ya düşmanınız ne der
Sızlamaz mı ecdadların kemiği
Gaziler ne söyler şehidan ne der
Âşık Halil Karabulut (Sakaoğlu, 1987:150)

Beşparmak dağından vardık
Çok Mehmetçik şehit verdik
Türk cumhuriyeti kurduk
Devletimiz Kıbrıs'tadır
Âşık Yoksul Derviş (Sarı, 2010:558)

B. Halkın Kıbrıs Meselesine Bakışının Âşık Şiirine Yansıması

1. Orduya ve Mehmetçiğe Güven:

Türk halkının ordusuna ve Mehmetçiğe güveni tamdır ve Türk ordusunun ancak geçmişte yaşanan zulümlere, sıkıntılara son verebileceğini âşıklar şu sözlerle dile getirirler:

Kahraman ordumuz genelkurmayı
İyi bilir düşmanına vurmayı

Bülent ARI

Sökecektir, taşıdığı armayı
Albayrak elinde düzen geliyor
Âşık Haydar Aslan (Aslan, 1992:126)

Mehmetçiğim yürü Kıbrıs' a doğru
Benim sabrım yoktur, kararım yoktur.
Âşık Derdi Derya (Karaburç, 1995:220)

2- Zulmü ve Vahşeti Lanetleme
Âşıklar, halkın gönlünde olanı dillendirirler ve Kıbrıs halkının Kıbrıs'ta 1968'ten 1974'e kadar yaşadığı vahşetin hiçbir dine, insanlığa sığmadığını şu sözlerle dile getirirler:

Rumların vahşeti, papazın dini
Beşikteki yavru kırk mermi yedi
İsa, Musa sana böyle mi dedi
Sorulacak bunar, mizan geliyor.
Âşık Haydar Aslan (Aslan, 1992:126)

2. Halkın Gözünden Makaryos

EOKA terör örgütüne açıkça destek veren Makarios'u âşıklar çakal, kahpe, azgın, pis,kalleş gibi ifadelerle, sıfatlarla niteleyerek, halkın duygularına tercüman olmuşlardır:

Der Ferrahi, paşam bir çare bulam
O kahpe papazın sakalın yolun
Sarı dört yanını çembere alın
Sarı Türk milleti zafer günüdür.
Âşık Ferrahi (Atılğan, 1997:146)

Makaryos geme almış azıyı
Hatırlatmak gerekir ona maniyi
(...)
Âşık Halil Karabulut (Sakaoğlu, 1987:150)

Kalleş papazlara etmeyin Pazar
Yalancı, dubara fitnelik düzer
Türklerin ordusu savaşa hazır

Benim sabrım bitti, kararım yoktur

Pis Makaryos papaz göz dikmiş yurda

Aç çakal ne yapar, aslana kurda

Haberleri olsun Atatürk burda

Benim sabrım bitti kararım yoktur.

Âşık Derdi Derya (Karaburç,1995:220)

3. İntikam ve Kendine Güven

Âşıklar Kıbrıs'taki yaşananlar karşısında insanımızın duyduğu intikam alma ve kendine, ulusuna güveni, "Bak Yunanlı sabrımızı taşıрма, Kıbrıs'ı almakla kalmayız, Atınaya'da gelir. Oraya da Türk bayrağı dikeriz." Sözleri ile ifade etmektedirler.

Papandreu tacın tahtın yıkarız

Yerine incir, arpa dikeriz

Atina'ya Türk bayrağı çekeriz

Çok fazla ileri gitme Yunanlı

Şanlı Türk ordusu ersin ahdına

Kurra çekse savaş çıkar bahtına

Panis, vanis hazırlansın vaktına

Sabrım taşı, vurmaliyiz Yunan'a

Âşık Hacı Karakılçık (Alptekin, 1993:140)

Âşıkların Dilinden Kıbrıs Barış Harekâtı

A. Barış Harekâtının Gerekliliği

Âşıklara göre Kıbrıs Barış Harekâtının haklı gerekçeleri vardır. Kıbrıs Türkünün maruz kaldığı zulüm, soykırıma varan işkenceler, şehit olan askerler, yetim kalmış çocuklar, Türkiye'nin garantörlük hakkını kullanarak bu duruma müdahale etmesini elzem hale getirmiştir:

Alçakça başladı Türk'ü kırmaya

Bu iş gelmez öyle bakıp durmaya

Türk ordusu hazır hesap sormaya

Sorun Türk milleti zafer günüdür.

Âşık Ferrahi (Atılğan,1997:146)

Makaryos kudururken

Bülent ARI

Enosis-menosis derken
Katliama hız verirken
Adaya huzur getirdi.
Aleni (Kaya, 2000:291)

Kıbrıs yetimleri perişan olmuş
Anne hasretiyle bağrını delmiş
Yeşil Lefkoşe'nin gülleri solmuş
Yuvası dağılmış anneler ağlar

Yeşil Kıbrıs'ta şehitler yatar
Anneler babalar her gün yaş tutar.
Âşık Derdi Derya (Artun, 2000:452)

B. Milli Duyguları Harekete Geçirme

Âşıklar, Kıbrıs Barış Harekâtını ve Kıbrıs meselesini halkın milliyetçilik ve Türklük duygularını harekete geçirmek için bir vesile olarak görmüşler ve bunu şiirlerinde dile getirmişlerdir.

Kıbrıs'ın yoluna koymuşuz seri
Bin kafire karşı Mehmed'in biri
Denizler yarar Türk'ün eri
Koşun aslanlarım Kıbrıs bizimdir.
Âşık Ferrahi (Atılğan, 1997:55)

Yirmi Temmuz bin dokuz yüz yetmiş dört
Türklerin Kıbrıs'a çıktığı gündür
Destanlar sahibi uygar milletin
Cunta kanununu yıktığı gündür.
Âşık Feymani (Artun, 1996:423)

C. Barış Harekâtı'nda Kahraman Mehmetçik

Âşığa göre ölümü hiçe sayan, kendine güvenle hareket eden ve çetin dağları aşarak zaferin kazanılmasını sağlayan en önemli etken Mehmetçik'tir. Âşık, Mehmetçiğin bu özelliklerini şu dizelerle dile getirmiştir:

Âşıkların Dilinden Kıbrıs Barış Harekâtı ve Kıbrıs Meselesi

Genel Kurmay'ından aldı emri
Güçlük yok orduya kırar demiri
Uzun olacak Mehmetçiğin ömrü
Vatan uğruna ölmez mi sandın
Âşık Ali Dayı (Kaya, 2000:293)

Azimle başardı Türkler savaşı
Bir anda kuşattı dağ ile taşı
Mehmetçiğin eğilmeyen hür başı
Vahşeti nizama taktığı gündür.
Âşık Feymani (Artun,1996:423)

Mevlüt der Kahraman Türklerin eri
Ceddin yadigârı, ata eseri
Savaşta çarpıştık bin yıldan beri
Mehmed'im Kıbrıs'ta, gözüm Kıbrıs'ta
Âşık Mevlüt İhsani (Özarlan, 2001:176)

D. Barış Harekâtından Destek Alarak Rumlara Meydan Okuma

Kıbrıs Barış Harekâtı, âşıkların Rumlara meydan okuması için iyi bir vesile olmuştur ve onlara "Yaptıklarınız yanınıza kar kalmaz; günü, yeri ve zamanı geldiğinde Türkler, size gereken dersi verecek azim, kararlılık ve güçtedir." Mealindeki sözleri şiirlerinde şu şekilde dile getirmişlerdir:

Sakın kafasını bozmayın Türk'ün
Silkinse dünyayı yıkar Mehmetçik
ALLAH ALLAH derse o zaman korkun
Gürleyip meydana çıkar Mehmetçik
Âşık Gülhâni (Kaya, 2000:292)

Türk milleti gelmez kahpe oyuna
Yaptığın oyunu bilmez mi sandın
Bir kez göz ataydın tarih boyuna
Türk intikamını almaz mı sandın

Bülent ARI

Âşık Ali Dayı (Kaya, 2000:292)

Âşıkların Kıbrıs Meselesi İçin Öngörü Ve Önerileri

A. Öngörüler

Âşıklar Kıbrıs'ın geçmişte bizim olduğunu, bizim olmaya devam edeceğini şiirlerinde her zaman dile getirmişlerdir. Fakat 1969 yılında vefat eden Ferrahi sanki Kıbrıs'a Barış Harekâtının yapılacağını önceden fark etmiş gibidir ve bu düşüncesini şiirinde şu sözlerle dile getirir:

Kıbrıs'ın yoluna koymuşuz seri
Bin kâfire karşı Mehmed'in biri
Denizler yarar Türk'ün eri
Koşun aslanlarım Kıbrıs bizimdir.
(...)

ALLAHIM bizleri bırakmaz darda
Harp yapar Mehmetçik yağmurda, karda
Can veririz peşin o güzel yurda
Peşin arslanlarım Kıbrıs bizimdir.
Âşık Ferrahi (Atılğan, 1997:55)

Âşık, Rum'a Yunan'a bütün dünyayı da arkanıza alsanız, ALLAH bizimledir; biz binlerce yıldır vardık, var olacağız; Kıbrıs da Türk kalacaktır; orada da ay yıldızlı bayrak dalgalanacaktır, der:

Bütün dünya sizden olsa
Büyük ALLAH bizden yana
Biz ölmeden bu vatana
Giremezsin kahpe Yunan
(...)

Soyumuz Oğuz soyundan
Kafkaslardan Urallardan
Ay yıldızlı bayrağımdan
Silemezsin kahpe Yunan.
Âşık Durdu Kozalak (Karaburç,1995: 336)

B. Önerileri

Âşıklar, Rumlara pazarlık yapmak amacıyla boş tutulan Maraş bölgesinin verilmemesini, bir çözüme gidilecekse bile Maraş'ın Türk kalmasını önerirler:

Âşıkların Dilinden Kıbrıs Barış Harekâtı ve Kıbrıs Meselesi

Yılmaz bu Türklerin suru
Zaferin İslam'ın nur
Maraş verilmez geri
İsterse senin olsa da
Âşık Bilal Ceylan (Karaburç,1994:336)

Âşıklar, Denktaş'ın davasında yalnız olmadığını, zor zamanların geçeceğini; çözüm sürecinde Denktaş'ın Türk toplumu olarak yanında olduğumuzu şu sözlerle dile getirmişlerdir:

Böyle kalmaz, geçecektir zor zaman
Asla boyun eğmemişiz bir zaman
Faziletli davamızda her zaman
Yanımdayız yanımdayız Denktaş'ım
Âşık İsmetî (Kaya, 2000:302)

Âşıkların şiirlerine göre çözüm, adanın Türkiye ile aynı beden olmasıdır:

Emir verin yürüsün silah tutan
İt, çakal giremez bu vatana
Katalım Kıbrıs'ı anavatana
Üzülmeyin Ata'm zafer bizimdir.
Âşık Nizami (KAYACAN,1995:182)

Ada yurdum ile aynı bir beden
Mesele edilir bilmem ki neden
(...)
İsmetî (Kaya,2000:303)

Bayraklar çekilsin, Türkler yürüsün
Gören düşmanların kalbi kurusun
Bölün şu Kıbrıs'ı alın yarısın
Bunları adadan sürün büyükler
Âşık Mehmet Halaçoğlu (ARI,2009:245)

Sonuç

Bu çalışmada âşıkların dilinden Kıbrıs Meselesi ve Kıbrıs Barış Harekâtı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Barış harekâtı öncesinde Kıbrıs'ta Türklerin karşı karşıya kaldıkları zulüm ve işkenceler; insanlık dışı uygulamalar Türk halkını derinden etkilemiştir. Âşıkların şiirleri Kıbrıs'taki olayların iç yüzünü yansıtmaları açısından önemlidir. Kıbrıs ve Kıbrıs'ta yaşayan soydaşlarımız ile Kıbrıs Barış Harekâtı, âşıklarımızın ilgi duydukları ve hassasiyetle üzerinde durdukları konular arasındadır.

Bülent ARI

Âşıklar, yukarıda da ifade edildiği üzere, toplumu üzen; derinden etkileyen Kıbrıs meselesine duyarlı oluşlarını göstermeleri yanında, halkın da duygu ve düşüncelerini şiirlerinde dile getirmişlerdir.

Âşıkların ele aldığımız şiirlerine baktığımızda aslında Türklerin köklü ve barışçıl bir millet olduğunu; ancak Yunanlıların Enosis politikaları ve Makarios ile Papandreo'nun Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etme çabalarının kırımların, karışıklığın ve Kıbrıs'taki savaşın asıl nedeni olduğuna işaret ettiklerini söyleyebiliriz. Âşıkların bu şiirlerinde olayları çok boyutlu ve enine boyuna irdeledikleri dolayısı ile Kıbrıs ile ilgili konularda oldukça donanımlı oldukları görülmektedir. Âşıklar, Kıbrıs'ın 50 ya da 100 yıllık bir Türk ülkesi olmadığını, Türklerin Hun devrinden beri Kıbrıs'la ilişkilerinin olduğunu; o dönemden beri Kıbrıs'ta olduklarını ifade ederler. Bunun yanı sıra özellikle Maraş bölgesinin Rumlara verilmemesi ve Rauf Denktaş'ın davasında yalnız bırakılmaması gerektiği konusu üzerinde de ısrarla dururlar.

Yine, âşıkların şiirlerine bakıldığında zulmün hat safhaya geldiği, halkın sabrının kalmadığı ve Kıbrıs'a yapılan harekâtın barış getirdiği; ancak barışın korunması için bundan sonraki süreçte de dikkatli ve tedbirli olunması gerektiği, gaflet ve delalet içerisinde olunmaması gerektiği ifade edilmektedir.

Âşıkların şiirlerinden Türkiye ve Türk Halkının Kıbrıs Meselesine kayıtsız kalmadığı; bundan sonra da aynı candan, aynı kandan gelen Türkiye ve Kıbrıs Türk'ünün geleceklerinden emin olmalarının, ancak birlikte hareket etmeleriyle mümkün olacağı ifade edilmektedir.

Kaynakça

- Alptekin, A. B. (1992). *Âşık Hacı Karakılçık*, Antakya.
- Arı, B. (2009). *Adana'da Âşıklık Geleneği. (Karacaoğlan-1996)*, Adana: Altınkoza Yay.
- Artun, E. (1996). *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği,(1966-1996) ve Âşık Feymani*. Adana: Adana Kül. Müd. Yay.
- Artun, E. (2000). *Adanalı Âşıkların Şiirlerinde Kıbrıs Barış Harekâtı*. Adana: Adana Halk Kültürü Araştırmaları 1, Altınkoza yay:11
- Aslan, H. (1992). *Âşık Haydar ASLAN, Yaşamı-Şiirleri*. Adana: Adana B. Şehir Matbaası.
- Atılğan, H. (1997). *Ceyhanlı Âşık Ferrahi*. Ankara: K.B. Yay.
- Burçak, R. S. (1974). *Türk Devrim Tarihi*. Ankara.
- Boratav, P. N. (1982). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yay.
- Çay, A. (1989). Kıbrısta Kanlı Noel-1963. Ankara: Türk Kültürünü Arş. Ens. Yay:93.
- Hatipoğlu, S. (2004). "Kıbrıs Gerçeği" *Güneyde Kültür, Sayı 145*, Antakya.
- Gürel, Ş. S. (1984). *Kıbrıs Tarihi (1878-1960) c.2*. İstanbul: Kaynak Yay.

Karaburç, M. (1995). *Adana- Osmaniyede Âşıklık Geleneği*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Kaya, D. (2000). "Sivaslı Âşıkların Kıbrıs Konulu Şiirleri", *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Kitabevi Yay.

Kayacan, N. (1995). *Sine Gülü, Âşık Nizami*, Adana.

Kudret, C. (1980). *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*. İstanbul: İnkılap ve Aka Yay.

Özarlan, M. (2001). *Erzurum Âşıklık Geleneği*. Ankara: Akçağ Yay.

Sakaoğlu, S. (1987). *Senin Aşkınla, Kadırlılı Âşık Halil Karabulut*. Konya: Nur Matbaası.

Sarı, M. (2010). *Halk Aşığı ve Halk Ozanı Âşık Yoksul Derviş şiirleri, II. Cilt*. Ankara: Afyonkarahisar Valiliği Yay.

Extended Abstract

Turks living in Cyprus and Cyprus as it is known, was among the issues they hear they show sensitivity and love interest of living in Turkey.

In this article, we aim to reveal the extent of love and loyalty towards Cyprus and the love and loyalty towards Turkish Cypriots in the poems of our lovers, and to reveal the effects of lovers in forming public opinion on issues sensitive to our country. However, before moving on to the poems of the lovers, it is necessary to reveal the historical development of the Cyprus issue from past to present:

In July 1570, the island of Cyprus was conquered by the Ottoman State. Thus, a life full of tolerance, equality and justice was promised by the Sultan of the Ottoman Empire, with the participation of the Muslim people from the nearby regions of the Ottoman State to the people of Cyprus, who have been exposed to various invasions, rebellions and imperialism for centuries.

After the island was under Ottoman rule for 308 years, it was left to England on June 4, 1878, with a secret treaty and "temporary" agreement between the two states before the Berlin Treaty between the two states.

The British annexed the island unilaterally on 5 November 1914, after the Ottomans took place with the Germans in the First World War. The EOKA organization, which received the financial and moral support of the Makarios and the Greek government and fought for the annexation of Greece (enosis), started terrorist acts against the British and Turks on the island on 1 April 1955.

During the meetings held in Zurich on 5-11 February 1959, it was decided to establish an independent Republic of Cyprus, the constitutional principles and other relevant treaties were determined within an independent state, which guarantee the freedom and life rights of the Turkish Cypriot community, and these treaties were signed on 19 February 1959. London in Turkey, Greece and Britain and Cyprus was

Bülent ARI

signed by representatives of the Turkish and Greek communities. The independent Republic of Cyprus was established on 16 August 1960.

This established Republic continued until December 21, 1963, and as of this date, Makarios, who wanted to realize Enosis, started to massacre the defenseless Turks by creating a terrorist organization known as EOKA with 20,000 people and these events were The Turks, who were murdered without saying children, youth, babies, old men and women and exposed to inhumane events, started to leave the island.

On 1 January 1964, after Makarios terminated the Zurich and London Treaties, the Republic of Cyprus ceased to exist. Greeks who wanted the thought of ENOSIS did not stop the attacks against the Turks, and continued the massacres with the raids they organized against Erenköy (09.08.1964), Geçitkale and Boğaziçi (15.11.1967) in the following years. The Greek officers who had made a coup against Makarios, Makarios managed to escape to Paphos and known as the "Human Butcher", Nikos Sampson went to the President and established the "Hellenic Republic of Cyprus". All this is happening across Turkey for 20 July 1974 initiated the Cyprus Peace Operation, has ended on 22 July 1974 at 17:00. As a result of the operation, Nikos Sampson was removed from the position he occupied.

Then, on February 13, 1975, the Turkish Cypriot Federated State was established; however, when Greece claimed to have sovereignty over Cyprus by applying to the UN in 1983, the Turkish Republic of Northern Cyprus was established on 15 November 1983.

The Turkish Cypriot people who do not separate from Turkey, with hearts and thoughts since the beginning of the issue has always been next to the Turkish Cypriots. He had the opportunity to express his feelings, beliefs and thoughts in various meetings, newspapers, magazines and books they published, and programs organized for various reasons. Lovers of the leading figures of the society were not indifferent to this issue, but expressed their thoughts and poems of themselves and the Turkish people in the face of these events when their language returned.

As a method, after an introductory section that firstly discusses the historical development of the Cyprus issue, it is made from both lovers in our private archive, which includes collections made by lovers.(Erman ARTUN, Saim SAKAOĞLU, Metin ÖZARSLAN, Mehmet SARI, Halil ATILGAN, Mehmet KARABURÇ, Doğan KAYA, Ali Berat ALPTEKİN...)

The poems of the lovers in the studies of the researchers were scanned and their poems about Cyprus were determined and this

In poems:

- 1- How Lovers perceive Cyprus
- 2- People's Perspective on the Cyprus Issue
- 3- Reflection of Cyprus Peace Operation in Society
- 4- Suggestions and Forecasts for the Cyprus Issue were tried to be determined.

Âşıkların Dilinden Kıbrıs Barış Harekâtı ve Kıbrıs Meselesi

In the conclusion part, the reason for the war was the annexation policy of the Greek and the Greek side (Enosis), and that the operation in Cyprus brought peace to the island; but has voiced conviction that ensuring the continuity of the peace agreement with Turkey and the Turkish Cypriot possible move.

HATAY AĞZINDA HÂL EKLERİNİN FARKLI KULLANIMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ahmet HAŞİMİ

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
hasimi_ahmet@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-9244-8157

Makale Geliş Tarihi: 01.09.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 22.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Haşimi, A. (2020). Hatay ağzında hâl eklerinin farklı kullanımları üzerine bir değerlendirme. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(46), 449-480.

Öz

Ağızlar, standart dil ile eş zamanlı olarak kullanılmaya başlamıştır. Ağız özellikleri Kaşgarlı Mahmud'dan günümüze kadar pek çok bilim adamının dikkatini çekmiş, fazla olmasa da her dönemde bilim adamları ağız özellikleri hakkında tespitlerde bulunmuşlardır. Türkiye Türkçesi ağzları üzerinde birçok derleme ve inceleme çalışması yapılmıştır. Son zamanlarda derleme ve inceleme çalışmaları üzerinde farklı bakış açılarıyla yeni çalışmalar da yürütülmektedir. Türkçede varlıkları ve kavramları karşılayan kelimeler olan isimler çoğu kez yalnız başlarına kullanılmazlar, eklerle çekime girerek cümlede iş görürler. Hâl ekleri de isimlere işlerlik kazandıran ek çeşitlerinden birisidir. Hatay etnik ve dini bakımdan bir kültür mozaiği şehridir. Bunun yanı sıra Hatay'a 7. yüzyıldan itibaren farklı Türk unsurları yerleşmiştir. Bu özellikleri dolayısıyla Hatay ağızı incelemeye değer bir Türkiye Türkçesi ağızıdır. Bu çalışmada Hatay ağızı üzerine yapılan akademik çalışmalar esas alınarak, diğer Türkiye Türkçesi ağzlarında hiç rastlanmayan ya da az rastlanan hâl eklerinin ses özellikleri, biçim özellikleri ve işlevleri üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada, derleme metinleri de tekrar gözden geçirilecek, Hatay ağızı üzerine yapılan çalışmalarda tespit edilemeyen, ses, biçim ve işlev olarak farklılık gösteren hâl eklerine de değinilecektir.

Ahahtar Kelimeler: Ağız Araştırmaları, Hatay Ağızı, Hâl Ekleri.

AN EVALUATION ON THE DIFFERENT USES OF STATE SUFFIXES IN THE DIALECT OF HATAY

Abstract

The features of the mouth have attracted the attention of many scholars since Mahmud of Kashgar, and they have been used simultaneously with the standard language. Many studies have been done on Turkey Turkish dialects. Recently, new studies have been conducted on compilation and review studies with different perspectives. Nouns, which are words that meet entities and concepts in Turkish, are often not used alone, they work in the sentence by inflection with suffixes. Case attachments are also one of the types of attachments that give functionality to nouns. Hatay is an ethnic and religious cultural mosaic city. In addition, different Turkish elements have been settled in Hatay since the 7th century. Because of these features, the dialect of Hatay is an Turkey Turkish dialect that is worth examining. In this study, on the basis of the academic studies on the dialect of Hatay, the phomeme features, morpheme features and functions of the case suffixes, which are never encountered or found rarely in other Turkey Turkish dialects, will be emphasized. In this study, the compilation texts will also be reviewed, and the different forms of sound, form and function that could not be detected in the studies on dialect of Hatay will be mentioned.

Keywords: *Dialect Research, Dialect of Hatay, State Suffixes.*

Giriş

Amaç

Bu çalışmada Hatay ağzında hâl eklerinin kullanımı ele alınacaktır. Hatay, coğrafi olarak Anadolu ile Ortadoğu'yu birbirine bağlayan; din, dil ve ırk olarak da farklı unsurların kesişme noktalarını içeren önemli yerleşim birimlerinden birisidir. Tarih boyunca farklı dil ve kültür unsurlarıyla yoğrulan, çeşitli Türk unsurlarının farklı dönemlerde yerleştiği bir bölge olan Hatay ağzı bu açıdan incelenmeye değer bir Türkiye Türkçesi ağzıdır.

Bugüne kadar Hatay ağzı ile ilgili yapılan çalışmalarda hâl ekleri üzerine incelemeler de yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı öncelikle, yapılan mevcut incelemelerde tespit edilemeyen fakat derleme metinlerinde bulunan hâl eklerinin farklı kullanımlarını, hâl eklerinin birbirinin yerine kullanımlarını ve hâl eklerinin farklı işlevlerini tespit etmektir. İkinci olarak bu çalışmada tespit edilenlerle birlikte şimdiye kadar Hatay ağzı üzerinde yapılan incelemelerde tespit edilen hâl eklerini toplu olarak ortaya koymak, üçüncü olarak da Hatay ağzında diğer Türkiye Türkçesi ağzlarından belirgin olarak farklılık gösteren hâl ekleri üzerinde değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Hatay Tarihi ve Hatay'da Yaşayan Türk Unsurları

Ahmet HAŞİMİ

Hatay bölgesi, Tarih boyunca Akalar, Babiller, Hititler, Asurlular, Sakalar, Persler, Makedonyalılar, Romalılar ve Bizanslılar'ın yönetimi altına girdi (Tunç ve diğer., 2001). 638'de Yermük Savaşı'nda Bizanslıları mağlup eden Müslümanlar Antakya'yı fethetti. 786-809 yılları arasında Abbasi Halifesi Memun zamanında bölgeye çok sayıda Türk yerleştirildi. Şehir 969'da yeniden Bizanslıların hâkimiyetine girdi. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Süleyman'ın şehri almasıyla 1084'ten itibaren bölge tekrar İslam hâkimiyetine girdi. Şehir 1098'de Haçlılar tarafından ele geçirildi. 1191'de Selahaddin Eyyubî, Bakras ve Darb-ı Sak kalelerini fethetti. 1268'de Sultan Baybars, Antakya'yı ele geçirerek Antakya Kontluğuna son verdi. Bölge daha sonra Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi dönüşünde 28 Ağustos 1518'de Halep'e girmesiyle Osmanlı idaresine geçti (Melek ve Pehlivanlı, 2013). Bu tarihten sonra uzun süre Osmanlı idaresinde kalan Hatay, Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasıyla Fransızlar tarafından işgal edildi, 1938 yılında Bağımsız Hatay Devleti kuruldu, bu devlet 1939 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ne katılma kararı alarak Türkiye'ye katıldı.

Hatay'ın anavatana katılmasından sonra da bölgeye farklı zamanlarda farklı yerlerden dikkate değer göçler olmuştur. Bunlardan Reyhanlı'ya Çerkezler; Kırıkhan'a Ahıskalılar, Trabzonlular ve Yörükler; Ovakent mahallesine Özbekler; Erzin'e de Yörükler yerleştirilmiştir. Bunun yanı sıra İskenderun'da kurulan demirçelik fabrikasında çalışmak için Türkiye'nin dört bir yanından gelenler Dört Yol, Payas ve İskenderun'a yerleşmiştir.

Anadolu'da bugün birbirinden farklı ağızların bulunması 11. yüzyıldan itibaren bu topraklara yerleşen Oğuz boylarının farklı ağız özelliklerine sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Karahan, 1996: 1).

Bu kısa tarihçeden de anlaşılacağı üzere Hatay bölgesine değişik dönemlerde değişik Türk unsurları yerleşmiştir. Bu unsurlardan bazıları birbiriyle kaynaşmış bazıları ise müstakil hüviyetini korumuştur.

Hâl Ekleri

Hâl ekleri isimlere ve isim soylu kelimelere gelerek kendilerinin ve buldukları cümlenin işlerlik kazanmasını sağlayan eklerdir. Standart dilde ve çağdaş lehçelerde hâl eklerinin kullanımı mevcut gramer kitaplarımızda tafsilatıyla anlatılmıştır. Bunun yanı sıra hâl eklerini konu edinen müstakil çalışmalar da vardır. Bu çalışmada ele alınan konu Hatay ağzında hâl eklerinin kullanımı ile ilgili olduğu için aşağıda bazı bilim adamlarının hâl ekleri üzerindeki değerlendirmeleri verilmekle yetinilecektir.

Hâl, ismin kendi dışında kalan kelimelerle münasebetini ifade eden gramer kategorisidir (Ergin, 2013: 129).

İsimler, cümle içinde bağımsız değildir. Cümlede ad, edat ve fiil gibi öteki öğeler ile sürekli bir bağlantı içindedirler. Cümlede isimlerin, çevresindeki kelimelerle olan ilişkileri iki türlüdür. Bunlardan birincisi, adların kendilerine bağlı bulunan isimlerle

Hatay Ağzında Hâl Eklerinin Farklı Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme

olan anlam ilişkisi, ikincisi ise, adların kendilerine bağlı bulunmayan, aksine kendilerinin onlara bağlı bulundukları cümle öğeleri ile, özellikle fiillerde kurdukları geçici anlam ilişkileridir. Bu ilişkiler hâl ekleri karşılır (Korkmaz, 2007: 266).

Aşağıda bahsedilecek çalışmalara bakıldığında hâl eklerinin sınıflandırılmasında bilim adamlarının farklı yaklaşımlarda buldukları görülür. Bu farklı yaklaşımların bir sebebi, hâl eklerinin eklendiği sözcüklere farklı işlevler yüklemesidir. Her bilim adamı bu eklerin bir işlevini önemseyip ön plana çıkardığı için sınıflandırmalar da elbette farklı olacaktır.

Türkçenin tarihî gelişim süresince hâl eklerinin kullanıldığı bilinmektedir. Gabain *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserinde hâl eklerini, *belirsiz hal, ilgi, yaklaşma, yükleme, bulunma-ayırılma, ayrılma, vasıta, eşitlik, yön hali* şeklindeki başlıklar altında incelemiştir (Gabain, 2007: 65).

Tekin de *Orhun Türkçesi Grameri* adlı kitabında hâl eklerini *yalın, ilgi, belirli nesne, verme-bulunma-çıkma-yönelme-eşitlik-araç durumu birliktelik durumu* şeklinde dokuz başlık altında incelemiştir (Tekin, 2016: 111).

Timurtaş ise *Eski Türkiye Türkçesi* adlı eserinde hâl ekleri *yalın, genitiv, dativ, akkuzativ, lokativ, ablativ, ekvativ, direktiv, instrmental* şeklinde incelemiştir (Timurtaş, 2012: 73).

Eckmann da *Çağatayca El Kitabı*'nda hâl eklerini, *yalın, ilgi durumu, yapma durumu, yaklaşma durumu, bulunma durumu, uzaklaşma durumu, eşitlik, araç ve yön durumları* olmak üzere dokuz başlıkta incelemiştir (Eckmann, 2017: 81).

Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* adlı kitabında Yeni Türkçede kelime yapımı işleyişleri ağır basan *-lık, çi, -imsi* gibi ekler bir yana bırakıldığında on kadar hâl eki olduğunu belirtir. Bunları söz dizimindeki işleyişlerine göre iki bölüme ayırır:

1. İç Çekim halleri (declinaison interne)
2. Dış Çekim halleri (declinaison externe)

Banguoğlu'nun *iç çekim* terimiyle ifade ettiği hâller şunlardır: *kim hali (ev), kimi hali (evi), kime hali (eve), kimde hali (evden), kimin hali (evin)*.

Dışçekim hâlleri ise şunlardır: *kimle hali (evde) kimce hali (evce) kimli hali (evli) kimsiz hali (evsiz)* (Banguoğlu, 1990: 320).

Ergin ise, *nominatif (yalın) ilgi (genitif) akkuzatif (yapma) datif (yaklaşma) lokatif (bulunma) ablatif (uzaklaşma) instrümental (vasıta) ekvatif (eşitlilik) direktif (yön gösterme hali)* olmak üzere hâl eklerini dokuz başlık altında incelemiştir (Ergin, 2013: 228).

Korkmaz da *Türkiye Türkçesi Grameri* adlı eserinde hâl eklerini *yalın, ilgi durumu, yapma durumu, yaklaşma durumu, bulunma durumu, yükleme durumu, eşitlik,*

Ahmet HAŞİMİ

araç ve yön durumları vasıta durumu eşitlik durumu şeklinde sekiz başlık altında incelemiştir (Korkmaz, 2007: 267).

Yukarıda da bir derece bahsedildiği gibi bu çalışmanın konusu Hatay ağzında hâl eklerinin kullanımı olması dolayısıyla hâl ekleriyle ilgili derinlemesine ve karşılaştırılmalı bir yaklaşıma gerek görülmediğinden hâl ekleri konusunda bilgi veren diğer araştırmacıların değerli çalışmalarına temas edilmemiştir. Bununla birlikte Hatay ağzında hâl eklerinin işlevlerini izah etme açısından Ergin'in sınıflandırması daha uygun görüldüğünden bu çalışmada Ergin'in sınıflandırması tercih edilmiştir.

Türkiye Türkçesi Ağızları Hakkında

Türkiye Türkçesi ağızları, Türk dili ve kültürünü bünyesinde barındırması ve bunu kuşaktan kuşağa canlı bir şekilde aktarması açısından önemli bir çalışma alanıdır. Kitle iletişim araçlarının yaygın olarak kullanımı, Türkiye Türkçesi ağızlarını günden güne yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getirmektedir. Bu bilinçle Türk dili bilim adamları Türkiye Türkçesi ağızlarının derlenmesi ve incelenmesinde önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bunlardan birisi Karahan'ın *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırması* adlı çalışmasıdır. Karahan bu çalışmasında, o güne kadar yapılan ağız çalışmalarından hareketle Türkiye Türkçesi ağızlarını Kuzeydoğu Grubu, Doğu Grubu ve Batı Grubu ağızları olmak üzere üç ana ağız bölgesine ayırmıştır. Bu sınıflandırmada Hatay ağzı, Batı Grubu Ağızlarından VII. grup içerisine alınmıştır (Karahan, 1996: 171).

Gülensoy ve Alkaya tarafından hazırlanan *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası* adlı kitapta 2011 yılı itibariyle bitirme tezi, yüksek lisans ve doktora tezi olmak üzere toplam 3392 adet ağızlarla ilgili bilimsel çalışma tespit edilmiştir (Gülensoy ve Alkaya, 2011).

Türkiye Türkçesi ağızlarında hâl ekleriyle ilgili en tafsilatlı çalışma Buran'ın *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri* adlı çalışmasıdır. Buran, çalışmasında hâl kavramını açıkladıktan sonra Anadolu ağızlarında hâl eklerinin fonetiği, fonksiyonları ile hâl eklerinin birbirinin yerine kullanılması gibi konular üzerinde tespitlerde bulunmuştur (Buran, 1996). Bunun yanı sıra konuyu sınırlı sayıda başka bilim adamları da ele almıştır. Bunlardan birisi Korkmaz'ın *Batı Anadolu Ağızlarında Yazı Dilinden Ayrılan İsim Çekim Ekleri ve Fonologie Morfologie Bağlantısı* adlı makalesi (Korkmaz, 1980: 29) ile Şavklı'nın *Isparta Ağzında Ayrıma Hâl Eki ve İşlevleri* (Şavklı, 2013) adlı çalışmalar, bunlardan bazılarıdır.

Yöntem

Bu çalışmada öncelikle Türkiye Türkçesi ağızlarının önemi vurgulandıktan sonra Hatay tarihi ve Hatay'a yerleşen Türk unsurları ile mevcut demografik yapı hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra hâl eki kavramı ve Hatay ağzı üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Bundan sonra şimdiye kadar Hatay ağzı üzerine yapılan çalışmaların

Hatay Ağzında Hâl Eklerinin Farklı Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme

gerek hâl ekiyle ilgili gramer bölümleri gerekse metin bölümleri incelenerek hâl ekleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu yöntem belirlenirken Türkiye Türkçesi ağzlarında hâl eklerinin kullanımıyla ilgili kapsamlı bir çalışma olan Buran'ın Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri adlı çalışması dikkate alınmıştır. Hatay ağzında kullanılan hâl eklerinin diğer Türkiye Türkçesi ağzlarında kullanılıp kullanılmadığı bu çalışmaya bakılarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bulgular

Yazılan gramer kitaplarındaki hâl eklerine farklı bakış açıları ağız çalışmalarında da kendini göstermektedir (Buran, 1996: 17).

Türkiye Türkçesi ağzları üzerinde yapılan bazı çalışmalarda hâl ekleri hakkında sınıflandırmaların şu şekilde yapıldığı görülür: Öztürk, hâl eklerini *yalın, ilgi, yönelme, eşitlik, yön gösterme-bulunma, çıkma, vasıta hali* olarak sınıflandırırken (Öztürk, 2009: 132), Gemalmaz ise *yalın, ilgi, yükleme, yaklaşma, bulunma, ayrılma, bağlama, eşitlik, seslenme hali* başlıkları altında (Gemalmaz, 1995), Gülensoy da *yalın, ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, ayrılma, eşitlik, vasıta, yön gösterme-sebebe gösterme hali* (Gülensoy, 1988: 79) olarak tespit etmiştir. Buran (1996) da hâl eklerini *yalın, tamlama, belirtme, yönelme, bulunma, çıkma, vasıta, eşitlik ve yön gösterme* başlıkları altında incelemiştir. Hatay ağzında kullanılan hâl eklerinin işlevini daha iyi ifade edeceği düşüncesiyle bu çalışmada Gülensoy'un tasnifi benimsenmiştir.

Bu bölümde Hatay ağzı üzerine yapılan çalışmalardan hareketle hâl eklerinin kullanımı ele alınacaktır.

Bu çalışmada Hatay ağzında hâl eklerinin kullanımıyla ilgili bölge üzerinde yapılan yedi adet çalışmadan örnekler verilecektir. Bunlar, Gül, *Hatay Arsuz Ağzı*; Haşimi, *Hassa Ağzı İncelemesi*; Sis, *Hatay Belen Ağzı*; Öztürk, *Hatay Ağzı*; Öztürk, *Antakya Merkez Ağzı*; Yazıcı, *Dört Yol Ağzı*; Yurtman, *Yayladağı Ağzı*'dir.

Bu çalışmada Hatay ağzında hâl eklerinin işlevlerini ifade açısından Gülensoy'un tasnifi daha uygun düşmektedir. Bundan dolayı Gülensoy'un tasnifi kullanılarak hâl ekleri dokuz maddede incelenmiştir. Bunlar;

1. Yalın hâl
2. İlgi hâli
3. Yükleme hâli
4. Yönelme hâli
5. Bulunma hâli
6. Çıkma hâli
7. Vasıta hâli
8. Eşitlik hâli
9. Yön Gösterme hâli

Ahmet HAŞİMİ

Aşağıdaki bölümde Hatay ağzında hâl eklerinin kullanımı örnekleriyle açıklanacaktır.

1. Yalın Hâl

İsimlerin başka bir unsura bağlı olmayan normal teklik, çokluk ve iyelik şekilleri yalın hâlleridir. Türkçede yalın hâli eksiz olarak bulunur. Hatay ağzı üzerinde yapılan çalışmalardan bazı örnekleri şöyledir.

1.1. İsimlerle Kullanımı

bazı *ğariler* kefli. (4. 6. 1. 3), (H. A.)

fakat harp zamanında *Fransızlar* burda otururdu. (4. 2. 6.), (H. Ar. A.)

çarşafklar yıkanır. (İD/36), (AMA)

1.2. Zamirlerle Kullanımı

ben yapamıyorum, (5. 1. 1.. 6.) (H.A.)

işe *sen* çağırıcın da gidici (7. 1., (H. Ar. A.)

biz dediler geri gelicik (3,26), (Bel. A.)

siz nerde oturuyorsunuz? (NS/ 6), (AMA)

onnar göçdüler. (31, 1), (Dört. A.)

sen almıyon mu (35, 51), (Yay. A)

1.3. Yalın Hâl Yerine Başka Eklerin Kullanılması

1.3.1. Yalın Hal Yerine İlgi Hâli Ekinin Kullanılması

Genellikle *herkesin* evinde olağ geçi besledînden keser bi tene (1, 10), (Bel. A.)

hatayın ğurtulduydu ya (12, 3), (Bel. A.)

2. İlgi Hâli

İlgi hâli ismin tabi olduğu başka bir isme genetik hâliyle bağlanır (Ergin, 2013: 229).

Hatay ağzında ilgi hâli nadir olarak eksiz kullanılır. İlgi hâli eki ismi isme bağladığı gibi zamirleri edatlara da bağlamaktadır. Ölçünlü dilden farklı olarak ekin η'yı koruduğu görülmektedir. Seyrek olarak darlık-genişlik uyumu ile ek ünlüsü genişleyerek +A olduğu örnekler de tespit edilmiştir (Öztürk, 2009: 133).

2. 1. Eksiz İlgi Hâli

içinde *alay* malı var (5, 23), (Bel. A.)

teyzem oğlu (65/ 41), (Yay.A.)

2.2. Ekli İlgi Hâli

2.2.1. İsimlerle Kullanımı

Hatay Ağzında Hâl Eklerinin Farklı Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme

+In

adamın adı (29/87), (Yay. A.)

kimin eline geçerde geye (41/91), (Yay. A.)

+In, +Uη

şimdi bu *halamın* oğlu âmma, ben bu nişanlandığımda bunu hiç görmedim (1. 1. 26.), (H. Ar. A.)

evin öñüne (30/3), (Yay. A.)

tümümüzüñ dedesi (4/26), (Has. A.)

+nIn, +nUη

kişim babamın emmisi *kızının* oğlu (3. 3. 2. 4.), (H.A.)

şirincenin şirin çocuğu (MG/4), (AMA)

gadinin biri (1. 18), (Has. A.)

ğonşunun gızları (1/49), (Dört. A.)

onun yanna (4/69), (Yay.A.)

+Aη

Aşağıdaki örnekte darlık-genişlik uyumunun sonucu olarak ilgi hâli eki +aη biçimini almıştır.

mutfağan bir köşesini banyo yapıkdı (HE/57), (AMA)

ezel derlerdi ki yorğan yasdık haşa buradan *eşşeğen* boynuna asdıK derlerdi. (8.2.4-14) (H.A.)

+yIn, +yUn

Yayladağı ağzından derlenen aşağıdaki örnekte ilgi ekinin, +yIn, +yUn şekilleri de tespit edilmiştir.

gözüyün üstünde (4/85), (Yay.A.)

anayın babayın yanında (23/218), (Yay. A.)

+η

Aşağıda ses düşmeleri sonucu ilgi hâli ekinin +η biçiminin kullanımına örnek bir durum görülmektedir.

fasúlyeli pilav *belāη* gelenē bu. (Bel. 1, 16)

Aşağıdaki örnekte ise zamirden sonra iyelik eki kullanılması beklenirken iyelik eki kullanılmadan ilgi hâli eki getirilmiştir.

bazının da eli hayın olur (HA/121), (AMA)

Ahmet HAŞİMİ

2.2.2. Zamirlerle Kullanımı

bizim Hatay'ın idaresini gören (4/ 140), (Yay. A.)

bizim énişde (6/91), (Has. A.)

benim dedemgil (3/38), (Has. A.)

buranıñ zengini (19/55), (Dört.A.)

bu *benim* dâyıım (7, 4), (Bel.A.)

ermeniler *onuñ* içinde ayakkabıcılık yapmış, (1. 2. 51), (H. Ar. A.)

önce *biziñkiler* ata kölejinden mezun oldu. (MG/ 53-54), (AMA)

Antakya ve Yayladağı'ndan elde edilen verilerde, *kendi* dönüşlülük zamirinin diğér hal çekimlerinde olduğu gibi ilgi halinde de hece yutumu gelmekte, *keniñ* şeklinde kullanılmaktadır. (Öztürk, 2009: 135).

kaptığımnan *keni*, saçını tilbetini yoldum *keniñ* (1-13. 2-17), (H.A.)

kenniñ işi var (37/72), (Yay. A.)

3.3. İlgi Hâli Yerine Kullanılan Diğér Ekler

3.3.1. İlgi Hâli Yerine Yükleme Hâli Ekinin Kullanılması

sōra *onu* şekerini ölçer (2, 5), (Bel. A.)

3.3.2. İlgi Hâli Yerine Yalın Hâlin Kullanılması

bu, *biñbaşı* hanımı sâdet abla (5, 65), (Bel. A.)

2. 4. İlgi Hâlinin İşlevleri

2. 4. 1. Eklendiği isim ile diğér isim arasında anlam ilgisi kurar

Atıñ gulaklarına şarp bağlarlardı. (8. 1. 1-3), (H.A.)

zađruruñ maksudesine söyle (İD/38), (AMA)

kapınıñ öñünde (10/ 107), (Yay. A.).

ben kocam *halamın* oğlu oluyo (2. 4. 8.), (H. A.)

dünyanıñ yaşantısı (26/ 115), (Dört. A.)

ermenilerin kilisesi varımış (3, 16), (Bel. A.)

2.4. 2. Zamirleri bazı edatlara bağlar

onuñ uçun yarasa cıbağkalık (8. 2. 1-7), (H.A.)

benim gimi karışdıramıyolar. (1. 5. 39.), (H. Ar. A.)

sizin kimi kızlar (66/59), (Yay. A.)

diyo ki yarın büyüür de eliñ adını niye verdiñ der *onuñ için* yanına da nimeti ekliyor. (CA/55-56), (AMA)

3. Yükleme Hâli

Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin doğrudan doğruya tesir ettiği isimler yükleme-belirtme hâlinde bulunurlar. Karşılıdığı hareket doğrudan doğruya bir isme tesir eden fiiller geçişli fiillerdir. Yükleme-belirtme hâli ismi kendisine tesir eden geçişli bir fiile bağlayan hâldir. Bu hâl bazen eksiz, bazen eklidir (Ergin, 2013: 231).

Yükleme-belirtme hâl eki, ET'de *+ğ, +g, +ığ, +ig, +uğ, +üğ, +nı, +ni* şeklindedir (Gabain, 2007: 64).

Türkiye Türkçesinde umumi yükleme-belirtme hâli şekilleri *+I, +U* ekleridir (Ergin, 2013: 231).

Standart dilde yükleme eki olarak kullanılan ekler Hatay ağzında da kullanılır. Bunun yanı sıra üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra *+n, +nl* ve eksiz biçimleri de kullanılır.

3.1. Eksiz Yükleme Hâli

bir çarşı *olduğ* gibi baş sağlına gelirdi (BD/52), (AMA)

sen dedi bu işiñ *ticaret* yap dedi (MS/3), (AMA)

3.2. Ekli Yükleme Hâli

3.2.1. İsimlerle Kullanımı

+ā/ē

Gerek +ā/ē gerekse î, kelime içinde hece kaynaşması, erime ve büzülme gibi ses olayları sonucunda ortaya çıkan şekillerdir (Sis, 2010: 44).

yeşil *yaprā* ğoparırdıñ (4, 30), (Bel.A.)

semirsē menşur (1, 1), (Bel. A.)

+(y)I/U

düşmanı toprağımıza bastırmayasıñ (1. 1. 3. 10), (H.A.)

ğırñ gün *ğadını* çıñarmazlardı. (4, 23), (Bel. A.)

insânları da buldum günüzden (1. 1. 79), (H. Ar. A.)

evli, *çocuu* var (10, 95), (Yay. A.)

parmāmızdaki *yüzü_ü* çıñarır (4, 52), (Bel. A.)

bakmadım *kapıyı* açık (11, 81), (Yay. A.)

+î

irmî ölçerñ (2, 4), (Bel. A.)

+nl

gözünü seviyim (18, 166), (Dört. A.)

Ahmet HAŞİMİ

o *birini* yağlaşincıg baladılar. (1, 2), (Has. A.)

+n

ğarnın yırtıó birğaç gişiniñ (5, 45), (Has. A.)

onca *vérgisin* verióg dédi (1, 23), (Has. A.)

şeyle *elin* yakmaycı suy (69/121), (Yay. A.)

3.2.2. Zamirlerle Kullanımı

şindi *kimi* isterse ona varır (6. 4. 1-3), (H.A.)

amcam var *bizi* o beslerdi, o bakardı nenem (5. 3. 16), (H. Ar. A.)

benim görümcemiñ damatı *onları* da kandırıklar (NY / 74), (AMA)

onu yaşlılara soracaksınız (43, 2), (Yay. A.)

şunu yedi bunu yedi (32 / 40), (Dört. A.)

oñu ben bilemem (28/3), (Yay. A.)

burayı istífa edyo (4/60), (Yay. A.)

Kendi dönüşlülük zamiri diğér hâl çekimlerinde olduğu gibi çıkma hâlinde de hece yutumuna uğrayarak kenden < kennden < keninden < kenninden < kendinden < kendisinden şeklinde tespit edilmiştir (Öztürk, 2009 :146).

Aşağıda *kendi* dönüşlülük zamirinin yükleme hâli eki almış biçimli örnekleri verilmiştir. Hatay ağzında *kendi* dönüşlülük zamirinin ses düşmesi hece kaynaşması sonucu farklı biçimlerde kullanılan bazı örnekleri şunlardır:

koydular *kenni* (70 / 63), (Yay. A.)

kenni sapanlıya verdiler (36 / 232), (Yay. A.)

yake *keni* (NS/154), (AMA)

Aşağıdaki örnekte de Hatay ağzında kullanılan *ken* zamirinin iyelik eki almış biçimine yükleme hâli eki getirilmiş örneği bulunmaktadır.

ıslıyoğ yoğuruyolar kensini (HA/188), (AMA)

Aşağıdaki örnekte ise zamirden sonra iyelik eki kullanılması beklenirken iyelik eki kullanılmadan yükleme hâli eki getirilmiştir.

bazını kedi ğapar

3.3. Yükleme Hali Yerine Kullanılan Diğér Ekler

3.3.1. Yükleme Hâli Yerine Yönelme Hâlinin Kullanılması

yirmi *seneye* geçdi doksan beşde öldü (NaS/11), (AMA)

anca bu *giraya* ğuvaladı. (1. 11. 1-2), (H.A.)

Hatay Ağzında Hâl Eklerinin Farklı Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme

löbediñ birinde ğayıbédmişler *dabañçie* (1. 64), (Has. A.)

ķapıya zorlamışlar (m.d.), (Yay. A.)

4. Yönelme Hâli

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için isim yönelme haline sokulur. Fiilin istikametini gösteren ve yaklaşma ifade eden yönelme hali daima ekle yapılır (Ergin, 2013: 233).

4.1. Eksiz Yönelme Hâli

4.1.1. Zamirlerde Kullanımı

Hatay ağzında özellikle yön gösterme bildiren zamirlerde, yönelme eki kullanılmadan yönelme işlevi ifade edilir.

nere gidiyo (4 / 239), (Yay. A.)

gidemeñ ora (NY / 68), (AMA)

şura öte berilerimizi atañ (6, 1), (Bel. A.)

esas esas *bura* gelenler yörükmüş (4. 4. 2-5),(H.A.)

ora masa ķodular (HE/3), (AMA)

kimsiye şurdan *şura* kağıñ demem (NS/179), (AMA)

bura geldiğimizde hepsi bekârdı (HE/58)

4.1.2. Diğer Kelimelerde Kullanımı

bir tenesi *türkiye* gelmiş türkçe öğrenmiye (EY/22), (AMA)

şimdi gençler *akraba* sıcak bakmıyorlar (EY/12), (AMA)

4.2. Ekli Yönelme Hâli

4.2.1. İsimlerle Kullanımı

+(y)A

goñşuya (2/145), (Dört. A.)

bunnara (29/184), (Dört. A.)

hasdalıĝ *ğocie* bağmaz (3/1), (Has. A.)

ğamaraya (71/24), (Yay. A.)

çocua (71/79), (Yay. A.)

torpaa (70/81), (Yay. A.)

onuñ *yasına* gédđidig de (3/21), (Has. A.)

+ā

Yönelme hal eki ünlü ile biten kelimelerde ve iki ünlü arasında “büzülme”ye

Ahmet HAŞİMİ

uğrayabilir (Sis, 2010: 46)

tabā ğoruk (4, 91), (Bel. A.)

+ŋa

çocuk *bölümüŋe* geçiciŋ (FK/15), (AMA)

rebbim sevmiş *yanıŋa* aldı kenleri (ET/57), (AMA)

üstüñe (69/62), (Yay. A.)

Aşağıdaki örnekte yönelme ekinin aykırılışma gösterek kalınlık-incelik uyumu dışına çıktığı görülmektedir.

sabahe ğadar barmaksız terlik yapardık (AK/199), (AMA)

4.2.2. Şahıs Zamirleriyle Kullanımı

Yönelme hali ekinin 1. ve 2. teklik kişi zamirlerinde farklı kullanımı Hatay ağzında özellikle de Antakya ağzında özel bir yere sahiptir. Aşağıda bu durumun örnekleri verilmiştir.

bana

ama *bana* mecbur etme (MS/34), (AMA)

baŋa

onuŋ *baŋa* söylemesi (MS/45), (AMA)

beğe

hatırlıyorum anam bir gün *beğe* kızdı (KK/44), (AMA)

beŋe

beŋe (32/18), (Yay. A.)

beŋa

o kızım *beŋa* bakar, et alır, yemek alır (Nİ/25), (AMA)

valla o izin vermesin beni küççük kızım *beŋa* bir şey almaz (Nİ/33), (AMA)

bene

kına gecesi de yapıdıla *bene* (HA/147), (AMA)

demediler *bene* ablaŋ ölük deyi (Nİ/62), (AMA)

beŋe

dokdur yime dimeyik ki *beŋe* (2. 6. 1-12), (H.A.)

o *beŋe* getiriyo (32 / 18), (Yay. A.)

benğe

ğeden getsiŋ *benğe* tabiy olan otursuŋ (NY/90), (AMA)

Hatay Ağzında Hâl Eklerinin Farklı Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme

saa

saa (7/171), (Yay. A.)

saḡa

he hoca da dedi kıyamata kadar bu *saḡa* yeter dedi. (1. 1. 112), (H. Ar. A.)

saḡa o avradları gösdersem inanmañ (3. 9.), (Has. A.)

saġa

saġa (31/24), (Yay. A.)

seḡa

entakya dili konişim *seḡa* (Nİ/26), (AMA)

anne dedi *seḡa* ne lazim dedi (Nİ/27), (AMA)

sene

malları *sene* getiricim demiş (NS/98), (AMA)

seḡe

bin bele vere *seḡe* (İD/64), (AMA)

kayınbabamdan *seḡe* haketleyim (NS / 26), (AMA)

seḡe (44/11), (Yay. A.)

seġe

seġe söyleyecekleri varmış (KK/23), (AMA)

Aşağıdaki örneklerde η ünsüzü düşmüş, fakat düşerken geniz özelliğini a sesine devrederek â biçiminde varlığını devam ettirmiştir.

bavam *baã* bir sandalye götürdü oraya /Bel. 5, 11)

her köye gêt *saã* semirsek yapar (Bel. 1, 2)

tārçın atallar ġurudullar kesme dëriz *oã* (Bel. 1, 9)

oḡa

oḡa yã mã yanmaz (32/ 118), (Dört. A.)

oḡa sordu (6, 69), (Has. A.)

bua

basió *bua* dayã assubay (1, 68), (Has.A.)

Diğer hâl çekimlerinde olduğu gibi dönüşlülük zamiri olan kendi kelimesi hece yutumuna uğrar (Öztürk, 2009: 135). Hatay ağzında bu durumun bazı örnekleri aşağıdaki gibidir:

serum vuolar *kene* (2. 2. 2. 3), (H.A.)

Ahmet HAŞİMİ

kenni *kene* yürüyo (66 / 46), (Yay. A.)
okumak *kene* kolay gelyo (FK / 36), (AMA)
devlet alacak *kene*, sana yeterini verecek (4. 2. 20), (H. Ar. A.)

4.3. Yönelme Hâli Yerine Kullanılan Diğer Ekler

4.3.1. Yönelme Hâli Ekinin Yerine Yalın Hâlin Kullanılması

ordaki *masa* görler (4, 9), (Bel. A.)

4.3.2. Yönelme Hâli Yerine Yükleme Ekinin Kullanılması

ênme êne *seni* (İD/23), (AMA)

tepsiniğ *dibini* birez zeytinyā_ı süreğ (Bel. 2, 14)

birez öteyi gidersiğ, ermeni evi ikinci bir dönekte cindi hamamınığ önünde (NY . 68), (Ant. A.)

şindi üç ayda *bizi* de veryor (19. 2. 112), (H. Ar. A.)

yayleyi buradan gèderler (7. 10 1-16), (H.A.)

4.3.3. Yönelme Hâli Yerine Bulunma Ekinin Kullanılması

bağkurdan, ayakkabı *üzerinde* emekli oldum. (AK/194), (AMA)

çuvalları *boynumuzda* alırdık (1/52), (Yay. A.)

4.3.4. Yönelme Hâli Yerine Ayrılma Hâl Ekinin Kullanılması

gözelden doyum olur, huy güzelliğinden doyum olmaz (m.d.).

ablam *ğarşımdan* geldi (5, 81), (Bel. A.)

4.4. Yönelme Hâli Ekinin Diğer İşlevleri

4.4.1. İsimleri edata bağlar

eski elbiselerin *boyuna* göre kestik , diktik (1. 1. 1-49), (H. A.)

dud *ağacına* kader (56 / 18), (Yay. A.)

beşe gadar oxudum amma kafam çalışmadı (13. 3. 1.), (H. Ar. A.)

bayram geceleri *sabaha* ğadar yatmazdık (AK / 19), (Bel. A.)

böyükmüş *sözlerine* göre (9/86), (Yay. A.)

4.4.2. Miktar ve fiyat bildirmek için isimleri edatlara ve fiile bağlar

gelinlikleri iki buçuk *liraya* dikedik. (1. 1. 1-42), (H. A.)

elli *guruşa* çalışdık, elli *guruşa* (6. 3. 6.), (H. Ar. A.)

dörd *liraya* kader (55 / 62), (Yay. A.)

iki binden önce üç *kağırda* dörd *kâğada* ayakabı alır satardık. (AK / 31), (AMA)

4.4.3. İsim-fiilleri amaç ve sebep ilgisıyla fiile bağlar

ibdal *eddirmie* dilegçe verig (1. 21), (Has. A.)

xamama geçerdik *yıkanmaya*, kenlennen barabar, kenleriñ bedeni bizden aq (2.4.1-26), (H.A.)

o da, o geliklerdi bize *oturmaya* (1. 1. 80), (H. Ar. A.)

4.4.4. Eşitlik hâli eki ile birlikte kullanılarak zaman ve miktar ilgisıyla isimleri fiile bağlar

ağbimi *beşeçe* okuttular. (7. 1. 1-1), (H. A.)

o *zamanaça* dedi, burya yaparıq evi (7. 1. 6), (H. Ar. A.)

4.4.5. Kalıplaşmış yapılarda kullanılır

şindi herkes *başına buyruk* (BD / 49), (AMA)

yalnız başıma gidiktim (NS/132), (AMA)

babası *dara düştü* (70/25), (Yay. A.)

4.5. Yönelme ekinin ora/bura+lık+a yapısıyla kullanımı

Türkiye Türkçesinde işaret zamiri olarak kullanılan *bura* ve *ora* kelimelerine, Antakya ağzında yönelme eki eklenirken *+lık* isimden fiil yapım eki getirildikten sonra eklenir. Yaygın olarak karşılaşılan bu durumun bazı örnekleri aşağıdaki gibidir.

biz aç geliğik *buralığa* kele dedi (NS/99), (AMA)

siz oğrayıñ *oralığa* (İE/4), (AMA)

otur *oralığa* dedi (NS/140), (AMA)

5. Bulunma Hâli

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendi içinde cereyan ettiğini ifade etmek için isim bulunma hâlinde bulunur. Ekin çeşitli kullanım fonksiyonları şu gibi ifadeler etrafında toplanır: bulunma, yer, iş, devamlılık, zaman, müddet, sebep, vasıf, miktar vs. (Ergin, 2013 : 234).

ET'de ek *+ta*, *+da*, *+te*, *+de* biçiminde olan ek hem bulunma hem de çıkma ifadesi olarak kullanılmıştır (Gabain, 2007 : 64).

Yapılan çalışmamızda Antakya, Dört Yol ve Yayladağı ağzlarında ekin ağırlıklı olarak ötümlü şekli kullanıldığı tespit edilmiştir. Hatay ağzında bulunma hâl ekinin ötümlü ve ötümsüz şekillerine ait bazı örnekleri şu şekildedir.

5.1. Eksiz Bulunma Hâli

hadı baqam bunu üş dört *gün* yetişdir (AK/201), (AMA)

5.2. Ekli Bulunma Hâli

Ahmet HAŞİMi

5.2.1. İsimlerle Kullanımı

eyyy eyyy nanca *ğovdemde* gemik varsa ağrıyor (2. 6. 2. 5), (H.A.)
bişe *gözümde* kalmadı benim (1. 1. 92), (H. Ar. A.)
parmâmızdaki yüzüü çıkarır (4. 33), (Bel. A.)
evimde kimsem yok(1. 55), (Yay. A.)
Osmaniyede iki dene var orda (7. 4. 14), (H. Ar. A.)
ben de teselli olurum *haftada* bir gün (HA / 41), (AMA)
kümesde bir tek horuz ğalmış (14. 32), (Bel. A.)
oñ gişilermiş bir *birliğde* (1. 104), (Has. A.)
evimiz var *dağda* (10, 38), (Yay. A.)
on onbeş gündür kalan *ayaktayım* (1. 1. 1. 38), (H.A.)
onuñ etini *taştta* döerdik (2. 10), (Bel. A.)
tebrikte pastalar ikram ediliyor (MA . 78), (AMA)
şu *dağlarda* vızır vızır cansız atlar gezecek dedi. (1. 21. 17), (HA)
bak *dışşarlarda* yok (NS/107), (AMA)
hepsi geliyo *bayramlarda*, şeylerde (1. 1. 38), (H. Ar. A.)
dördüncü *sınıfTa* bi ğız var, çocuk gido, gelo ona öğretmen yoktur. (3. 2. 1. 4), (H.A.)

soğuk onun da çocuğı ufak, yani şu *kucakTaki* ufak çocuk gibi emekliyo böyle, durmuyo (1. 1. 40), (H. Ar. A.)

Aşağıdaki örnekte ise bura işaret zamirine +lık isimden isim yapım ekinin getirilmesinden sonra +da bulunma ekinin getirilmesinin örneğı bulunmaktadır.

5.2.2. Zamirlerle Kullanımı

bende sadece göbek kayması var (2. 13. 1. 3-4), (H.A.)
bizde sâde erkekler oynar (9. 8.), (Bel. A.)
sende şöle şöle bir hasdalık var (8. 2. 24), (H. Ar. A.)
onnan sona tekrar elektrikçi yapmıya, *onda* çalıştım (11. 1. 14), (H. Ar. A.)
orda çalışıyolar (AK/180), (AMA)
eee ne var *bunda* bre anla Tacak ney var (7. 3. 9), (H. Ar. A.)
nede yatıcın verdilerse yataktta vermedilerse yerde yattık (8, 11. 1. 9), (H.A.)

5.3. Bulunma Hali Yerine Kullanılan Diğer Ekler

5.3.1. Bulunma Hâli Yerine Yalın Hâlin Kullanılması

ordan geçdiğim *sıra* (< ordan geçtiğim sıra+da) (m.d.),
bir *ay* bitirir (1, 11), (Bel. A.)

5.3.2. Bulunma Hâli Yerine Yönelme Hâl Ekinin Kullanılması

orıya göreve başladı (34/56), (Yay. A.)

5.3.3. Bulunma Hâli Yerine Ayrılma Hâl Ekinin Kullanılması

belândan eskiden araba yoktu (1, 31), (Bel. A.)

5.4. Bulunma Hâlinin İşlevleri

5.4.1. Bulunma bildirir

önceleri bizim *köyde* de gelin çeyizi ipe atılırdı (3. 1. 4.), (H.A.)

ben *Antekyede* oturdum (3. 5. 1.), (H. A.)

kızı *hamamda* görürlerdi (10. 53), (AMA)

ğarşıda bir ev açıldı (5. 12), (Bel. A.)

ekmeği *tandırda* vuruyolar (23. 268), (Yay. A.)

5.4.2. Zarflarda sınırlandırma yapar

şimdi beş *dakkada* çiko (NSO . 67), (AMA)

sonunda èstafur tövbeye geldi, hacıya da geldi (13. 2. 20), (Ar. A.)

eş *soğunda* Kocayı da uçurdum, şeker hastasıdı (3. 3. 2. 8), (H.A.)

iki *günde* bir kere suyunu deñiştirim (9. 46), (Yay. A.)

5.4.3 Sıfat-fiillerden zarf-fiiller yapar

o zaman *getdiğimde* beş sene oldu vazgeçeli (5. 1. 20), (H. Ar. A.)

ortam müsait *olduğunda* (CA/1), (AMA)

ameliyet *olduğumda* (17. 39), (Yay. A.)

ben asgere *gitdiğimde* on üç yaşında anca vardım (6. 3. 1-1) (H.A.)

5.4.4. Sıfat yapım ekinde görev alır

onların da yerleşmesi, *buradaki* Türklerin de yerleşmesi, hayvancılık için (8. 2. 33), (H. Ar. A.)

yanı altın meselesi iki çift bilenzik yanı *ğarşıdağı* götürüleceği gadar (8. 2. 1-48), (H.A.)

çarşıdaki dükkanların hepsi yüksekti (İÜ/6), (AMA)

5.4.5. kün/gün (TT gün <ET kün) kelimesine gelerek kelimeye her gün anlamı verir

günde bulgur yemesek olmaz (m. d.), (Yay. A.)

Ahmet HAŞİMİ

künde düğün, künde bayram (3. 2. 23), (H.Ar.A.)

biz bulguru çok yirik *günde* bulgur yimessek olmaz, (2. 11. 1-33), (H.A.)

5.4.6. Bulunma ekinin ora/bura+lık+da yapısıyla kullanımı

Yönelme ekinde olduğu gibi *bura* ve *ora* kelimelerine *+lık* isimden fiil yapım eki getirildikten sonra bulunma hâli getirilerek eklenir. Yaygın olarak karşılaştığımız bu durumun bazı örnekleri aşağıdaki gibidir.

ben çocuğu üşüdemem *buralıkta* (NS/160), (AMA)

keniñ yanında hamam var şimdi dedik gidek *oralıkda* yok dedi (NS/123), (AMA)

5.4.7. İki kelimelerin kurulmasında görev alır

orda burda (73/167), (Yay. A.)

şurda burda (27/23), (Yay. A.)

6. Ayrılma Hâli

Çıkma hâli, uzaklaşma ana fonksiyonu beraber kullanıldığı fiilin mânâsına uygun olarak tabii çeşitli hususi ifadeler içinde görülür. Bu hususi, bu çeşitli kullanım fonksiyonları şu ifadeler etrafında toplanır: uzaklaşma, çıkma, yer, ayrılma, yokluk, vasıta vs. Çıkma hâli için isimdaima ek alır (Ergin, 2013 :235).

ET'de bulunma hâli eki iki görevde kullanılmış ve çıkma hâlini de ifade etmiştir. ET'de çıkma hâli ekleri *+ta, +da, +te, +de* ve *+dın, +din, +tın, +tin* olarak kullanılmıştır. (Gabain, 2007 s: 64). Ek, Eski Uygur Türkçesinin n ağzında *+dan, +den, +tan, +ten* şeklinde görülmeye başlamıştır. Ek, Türkiye Türkçesinde *+dan, +den, +tan, +ten* şeklindedir.

Standart dilden farklı olarak ötümlü şekli sıklıkla, T (d-t arası) şeklin ise Hatay/Antakya ağzında ara sıra kullanılır.

6.1. Ekli Ayrılma Hâli

6.1. İsimlerle Kullanımı

tüladan bizim burada (1 / 192), (Dört. A.)

Allahdan doğru isteyeceksin (1. 6. 1-11), (H.A.)

getir şu *paketten* yaħaħ bi tene (14. 71), (Bel. A.)

ey kendi *köyümden* evleniğim (21. 13), (Yay. A.)

kimse yok mu *komşulardan* soda, küllü su, köstik kullanılır (İNF/192), (AMA)

eşşeklerden vergi almışlar (7. 1), (Bel. A.)

ğaçğ *sokağlardan* (1. 164), (Yay. A.)

bu tür *şeylerden* (7 . 180), (Yay. A.)

Hatay Ağzında Hâl Eklerinin Farklı Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme

birinci *bölüklerinden* şerefoğlu maḥmet uğutlu (12/24), (Yay. A.)

hisabı *ğafamdan* yapardım (7. 1. 1-25), (H.A.)

6.1.2. Zamirlerle Kullanımı

bizden seçilik gedenner ḥarb olmadı (5. 41), (Bel. A.)

ğaçdım *onlardan* ha ha geldim köğē (2. 8. 1-13), (H.A.)

benden kız elbisesi istediler (NS/69), (AMA)

Allah razı olsun *senden* dedi (11.1.12.), (H. Ar. A.)

bizden eyi biliyoruz (19/42), (Yay. A.)

Kendi dönüşlülük zamiri diğēer hâl çekimlerinde olduğu gibi çıkma hâlinde de hece yutumuna uğrayarak kenden < kennden < keninden < kenninden < kendinden < kendisinden şeklinde tespit edilmiştir (Öztürk, 2009 :146). Bu şekilde kullanımın örneklerine Antakya ve Yayladağı ağızlarımda tespit edilmiştir.

kenden büyüktü (10. 64), (Yay. A.)

ḳatayıf alırık *kenden* dedi. (NS/154), (AMA)

6.2. Ayrılma Hâli Yerine Kullanılan Diğēer Ekler

6.2.1. Ayrılma Hâli Ekinin Yerine İlgē Hâli Ekinin Kullanılması

bakras *köyünüñ* tanıdıkları da dâvet etmişti (14, 20), (Bel. A.)

6.2.2. Ayrılma Hâli Ekinin Yerine Bulunma Hâli Ekinin Kullanılması

valla *dörtte* beşe çıkarttılar (HA/75), (AMA)

eskide vardı (m.d.), (Yay. A.)

6.4. Ayrılma Hâlinin İşlevleri

6.4.1. Herhangi bir iş veya hareketin başlangıç noktasını bildirir

demişler bele bele avradını gördük muhtarnan barabar geldiğini, *antekeden* beri (5. 3. 9), (H. Ar.A.)

postanadan başlar (İNF.61), (AMA)

burada dağlarda kekik olur, topladım, *satmadan* geliyum (8.3. 1-8), (H.A.)

zeytinden düştü (1. 94), (Yay. A.)

başğa *dövledden* geldi (1. 36), (Has. A.)

6.4.2. İsimleri ve zamirleri bazı edatlara bağlar

ottuz sekkizden bu yana (28. 57), (Yay. A.)

kökümüz dağınık şu *okuldan* öte de avşar (7.4.2.4), (H.A.)

yok canım bunlar *osmanlıdan beri* konuşulmuş (İNF/93), (AMA)

Ahmet HAŞİMİ

ondan sonra köftesini atanatan, pirincini şeden olur gider (8.1.10), (H. Ar. A.)

burdan şu yola ğadar (1,79), (Has. A.)

6.4.3. İsimlere zaman anlamı katararak zarf yapar, zaman anlamı ile ismi fiile bağlar

yirmi *seneden* fazla (19. 117), (Yay. A.)

*evel*den erkekler bir tarafta otururdu, avratlar bir tarafta şimdi herkiş lappıdı göbek atıyürler (11.5.1-22),(H.A.)

eskiden okumazlardı (2.2.19), (H. Ar. A.)

anam sabahları *erkenden* ğazocağı yakar. (KK/1), (AMA)

esgiden öylēdi(36/48), (Dört. A.)

birezden geldi (1. 198), (Has. A.)

6.4.4. Eklendiği isme sebep anlamı katarak fiile bağlar

korkusundan orie çıĝmamış (4.7), (Has. A.)

birinci dünya savaşında şeker *azlığından* bir hastalık olmuş. (KK/12), (AMA)

yalnız şikayatım *belimden* (5.1.26), ((H. Ar. A.)

ben bir ağladım, *utancım*dan güzel dursun gelinim deyin altın yapıdırmışdı ğayınbabam bütün dişlerimi (14.1.2.25), (H.A.)

sıcakdan bayıldık (m.d.), (Yay. A.)

6.4.5. Kısaltma grubu oluşturur

anadan dogma (m.d.), (Yay. A.)

yao *hanĝısından* hangi hangi (1.243), (Has. A.)

ev *başdan* başa donalıyor. (3. 4. 6), (H. Ar. A.)

benim ineklerim vardı *babamdan* ğalma onları da vermedi (5.1.2.4), (H.A.)

6.4.6. Eklendiği ismin hangi maddeden yapıldığı bildirir

kiliminin üsdüne *beyaz hasadan* beziñi açık (İNF/209-210), (AMA)

kışın şişberek yaparık *hamırdan* (4.3.4.), (H. Ar. A.)

çocuklara *çabutdan* bez ğorduk, muşamba neyin yoĝudu. (8.10.1-2), (H.A.)

aĝacdan yaparık (m.d.), (Yay. A.)

tüladan bizim burada (1/192), (Dört. A.)

6.4.7. Kalıplaşmış birleşik fiiller kurar

elden ayakdan düşdü (5.2.12), (H. Ar. A.)

yıkameyiksen boĝün hiç mi su yağdı bir daha *zopadan* geçirirler. (8.8. 1-12),

(H.A.)

elimizden geleni yaparık (4. 4), (Yay. A.)

6.4.8. İkilemeler kurar

kendi kendimizden (4.72), (Yay. A.)

ğaç ğaçdan (4. 201), (Dört. A.)

Allah sağlık versin, gelir ne olaak *azdan çokdan* iyi kötü bir zaytinlik var (2.14. 1-11), (H.A.)

burdan bura kadar (SB/20), (AMA)

6.4.9. Zarf-fiillerden sonra kullanılarak cümleye pekiştirme işlevi kazandırır.

içimden öyle konuşuyom. kim gelici deyerekten (NS/65), (AMA)

6.4.10. Karşılaştırma yapar

annem *teyzemden* büyük (M/S133), (AMA)

ğayınbabam hele *ğaynanamdan* daha fazla düşğündü bana (15. 1. 36), (H. Ar. A.)

dördden aşğā (1. 7.), Has. A.)

7. Vasıta Hâli

Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin kendisi vasıtası ile kendisinin iştiraki ile veya kendisinin ifade ettiğı zamanda yapıldığını göstermek için isim vasıta hâlinde bulunur. Bu hâl daima eklidir. Vasıta eki fiilin ne ile, nasıl, ne zaman yapıldığını ifade etmek için isme getirilen ektir (Ergin, 2013 : 237).

Vasıta eki ET'de *+n, +ın, +in*; n ağzında bazen *+an, +in* ve yuvarlak ünlülerden sonra yer yer *+un, +ün* olur (Gabain, 2007 : 64). Türkiye Türkçesinde vasıta hâli eki *+n* vasıta eki kalıplaşmış bazı kelimelerde görölmektedir. Bugün işlek olarak TT'de ile edatının ekleşmiş biçimleri olan *+la, +le* eki kullanılmaktadır.

Hatay ağzı üzerine yaptığımız incelemede ise vasıta hâli ekleri şu şekildedir: *+ynAn, +InAn, +UnAn, +dAn, +lA* ayrıca Yayladağı ağzında *+n* şekli ve Belen ağzında *-leyin* şeklinde tespit edilmiştir.

7.1. Ekli Vasıta Hâli

+ynAn

gendi eliyenen alabiliyo o (5.32), (Bel. A.)

emriyenen ğızı isteller (1/22), (Dört. A.)

bilmem *neynen* (44. 76), (Yay. A.)

makineyenen oyağ, içini doldurağ, siniye dizeğ (12.4.1-17), (H.A.)

zopaynan vururlardı (1.2.3.), (H. Ar. A.)

Ahmet HAŞİMi

Hülya hanımıla biz de okuduk *kesiyenen* (MG/2), (AMA)

+nAn

Çiğmadım *sabannan* binanın binanın (1.141), (Has. A.)

bennen dalğa geçici aklı sıra, ben dalğa mı geçiTTirrim gendiğe (10.1. 2-16),
(H.A.)

annemnen evlendikten sona ilki kız oluyo (CA/18), (AMA)

hortumnan evin yanın yönün sularım. (4.3.20.), (H. Ar. A.)

dün akşam *kennen* konuştum (69/153), (Yay. A)

sabanan şöyle sığağ (1. 133.), (Dört. A.)

āşamnan ekme_ē yemişle (Bel. 73)

+InAn

dedemin babasıgil gelmişler burya sürü *davarınan* beraber yerleşmişler (11.3.3.),
(H. Ar. A.)

teşlerinen, börek çorbası (3/53), (Dört. A.)

adamınan elli kiloluk adam(24/39), (Yay. A.)

+UnAn

tavına gelince, *közünen* bişirrim (11.3.1-17, (H.A.)

orda *tübünen* mi yaşıó (1.37), (Has. A.)

+IA

göz ayarı *nohutla* beraber koyarım

muşambayla ġapatıyosun (13.58), (Yay. A.)

ohlahıyla ekmek açardıġ (9.18), (Bel. A.)

suyla ġurulardıĖ(12/59), (Dört. A)

+IAyIn

sabaġleyin övlene doru tekrar davul toplanır. (4.4), (Bel. A.)

+n

ikidin uyanırım (25/21),

kışın satarık para yapar. (33/41),

yazın fırtana oldu. (34/168), (Yay. A.)

7.2. Vasıta Hâl Eki Yerine Başka Eklerin Kullanılması

7.2.1. Vasıta Hâli Yerine Ayrılma Hâl Ekinin Kullanılması

Hatay ağzında ayrılma hâl ekinin vasıta hâl eki yerine kullanılması karakteristik

bir özelliştir.

hamamcıdan oturoñ “hamamcıyla oturuyorsun” (NS/157), (AMA)

arabadan geliyolar (Bel. 1, 27)

onlar hep çekden *senetden* iş yapıyorlar (AK/220), (AMA)

paradan al ye, ondan eyi (2.1.24), (H. Ar. A.)

zordan hediye getirdik (6.5. 1-9), (H.A.)

elinden ayağannan bi_sürü haket eddi, görücünj (NS/2), (AMA)

siparişden kondura yapardı (AK/191), (AMA)

evel *haftalardan* çıkardı, şindi beş dakqada çıko (NS/82), (AMA)

çuvaldan para getiridik sayamazdik (ET/53), (AMA)

7.3. Vasıta Hâl Ekinin İşlevleri

7.3.1. İsimlere eklenerek vasıta anlamıyla fiile bağlar

benden evelkiler *atınan* geldiler, ben *arabayınan* geldim (7.7. 2-13), (H.A.)

oklavınan yassılarlar (69.104), (Yay. A.)

orabanan getmeyik (1.40), (Bel. A.)

7.3.2. İsmi birliktelik anlamı ile fiile bağlar

babamnan yaşıyom (2.1.1.15), (H.A.)

ben dedi *oğlannan* barabar geliyok (1.1.87), (H. Ar. A.)

heç unutmam o *dolmadan* o cacığı (E/30), (AMA)

hocanan barabar (73.80), (Yay. A.)

7.3.3. Zaman, durum ve miktar anlamında zarflar oluşturur

sardaşı *gittiğinnen* kendi hemen ipi daqıyor qarının ayaklarına hemen bakalım (1.13 1-15), (H.A.)

işmarnan konuşuyom, ben de kendler gimi (2.2.23), (H. Ar. A.)

havişlarda vallahi çamaşırı *elimden* yakadığımı bilirim (SB/1), (AMA)

sabanan bazar günü erad (1.192), (Has. A.)

Atatürk *geldiğyinen* qadınlara okul açılacaq okuyacaklar muhakkak (NY/5), (AMA)

yayan böyle *sabannan* giderdik davarı koperdik sürerdik dağa yoqara (6.2.7), (H. Ar. A.)

geldiğyinen qadınlara okul açılacaq okuyacaklar muhakkak (NY/6), (AMA)

hanımı ölük, *öldüğünnen* ben aldım (NY/105), (AMA)

herkiş *çekildiğinnen* yayan geliller (NY/28), (AMA)

Ahmet HAŞİMİ

8. Eşitlik Hâli

Eşitlik hâlinin vazifesi, gibilik, benzerlik, ifade ederler (Ergin, 2013: 239). Eşitlik hâli ET'de +çA şeklindedir (Gabain, 2007: 67). Türkiye Türkçesinde ek, +CA, şeklindedir. Ekin Hatay ağzında kullanımı da Türkiye Türkçesindeki gibidir. Derleme metinlerinde +CA ekiyle birlikte yönelme eki ve pekiştirme işlevi olan ekler de kullanılmaktadır.

8.1. Ekli Vasıta Hâli

kıt *çekesice* (37, 163), (Yay. A)

daha *kibarca* oyun yerlerine (AK . 66-67), (AMA)

üş gün *boyunca* gezirler (12.1.8.), (H. Ar. A.)

burda *nanca* çalıcıñ dediler (ET/6), (AMA)

güzeltene (m.d.), *yiğitçene* bir adam(64.112), *çokçana* (md), (Yay. A)

evcek (m.d.), (Yay. A)

gartça (3,183), (Dört. A.)

hoşça (m.d.), (Yay. A.)

o *zamanaça* dedi burya yaparık evi (7.1.6), (H. Ar. A.)

8.2. Eşitlik Hâlinin İşlevleri

8.2.1. Miktar ve büyüklükte eşitlik ve benzerlik bildirir

nanca vurdusam *onca* kesdirdim (2.11. 1-3), (H.A.)

verdiğimiz hak *şunca* paradı ne bu çeyiz derlermişdi. (FK. 25-26), (AMA)

bunca miyençe gelyo (49.26), (Yay. A.)

şıho vardı onuñ *yaşınca* (8, 6), (Has. A.)

8.2.2. Pekiştirme amacıyla kullanılır

elim *arca* tırnağam *arca* her yerim tertemiz (Nİ/47), (AMA)

arica (2,223), (Dört. A)

onca vergisin veriog (1.23), (Has. A.)

8.2.3. Cümleye durum anlamı katar

anca bir paldırtı çıxdı (5.2.16.), (H. Ar. A.)

9. Yön Gösterme Hâli

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendi yönünde yapıldığını göstermek için isim yön gösterme hâline girer. Buldukları kelime zarf olarak kullanılır. (Ergin, 2013: 241).

Yön gösterme hâli ET'de +ğaru +gerü nadiren de +karu, +kerü şeklindedir.

Hatay Ağzında Hâl Eklerinin Farklı Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme

(Gabain, 2007: 65). Türkiye Türkçesi yön ekleri *+ra*, *+re*, ve *+arı*, *+eri* olmak üzere dört şekildedir.

8.1. Ekli Yön Gösterme Hâli

Hatay ağzından tespit edilen bazı örnekleri şunlardır.

şimdi bizim koyden *yoğarı* bir koy gine var (1.1.20), (H. Ar. A.)

belediye çavışları *içeri* geçerlerdi (NSO.76), (AMA)

burdan *ileri* getmem (21.110), (Yay. A.)

dışarda bunun (1.146), (Dört. A.)

soña okulu bitirince askerliğimizi yaptık (MG/11), (AMA)

8.2. Yön Gösterme Hali Ekinin Edatlarla Kullanımı

ondan soña ikizleri oluyo (CA/10), (AMA)

ondan soña ablam beş oğlanın üzerne kız doğuyor (CA/26), (AMA)

ondan soña bir oğlan oluyo (CA/35), (AMA)

nışandan *sonna* şerbet yapılır (FK/14), (AMA)

Kısaltmalar

AMA : Antakya Merkez Ağzı

Bel. A. : Belen Ağzı

Dört. A. : Dört Yol Ağzı

E.T. : Eski Türkçe

H.A. : Hatay Ağzı

H. Ar. A. : Hatay Arsuz Ağzı

Has. A. : Hassa Ağzı

m.d. : Metin dışı örnek

TT : Türkiye Türkçesi

Yay. A. : Yayladağı Ağzı

Çeviriyazı İşaretleri

Çalışmada standart dilde bulunmayan fakat Hatay ağzında bulunan sesler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

ā: uzun a	ō: uzun o	x: gırtlak h'si
ã: damaksı a	ū: uzun u	q: arka damak ünsüzü k

Ahmet HAŞİMİ

ī: uzun ı	ī: é/é: kapalı e	Ë: Patlamasını kaybetmiş art damak k ünsüzü
î: uzun i	ğ: art damak ünsüzü g	ŋ: damak n'si ñ: damak n'si
ō: uzun ö	ħ: gırtlak h'si	T: d ile t arası ünsüz

Sonuç ve Öneriler

Hatay ağı üzerine yapılan derleme ve incelemelerden hareketle bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Standart dilde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan birçok hâl eki Hatay ağızında da kullanılmaktadır.

Bu bölümde Türkiye Türkçesi Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri adlı çalışmada tespit edilemeyen fakat daha önce Hatay ağı ile ilgili yapılan çalışmalarda tespit edilen kullanımlardan bahsedilecektir. Buna göre:

1. Yükleme hâli yerine ilgi hâli ekinin kullanılması Hatay ağızında sınırlı sayıda tespit edilen bir özelliktir. Bu nedenle aşağıdaki örneğe tek kullanımlık olduğu için dikkatle yaklaşmak gerekmektedir.

geliniñ bindireceklerdi ata (4, 10), (Bel. A.)

2. Hatay ağızında dönüşlük zamiri “kendi” olarak kullanılır. Bununla birlikte “kendi” zamirinin hece yutumuna uğrayarak “ken” şeklini alması ve hâl eklerini de bu şekliyle kabul etmesi Antakya merkez ve Yayladağ ağızında karakteristik bir özelliktir.

serum vuolar kene (2. 2. 2. 3), (H.A.)

3. 1. teklik şahıs zamirine yönelme ekinin getirilmesiye meydana gelen *beñe* ve *beñe* şekilleri Hatay ağızında sıklıkla görülür.

dokdur yime dimeyik ki beñe (2. 6. 1-12), (H.A.)

Bu bölümde ise gerek Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri adlı çalışmada gerekse Hatay ağı ile ilgili yapılan çalışmalarda tespit edilemeyen fakat Hatay ağızında bulunan hususlar üzerinde durulacaktır. Bunlar:

1. Yalın hâl yerine ilgi hâli ekinin kullanımı Hatay ağızında sınırlı sayıda bulunmaktadır. Fakat bu kullanıma dikkatle yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü konuşur bazen bir şeyden bahsederken cümlesini veya söz grubunu yarıda keserek başka bir kelimeyle konuşmasını sürdürme eğilimi taşımaktadır. Bu kullanımın tespiti için birden çok örneğe ihtiyaç duyulmaktadır.

ħatayın ğurtulduydu ya (12, 3), (Bel. A.)

Hatay Ağzında Hâl Eklerinin Farklı Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme

2. Antakya merkez ağzında 1. teklik şahıs zamirinin yönelme hâl eki ile birlikte kullanımında zamir kökünün *beḡa* ve *benḡe* şekillerine dönüşen örnekleri bulunmaktadır.

o kızım beḡa baḡar, et alır, yemek alır (Nİ/25), (AMA)

gèden getsiḡ benḡe tabiy olan otursuḡ (NY/90), (AMA)

3. Antakya merkez ağzında 2. teklik şahıs zamirinin yönelme hâl eki ile birlikte kullanımında zamir kökünün *seḡa* şekline dönüşen örnekleri tespit edilmiştir.

entaḡya dili ḡonişim seḡa (Nİ/26), (AMA)

4. Hatay ağzından tespit edilen bazı örneklerde 3. teklik şahıs zamirine yönelme hâl eki eklendiğinde 3. teklik şahıs zamirinin yönelme biçimi oâ şeklinde olur. Burada dikkat çeken husus, *damak n'sinin* düşerken damaksı özelliği ikinci hece ünlüsüne devretmesidir.

tārḡın atallar ḡurudullar kesme dèriz oâ (Bel. 1, 9)

5. Antakya merkez ağzında, *bura* ve *ora* işaret zamirlerine yönelme eki, *+lık* isimden isim yapma eki getirildikten sonra eklenir. Bununla birlikte anlamda herhangi bir değişiklik olmayarak *buraya* ve *oraya* yönelme işleviyle kullanılır. Bu çeşit kullanım Antakya ağzında yaygın olarak görülür.

biz aç geliḡik buralıḡa kele dedi (NS/99), (AMA)

6. Ayrılma hâli ekinin yerine ilgi hâli ekinin kullanılması da Hatay ağzında sınırlı sayıda örnekte tespit edilmiştir. Aşağıdaki örneḡe de tek kullanımlık olduḡu için dikkatle yaklaşmak gerekmektedir.

bakras köyünüḡ tanıdıkları da dāvet etmişti (14, 20), (Bel. A.)

7. Yön gösterme ekinin Antakya merkez ağzında bir konuşurda, üç deḡişik şekilde, nöbetleşe kullanıldığı tespit edilmiştir. Aynı konuşurda birden fazla biçimin nöbetleşe kullanımına başka kişilerde de rastlanmaktadır. Bu durum Hatay ağzında deḡişimin ve etkileşimin devam ettiḡini göstermesi açısından da önemlidir.

ondan soḡa ikizleri oluyo (CA/10), (AMA)

ondan soḡra ablam beş oḡlanıḡ üzerḡe kız doḡuyor (CA/26), (AMA)

ondan soḡra bir oḡlan oluyo (CA/35), (AMA)

Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri adlı çalışmada tespit edilemeyen hâl eklerinin bazı kullanım şekillerinin Hatay ağzında kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışma Türkiye Türkçesi ağzlarında kullanılan hâl eklerinin kullanım şekillerinin çeşitliliği konusunda bir fikir verebilir ve bu konu üzerinde çalışılacak yeni malzemelerin varlığına işaret edebilir.

Her ne kadar resmî ortamlarda ağzlar kullanılmasa da Türkiye Türkçesi

Ahmet HAŞİMİ

ağzlarının gerek söz varlığı gerekse dil bilgisi unsurlarının tespit edilerek incelenmesinin Türk dili ile ilgili araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alkaya, E. ve Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesi ağzları bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Buran, A. (1996). *Anadolu ağzlarında isim çekim (hâl) ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Eckmann, J. (2017). *Çağatayca el kitabı* (Çev.: Günay Karaağaç). Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gabain, A. V. (2012). *Eski Türkçenin grameri*. (Çev.: Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum ili ağzları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gül, M. (2016). *Hatay Aruz ağzı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve yöresi ağzları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Haşimi, A. (2001), *Hassa ağzı incelemesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Karahan, L. (2014). *Anadolu ağzlarının sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Melek, İ. ve Pehlivanlı, H. (2013). *Hatay devleti*. Ankara: Anıt Matbaası.
- Öztürk, J. (2009). *Hatay ağzı*. Adana: Karahan Kitabevi.
-(2015). *Antakya merkez ağzı*. İskenderun: Ofset Matbaacılık.
- Sis, N. (2010). *Hatay Belen ağzı*. Malatya: Serhat Kırtasiye-Matbaacılık.
- Şavklı, A. (2013). Isparta ağzında ayrılma hâli eki ve işlevleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 119-141.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tunç, M., Şahin, İ. diğer. (2001). *Geçmişten 2000'li yıllara Hassa*. Erdemli/Mersin: İnter Medya Yayınları.
- Yazıcı, S. (2006). *Dört Yol ağzı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Yurtman, K. (2012). *Yayladağı ağzı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

Extended Abstract

Introduction

Hatay region has been under the rule of Achaeans, Babylonians, Hittites, Assyrians, Saka, Persians, Macedonians, Romans and Byzantines throughout history (Tunç and et al., 2001). In 638, the Muslims who defeated the Byzantines in the Yarmouk War conquered Antakya. Between 786-809, during the Abbasid Caliph Memun period, many Turks were settled in the region. The city again comes under the rule of the Byzantines in 969. With the conquest of the city by the Anatolian Seljuk Sultan Süleyman I. The city was captured by the Crusaders in 1098. In 1191, Salahaddin Eyyubî conquered Bakras and Darb-ı Sak castles. In 1268, Sultan Baybars captured Antakya and ended the Antakya County. The region then passed under Ottoman rule when Yavuz Sultan Selim entered Aleppo on August 28, 1518, on his return to Egypt (Melek and Pehlivanlı, 2013). After the Dulkadiroğulları came under Ottoman rule in 1515, Turkmens from Maraş and Kayseri regions were settled on the foothills of both sides of the Amanos. After that, Turkmen elements who settled in the region with various settlement movements were placed.

After this date a long time Hatay remaining under Ottoman rule, was occupied by the French after the dissolution of the Ottoman Empire, the Independent in 1938 Hatay State established, these states have decided to join the Republic of Turkey in 1939, will join Turkey.

After Hatay joined the homeland, there were significant migrations from different places at different times to the region. Circassians to Reyhanlı; Meskhetians, Trabzon residents and Yoruks to Kırkhan; Uzbeks to Ovakent district; Yoruks were also placed in Erzin. It's well established İskenderun in Turkey from all over to work in the iron-steel factory Dört Yol, Payas and settled in İskenderun.

In every administration where the state authority is established, the standard language of that administration is created based on the dialect of a region with a high level of culture. However, both vocabulary and grammar elements may not be sufficient to represent the entire language of a region. For this, the standard language should benefit from other regional dialects to a certain extent. From time to time, poets and writers naturally introduce some lexical and grammatical rules into language and literature. However, the increasing rate of literacy and the rapid widespread use of mass media put Turkey Turkish dialects at risk of extinction day by day. For this reason, Turkey Turkish dialects should be compiled as soon as possible, written down and the studies on dialects should be expanded.

In this study, seven studies on the use of halo suffixes in Hatay dialect, Gül,

Ahmet HAŞİMİ

Hatay Arsuz Dialect; Haşimi, Hassa Dialect Examination; Sis, Hatay Belen Dialect; Öztürk, Hatay Dialect; Öztürk, Antakya Central Dialect; Yazıcı, Dört Yol Dialect; Yurtman is the Yayladağı Dialect.

Method

In this study, after emphasizing the importance of Turkey Turkish dialects, information was given about the history of Hatay and Turkish elements settled in Hatay and the current demographic structure. Then, the concept of state suffix and the studies on Hatay dialect were mentioned. After that, it has been tried to determine the case suffixes by examining both the grammatical parts related to the halo suffix and the text parts of the studies on Hatay dialect.

While determining this method, Buran's study called Name Conjugation (State) Suffixes in Anatolian Dialects, which is a comprehensive study on the use of halo suffixes in Turkey Turkish dialects, was taken into consideration. It was tried to be determined by looking at this study whether the form suffixes used in the dialect of Hatay are used in other Turkey Turkish dialects.

Result and Discussion

In this section, we will focus on the issues that are found in Hatay Dialect and that cannot be determined in both the study called Name Conjugation in Anatolian Dialects (State) Suffixes and the studies about Hatay dialect. These:

1. The use of interest suffix instead of nominative is limited in Hatay dialect. However, it is necessary to approach this use carefully. Because the speaker sometimes tends to interrupt his June or group of words while talking about something and continue his speech with another word. More than one sample is needed to determine this usage.

2. In the central dialect of Antakya, there are examples of the pronoun root that transforms into the forms of beja and bençe in the use of the first singular personal pronoun with the affix of the tendency.

3. In the central dialect of Antakya, instances of the pronoun stem that turn into seja form were identified when the 2nd singular personal pronoun was used together with the inclination.

4. In some examples determined from the dialect of Hatay, the direction of the 3rd person pronoun becomes oã when the suffix of referring to the 3rd person pronoun is added. The point that draws attention here is that while the palate n is falling, it transfers the palate feature to the second syllable vowel.

5. In the central dialect of Antakya, the affix of referring to bura and ora sign pronouns is added after adding the noun from +lık. However, it is used with the

Hatay Ağzında Hâl Eklerinin Farklı Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme

function of turning here and there without any change in the meaning. This kind of usage is common in Dialect of Antakya.

6. The use of interest suffix instead of the separation state suffix has also been identified in a limited number of examples in Hatay dialect. Since the example below is for single use, it is necessary to approach carefully.

In the study called Name Conjugation (State) Suffixes in Anatolian Dialects, it is seen that some usage forms of unidentified state suffixes are used in Hatay dialect. This study can give an idea about the diversity of the usage of the modal affixes used in Turkey Turkish dialects and indicate the existence of new materials to be studied on this subject.

Although dialects are not used in official settings, it is thought that determining and analyzing Turkey Turkish dialects both vocabulary and grammar elements will contribute to the researches on Turkish language.

**YAZILI KAYNAKLARA GÖRE ERKEN DEMİR ÇAĞINDA ANADOLU'YA YAPILAN
GÖÇLER VE ANADOLU'NUN DEĞİŞEN SİYASİ YAPISI***

Nurgül YILDIRIM

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
nyildirim@mku.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-4692-2823

Şeyma ERENKUL

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi
seyma.erenkul@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-2830-0545

Makale Geliş Tarihi: 15.06.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 22.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Yıldırım, N. & Erenkul, Ş. (2020). Yazılı kaynaklara göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya yapılan göçler ve Anadolu'nun değişen siyasi yapısı. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(46), 481-498.

Öz

Erken Demir Çağı, Doğu Akdeniz Havzası içinde büyük değişimlerin yaşandığı karmaşık bir dönemi temsil etmiştir. MÖ 12.yüzyılın başlarında gerçekleşen Deniz Kavimleri Göçleri, bu dönemin başlamasındaki en büyük etken olarak değerlendirilmiştir. Göçlerle birlikte, dönemin önemli otoritelerinin ortadan kalktığı, güç dengelerinin yön değiştirdiği, Anadolu'da siyasi yapının neredeyse tamamen değiştiği bir süreç yaşanmıştır. Bu süreçte Doğu, Güneydoğu ve kısmen Batı Anadolu'da Hitit geleneklerini devam ettiren Geç Hitit Krallıkları adı altında irili ufaklı pek çok krallık kurulmuştur. Dönemin bıraktığı hasarlar henüz ortadan kaldırılamamışken, Anadolu MÖ 11. yüzyıldan sonra bir göç dalgasına daha sahne olmuş, Suriye üzerinden Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya gelerek burada merkezler kuran Aramiler, dönemin demografik ve buna bağlı gelişen sosyo-kültürel çeşitliliğini arttırmışlardır. Bu çalışmada dönemin birincil kaynakları olan Hiyeroglif ve Çivi Yazılı belgeler incelenerek, Deniz Kavimleri ve Arami Göçleri sonucunda Anadolu'daki idari sistemin yeniden kurulmaya çalışılması ve değişen siyasi aktörlerin analizi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erken Demir Çağı, Deniz Kavimleri, Geç Hitit, Aramiler.

* Bu çalışma "Yazılı Kaynaklara Göre Anadolu'nun (Orta, Güney, Doğu) Erken Demir Çağında İdari Yapılanması" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

**ACCORDING TO WRITTEN SOURCES THE MIGRATIONS TO ANATOLIA IN THE
EARLY IRON AGE AND THE CHANGING POLITICAL SITUATION OF ANATOLIA**

Abstract

The Early Iron Age represented a complex period in which the Eastern Mediterranean Basin experienced major changes. The Sea Tribes Migrations that took place in the beginning of the 12th century BC were considered as the biggest factor in the beginning of this period. Along with immigration, a process was experienced in which the important authorities of the period disappeared, the balance of power changed direction and the political structure in Anatolia was almost completely changed. Many kingdoms, large and small, were established under the name of the Late Hittite Kingdoms, which continued the Hittite traditions in East, Southeast and partly Western Anatolia. While the damages left by the period have not yet recovered, Anatolia has witnessed another wave of migration after the 11th century BC. Aramis, who came to Eastern and Southeastern Anatolia via Syria and established centers here, increased the socio-cultural diversity of the period. However, like the Late Hittite States, the Arami Kingdoms could not escape to be under the auspices of the Assyrian Empire, which experienced its brightest period.

Key words: *Early Iron Age, Sea Peoples, Late Hittite, Arameans.*

Giriş

Tarih boyunca Anadolu değerli toprakları, öz kaynakları ve stratejik konumu itibariyle pek çok uygarlığa kapılarını açmıştır. Demir Çağı bu hususta Anadolu'da en fazla kültürel çeşitliliğin yaşandığı dönemlerden birini oluşturmuştur. Bu çeşitlilik MÖ 12. yüzyılın başlarında Doğu Akdeniz Havzası'nda yaşanan bazı denizci halkların yeni yerler arayışı ile başlamıştır. Deniz Kavimleri Göçleri veya Ege Göçleri olarak isimlendirilen bu göç dalgası Antik Yakındoğu'nun büyük bir kısmını etkisi altına almıştır. Öyle ki Geç Tunç Çağı'nın sona erip Erken Demir Çağı'nın başlaması bu göç hareketiyle birlikte gerçekleşmiştir.

Deniz Kavimleri göçleriyle birlikte Önasya'nın siyasi haritası büyük ölçüde değişmiş, Anadolu'daki hâkim güç olan Hitit Devleti, Kuzey Suriye'de Mitanni, Mezopotamya'da III. Babil Devleti ortadan kalkmış ve dönemin önemli otoritesi olan Mısır, büyük oranda güç kaybetmiştir (Childe, 2009: s.198; Memiş, 2009: s.167). Anadolu'daki idari otoritenin yok olmasıyla yerleşim doğu ve güneydoğuya kaymaya başlamış ve bu coğrafyada Geç Hitit Beylikleri veya Suriye-Hitit Devletleri olarak adlandırılan yerel kent krallıkları kurulmuştur (Konyar, 2010: s.141; Yakubovich, 2018: s.57; Harmanşah, 2018).

Göçler sonrası ortadan kalkan ve güç kaybeden dönemin önemli otoritelerinin yanı sıra, bu durumu değerlendirip güçlenmeye başlayan Asur Devleti için parlak bir dönem başlamıştır. Asur, yayılcı ve emperyalist politikasıyla Geç Hitit Krallıkları üzerine çokça seferler düzenlemiş ve uzun yıllar süren mücadeleler yaşamıştır

Nurgül YILDIRIM & Şeyma ERENKUL

(Harmanşah, 2018: s.256). Bu süreçte Doğu'da güç kazanan Urartu Devleti bir müddet sonra Asur'a karşı büyük bir tehdit niteliğinde dönem kayıtlarında ön plana çıkmıştır.

Anadolu'da hâkim bir merkezî otorite olmayışından faydalanmak isteyen bir diğer etnik grup ise Sami kökenli Aramiler olmuştur. Suriye üzerinden göçle gelen Aramili kavimler, Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye topraklarında krallıklar kurarak buraları mesken edinmişlerdir (Köroğlu, 2006: s.136; Yıldırım, 2016a: s.125). Buldukları coğrafya sebebiyle Asur Devleti'nin baskısı altında kalan bu krallıklar MÖ 7. yüzyıldan sonra tamamen Asur hâkimiyetine geçmişlerdir.

Geç Tunç Çağından Erken Demir Çağına Geçiş Sürecinde Anadolu'daki Siyasi Değişimler

Demir Çağı'nın başlangıcı her bölge için eşzamanlı olmamakla birlikte Anadolu için Deniz Kavimleri Göçleriyle birlikte yaklaşık olarak MÖ 1200'de başlayarak, Hellenistik dönemin başlarında, yaklaşık olarak MÖ 330 yılında sona ermiştir (Genz,2011: s.332). MÖ 1200-800/750 tarihleri arasında ise Orta Anadolu için Demir Çağı'nın ilk evresi olan Erken Demir Çağı'nın yaşandığı düşünülmüştür (Ceylan vd., 2008: s.15; Akurgal, 2005: s.187). Özellikle bu evrede yaşanan büyük kitle hareketleri, Anadolu'da değişen demografik yapının başlıca nedeni olmuştur. Erken Demir Çağı ve ardından yaşanan "Karanlık Çağ" ile birlikte Anadolu'da çivi yazısının ortadan kalktığı, arkeolojik verilerin oldukça kısıtlı kaldığı bir dönem yaşanmıştır (Köroğlu, 2012: s.70). Dolayısıyla dönemi aydınlatan literatür, çoğunlukla Anadolu dışı kayıtlardan oluşmuştur. Özellikle Deniz Kavimleri için Mısır, Anadolu'nun siyasi yapılanmaları için Asur kayıtları bu bağlamda önemli veriler sağlamıştır.

Erken Demir Çağı öncesi MÖ 2. binyılda Anadolu'nun siyasi görünümünü, genel hatlarıyla, Orta Anadolu'da Hititler, Karadeniz bölgesinde Kaşkalar, Kastamonu bölgesinde Palalar, Güney ve Batı Anadolu'da Lukkarlar oluşturmaktaydı. (Alp, 2000: s.1; Memiş, 2009: s.62; Melchert, 2011: s.20). Erken Hitit döneminde ise Doğu ve Güneydoğu'da kabileler şeklinde yayılım gösteren Hurri halkı varlık sürerken, MÖ 2. binyılın ortalarında Hint-Avrupa/Aryan kökenli göçlerle birlikte Mitanniler bu coğrafyaya gelerek Hurriler üzerinde üstünlük kurmaya çalışmıştır (Yıldırım, 2017: s.151). Bu tarihten sonra Hurri topraklarında (özellikle Kuzey Suriye) birlikte yaşamaya başlayan bu iki halkın yönetici sınıfı Mitanniler'den, halkınsa büyük çoğunluğu Hurriler'den meydana gelen karma bir yapı oluşturmuşlardır (Yıldırım, 2017: s.151).

Anadolu'nun 2. binyıldaki siyasi haritası MÖ 12. yüzyılın başlarında neredeyse tamamıyla değişmiştir. Bu değişim, doğal ve beşeri faktörlerin de etkisiyle bir anda değil, belli bir zaman diliminde meydana gelen kaçınılmaz bir sonuç olmuştur. Böylesine geniş bir alanda bu denli bir değişimin nedenleri, araştırmalar sonucu rastlanan yangın tabakaları, kuraklık ve ardından yaşanan kıtlık sorunu, aynı döneme denk gelen depremler, demir metalürjisinin silah yapımında kullanılması ve bu dönemde yaşanan göçlerle açıklanmaya çalışılmıştır (Drews, 2014: s.35-51-77-81). Özünde bu dönemde yaşanan çeşitli sorunların, kuzeyden gelen istilacı Deniz

*Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya Yapılan Göçler ve
Anadolu'nun Değişen Siyasi Yapısı*

Kavimleri'nin kıta Yunanistan üzerinden göçe başlamasıyla patlak verdiği söylenebilir. Kuzeyden gelen Denizci kavimlerin göç hareketiyle birlikte Tunç Çağı son bulmuş, arkeolojik verilerin kesintiye uğradığı, araştırmacıların "Karanlık Çağ" olarak nitelendirdiği bir döneme girilmiştir (Childe, 2009: s.198; Yiğit, 2007: s.124).

Bu dönemde Anadolu'da yaşanan en radikal değişim elbette Anadolu'nun merkezî gücü Hitit Devleti'nin özellikle Orta Anadolu'da varlığını yitirmesi olmuştur. Özellikle aynı dönemde yaşanan kıtlık sorunu ve iç karışıklıklarla uğraşan Hitit Devleti'nin hali hazırda zor bir dönem geçiriyor olduğunu göstermiştir. Kimi araştırmacılar tahrip edilen pek çok yerleşim gibi Hattuşa'nın da bu şekilde istilaya uğradığı için terk edildiğini savunsa da, J. Seeher çalışmalarında, başta kraliyet ailesi olmak üzere planlı şekilde kentin terk edildiğini çalışmalarında ortaya koymuştur (Seeher, 2010: s.220-221; Aydıngün 2014: s.22). Bir müddet sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Hitit izlerinin devam ettiği Geç Hitit Krallıkları kurulmuştur. Bu irili ufaklı krallıklar, Doğu'da güçlenmekte olan Asur Devleti'nin genişleme politikaları doğrultusunda önemli bir bölgede yer aldıkları için birçok sefere maruz kalmıştır. Özellikle Anadolu'daki otorite boşluğu, bu anlamda Asur Devleti için en doğru zamanı sunmuştur.

1. Deniz Kavimleri Göçleri

Günümüz yaşam şartlarına ulaşana dek insanlık, teknolojik, coğrafi, askeri, ekonomi gibi alanlarda sayısız değişim yaşamıştır. Tarih boyunca yaşanan her değişim, insanı bugüne biraz daha yakınlaştırmıştır. Bu anlamda MÖ 12.yüzyılın başlarında yaşanan Deniz Kavimleri Göçleri / Ege Göçleri, her ne kadar sıkıntılı bir dönem gibi görünse de, insanı bugüne biraz daha yakınlaştıran önemli olaylardan biri olarak değerlendirilmiştir (Drews, 2014: s.3).

Deniz Kavimleri Göçleri Eskiçağ Tarihinde hala tam olarak açıklığa kavuşturulamamış önemli olaylardan birini teşkil etmektedir. Göçün sebepleri, etki alanı, göçe katılan halklar ve bu halkların nerelere yerleştikleri gibi sorulara, başta Mısır'dan ulaşılan kayıtlar olmak üzere, Ugarit vesikalari ve yerel kayıtlar incelenerek yanıt aranmıştır.

Araştırmacılar için böyle bir göçün neden ve ne şekilde olduğu konusu, kaynakların kısıtlı kalmasından dolayı merak konusu olmuştur. Bu konu üzerinde çeşitli fikirler öne sürülürken Rhys Carpenter döneme denk gelen iklimsel değişim ve beraberinde gelen kıtlık sorununa dikkat çekmiştir (Carpenter, 1966). Kıtlık sorunu yaşayan insanlar yeni yerler arayışı içinde vardıkları noktaları yakıp yıkarak ilerlemişlerdir. Bu konuyla ilgili Mısır Firavun'u Merneptah'ın, Karnak Yazıtında Libyalılar"a karşı kazandığı bir zaferi anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır: "*Günlerini ülkede aylak aylak dolaşarak geçiriyorlar ve karınlarını günlük doyurmak için savaşıyorlardı; Mısır'a ağızlarına koyabilecekleri bir lokma aramak için gelmişlerdi*" (Drews, 2014: s.83). Aynı dönem Anadolu'da da kıtlık sorununun yaşandığını gösteren belgelere yine Mısır kayıtlarından ulaşılmıştır. MÖ 1270-1222 yıllarına tarihlendirilen belgelerde Mısır'dan Anadolu'ya tahıl sevkiyatı yapıldığına dair bilgilere rastlanmıştır (Aktüre, 2004: s.161). Mısır'dan gelen bu sevkiyatlar için Ugarit

Limanı, son derece önem taşımıştır. Fakat depremler sonucu Ugarit Limanı'nın tamamen yıkılması Hitit Devleti için kıtlık sorununun hat safhaya ulaşmasına neden olmuştur (Seeher, 1999, s. 25vd.: 623-634. Aydıngün, 2014: s.75). Hattuşa'nın planlı şekilde terk edilmesinin temel nedenlerinden biri de anlaşıldığı üzere kıtlık sorunu olmuştur (Schachner, 2013, s.150- 178.: Seeher, 2010; s. 220-221).

Bu dönemde yaşanan tahribatların yalnızca Deniz Kavimleri tarafından yakılıp yıkılarak değil, aynı zamanda depremler sonucu oluştuğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Ugarit kazı başkanı C.F.A. Schaeffer bu görüşü Ugarit kentinde insan faktörüyle oluşan herhangi bir yıkım izine rastlamamış olmalarına dayandırmıştır (Schaeffer, 1968: s.753-768; Drews, 2014; s.36). Ona göre Ugarit, bir doğal afet sonucu yıkılmış ve bu afetten pek çok bölge de etkilenmiştir.

MÖ yaklaşık 1200'lerde yaşanan kaos ortamında bir diğer sorun ise demir metalürjisinin kullanılması olmuştur. Eski Ahitte yer alan bir bölümde Pelesetler'in demiri kullandıklarına dair bilgiler yer almıştır. Fakat Pelesetler'in veya diğer halkların bu madeni kullanmayı nasıl öğrendikleri konusu açıklığa kavuşturulamamıştır (Drews, 2014; s.78).

MÖ yaklaşık 1200'lerde Doğu Akdeniz Havzası içinde yaşanan problemler, anlaşıldığı üzere çeşitli nedenlere bağlanabilmektedir. Bu dönemde yaşanan doğal ve beşeri değişimler, halkları göçe mecburi bırakmış olmalıdır. Denizci ve istilacı bu halklar göç ederken vardıkları bölgelerde yıkımlara sebep olmuş ve kalıcı hasarlar bırakmışlardır. Göçlerden Anadolu, Ege Bölgesi, Yunanistan, Kıbrıs, Güney ve Kuzey Levant bölgeleri en fazla etkilenen coğrafyalar olarak değerlendirilmiştir.

2. Yazılı Kayıtlar Işığında Deniz Kavimleri Göçlerine Katılan Halklar

Göçlerin nedenleri ve bu dönemde yaşanan olaylar üzerine çeşitli değerlendirmeler yapılırken merak edilen bir diğer husus ise göçe katılan halkların kimler olduğu konusu olmuştur. Bu konuda dönemi aydınlatan kayıtlar içerisinde: Amarna Mektupları¹ (Moran, 1992), Firavun III. Ramses dönemine tarihlendirilen Medinet Habu Tapınağı duvarlarındaki yazıtlar (Breasted, 1906a: Edgerton & Wilson, 1935), aynı döneme ait Harris Papirüsü (Breasted, 1906a; s.87-205), Firavun Merneptah dönemine ait, Karnak Tapınağı üzerinde bulunan Karnak/Merneptah Yazıtı (Breasted, 1906b), II. Ramses döneminine ait Wenamun hikâyeleri (Pritchard, 1969; s.25-29: Winand, 2011; s.541-560) , başlıca Mısır kaynaklarını oluşturmuştur.

Deniz Kavimleri Göçleri ve dönemi aydınlatmaya yardımcı diğer kayıtlar ise Ugarit² Vesikaları içerisindeki Alaşia/Alaşıya Kralı ve Ugarit Kralı arasındaki

¹ Mısır'ın Tell El Amarna köyünde bulunan bu kayıtlar içerisinde Deniz Kavimleri hakkında bilgi sağlayan kısımlar: EA. 38, EA. 81, EA. 122, EA. 123, EA. 151 numaralı mektuplardır. bkz. William L. Moran, *The Amarna Letters*, The John Hopkins University Press, USA 1992.

² Bugünkü Ras-Şamra olarak bilinen Ugarit, özellikle Kıbrıs ve Anadolu ve Mısır ticareti için önemli bir liman kenti olmuştur. bkz. Benno Landsberger, "Ras-Şamra'da Bulunan Çivi Yazısı Vesikalarının Kültür Tarihi Bakımından Önemi", *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* (Çev. : Şükrü Akkaya), Cilt 1, S. 1, Ankara 1942, s.85-86

*Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya Yapılan Göçler ve
Anadolu'nun Değişen Siyasi Yapısı*

yazışmalar³ (Nougayrol, 1968; s.1-324), Kıbrıs-Minos Belgeleri⁴, Hitit Belgeleri ve yerli kayıtlar içerisinde son dönem ilgi uyandıran ve geçerliliği tartışmalı olan Afyon Beyköy II⁵ yazıtı olmuştur (Zangger & Woudhuizen, 2017; s.9-56).

Bu kayıtlar doğrultusunda göçe katıldığı bilinen Deniz Kavimleri ve göç ettikleri coğrafyalar belirlenmeye çalışılmıştır. Kayıtlardan anlaşıldığı üzere göçe katılan halklar: Lukka, Şerden, Şekelesh, Tjekker/Zakaru, Ekweş, Denyen/Danuna, Peleset, Tereş/Turşa, Weşheşler'dir. Bu kavimlerin kökenleri konusunda G.Maspero genel anlamda Yunanistan Kıtası ve Batı Anadolu içerisinde sınırlandırılmasını önermiştir (Woudhuizen, 2006; s.35-36). Bir başka görüş sunan Eduard Meyer, bu halkların "Ege Denizi civarında" sınırlandırılmasını önermiştir (Drews, 2014; s.64).

Erken Demir Çağı'nda yaşanan bu göçe katılan kimi halkların göçlerle birlikte Anadolu'ya yerleştiği düşünülmüştür. Bu halklardan ilki ileride Likya adını alacak olan bölgeye, genel anlamda Güneybatı Anadolu'ya konumlandırılan Lukkalar'dır. Lukkalar, Amarna Mektuplarında (EA. 38) korsancılık faaliyeti yapan bir halk olarak tanımlanmıştır (Moran, 1906b; s.11-12). Mısır kayıtlarında ise bu halkın paralı asker olarak görev yaptıkları, Firavun Merneptah (MÖ 1212-1203) dönemine ait kayıtlarda yer almıştır (Breadted, 1906b; s.241). Lukkalar'ın aynı zamanda MÖ 1286-1274 Kadeş Savaşı sırasında Hitit kralı II. Mursili'nin ordusuna katıldıkları bilinmektedir (Dinç, 2010; s.6). Ayrıca Ugarit ve Alşıya Kralı arasındaki yazışmalarda RS. 20.238 numaralı mektupta Lukka ülkesinden bahsedilmiştir (Nougayrol, 1968; s87-88-89).

Deniz Kavimleri'nden Denyen/Danuna halkının coğrafi sınırlandırılması konusunda çeşitli fikirler sunulmuşsa da çoğunlukla Kilikya/Kizzuwatna bölgesindeki Adana'ya yerleştikleri düşünülmüştür (Simon, 2014; s.391: Slimbeti & D'amato, 2015; s.22: Halpern, 2006-2007; s.15: Cline & O'Connor, 2003; s.115). Karatepe Kalesinde bulunan Luwice-Fenikece yazıtta Arami kökenli Azitawadda'nın kendisine "Danuna Kralı" demesi, kendisinden önce burada Danunalar'ın hüküm sürdüğü fikrini desteklemiştir (Kurt, 2009a; s.331). Amarna kayıtlarında EA. 151 numaralı mektupta, Abi-Milki, Firavun'a "Danuna kralı öldü; kardeşi ölümünden sonra kral oldu ve

³ Ugarit Vesikalari içerisinde bulunan RSL. 1, RS. 20.238, R.S. 20.18, RS.34.129, R.S. 20.168 numaralı mektuplar, Deniz Kavimleri ve bu dönemi aydınlatan bilgiler içermiştir. bkz. Jean Nougayrol, "Ugarit et Alasia", *Ugaritica V*, (Ed.: Claude F.A Schaeffer), Paris Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris 1968.

⁴ Bu konuda Enkomi Silindiri (Inv 19.10) ve Kalavassos Silindiri (K-AD 389) için bkz. Fred C. Woudhuizen, *The Language of Linear C And Linear D From Cyprus*, Dutch Archaeological and Historical Society, Amsterdam 2017.

⁵ Günümüz Afyon'un Beyköy ilçesinde bulunan bilim dünyasında tartışmalara sebep olan Luwice Hiyeroglif kayıttır. Beykö II. yazıtı transkripsiyonu ve hakkında detaylı bilgi için: bkz. Eberhard Zangger & Fred Woudhuizen, "Rediscovered Luwian Hieroglyphic Inscriptions From Western Asia Minor", *TALANTA*, Vol. 50, 2017, ss. 9-56: Fred Woudhuizen & Eberhard Zangger "Arguments For The Authenticity Of The Luwian Hieroglyphic Texts From The Mellaart Files", *TALANTA*, L, 2018, ss. 183-212. Ayrıca bu kayıtın doğruluğu konusundaki tartışmalı fikirler için bkz. Şevket Dönmez, Varlığı Tartışmalı Beyköy Hiyeroglifi", *Tarih Dergisi*, S. 48, 2018, ss.72-75.

toprakları barış içinde" diyerek Danunlar hakkında bilgi vermiştir (Moran, 1992; s.238-239). Danunalar'dan bahseden bir diğer kayıt, III. Ramses'in hükümdarlığının 8. yılına ait bir yazıttır. Kayıтта III. Ramses, Danunalar'ın da olduğu Deniz Kavimlerinden oluşan bir koalisyondan ve bu koalisyona karşı kazandığı zaferden bahsetmiştir (Edgerton & Wilson, 1935; s.53: Breasted, 1906b, s.37-38). III. Ramses Harris Papirüsü'nde bir kısımda Danuna halkına karşı zaferini "*Dnn*"i kendi adalarında *kılıçtan geçirdim*" sözleriyle ifade etmiştir.

Göçe katılan ve Anadolu'da bir bölgeye konumlandırılan diğer bir denizci kavim Tjekkerler'dir. Tjekkerler Mısır kayıtlarında paralı askerler olarak tanımlanmışlardır. III. Ramses'in 8.yılındaki konfederasyon içinde yer alan halklardan biridir. III. Ramses bu topluluk ile hem karada hem denizde savaşmış ve savaşta zaferle ayrılmıştır (Edgerton & Wilson, 1935; s.53: Breasted, 1906b, s.37-38) . Yine III. Ramses, dönemine ait Harris Papirüsü'nde "*Tjkr ile Prst*"i küle çevirdim" sözleriyle Deniz Kavimlerine karşı kazandığı zaferi kaydettirmiştir (Kuhrt, 2013b; s.9: Breasted, 1906a, s.201).

Tjekkerler, Teukroi halkı ile ilişkilendirilip Dardanelli olarak bilinen Troad bölgesine konumlandırılması önerilmiştir (Aydingün, 2014; s.39: Woudhuizen, 2006; s.118). Bu konuda MÖ 11. yüzyılda Wenamun Raporu⁶ önemli bir bilgi içermiştir. Wenamun'un seyahatlerinin anlatıldığı ilgili kısımda: "*Tjekker'in bir kasabası olan Dor şehri*" ifadesini kullanmıştır (Pritchard, 1969; s.26: Breasted, 1906a, s.275). Anlaşıldığı üzere Tjekkerler, göçlerden bir müddet sonra Filistin'in Kuzeyine yerleşmiş olmalıdırlar.

Ekweş halkı, Firevun Merneptah'ın 5. yılına ait kayıтта yer almıştır. Mısır'a karşı savaşan Libya ordusu içinde bulunan ve savaş sonrası en fazla esir sayısına (2201) sahip olan denizci halklardan biri olarak kaydedilmiştir (Salimbeti & D'amato, 2015; s.23). Ekweşler'in kökenleri konusunda çoğunlukla onların Ahhiyavalılar, ya da Myken Akhaları/Miken Akaları oldukları konusunda birleşilmiştir. (Çapar, 1987; s.17-18).

Deniz Kavimlerinden Tereş/Turşa halkı yine Merneptah'ın 5. yılına ait savaşta Libya ordusu içerisinde yer alan gruptan biri olmuştur. Savaş sonrası 742 Tereş savaşçısı esir alınmıştır (Cline, 2014; s.6: Salimbeti & Diamato 2015; s.8). Tereşler'in Troya halkı olduğu ve Truva Savaşı'ndan sonra göçlere katıldığı yönünde görüşler bulunmaktadır. Bu konuda bir başka görüşe göre ise Tereşler'in önce Batı Anadolu'ya yerleşen Tyrsenialar oldukları, bir müddet sonra İtalya'ya yerleşip Etrüksler olarak adlandırıldıkları yönünde olmuştur (Moreu, 2003; s.108: Cline, 2014; s.6: Cline & O'Connor, 2003, s.113).

⁶ Wenamun'un maceralı seyahatlerinin anlatıldığı, içerisinde pek çok yer adı bulunan eserdir. Detaylı bilgi için bkz. Jean Winand, "The Report of Wenamun: A Journey in Ancient Egyptian Literature" *Ramesside Studies in Honour of K. A. Kitchen*, (Ed.: Mark Collier - Steven Snape), Rutherford Press Limited, Great Britain 2011, ss.541-560: James B. Pritchard, *Ancient Near East Texts Relating to the Old Testament*, Princeton University Press, New Jersey 1969, s.25-29

3. Deniz Kavimleri Sonrası Anadolu'nun Yeniden Şekillenen Siyasi Yapısı

MÖ yaklaşık 1200'de Doğu Akdeniz Havzası içinde yaşanan Deniz Kavimleri Göçlerinin ardından Anadolu'da yazılı kaynakların sustuğu bir döneme, yani Karanlık Çağlar'a girilmiştir. Bu dönem hakkında Anadolu dışı kaynaklardan kısıtlı bilgilere ulaşılabilmektedir. Özellikle Asur Kral Yıllıkları bu süreçte ve sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kurulan Geç Hitit Krallıkları için en değerli kayıtları oluşturmuştur.

Deniz Kavimleri Göçleri sonrası Anadolu'da siyasi görünüm tamamen değişmiş, yerleşim büyük oranda doğuya kaymıştır. Hitit otoritesinin yerine irili ufaklı yerel krallıklar meydana gelmiş ve krallıklar bir müddet daha Hititli siyasi ve kültürel unsurları devam ettirmişlerdir. Bu krallıkların stratejik konumları ticaret yolları için büyük avantaj sağlarken, öz kaynak bakımından zengin oluşları onları son derece değerli kılmıştır. Dönemin büyümekte olan gücü Asur Devleti'nin yayılmacı politikası kapsamında Doğu ve Güneydoğu Anadolu, elde etmek istediği en kilit bölgeler olmuştur (Kurt, 2009b; s.1). Bu bölgeleri ele geçirerek Asur, Akdeniz'e ulaşmayı, devleti, en uzak sınırlara kadar genişletmeyi planlamıştır. Nitekim bu amacına ulaşmayı başarmış ve sınırlarını Akdeniz'den Mısır'a, Anadolu'dan İran'a kadar genişletmiştir (Baş, 2019; s.7: Kuhrt, 2013, s.124). Hedeflerine ulaşana dek Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Geç Hitit Krallıklarına sayısız seferler düzenlemiştir. Bu seferlere ilişkin verilere büyük ölçüde Asur Kral Yıllıklarından ulaşılmıştır.

Bu dönemde Anadolu'nun siyasi görünümüne bakıldığında zaman: Günümüz Kayseri, Nevşehir, Niğde illeri civarında Tabal Krallığı (Yiğit, 2000: s.177; Duymuş, 2011: s.36), Gaziantep ve kısmen Cerablus'ta Karkamış Krallığı (Peker, 2005: s.38; Marchetti, 2016: s.46), Adıyaman ili civarında Kummuh Krallığı (Mutlu, 2015: s.99-100; Özkan, 1993: s.67), Kahramanmaraş bölgesinde Gurgum (Konyar, 2008: s.60), Çukurova bölgesinde Que ve Hilakku (Yıldırım, 2016b: s.183; Kurt, 2008: s.118-119), Hatay ve Amik Ovasını kapsayan bölgede Patina Krallığı (Harrison, 2010: s.79), Gaziantep'in Zincirli ilçesinde Sam'al Krallığı görülmektedir (Lipinski, 2000: s.233;Yıldırım, :2018, s.166).

Dönemin değişen güç dengelerine göre Urartu, Asur ve Aramiler'in siyasi ve sosyo-kültürel etkisinde kalan bu yerel krallıklar, MÖ yaklaşık 700'lere kadar kimi zaman Asur himayesinde kalmış, kimi zaman da bağımsız bir yapı sergilemişlerdir.

Geç Hitit Krallıkları dışında I. binyılın başlarında doğuda kurulan Van merkezli Urartu Devleti (Barnett, 2008: s.314), Hitit Devleti'nin yıkılmasıyla Orta ve bir müddet sonra Güney Anadolu'da etkin bir güç haline gelen Frigler Anadolu'nun idari yapısını oluşturan diğer unsurlar olmuşlardır (Brixhe, 2008: s. 70vd.: Bülbül, 2009: s.79; Akurgal, 2005: s.247). Bu unsurlar Asur yayılmacı politikası için bir tehdit olarak algılanmış ve Asur'a karşı özellikle Urartu Devleti çeşitli koalisyonlara liderlik etmiştir. Çilingiroğlu, 1997: 38vd.

4. Arami Göçleri ve Anadolu'da Kurulan Arami Krallıkları

Deniz Kavimleri Göçleri'nin ardından Anadolu MÖ 11 yüzyılda başka bir göçe daha tanıklık etmiştir. Bu göç, Batı Sami Kökenli Aramiler'in Suriye üzerinden Kuzey Suriye, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya dalgalar halinde gerçekleştirdikleri Arami Göçleri'dir.

MÖ 3. ve 2. binyılın başlarında Mezopotamya'da göçebe kabileler şeklinde varlık sürdüren Aramiler'e ilk olarak Akad Kralı Naramsin dönemine (MÖ 2259-2223) ait bir kayıta,⁷ rastlanmıştır (Yıldırım 2016a; s.123). Bu göçebe topluluğun, Ahlamū, Sutu ve Caldeli kavimlerle ilişkili oldukları düşünülmüştür (Lipinski, 2000; s.25). Dil olarak ise Tunç Çağında Suriye'de ortaya çıkan Aramice'yi konuşmuşlardır (Cook, 1997; s.178). Bu dil⁸, Fenikece ve İbranice ile aynı dil ailesine mensup olup MÖ 7.yüzyıldan sonra Yakınoğu'da en yaygın kullanılan dillerden biri haline gelmiştir (Pardee, 2009; s. 51-71.:Pardee-Layton, 1988; s. 172-189.:Duymuş Florioti, 2012; s.24: Yıldırım 2018, 166 vd.).

Aramiler, MÖ 1200 sonrası siyasi güç dengelerinin değiştiği bir döneme girilmesiyle yerel krallıklar halinde ön plana çıkmış, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Luvili, Hurrili, Mitannili ve Hititli unsurlar bir arada yer almışlardır. Bu yeni düzende Aramili kabileler kuzeye ilerleyerek kendilerine yeni yaşam alanı oluşturma çabasına girmiş ve bu coğrafyaya ulaşp hem yerli halk ile karışmış hem de kendi kültürlerini yaymışlardır.

Aramiler Anadolu'nun doğu ve güneydoğusunda yerel kent krallıkları kurmuşlardır. Bu krallıklar Asur'un yayılmacı politikası doğrultusunda birer tehdit unsuru olarak görülmüştür. Bu yüzden tıpkı Geç Hitit Krallıkları gibi, çokça sefer düzenlenen bölgeler haline gelmişlerdir. Bu krallıklar hakkında Aramice kayıtlar dışında Asur kayıtları önemli ölçüde bilgi sağlamıştır. İlk olarak I. Tiglat-Pileser dönemine (MÖ 1114-1076) ait kayıtlardan birinde Aramiler'den şu şekilde bahsedilmiştir: "Yılda iki kere, toplamda 28 defa Ahlamū-Aramileri'ni (^{Kur}Ah-la-me-e Ar-ma-a-iameš) takip etmek için Fırat'ı geçtim. Onları Amurru ülkesi Tadmor'dan, Suhu ülkesi Anat'tan ve Karduniaş'ın (Babil) Rapiku kenti kadar uzakta yendim. Ganimetlerini ve mallarını şehrim Asur'a getirdim." (Lipinski, 2000; s.35-36: Yıldırım ve Pekşen, 2013; s.42)

⁷ A-ra-me^{ki} olarak kaydedilen sözcük Babilce "arammu" Arapça "arim" "baraj" anlamına gelmektedir. bkz. Edward Lipinski, *The Aramaeans: Their Ancient History, Culture, Religion*, Orientalia Analecta, Leuven Peeters 2000, ss.30-32,

⁸ Anadolu'da bulunmuş olan Aramice kayıtlar ve dönem ile ilgili Anadolu'dan ulaşılmış diğer kayıtlar için bkz. Nurgül Yıldırım, "Demir Çağında Anadoludaki Aramilerin Politik Coğrafyası", *Cappadocia Journal of History and Socia Science*, Vol 6, 2016, ss.121- 137, ss.128.; Faruk Akyüz, "Anadolu'dan, 2018-2020 Arası Yayımlanan ve Yayım Aşamasında Olan Yeni Asurca Tabletler", *Haberler*, 45, 2020.

*Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya Yapılan Göçler ve
Anadolu'nun Değişen Siyasi Yapısı*

Anadolu'da kurulan Arami Krallıklarından en batıda yer alanı Bēt-Brutaş Krallığı olmuştur. Bu krallık genel anlamda Kayseri, Niğde, Nevşehir illerini kapsayan coğrafyada Tabal Krallığı'nın daha kuzeyine konumlandırılmıştır. Hakkındaki ilk bilgilere Yeni Asur Döneminde II. Sargon'a ait yıllıklarda rastlanılmıştır (Postgate, 1973; s.30-31-32). Tabal Kralı Ambaris ile II. Sargon arasındaki bir anlaşma sonrası kurulan bu krallık kısa süre sonra Asur egemenliğine girmiş bu yüzden Arami özelliklerini çok fazla yansıtamamıştır (Yıldırım, 2016a, s.125-126).

Sam'al/Yu'addī/Bēt-Gabbar Krallığı Arami kültürünün en fazla yansıttığı krallık olmuştur. Bu krallık günümüz Gaziantep İli Zincirli köyüne konumlandırılmıştır (Lipinski, 2000; s.235: Bülbül, s.407). MÖ 920'den sonra Gabbar isimli Arami Beyi tarafından ele geçirilerek Bet Gabbar adını almıştır. Bir süre Karkamış Krallığı etkisinde kaldıktan sonra yaklaşık MÖ 900'den sonra bağımsız bir siyasi yapıya dönüşmüştür (Yıldırım, 2018; s.166).

Sam'al adına ilk olarak III. Salmanassar'ın sefer kaydında rastlanılmıştır (RIMA, III; s.9). Kayıtta Sam'al, yönetiminde II. Panamuwa adında bir kralın bulunduğu ve Asur'a bağlı bir siyasi yapı halinde görülmüştür (Yıldırım, 2016a; s.127). II. Sargon dönemine ait bir kayıta ise Bet Gabbar Krallığının başına Bar-Raqqāb isimli Asurlu bir yönetici getirilmiştir.

Guzana/Bēt Bahiani Krallığı, merkezi Guzana günümüz Tell Halaf olan, Türkiye-Suriye sınırında stratejik bir konuma sahiptir. Bet Bahiani Krallığı ilk olarak II. Adad-Nirari dönemi kayıtlarında yer almış olup, Abi Slamu'ndan alınan haraçtan "*Habur Nehri'ni geçtim ve Bēt-Bahianili adam Abi-salamu'nun ele geçirdiği Guzana kentine yürüdüm.*" sözleriyle bahsedilmiştir (RIMA, II; s.153: Millard & Bordreuil, 1982;136-137: Duymuş Florioti, 2012; s.29). III. Salmanassar döneminde yine Bet Bahiani Krallığından alınan bir haraca ilişkin kayıtlar şu şekilde yer almıştır: "*Denizden dönüşümde Guzanalı Asu'nun at, sığır, koyun, şarap, iki hörgüçlü iki deveden oluşan haracını kabul ettim, onları şehrim Asur'a taşıdım.*" (Duymuş Florioti, 2012; s.31). Asur Kral Yıllıklarından son olarak II. Sargon'a ait belgelerde adı geçen krallık diğer Arami Krallıkları gibi MÖ 7. yüzyıldan sonra tamamen Asur'a bağlanmıştır.

Arami Krallıkları içinde en kuzeyde yer alan krallık Bēt Zamani Krallığı olmuştur. Bu krallığın başkenti günümüz Diyarbakır iline lokalize edilen Amedi olarak belirlenmiştir (Szuchman, 2009; s.56). Asur belgelerinde ilk olarak II. Tukulti-Ninurta dönemine (890–884) ait kayıtlarda rastlanılmıştır. Bu dönemde Bet Zamani, Asur'a bağlı bir görünüm sergilemiştir (Yıldırım, 2012; s.3). Asur Kral Yıllıklarında V. Şamši-Adad (MÖ 823-811) dönemine kadar bu krallıkla ilgili bilgiler devam etmiştir.

Geç Hitit Krallıklarından günümüz Hatay iline konumlandırılan Patina Krallığı, Aramili krallar tarafından yönetilmesiyle Unqi adını almıştır. III. Tiglat- Pileser, MÖ 738 yılında Urartu üzerine düzenlediği bir seferin kaydında Unqi Krallığına hâkim olduğunu ve bu krallığı dört bölgeye ayırarak yönettiğini kaydetmiştir (Yıldırım,

2016a, s.128).⁹ Akdeniz ticareti açısından oldukça önemli bir konumda yer alan krallıkla ilgili olarak II. Sargon dönemine ait kayıtlarda bilgi içermiştir. Bu dönemden sonra ise tamamen Asur'a bağlı bir yapı haline getirilmiştir.

Sonuç

Erken Demir Çağı, başta Anadolu'da olmak üzere birçok köklü Eskiçağ uygarlığı için oldukça büyük yıkımların ve bu yıkımlara bağlı gelişen zorunlu değişimlerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Kuraklık, depremler, iç sorunlar ve bunların doğal sonucu olan göçler bu dönemde siyasi ve demografinin yapının değişmesinin ana nedenleri olmuştur. Yaşanılan tüm bu değişimlerle dönemin önemli güçleri Hitit, Mitanni ve III. Babil devletleri son bulurken, Mısır önemli ölçüde güç kaybı yaşamıştır. Anadolu'da yaşanan merkezî otorite boşluğu, dönemin yükselmeye başlayan gücü Asur Devleti'nin harekete geçmesi için doğru zamanı hazırlamıştır.

Göçler sonrası yok olan devletler, tahribata uğrayan kentler ve değişen güç dengelerinin yanı sıra, bu dönemden sonra ticaretin geliştiği özellikle demirin kullanımının ve artan teknik işlevinin önemli rol oynadığı görülmüştür. Eskiçağ dünyasını özellikle siyasi ve sosyo-kültürel açıdan şekillendiren temel olgulardan olan göç ve ticaret, Anadolu coğrafyası özelinde bu dönemde birbirlerini destekleyerek Anadolu'nun yeni bir siyasi görünümüne kavuşmasını sağlamıştır. Deniz Kavimleri göçünün Anadolu'da oluşturduğu tahribat ya da etkiler yazılı kaynaklar aracılığıyla yeterince netleştirilememiş olsa da, göçün sonrasında yaşanan merkezi otorite kaybı ve bağımsız küçük krallıkların varlığı hem idari hem de demografik boyutta büyük bir değişimi gözler önüne sermiştir. Göçü başlatan halklar ile ilgili gerek hiyeroglif gerek çivi yazılı kayıtlar net bir sonuca varılmasına olanak sağlamamış olsa da, göçle Anadolu ve Doğu Akdeniz sahillerinde yaşanan değişimlerin arkeolojik veriyle de desteklenmesiyle bu büyük kitle hareketinin değerlendirilmesi az da olsa kolaylaşabilmiştir. Deniz kavimlerinin bahsi geçen coğrafyalardaki ticaret hayatına kattıkları ivme yadsınamaz bir gerçeklik olarak değerlendirilmiştir.

Anadolu'da değişen siyasal ve demografik yapıya MÖ 11. yüzyıldan sonra Aramili kabileler de katılmaya başlamıştır. Suriye üzerinden dalgalar halinde göç eden Aramiler, Geç Hitit Krallıkları'nın kurulduğu coğrafyada küçük kent krallıkları/beylikleri oluşturmuşlardır. Zamanla siyasi varlıklarının ötesinde özellikle mimari ve sanatta var olan köklü Hitit geleneğinin yavaş yavaş yerini Arami ve Asur etkileriyle yeniden şekillendirmesi güneyden Anadolu'ya gerçekleşen bu göçün Anadolu kültürü ve demografisi açısından daha net bir biçimde kalıcılığını sürdürdüğünü söylemek olası hale gelmiştir. Dönemin etkin gücü Asur'un baskısı, bu dönemde Aramiler üzerine yoğunlaşırken, bu krallıklar MÖ 7.yüzyıldan itibaren Asur'a bağlı bir siyasi yapı haline getirilmiştir.

⁹ *Unqi, Santal, Yaudi ve Patin* olmak üzere dört bölgeye ayrılmıştır. bkz. Nurgül Yıldırım, "Demir Çağında Anadoludaki Aramilerin Politik Coğrafyası", *Cappadocia Journal of History and Social Science*, Vol 6, 2016, ss.121- 137, ss.128.

KAYNAKÇA

- Aktüre, Sevgi (2004). *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akurgal, Ekrem (2005). *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara: TÜBİTAK.
- Akyüz, Faruk (2020). "Anadolu'dan, 2018-2020 Arası Yayımlanan ve Yayımlanmasında Olan Yeni Asurca Tabletler", *Haberler*, 45. (ISSN:1308-2078).
- Alp, Sedat (2005). *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara: TÜBİTAK.
- Aydın, Haldun (2014). *Uygar Dünya'nın İlk Yıkılışı M.Ö. 1200*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Barnett, R.D. (2008). "Urartu", *The Cambridge Ancient History Volume III Part I The Prehistory of the Balkans; and the Middle East and the Aegean World, Tenth to Eighth Centuries B.C.*, (Ed.: John Boardman vd.), Cambridge University Press, Cambridge, ss.314-363.
- Baş, Ayla (2019). *Yeni Asur Krallığı'nın Kuzeybatı İran Politikaları ve Kültürel Yansımaları*, İstanbul: Hiper Yayınları.
- Breasted, James Henry (1906). *Ancient Records of Egypt, Historical Documents From the Earliest Times to the Persian Conquest*, Volum IV, Chicago: University of Chicago Press.
- Brixhe C. (2008). "Phrygian". *The Ancient Languages of Asia Minor*. Cambridge University Press.
- Bülbül, Cemil (2014). "Aramiler", *Tarih Okulu Dergisi*, S. 19, ss. 405-42.
- Carpenter, Rhys (1966). *Discontinuity in Greek Civilization*, Cambridge University Press.
- Ceylan, Alpaslan - Kozbe, Gülriş vd. , *Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri TAY 6 Demir b*, İstanbul: Ege Yayınları
- Childe, V. Gordon (2009). *Tarihte Neler Oldu*, (Çev.: Alaeddin Şenel, Mete Tunçay), İstanbul Kırmızı Yayınları.
- Cline, Eric H. - O'Connor David (2003). "The Mystery of the Sea Peoples", *Mysterious Lands (Encounters with Ancient Egypt)* London: UCL Press.
- Cline, Eric H. (2014). *1177 B.C. The Year Civilization Collapsed*, New Jersey: Princeton University Press.
- Çilingiroğlu, A., *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, İzmir 1997.
- Cook, Edward M. (1997). "Aramaic Language and Literature " *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, (Ed.: Erich Meyers), Volume 1, Oxford University Press, ss.178-187.
- Çapar, Ömer (1987). "Ege Göçleri Sonrası Batı Anadolu" *Anadolu Demir Çağları*, (Ed.: Altan Çilingiroğlu), İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, ss.13-34.

Nurgül YILDIRIM & Şeyma ERENKUL

- Dinç, Senem (2010). *Hellenistik ve Roma Çağlarında Likya'da Kent Birlikleri*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Dönmez, Şevket (2018). "Varlığı Tartışmalı Beyköy Hiyeroglifi", *Tarih*, S. 48, ss.72-75.
- Duymuş, Hande (2011). "Asur Kaynaklarına Göre Demir Çağı'nda Tabal Krallığı" *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 2, S. 3, ss.34-46.
- Drews, Robert (2014). *Tunç Çağı'nın Sonu*, (Çev.: Tolga Ersoy ve Gürkan Ergin), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Edgerton, William F. ve Wilson, John A. (1935). *Historical Records of Ramses III, The Texts in Medinet Habu, Volumes I and II, Translated with Explanatory Notes*. Chicago.
- Florioti Duymuş, Hande (2012). "Yeni Asur Dönemi Yazılı Kaynaklarında Bit- Bahiyani Arami Krallığı", *Tarih Okulu*, S.12, s. 28-34.
- Genz, Hermann (2011). "The Iron Age in Central Anatolia," (Ed.: Gocha. R. Tsetskhladze), *Greece, Anatolia, the Black Sea and Europe in the 1st Millennium BC. Colloquia Antiqua 1*, Peeters Leuven – Paris – Walpole, ss. 331- 368.
- Grayson, A. Kırk (1991). *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114- 859 BC) (The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods Volume 2)*, (RIMA), Toronto Buffalo and London: University of Toronto Press.
- Grayson, A. Kırk (1996). *Assyrian Rulers Of The Early First Millennium BC II (858- 745 BC) (The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods Volume 3)*, (RIMA), Toronto Buffalo London: University of Toronto Press.
- Halpern, Baruch (2006-2007). "The Sea Peoples and Identity", *Scripta Medditerranea Volume 27-28*, ss.15-32.
- Harmanşah, Ömür (2018). "Karşılaşmalar Etkileşimler ve Ortak Bir Kültürel Alan: Assur İmparatorluğu ve Demir Çağı Suriye-Hitit Devletleri", *Assurlular: Dicle'den Toroslar'a Assur'un Krallığı*, (Ed.:Kemalettin Köroğlu, Selim Ferruh Adalı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss.256-275.
- Konyar, Erkan (2008). " MÖ I. Binyılda Kahramanmaraç Gurgum Krallığı", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.180, ss.60-66.
- Konyar, Erkan (2010). "İlk Tunç Çağı'ndan Orta Demir Çağı'na Kahramanmaraş", *Dağların Gazeli Maraş*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 125-155.
- Köroğlu, Kemalettin (2006). *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıçtan Perslere Kadar*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Köroğlu, Kemalettin (2012). "Demir Çağı'nda Önasya ve Urartu Krallığı", *Aktüel Arkeoloji*, S 30, ss.68-81.
- Kuhr, Amelie (2013). *Eski Çağ'da Yakındoğu M.Ö. 3000-330*, Cilt 2, (Çev.:Dilek gendil) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

*Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya Yapılan Göçler ve
Anadolu'nun Değişen Siyasi Yapısı*

- Kurt, Mehmet, (2008). "Que Ülkesi Ve Yeni Asur Devleti"nin Anadolu Politikası Bakımından Önemi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, S. 3, ss.117-134.
- Kurt, Mehmet (2009c) "Kilikya"da Yeni Asur Egemenliği ve Yerel Güçler" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 21, 2009, ss. 327-337.
- Lipinski, Edward (2000). *The Aramaeans: Their Ancient History, Culture, Religion*, Orientalia Analecta, Leuven, Peeters.
- Marchetti, Nicolò (2016). " Karkamış: Anadolu, Suriye Ve Mezopotamya'nın Kapısı", *Aktüel Arkeoloji*, S. 50, ss.44-56.
- Melchert, H. Craig (2011). *Luviler Anadolu'nun Gizemli Halkı*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Memiş, Ekrem (2009). *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Millard, A R. - Bordreuil P (1982). "A Statue from Syria with Assyrian and Aramaic Inscriptions", *The Biblical Archaeologist*, Vol.45, No.3, ss. 135-141.
- Moran, William L. (1992). *The Amarna Letters*, USA: The John Hopkins University Press.
- Moreu, J. Carlos (2003). "The Sea Peoples and The Historical Background of The Trojan" War, *Article published in Mediterranean Archaeology*, S.16, ss.107-124.
- Mutlu, Suzan Akkuş (2015). "Kummuh Ülkesi"nin Asur Devleti Açısından Önemi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* Cilt. 2, S. 7, ss.96-109.
- Nougayrol, Jean (1968). "Ugarit et Alasia", *Ugaritica V*, (Ed.: Claude F.A Schaeffer), Paris Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris 1968.
- Özkan, Süleyman (1993). "Kummuh/Kumaha", *Tarih İncelemeleri Dergisi*. S. 8, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, ss.65-80.
- Pardee, Dennis (2009). "A New Aramaic Inscription from Zincirli," *BASOR* 356, 2009, s. 51-71.
- Pardee, Dennis.-Layton, S. C. (1988). "Literary Sources for the History of Palestine and Syria: Old Aramaic Inscriptions" , *The Biblical Archaeologist*, Vol. 51, No. 3, 1988; The American Schools of Oriental Research, s. 172-189.
- Peker, Hasan (2005). " Karkamış Krallığı", *Arkeo Atlas*, S. 4, ss.34-43.
- Pritchard, James B. (1969). *Ancient Near East Texts Relating to the Old Testament*, New Jersey: Princeton University Press.
- Postgate, J. N. (1973)"Assyrian Texts and Fragments", *Iraq*, Volume 35, ss.13-36
- Salimbeti, Andrea - D'amato, Raffaele (2015). *Sea Peoples of the Bronze Age Mediterranean C.1400 BC–1000 BC*, Osprey Publishing Elite, 204.
- Seeher, J. (1999). "Die Zerstörung der Stadt Hattuša", *Akten des Internationalen Kongresses für Hethitologie*, Würzburg 4-8, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, ss. 623-634.

Nurgül YILDIRIM & Şeyma ERENKUL

- Seeher, Jurgen (2010). "After the Empire: Observations on the Early Iron Age in Central Anatolia", *Luwian and Hittite Studies Presented to J. David Hawkins on the Occasion of his 70th Birthday*, Tel Aviv: Emery and Claire Yass Publications in Archaeology Institute of Archaeology Tel Aviv University.
- Schaeffer, C.F.A. (1968). "Comment Aires Sur Les Lettres Et Documents Trouves Dans Les Bibliotheques Privees D'ugarit", *Ugaritica V*, Mission De Ras Shamra Tome XVI, Paris 1968, ss. 607-768.
- Schachner, A. (2013). "Hattuša, Hitit İmparatorluğu'nun Başkenti/Hattuša the Capital City of the Hittite Empire", ed. M.Alparslan-M.Doğan-Alparslan, Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu/ Hitites an Anatolian Empire, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, ss.150- 178.
- Simon, Zsolt (2014). "Where Did the Kings of Danuna of EA 151 Rule" *There and Back Again– the Crossroads II" Proceedings of an International Conference Held in Prague*,(Ed.: Jana Mynářová, Pavel Onderka and Peter Pavúk), S.15– 18. ss.391-408.
- Szuchman, Jeffrey, "Bīt-Zamani and Assyria", *Syria* S. 86, 2009.
- Woudhuizen, Frederik Christiaan (2006). *The Ethnicity of the Sea Peoples*, (Doktora Tezi), Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Woudhuizen Fred - Zangger Eberhard (2018). "Arguments For The Authenticity Of The Luwian Hieroglyphic Texts From The Mellaart Files", *TALANTA*, L, ss. 183 – 212.
- Woudhuizen, Frederik Christiaan (2017). *The Language of Linear C And Linear D From Cyprus*, Dutch Archaeological and Historical Society, Volme 15, Amsterdam.
- Winand, Jean (2011). "The Report of Wenamun: A Journey in Ancient Egyptian Literature" *Ramesside Studies in Honour of K. A. Kitchen*, (Ed.:Mark Collier And Steven Snape), Great Britain, Rutherford Press Limited, ss.541-560.
- Yakubovich, İlya (2018). "Siyasi Haritada Luviler", *Aktüel Arkeoloji*, S. 64, ss.49- 63.
- Yıldırım, Nurgül (2012). "Yeni Asurca Belgelerde Geçen Amēdi Şehri", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, Cilt 52, S.2, ss.1-9.
- Yıldırım, Nurgül (2016a). Demir Çağında Anadoludaki Aramilerin Politik Coğrafyası, *Cappadocia Journal of History and Socia Science*, Vol 6, ss.121- 137.
- Yıldırım, Nurgül (2016b). Yeni Asur Kral Yıllıkları Işığında Que (Çukurova Tarihi), *Tarihte Adana ve Çukurova*, Cilt 1, (Ed.: Yılmaz Kurt ve M.Fatih Sansar), Ankara: Akademisyen Kitabevi, ss. 183-202.
- Yıldırım, Nurgül (2017). "Mitanni Kralı Tusratta'nın Mektupları Çerçevesinde Diplomatik Evlilikler Üzerine Bir Değerlendirme", *Archivum Anatolicum* 11/1, ss.153-170.
- Yıldırım, Nurgül (2018). "Demir Çağı Kent Devletleri Döneminde Sam'al ve Yakın Çevresinde Kullanılan Luvice ve Sam'alca Kayıtlar Üzerine Genel Bir

Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya Yapılan Göçler ve Anadolu'nun Değişen Siyasi Yapısı

Değerlendirme", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol 10, ss.163-178.

Yiğit, Turgut (2007). "Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, (Ed.: İsmail Güven), Ankara: Pegem A Yayıncılık, ss.97-176.

Yiğit, Turgut (2000). "Tabal", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, S.40, 3-4, ss.177- 189.

Zangger Eberhard - Woudhuizen, Fred (2018). "Rediscovered Luwian Hieroglyphic Inscriptions From Western Asia Minor", *Talanta*, Wolume 50.

Extended Abstract

Introduction

There was a migration that took place in the Anatolian and Eastern Mediterranean Basins in the early 12th century BC. From where and how this migration movement, namely "the Migration of the Sea Peoples/the Aegean Migrations, took place has been the subject of discussion in the scientific world. The main sources of research on this subject are the Amarna Letters, III. The Egyptian records are composed of the Medinet Habu Inscriptions from the Ramses Period and the Harris Papyrus that belong to the same period, the Merneptah Stele from the Pharaoh Merneptah period, and the Wenamun Report in which the journeys of Wenamun were described. It is evaluated that other important sources that shed light to the period are the Ugarite Documents, which contain the correspondences of the King of Ugarit and Alasia, the Cylinder of Kalavassos and Enkomi namely the Documents of Cyprus Minos, the Hittite documents and the Beykoy II Luwian hieroglyphic inscription, which lately appeared as controversial. In the light of the data obtained, it is thought that this migration movement was triggered by both natural and human factors experienced in the same period. Also, thanks to these records, information was provided on the tribes that participated in the Migration of the Sea Peoples. According to the records: the peoples of Lukka, Sherde, Shekelesh, Peleset, Denyen / Danuna, Tjekker, Weshest, Ekwesh, Tursha have represented the peoples who participated in the migration.

It is evaluated that the origins of the Sea Peoples and where they settled are considered as a subject that is difficult-to-explain. Some researchers have suggested that some peoples were connected to the Anatolian geography. Among these suggestions, those that have been connected to Anatolia are as follows: it is suggested that Lycians, the people of Danuna / Denian, Tjkkers, the people of Ekwesh and Teresh are related to the regions of Lycia, Adana, Troad, Ahhiyawa and Troy respectively.

The scope of influence and the damage caused by the Migration of the Sea Peoples have been quite wide. So much so that a new era has begun after the migrations, and the Early Iron Age has begun following the Bronze Age. While the regions of Greece, Aegean, Anatolia, Crete and Levant were seriously damaged, the

important forces of the period such as the states of Hittites, Mitannis, Babylonia the 3rd have disappeared, whereas the Egyptian State has lost power.

One of the regions affected the most by the migrations was the Anatolian geography. In Central Anatolia, the State of Hittites ended and along with it many settlements were destroyed. Following the "Dark Ages", a period when the resources were insufficient, the settlements in Anatolia were concentrated in the eastern and southeastern regions. In these regions, small city kingdoms were established under the name of the Neo-Hittite / Syrian Hittite Kingdoms, which have maintained the Hittite traditions for a while.

In this period, the political appearance of Anatolia is roughly as follows: the Kingdom of Tabal around Kayseri, Nigde and Nevsehir provinces today, the Kingdom of Kummuh around Adiyaman, the Kingdom of Karkamis in Gaziantep and partly Carchemish, the Kingdom of Sam'al in the Zincirli district of Gaziantep, the Kingdom of Gurgum in Kahramanmaraş region, the Kingdom of Que and Hilakku in the Cukurova region, the Kingdom of Patina in the region covering the Hatay and Amik Plains, as well as the Van-based Kingdom of Urartu in Eastern Anatolia and the Phrygians in Central Anatolia.

One of the regions least affected by the migrations is Mesopotamia. The Assyrian State, which had begun to grow in this region, sought to take advantage of the authority gap in Anatolia. Being aware of the strategic position and the richness of natural resources of the Neo-Hittite Kingdoms, the Assyrian State, which was the effective power of the period, has organized numerous military expeditions to this region. The information on these expeditions was recorded in the Assyrian Royal Annals, thus becoming one of the most important sources that illuminate the period. As seen from the annals, even though these local kingdoms have formed coalitions against Assyria, they have not been successful. The Urartu State, which was established in this period and based in the city of Van, has constituted the biggest threat to Assyria's "expansionist policy". The Kingdoms of Urartu and the Neo-Hittites acted together against Assyria.

Result and Discussion

In this period when the socio-cultural diversity in Anatolia was high, another migration movement took place after the 11th century BC. Those who took part in this migration movement are Arameans coming from Syria to North Syria, East and Southeast Anatolia. Arameans took advantage of the authority gap in Anatolia and put their cultures across the geography where the Neo-Hittite Kingdoms were founded. Especially the Kingdom of Sam'al was the kingdom in which the Aramean culture was reflected the most.

After the Aramean Migrations Sam'al in Gaziantep / Zincirli, Bet Bahiani based in Tell Half on the Anatolian-Syrian border, Bet Zamani based in Amedi, Diyarbakir, and the Kingdoms of Unqi in the Hatay and Amik Plains have become the new elements in the political appearance of Anatolia. These kingdoms, just like the Neo-

*Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya Yapılan Göçler ve
Anadolu'nun Değişen Siyasi Yapısı*

Hittite Kingdoms, were under pressure by the Assyrians and fell under Assyrian rule completely after the 7th century BC.

After the migrations that took place in the Early Iron Age, commercial activities have improved. Especially with the increased use of iron, It began to be used in shipbuilding, which led to an improvement in sea trade. With the increase in transportation, interaction and thus the pace of advancement have also increased. This period has established the basis for the developing technology and production.

ULUSLARARASI BOYUTLARIYLA SASON ERMENİ İSYANLARI

İsmail GÖRGEN

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi
ismailgorgenn@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-6050-3895

Makale Geliş Tarihi: 24.07.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 22.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atf: Görgen, İ. (2020). Uluslararası boyutlarıyla Sason Ermeni isyanları. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(46), 499-520.

Öz

Yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin himayesinde barış ve huzur içinde yaşayan Ermeniler, Osmanlı Devleti'nde otoritenin zayıflamasına bağlı olarak ve Fransız İhtilali'nin tüm dünyada yaydığı milliyetçilik akımının da etkisiyle bazı ayrılıkçı faaliyetlere girişmişlerdir. Ermenilerin bu milliyetçi ve ayrılıkçı faaliyetlerini bölgede emelleri olan emperyalist devletler de desteklemiştir. Osmanlı Devleti karşısında batı ittifakının gittikçe güç kazanması üzerine Ermenilerin tarihten gelen güçlünün yanında yer alma eğilimleri bir kez daha kendini göstermiştir. Böylece bazı devletlerin desteğini arkasına alan Ermeniler, bağımsız büyük Ermenistan hayali doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne karşı isyanlara başlamışlardır. Bu isyanlar daha ziyade Anadolu'nun doğusunda baş göstermiştir. Bölgede yaşanan ve dış ülkelerce desteklenen en önemli isyanlardan biri de Sason'da çıkan isyanlardır.

Ermeni isyanlarının Doğu Anadolu'daki en etkili noktalarından birini oluşturan 1894 ve 1904 Sason İsyanları bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Söz konusu çalışmada bir taraftan dönemin büyük devletlerinin Sason olaylarındaki tutumlarına ve Ermeni çetelerinin faaliyetlerine değinilirken, diğer taraftan da Osmanlı Devleti'nin isyanlar karşısındaki tutumu ele alınmıştır. Konu, Osmanlı arşiv belgeleri, hatıralar, resmi yazışmalar, çeviriler, basın ve telif eserlerden yararlanılarak aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sason İsyanları, Ermeniler, Osmanlı Devleti

SASUN ARMENIAN EVENTS WITH INTERNATIONAL DIMENSIONS

Abstract

The Armenians, who lived in peace and tranquility under the auspices of the Ottoman Empire for centuries, engaged in some separatist activities due to the weakening of authority in the Ottoman Empire and with the influence of the nationalism spread by the French Revolution all over the world. These nationalist and separatist activities of the Armenians also supported by the imperialist states with ambitions in the region. As the western alliance gained strength in the face of

the Ottoman Empire, the tendency of the Armenians to stand by the stronger who came from the history once again showed itself. Thus, the Armenians who took the support of some states started to rebellion against the Ottoman Empire in line with the dream of an independent great Armenia. These rebellions mostly appeared in the east of Anatolia. One of the most important rebellions supported by foreign countries in the region is the Sasun Rebellions.

The 1894 and 1904 Sasun Rebellions forming one of the most influential elements of the Armenian rebellions in Eastern Anatolia, are the subject of this study. In this study, while addressing the attitudes of the great powers of the period in Sasun events and the activities of the Armenian gangs, the attitude of the Ottoman Empire against the rebellions was discussed. The subject was enlightened by using Ottoman archival documents, memories, official correspondence, translations, press and copyright works.

Keywords: *Sasun Rebellion, Armenians, Ottoman Empire*

Giriş

Ermeniler Osmanlı Devleti'nde yüzyıllarca Türklerle beraber barış içinde yaşamıştır. Fakat Tanzimat ve Islahat fermanlarının hukuki ve siyasi haklar alanında gayr-i müslimlere çeşitli haklar tanınmasını fırsat bilen Ermeniler, Hristiyan dünyasının temsilcisi durumunda olan emperyalist devletlerin sempatisinden ve yardımlarından faydalanarak ekonomik, siyasi, dini ve kültürel alanda teşkilatlanarak devlete karşı faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır (Kodaman, 1986: 24). Ermeniler Doğu Anadolu'da isyan ve faaliyet merkezi olarak seçtikleri yerlerden biri Sason olmuştur. Nitekim Sason isyanları Ermenilerin Anadolu'da ilk isyan çıkardığı yerlerden biri olmuştur.

Ermeni Meselesi, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu'da meydana gelen isyanların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bölgede batılı devletlerin yaptığı misyonerlik çalışmaları bu isyanların çıkmasında etkili olmuştur. Osmanlı Devleti topraklarındaki misyonerlik çalışmaları Hıristiyanlığa bağlı Katolik, Ortodoks ve Protestan mezheplerinin yayılması amacıyla 19. Yüzyılın ikinci yarısında başta İngiltere, Fransa, Rusya ve ABD misyonerleri tarafından yürütülmüş (Öney, 2012: 137-151).

Büyük devletler Osmanlı coğrafyasında misyonerlik çalışmalarında bulunurken Ermeni Piskoposu Mıgırdıç Hrimyan 1858'de Van'da basım ve matbaa teşkilatı kurarak Ardzvik Darono (Muş Kartalı) adında bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Hrimyan, bir süre sonra Muş piskoposluğuna atanmıştır. Böylece Hrimyan, Ardzvik Darono (Muş Kartalı) adlı gazeteyi matbaasıyla beraber Muş'a taşımıştır. Bu gazete Ermenilerin taşrada çıkardıkları ilk gazete olmuştur. Mıgırdıç Hrimyan, Muş Kartalı gazetesinde yaptığı yayımlarla Ermeni gençliğini kışkırtarak onları isyan etme konusunda bilinçlendirip teşkilatlandırmıştır (Şimşir, 1986: 47). Milli ve dini çerçevede gelişen bu faaliyetler, yeni açılan Ermeni okulları ve

Amerikan-İngiliz-Fransız misyoner okulları tarafından da takviye edilmiştir (Kodaman, 1986: 24).

Osmanlı Devleti'nin hiyerarşik yapısındaki aksaklıklara bir de askeri başarısızlıklar eklenince Ermenilerin isyan kıvılcımları da gittikçe kendini göstermeye başlamıştır. Nitekim 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti yenilince Rusya ile 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamak durumunda kalmıştır. Bu antlaşmanın 16. maddesine göre Osmanlı Devleti, Rusya'ya Ermenilerle ilgili birtakım ıslahat yapma sözü vermiştir. Fakat İngiltere diğer Avrupa devletlerinin de desteğini alarak Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdiği bu antlaşmanın yerine Berlin'de yeni bir anlaşmanın yapılmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler üzerine 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştır. İngiltere bu yolla Rusya'nın Ermenileri kullanarak Osmanlı Devleti üzerinde tek başına bir nüfuz politikası geliştirmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Bu antlaşmayla Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi fazla değişikliğe uğramadan Berlin Antlaşması'nın 61. Maddesi olarak kabul edilmiştir (İlter, 1995:155-171). Berlin Antlaşması'nın 61. Maddesine göre de Ermenilerin çoğunlukta yaşadığı bölgelerde Osmanlı Devleti'nin Ermeniler lehine reformlar yapması kararı alınmıştır. 1878 yılında Berlin'de toplanan kongreye Ermenilerin temsilcisi olarak katılan Piskopos Hrimyan, Ermeniler için muhtariyet ve ayrı bir prenslik istemesi alınan kararlarda etkili olmuştur (Şimşir, 1986: 47). Ermeniler lehine alınan bu kararı bahane eden büyük devletler, özellikle Anadolu'nun doğusunda yaşayan Ermenilerin haklarının takipçiliğine soyunmaya başlamışlardır (Kodaman, 1986: 24). Büyük devletler Doğu Anadolu'da Ermenilerin nüfuslarını bahane ederek kendi planlarını uygulamanın çabasında olmuşlardır. Rus Genelkurmay Başkanlığı belgelerine göre de 1880'de İstanbul patriği büyük ülkelerin elçilerinden Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinin bir an önce uygulanması konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı yapılmasını istemiştir. Yine Rus Genelkurmayı belgelerinde Ermeniler Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır, Sivas, Halep, Trabzon ve Adana'da nüfusun ancak yüzde 15'ini veya 1/6'sından daha azını oluşturdukları belirtilmiştir. Ancak Ermeniler büyük devletleri harekete geçirmek için birtakım uydurma rakamlar vererek bölgede bir Ermeni muhtariyetinin desteklenmesine çalışmışlardır (Türkiye'de Ermeni Meselesi (Rus Genelkurmay Başkanlığı Belgeleri), 2013: 127). Ermenilerin bu çabaları sonuçsuz kalmamıştır. Nitekim 1888 tarihli Osmanlı Arşiv belgesindeki yazışmalar İngiltere'nin ajanist faaliyet yürütmek üzere bölgeye bir dizi adam gönderdiğini açıkça ortaya koymaktadır. (BOA/Y. PRK. KOM. 7/19, 1988). Sultan II. Abdülhamit, Ermeni reformlarının uygulanması ile ilgili olarak başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri tarafından baskı altında tutulmasına rağmen bu girişimlerin ülkede bölünmeye yol açacağı düşüncesiyle bu ıslahatları uygulamaya koymamıştır (Özcan, 1988: 49-71). Çünkü II. Abdülhamit, büyük devletlerin Ermeniler üzerinden bölgede nüfuz sağlama gayretinde olduğunu anlamıştır.

Sason İsyancısına Giden Yolda Büyük Devletlerin Rolü

Büyük devletler Sason isyanlarına zemin hazırlayarak Doğu Anadolu'da çıkacak bir Ermeni isyanından istifade etmenin yollarını aramışlardır. Özellikle Doğu Anadolu'da Ermeniler üzerinden birtakım faaliyetler yürütme çabasında olan Rusya, Türklerin bölgede karayolu, demiryolu inşa etmesini ve madenleri işletmesini engellemeye çalışmıştır. Bu konudaki hedefine ulaşmak isteyen Rus Dışişleri Bakanı Lobanoff Rostovsky 1894 Ermeni olaylarını desteklemiştir. Anadolu'nun doğusundaki vilayetlerde kargaşa ve huzursuzluğun sürekliliği Çarlık Rusyası'nı bölgedeki emellerine bir adım daha yaklaştıracığına inanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Rusya tarafından Kafkasya'da zindan cezasına mahkûm edilen Ermeni ihtilalcileri ve çeteleri Türkiye'ye giderek isyan çıkarmaları şartıyla serbest bırakmıştır (Kodaman, 1994: 5). Rus politikasının önceliklerinden biri Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu tamamen kendi hâkimiyetine alıp Kafkaslar-İskenderun hattının açılmasını sağlamaktır. İngiltere'den önce Ermenilerin koruyuculuğuna soyunarak bölgeye nüfuz etme eğiliminde olan Rusya, bölgede Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Ermenilere her fırsatta silah araç gereç desteğinde bulunmuştur. Ruslar Ermeni toplumu ayaklandırmak gerektiğinde bu ayaklanmaları yönetmek üzere Doğu Anadolu'ya Rus subayları dahi göndermiştir (Kılıç, 2000: 227). Rusya'nın bu faaliyetleri Ermeni isyancılara güç vermiş bu durumda Sason Ermeni isyanlarının çıkmasına zemin hazırlamıştır.

İngiltere'nin Yakın ve Ortadoğu bölgeleriyle olan yakın siyasi ve iktisadi bağlantıları özellikle Rusya'ya karşı Ermenilerin bir koz olarak kullanılması sonucunu doğurmuştur. İngiltere'nin bu politikasının geliştirilmesinde en etkili olan şahıs William Ewart Gladstone'dir. İngiltere'de 1868-1894 yılları arasında tam dört kez başvekillik yapmış olan Gladstone, Türkiye ve Ermeni meselelerine özel bir ilgi göstermiştir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca bir tavır sergilemiştir (Şahin ve Sarı, 2009: 51-87). İngiliz Başbakanı Gladstone, *"Ermeniler imtiyazlar istiyorlarsa onlar bir büyük olay çıkarmalıdır, bazıları asılmalı, bazıları kesilmeli, İslamlarla tutuşmalı ki biz de o vakit işin içine girip bunların muratlarını yerine getirmeye çalışalım"* demiştir (Selvi, 2003, 17). Bu düşüncelerle hareket eden İngiltere Müslümanlarla Ermeniler arasındaki düşmanlığı artırmak için ellerindeki bütün imkânları kullanmışlardır (Türkiye'de Ermeni Meselesi (Rus Genelkurmay Başkanlığı Belgeleri), 2013: 128). İngiltere, Osmanlı topraklarında emperyalist emellerine ulaşabilmek için Protestanlık üzerinden Ermenileri örgütlemeye başlamış bu yolla Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etme fırsatını yakalamıştır (Kılıç, 2000: 227-241). İngiltere birtakım faaliyetler yürüterek Rus yayılmasının önüne geçmek için Doğu Anadolu'da Ermeni devleti veya Ermeni muhtariyetinden ziyade bir çeşit İngiliz manda yönetimi kurmayı ve böylece bölgenin kontrolünü doğrudan doğruya ele geçirmeyi tasarlamıştır. Rusların Ermenilerin koruyuculuğuna soyunarak bölgeye hâkim olmasını doğudaki çıkarları için uygun görmemiştir. İngiltere'den Hindistan'a giden en kestirme yollardan birinin Anadolu'nun doğusundan geçmesinden dolayı bu yolun kapanmasını istememiştir. Günün birinde Süveyş Kanalı'nın kendisine kapanabileceğini düşünerek Hindistan'a giden

bir ikinci yolu açık tutmak istemiştir. İngiltere bu amacını Osmanlı Devleti'ne dayattığı "Ermenilere reform" maskesiyle gizlemeye çalışmıştır. (Şimşir, 1986: 53-55). İngiltere'nin bu emperyalist düşüncesi İngiliz siyasetini Sason Ermeni isyanlarını desteklemeye teşvik etmiştir.

Rusya'nın güneye inme planı sadece İngiltereyi tehdit etmemiş aynı zamanda Almanya'yı da Berlin-Bosfor-Bağdat (Bağdat Demiryolu) istikameti çerçevesinde tehdit ederken Fransa'yı da Kudüs-Suriye ve yeniden inşa etmek istediği Kilikya bölgelerdeki emellerini tehdit etmiştir. Rusya'nın Ermeniler üzerindeki politikası Anadolu coğrafyasında ekonomik ve dini yatırım emelleri bulunan ABD'yi de rahatsız etmiştir (Yavuz, 2006: 348). Büyük devletler birbirine karşı yürüttükleri yarıştan galip çıkabilmek için Sason Ermeni isyanlarını kendi emelleri doğrultusunda kullanmanın gayretinde olmuştur.

ABD'nin Doğu Anadolu'daki Ermenilerle ilk diyalogu ticari çerçevede kendini göstermiştir. Nitekim Amerikan bayrağı taşıyan ilk ticaret gemisi İzmir limanına 1797 yılında girmiş ve 1830 yılında Osmanlı Devleti ile ilk ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Ermenilerle Amerikalılar arasında kendiliğinden bir ticari bağ oluşmuştur. Bu çerçevede Amerikalı tacirler mallarını İzmir limanına indirmiş ve bu mallar Erzurum'a Van'a ve Siirt'e kadar Ermeni tacirler aracılığıyla ulaştırıldığı gibi buralardaki Ermeni esnaflarca halka satılmıştır. Aynı şekilde Ermeni tacirler Türk üreticinin elinden malı toplayıp İzmir limanındaki Amerikan gemilerine aktarmışlardır. Bu ticaret trafiği Osmanlı Ermenilerini zengin ederken onlara yeni bir dünyanın (Amerika) ufku da açmıştır. Bu durum elbette ABD'nin de fazlasıyla işine yaramıştır.

Büyük devletler, çeşitli yollarla Ermeniler üzerine politikalarını yoğunlaştırmışlardır. Bu konuda İngiltere'de kurulan ilk dernek 1888'de "Anglo-Ermenian Comitte" olmuştur. Bu oluşumun paralelinde 1877'de Cenevre'de kurulmuş olan Hınçak Derneği'ni, 1890'da da Tiflis'te Taşnaksutyun Cemiyeti takip etmiştir. Bu dernekler Ermeni konusunda Avrupa ve Amerika'nın dikkatini çekmek için Doğu Anadolu'da geniş çaplı bir katliam yapılması gerekliliğine inanmışlardır (Yavuz, 2006: 348).

Dış desteklerle kurulan Ermeni örgütlerinin en önemli işi Müslümanlarla Hristiyanlar arasında düşmanlık yaratmak olmuştur. Müslüman Türk ve Kürtlerle Hristiyan Ermeniler arasında kanın dökülmesiyle beraber büyük devletlerin bölgeye müdahalesi sağlanmış olacaktı (Mayevsky, 2001: 127). Taşnaklar özellikle Rusya'nın bölgeye müdahalede bulunmasını önemsemiştir. Bu olaylar çerçevesinde Müslümanların Ermeni köylerine saldırması hadisesi vuku bulacak bu durum da Taşnaklara göre Rusya'nın bölgeye silahlı müdahalesine zemin hazırlanacaktı. Bu amaç doğrultusunda bir bahane bulunarak birkaç Türk Ermeni çeteleri tarafından öldürülmüş böylece Müslümanlarla Taşnakların çatışması sağlanmıştı (Süslü, 1987: 24).

Büyük devletler 1890'larda Doğu Anadolu'da kendi nüfuzlarını yoğunlaştırmak için Ermeni nüfusunu bir araç olarak kullanmanın yollarını aramışlardır. Ancak Ermeniler Doğu Anadolu'daki hiçbir vilayette çoğunluğu

oluşturmamıştır. Bu çerçevede Ermenilerin ve büyük devletlerin iddia ettiği gibi Ermeni devleti kurulması için gerekli olan ne coğrafi ne etnik ne de başka bir zemin mevcut değildir (Boravali, 2009: 202-203). Kaldı ki Ermenilerin Doğu Anadolu'da isyan çıkardığı Sason'da dahi nüfusları Müslümanların nüfusundan daha azdı. 1890'ların ilk yıllarındaki tespitlere göre Sason'daki Müslümanların nüfusu 10,370 iken Ermenilerin nüfusu 8.389'du (Uras, 1988: 727). Buna rağmen Ermeniler bölgede çoğunlukta olduklarını iddia ederek batılı güçlerin de desteğiyle ilk ciddi ayaklanmalarını Sason'da çıkarmayı planlamışlardır.

Birinci Sason İsyanı

Büyük devletler Doğu Anadolu'ya açtıkları, konsolosluklar, okullar, misyonerlik merkezleri ya da sözde hayır kurumları vasıtasıyla Ermeniler üzerinden yürüttükleri faaliyeti gizlemeye çalışmışlardır. Bu faaliyetler Sason Ermeni isyanlarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. ABD tarafından Ermeniler ve Anadolu'da faaliyet gösteren misyonerler için ilk Amerikan konsolosluğu, 1886 yılında Sivas'ta açılmış ve konsolos olarak da H.M. Jewett atanmıştır. Çok geçmeden Ankara'da Sivas Konsolosluğuna bağlı ikinci bir Amerikan konsolosluğu açılmış ve bunun başına da Dikran Tabibian isimli bir Ermeni getirilmiştir. 1892 yılına kadar Sivas yöresindeki Amerikan misyoneri sayısı 73'e ulaşmıştır. Ardından 1890'larda Erzurum'da ve Harput'ta Amerika konsoloslukları açılmıştır.

ABD'nin Erzurum, Sivas ve Harput'taki konsoloslukları Ermeni evlerine kurulmuştur. Bu üç vilayetteki konsolos yardımcıları da Ermenilerden oluşturmuştur. Bu konsoloslukların çevreleri birinci halkayı oluşturmak üzere Türk düşmanı daha çok Ermeni kökenli ABD'li fanatik Protestan misyonerleriyle çevrilmiştir. Buradaki ikinci halkayı ise Ermeniler oluşturmuştur. İsim olarak bu konsolosluklar her ne kadar Amerikan konsolosluğu olsalar da sadece Ermeni çıkarlarına hizmet eden birer irtibat bürosu şeklinde çalışmışlardır (Kantarci, 2004: 138-140).

Misyonerler Amerika'ya Ermeni çocuklarını öğrenci olarak göndermişlerdir. Bunlar Amerika'daki okullarda yetiştirilen papaz adaylarıydı. Amaçları ileride geri dönerek Türkiye'de Protestan mezhebini yaymaktı. Misyonerler tarafından yetiştirilen ve Amerika'da kalan genç Ermeni kuşağı daha sonraki yıllarda Amerika'da "Ermeni Sorunu"nun tanıtılmasında büyük rol oynamışlardır. 1890 yılında Hıncak kurucularından Nisan Garabedyan Amerika'daki Ermenileri örgütlemek için gönderilmiştir. Nihayetinde yaptığı çalışmalar sonuç vermiş ve Hıncakların gerçekleştireceği Sason isyanının altyapısı Amerika'da büyük bir kampanya ile desteklenmiştir (Kehale, 2006: 48-49).

Nitekim Muş'taki Amerikan Protestan kilisesi misyoneri Mister Jorj, bölgede çıkan hadiselerin en önemli şahıslarındandır. Misyonerler için Avrupa ve Amerika'dan kaçak yollarla silah ve cephane getirilmiştir. Papazlar bu malzemeleri kilisede ibadet için toplanan halka dağıtarak onlara İsa'nın bütün Ermenileri ayaklanmaya davet ettiği Türklere karşı çıkan ayaklanmada ölenlerin şehit olup cennete gidecekleri propagandası yapmışlardır (Hüseyin Nazım Paşa, 2003: 303-304).

Ermeniler Sason isyanlarının hazırlıkları için büyük ölçüde silahlanmaya gitmişlerdir. Ermenilerce Rusya'dan getirilen silahlar Kafkaslar, İran, Trabzon üzerinden bölgeye sokulurken Avrupa'dan ve Amerika'dan gelen silahlar da gizlice Mısır ve İskenderun üzerinden bölgeye sokulmuştur. Doğu vilayetlerindeki Müslüman halkta hiçbir zaman Ermenilerde olduğu kadar silah bulunmamıştır. Müslüman halkta çifte ve Koval tüfeklerine, ağızdan dolma tüfeklere karşılık her Ermeni köyünde yüzlerce Rus mavzerleri, bombalar ve çeşitli güçlü silahlar bulunmaktaydı (Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilâliyyesi, 1983: 229).

Sason isyanında rol oynayanların en başında Mihran Damadyan gelmektedir. Ermeni asıllı olan bu şahıs, Avrupa'daki Hınçak İhtilal Komitesi üyelerini Atina-Halep yoluyla Doğu Anadolu'ya göndererek Sason'da çıkarılacak isyanın altyapısını oluşturmaya başlamıştır. Bölgeye gönderilen bu şahıslar sıradan insanlar olmayıp ikna ve kandırma yetenekleri çok yüksek, en az birkaç dil bilen kişilerden oluşmuştur. Bölgeye gönderilen bu şahıslar Doğu Anadolu'daki Ermeni din adamlarının da yardımıyla yeniden organize olarak Sason ve Muş taraflarındaki yüzlerce Ermeni'nin katılacağı bir isyanın alt yapısını oluşturmuştur (Serdar, 1996: 99).

Günümüzde Batman'a bağlı bir ilçe olan Sason, o günkü sivil teşkilata göre idari ve adli işleri dolayısıyla Siirt'e bağlıydı. Muş, Sason, Genç ve Kulb kasabaları arasında 80 kilometre uzunluğunda Talura Vadisi uzanmaktadır. Bu vadinin büyük bir kısmı Silvan'daki Bekranlı aşiretinin yazlık yaylası durumundadır. Ermeniler Hıyan ve Sason'daki aşiret reislerine yanaşarak Bekranlı aşiretini buradan uzaklaştırıp bölgeyi ele geçirmek istemişlerdir (Anadol, 2007: 207-208). Ermeniler bu amaç uğruna Sason'da bazı aşiretlerin himayesini sağladıktan sonra Kızıl Kilise ve Çanlı Kilise Manastırlarının keşişleri, rahip ve piskoposların da yardımıyla Bekranlı aşireti aleyhine hükümete şikâyetle bulunmuşlardır (Serdar, 1996: 98). Ermeniler çeşitli girişimlerle Bekranlı aşiretinin Talura Vadisi'ne inmesini yasaklatmışlardır. Daha sonra da Muş, Diyarbakır ve diğer yerlerden Ermenileri getirerek bu vadiye yerleştirmişlerdir. İlk önce 3 Ermeni köyü bulunan bu bölgede Ermenilerin bölgeye yerleştirilmesiyle bu sayı 14 köye çıkmıştır (Anadol, 2007: 207-208).

Ermeniler büyük devletlerin sağladığı desteklerle Talura Vadisi'nde toplanıp bir güç teşkil edince devlete vergi vermemeye ve bölgeye gelen devlet memurlarının da bölgeye girmelerini engellemeye başlamışlardır (Anadol, 2007:208). Bölge dağlık ve sarp olduğundan dolayı da emniyet kuvvetleri bölgede yeterince etkili olamamıştır. Bu durum bölgedeki Müslüman halk için büyük bir tehlike arz etmeye başlamıştır (Bektaş, 2001: 55). Ermenilerin bölgede barut ve kurşun imali, Andok Dağı'na toplanıp oradan köylere saldırımları, büyük devletlerin dikkatini bölgeye çekmek için kendi köylerini kendileri yakmaları, Kuligözen ve Kulizan'da askeri birlikler üzerine saldırımları Osmanlı Devleti'ni büyük bir endişeye sevk etmiştir (Mayevsky, 2001: 147)

Çeteler kuran Ermenilerin Haziran 1893'te Talura'da toplanmaları üzerine durumdan endişelenen Osmanlı Devleti Talura'ya askeri birlikler göndermiştir. Fakat Ermenilerle bölgedeki aşiretler arasında 30 Haziran 1893'te üç saat kadar

süren çatışmada Ermenilerden 5, aşiretlerden de 4 kişi hayatını kaybetmiştir (Anadol, 2007:207-208).

Osmanlı Hükümeti Sason'da bir Ermeni isyanının çıkacağı yönünde bilgiler alınca Sason'a bu isyan'ı bastırmak için asker göndermiştir. Ancak büyük devletlerin müdahalesinden çekinerek bölgede gereği kadar sıkı önlemler alamamıştır. (Serdar, 1996: 99). Nihayetinden Sason'da 1894'te gerçekleşen isyan Kumkapı olaylarında da parmağı olan Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Kozan Mebusluğu yapan Murat takma adlı Hamparsum Boyacıyan'ın kışkırtmalarıyla çıkarılmıştır. (Anadol, 2007: 207-208).

Sason İsyanı, Hınçak Komitesi'nce düzenlenmiş ve Murat (Hamparsum Boyacıyan) aracılığıyla uygulamaya konmuştur. Bu isyanın amacı büyük devletlerin dikkatini bölgeye çekmektir (Kundakçı, 2001:57). Osmanlı Devleti aleyhine birçok olayda yer alan Boyacıyan kardeşlerini de yanına alarak Sason isyanının ulusal ve uluslar arası altyapısını hazırlamaya çalışmıştır. Boyacıyan Kumkapı Nümayişi'nin yanı sıra, Babı Ali Vakası'nı hazırlamış; Adana, Yozgat ve Merzifon taraflarındaki isyanlarda abisi Jirar'la beraber en önemli rolü oynamış ve birkaç defa da yakalanıp hapse mahkum edilmişse de daha sonra ya affedilmiş ya da Avrupa'ya kaçırılmıştır. Boyacıyan'ın diğer kardeşi Siranuş da Ermeni komitesi ve Boyacıyan tarafından Ermeni propagandasının yapılmasıyla görevlendirilmiştir. Bu üç kardeşin Ermeni ihtilal komitesindeki faaliyetleri azımsanmayacak boyuttadır. Kardeşlerden biri olan Jirar Kilikya'da çıkardığı bir ayaklanmadan dolayı yakalanarak idam edilmiş bunun üzerine Hamparsum ve Siranuş kardeşler Avrupa'ya firar etmişler ve Avrupa'da birtakım faaliyet yürüttükten sonra tekrar İstanbul'a gelmişlerdir (Hüseyin Nazım Paşa, 2003: 303-304). Hamparsum Boyacıyan, Kumkapı harekâtından sonra Atina'ya kaçmış oradan da Cenevre'ye gelmiş sonra kılık ve ad değiştirip İskenderun-Diyarbakır yoluyla Bitlis yakınlarına gelmiş ve bölgede tahriklere başlamıştır (Anadol, 2007: 207-208). Bölgeye gizlice gelen Boyacıyan, Sason Ermenilerinin isyan ettikleri takdirde kendilerine Taluri Vadisi'ne İngiltere'den balonla asker getireceği sözü vermiştir. Buna inanan Şirik, Şimal, Gülgüzar, Hevenk ve diğer Ermeni köyleri Taluri Köyü'nün de desteğini alarak ayaklanmışlardır. Bu tahrik ve isyan hareketinin başlamasında Amerikalı misyonerlerin ve konsolosların etkisi büyük olmuştur Ermeniler Temmuz 1894'te köylerini boşaltmışlar, ailelerini dağlarda emniyetli yerlere yerleştirmişlerdir. Erzaklarını yer altına kazdıkları kuyulara saklamışlar; ateşli silahları, kaval tüfekleri, kama, hançer, pala, kılıç ve baltalarla hükümete karşı isyana kalkışmışlardır (Anadol, 2007: 209) Böylece Hınçak Partisi'nin kışkırtmasıyla Ağustos 1894'te Sason'da büyük bir isyan çıkarılmıştır (Şimşir, 2005: 85). Bu doğrultuda Sason, Kulb ve Talori bölgesinde silahlarla donatılan Ermeniler Müslüman halkla çatışmaya başlamıştır (Özkaya, 1986: 34). Ermeni çeteleri ilk önce Muş'a iki saat uzaklıktaki yaylada bulunan Velikan aşiretine hücum ederek birkaç kişiyi öldürüp mallarını yağmalamışlar, Bekran Aşireti'nden Ömer Ağa'nın kardeşinin oğlu Hacı'nın karnını barutla doldurup cesedini havaya uçurmuşlardır. Gülgüzar Köyü'ndeki üç Türk ailesinin kadın ve kızlarına da tecavüz ederek onları hunharca öldürüp evlerini de yakmışlardır.

Ermeni isyancıları yine Ağustos başlarında Faninar, Bekiran, Bedikan aşiretlerine de saldırarak onlara da aynı zulümleri yapmışlardır. Bölgedeki Cinan Bucağı'nın Yermut ve Ealigernuk köyleri isyancıları da çevredeki Kürtlere, Türklere ve Kaisser, Çalçat köylerine saldırılarda bulunmuşlardır.

Ermeniler ellerine geçirdikleri Türklerin gözlerini oyup kulaklarını keserek onları çeşitli işkencelerle öldürmüşlerdir. Hamile kadınlar da karınları deşilerek öldürülmüştür. Bu arada hükümete ve İslam dinine çeşitli hakaretlerde bulunularak Türklerin boyunlarına haç takılmak suretiyle sokaklarda dolaştırılmışlardır (Anadol, 2007: 209-214). Türklerin ve Kürtlerin köylerini basan Ermeni çeteleri çeşitli işkencelerle Müslüman halkı katletmişlerdir. (Savery, 1993; Feitler, 1996). Bu durumlar katlanılamaz bir hal alınca isyan eden Ermenilere karşı Bitlis vilayetinden asker gönderilmesi için İstanbul'a telgraf çekilmiş, durum sadrazam tarafından II. Abdülhamit'e bildirilmiştir. Böylece Muş ve Bitlis'ten isyan bölgesine II. Abdülhamit'in 1891'de bölgedeki aşiretlerden teşkil ettiği "Hamidiye Süvari Alaylarından" (Yerasimos, 2001; Özkaya, 1986; Yavuz, 2006) birkaç tabur asker Tevfik Bey komutasında Dördüncü Ordu Müşirinin emri ile gönderilmiştir. Bu ordu 5 müfreze, 2 tabur piyade, 1 takım süvari, 2 dağ topu ve 13 de subaydan oluşmuştur. Bu birlik daha sonra Ethem Paşa'nın komutasına verilmiştir. Ordu 13 Ağustos 1894'te Şanık Köyü'ne hareket etmiştir. Marka Kuran Ordugahı'nda bulunan diğer dört bölükle birleşmiştir (Mayevsky, 2001: 147). Talori dağlarında toplanan ve ele geçirilmesi planlanan Ermenilerin sayısının azımsanmayacak derecede fazla olması Osmanlı Devleti'nin bölgeye tam teşekküllü bir ordu göndermesine yol açmıştır (Özkaya, 1986: 34-43).

Ermeni isyancılarını bölgeden çıkarmak için gelen askeri birlikler Muş'tan isyancıların toplandığı Anduk Dağı'na doğru harekete geçmiştir. Bir süre sonra askeri birliklerin gücüne karşılık veremeyeceklerini anlayan Ermeniler ikişer-üçer yüz kişilik çeteler halinde ormanlara ve derelere sığınmaya başlamışlardır (Serdar, 1996: 100).

Bu gelişmeler çerçevesinde II. Abdülhamit'in daha önce büyük çabalarla kurduğunu Hamidiye Alayları, Talori'ye girmiş ve bu çatışmalarda bir yüzbaşı ve dört er şehit olmuş on er de yaralanmıştır. Ermeni köylülerin daha önce ailelerini dağlarda emin yerlere sakladıkları anlaşıldığından köylerin top ateşine tutulmasında bir sakınca görülmemiş, böylece buralara saklanan beş-altı yüz isyancının yarısı öldürülmüş, 20 kadar isyancı da teslim olmuştur. Teslim olan isyancılara asker kendi yiyecek ve içeceklerini vermiştir. Askerlerden bu iyiliği gören Ermeni isyancılar Hamparsum Boyacıyan'ın saklandığı yeri göstermiş, hatta yakalanması için kılavuzluk dahi etmişlerdir (Anadol, 2007: 209-214).

İsyancıların lideri konumundaki Hamparsum Boyacıyan'ın 10 arkadaşı ile birlikte Talori'ye bağlı Hartek Köyü'nün güneyindeki yüksek ve sarp kayanın boşluğundaki yaklaşılması çok zor olan bir mağaraya sığındıkları anlaşılmıştır. İlk gün bir sonuç alamayan askerler ertesi gün mağarayı top ateşine tutmuştur. Hamparsum ve arkadaşları artık buradan kurtulmanın imkânsız olduğunu anladıklarından teslim olmak zorunda kalmışlardır (Serdar, 1996: 101).

Hamparsum Boyacıyan'ın bulunduğu yerin sarılıp ele geçirilmesi sırasında Boyacıyan iki askeri şehit etmiş, altı askeri de yaralamıştır. 5 Eylül 1894'e kadar süren arama ve çatışmalarda hem Ermeniler hem de askeri birlikler çok fazla zayıt vermişlerdir (Anadol, 2007: 209-214).

Bu olaylar sırasında askere sığınmış ve teslim olmuş olan Ermeni kadın, çocuk, ihtiyar ve sakatlara hatta silahını terk ederek sığınanlara yiyecek verilerek bu şahıslara insanca muamelede bulunulmuştur. Bu isyanın bastırılmasıyla 18 yıldır devlete vergi vermemiş, devlet memurlarını çeşitli hakaretlerle bölgeden kovmuş ve Müslüman halkı her fırsatta tahrik etmiş olan Ermeniler itaat altına alınmıştır (Serdar, 1996: 102).

Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Hükümeti 2 Kasım 1894'te diğer Ermenilere ibret olması için Bitlis vilayeti makamlarına şifre ile bir emir göndererek isyan eden Ermenilerin başka yerlere gönderilmesi talimatını vermiştir (Özkaya, 1986: 34-43).

Hamparsum Boyacıyan, Sason isyanı sonunda yakalandığı zaman "İngiltere'nin yardımı ile bağımsız bir Ermenistan kurmak için isyan ettiklerini..." itiraf etmiştir (Anadol, 2007: 209-214). Bu da bize İngiltere'nin bu olaylardaki rolünü açıkça göstermektedir.

Yabancı silahlarıyla donatılmış Ermeni çeteleriyle Osmanlı kuvvetleri arasında çıkan çatışmalarda bin kadar Ermeni öldürülmüştür. Fakat Ermeniler ölenlerin sayısını abartarak 6-7 bin diye bildirmişlerdir. Bu olayları Ermeni patrikhanesi heyecanla büyük devletlere bildirmiştir. Hatta Avrupa'nın çeşitli başkentlerinde mitingler düzenlenerek Türkler aleyhine propagandalar yapılarak İngiltere'nin bölgeye müdahalesinden dahi söz edilmiştir (Kundakçı, 2001:57). İngiltere'nin Van konsolosu olayları kışkırtmak amacıyla elinden geleni yapmış, İngiliz elçisine olayı büyütürerek nakletmiş ve yalan yanlış bilgiler vermiştir (Özkaya, 1986: 34-43).

Birinci Sason İsyanı o güne kadar çıkarılan olayların en büyüğü ve en etkili olmuştur. Ermeniler bu isyanın kendilerine büyük kazançlar sağlayacağını düşünmüşlerdir. Ermeniler bu olayla büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ne müdahale edeceğine kesinlikle inanmışlardır. Hatta Rus Ermenilerini temsil eden Katagikos, Petersburg'a giderek Rus çarından yardım dahi istemiştir. Fakat bu durum İngilizler ve Fransızlar tarafından pek de hoş karşılanmamıştır (Kundakçı, 2001:57).

Sason isyanı sonucunda ABD de boş durmamıştır. Nitekim yoğun propagandanın etkileri sonucu 3 Aralık 1894'te Louisiana Senatörü Newton Blacard, Ermeni konusunu Amerikan Senatosuna getirmiştir. Bu konuda başkanın senatoyu bilgilendirmesi istenmiş (Kehale, 2006: 48-49).

Bu dönemde en önemli Amerikan misyonerlerinden biri olan George Kinapp, 1894'te Bitlis'te oturuyordu. Kinapp'ın görünürdeki amacı Bitlis yöresindeki Gregoryen Ermenileri Protestan mezhebine çekmek ve eğitip yetiştirmektir. Fakat o da diğer misyonerler gibi uzun vadede Anadolu'da Ermeni-Hristiyan egemenliği kurulması amacına hizmet etmiştir. 1894 yılında patlak veren Birinci Sason ayaklanması üzerine en aşırı katliam haberlerini dış dünyaya yayanlardan biri de

işte bu George Kinapp olmuştur. İstanbul'daki Amerikan Elçisi Terrell'e gönderdiği 2 Nisan 1985 tarihli raporunda da Sason isyanı sonucunda on binden fazla Ermeni'nin öldürüldüğü yalanını aktarmıştır (Şimşir, 1986: 53-55).

İngiltere'nin Avrupa'da Ermeniler lehine yaptığı propaganda ile Ermenilerin Birinci Sason İsyanı'nda on ile yirmi bin Ermeni'nin öldüğünü beyan etmiştir (Yavuz, 2006: 348). Şimşir'e göre ise bu ayaklanmada ölen Ermenilerin toplamı dokuz yüz kişidir. Büyük devletler Sason isyanını bir silahlı ayaklanmanın meşru devlet güçlerince bastırılması gibi değil, sanki masum Hristiyanların kana susamış Müslümanlarca kılıçtan geçirilmesi olayı gibi çarpıtmışlardır (Şimşir, 1986: 66). Özellikle İngiltere'de kurulmuş olan Anglo Armenian Committee ve Evangelical Alliance gibi kuruluşlar Ermeniler lehine yaptıkları propagandalarda 25 köyün tahrip edildiğini ve 20.000 Ermeni'nin öldürüldüğünü yalan yanlış bir şekilde kendi ve dünya kamuoyuna aktarmıştır (Evren, 2002: 139).

Oysa konsolos raporlarında olaylarda öldüğü bildirilen ve isimleri tespit edilenler Şenik Köyünde 114, Semal'da 65, Güligüzar'da 40, Ağpi'de 22, İspagank'da 10 ve Taluri'de 14 olmak üzere 265'tir. İngiliz temsilcisi 12 Ekim tarihli muhtırasında hane adedinden hareketle bölgede en fazla 10.000 Ermeni bulunabileceğini sağ olanlar düşünülürse ölü adedinin 900'ü geçemeyeceğini kaydetmiştir (Gürün, 2006: 215). Buna karşılık isyan sonucu Hınçak gazetesine göre de 5-6 bin kadar Türk, Ermeniler tarafından öldürülmüştür (Ural, 1998: 217).

Birinci Sason İsyanı'nın ardından Amerika'da bölge Ermenilerine yönelik yardım kampanyası başlatılmıştır. Van'da ve Bitlis'te birer yardım komitesi kurulmuş ve bu yöredeki Ermenilere büyük miktarda Amerikan yardımı yapılmıştır. Bitlis, Siirt ve Van'da yardım dağıtımının önderliğini Amerikan kadın misyoner Dr. Grace N. Kimball yapmıştır. Dağıtılan paralar yardıma ihtiyacı olanlardan ziyade silahlı Ermeni komitecilerine yapılmış ve ileride yeni ayaklanmaların hazırlanması için kullanılmıştır (Şimşir, 1986: 53-55). Bunun yanı sıra Hınçaklar, isyanı devam ettirmek için İstanbul'da ve diğer illerde komite mühürü ile onaylanmış yardım biletleriyle önemli miktarda para toplamışlardır (Serdar, 1996: 109).

Olaylardan sonra İngiltere'nin Van Konsolosu Holward, inceleme yapmak üzere Sason'a gitmek istemiş fakat Osmanlı Hükümeti, bu şahsı olayların tahrikçisi olarak kabul ettiğinden bölgeye gitmesine izin vermemiştir. Bunun üzerine İngiltere'nin Van Viskonsolos vekili, Muş'un Ercik Ermeni Köyüne gitmiştir. Fakat Ermeniler daha önce İngiliz kışkırtmalarının farkında olmuş olacak ki Viskonsolos vekilini görür görmez evlerine kapanmış kendisiyle görüşmek istememişlerdir. Ermeniler, Viskonsolos vekiline bir bardak su dahi vermemişlerdir. Bunu üzerine İngiliz temsilcisi ister istemez Muş'a geri dönmek zorunda kalmış ve durumu İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğine bildirmiştir (Serdar, 1996: 104).

Birinci Sason İsyanı Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması

İngiltere, Sason isyanının yerinde incelenmesi için içerisinde bir İngiliz memurun bulunduğu Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasını istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti, İngiltere'ye güvenmediği için İngiliz memurdan ziyade Osmanlı Devleti üzerinde İngilizler kadar emeli olmadığını düşündüğü Amerikalı bir

memurun bulunmasına karar vermiştir. İngiltere buna karşı çıkamamış ancak Amerika tahkikat komisyonuna memur veremeyeceğini açıklamıştır. Türklerden oluşan komisyona Amerikalı memur katılmayınca Erzurum'da konsolosları bulunan devletlerden birer kişi üye sıfatı olmadan, dinleyici sıfatı ile bu komisyona katılmışlardır. Bunlar Fransız asıllı Vilbert, Rus asıllı Perje Valeski, İngiliz asıllı Cebiley'dir (Özkaya, 1986: 34-43). Hükümet tarafından ise Şefik Bey başkanlığında Ömer Bey, Celâlettin Bey ve Mecit Efendi katılmıştır. Komisyon, bölgede 4 Ocak 1895'ten 21 Temmuz'a kadar altı ay incelemelerde bulunmuştur. Bu komisyon inceleme yaptığı süreçte 108 toplantı yapmış ve 190'dan fazla tanığı dinlemiştir (Serdar, 1996: 108).

Fransız asıllı gözlemci Vilbert, raporunda Ermenilerin komitacılık faaliyetlerine giriştiklerini, çeteler kurduklarını ve Müslümanlara saldırdıklarını belirtmiştir. Vilbert ayrıca Muradyan'ın birtakım faaliyet yürütmek için Sason'a gelip Ermenilerle Müslümanlar arasına nifak soktuğunu, 1893'te Damadyan'ın başlattığı komitacılık hareketlerini geliştirdiğini belirtmiştir (Özkaya, 1986: 34-43). İngiliz Büyükelçiliği de olan olayları gerekçeli olarak yazmış olduğu raporunda durumu şöyle ifade etmiştir: "Ermeni komiteleri, bölgedeki değişik yerlerde farklı şekilde Türkleri katliamlar yapmaya sevk edecek isyan ve geniş çaptaki yıkım hazırlıkları içine girmişlerdir" (Boray, 2004: 89).

Bu raporlarla Ermenilerin isyan girişimleri ve bölgede karışıklık çıkarıp kan dökerek Avrupa müdahalesine zemin hazırlamaya çalıştıkları bir kez daha kanıtlanmıştır. Ermeni isyancıların haksızlığını ortaya koyan komisyon, bu isyanı bastırın birliklerin de haklı ve yerinde müdahalede buldukları sonucuna varmıştır (Özkaya, 1986: 34-43). Büyük devletlerin yaptığı araştırma Ermenilerin yabancı ülkelerden gelen tahrikçilerle birlikte hareket etmiş olduklarını göstermiştir.

Bu dönemde İngiltere'de iktidar değişikliği olmuş Liberal Rosebery'nin yerini muhafazakâr Salisbury almıştır. Yeni başbakan, Osmanlı Devleti'nin paylaşımını hızlandırmak ve bu paylaşımından daha büyük pay almak istemiştir. Salisbury Hindistan ve Ortadoğu'nun güvenliği için Doğu Anadolu'nun Rus nüfuzundan arındırılması gerekliliğine inanmıştır. Bunun yolunun da Doğu Anadolu'da İngiltere'nin denetiminde bir Ermeni devletinin kurulmasından geçtiğini ifade etmiştir.

Ayrıca Nisan ayında İngiltere'nin öncülüğünde büyük devletler Berlin Antlaşması'nın 61. Maddesini istismar ederek, Doğu Anadolu'nun 6 vilayetinde (Erzurum, Bitlis, Van, Sivas, Harput, Diyarbakır) yapılmasını istedikleri ıslahatın esaslarını tespit etmeye başlamışlardır (Yavuz, 2006: 348). Bu doğrultuda İngiltere, Fransa ve Rusya'nın İstanbul'daki elçileri büyük ölçüde Ermeni Patrikhanesi'nin öngördüğü esaslar çerçevesinde 11 Mayıs 1895 tarihinde Bâb-ı Âli'ye bir memorandum vererek yukarıdaki 6 vilayet için bir ıslahat projesi sunmuşlardır. İngiltere bu projeye bu vilayetlere tayin edilecek valilerin yabancı devletler tarafından tayin ve azli hakkında bir hüküm koydurmak istemişse de diğer iki devlet buna yanaşmamıştır. Çünkü İngiltere'nin bu isteğinin kabul edilmesi ona Ermeni Meselesi'ne istediği gibi müdahale edebilme hakkını vermek anlamına gelecekti.

İngiltere, Rusya'ya Osmanlı Devleti'nin eğer sunulan bu projeyi hemen uygulamaz ise Osmanlı Devleti'ne savaş açacağını bildirmiştir. Fakat Rusya, kuvvet kullanılması taraftarı olmadığını İngiltere'ye iletmiştir. Osmanlı Devleti de Rusya'nın bu tutumundan destek alarak sunulan ıslahat projesini bir kez daha reddetmiştir (İlter, 1995:155-171).

İngiltere, Rusya'nın İskenderun ve Basra Körfezlerine doğru yayılışını durdurmak için Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermeni Devleti kurmak isterken Fransa ise Ermeni isyanlarının karşısında sessiz kalmayı tercih etmiştir (Kılıç, 2000: 235). Ancak Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte Fransa'nın Osmanlı Devleti dolayısıyla Ermeniler üzerindeki emelleri de kendini açıkça göstermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti toprakları üzerinde sermayesi ve kültürüyle 19. yüzyıl boyunca önemli ölçüde nüfuz sahibi olan Fransa, bu Türk devletinin parçalanması durumunda Suriye ve Çukurova bölgesine yerleşebilmek amacıyla Rusya ile daha 1894 yılında bir mutabakat sağlamıştır (Hatipoğlu, 2006: 21). Fransa bölgede İngiliz nüfuzunda kurulacak bir Ermeni Devleti'nin Fransız çıkarlarına zarar vereceğini düşünmüştür (Kılıç, 2000: 235). Bu açıdan Fransa, İngiltere'ye karşı Rusya'yı yanına çekmek istemiştir.

Fransa her ne kadar Sason olaylarında İngiltere ve Rusya'ya nazaran geri planda kalmışsa da 1894-1896 yıllarında ortaya çıkan Ermeni ayaklanmalarının desteklenmesi için bu devletin önde gelenleri Ermenileri destekleme komitesi kurmuştur. Olaylarda yüzbinlerce Ermeni'nin öldürüldüğü yalanını başta Fransa kamuoyu olmak üzere tüm batı kamuoyuna yaymaya başlayan bu komite, George Clemenceau, Anatole France, Jean Jaures ve Francis de Pressense gibi önemli kişilerden oluşmuştur. Gerek yazıları gerekse söylevleri çok büyük ilgi toplayan bu devlet adamları ve yazarlar Ermeni isyancıların yaptıkları zulmü görmezden gelerek "zavallı Ermeniler", "katliamcı Türk" imgelerinin zihinlere yerleşmesi için büyük çaba sarf etmişlerdir (Evren, 2002: 91).

Bu arada Amerika'da boş durmamış, Bitlis ve Van'daki misyoner merkezleri 1902 yılında buralarda birer Amerikan konsolosluğu açılmasını istemiştir. Hatta Bitlis'teki Amerikan misyonerlerinin başı durumundaki rahip Cole, bu konuda Erzurum'daki Amerikan konsolosu Bergholz'a ve Amerika'daki Boston misyoner merkezine dilekçeler göndererek Bitlis civarındaki Ermenilerin haklarının korunması gerektiğini savunmuşlardır. Erzurum ve Harput'taki Amerikan konsoloslukları da Ermenileri isyan konusunda maddi manevi desteklemiştir. Amerikan misyoneri George Knapp'ın 1895 yılında Bitlis'te Ermeni ayaklanmasını doğrudan doğruya kışkırtmış olduğundan dolayı Osmanlı Devleti, Amerikalıların Bitlis'te konsolosluk açma isteğine onay vermemiştir. Buna rağmen Amerikalı misyonerler Sason'daki Ermenilerle sıkı bağlantılarını devam ettirmişlerdir (Şimşir, 1986: 68-69). Bütün bu gelişmeler bölgede ikinci Sason İsyanı'nın çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Antranik'in Faaliyetleri ve İkinci Sason İsyanı

Birinci Sason isyanıyla istedikleri sonucu elde edemeyen Ermeniler İkinci Sason isyanı için dış güçlerin de desteğiyle yeniden örgütlenmeye başlamışlardır. İkinci Sason isyanı özellikle Kafkaslardan gelen Ermenilerin desteğiyle büyük bir güç

kazanmıştır. İçlerinde Rus ordusunda eğitim görmüş Kafkasyalı Ermeni öğretmenlerin de bulunduğu tanınmış Ermeni çetecilerin Türk topraklarına girmeleri 1895 ilkbaharına rastlamaktadır. Sonraki yıllarda da bazı komite teşkilatçıları Sason ve Muş bölgelerine gelerek yerleşmişler ve isyan hazırlıklarına başlamışlardır (Anadol, 2007:235-237). Nitekim bölgedeki 400 kişilik çete her taraftan akın akın gelen Ermeni gönüllülerden oluşmuştur. Bu Ermeni çetesi içerisinde Kafkasya kökenli olan Kirkor, Van kökenli olan Vartan adında Ermeni papazları da yer almışlardır. Bu papazlar ellerinde haç ve kılıç ile çeteleri cesaretlendirmişlerdir (Serdar, 1996: 185).

Taşnaksutyun çeteleri Türkiye'ye genellikle İran üzerinden Van güzergâhını kullanarak girmişlerdir. Ancak yolları üzerinde bulunan Mazrik aşireti Ermenilerin bölgede istedikleri gibi hareket etmelerine engel olmuştur. Ermeni çeteleri bu aşireti bertaraf etmek için 1897 Temmuz'unda 250 kişi ile aşiretin Honasor'daki çadırlarına saldırmışlardır. Ancak Ermeni çetesi istediği neticeyi elde edemeyip kuşatılma tehlikesiyle karşı karşıya kalınca geri çekilmek zorunda kalmıştır. Taşnaklar bu tarihten sonra da faaliyetlerini Sason ve Muş bölgelerine kaydırmıştır (Gürün, 2006: 239). Bu arada Osmanlı Bankası Baskını'ndan sonra Taşnaksutyun Komitesi ülke içindeki faaliyetini daha da arttırmış, her tarafta silah ve cephane depolamaya başlamış, fırsat buldukça askerle çatışmaktan da geri durmamıştır (Serdar, 1996: 185).

Taşnaksutyun komitesi 1898 kongresinde aldığı kararla Sason'u faaliyet merkezi seçmiş, buraya silah ve cephane yığılmasına karar vermiştir. Böylece komite tarafından bu bölgeye ilk olarak ayrılan 300 bin ruble paranın yanı sıra 1500 silah ve çok sayıda cephane gönderilmiştir. Aslen Ahlat'ın Sohart Köyü'nden olan komiteci Serop'a; Bitlis, Ahlat, Muş ve Sason'un bir nevi askeri valiliği görevi verilmiştir. Fakat rakipleri onu bir gece zehirleyerek ortadan kaldırmış böylece komitenin idaresi Serop'tan sonra Antranik'e geçmiştir (Anadol, 2007:235-237).

Ermeni ihtilalcileri, 1898 baharında Türkiye'ye karşı yeni bir hareket başlatmak üzere bir araya gelmişlerdir. Daha sonra Eylül 1901'de 500 kadar Ermeni Muş'un Müslüman mahallesine saldırarak buradaki evleri yakmıştır. Bu isyancılar daha sonra Sason'a çekilmişlerdir. Ermeni isyancılar olay çıkarmak için özellikle Sason ve Tolari'yi seçmişlerdir. Böylece buradaki Ermeni nüfusunu ve arazinin dağlık yapısını lehlerine kullanabileceklerini düşünmüşlerdir (Demirel, 2006: 250).

1901'de Osmanlı Hükümeti Sason'un idaresini düzene sokmak için Taluri ve Şenik tepelerinde bir kışla yapmaya girişmiştir. Ancak bu kışlanın yapım çalışmaları sırasında isyancılar Ermeni kadınlarına inşaatta çalışan işçilerin üzerlerine saldırmaları talimatını vermişlerdir. Gelişen bu olaylar üzerine Osmanlı Hükümeti Sason bölgesinde kışla yapılm planından vazgeçmiştir (Anadol, 2007:235-237). Bu meselelerin yanı sıra Balkanlarda Makedonya Meselesi'nin de patlak vermesi hükümetin Sason'a yeteri kadar ağırlığını koymasını engellemiştir. Osmanlı Hükümeti, Makedonya Meselesi'nden dolayı dışarıdan uygulanan baskının yanı sıra birde bu bölgede sorunla uğraşmak istememiştir. Ancak hükümet, Sason'u kuşatarak çetelerin oradan Muş Ovası'na yayılmasına engel olmaya çalışmıştır

(Mayevsky, 2001: 85). Askeri birlikler her ne pahasına olursa olsun Ermeni isyancıları kontrol altına almaya çalışmışlardır. Nitekim Kasım 1901'de Muş yakınlarında bir manastırda kısırılan çeteci Antranik, adamlarıyla birlikte kar fırtınasından istifade ederek kaçmayı başarmış, manastırı kuşatan askerlerin çoğu soğuk ve don yüzünden ölmüştür. Bu olaylarda dört çeteci ölmüş, buna karşılık 12 er ve 2 subayın ölümünün yanı sıra tifodan her gün 20-30 asker hayatını kaybetmiştir. Bu gelişmelerden güç bulan Ermeniler 1903 yılı sonlarına doğru İkinci Sason İsyanı için harekete geçmişlerdir.

Bu arada Türkiye'deki Rus Konsolosları, Ermenilere Ortodoksluğu kabul etmeleri halinde Rusya tarafından himaye göreceklarını bildirmiştir (Anadol, 2007:235-237). Rusya'nın yanı sıra diğer büyük devletlerin de desteğiyle 1904 Şubatı'nda Ermeni çetelerinin Erzurum, Van, Bitlis ve Harput'ta yeniden isyana kalkışacakları anlaşılmıştır. Bunun üzerine Hükümet daha da ciddi tedbirler almaya başlamıştır. Tedbir çerçevesinde Muş-Bitlis civarında her an harekâta hazır bir ordu bulundurulmuştur (Mayevsky, 2001: 85).

Osmanlı Hükümeti Mart'ın ilk günleri Sason'a yedi tabur asker göndermiştir. Temkinli davranarak kan dökülmesini istemeyen Osmanlı Devleti, Ermeni Patriği Ormanyan'dan Ermeni isyancıları sakinleştirmesini istemiştir. Fakat patrik kendi sözünün isyancılar üzerinde pek etkili olmadığı bahanesine sığınarak gelen bu teklifi kabul etmemiştir. Bu arada Ermeni çeteleri boş durmamış Sason, Muş ve Van'a cephaneye ve silah taşımaya devam etmişlerdir. 1904'ün ilkbaharında harekete geçmeyi planlayan Ermeniler Sason'u hareket merkezi olarak belirlemişlerdir (Türkiye'de Ermeni Meselesi (Rus Genelkurmay Başkanlığı Belgeleri), 2013: 130).

Çok geçmeden İkinci Sason İsyanı Sason dağlarında patlak vermiştir. Bu isyan grubuna başta Ermeni çetecilerinden Antranik olmak üzere pek çok önde gelen çeteci katılmıştır. Özellikle Sivas'tan gelen Murat'ın çetesi çok acımasız hareketleriyle ün salmıştır. Antranik, Sason dağlarında isyanı başlattıktan sonra Kafkasya'dan da kendisine yardım için pek çok yaya ve atlı çeteler katılmıştır (Kundakçı, 2001:64). Ünlü çeteci Karabağlı Tuman da atlı çete grubuyla Sason'a gelerek İkinci Sason İsyanı'nda genel kumandan olarak seçilen Antranik'in kumandası altında isyandaki yerini almıştır (Anadol, 2007:235-237). 8 Nisan 1904'te Sason bölgesinde Şehik Ermenileri Latçeken'deki Bediker Kürt aşiretine saldırmıştır. Burada çıkan çatışmada Kürtlerden 22 kişi öldürülmüş ve 18'i de yaralanmıştır. Ermenilerden ise 5 kişi öldürülmüştür (Demirel, 2006: 250). Bu ölenler arasında Antranik'in kardeşi Hrair Armenak (Armenik) da bulunmaktadır (Türkiye'de Ermeni Meselesi (Rus Genelkurmay Başkanlığı Belgeleri), 2013: 131). Bu olaylar üzerine 13 Nisan 1904'te isyancılar karşı kapsamlı bir askeri hareket başlamıştır (Kundakçı, 2001:71). Türk birliklerinin 23 Nisan'da Geli-Güzan'a hâkim olmalarıyla dağlardaki isyan bastırılmıştır. Fakat Antranik yaralanmasına rağmen ele geçirilememiştir. Antranik çete üyelerinin bir kısmıyla beraber önce Andok Dağı'na oradan da Muş Ovası'na kaçmıştır. Bütün yazı da Muş Ovası'nda saklanarak geçirmiştir. Böylece Antranik başkanlığındaki çetenin desteğinden mahrum kalan Ermeniler Antranik'in zor kullanarak kendilerini isyana teşvik ettiklerini ileri sürerek bir nevi Antranik

tarafından kandırıldıklarını ve zorla isyan ettirildiklerini ileri sürmüşlerdir (Türkiye’de Ermeni Meselesi (Rus Genelkurmay Başkanlığı Belgeleri), 2013: 131). Bu arada Ermeni isyancılar da dağlardan Muş Ovası’na inmiştir. Osmanlı Hükümeti, ovaya inmiş olan Sasonlu Ermenileri bir daha yerlerine dönmemeleri için ovada yerleştirmek istemişse de büyük devletlerin konsoloslarının araya girmesiyle bu fikirden vazgeçilmiştir. Böylece 6000 Sasonlu Ermeni tekrar eski yerlerine dönmüştür (Kundakçı, 2001:57).

Büyük devletlerden güç alan Ermeni isyancılar İkinci Sason İsyanı’nda 13 Nisan’da başlayıp 17 Temmuz 1904’e kadar süren aralıklı çatışmalarda 1132 Türk’ü öldürmüşlerdir. Buna rağmen bu çatışmalarda sadece 19 Ermeni hayatını kaybetmiştir (Gürün, 2006: 240). Bu gerçeklere rağmen Ermeniler her fırsatta büyük devletlerin desteğini sağlamak için olayları abartarak durumu lehlerine çevirmenin gayretinde olmuşlardır. Nitekim Ermeniler zaman zaman büyük devletlerin elçiliklerine çektikleri telgraflarla zaman zaman da Taşnaksutyun tarafından Van’da çıkarılan Aşhadank, Vandosb ve Erzurum’da çıkarılan Haraç, İstanbul’da çıkarılan Azadamard gazeteleri üzerinden yaptıkları yalan haber ve propagandalarla gerçekleştirmeye çalışmışlardır (Ermeni Komitelerinin A’mal ve Harekât-ı İhtilâliyesi, 1983: 230). Her tarafta baskı, işkence ve öldürmelerin propagandası yapılmış, Osmanlı Devleti haklı olduğu olayda suçlu gösterilmeye çalışılmıştır (Kundakçı, 2001:64).

Sason’da çıkan bu ikinci isyan hareketi, İngiltere tarafından da önemli ölçüde desteklenmiştir. Buna karşılık Osmanlı Hükümeti, 29 Haziran 1904’te İngiltere’ye şöyle bir uyarıda bulunmuştur;

“Sason ve Çevresinde meydana gelen son Ermeni olaylarından faydalanmak isteyen İngiltere Hükümeti’nin bir taraftan büyük devletleri teşvik etmesi, diğer taraftan doğrudan doğruya tehditlerde bulunması İngiltere’nin hakkımızdaki düşünce ve emellerini çok açık bir şekilde göstermektedir. Osmanlı Devleti’nin Bombay’daki konsoloslu aracılığıyla Hindistan’da bulunan Müslüman halk harekete geçirilirse İngiltere Hükümeti’nin iştahının kursağında kalacağı, Ermeni patriğinin de aldığı emirleri uygulayamayacağı ortadadır.” (Sarıay, 2006: 85-86).

Sason olaylarında İngiltere’nin desteğinin ne kadar yüksek olduğunu belge ve bilgiler açıkça göstermektedir. Bu durum Anadolu’da görev yapan İngiliz Yüzbaşı Norman tarafından da itiraf edilmiştir. Norman’ın raporuna göre: *“Müslüman halk ile Ermeniler arasında çıkan bütün olayların Ermeniler tarafından başlatıldığı kuşku götürmez bir gerçektir..... Doğu politikamız acı bir şekilde başarısızlığa uğradı. Türkleri kendimizden soğuttuk. Ermenilere boş ümitler verdik ve ülkeyi kana buladık. Bu durum Ermeni entrika ve desiselerinin daha önce hiçbir zaman İngiliz halkının gözleri önüne serilmemiş olması yüzündendir.”* (Evren, 2002: 84). Bütün bu bilgi ve belgeler büyük devletlerin kendi çıkarları gereği Ermenileri nasıl kullandıklarını göstermesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

Sonuç

Yüzyıllardır Osmanlı Devleti'nin himayesinde barış ve huzur içinde yaşayan Ermeniler, 19. yüzyılda devletin siyasi, askeri ve ekonomik açıdan zayıflamasıyla beraber birtakım ayrılıkçı ve isyancı girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet sürdüğü topraklarda bir takım emelleri olan büyük devletler de bu emellerine ulaşabilmek için kendi dindaşları olan Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya başlamışlardır. Çeşitli anlaşmaları da bahane ederek Ermenilerle ilgili reformlar yapılması konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı uygulamışlardır.

Rusya, Ermeniler vasıtasıyla Doğu Anadolu'ya hâkim olmak oradan da İskenderun ve Basra Körfezlerine ulaşmanın çabasında olmuştur. Rusya'nın Hindistan ve Doğu Akdeniz'deki İngiliz çıkarlarına zarar verebileceği gerekçesiyle İngiltere Ermenilerin koruyuculuğunu Rusların elinden alarak Rusya'nın önüne Osmanlı Devleti'nden muhtariyet elde etmiş bir Ermeni bölgesi vasıtasıyla set çekmek istemiştir. Fransa ise Suriye'ye ve Çukurova bölgesine nüfuz edebilmek için Osmanlı Devleti aleyhine faaliyet yürüten Ermenileri çıkarı doğrultusunda kullanmaya çalışmıştır. Amerika da bölgede oluşabilecek bir boşluktan ve kargaşadan yararlanabilmek için her fırsatta Ermenileri diğer devletlerin yaptığı gibi ajanlar, misyonerler ve konsoloslukları aracılığıyla örgütleyip desteklemiştir.

Bölgedeki politikalarını Ermeniler üzerinden hayata geçirmeye çalışan büyük devletler, Ermeni komite ve çetelerini siyasi ve askeri açıdan desteklemiştir. Emperyalist devletlerden güç alan Ermeniler de Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını bir fırsat olarak görüp 1894 ve 1904 yıllarında Sason'da iki defa isyan çıkararak bölgedeki Müslüman halka ve asayiş birliklerine saldırmışlardır. Bu isyanlar Doğu Anadolu'da II Abdülhamit tarafından kurulan Hamidiye Alaylarının da desteğiyle bastırılmıştır.

Büyük devletlerin desteklediği ve Ermenilerin çıkardığı Sason isyanlarının Osmanlı birlikleri tarafından başarılı bir şekilde bastırılmasıyla beraber isyancı Ermeniler ve emperyalist devletler bu defa da Ermenilerin katledildiği yalanını kendi ve dünya kamuoyuna yaymaya çalışmışlardır. Ancak Sason isyanlarında Ermenilerden çok Müslüman halkın ölmüş olduğu, isyancı Ermenilerin ve emperyalist destekçilerinin yalanını bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

Sonuç olarak belge, bilgi ve kaynaklar ışığında 1894 ve 1904 Sason olaylarının büyük devletlerin desteklediği Ermeni isyanları olduğu görülmektedir. Bu durum Türklerin yüzyıllardır Ermeni halkına duyduğu güvenin sarsılmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler bölgede yaşayan Müslümanlarla Hıristiyan Ermeniler arasında bir daha kapanmayacak yaralar açılmasına sebep olmuştur. Bu durumdan en kazançlı çıkanlar ise bölgede bir takım emeller besleyen emperyalist devletler olmuştur. Nitekim ilerleyen dönemlerde büyük devletler Ermeniler üzerinde daha sistematik bir plan uygulamaya başlamışlardır. Bu durum da bizlere Doğu Anadolu'da çıkan Ermeni isyanlarının nereden beslendiğini açık bir şekilde göstermiştir.

Kaynakça

- Anadol, C. (2007). *Ermeni dosyası*. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- Bektaş, H. (2001). *Ermeni soykırım iddiaları ve gerçekler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- BOA/Y. PRK. KOM. 7/19. (1888, 11 Kasım).
- Boray, F. E. (2004). *Beyaz ölüm Türkler ve Ermeniler*. İstanbul: Kum Saati Yayıncılık.
- Borovalı, A. F. (2009). Büyük güçler, Ermeni meselesi ve 1890'lı yıllar: Bir uluslararası ilişkiler perspektifi. *Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*, C.1, Erciyes Üniversitesi–Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu (22-24 Mayıs 2008) Bildirileri, (Haz.: M. Hülâgü, Ş. Batmaz ve G. Alan). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını, s.197-207.
- Ermeni komitelerinin a'mal ve harekât-ı ihtilâliyyesi*. (1983). (Haz.: Erdoğan Cengiz), Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Demirel, M. (2006). İngiliz belgelerinde Türkiye Ermenilerine yaklaşım (1860-1918). *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri*, (Ed.: İ. Bal ve M. Çufalı). Ankara: Lalezar Kitabevi, s. 247-260.
- Evren, G. (2002). *Ermeni sorunundaki çıkar odakları*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Gürün, K. (2006). *Ermeni dosyası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hatipoğlu, S. (2006). *Çukurova'da Ermeni mezalimi*. Antakya: Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yayın.
- Hüseyin N. P. (2003). *Hatıralarım-Ermeni olaylarının iç yüzü*. (Haz.: T. Yıldırım). İstanbul: Selis Yayıncılık.
- İlter, E. (1995). Ermeni meselesinin doğuşunda ve gelişmesinde İngiltere'nin rolü. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Ankara, 6, 155-171.
- Kantarci, Ş. (2004). *Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeniler ve Ermeni lobisi*. İstanbul: Alfa Akademi Basım Yayım.
- Kehale, A. (2006). ABD'deki Ermeni lobi faaliyetleri. *Belgeler ve tanıklarla Türk-Ermeni ilişkilerinde tarihi gerçekler*, (Ed.: A. Ekşi). İstanbul: Alfa Yayıncılık, s.46-55.
- Kılıç, D. (2000). *Osmanlı idaresinde Ermeniler arasındaki dini ve siyasi mücadeleler*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Kodaman, B. (1986). II. Abdülhamit devrinde Ermeni sorununun çözümü için iki öneri. *Ermeni Olayları Sempozyumu Van-Bitlis-Muş* (2-3-4 Nisan 1985) Bildirileri, (Haz.: M. Bayar ve M. Gömlüksiz), Van: Van Yüzüncüyıl Üniversitesi Yayınları, s. 24-29.
- Kodaman, B. (1994). *Türkler-Ermeniler ve Avrupa*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayın.
- Kundakçı, H. (2001). *Emperyalizmin kullandığı Ermeniler*. Ankara: Türkiye Gaziler Vakfı Yayını.
- Mayevsky, W. (2001). *Yabancı gözüyle Ermeni meselesi*. (Çev.: E. Şahin). Ankara: APK Dairesi Başkanlığı Yayınları.

- Öney, C. (2012). Amerikan Board ve Sason Ermeni isyanının Amerika'da propaganda aracı olarak kullanılması. *History Studies International Journal Of History*, C.4, 3, 137-151.
- Özcan A. (1998). İngiltere'de hilafet tartışmaları (1873-1909). *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2, 49-71.
- Özkaya, Y. (1986). II. Abdülhamit zamanında 1894'te doğuda Ermeni isyanları. *Ermeni Olayları Sempozyumu Van-Bitlis-Muş* (2-3-4 Nisan 1985) Makaleleri, (Haz.: M. Bayar ve M. Gömleksiz), Van: Van Yüzüncüyıl Üniversitesi Yayınları, s. 34-43.
- Sarınay, Y. (2006). *Osmanlı belgelerinde Ermeni-İngiliz ilişkileri (1896-1922)*. C.4, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Selvi, H. (2003). *Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni sorunu*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayını.
- Serdar, M. T. (1996). *Bitlis'te Ermeniler ve Ermeni mezalimi*. Bitlis: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.
- Süslü, A. (1987). *Ruslara göre Ermenilerin Türklere yaptıkları mezalim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Şahin, E. ve Sarı, M. (2009). Batı basınına göre İngiliz başvekil Gladstone ve Ermeni meselesi. *Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler*, C.2, Erciyes Üniversitesi – Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu. (22-24 Mayıs 2008) Bildirileri, (Haz.: M. Hülügü, Ş. Batmaz ve G. Alan). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını., s. 51-87.
- Şimşir, B. N. (1986). Ermeni sorunu ve Van, Ermeni olayları sempozyumu Van-Bitlis-Muş. (2-3-4 Nisan 1985) *Bildirileri*, (Haz.: M. Bayar ve M. Gömleksiz). Van: Van Yüzüncüyıl Üniversitesi Yayınları, s. 46-70.
- Şimşir, B. N. (2005). *Ermeni meselesi 1774–2005*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türkiye'de Ermeni Meselesi (Rus Genelkurmay Başkanlığı Belgeleri)*. (2013). (Haz.: Mihail Bashanov), (Çev.: İlyas Kemaloğlu (Kamalov)), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ural, G. (1998). *Ermeni dosyası*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Uras, E. (1988). *The Armenians in history and the Armenian question*. (Transl.: S. Artemel), İstanbul: Documentary Publications.
- Yerasimos, S. (2001). 18.-19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıkların rolü ve genel evrim-Ermeni Meselesi. (Çev.: C. Aydın), *1856-1923 Emperyalizm Kışkıncısında Türkler-Ermeniler-Kürtler*, (Haz.: E. Yavi). İzmir: Yazıcı Basım Yayıncılık, s. 49-80.
- Yavuz, K. (2006). Osmanlı Ermenileri sorununa büyük devletlerin etkileri. *Türk Ermeni İlişkilerinde Yeni Yaklaşımlar Uluslararası Sempozyum* (15-17 Mart 2006) Bildirileri. (Haz.: Ş. Ural, F. Emecen ve M. Aydın). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın, s. 345-360.

Extended Abstract

Introduction

Armenians, as the citizen of the Ottoman Empire, lived in peace and tranquility for centuries under the rule of this empire. Moreover, while Armenians lived in this peaceful environment, they had good neighborly relations with the Turks and other Muslim publics of the Ottoman Empire. When the Muslim neighbors of the Armenians went on pilgrimage or leave their homes for a long time due to similar reasons, they left their safekeeping items to their Armenian neighbors. Likewise, Armenians entrusted their lives and property to their Muslim neighbors. Armenians saw it as their own interest to appear next to the state under their rule when the Ottoman Empire was strong in terms of politics, military and economy. Because the Armenians have seen it as a principle to stand by the strong throughout history. However, this situation changed in the second half of the 19th century because of the Ottoman Empire's decline in terms of politics, military and economy. The Armenians standing next to the strong started to approach the western states and nations. The rescript of Gulhane gave various rights to non-Muslims in the field of legal and political rights. Armenians who take power from these rights granted to them, with the support of the imperialist states that were representatives of the Christian world, started to be organized rapidly in the economic, political, religious and cultural fields. With the fact that this situation serves the purpose of the western states, the Armenians in the Ottoman Empire started preparations for a rebellion against the state they lived in. Armenians started to form the infrastructure of Sasun Rebellions with the support of western states. Armenians who received support from the western states in terms of intellectual and ammunition started the Sasun Rebellions in Eastern Anatolia.

Therefore, the causes of Sasun Rebellions and the share of other states in the rebellion were also addressed in the study. One of the most influential points of Armenian rebellions in Eastern Anatolia, 1894 and 1904 Sasun Rebellions constitute the subject of this study.

Method

Since the region where the Sasun Armenian Rebellions addressed with its international dimension, is Eastern Anatolia, the first and second hand resources are used in the region focusing on the activities carried out by the Armenians. During the literature review, first hand resources prepared from national and foreign archives were used. As a result of the literature review, after the classification, analysis, criticism and synthesis of both archive documents and the first and the second hand resources were made, the writing phase of our study has been initiated.

Result and Discussion

As a result, when we examine at the Armenian Rebellions of Sasun, the Armenians with the various rights granted to non-Muslims in the legal and political

rights fields of the rescript of Gulhane, were supported by the imperialist states that were representatives of the Christian world, and rebelled against the Ottoman State in the economic, political, religious and cultural fields (Kodaman, 1986: 24). Missionary activities of the western states in the region has paved the way for this rebellion. The missionaries in the region were carried out primarily by the missionaries of England, France, Russia and the USA in order to spread Catholic, Orthodox and Protestant sects of Christianity in the second half of the 19th century (Oney, 2012: 137-151). While missionaries carried out agent activities under the name of religious representatives in the region, western states tried to prevent the Ottoman State from increasing its religious, political, military and economic influence in the region. As a matter of fact, Russian authorities tried to prevent the Ottoman Empire from building a railway system in the Eastern Anatolia (Kodaman, 1994: 5).

British officials, who are aware of Russia's aims in the region and want to prevent Russia from reaching the Middle East, the Mediterranean and India through Eastern Anatolia, tried to prevent the plans of the Russians by using the Armenians in the region in their own favor. British Prime Minister Gladstone said, "If the Armenians want privileges, they should make a big scene, some should be executed, some should be slaughtered, they should fight Islam, and then we should get into work and try to fulfill their demands" (Selvi, 2003, 17). As it is seen, England has designed to establish a kind of British mandate in Eastern Anatolia rather than the Armenian State or its Armenian mandate to prevent Russian spread. Thus, Britain planned to take control in the region through the Armenians. In order to keep the Syria and Suez Canal line under control, France tried to attract Armenians against Russia and England. Great powers have intensified their policies on Armenians in various ways. The first association established in England in this regard was "Anglo-Armenian Committee" in 1888. In addition to this, the Hinchak Association was established in Geneva in 1877 and the Dasnaksutyun Society in Tbilisi in 1890. These associations believed that a large-scale massacre in Eastern Anatolia should be carried out in order to attract the attention of Europe and the US on the subject of Armenians (Yavuz, 2006: 348). Thus, the infrastructure of Sasun Rebellions was formed. Mihran Damadyan is at the forefront of those playing a role in the Sasun rebellion. This person, who is descent of Armenian, sent the members of the Hinchak Revolution Committee in Europe to Eastern Anatolia through Athens-Aleppo before starting the provocations in the region. These individuals, who were sent to the region, were made up of people who knew at least a few languages and had a very high persuasive ability to deceive the Armenians in the region. These people, who were sent to the region, have been reorganized with the help of Armenian clergymen in Eastern Anatolia and formed the infrastructure of a rebellion in which hundreds of Armenians from Sasun and Muş will participate (Serdar, 1996: 99) The First Sasun Rebellion, which took place in Sasun in 1894, started with the provocation and encouragement of the Kozan Mebusu Hamparsum Boyadjian whose nickname was Murat in the Ottoman Mebusan

Assembly (Anadol, 2007: 207-208). The rebellion was organized by the Hinchak Committee with the support of the Western states and was implemented through Murat (Hamparsum Boyacıyan) (Kundakcı, 2001:57). When they could not get what they wanted in the first Sasun rebellion, the Dasnaksutyun organization chose Sasun as the center of action upon the decision taken in the 1898 congress and decided to stock up arms and ammunition here. It was decided to implement the Second Sasun Rebellion under the leadership of Antranik (Anadol, 2007:235-237). However, the Second Sasun rebellion, which started on April 8, 1904, was suppressed by the military units sent by the Ottoman Empire to the region. Thereby, with the support of foreign states, the plans of the Armenians and the western states that tried to rise up were broken. This study is important in terms of revealing the exocentric connections of Sasun Armenian Rebellions in Eastern Anatolia between 1894 and 1904. As a matter of fact, Hamparsum Boyacıyan, who was caught as a result of the suppression of the rebellions by the Ottoman troops, admitted that they rebelled to establish an independent Armenia with the support of England (Anadol, 2007: 209-214). This situation was also expressed by the British Captain Norman who served in Anatolia. Norman stated in his report. (Evren, 2002: 84).

“It is an unquestionable fact that all the events between the Muslim people and the Armenians were initiated by the Armenians..... Our Eastern policy has failed painfully. We are alienated the Turks from ourselves. We gave vain hopes to the Armenians and we ensanguined to the country. This is because the Armenian intrigues and patrons have never been exposed to the eyes of the British people.”

All these information and documents are important in terms of showing how the great powers used the Armenians for nothing for their own benefit. These developments have caused the trust of Turks both to the west and to Armenians to be shaken. As a matter of fact, these rebellions caused festering sores between Muslims living in the region and Christian Armenians. The most profitable sides from this situation have been the imperialist powers that have had ambitions in the region for centuries. After this period, the great powers started to implement a more systematic plan on the Armenians. This situation obviously shows us the supporters of the Armenian Rebellions that took place in Eastern Anatolia in the period following the Sasun Rebellions.

ADNAN MENDERES DÖNEMİ RUS-AMERİKAN MERKEZLİ STRATEJİK GÜÇ MÜCADELESİ ÇERÇEVESİNDE 1957 SURIYE OLAYLARI

Olca ÖZKAYA DUMAN

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ozkaya@mku.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-8907-6997.

Makale Geliş Tarihi: 02.09.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 22.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Duman, O. Ö. (2020). Adnan Menderes dönemi Rus-Amerikan merkezli stratejik güç mücadelesi çerçevesinde 1957 Suriye olayları. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(46), 521-544.

Öz

Dünya, 20. yüzyılın ikinci yarısına geçerken, iki kutuplu bir siyasal yapının çekim gücüne maruz kalmış ve büyük bir türbülansın içine doğru sürüklenmiştir. Siyasal çekişmeler, iktisadi, politik, ideolojik ve benzeri beklentilerin etrafında, anlık değişen politikalar ülkelerin tarafını veya müttefikini değiştirebilmiştir. Döneme damgasını vuran “müttefikim olmayan düşmanımdır” yaklaşımı ittifaklar sisteminin gücünü arttırmış ancak küresel güvensizliği tırmadığıdır. Bu güç mücadelesinin yarattığı ortam ve Soğuk Savaş kutuplaşmasındaki yumuşama Türkiye'nin Adnan Menderes dönemindeki siyasal ve politik yörüngesinin seyrinde etkili olmuştur. İki kutuplu uluslararası bir siyasal ortamda Amerikan eksenli ve bu anlamda tek kutuplu bir yaklaşıma doğru yönelen Türkiye'nin tek kutuplu politik tutumunun ve diplomatik sınırlarının, özellikle Amerika'nın 1957 sonrası oluşan Ortadoğu siyaseti sonucunda farklılaştığı anlaşılmaktadır.

Menderes, 1958'den sonra dış politikada SSCB eksenli yeni bir yaklaşımı programına almıştır. Türkiye için bu tutumun aslında tek yanlı bir dış politikadan çok yanlı bir dış politikaya doğru siyasal bir yönelimi ifade etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu çalışmada, dönemin süper güçleri olarak dünya siyasetinde terazinin ibresi olma mücadelesi veren ve bu anlamda yeni politikalar üreten, yöneten iki gücün (Rus-Amerika) kıskacında Ortadoğu'da yaşanan dış politik çekişmelerin yönü, Menderes Döneminin söz konusu değişimler karşısında geliştirdiği tutum analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adnan Menderes, Ortadoğu, Rusya, Amerika, 1957 Suriye Krizi, Türkiye.

1957 SYRIA CRISIS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE RUSSIAN-AMERICAN CENTERED STRATEGIC POWER STRUGGLE DURING ADNAN MENDERES PERIOD

Abstract

As the world passed into the second half of the 20th century, a bipolar political structure was exposed to gravitational pull and dragged into a massive turbulence. Around the political contests, economic, political, ideological and similar anticipations, instantly changing policies could change the countries or their allies. The approach of non-Allied Enemy, which marked the turmoil, increased the power of the alliance system but escalated global insecurity. This environment created by the power struggle and polarization of the Cold War has been effective in softening the course of Turkey's Adnan Menderes period of political and political orbit. Bipolar international political environment in the American axis and in this sense unipolar directed towards an approach to Turkey's political stance and diplomatic border, particularly the United States occurred after 1957 is understood to vary as a result of Middle East politics.

After 1958, Menderes took a new approach to external politics based on the USSR. Turkey's attitude to this fact is understood that a unilateral foreign policy from a multilateral foreign policy towards a political orientation to express. In this study, as the super powers of the era, the direction of foreign political conflicts in the Middle East and the two attitudes (Russian-American) Menderes Period developed in response to the changes in question, the studies carried out in this direction will be tried to be analyzed.

Keywords: *Adnan Menderes, the Middle-East, Russia, America, 1957 the Syrian crisis, Turkey.*

Giriş

Tarihin neredeyse her döneminde genel anlamda bakıldığında konjonktürel durum siyasal tercih ve beklentilerin belirleyici, çoğu zaman da değiştirici güçleri olmuştur. Dünyada birbirinden farklı pek çok döneme damgasını vuran siyasal, politik, ekonomik ve benzeri türden çekişmeler güçler arasında bir denge ya da blok oluşturabilmiştir. Başat güçler ve diğerleri (her açıdan –ekonomik, siyasal, politik...- daha az gelişmiş olanlar) bu dengede yerini almaya ya da tarafını bulmaya çabalamıştır. Söz konusu bu çaba stratejik güç mücadelesi etrafında şekillenirken Dünya'nın çeşitli açılardan yörüngesini belirleyen birincil, ikincil ya da üçüncül güçleri ortaya çıkmıştır. Bu hesaplaşmaların ve çatışmaların odaklandığı coğrafyaların başında Ortadoğu gelmiştir. Ortadoğu tarihin en eski zamanlarından itibaren geriden getirdiği kadim kültürel mirasın çekiciliğini taşımıştır. İlahi dinlerin çıkış noktası, birçok uygarlığın yaşam alanı olmuştur. Semavi dinlerin bu coğrafyada doğmuş olması bu dine mensup toplumların bölge ile ilgilenmelerine gerekçe olmuştur. Bölgenin ekonomik, politik, jeostratejik durumu belirli dönemlerde sanayileşen güçlerin sanayisini destekleyecek kaynakların bölgede var olması (petrol, doğal gaz

Olca ÖZKAYA DUMAN

gibi doğal kaynaklar) bölgenin kısa süre içerisinde orta ölçekli çekişmelere maruz kalmasını beraberinde getirmiştir.

Menderes döneminde Türkiye Ortadoğu ilişkilerinin nasıl geliştiğine bakmadan daha önceki süreçte yaşanmış tarihsel gelişmelerden bahsetmekte fayda var. Bu bağlamda Türkiye'nin Ortadoğu siyasetinde önemli bir gelişme olarak da değerlendirilecek olan olay 28 Mart 1949'da Türkiye'nin İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmasıdır. Aynı süreçte 1948 ve 1949 yıllarında yaşanan bir Arap-İsrail savaşı gerçekleşmiştir. Söz konusu bu savaş bölge için önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Adnan Menderes'in iktidarı ile geniş çaplı bir ekonomik kalkınma hamlesi gerçekleştirilmek istenmiş ve bu yönde kararların alınması ve uygulanması yönünde ilk adımlar atılmıştır. Genel olarak bakıldığında Türk modernleşme çabalarının eksik kalmış yanlarından biri olarak da değerlendirilen ekonominin gelişmesi için iktisadi kalkınma programları uygulanmaya konulmak istenmiştir. Ancak bu programlardan önce gündemde önceliğe sahip olan ülke güvenliğinin temin edilmesi ilkel bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Batı'nın kolektif güvenlik sistemi içinde yer almak dış politikada ilk uğraş verilmesi gereken konu olmuştur. Ayrıca bunun Batı'dan ekonomik destek sağlamak için de önemli bir adım olduğu düşünülmüştür. Bu iki parametre birlikte değerlendirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu dönemde Türk dış politikasının öncelikli ana hedefinin güvenlik ve buna bağlı olarak Sovyet etkisinin önlenmesi olduğu anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2016, s.204).

Güçlü bir ülke olabilmenin gereğinin öncelikle yeterli olduğu kadar gelişkin bir ekonomi ve güvenliğin teminat altına alınmasını sağlamak ile olabileceğinin öngörüldüğü bu dönemde ekonomi destekli güvenlik politikaları geliştirilmektedir. 1945 sonrası yaşanan tarihsel sürecin dönemin süper güçlerinin mevcut siyasal sistem üzerinde geliştirdiği ekonomik ve buna bağlı gelişen küresel ya da bölgesel güvenliğin hesaba katıldığı, sorgulandığı, yeniden yorumlandığı eğilimlerin orta ve uzun vadede yeni bir dönemi başlatmış olduğu anlaşılmaktadır. Dünyada belirmeye başlayan bu yeni düzen ki bunun Soğuk Savaş yıllarının başlangıcı olduğu düşünülürse, dengeleri ve dünyanın siyasal görünümünü değiştirdiği anlaşılmaktadır.

Genel olarak bakıldığında Demokrat Partinin ilk döneminde (1950-1954) dış politikada ağırlıklı olarak Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya üyeliği, Balkan Paketi, ikinci döneminde (1954-1957) ise ana gündem konuları arasında Kıbrıs ve Ortadoğu'daki gelişmeler yer almıştır. Dolayısıyla çalışma, tarihsel ve ele aldığı konu bağlamında ikinci dönem çerçevesinde siyasal gelişmeleri Suriye Krizi ekseninde geliştirilecektir. Bu durum konunun sınırlılığı ve kapsamıdır.

1. Türkiye'de Demokrat Parti ve Adnan Menderes Dönemi

Türkiye'de Cumhuriyet'in kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün son başbakanı Celal Bayar ve üç arkadaşı tarafından kurulan Demokrat Parti¹, Atatürk'ün dış ve iç politikalarında dikkate aldığı tam bağımsızlık algılamasını kenara bırakacak tarzda politik yaklaşımları uygulama alanına koyarak 1950 yılında 27 yıllık tek parti

¹ Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Demokrat Parti kısaca DP olarak ele alınacaktır.

*Adnan Menderes Dönemi Rus-Amerikan Merkezli Stratejik Güç Mücadelesi
Çerçevesinde 1957 Suriye Olayları*

iktidarına seçimle son vermiştir. 7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan anayasanın milli egemenlik ilkesine işlerlik kazandırılmasını, parti işleyişinin demokratik ilkelere uygun olarak yürütülmesini isteyen "Dörtlü Takrir" i parti meclis grubuna verirler. 7 Temmuz 1945'te sanayici Nuri Demirağ Millî Kalkınma Partisi'ni kurmak için İçişleri Bakanlığı'na başvurur. Bu ortam içerisinde şekillenen yeni siyasal yapılanma kendini DP'nin kuruluşu ile sonuçlandırır. 1950'li yıllara gelindiğinde Türk demokrasi tarihinde demokratikleşme amaçlı önemli birçok girişime tanıklık edilmektedir. Dörtlü Takrirden sonra iktidara yükselen DP'ye kadar bu çabalar Türk demokrasi tarihini 1950'li yıllara hazırlayan bir olgunlaşma dönemi olarak değerlendirilebilir (Özkaya Duman, 2012, s.322).

Cumhuriyetin ilk yıllarında başlatılan demokratikleşme çabalarının çok partili yaşama geçme yönünde sonuçsuz kaldığı inkılap yılları, siyasette Cumhuriyet Halk Partisinin temsili ile sürdürülmüştü. Tarihe *Beyaz İhtilal* ya da *Beyaz Devrim* olarak da geçen 14 Mayıs 1950 seçimlerinin 21 Temmuz yenilgisinin bir rövanşı olduğu da değerlendirilmiştir (Çolak, 2002, s.781); (Tuncer, 2013). Öyle ki 14 Mayıs 1950 seçimleriyle DP'nin Başvekili olarak İstanbul Milletvekili olarak görev yapan Adnan Menderes, hükümeti kurmakla görevlendirilmişti. Dönemin süreli yayınları söz konusu seçimi sürmanşetlerine taşıyarak gelişmelerle ilgili detaylı bilgiler paylaşmıştır. Basın özellikle seçimlerin sükûnet içerisinde geçtiği ve geniş bir katılımı gerçekleştirdiğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca DP'nin 36 ilde tam liste halinde kazandığı, seçim sonucunda 385 milletvekili çıkarmasının beklendiği paylaşılmıştır (Cumhuriyet, 1950, s.2).

22 Mayıs'ta kabineyi ilan eden Adnan Menderes, 29 Mayıs'ta Türkiye Büyük Millet Meclisinde hükümet programını açıklamıştır. Programın ilk bölümünde tek parti rejiminin eleştirisine yer verilirken, ikinci bölüm, daha çok özgürlük ve refah konusunda vaatlere vurguda bulunmuştur. Menderes dış politikada izleyecekleri yönergeyi ise, şu şekilde ifade etmiştir: "*...Birleşmiş Milletler idealine samimi bağlılığımızı tekrara lüzum görmüyoruz. Ananevi İngiliz ve Fransız ittifakına ve Birleşik Amerika ile en sıkı dostluk ve işbirliğine dayanan, dostluklarına daima sadık kalan uzak yakın ve büyük küçük bütün milletlerin istiklal ve toprak bütünlüklerine hürmetkâr olan dış siyasetimizin sulhçu mahiyeti bütün dünyaca malumdur*". Başbakan Menderes, Hükümetinin dış politikadaki en büyük amacının ise, Truman Doktrini ve Marshall yardımlarıyla Türkiye'nin barışçı siyasetini destekleyen Birleşik Amerika ve büyük müttefikler İngiltere-Fransa ile siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkileri sıklıkla güçlendirmek olduğunu özellikle vurgulamıştır (Bulut, 2008, s.36).

Yirminci asrın en önemli gelişmeleri arasında yer alan, 1945'te sona eren ve dünyanın neredeyse iki kutbu arasında gelişen büyük dünya savaşı, Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği, ABD ve Fransa'nın önderliğinde on sekiz ülkeden oluşan eski dünya siteminin devamlılığını savunanlar ile başını Almanya'nın çektiği İtalya ve Japonya ile altı ülkeden oluşan yeni dünya devleti olmaya aday ülkeler arasında çekim gücü yüksek bir çatışma ortamı yaratmıştır. Bu iki kutuplu yapı stratejik bir güç türbülansı olarak değerlendirilebilir. Bu çekim Dünya'nın bu anlamda süper güçleri arasında bir

gerilim oluşturmuş, durum Türkiye’de ulusal basın gündeminde sıklıkla yer almıştır. Gelişmelerin dönemin süreli yayınları tarafından sürmanşete taşındığı ve beliren siyasal değişim hakkında toplumun güncel olarak bilgilendirildiği görülmektedir (Ulus, 1946, s.2; Milliyet, 1946, s.3) Devletlerarasında beliren bu çekim, Margaret MacMillan’ın eserinden her ne kadar Birinci Dünya Savaşı üzerinden bir tasvir ile açıklansa da aslında dünyadaki barışı sona erdiren ve iki savaş arasında kalıcı hiçbir barışa da müsaade etmeyen bir çatışma bir hesaplaşma ve bir ekonomik-politik mücadele olduğu anlaşılmaktadır (MacMillan, 1014, s.20). Dünya’nın içine sürüklenmiş olduğu bu öncelikli siyasal ve ekonomik çekişme konusunda David Fromkin, Büyük Savaşın yüzyılın geri kalanını bir veba salgını gibi etkileyecek feci olaylarla karşı karşıya bıraktığını, askeri, politik, ekonomik, sosyal ve güvenlik konularında yaşanacak depremlerin yirmi birinci asrın tamamında etkili olabileceğine dikkat çekmiştir. Fromkin, Fritz Stern’nin *sonrasında gerçekleşecek bütün felaketler, yirminci yüzyılın ilk faciası olan büyük savaşın küllerinden doğmuştur* şeklindeki sözlerine dayanarak bu etkilerin Afrika, Asya gibi özellikle Ortadoğu’ya sıçrayacağına da işaret etmiştir (Fromkin, 2015, s.13-15).

Menderes güçlü bir ülke olabilmenin güçlü bir ekonomi ve güvenlik ile olabileceği gerekliliğini savunmuştu (Yılmaz, 2016, s.205). Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmeler Menderes hükümetini zorlu bir dönem ile karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşında izlediği tarafsızlık politikasına karşın jeopolitik ve coğrafi nedenlerle savaşın siyasal ve ekonomik sonuçlarından etkilenmiştir. Savaş sürecinde bir taraftan yalnızlık ve tarafsızlık politikası uygulayan Türkiye, savaş sonrası oluşan yenedünya düzeninde ki yeni ittifakları zorunlu ve gerekli gören bir yeni yaşamı, kendine bu anlamda bir yer bulmaya çalışacaktır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Rusya ve ABD arasında beliren Soğuk Savaş yıllarında Türkiye için bir güvenlik endişesinin belirginleşmeye başladığı görülmektedir. Bu dönemde etkin bir dış politika özellikle Ortadoğu yönünde etkin bir dış politika ABD siyaseti ekseninde ve Rusya’nın yörüngesinde durmaktaydı. Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı sonrası esas olarak güvenlik endişesi ile Batı’ya yönelme girişimleri 1947 Truman Doktrini ile destek görmüştü. Bu sayede Washington’un Türk iç ve dış siyasetindeki etkisinin de artmaya başladığı gözlemlenebilmekteydi. Ancak Türkiye küresel siyasetin değişimi ile bölge siyasetini dengede tutmak ve garanti altına almak için farklı güçlerle de diplomatik ilişkilerini geliştirmekten kaçınmamıştı. Bu anlamda Bağdat Paktı Türkiye’nin Nasır’ın Ortadoğu siyasetini takip etme ya da başka bir değişle mercek altında tutma yöneliminin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu gelişmeler bir arada düşünüldüğünde Türkiye’nin gelişen siyasal, ekonomik ve politik gelişmeler çerçevesinde aldığı stratejik yönelimin iyi bir soğuk savaş oyunculuğu olduğu da vurgulanmıştır.² Diğer bir gelişme ABD’nin Suriye Krizi üzerine geliştirdiği ve süreç içerisinde değişim

² Bağdat Paktı ve 1957 Suriye Krizi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.:(Sever, 1997, s.20; Yeşilbursa, 2007; Göktepe, s 928-942).

*Adnan Menderes Dönemi Rus-Amerikan Merkezli Stratejik Güç Mücadelesi
Çerçevesinde 1957 Suriye Olayları*

gösteren tutumuna karşın Türkiye'nin aldığı karar ve uyguladığı siyaset Sovyet Rusya istikametine yönelmekti. Esasında bu yönelim bir yöne taraf olmaktan çok, çok kutuplu siyasetin içinde denge politikasının bir gereği olarak yorumlanmıştır. Özellikle bu iki konu çalışmanın ana hareket noktası olduğundan ilgili bölümde detaylandırılacaktır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin dünya siyasetinde geliştirmeye çalıştığı güç iki kutup arasında derin bir çatışma başlatmıştır. Truman Doktrini³, Marshall Planı⁴ çerçevesinde geliştirilen yardımlar Türkiye üzerinde belli bir dönem siyasal baskı ve güç oluşturmuştur. İktisadi ilişkilerdeki yakınlaşma diplomatik ve siyasal sınırların yoğunlaşmasına ve safların sıklaşmasına ortam hazırlamıştır. Ancak 1957 sonrası Menderes hükümetinin Soğuk Savaş politikalarının gölgesi altında kalma tehlikesinden sıyrılıp özellikle Atatürk döneminin çok taraflı politikasına yöneldiği izlenir. Söz konusu siyasetin değişimine neden olan gelişmeler çok yönlü bir biçimde ele alınarak değerlendirilmelidir. Bu açıdan konuyu 1957 sonrası gelişen dış siyasal gelişmeler çerçevesinde ele almak gerekmektedir.

2. Rus-Amerikan Merkezli Stratejik Güç Mücadelesi ve Ortadoğu'da Krizin Tırmanışı

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin çeşitli açılardan güç mücadelesinin hissedildiği önemli bir bölge olarak Ortadoğu, 1950'li yıllardan itibaren orta ve uzun vadede güvenlik çerçevesinde savunma çözüm arayışları ile karşı karşıya kalmıştır. Öyle ki bu dönemde Ortadoğu'da ABD ve SSCB arasında oluşan rekabet ve mücadele sadece siyasal, diplomatik, iktisadi sahada değil aynı zamanda ve daha belirgin olarak ideolojik bir çerçevede gelişme göstermiştir. İki kutuplu oluşan bu güç rekabetinin yanı sıra aynı dönemde İngiltere, Süveyş'teki varlığından dolayı Mısır'la arasındaki anlaşmazlığı gidermeyi amaçlamış ve bunun için *Ortadoğu Komutanlığı Projesi*'ni ortaya atmıştır. Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Söz konusu gelişme bölgede ABD'nin inisiyatifinin artmasına ortam hazırlarken İngiltere'nin söz konusu bölgede bir paktın

³ Mart 1946'da Churchill'in ABD'nin Fulton şehrinde yaptığı bir konferansta Avrupa'nın ortasına bir "demir perde" kurulduğunu belirtmesi çok yankı uyandırdı ve Batı'da komünist ülkeler genellikle bu ifade ile anılmıştır. Batı ülkeleri kendilerine "hür dünya" demişler ve 12 Mart 1947'de Kongre'ye gönderdiği bir iletiyle Truman, komünizm tarafından tehdit edilen ülkelere ve özellikle Türkiye ile Yunanistan'a iktisadi ve askeri yardım yapılmasını öngören bir politika izlemişti. Bu Truman Doktrini olarak tarihe geçmişti. TBMM, askeri yardım anlaşmasını 1 Eylül 1947'de onaylamıştır. Truman Doktrini ile Soğuk Savaş'ın resmen ilan edildiği de anlaşılmıştır (Akşin, 2015, s.283).

⁴ 5 Haziran 1947'de ABD Dışişleri Bakanı General George Marshall Avrupa'yı kalkındırarak bir iktisadi yardım planının gerektiğini ifade etmiş ancak SSCB ve diğer komünist ülkeler Marshall planını reddetmiştir. 12-15 Temmuz 1947'de Marshall Planı Paris'te görüşülmüş ve bu çerçevede Avrupa Kalkınma Planı hazırlanmıştır. 14-31 Mart 1948'de ise ABD Kongresi, Dış Yardım Yasasını (Marshall Planı kapsamında) kabul etmiştir, (Akşin, 2015, s.283-284), Bu konuda detaylı bilgi için bkz.: (Sander, 1989, s.294).

Olca ÖZKAYA DUMAN

oluşturulması yönündeki teşviklerini güçlendirmiştir (Özkaya Duman, 2012, s.335) ve (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2002).

Amerikan Dışişleri Bakanı J.F.Dulles'in Müşterek Güvenlik Bürosu Müdürü olan Harald E.Stassen ile 9-29 Mayıs 1953 tarihlerinde Ortadoğu ülkelerine yaptığı "bilgi toplama" seyahati oldukça önemlidir. Zira, İngiltere tarafından ortaya atılan yukarıda da kısaca değinilen Ortadoğu Savunma Organizasyonu (MEDO) düşüncesinden bu seyahat sonrasında vazgeçilmiştir. Dulles, Ortadoğu'da Türk askeri gücünün varlığından memnuniyet duymuş, bölgenin diğer ülkelerinin Türkiye'nin sahip olduğu askeri güçten yoksun olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Türk Hükümeti Ortadoğu'daki iktisadi konumunu da güçlendirmek istiyordu. Sovyetler Birliği'nin bölgedeki yayılcılığını önleyecek tek gücün kendisi olduğuna kesin bir biçimde inanıyordu. Ancak bölgede söz konusu süreçte beliren Arap milliyetçiliği ve Mısır'ın Batı karşıtı politikası Türk Hükümeti'nin Ortadoğu ülkeleri ile aynı ittifakta ortak işbirliği yapma konusunda tedirgin etmişti. Dulles'in Ankara'da bulunduğu sırada Türk Hükümetine verdiği bir memorandum ile Türkiye'nin Ortadoğu'da kurulacak bir ittifakın liderliğini üstlenmeye hazır olduğunu bildiriyordu. Aynı süreçte Menderes, Dulles ile Türk toprakları üzerinde kurulması planlanan Amerikan üsleri konusunu görüşüyor ve Yugoslavya'nın NATO'ya üye olmasını salık veriyordu. Bu bağlamda Dulles'in MEDO fikrini reddetmesi Ortadoğu'da yeni ve somut bir değişime işaret etmiştir (Bağcı, 1990, s.51-52).

Menderes, 1955 yılı başlarında oldukça geniş katılımlı bir delegasyon ile Ortadoğu'da bir Savunma Paketi kurmak için Irak'ı Lübnan'ı ve Suriye'yi kapsayan bir resmi ziyaret dizisi gerçekleştirir. Menderes'in bu gezilerindeki amacı söz konusu ülkelerin temsilcileri ile paktın kurulması için karşılıklı görüşmelerde bulunmaktır. Bu ziyarette Menderes'in ilk durağı Irak olmuştur. Menderes Irak Başbakanı Nuri Es Said ile çok sık görüşme imkânı bulmuştur. Es Said bu paktın gerekliliği hususunda güven vermiştir. Bu girişimlerde Menderes'in öncelikli amacı "Ortadoğu'da Liderlik" misyonunu üstlenmek olmuştur. Menderes, Bağdat'tan ayrılmadan önce gerçekleştirdiği basın toplantısında Türkiye ve Irak'ın ortak bir savunma paktında işbirliği yapma kararının Ortadoğu'da yeni bir dönemin başlangıcına işaret ettiğine vurgu yapmıştır. Sonrasında Suriye'ye geçen Menderes burada bir gün kalarak oradan Lübnan'a geçmiştir. Farklı olarak Mısır, Irak'ın diğer Arap ülkelere danışmadan Türkiye ile ayrı bir anlaşmaya imza atmasının Arap ülkelerini tehdit edebileceğini belirtmiştir (Bağcı, 1990, s.64).

Bağdat Paketi yukarıda özetlenmeye çalışılan sürecin bir sonucu olarak gelişmiştir. Zira 2 Nisan 1955'te Türkiye ile Irak arasında imzalanan Karşılıklı İşbirliği Antlaşmasına Bağdat Paketi denilmektedir. Bağdat Paketi, Türkiye'de ulusal basının gündeminde sıklıkla yer almış özellikle paktın konjonktürel ortam gereği genişletileceği yönünde bilgiler kamuoyu ile paylaşılmıştır (Cumhuriyet, 4 Nisan 1955 ve Milliyet, 2 Nisan 1955). Bu paktın amacı Ortadoğu'da barış ve güvenliğin tesisini sağlamak olarak belirlenmiştir. Pakta Türkiye, Irak, İran, İngiltere, Pakistan katılmıştır. 14 Temmuz 1958'de Irak ihtilali ile Bağdat Paketi bir sarsıntı geçirmiş ve yeni kurulan

*Adnan Menderes Dönemi Rus-Amerikan Merkezli Stratejik Güç Mücadelesi
Çerçevesinde 1957 Suriye Olayları*

Irak hükümetinin aldığı karar ile Irak Pakttan ayrılmıştır. Irak'ın ayrılması ile Bağdat Paktının ismi *Merkez Anlaşma Teşkilatı* CENTO olmuş ve paktın bu değişimi Ortadoğu'nun güvenliğini teminat altına alma misyonunu sarsmış, zayıflatmış ve İngiltere'nin bölgedeki etkinliği ile etkisinin giderek azalmaya başladığı görülmüştür.

Ortadoğu'nun güvenliği ve savunulması yönünde geliştirilen bir diğer girişim ise Eisenhower Doktrini'dir. Sovyet araştırmacılarına göre Demokrat Parti hükümeti, 1950'lerde Yakın Doğu ve Ortadoğu'da soğuk savaşın yayılmasını sağlamış ve bölgede yer alan ülkelerin, NATO'nun güdümündeki askeri-siyasi bloklara dâhil olması için gerekli diplomatik çabayı göstermiştir (Kurban, 2014, s.257). Bu çerçevede 1953'te Eisenhower'ın iktidara gelmesiyle birlikte ABD, Ortadoğu politikasını yeniden düzenleme ve gerekirse yapılandırma gereğini duymuştur. ABD'nin yeni yönetimi, farklılaşan uluslararası koşullarda Ortadoğu'nun Sovyet nüfuz ve yayılmacılığına karşı savunulması konusunda bir teşkilat kurarak Ortadoğu'da inisiyatifi devralmaya karar vermiştir. Daha önce de değinildiği üzere Bağdat Paktı'nın oluşum sürecinde Başbakan Menderes'in isteği üzerine ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles Ankara'ya gelerek Türk yetkililerle görüşmüş ve Bayar-Menderes hükümeti de 1954 Ekim'inde başlayan ve gelecekteki Bağdat Paktı'nın düzenlenmesine ortam sağlayan Türk-İrak görüşmelerinde aktif olarak bulunmuştur (Kurban, 2014, s.257).

ABD, NATO ve SEATO (Southeast Asia Treaty Organization) arasındaki boşluğu "Eisenhower Doktrini" ile doldurmak istemiştir. Eisenhower, 5 Ocak 1957'de Orta Doğu ülkelerinin bağımsızlıklarını korumalarına destek olmak amacıyla hükümete söz konusu ülkelerle işbirliği yapmak ve belli ölçülerde iktisadi güçlerini güçlendirmeye yardım etme yetkisinin verilmesini talep etmiştir. Bu konu dönemin ulusal süreli yayınlarında ayrıntılarıyla yer almıştır. Bu bağlamda Eisenhower, "Ortadoğu yardım planını dün resmen açıkladı" başlıklı yazıda Cumhuriyet gazetesi, Amerika'nın Ortadoğu devletlerine söz konusu planın detayları hakkında bilgi vermek üzere bir heyet göndereceğini belirtilmiştir (Cumhuriyet, 8 Ocak 1957; Ulus, 8 Ocak 1957). Süreli yayınlardan Milliyet ise "Orta-Doğu'da Rus Oyununa Paydos" başlıklı haber yazısında Eisenhower'ın ifadeleriyle ABD'nin Türkiye'den Siam'a kadar bütün bölgede Komünizme karşı mücadele başlatacağı hakkında bilgi vermiştir (Milliyet, 6 Ocak 1957). Başkan Eisenhower'ın yukarıda değinildiği üzere söz konusu yardım teklifi 9 Mart 1957'de Senato tarafından kabul edilmiştir (Milliyet, 10 Mart 1957; Ulus, 10 Mart 1957). Türkiye de Eisenhower Doktrinini destekleyen ülkeler arasında yer almıştır. Doktrin ile Ortadoğu ülkelerine ekonomik ve askeri yardım yapılacağı planlanmaktaydı (Kurban, 2014, s.260; Cumhuriyet, 10 Mart 1957; Milliyet, 11 Mart 1957).

Dönemin ABD ve Sovyet Rus çekişmesi etrafında karşılıklı paktlaşmalar dikkat çekicidir öyle ki bu durum dönemi yeniden dizayn edildiği fikrini desteklemekteydi. Bu paktlar sürecinin bir diğeri Çevresel Pakttir. İsrail Başbakanı David Ben Gurion Mısır'da yükselen pan-Arapçılığın Ortadoğu'da İsrail açısından güvenliği tehdit ettiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda İsrail bölgede Arap devletlerinin harekât sahasını daraltmak için Çevresel Paktı geliştirmiştir. Gurion, öngördüğü bu pakta Arap

Devletlerinin etrafında yer alan Etiyopya, İran ve Türkiye'yi dâhil etmek istemiştir. İkili müzakerelerin sürdürüldüğü bu süreçte 28 Ağustos 1958'de Türkiye'de bu çevresel Pakta dâhil olmuştur. Zira Türkiye, İran'ın Bağdat Paktından ayrılması üzerine güneyde muhtemel bir tehdidin büyümesi ihtimali gerekçesiyle söz konusu pakta dâhil olmuştur (Özkaya Duman, s.335; Akdeyelioğlu, 2002; Cumhuriyet, 29 Ağustos 1958).

2.1. 1957 Suriye Bunalımı

Ortadoğu coğrafyası, İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte Türkiye'den İsrail'e Mısır'dan Suudi Arabistan'a kadar dünya siyasetinde merkezi bir rol oynamıştır. Öncelikle bu bölge Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında geçiş özelliğine sahip bir konumdadır. Bu yönüyle de 19. yüzyılda Avrupa devletlerinin ana sömürge bölgelerinden biri haline gelirken, 20. yüzyılın da ikinci yarısında dünya hâkimiyeti için mücadeleye giren güçlerin dikkatinin odak noktasını oluşturmuştur.⁵ Bilhassa bölgede bol miktarda çıkan petrolün temel enerji kaynağı olma özelliğine sahip olmasının ise buradaki mücadele ve hâkimiyet yarışını daha da tırmandırmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Petrolün Ortadoğu'daki Amerikan-Sovyet mücadelesinin temel nedenlerinden biri olduğu görülmektedir. Sovyetler Birliği, petrol bakımından rezervi bulunmasına karşın, Ortadoğu petrolünün Batı'ya serbest bir biçimde akmasını engellemek yönelimi içerisine girmiştir. Bu durum karşısında ABD petrol rezervlerinin Sovyet denetimi altına alınmasını engellemek ve Batı Avrupalı müttefiklerine petrolün akışını sağlamak amacıyla olmuştur (Sander, s.295-296). Bu amaçlar çerçevesinde ABD ve Sovyet Rusya arasında gelişen güç mücadelesi DP döneminde Ortadoğu bölgesinde Suriye krizi sürecinde kendini açıklıkla ortaya koyduğu ifade edilebilir. Öyle ki söz konusu dönemin dış siyasetinin ve diplomatik ağının yönü gelişen siyasal olaylar ekseninde zaman zaman farklılık göstermiştir. Konunun bu yönü çalışmanın bu bölümünde detaylandırılmıştır.⁶

DP dönemi dış işlerinde 1950-1956 yılları arası Mehmet Fuat Köprülü, 1956-1960 yılları arası ise Fatih Rüştü Zorlu görevde bulunmuştur. Bu dönem Dünya konjonktürü açısından bakıldığında İkinci Dünya Savaşı'ndan sora Türkiye ile Arap coğrafyası arasında yeni bir dönemin başladığı görülmektedir. Bu dönemde Türkiye, Batılı güçlerle ittifak arayışına girmiştir. Söz konusu bu yakınlaşma Batılı güçleri kendi bağımsızlıkları açısından tehdit olarak gören Arap dünyası açısından kaygıyla karşılanmıştır. Bu siyasal değişim, ABD-Sovyet Rusya ve İngiltere arasında özellikle Ortadoğu coğrafyasına yönelik beliren hesaplaşma ve çekişme şeklinde kendini göstermiştir. Dünya'nın belirgin bir biçimde iki kutup eksenine kayması yönünde bir evrilme bu süreçte Suriye bunalımı öncesinde de Mısır'da beliren karışıklıklar dolayısıyla genel anlamda Ortadoğu üzerinde gözlemlenecektir. Süreç Türkiye'de

⁵ Genel olarak Orta Doğu coğrafyasının Osmanlı hakimiyeti dönemi ve söz konusunun dönemde bölgenin siyasal, sosyal ve idari yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: (Hathaway, 2016; Emrence, 2016; Lewis, 2010; Lewis, 2011 ve Shaw ve Kural Shaw, 2017).

⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.:(Sander, 2013, s.28).

*Adnan Menderes Dönemi Rus-Amerikan Merkezli Stratejik Güç Mücadelesi
Çerçevesinde 1957 Suriye Olayları*

ulusal basın aracılığıyla da izlenmiş, gelişmeler haber niteliğinde yazılarla kamuoyu ile paylaşılmıştır (Ulus, 23 Şubat 1946; Milliyet, 24 Şubat 1946; Cumhuriyet, 25 Şubat 1946). Ancak Türkiye Arap coğrafyası ile de bağlarını sürdürme noktasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Türkiye ilk olarak Irak ile bir dostluk antlaşması imzalamıştır. Türkiye, 6 Mart 1946'da ise Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Gelişmeler Türk ulusal basınında geniş yer almıştır. Dönem süreli yayınlarından Cumhuriyet, İsmet İnönü ile Lübnan Cumhurbaşkanı arasında dostluk ve iyi dilek telgraflarının gönderildiği hakkında bilgi vermiştir. Buna göre Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlıklarının Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından tanınması üzerine Lübnan Cumhurbaşkanı Ekselans Beşara El Huri tarafından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gönderilen dostluk ve iyi dilek telgrafına Cumhurbaşkanı dostane ve teşekkür temennilerinde bulunmuştur (Cumhuriyet, 8 Mart 1946). Bu gelişmelere rağmen Suriye, Hatay'ın Türkiye'ye katılımını tanımayarak 1947'de Birleşmiş Milletler' den bu konuda kendi savını onaylamasını talep etmiştir. ABD'nin sürece müdahalesiyle gelişmelerin önü durdurulmuştur. Yanı sıra Arap-İsrail Savaşı, Ortadoğu Komutanlığı Projesi, Bağdat Pakti ve Süveyş buhranları aradaki gerilimi tırmandırmıştır (Mertek, 2017, s.216).

Yerel ölçekte Suriye'nin tüm bu gelişmeler sürecinde içinde bulunduğu duruma bakmanın konunun geniş açıdan anlaşılması açısından yararlı olacağı kanaatindeyiz. Zira Suriye'nin görece bağımsızlığına kavuşmasıyla yaşadığı siyasi iktidarsızlık dönemi Baas Partisinin güç kazanmasına neden olmuş, Suriye'de 1945-49 yılları arası nispeten sakin geçse de, 1949-53 yılları arasında üç hükümet darbesi (iki defa askeri diktatörlük kurulmuş) 21 kabine değişikliği yaşanmıştır. Albay Edip Çiçekli'nin 25 Şubat 1954'te askeri bir darbe ile iktidardan düşürülmesi, partiyi ülke siyasetinde ilk sıraya yerleştirmiş ve Baas Partisi, Bağdat Pakti'na tavır olarak Nasır'la yakın diyalog kurmaya başlamıştır. Bu durum 1956 yılında Süveyş Krizi ile daha da tırmanmıştır. Suriye'de 1957 yılına gelindiğinde Baas Partisi etkinliğini süreç içerisinde güçlendirmiş, Arap coğrafyasında baş gösteren Batı karşıtlığı çerçevesinde Sovyet Rusya'nın bölgedeki nüfuzu artış göstermiştir. Suriye'nin Sovyet Rusya'dan silah alması bölgedeki gerginliği artırmıştı. Bu bağlamda genel olarak bakıldığında bölgede hızla artan Sovyet etkisi Ürdün'de Kral Hüseyin'e karşı bir darbe girişimine dönüşmüştür. Söz konusu dönemin Ürdün Başbakanı Nablusi'nin içinde bulunduğu ve askerlerin desteklediği grup Kral Hüseyin'e karşı darbe girişiminde bulunmuştu. 13 Nisan 1957 tarihinde Silahlı Kuvvetler Karargâhında Kral taraftarları ve muhalifler arasında oluşan çatışmalar sonucunda Genelkurmay Başkanı Ali Abu Nuvar Suriye'ye sığınmak durumunda kalmıştır. Kısa sürede Suriye ve Ürdün arasında yaşanan bu gerginlik bölgede Sovyet Rusya ve Mısır nüfuzunun hızla güçlendiğini ortaya koymuştur (Kıvanç, 2016, s.14; Cumhuriyet, 13 Nisan 1957; Milliyet, 13 Nisan 1957).

Yukarıda bahsi geçen bu etkinin odak noktası haline dönüşen Suriye iki gücün uydusu haline gelmişti. Gelişmeler Türkiye'de ulusal basına da yansımış ve Ürdün ile Suriye arasında yaşanan gerginlik hakkında kamuoyu bilgilendirilmiştir. Bu konuda Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberde, Kral Hüseyin'in kendisine muhalif grupları desteklediği için 3 bin kişilik Suriye tugayının Ürdün'den çekilmesi yönündeki talebine

Olca ÖZKAYA DUMAN

yer vermiştir (Cumhuriyet, 14 Nisan 1957; Ulus, 14 Nisan 1957). Dönemin süreli yayınlarından Milliyet de Nablusî'nin Suriye ve Mısır'dan yardım alarak Kral'a karşı karışıklık çıkardığı yönünde haberlere geniş yer vermiştir (Milliyet, 14 Nisan 1957).

Genel anlamda ana hatları verilmeye çalışılan tarihsel sürece bakıldığında Suriye krizinin, Suriye ve Ürdün arasında yaşanan anlaşmazlıktan ortaya çıktığı ve tırmandığı anlaşılmaktadır. 1957 yılının başından itibaren Ürdün Kralı Hüseyin ile Nasır taraftarı ve dolayısıyla Sovyet Rusya (SSCB) yanlısı Ürdün Başbakanı Nabulsi arasında fikir ayrılıkları oluşmuştur. Öyle ki Suriye ve Ürdün arasında gerginliklerin yaşandığı süreç, SSCB'nin Suriye'ye ekonomik ve teknik yardımları içeren bir anlaşma yapması ile sonuçlanmıştır. Buna karşın ABD ile İngiltere'nin ise Suriye'nin bu koşullarda SSCB güdümüne girmemesi yönünde mücadele vermeye başladıkları anlaşılmaktadır (Kıvanç, 2016, s.217).

Aynı dönemde Suriye'deki Batı karşıtlığının artması da Batılı devletler ve ABD tarafından kaygıyla takip edilmiş ve Sovyet yanlısı bir Suriye ve Ortadoğu, bölgedeki Batı ve ABD menfaatlerinin sonu olarak değerlendirilmiştir. Hâlbuki Suriye bölgedeki Batı yanlısı girişimlere de kendini kapatarak ne Bağdat Pakti'na girmeyi ne de 1957 ABD yardımını kabul etmemiştir. Süveyş Krizinin yaşandığı dönemde topraklarından geçen petrol boru hatlarını tahrip edilmesi Batı'da sıkıntıların yaşamasına sebep olmuştur. 1957 Ağustos'unda yaşanan yeni gelişmeler bu şekilde krizin büyümesinde etken olmuştur. Zira bu olaylardan ilki, Suriye ve Rusya arasında 6 Ağustos 1957'de bir "Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması"nın imzalanması olarak görülmüştür. Bu anlaşmaya göre Sovyet Rusya, Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askerî yardımda bulunacaktır. Söz konusu bu destek görünürde Lazkiye'de bir liman yapımı, Suriye'de kara ve demiryolları inşası, altı yeni hava alanı yapımı vb. yatırımlar için değerlendirilecektir. Bu süreçte Sovyet Rusya, Suriye ve Mısır arasındaki *Şam Şark Ajansı* kaynaklı askerî ittifak söylentileri de gazetelerde yer etmiştir. Kısa sürede 13 Ağustos 1957'de Suriye, Şam'daki Amerikan askeri Kara Ateşe 'si ve iki diplomatı, "rejimi devirmeye çalışmak" suçlamasıyla sınır dışı etmiştir ve bu gelişme krizi tırmandıran ikinci olay olmuştur. Gelişmeler Türkiye'de ulusal basının gündeminde geniş yer almıştır. Dönem süreli yayınlarından Cumhuriyet, "Suriye'den çıkarılan Amerikalılar" başlığıyla gelişmeler hakkında kamuoyunu bilgilendirmiştir. İlgili yazıda, komplo hazırlamakla suçlanan üç Amerikan temsilcisinin Suriye'yi 48 saat içerisinde terk etmeye davet edildikleri belirtilmiştir (Cumhuriyet, 14 Ağustos 1957; Ulus, 14 Ağustos 1957). Bu gelişmeler üzerine Amerika da Suriye'nin Washington Büyükelçisini "istenmeyen adam" ilan ederek cevap vermiştir (Cumhuriyet, 16 Ağustos 1957; Ulus, 17 Ağustos 1957). Bununla birlikte o dönem Türkiye'de de bir gelişme yaşanır ve 13 Eylül 1957'de Türkiye'de Sovyet diplomatlardan Büyükelçilik deniz ataşesi Yarbay Alexandr Nikoleviç, onun muavini Binbaşı Mihail Lişçin ve şoförü Aleksî Maligo'yu İstanbul'da casuslukla suçlanıp "istenmeyen adam" ilan edilmiştir (Korkmaz, 2016, s.75; Ahmada, 1994b; Cumhuriyet, 14 Eylül 1957).

Dönem süreli yayınlarından Milliyet, konuyu "iki Rus casus suçüstü yakalandı" şeklindeki haberi ile kamuoyu ile paylaşmıştır. Haber yazısı, bu olayın Türk-Rus

*Adnan Menderes Dönemi Rus-Amerikan Merkezli Stratejik Güç Mücadelesi
Çerçevesinde 1957 Suriye Olayları*

diplomasisine yansımaları hakkında da ayırtılara yer vermiştir (Milliyet, 14 Eylül 1957; Ulus, 14 Eylül 1957). Bu esnada Suriye ordusunda bazı önemli değişiklikler yapılmış Sovyet yanlısı olarak bilinen Albay Afif Bizri, Genel Kurmay Başkanı olarak atanmıştır. Bu gelişme sadece Batılı ülkeler tarafından değil Türkiye, Irak, Lübnan ve Ürdün açısından da kaygıyla karşılanmıştır. Bu gelişmeler üzerine Türkiye Suriye sınırı hattında savunma amaçlı bazı askeri tedbirler almaya başlamıştır. Bu askeri sevkiyata dair uluslararası basında yer alan haberler arşiv belgelerine de yansımıştır (B.C.A.030.01.00.00.111.701.7.1. ve B.C.A.030.01.00.00.111.701.7.2.). Sevkiyat üzerine SSCB başbakanı Marshal Bulganin, Türkiye'nin güney sınırlarında başlattığı askeri sevkiyattan endişe duyduğunu belirtmiştir (Kıvanç, 2016, s.217).

Kısaca değinilen askeri sevkiyat konusunda Kruşçev 9 Ekim 1957 tarihli Times'da verdiği bir demeçte herhangi bir savaş halinde Türkiye'nin yanında olduklarını ABD'nin ise bu desteği vermeyeceğini vurgulamıştır (The New York Times, 10.10.1957; The New York Times, 18.09. 1957 ve Cumhuriyet, 11 Ekim 1957). Bu çerçevede Türkiye 26 Ekim 1957 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile söz konusu krize dair sınır hattında yaşananların incelenmesi hususunda ve soruna dair yapılan görüşmelerin sürdürülmesini sağlamak amacıyla Hariciye Vekâleti Umumi kâtibini görevlendirmiştir (B.C.A.030.18.01.02.147.56.6.). Türkiye'nin BM Genel Kuruluna özellikle Suriye-Türkiye sınırında yaşanan gelişmelerin incelenmesine yönelik bir araştırmanın yapılması ve bu incelemenin yürütülmesine yönelik bir heyetin oluşturulmasını talep ettiği de dönem ulusal ve uluslararası süreli yayınlarında geniş yer tutmuştur (Cumhuriyet, 17 Ekim 1957; Ulus, 17 Ekim 1957; Milliyet, 17 Ekim 1957; The New York Times, 18.10.1957)

Tüm bu gelişmeler Ortadoğu'da iki kutup arasında seyreden siyasal ilişkilerin daha da tırmanmasına ve gerilmesine ortam hazırlamıştır. Krizin yerelde yarattığı iktisadi çöküntü bu alanda gerileme ve daralmayı beraberinde getirmiştir. Özellikle Suriye'de pek çok işletmenin ve yatırımın durduğu ve bu açıdan krizin ciddi boyutlara ulaştığı yönünde bilgilere ulaşılmaktadır (The New York Times 18.10. 1957). Bu çerçevede söz konusu süreçle ilgili İngiltere Büyükelçiliği tarafından kaydı tutulan 7 Kasım 1957 tarihli raporda Türkiye-Suriye ilişkileri yaşanan bu gerilim üzerinden değerlendirilmiştir. Sovyet Rusya ile Suriye arasında bir yardım anlaşmasının imzalandığı, aradaki yakınlaşmanın bölgede olası bir gerginliği tırmandırabileceği, Suriye- Türkiye krizinin tarafları ve özellikle bölgede istikrarsızlığı şiddetlendirebileceği belirtilmiştir. Söz konusu raporda Suriye gazetelerine yansıyan haberlere de yer verilmiştir. Bu krizde Sovyet Rusya'nın Suriye'ye yönelik desteği detaylandırılmıştır (FO 371/128232-0005. The National Archives (Kew, United Kingdom). Gelişmeler Türkiye'de ulusal basına periyodik haber yazısı şeklinde taşınmıştır. Özellikle İngiltere'nin ABD ve Sovyet Rus çekişmesine dikkat çekmesi muhtemel çekişmede Sovyet Rusya'nın bölgede Suriye sorunu eksenli yürüttüğü politikanın önemi dikkatle detaylandırılmıştır. Bu yönde ulusal basına yansıyan haber niteliğindeki bu yazılardan biri, "...Hür Dünya Rusya'dan Üstündür" başlığı ile konuya işaret etmiştir (Cumhuriyet, 9 Kasım 1957; Cumhuriyet, 10 Kasım 1957; Milliyet, 10

Olca ÖZKAYA DUMAN

Kasım 1957). ABD ve Sovyet Rusya'nın sadece siyasi ve ekonomik değil ideolojik olarak da büyük bir gerginlik içerisinde olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. Bu belge özellikle 1957 yılı sonrası Suriye krizini tırmandıran ve öncelikli nedenlerini oluşturan İsrail'e yapılan göçler hakkında bilgiler vermektedir (FO 371/128232-0007. The National Archives (Kew,United Kingdom).

28 Kasım 1957 tarihli bir raporda ise Suriye krizinin genel durumu özetlenerek değerlendirilmiştir. Buna göre, Suriye'de durumun ve siyasal ortamın bir sessizlik içinde olduğu ve normale döndüğü belirtilmiştir. Türkiye'ye karşı olan propaganda kampanyalarının dindiği, sona erdiği yönünde basına yansıyan haberler özetlenmiştir. Suriye'nin dış siyasetten daha öncelikli içerde yaşanan gelişmeleri takip ettiği ancak yine de özellikle Arap-İsrail ilişkilerini değerlendirdiğine yönelik bilgilere yer verilmiştir. Suriye'nin ulusal gelirleri ve bu noktada Sovyet Rusya'dan alınan yardımlar belirtilmiştir. Bazı Suriye gazetelerinin kaleme aldıkları sert ve eleştirel yazılarla İsrail ve Lübnan politikalarına cephe alındığı, İsrail'in genel durumu ve bölgedeki gelişmeler üzerine geliştirdiği faaliyetlere karşı çıktığına değinilmiştir (FO 371/128233-0006. Newspaper Cuttings, The National Archives (Kew, United Kingdom).

Krizin uluslararası bir sorun haline gelmesi tarafların dış politikalarında bir yumuşama sürecine girmesine ortam sağlamıştır. Suudi Arabistan iki Arap devleti arasında (Suriye-Ürdün) arabuluculuk yapmaya başlamıştır. Kral Suud önce Suriye'yi ziyaret ederek herhangi bir Arap devleti için Suriye'nin bir tehdit oluşturmadığı yönünde ortak bir bildiri yayınlamıştır. Bunun üzerine Ürdün Kralı Hüseyin tutumunu değiştirerek yumuşatmıştır. Öyle ki ABD, İngiltere ve Türkiye Büyükelçiliklerine Suriye'ye karşı yapılacak bir saldırı ya da müdahalenin tüm Arap devletlerine karşı yapılmış kabul edileceğini belirtmiştir. Kral Suud'un Türkiye ve Suriye arasında başlattığı arabuluculuk ise Suriye'nin reddi ile sonuçsuz kalmıştır. SSCB'nin Suriye konusundaki genel tutumunu yumuşatması dolayısıyla Suriye'nin de tutumunu yumuşatmış olması gelişmelerin çözümünü beraberinde getirecektir. Öyle ki bu dönemde Kuruşçev, 29 Ekim 1957'de Türkiye kuruluş yıl dönümü kutlamalarında bizzat Moskova Büyükelçiliğindeki resepsiyona katılmış ve savaş yaşanması ihtimali konusundaki tartışmalara son vermiştir (Cumhuriyet, 30 Ekim 1957; Milliyet, 30 Ekim 1957; Gürün, 1983; McGhee, 1992). Süreci çözüme götüren bir diğer gelişme Suriye ve Mısır'ın anlaşarak Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurmalarıdır (Mertek, s.218 ve Karpas,2012, s.24).

Çalışmanın temel çıkarımı olarak kısa bir değerlendirme yapılacak olursa, 1957 yılı itibarıyla SSCB ekseninde bir politika yürüten Suriye'nin, söz konusu devletten silah desteği alarak bölgede zamanla bir tehdit unsuru oluşturma yönelimine girdiği ifade edilebilir. Bu süreçte özellikle 1957 yılı sonlarına doğru ABD politikasının Suriye hükümetini devirme yöneliminde olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Arap ülkeleri arasında "darbeci" olarak bilinen ve 1953'te İran'da Şah'ı desteklemiş olan ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Henderson, İstanbul ve Beyrut'u ziyaret etmiştir. Ayrıca ABD, Suriye'ye komşu olan Arap ülkelerine bunlar arasından özellikle

Ürdün'e silah desteğinde bulunmuştur. Ayrıca 6.Filoya bağlı deniz devriye birlikleri, Suriye açıklarında sıklıkla görülmeye başlamıştır. Ardada yaşanan bu gelişmeler Suriye'ye karşı dışardan oluşabilecek bir müdahale görünümü yaratmıştır denilebilir. Bununla birlikte ABD, Eisenhower Doktrinini uygulayacağını, Suriye'nin komünizm savunusu yönünde gelişen politikasıyla çevre ülkeler açısından olası bir tehdit yarattığı yönündeki görüşleriyle çalışmalarını güçlendirmiştir. Dolayısıyla Suriye bunalımı ya da krizi diğer Ortadoğu ülkelerinin çoğunluğunun Suriye'yi bir tehdit olarak görmediklerini anons etmeleriyle yumuşamış ve ABD bu yöndeki politikasında yavaşlamıştır. Genel çerçevede Eisenhower Doktrininin orta ve uzun vadede Ortadoğu'daki amaçları ve elde etmek istediği sonuçları bağlamında beklenen sonucu alamadığı da anlaşılmaktadır (Sander, s.308-309 ve Gürel, 1979; Kaya, 2018, s.94-95).

Sonuç

Esasında 1918 sonrası başlayan Doğu-Batı çekişmesinin yüzü olan ABD ve Sovyet Rusya arasındaki gerginlik ve sınırlı çatışma ortamı Soğuk Savaş olarak ifade edilen tarihsel ortamı beraberinde getirmiştir. Birinci Dünya Savaş sonrası genel olarak siyasal gücü ve etkinliğini kaybetmeye başlayan Avrupa güçleri yerini özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra daha açık bir biçimde gözlemlenebilecek Sovyet Rus-ABD güçlerine teslim edecekti. Bu gönülsüz teslimiyet yeni bir dünya düzeninin dizayn edilmeye başlandığı bir dönemin başlangıcı olarak da değerlendirilmiştir. Bir bakıma ABD ve İngiltere, Batı Avrupa'da ve dünyanın diğer pek çok yerinde Sovyet Rus siyasetinin ve politikasının etki alanını kırmaya çalışmıştır. Marshall Planı, Truman Doktrini, NATO'nun kuruluşunun mevcut siyasal ve sosyo-politik ortamı keskin ve belirgin çizgilerle ayırmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Buna karşın Sovyet Rusya'nın başını çektiği ve Çin'de beliren Sovyet desteği ile karşı bir pakt ve taraf oluşmuş, öyle ki bu taraf da kendini Varşova Paktı çevresine yerleştirmiştir. Kore ve Vietnam Savaşları, Ortadoğu'daki çekişmeler, U-2 Casus Uçağı Olayı, Küba Krizi gibi gelişmeler ise soğuk savaşı tırmandıran olaylar olarak tarihte yerini almıştır.

ABD-Sovyet Rus çekim hattına Ortadoğu çemberinde bakacak olursak burada etkili gelişmelerin başında gene savaş sonrası yaşanan krizin fırsata dönüşmesi sağlanarak özellikle ABD çevresinde başlayan ekonomik yardım ve güvenlik işbirliği çabaları gelmektedir. Bu anlamda yukarıda da değinildiği üzere Marshall Planı, Truman Doktrini, NATO'nun kuruluşu bu tutumun görünen yüzüdür. Sözde politik ve ideolojik savaşım esasında iktisadi program ve yatırımların uzun vadede örtülü nedenleri olarak sessizliğini sürdürmüştür. Yanı sıra Ortadoğu'da Arap milliyetçiliğinin güçlenmesi, Nasır'ın Arap dünyasında liderlik mücadelesi Türkiye'nin Batı eksenli bir dış politik tutumu benimsemesine neden oluşturmuştur. Bunlar Rusya'nın Türkiye'ye yönelik hedefleri arasındaydı. Öyle ki Hatay meselesi, Türkiye'nin ABD yardımlarına taraf yaklaşımları, İsrail'i tanınması, Arap dünyasındaki Türkiye karşıtlığını büyütmekteydi. Bu dönem Türk dış politikası açısından bakıldığında Atatürk döneminin tarafsızlık politikasından nispeten görece uzaklaşma dönemi olarak değerlendirildiği de bilinmektedir. Ekonomik planlamalar ve güvenlik

Olca ÖZKAYA DUMAN

konusunda geliştirilen işbirliği anlaşmaları paktlar dönemi olarak karşımız çıkmıştır ki bu süreç Türkiye açısından Batı yönünde gelişmiştir. Yani bu dönem Türkiye'nin diplomatik ağlarının Batı yönünde genişlediği bir dönem olarak görülebilir.

Ancak Türkiye, özellikle ABD'nin Ortadoğu politikasına olan desteğinin azaldığını vurgulamakta ve ABD'nin Bağdat Paktı'na dâhil olmamasından endişelenmiştir. Nasır'ın Süveyş kanalını millileştirmesi, İsrail'in Mısır saldırısı, Türk hava sahasının Rus askerleri tarafından ihlal edilmesi gibi gelişmelerin üzerine Türkiye, Ortadoğu'daki yaşananlara NATO'nun dikkatini çekmek istemiştir. Öyle ki Türkiye NATO'nun doğu kanadında bir Ortadoğu gücü olarak değerlendirilmekteydi.

1959'da Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar'ın bir heyetle Moskova'yı ziyaret etmesi Sovyetlere üst düzey ziyaretin başlatılmış olduğu anlamına gelmekteydi. Bu ziyaret önemliydi zira Moskova ile ilişkilerin başlangıcıydı. Nitekim Fatih Rüştü Zorlu 9 Ocak 1960'ta TBMM'nde yaptığı konuşmada Moskova ile ilişkilerinin kurulmasından ve bu yöndeki kararlarının hükümete ait olduğunu vurgulamıştır. İlerleyen günlerde Menderes ve Kruşçev arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleşmiştir. Bu durum tek kutuplu dış politik yönelimin Atatürk dönemindeki tarafsızlık politikası eksenine kayışı olarak değerlendirilebilir. Bu diplomatik tutum konjoktürel bir değişim ve dengeleme olarak da görülebilir. Öyle ki söz konusu dönemde özellikle savunma, yatırım, sanayi sahasında yoğunlaşan ve gitgide artış gösteren ABD desteği zaman içerisinde siyasal ve diplomatik bir baskı unsuru oluşturmaya başlamıştır. Dışışleri nezdinde başlayan bu tarafsızlık yönündeki Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri, ABD basını ve otoriteleri tarafından eleştirilmiştir. 1957 yılı sonrası başlayan ve 1960'larda yoğunlaşan Türk-Sovyet yakınlaşması ABD yetkilileri ve öncelikle Ankara ABD Büyükelçiliği tarafından da yakından takip edilmiştir.⁷

Son söz olarak 1957 Suriye krizinin 1945-47 yılları sonrası dünyanın iki kutba ayrışması görünümünü daha da belirginleştirdiği ve bu yönde bir türbülansın Suriye krizi ekseninde Ortadoğu coğrafyasında belirgin bir güç ve nüfuz dağılımı yarattığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ABD ve Sovyet Rusya olmak üzere her türden kesin çizgileriyle (politik, ideolojik, siyasal ve iktisadi) söz konusu krizin gerçekleştiği coğrafya ve periferisinde genişleyen bu iki kutuplu ayrışma gözler önüne serilmiştir. Türkiye'de Fatih Rüştü Zorlu ile tesis edilen dönem dış politika seyri Sovyet Rusya'nın Suriye politikasını Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Gelişmeler, bir taraftan Suriye'yi Sovyet eksenine daha da yakınlaştırırken diğer taraftan da bölgenin zamanla silahlanma faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Bu durum Türkiye'nin sadece Suriye değil Sovyet Rusya'ya karşı da mesafeli bir dış politika izlemesini beraberinde getirirken, ABD'nin ise Suriye ve bölgeye yönelik politikalarını yoğun bir biçimde devam ettirmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.

⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, İstanbul, Hil yayınları, 1996 ve Semih Günver, *Fatih Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*, Ankara, Bilgi yayınları, 1985.

KAYNAKÇA

1. Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.)

B.C.A.030.01.00.00.111.701.7.1.

B.C.A.030.01.00.00.111.701.7.2.

B.C.A.030.18.01.02.147.56.6.

UK FO (United Kingdom Foreign Office)

UK- FO 371/128232-0005. The National Archives (Kew, United Kingdom).

UK -FO 371/128232-0007. The National Archives (Kew,United Kingdom).

UK- FO 371/128233-0006. Newspaper Cuttings, The National Archives (Kew, United Kingdom).

2. Süreli Yayınlar

2.1. Uluslararası Süreli Yayınlar

The New York Times, 18.09. 1957.

The New York Times,10.10.1957.

The New York Times 18.10. 1957.

2.2. Ulusal Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Milliyet

Ulus

3. Telif Eserler

Ahmad, F. (1994a). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*,Çev.: Ahmet Fethi, Hil yayınları, İstanbul.

Ahmad, F. (1994b) *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev..Yavuz Alagon, Kaynak yayınları, İstanbul.

Akdevelioğlu, A. & Kürkcüoğlu, Ö. (2002). "Filistin Sorunu", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.I, İletişim yayınları.

Akşin, S. (2015). *Kısa 20.Yüzyıl Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Bağcı, H. (1990). *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge yayınları, Ankara.

Bulut, S. (2008). "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 41.

Çolak, F. (2002). "Türkiye'de Çok partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti(1945-1950)", *Türkler*, Yeni Türkiye yayınları, Ankara.

Olca ÖZKAYA DUMAN

- Emrence, C. (2016). *Osmanlı Ortadoğu'sunu Yeniden Düşünmek*, Çeviren: Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Fırat, M. & Kürkcüoğlu, Ö. (2002). "Orta Doğu'yla Olan İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.1, İletişim yayınları.
- Fromkin, D. (2015). *Avrupa'da Son Yaz*, Çev.: Ahmet Şükrü Durukan, Alfa yayınları, İstanbul.
- Fromkin, D. (2013). *Barışa Son Veren Barış (Modern Ortadoğu Nasıl aratıldı?)*, Çev.: Mehmet Harmancı, Epsilon yayınları, İstanbul.
- Göktepe, C. "Bağdat Pakti'nden CENTO'ya Geçiş", *Türkler*, Cilt. 16, s 928-942.
- Günver, S. (1985). *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*, Ankara, Bilgi yayınları.
- Gürel, Ş. (1979). *Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara.
- Gürün, K. (1983). *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Hale, W. (1996). *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, İstanbul, Hil yayınları.
- Hathaway, J. (2016). *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları*, Çeviren: Gül Çağalı Güven, Editör: Ali Berktay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Karpaz, K. (2012). *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kaya, F. (2018). *Türk Dış Politikasının ve Kıbrıs'ın Zorlu Dönemi*, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul s.94-95.
- Kıyanç, S. (2016). "1957 Türkiye Suriye Krizi", *Uluslararası Suriye Politik Süreç ve İnsani Krizler Sempozyumu*, Ankara.
- Kocaoğlu, M. (1995). *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar*, Genel Kurmay Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, S. (2016). "Menderes Dönemi Türkiye Suriye İlişkileri", *Asia Minor Studies*, Cilt 4, Sayı 7.
- Kurban, V. (2014). "1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/28, ss253-282.
- Lewis, B. (2010). *Ortadoğu (İki bin Yıllık Ortadoğu Tarihi)*, Çeviren: Selen Y.Kolay, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Lewis, B. (2011). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviren: Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- McGhee, G. (1992). *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Macmillan, M. (2014). *Barışa Son Veren Savaş*, Çev.: Belkıs Çorakçı Dişbudak, Alfa yayıncılık, İstanbul.

*Adnan Menderes Dönemi Rus-Amerikan Merkezli Stratejik Güç Mücadelesi
Çerçevesinde 1957 Suriye Olayları*

- Mütercimler, E. & Öke, M.K. (2004). *Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, İstanbul: Alfa yayınları.
- Özkaya Duman, O. ; Birsal, H. (2012). "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Eki Eden Dış Gelişmeler", *Atatürk Dergisi*, C.1, s.1, s.322-323.
- Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Yayınları, Ankara.
- Sander, O. (2013). *Türk Dış Politikası*, Hazırlayan: Melek Fırat, İmge Yayınları, Ankara.
- Sever, A. (1997). *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958*, Boyut Yayınları, İstanbul.
- Shaw, S.J. ve Shaw, E.K. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çeviren: Mete Harmancı, E yayınları, İstanbul.
- Tuncer, H. (2013). *Menderes'in Dış Politikası, Batı'nın Güdümünde Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Yeşilbursa, B. K.(2007). *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, İstanbul, IQ yayıncılık.
- Yılmaz, H. (2016). "Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri", *Birey ve Toplum*, Cilt 6, Sayı 12.

Ek.2.

Türkiye’de Sovyet diplomatlardan Büyükelçilik deniz ataşesi Yarbay Alexandr Nikoleviç ve muavini Binbaşı Mihail Lişçin ile şoförü Aleksî Maligo’nun İstanbul’da casuslukla suçlanıp “istenmeyen adam” ilan edildiğine dair söz konusu haber yazısı.

Cumhuriyet, 14 Eylül 1957.

Milliyet, 14 Eylül 1957.

*Adnan Menderes Dönemi Rus-Amerikan Merkezli Stratejik Güç Mücadelesi
Çerçevesinde 1957 Suriye Olayları*

Ek.4.

Ulus, 23 Şubat 1946.

Extended Abstract

This study approaches the subject from the USA and Soviet Russia axis that resulted from the political polarization that specifically started after 1918. The study is developed around the 1957 Syrian Crisis which is among the prominent developments of Turkish Foreign Policy during the years under rule of Turkish Democrat Party with the leadership of Adnan Menderes. The rivalry between political powers, which manifested itself with excessive armament within the framework of economic, political, diplomatic and security issues brought along the

Olca ÖZKAYA DUMAN

historical event referred to as the Cold War. The European powers, which started to lose their political power and influence in many terms after the First World War, were replaced by Soviet Russian-US forces especially after the Second World War. This involuntary replacement was also regarded as the beginning of a new period which led to the formation of a new world order. USA and England tried to reduce the influence of Soviet Russian politics and policy in Western Europe and many other parts of the world and within this framework many agreements and alliances were signed and formed. In this process, the Marshall Plan, the Truman Doctrine, the establishment of NATO separated the current political and socio-political environment with clear lines and revealed the ongoing competition. But despite the efforts of the USA to gain parties and allies, a counter pact and alliance started to be built with the leadership of Russia and the support of the Soviet Russia that emerged in China. In fact the mentioned party was also present in the Warsaw Pact. Korean and Vietnam Wars, conflicts in the Middle East, U-2 Spy Plane Incident, Cuban Crisis were regarded as the historical events which led to the escalation of cold war.

In this period, when the world began to be divided into two poles in many respects, the US-Soviet Russian axis began to discuss and resolve many issues in the medium and long term. As the solution methods and process develop in the direction of the dominant forces of global politics, new discussions and new problems awaiting solutions will arise in many issues. In this context, the Middle East circle is at the top of these competition areas today, as in the past. If we are to look at the process within the framework of the developments in the Middle East, the first of the effective developments here is the economic aid and security cooperation efforts that started especially in the USA axis by ensuring that the crisis experienced after the war turns into an opportunity. In this respect, as mentioned above, the Marshall Plan, the Truman Doctrine, the establishment of NATO are among the indicators of this attitude. Political and ideological movement in theory were the reasons behind financial programmes and investments. With the empowerment of pan movement also called the Arabian nationalism it can be said that the efforts of Nasser to become the leader in the Arab world led to an adoption of a West axis based foreign policy by Turkey. In general terms, if we look at the Turkish foreign policy this period can be considered as a period of relative departure from the neutrality policy of the Atatürk period. The proposed cooperation agreements and pacts on economic planning and security developed in the medium term have emerged. In other words, the mentioned process represents a period in which Turkey's diplomatic network expands towards the West.

Turkey while emphasizing that USA's support for Middle East policy reduced was also worried that USA wouldn't prefer be a part of Baghdad Pact. Upon events such as Nasser's nationalization of the Suez Canal, Israel's attack on Egypt, the invasion of Turkish airspace by Russian soldiers Turkey wanted to attract the attention of NATO developments as has happened to those who want to attract the

*Adnan Menderes Dönemi Rus-Amerikan Merkezli Stratejik Güç Mücadelesi
Çerçevesinde 1957 Suriye Olayları*

attention of NATO in the Middle East. In fact Turkey, was considered a Middle Eastern power by NATO's eastern wing. The visit of Health Minister Lütü Kırdar with a delegation to Moscow in 1959 meant that a high-level visit to the Soviets had been initiated. This visit was important because it was the beginning of relations with Moscow. Hence, Fatih Rüştü Zorlu emphasized in his speech at the Turkish Grand National Assembly on January 9, 1960 that the government is the administrator of the establishment of relations with Moscow and the decisions taken in this direction. In the following days, mutual visits took place between Menderes and Khrushchev. This situation can be regarded as the shift of the tendency towards unipolar foreign policy to the axis of neutrality policy in Atatürk's period. This diplomatic attitude can also be seen as a cyclical change and a balancing process. In fact the increasing support of USA especially in the field of defence, investment and industry created a political and diplomatic pressure in time. Turkey- Soviet Russia relation established by foreign affairs which was in favor of impartiality was criticized by the press and authorities of USA. The Turkish-Soviet rapprochement, which started after 1957 and intensified in the 1960s, was closely followed by the US authorities and primarily by the US Embassy in Ankara.⁸

In conclusion it is understood that the Syrian crisis of 1957 became more evident after 1945-47 and a turbulence in this direction created a distinct distribution of power and influence in the Middle East geography on the axis of the Syrian crisis. Within this context, in this study this bipolar separation, which expanded in the geography and periphery of the crisis in every aspect in the axis of the USA and Soviet Russia was set forth in terms of 1957 Syrian Crisis. Foreign policy in Turkey during Fatih Rüştü Zorlu era regarded Soviet Russia's Syrian policy as a threat to Turkey's national security. On the one hand, the developments brought Syria closer to the Soviet axis, on the other hand, accelerated the armament activities of the region over time. Within the light of these improvements it can be understood that Turkey started to pursue a distant foreign policy not only to Syria but also to Soviet Russia. It can also be understood that USA accelerated the adoption of policies towards Syria and the region.

⁸ For detail information about the subject see.: William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, İstanbul, Hil publishing, 1996; and Semih Günver, *Fatih Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*, Ankara, Bilgi publishing, 1985.

KENT KURAMLARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ SİĞINMACILAR

Mehmet Onur ÖZER

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
ozermehmetonur@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-2926-3758

Eylem BEYAZIT

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya Meslek Yüksekokulu
Yönetim ve Organizasyon Bölümü Yerel Yönetimler Programı
eylmyzt@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-3432-5722

Makale Geliş Tarihi: 03.09.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 22.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Özer, M. O. & Beyazıt, E. (2020). Kent kuramları bağlamında Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(46), 545-562

Öz

Geçtiğimiz dönemde dünyanın farklı coğrafyalarında yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümler birçok farklı etkiyi de beraberinde getirmiştir. Kentleşme ve göç olguları ise bu etkilerin somut olarak belki de en önemli sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle göç olgusu ile birlikte kentlerin karşı karşıya olduğu değişim dinamikleri ve kentsel sorunlar dünyada yaşanan farklı gelişmeler nedeniyle gündemi oldukça yoğun şekilde meşgul eden bir gerçekliktir. Öyle ki göç hareketi gerek ülke içerisinde ulusal boyutta olsun gerekse sınırları aşan bir nitelikte uluslararası boyutta olsun genellikle kentlerde sonuçlanan bir süreçtir. Dünyanın farklı bölgelerindeki sığınmacıların büyük çoğunluğunun kentlerde yaşadıkları göz önünde bulundurulduğunda göç olgusunun kent temelli olarak incelenmesi gereken bir konu olduğu da açıktır. 18. yüzyılda Sanayi Devriminin etkisiyle kırsaldan kentlere yaşanan nüfus hareketlilikleri, modern anlamdaki göç hareketlerinin oluşmasını sağlamış ve kentlerin ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel yapısını derinden etkilemiştir. Bu noktada göç ve kent kuramları bu dönüşümün anlaşılmasında büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar özelinde, başlıca kent kuramcılarından yola çıkarak sürecin bir çözümlenmesi temel amaçtır. Kentlerin ortaya çıkışına ilişkin kuramlardan günümüze kentler, içinde doğdukları ekonomik sosyal yapının da bir ürünü olarak sürekli değişirken, dönüşürken, olgusal olarak değişimin ve dönüşümün yönü

Kent Kuramları Bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar

konusundaki tartışmalarda, göç olgusu bir bütünleşme sorunu olarak esasen sistem eleştirisi üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır. Dünyada görülmemiş bir göç hareketliliği yaşayan Türkiye için sorunun hangi kuramsal tartışmalar üzerinden ele alınacağı çok açık değildir. Açıkçası Türkiye kent kuramcılarının açısından bir sosyal laboratuvar durumuna gelmiştir. Çalışma ile söz konusu kentsel sosyal laboratuvarın genel çerçevesi çizilmeye çalışılmakta, başlıca kuramcılarının yaklaşımlarının Türkiye için ne anlama geldiği çözümlenme konusu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kent, kentleşme, kent kuramları, Suriyeli sığınmacılar, Türkiye.*

SYRIAN REFUGEES IN TURKEY WITH IN THE CONTEXT OF URBAN THEORIES

Abstract

The economic, social and political transformations experienced in different regions of the world in recent years have brought about many different effects. The phenomena of urbanization and migration are perhaps the most important consequences of these transformations and are interrelated. Cities face dynamics of change and urban problems, especially as a result of the phenomenon of migration, is a reality that occupies the governments' agenda due to different events in the world. Migration, whether at the domestic level or transcending international borders, is a process that usually ends in cities. In the 18th century, the population movements that took place from the countryside to the cities as a result of the Industrial Revolution caused the formation of modern migration movements and deeply affected the economic, political, social and cultural structure of cities. Today, most refugees in different parts of the world live in cities, meaning that immigration is an issue that needs to be examined on a city basis. In this study, the main objective is to analyze the settlement process of Syrian refugees in Turkey based on major urbanization theories. From the theories of the emergence of cities to the present, cities have been constantly changing and transforming as a product of the socioeconomic structures in which they were developed. The study discusses the direction of change and transformation and attempts to solve the integration problem by critiquing the system. It is not very clear which conceptual discussions in migration should be taken into consideration to discuss the migration issue in Turkey, which has been facing an unprecedented migration movement. Turkey has become a social laboratory for urban theorists; in this study, we sketch a general framework for this urban social laboratory and analyze the meanings of major theorists' approaches for Turkey.

Keywords: *City, urbanization, urbanization theories, Syrian refugees, Turkey.*

Giriş

Kent kadar eski olan göç olgusu, tarih boyunca farklı nedenlerle insanların topluluklar veya küçük gruplar halinde yer değiştirmesi ile oluşan toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal bir hareketlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar tarih boyunca kimi zaman can güvenliği endişesi ile yer değiştirirken kimi zaman ise doğanın sebep olduğu olaylar nedeniyle göç etmek durumunda kalmışlardır. Tarih boyunca yaşanan göç hareketleri, insanların kimi zaman birçok farklı yönden daha iyi şartlara sahip olabilme amacıyla gönüllü olarak gerçekleşirken, kimi zaman ise bu hareketler zorunlu olarak gerçekleşen yer değiştirmeler olmuştur. Kentlerin ortaya çıkışında oldukça önemli bir rol oynayan göç olgusu, daha önce de belirtildiği üzere sanayi devriminden sonra kırsaldan kente gerçekleşen iç göç hareketleri kapsamında kentlerdeki nüfusun oldukça hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Sadece bir nüfus hareketi olarak değerlendirilemeyecek olan bu iç göç hareketleri, kentlerin modern halini almasındaki şekillenme sürecini yakından etkilemiştir (Petersen, 1958; Hammar vd., 1997).

Son yüzyılda niteliğini dünyada gerçekleşen siyasi gelişmelere bağlı olarak değiştiren göç olgusu özellikle Sovyetler Birliğinin dağılması ve Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan yenedünya düzeni ve yaşanan siyasi gelişmelerin getirdikleri ile uluslararası bir boyut kazanmıştır (Castles ve Miller, 1998). Daha önce ekonomik kaygılar veya doğal afetler nedeniyle oluşan uluslararası göç hareketleri son otuz yıldır ülkelerde yaşanan iç savaşlar ve siyasi çekişmeler, mezhep çatışmaları ve baskıcı rejimlerin oluşturduğu siyasal ortam nedeniyle can güvenliği kaygısı ile gerçekleşen göç hareketlerine dönüşmüştür. Türkiye nezdinde yaşanan göç hareketleri değerlendirildiğinde ise Ortadoğu coğrafyasında yaşanan siyasal gelişmelerin bir sonucu olarak Türkiye, gerek bölgeye coğrafi yakınlığı nedeniyle göç alan gerekse Avrupa ve Asya kıtaları arasında bir köprü görevi görmesi nedeniyle sığınmacılar için bir geçiş güzergâhı haline gelen bir ülke konumundadır.

2011 yılından günümüze Suriye’de yaşanan siyasi dönüşümün ve çatışmaların bir sonucu olarak milyonlarca insan yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Türkiye yaşanan sıkıntılar nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalan Suriyeli sığınmacıları krizin başından bu yana uyguladığı açık kapı politikası ile kendi sınırları içerisine kabul etmiştir. Artan sığınmacı sayısı ile bir göç politikası belirlemeye çalışan Türkiye, birçok yasal düzenleme yapma yoluna gitmiştir. Suriye’de 2011 yılında Arap Baharı hareketlerinin etkisi ile başlayan protestolar Esad yönetiminin sert müdahalesi ile karşılaşmış ve bir iç savaşa dönüşerek milyonlarca insanın gerek ülke içerisinde gerekse komşu ülkelere kitleler halinde göç etmesine neden olmuştur. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin verileri ve Dünya Bankasının Türkiye’deki Suriyeli mülteciler hakkında hazırlamış olduğu rapora (World Bank Report, 2015; UNHCR, 2020) göre dünyada en fazla göçmeni barındıran Türkiye, Suriye’de hala devam eden bu krizden, gerek topraklarına

Kent Kuramları Bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar

gelen 3,6 milyondan fazla Suriyeli sığınmacının beraberinde getirdiği yük, gerekse hemen sınırının öbür tarafında yaşanan savaş nedeniyle ortaya çıkan güvenlik tehditleri sebebiyle en çok etkilenen ülke olmuştur (Karasu, 2018a).

Artan sığınmacı sayısının bir gerekliliği olarak 2013 yılında 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile kurulan İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Ağustos 2020 verilerine göre 3.610.022 kayıtlı Suriyeli sığınmacı Türkiye'de ikamet etmektedir. Bunlardan 60.695'i Geçici Barınma Merkezlerinde, geri kalan 3.559.327 sığınmacı ise bu merkezlerin dışında yani kentlerde ikamet etmektedirler (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020). Diğer bir deyişle, şu an Türkiye'de kayıt altına alınmış Suriyeli sığınmacıların % 98'i kentlerde ikamet etmektedir. Bu verilere bakıldığında kentleri doğrudan etkileyen bu durumun kentleşme politikalarına yansımaları tartışılmaz bir gerçekliktir. Türkiye'nin her ilinde rastlamanın mümkün olduğu Suriyeli sığınmacılar, farklı nedenlerle daha çok büyük kentlerde yaşamayı tercih etmektedirler (Şentürk, 2020).

Suriye'den gelen sığınmacılar, yerleştikleri yerlerde sadece bir nüfus hareketi olarak kentlere etki etmekle kalmamış, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal değişimlerin yaşanmasına da neden olmuşlardır. En basit anlamıyla kentleşme, nüfus hareketleri ile toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişimlerden ortaya çıkan bir olgudur. Kentleşme olgusuyla birlikte ortaya çıkan kentlileşme olgusu ise kentleşme olgusunun toplumsal değişim boyutunu yansıtır (Keleş, 2012). Bu anlamda bakıldığında son dönemlerde Ortadoğu coğrafyasında yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak yaşanan göç hareketleri kent ve kentleşme olgularıyla yakından ilgilidir. Özellikle Türkiye örneğine bakılacak olursa, Türkiye'de bulunan Suriyeli sığınmacıların % 98'inin bu insanlar için tasarlanan geçici barınma merkezleri dışında kentlerde yaşadığı düşünüldüğünde, kent ve göç olgularının ilişkisi daha da belirgin hale gelmektedir (Erdoğan, 2019).

Birbiriyle iç içe geçmiş olan kent ve göç olguları farklı kuramsal yaklaşımlarla çözümlenmeye çalışılmıştır. Eldeki verilere bakıldığında bu iki olgunun birbirinden bağımsız bir şekilde ele alınarak çözümlenmeye çalışılması mümkün değildir. Bu noktada Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacıların sayısı ve yaşadıkları yerler göz önünde bulundurulduğunda uluslararası göçe bağlı olarak kentlerin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel olarak bir değişimin içerisine girdiklerini söylemek mümkündür. Bu durumun kuramsal olarak açıklanması ise göç olgusu ve kent kuramlarının Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların ortaya çıkardıkları etkiler ile ele alınmasıyla mümkün olabilir. Bu bağlamda ilk olarak Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar ve Türkiye'nin bu durumun yönetimi ile ilgili durum ele alındıktan sonra kent kuramları temelinde bu göç hareketi değerlendirilmektedir.

Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar

Mehmet Onur ÖZER & Eylem BEYAZIT

2010 yılında Kuzey Afrika coğrafyasından başlayarak birçok Ortadoğu ülkesini etkileyen Arap Baharı hareketi, bölgede önemli siyasi değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Genel itibari ile baskıcı rejimlere karşı tepkisel bir hareket olarak doğan bu hareket, bazı ülkelerde oldukça kanlı iç çatışmalara sebebiyet vermiştir. Bu ülkelerden birisi olan Suriye’de 2011 yılında Esad yönetimine karşı başlayan gösterilere yapılan müdahale oldukça sert ve kanlı olmuştur. Bir anda büyük bir kaosu içerisine sürüklenen ülke, uluslararası aktörlerin de krize müdahil olmasıyla birlikte büyük bir iç savaşa sürüklenmiş ve bu durum başta Suriyeliler ve Suriye’nin sınır komşusu ülkeler olmak üzere gerek Ortadoğu coğrafyasında gerekse bölgede bulunan ulusal çıkarlarını korumak adına hareket eden uluslararası güçler arasında oldukça önemli siyasi gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur (Whitehead, 2015: 25; Wei, 2019).

Beşar el-Esad yönetimindeki rejim ve muhalifler arasında bir iç savaşa dönüşen bu gelişmeler, bölgede iç savaş ve karışıklıklardan beslenen köktendinci terörist grupların etkinliklerini artırmalarına ve binlerce insanın ölümüne neden olan çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Can güvenliği kalmayan, özellikle rejim ve onlara destek veren Rusya’nın savaş uçaklarının gerçekleştirdiği ağır bombardıman altında hayatta kalmaya çalışan Suriye halkı, öncelikle ülke içerisinde bir göç hareketi başlatmış, daha sonra ise başta sınır komşusu ülkeler olmak üzere başka ülkelere göç etmeye başlamışlardır (Ferris ve Kirişçi, 2016).

Savaştan kaçarak başka ülkelere sığınan Suriyeli sığınmacıların en büyük kısmını ise Türkiye barındırmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre bölge ülkelerinden Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır Türkiye’den sonra en çok Suriyeli sığınmacıyı barındıran ülkelerdir (UN Operational Portal, 2020).

Türkiye’de yaşayan Suriyeli sığınmacıların kentlere göre dağılımına bakıldığında neredeyse yarım milyon Suriyeli sığınmacının yaşadığı İstanbul başta gelmektedir. İstanbul’u sırasıyla Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Adana, Mersin, Bursa, İzmir ve Konya izlemektedir. Başkent Ankara’da kayıt altına alınan Suriyeli sığınmacı sayısı ise 96.466 kişidir. Kentlerde ikamet eden sığınmacıların haricinde 5 ilde bulunan geçici koruma merkezlerinde ikamet eden 63.627 Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır. Bu merkezler Adana’da 1, Kilis’te 1, Kahramanmaraş’ta 1, Hatay’da 3, Osmaniye’de 1 adet olmak üzere toplamda 7 adettir. Suriyeli sığınmacıların Türkiye genelinde nüfus olarak dağılımına bakıldığında çoğunluğunun büyük kentlerde ikamet ettiği görülmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020).

2011 yılında başlayan Suriyeli sığınmacı akını karşısında Türkiye, bu göç hareketini etkin şekilde yönetebilmek için birçok yasal düzenleme yapmıştır. Bunlardan en önemlisi ise 11.04.2013 tarih ve 28615 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunudur. Bu kanunla birlikte kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 81 ilde, 148 ilçede teşkilatlanmayı hedeflemiştir (Erten, 2015).

Kent Kuramları Bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar

Suriyeli sığınmacıların Türkiye'deki yasal statülerine bakacak olursak ulusal ve uluslararası düzenlemelerin Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların yasal statülerini düzenlediğini görmekteyiz. Türkiye'nin de taraf olduğu 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi, dünya üzerinde mülteci statüsünü düzenleyen en önemli uluslararası belgedir. Türkiye bu belgeyi koymuş olduğu şerhle imzalamıştır. Türkiye'nin koymuş olduğu bu şerhe göre Türkiye sadece Avrupa kıtasındaki ülkelerden gelen göçmenleri mülteci statüsünde kabul etmektedir. Dolayısıyla Türkiye, ülkesine sığınan Suriyeli sığınmacıları mülteci statüsünde kabul etmemektedir. Türkiye'de kalma eğiliminde olan Suriyeli sığınmacıların misafir olarak kabul edilmesi de mümkün değildir. Bu nedenle 2013 yılında çıkarılan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa göre Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar "geçici koruma altındaki kimseler" olarak tanımlanmışlardır (Cengiz, 2015: 311).

2011 yılında ilk defa Türkiye topraklarına gelen Suriyeli sığınmacıların kontrolü ve yasal olarak düzenlenmesi ilk etapta kalıcı olmayacakları, ülkelerine geri dönecekleri değerlendirilmesi ile yapılmış düzenlemeler ve alınmış önlemlerdir. Dolayısıyla Türkiye bu kadar yüksek oranlarda bir göçmen nüfusunun kontrolünü sağlayabilecek yasal düzenlemeleri olan bir ülke değildi. Bu bağlamda yapılan düzenlemeler ve alınan önlemlerin hala yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu kadar yüksek rakamlarda ve büyük çoğunluğunun kentlerde yaşadığı Suriyeli sığınmacılar sosyal hayatın her noktasına etki etmişlerdir. Bu anlamda Suriyeli sığınmacılar Türkiye'nin kentleşme politikalarına ve sürecine oldukça önemli etkileri olan bir sosyal gerçekliktir ve bu etkiler birçok alanda farklılık göstermektedir. Eğitim, iskân, istihdam, güvenlik ve ekonomi alanlarını oldukça yakından ilgilendiren Suriyeli sığınmacılar sorunu, kentleşme politikaları anlamında yakından analiz edilip doğru bir şekilde düzenlenmediği takdirde yakın gelecekte önemli sorunlar ortaya çıkartabilecek bir durumdur.

Kent Kuramları Bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar

İlk ortaya çıktıkları zamanlardan bu yana kentlerin boyutları, nitelikleri ve işlevleri köklü değişikliklere uğramış olsa da kırsal yaşam ile kent yaşamını birbirinden ayıran nitelikler genellikle aynı kalmışlardır. MÖ 3000 yılının öncesinde Ortadoğu ve Mısır topraklarında doğan ilk kentler, daha sonraları bu coğrafyalardan Orta Asya ve İndus vadisine (günümüz Afganistan, Pakistan ve Hindistan coğrafyası) doğru bir yayılma göstermiştir (Huot vd., 2000). Kentlerin ortaya çıkması ile birlikte doğan kentleşme olgusu ise en basit anlamıyla kent sayısının artmasını ve bu kentlerde yaşayan nüfus hareketlerini anlatan bir olgudur. Dar anlamda bakıldığında demografik bir anlam taşıyan kentleşme olgusunu açıklayabilmek için demografik hareketlere sebep olan ekonomik ve toplumsal değişimlerin de göz önünde bulundurulması gerekir (Keleş, 2012).

Kentlerin toplumsal yapıları kavramak açısından önemli olduğu düşüncesinin feodalizmden kapitalizmle geçişle birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Nüfusun artması, üretim tarzının değişmesi, kırdan göçlerin artmasıyla birlikte birçok düşünür yeni sistemi açıklamaya yönelmiştir. Bu bağlamda kent; kapitalist üretim güçlerinin yansıması olan toplumsal ilişkilerin açıklanması ve öngörülerde bulunulmasını sağlayabildiği oranda ele alınmış ve incelenmiştir (Pınarcıoğlu, Kanbak ve Şiriner, 2010: 72). Böylelikle kent, sosyal bilimler çalışmaları içinde kendine bir yer edinmiştir.

Kıta Avrupası'nda, kentleşmenin beraberinde getirdiği toplumsal sorunları gündeme getiren klasik kent kuramcılarında Georg Simmel metropol kentlerinin özelliklerini aktarırken kente özgü yaşam tarzını çok net şekilde açıklamıştır. Kenti toplumsal bir inşa ve yaşam biçimi olarak algılayan Simmel'e (2009: 321) göre kentin kendine özgü bir yaşam biçimi, kentli olmanın da getirdiği bazı özellikler vardır. İlişkilerin anonimleştiği; mesafeli etkileşimlerin gündelik hayatın büyük bir kısmını belirlediği metropolde, insanlar arası ilişkileri bir kayıtsızlık tavrı ya da ihtiyatlı olma hali belirler. Metropolün gerektirdiği sayısız etkileşim içinde kişinin ayakta kalabilmesi için gerekli olan sadece kendini düşünme, bireyselleşme hali kent kültüründen kaynaklanır ve cemaat kültürüne alışık kırsala soğuk gözükür (Al-Rebholz, 2017: 142). Dolayısıyla kentliliğin, apartmanda yaşama kültürünün ve komşu olmanın birtakım kendiliğinden oluşan içselleştirilmiş kuralları vardır.

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra çoğu kent bilimci mekân kavramını hem toplum tarafından oluşturulan ve dönüştürülen hem de toplumu dönüştüren yapay çevre olarak kabul etmeye başlamıştır. Harvey (1985: xi), bu anlamda kentin "sadece coğrafyacılar bırakılmayacak kadar önemli bir oluşum" olduğunu belirtir. Mekân bir fiziksel üretim nesnesidir; somut olarak üretilen, kullanılan, tüketilen bir nesnedir. Kuşkusuz aynı zamanda da toplumsal olayların içinde geçtiği sosyal bir olgudur. Harvey'e (2006: 287) göre mekân ontolojik bir kategori değildir; hem insanı biçimlendiren hem de insan tarafından biçimlendirilen toplumsal bir boyuta sahiptir. Harvey, hiçbir mekân politikasının toplumsal ilişkilerden bağımsız olmayacağını savunur. Dolayısıyla mekânsal biçimleri, cansız nesnelere değil, toplumsal süreçlerle bütünleşmiş olarak görmek gerekir. Aynı şekilde bu görüşün önemli savunucularından Castells (1977: 126); toplumsal yapının bir ifadesi olarak mekânı analiz etmenin onun ekonomik, politik ve ideolojik sistemin unsurları ve bunların kombinasyonları etrafında olması gerektiğini belirtir. Lefebvre (2009); bunlara ek olarak mekânsal pratiklerin altında işleyen iktidarın varlığına dikkat çeker. "Mekân politiktir" demektedir (Lefebvre, 2009: 170-171). Yani mekân politikadan ya da ideolojiden uzaklaştırılmış bir nesne değildir daima politik ve stratejik olmuştur. Bu nedenle de mekân, sosyo-ekonomik ve siyasal çatışmaların bir alanı haline gelmiştir (Tümtaş, 2012: 10). Bu mekânı değiştirme, biçimlendirme güç ilişkilerine de bağlıdır. Enformel ilişkiler mekâna yansır, mekânı biçimlendirir.

Kent Kuramları Bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar

19. yüzyıl ile kıyaslandığında günümüzde kentlere olan göç hareketi ve kentleşme artarak devam eden bir gerçekliktir. İlk olarak sanayi devrimin getirmiş olduğu etkiler ile ekonomik kaygıların başını çektiği nedenlerle kırsaldan kente doğru başlayan göç hareketi, zaman içerisinde küreselleşmenin de etkisi ile farklı boyutlara ulaşmıştır. Kentlerin büyümesinde başat olarak ekonomik nedenlerle gerçekleşen göç hareketi ise günümüzde ekonomik nedenlerini hala barındırıyor olsa da bu nedenlere ek birçok siyasi gelişme de göçün mahiyetini değiştirmiştir (Castles ve Miller, 1998). Baskıcı rejimler, iç savaşlar, can güvenliği kaygısı gibi nedenlerle kitlelerin göç etmesine neden olan dünyadaki siyasal gelişmeler kentleşme olgusunun önemini daha da artırmıştır. Suriye'den ülkemize gerçekleşen göç hareketi ise bunun en tipik örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacıların göç etmelerinin altında ekonomik nedenler büyük bir önem taşıyor olsa da yaşadıkları yerleri terk ederek ülkemize gelen Suriyeli sığınmacıların göç etmelerinin altında yatan ana neden daha güvenli bir yaşam arzusudur. Kendi ülkelerinde yaşanan iç çatışmalar nedeniyle can güvenliği kaygısı yaşayan Suriyeli sığınmacılar ülkelerini terk ederek daha güvende olacaklarını düşündükleri ülkelere göç etmeye başlamışlardır. Türkiye ise bu ülkelerin başında gelmektedir. Gerek coğrafi yakınlığı gerekse kültürel benzerlikler Türkiye'yi Suriyeli sığınmacılar için daha cazip bir hale getirmiştir (Karasu, 2018b).

Temelinde ekonomik nedenlerin yattığı kentlerdeki nüfus artışı özellikle kırsal kesimden şehirlere olan göçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir olgudur. Tarımın sanayileşmesi ve makineleşmenin artması ile artan verimlilik, özellikle kırsalda yaşayan nüfusun ana geçim kaynağı olan tarımda verimliliğin artmasına ve insan gücüne olan ihtiyacı azaltmış ve kırsaldan kente doğru bir göç akımı başlamıştır. Buna ek olarak Adna Ferrin Weber'in (1899) de belirttiği gibi sanayi sektöründeki ücretlerin cazibesi diğer iş olanakları insanların kırsaldan kentlere doğru bir göç hareketini hızlandırmıştır. Weber kentsel büyümenin toplumsal nedenleri üzerinde özellikle durmuş ve bu nedenleri kentlerin sunduğu bazı avantajlara dayandırmıştır. Kentlerde bulunan eğitim, eğlence, yaşam standardı, entelektüel kuruluşlar gibi olanakların kentlere olan nüfus hareketinin nedenleri olarak gösteren Weber, aynı zamanda kent yaşamına dair bilginin yayılmasının da bu hareketi etkilediğini belirtmiştir. Weber'in 1899'da kaleme aldığı kentleşmenin toplumsal nedenleri günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır. Gerek ülkeler içerisinde meydana gelen iç göç hareketleri gerekse farklı siyasal gelişmeler sebebiyle ortaya çıkan uluslararası göç hareketleri, ekonomik nedenlere ek olarak kentlerin sunduğu eğitim fırsatları, yüksek yaşam standardı, sağlık hizmetleri, eğlence gibi olanakların da etkisi ile devam etmektedir. Bu anlamda Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacıların neredeyse tamamının kentlerde yaşıyor olmasının sebepleri arasında Weber'in de belirttiği gibi kentlerin sunduğu farklı fırsatlar oldukça etkili olmaktadır. Geçici barınma merkezlerinde ulaşamadıkları ya da yeterli olmayan eğitim ve sağlık hizmetleri imkânları, kentlerin

Mehmet Onur ÖZER & Eylem BEYAZIT

sunduğu sosyal hayat vb. gibi olanaklar Suriyeli sığınmacıların büyük çoğunluğunun kentlerde yaşamayı tercih etmesinin sebepleri arasında yer almaktadır. Ayrıca Weber'in de belirttiği üzere kente dair bilginin yayılması Suriyeli sığınmacıların kentlerde yaşamayı tercih etmelerinin bir diğer sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitle iletişim araçlarının geldiği nokta ve sosyal medyanın artık herkes tarafından kullanılıyor olması kentlerle ilgili bilginin kendilerine yeni bir yaşam alanı bulmaya çalışan Suriyeli sığınmacılar arasında kolayca yayılabilmesine olanak sağlamıştır. Bu bağlamda kentlerdeki yaşamı ve olanakları görmeleri oldukça kolay olan sığınmacılar, kendilerine kuracakları yeni bir hayat için önceden bilgi sahibi oldukları kentleri tercih etmektedirler.

Kentlerin büyümesi ve yaşanan nüfus hareketleri ile akademik olarak kentleri açıklamaya yönelik çalışmalarda artmıştır. Özellikle kentleri ve kentleşmeyi açıklayan teoriler 19. yüzyılın sonlarında yapılan çalışmaların da etkisi ile artmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde artan sanayileşme ile birlikte oluşan sanayi kentleri ve bu kentlerde artan nüfus, kentleşme çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu çalışmaların en önemlileri ise 20. yüzyılın başlarında Chicago Üniversitesi'nde gerçekleşen sosyolojik çalışmalardır. Chicago Okulu ekolu olarak da bilinen ve öncülerini Robert E. Park, Ernest W. Burgess ve Roderick D. McKenzie'nin (1925) çektiği "ekolojik teori" bu çalışmalar sonucunda doğmuştur.

Kenti medeni insanın doğal yaşam alanı olarak tanımlayan Park (1925), kenti sadece bir insan topluluğunun ve caddelerin, ışıkların ve ulaşım gibi sosyal olanakların olduğu fiziksel bir yapı olarak değil, aynı zamanda mahkemeler, okullar, hastaneler, polis kuvveti gibi yönetsel araçların bulunduğu bir yapı olarak tanımlar. Sadece fiziksel bir mekanizma olmayan kent, aynı zamanda kendisine ait örf ve adetleri olan ve insan doğasının bir ürünü olarak ortaya çıkmış bir yapıdır. Kentler kendisini oluşturan sakinlerinin niteliklerini yansıtan bir öğedir. Sadece coğrafi ve ekolojik bir birim olmayan kentler, aynı zamanda iktisadi bir kuruluştur. Kentlerin iktisadi yapılanması ise iş gücündeki uzmanlaşma üzerine kurulmuştur (Park vd., 1925).

Burgess (1925: 47), kentlerdeki büyümenin işletmelerin ve hafif imalathanelerin bulunduğu iş ve ticaret merkezi olan şehir merkezinden dışarıya doğru gerçekleştiğini söyler. Burgess'in merkezden dışarıya doğru genişleyen halkalar şeklinde geliştirdiği kent kuramı ABD'nin önemli sanayi kentlerinden birisi olan Chicago kenti baz alınarak geliştirilmiş bir kuramdır. Hafif imalathanelerin ve işletmelerin merkezi çevrelediği bu bölge aynı zamanda bir geçiş bölgesidir. Üçüncü bölgede iş ve ticaretin bulunduğu ikinci bölgede çalışan işçiler yaşar. Bu işçiler kentleşmenin ortaya çıkardığı bozulmadan kaçanlar ile ticaretin merkezine kolay ulaşımı seçen işçilerden oluşan bir halkadır. Bu alanın dışında ise yüksek sınıf yaşam alanlarının olduğu ve çoğunlukla ailelerin yaşadığı yaşam alanları bulunur. En son halkayı ise gelir düzeyi düşük insanların yaşadığı banliyöler oluşturur Burgess (1925: 50-53). Kentin fiziksel olarak büyümesini tanımlayan Burgess, kentsel büyümeyi insan metabolizmasının yapıcı (anabolik) ve yıkıcı (katabolik) sürecine

Kent Kuramları Bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar

benzeterek bireylerin kent yaşamına nasıl dâhil olduğunun ve nasıl kent toplumunun organik bir parçası haline geldiğinin açıklamasını yapmaya çalışır. Kentlere dışarıdan göç ederek gelen bireylerin daha önce sahip oldukları alışkanlıklarını ve geleneklerini geride bırakarak yeni kent hayatına dâhil olurlar. Yıkım süreci olarak algılanabilecek olan bu süreç içerisinde bireyler zihinsel bir çatışma ve kişilik kayıplarıyla birlikte alışkın oldukları davranış biçimlerini ve değerlerini terk ederler. Bu değişiklik er ya da geç bu bireylere özgürlük hissiyatı ile yeni hedefler de verir. Kentleşmenin bu sürecinde bireyler ve gruplar meslekleri ve ikamet ettikleri yerlere göre yeniden sınıflandırılırlar. Bunun sonucunda ise hafif işletmelerin ve işyerlerinin bulunduğu merkezin hemen dışında bozulmaya uğramış ve “gecekondu” semtleri olarak adlandırılan bölgeler oluşur. Bu bölgeler yoksulluğun, hastalığın, suçun ve kötü alışkanlıkların olduğu bozulmuş bölgelerdir. Burgess (1925: 56) bu bölgelerde yaşayan bireyleri “arada kalmış kayıp ruhlar” (the purgatory of lost souls) olarak tanımlar. Kentlerde Suriyeli sığınmacıların yoğunlukla yaşadıkları mahalleler genellikle Burgess’in tanımladığı ve işsizliğin, suçun ve hastalığın merkezi olan yerlerdir. Genellikle bir arada yaşama eğilimi gösteren Suriyeli sığınmacılar, büyük çoğunluğunu Suriyelilerin oluşturduğu mahalleler ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Birçoğunun vasıfsız işlerde oldukça düşük ücretlerle çalıştığı Suriyeliler kentlerde şehir merkezlerini çevreleyen halka içerisinde gecekondu mahallelerinde yaşama eğilimi göstermektedirler. Can güvenliği endişesi ile ülkelerini terk eden Suriyeli sığınmacılar Burgess’in tanımladığı gibi kentlerde yaşamaya başladıktan sonra geldikleri yerlerdeki alışkanlıklarını ve geleneklerini geride bırakarak kent yaşamına ayak uydurmaya çalışmaktadırlar. Bu süreç içerisinde kendilerine yeni hedefler belirleyen Suriyeli sığınmacılar kentlerdeki yaşama ayak uydurma ve uyum noktasında büyük sorunlar yaşamaktadırlar. Farklı bir dili konuşan, farklı bir kültüre sahip olan yeni bir toplum içerisinde Burgess’in tanımladığı gibi “arada kalmış ruhlar” olarak yeni hayatlarına uyum sağlamaya çalışan Suriyeli sığınmacılar yasal düzenlemelerin yetersizliği nedeniyle başlarına ne geleceğini kestiremeden yaşamlarını sürdürmektedirler (Toğral Koca, 2016; Erdoğan, 2019; Şentürk, 2020).

Önemli kent kuramcılarında birisi olan David Harvey (2012) *Asi Şehirler (Rebel Cities)* adlı kitabında Robert Park’ın kentin doğuşu ile ilgili düşüncelerine atıf yaparak kendisinin “Şehir Hakkı” olarak tanımlayabileceğimiz fikrini açıklamaktadır. Park (aktaran Harvey, 2012: 3-4), “insanoğlunun inşa ettiği şehir aslında içinde yaşadığı dünyadır ve bu şehri inşa ederken dolaylı olarak ve farkında olmadan insan kendisini de yeniden inşa etmiştir” demektedir. Burgess’in kentlere gerçekleşen göç hareketleri sonrası kent yaşamına ayak uydurmaya çalışan bireyin kent yaşamına dâhil oluş ve kenti şekillendiren süreç ile yakından ilgili olan bu düşünce, Harvey’in geliştirdiği şehir hakkı kavramının temelini oluşturur. Harvey (2012: 4), eğer Park haklı ise, nasıl bir kent istiyoruz sorusunun, nasıl insanlar olmak istiyoruz, ne tür sosyal ilişkiler geliştiriyoruz, doğa ile nasıl

bir ilişkiye değer veriyoruz, ne tür bir hayat tarzını arzuluyoruz, hangi estetik değerlere sahibiz sorularından ayrı bir şekilde düşünölemeyeceğini söyler ve bu yüzden şehir hakkının bireylerin ya da grupların kentlerin bünyesinde barındırdığı kaynaklara erişiminden çok daha ötede, şehirleri arzuladığımız gibi değıştirme hakkı olduğunu anlatır. Şehir hakkı bireysel bir hak olmayıp, kolektif bir hak olarak karşımıza çıkar.

Kentleşme ile ilgili kuramlardan da anlaşılacağı gibi kentin ekonomik, siyasal ve toplumsal oluşumunda kentlerde yaşayan nüfusun niteliği oldukça önemlidir. Kentlere kitleler halinde göç eden toplulukların kentin yeniden şekillenmesine olan etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu noktada bu kitlelerin nasıl bir gelenekten geldikleri, daha önce ne tür bir yaşam tarzına sahip oldukları, örf ve adetleri, konuştukları dil, inandıkları dini inanç gibi nitelikleri yerleştikleri kentin toplumsal, siyasal ve ekonomik yapısında sebep olacakları değışikliklerle yakından ilgilidir. Bu bağlamda kentleşmenin, kentlerde yaşamaya başlayan nüfusun maddi imkânsızlıklarından ve beklentilerine karşılık verememekten kaynaklanan bir ezikliğe, kişisel ve toplumsal bozulmalara, siyasal radikalleşmeye ve yıkıcı davranışlara yol açtığı varsayılmaktadır. Buna ise artan nüfus hareketlerinin gereksinimlerinin karşılanamaması sebep olmaktadır (Keleş, 2012). Bu noktada günümüz göç hareketlerinin kentlerde oluşturduğu gereksinimleri düşündüğümüzde yerel yönetimlerin sorumlu olduğu mıntıka içerisinde yaşayan göçmen nüfusun ihtiyaçlarını ne derecede karşılayabildiği oldukça büyük önem arz etmektedir. Keleş'in aktardığı, Karl Marx ve Emily Durkheim'in üstünde durduğu göreceli ya da duyulan bir yoksunluğun toplum içerisinde bir yabancılaşmayı ve tepkisel davranışları güçlendireceği varsayımı (Keleş, 2012), günümüz kentlerine kitlesel olarak göç eden toplulukların eğilim göstereceği türden bir davranış olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de kentlerde yaşayan Suriyeli sığınmacıların durumu Harvey'in bahsettiği şehir hakkı ve bahsi geçen göreceli yoksunluğun tam olarak tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Oldukça büyük sayılarda kentlerde yaşayan Suriyeli sığınmacıların kent yaşamına sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel olarak birçok etkiyi de beraberlerinde getirdikleri yadsınamaz bir gerçekliktir. Farklı bir dili konuşan, farklı bir kültürden gelen Suriyeli sığınmacılar yeni yaşamlarına ayak uydurmada birçok sorun yaşamaktadırlar (Danış, 2017; Güneş ve Beyazıt, 2017; Beyazıt, 2019a). Maddi imkânsızlıklar içerisinde yaşamlarını sürdürmeye çalışan bu insanların beklentilerini karşılayamamaları bahsi geçen kişisel ezikliklere ve radikalleşmelere neden olacak bir davranışa girişmelerine neden olabilecek bir gerçekliktir. Ülkemizde Suriyeli sığınmacıların topluma uyumu noktasında yapılan çalışmaların yetersizliği göz önünde bulundurulduğunda bu durum yakın gelecekte kentler için büyük bir tehlike arz etmektedir (Akar ve Erdoğan, 2018). Sayıları her geçen gün artan Suriyeli sığınmacıların yakın bir gelecekte siyasi bir faktör olmaları kaçınılmazdır. Sayıları 3,6 milyonu geçen bu insanların kentlerde beklediklerini bulamamaları, ayrıştırılmışlık hissiyatına kapılmaları toplum içerisinde çatışmalara yol açabilir (Aras ve Şahin Mencütek, 2015; Özdemir, 2017; Karasu, 2018a). Özellikle göç

Kent Kuramları Bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar

politikalarının ulusal ve yerel siyasete malzeme edilmesiyle birlikte Türk toplumu içerisinde Suriyeli sığınmacılara karşı oluşan tepki bu durumu daha da tehlikeli bir boyuta getirmektedir (Devran ve Özcan, 2016; İçduygu ve Şimşek, 2016).

20. yüzyılda sanayileşmeye ek olarak farklı nedenlerle artan uluslararası göç hareketleri kentleşme ile gelen sorunlara ve kentleşme olgusuna farklı bir boyut getirmiştir. Burgess'in (1925) ticaret ve işletmelerin merkezi olan ilk halkasının hemen dışında oluşan ve hastalığın, yoksulluğun, kötü alışkanlıkların ve suçun merkezi olan gecekondu bölgelerinde farklı kültürlerden gelen ve bir arada yaşama eğilimi gösteren toplulukların oluşturduğu mahalleler ortaya çıkmaya başlamıştır. Dünyanın en önemli metropollerinden birisi olan New York kentinde oluşan Çin Mahallesi (China Town), İtalyan Mahallesi (Little Italy) gibi mahallelerin oluşması ve bu mahallelerde yaşayan toplulukların kendilerini kentin geri kalan kısmından izole ettikleri görülmüştür (Park vd., 1925). Siyasal nedenlere ek olarak ekonomik nedenlerle farklı ülkelere göç eden topluluklar genellikle gittikleri ülkelerde kendi soydaşları ile bir arada yaşama eğilimi göstermişlerdir. Bunun en büyük örneklerinden bir tanesi ise 1960'lı yıllarda Almanya'ya göç eden Türk işçilerin ve ailelerinin oluşturdukları Türk mahalleleri olarak gösterilebilir. Tamamen yabancı oldukları bir kültüre ve kent yapısına yerleşen Türk işçiler, kendilerine oluşturdukları güvenli bölgelerde bir arada yaşama eğilimi göstermiş ve bunun sonucu olarak da toplumsal olarak göç ettikleri kente uyum sağlamaları ve topluma uyum sağlamaları büyük bir sorunsal haline gelmiştir. Almanya'ya ilk göç eden işçilerin aileleri ve Almanya'da dünyaya gelen çocukları ise toplumsal anlamda bir arada kalmışlık hissi ile yetişmiş ve bu durum kentleşmenin bir sonucu olarak toplumsal sorunlara neden olmuştur (Verdugo ve Mueller, 2008; Population Council, 2016).

Ülkemize 2011 yılından bu yana göç eden Suriyeli sığınmacılar daha önce de belirtildiği üzere büyük oranda kentlerde yaşamaktadırlar. Diğer örneklerde olduğu gibi Suriyeli sığınmacılar da yaşadıkları kentlerde kendi habitatlarını oluşturmuş ve özellikle büyük kentlerde Suriyeli mahalleleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Sosyal hayata uyum noktasında oldukça büyük sıkıntılar yaşayan sığınmacıların kentlerde bir arada yaşama eğilimleri bu durumu daha da sorunlu bir hale getirmektedir. Türkçe konuşamayan, Türk kültür ve geleneklerini bilmeyen ve öğrenemeyen Suriyeli sığınmacılar, muhtemel toplumsal bir çatışmanın temellerini atmaktadırlar (Erten vd., 2018; Beyazıt, 2019b). Yerleştikleri kentlerde iskân, istihdam, eğitim ve güvenlik alanlarında oldukça ciddi sorunlar oluşturan Suriyeli sığınmacılar, Türkiye'nin kentleşme politikalarını derinden etkileyen gelişmelere neden olmuşlardır. Artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak adına bahsi geçen alanlarda gerek mevzuatta gerekse uygulamada önemli düzenlemelere ve değişikliklere gidilmiştir. Gerek toplumsal gerek ekonomik gerekse siyasal olarak kentlerde yarattıkları etki düşünüldüğünde, Türkiye kentleşme politikaları anlamında yeni bir döneme girmektedir.

Sonuç

2011 yılında başlayan ve hala bir çözüm bulunamayan Suriye'deki iç savaş, Ortadoğu coğrafyasını siyasi olarak birçok farklı yönden etkilemiştir. Gerek ortaya çıkardığı güvenlik tehditleri gerekse iç savaşın bir sonucu olarak ortaya çıkan göç hareketleri özellikle Suriye'ye sınır komşusu olan ülkeleri yakından etkilemiş, siyasi, askeri, hukuki ve toplumsal önlemler almayı gerektiren düzenlemelerin yapılmasına neden olmuştur. Bölgede bu olaylardan en çok etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Toprakları içerisinde barındırdığı 3,6 milyondan fazla Suriyeli sığınmacı ve sınır hattında oluşan güvenlik endişeleri nedeniyle Türkiye bu durumun kontrolünü sağlayabilmek adına birçok düzenleme yapmış ve sayısız önlem almıştır.

Türkiye, dünyada en çok sığınmacıyı barındıran ülkedir. Özellikle sınırları içerisinde barındırdığı Suriyeli sığınmacılar, birçok açıdan farklı etkiler oluşturmuşlardır. %98'inin kentlerde yaşadığı Suriyeli sığınmacılar, kentleşme anlamında önemli etkilere sebep olan bir gerçeklik haline gelmişlerdir. Bu noktada kentleşme sürecinde önemli faktörler olan iskân, istihdam, güvenlik ve eğitim alanlarına önemli etkileri olan Suriyeli sığınmacılar, bu alanlarda farklı düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılmışlardır.

Türkiye'de ikamet eden Suriyeli sığınmacıların ülkemizde kalma eğiliminde oldukları ortadadır. Suriye'nin geçtiğimiz dokuz yıl içerisinde maruz kaldığı yıkım göz önünde bulundurulduğunda, alt yapısı olmayan, en temel ihtiyaçların karşılanmasında bile büyük zorlukların yaşandığı bir ülkeye geri dönüşün çok da muhtemel olmadığı görünmektedir. Türkiye bu durumu göz önünde bulundurarak hareket etmeli ve sınırları içerisinde yaşayan Suriyeli sığınmacıların geri gidecekleri ya da gönderilecekleri üzerine politikalar belirlemek yerine göç hareketlerinin kontrolünde kent temelli uyum politikaları üzerine yoğunlaşmalıdır.

Kaynakça

- Akar, S. ve Erdoğan, M. M. (2018). Syrian refugees in Turkey and integration problem ahead. *Journal of International Migration and Integration*, 20(3), 925-940.
- Al-Rebholz, A. (2017). Kent kuramları: klasikler ve çağdaşlar. M. Talas ve E. Yiğit (Eds.), *Kent Sosyolojisi* (ss. 135-164), İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Aras, N. E. G. ve Şahin Mencütek, Z. (2015). The international migration and foreign policy nexus: the case of Syrian refugee crisis and Turkey. *Migration Letters*. 12(3), 193-208.
- Beyazıt, E. (2019a). Migration and urban space: the distribution of Syrian asylum seekers in the space. Ed. U. Bingöl (Ed.). *Immigration Policy Studies-Theoretical and Empirical Migration Researches* (pp. 183-201), Berlin: Peter Lang.

Kent Kuramları Bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar

- Beyazıt, E. (2019b). Hatay kent kimliği. Ankara: Detay Yayınları.
- Burgess, E. W. (1925), The growth of the city an introduction to a research project. R.E. Park, E.W. Burgess and R.D. McKenzie (Eds.), The City-Suggestions for Investigation of Human Behaviour in the Urban Environment (pp. 47-62), The University of Chicago Press.
- Castells, M. (1977). The urban questions. London: Edward Arnold.
- Castles, S. ve Miller, M.J. (1998), The age of migration-international population movements in the modern World. New York: Guilford Press.
- Cengiz, D. (2015). Zorunlu göçün mekânsal etkileri ve yerel halkın algısı-Kilis örneği. Turkish Studies, 10(2), 101-122.
- Danış, D. (2017). Şehir hepimizin-didem danış ile kentte göç mekânları üzerine söyleşi. <http://medyascope.tv/2017/09/18/sehir-hepimizin-38-didem-danis-ile-kentte-goc-mekanlari-uzerine-soylesi/> (Erişim Tarihi: 15.03.2018)
- Devran, Y. ve Özcan, Ö.F. (2016). Söylemlerin dilinden Suriye sorunu. Marmara İletişim Dergisi (25), 35-52.
- Directorate General of Migration Management (2020). Geçici koruma güncel veriler-istatistikler. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 28.08.2020)
- Erdoğan, M. M. (2019). Türkiye'deki Suriyeli mülteciler. Ankara: Konrad Adenauer Stiftung Derneği. <https://www.kas.de/documents/283907/7339115/T%C3%BCrkiye%27deki+Sur+iyeliler.pdf/af9d37-7035-f37c-4982-c4b18f9b9c8e?version=1.0&t=1571303334464> (Erişim Tarihi: 01.07.2020)
- Erten, R. (2015). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu hakkında genel bir değerlendirme. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 19(1), 3-52.
- Erten, S., Güneş, M. ve Beyazıt, E. (2018). Bir göç kapısı Reyhanlı-göçün etkileri üzerine bir araştırma. A. Ertuğrul ve M.E. Uludağ (Eds.), I. Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi Bildirileri (ss. 543-558), , Düzce: Düzce Üniversitesi Yayınları.
- Ferris, E. ve Kirişçi, K. (2016). The consequences of chaos: Syria's humanitarian crisis and the failure to protect. Washington: Brookings Institution Press.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2020). Geçici koruma güncel veriler-istatistikler. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 28.08.2020)
- Güneş, M. ve Beyazıt, E. (2017). Uluslararası göçün kent kimliğine etkileri. MECAS II. Conference Proceedings (ss. 462-471), Sarajevo: Dobra Knjiga.

Mehmet Onur ÖZER & Eylem BEYAZIT

- Hammar, T., Brochmann, G., Tamas, K. ve Faist, T. (1997). *International migration immobility and development: multidisciplinary perspectives*. London: Bloomsbury Academic.
- Harvey, D. (1985). *The urbanization of capital*. Oxford: Basil Blackwell.
- Harvey, D. (2006). *Sosyal adalet ve şehir*. (Çev. M. Moralı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Rebel cities-from the right to the city to the urban revolution*. London: Verso.
- Huot, J. L, Thalmann, J. P. ve Valbelle, D. (2000). *Kentlerin doğuşu* (Çev. A. B. Girgin). Ankara: İmge Kitabevi.
- İçduygu, A. ve Şimşek, D. (2016). Syrian refugees in Turkey: towards integration policies. *Turkish Policy Quarterly*, 15(3), 59-69.
- Karasu, M. A. (2018a). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların kentlerde neden oldukları güvenlik riskleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(2), 51-73.
- Karasu, M. A. (2018b), Türkiye'ye yönelik dış göçler-Suriyeli sığınmacı göçü ve etkileri. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 14(1), 21-41.
- Keleş, R. (2012). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Lefebvre, H. (2009). *Dialectical materialism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Özdemir, E. (2017). Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki algıları. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(1), 115-136.
- Park, R. E., Burgess, E. W. ve McKenzie, R. D. (Ed) (1925). *The city-suggestions for investigation of human behavior in the urban environment*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Petersen, W. (1958). A general typology of migration. *American Sociological Review*, 23(3), 256-266.
- Pınarcıoğlu, N. Ş., Kanbak, A. ve Şiriner, M. (2010). Kent kuramları. Ö. Uğurlu, N. Pınarcıoğlu, A. Kanbak ve M. Şiriner (Eds.), *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları* (ss. 71-102), İstanbul: Örgün Yayınları.
- Population Council (2006). On integrating immigrants in Germany. *Population and Development Review*, 32(3), 597-599. <http://www.jstor.org/stable/20058915> (Erişim Tarihi: 01.08.2020)
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Şentürk, C. (2020). Türkiye şehirlerinde Suriyeli göçmenler. Türkiye ve Uyum Araştırmaları Merkezi Vakfı ZFTI-Policy Paper 8, <https://cdn.website->

Kent Kuramları Bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar

editor.net/09fe2713f5da44ff99ead273b339f17d/files/uploaded/TR-PolicyPaper_8_Syrische_Migration.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.2020)

- Toğral Koca, B. (2016). Syrian refugees in Turkey: from “guests” to “enemy”?. *New Perspectives on Turkey*, 54(2016), 55–75.
- Tümtaş, S. (2012). *Kent, mekân ve ayrışma*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- UN Operational Portal (2020). Refugee situations. <https://data2.unhcr.org/en/situations> (Erişim Tarihi: 01.07.2020)
- UNHCR (2020). Türkiye'deki mülteci ve sığınmacılar. <https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar> (Erişim Tarihi: 01.07.2020)
- Verdugo, R. R. ve Mueller, C. (2008). Education, social embeddedness, and the integration of the Turkish community in Germany: An analysis of homeland identity. *European Education*, 40(4), 3-22.
- Weber, A. F. (1899). *The growth of cities in the nineteenth century*. New York: McMillian.
- Wei, M. (2019). Turkish foreign policy towards the syrian crisis: dynamics of transformation. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 13(3), 462-477.
- Whitehead, L. (2015). On the 'Arab Spring': democratization and related political seasons. L. Sadiki (Ed.), *Routledge Handbook of the Arab Spring* (ss. 17-28), Taylor & Francis Books.
- World Bank Report (2015). *Turkey's response to the syrian refugee crisis and the road ahead*. New York: The World Bank.

Extended Abstract

The economic, social and political transformations experienced in different regions of the world in recent years have brought about many different effects. The phenomena of urbanization and migration are perhaps the most important consequences of these transformations and are interrelated. Cities face dynamics of change and urban problems, especially as a result of the phenomenon of migration (Keleş, 2012), is a reality that occupies the governments' agenda due to different events in the world.

Migration, whether at the domestic level or transcending international borders, is a process that usually ends in cities. In the 18th century, the population movements that took place from the countryside to the cities as a result of the Industrial Revolution caused the formation of modern migration movements and deeply affected the

Mehmet Onur ÖZER & Eylem BEYAZIT

economic, political, social and cultural structure of cities (Petersen, 1958). Today, most refugees in different parts of the world live in cities, meaning that immigration is an issue that needs to be examined on a city basis. Hence, migration and urban theories have essential importance in order to understand this transformation of the cities. Turkey has been experiencing a similar transformation due to the arrival of millions of Syrian refugees since 2011. Considering that 98% of Syrian refugees within its borders live in cities, the reflection of this situation on the cities is very important (Erdoğan, 2019).

In this study, the main objective is to analyze the settlement process of Syrian refugees in Turkey based on major urbanization theories. From the theories of the emergence of cities to the present, cities have been constantly changing and transforming as a product of the socioeconomic structures in which they were developed. The study discusses the direction of change and transformation and attempts to solve the integration problem by critiquing the system. It is not very clear which conceptual discussions in migration should be taken into consideration to discuss the migration issue in Turkey, which has been facing an unprecedented migration movement. It can be underlined that the prominent urban theorists in the field view the event from the framework of political economy. Turkey has become a social laboratory for urban theorists; in this study, we sketch a general framework for this urban social laboratory and analyze the meanings of major theorists' approaches for Turkey.

Turkey now harbours the largest number of refugees in the world, with over 3.6 million Syrians registered under temporary protection status. According to the Turkish Directorate General of Migration Management, only 60,695 of them now live in camps while the rest of them live in the cities of Turkey, particularly in major cities such as Istanbul, Gaziantep, Izmir, and Bursa (Directorate General of Migration Management, 2020). Since there are limited opportunities in the towns of provinces bordering Syria or around the temporary protection centres, the majority of Syrians have moved to Turkey's major urban centres to find jobs and make a living for their families. It is possible to run into Syrian refugees in every city of Turkey, however. There are many different factors which cause them to prefer living in the cities, including economic as well as social concerns. The cities offer more opportunities for education, healthcare services, housing, entertainment, etc., compared to rural areas, all of which increase the tendency for Syrians to live in cities (Şentürk, 2020).

Turkish cities have been facing numerous challenges regarding this unpredicted and unprecedented population flow from a bordering country. Even though Turkey has taken numerous actions including changing legislation, founding new institutions, and implementing social and cultural programs in order to control the impacts of Syrian refugee flow, there are still many more precautions needed to be taken. Considering the high number of Syrian refugees living in Turkish cities, this population change not only

Kent Kuramları Bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar

has an impact on urbanization as a population movement, but also it has also caused important social, political, and economic changes in the cities. Therefore, not only urban theories but also migration theories have essential importance to understand the impacts of this population flow into Turkish cities.

It is clear that majority of the Syrian refugees intend to stay in Turkey. Considering that their homes, schools and the infrastructure of their cities have been largely destroyed after 9 years of civil war, Turkish cities should develop policies based on the assumption that most Syrians will stay in Turkey. Since majority of Syrian refugees live in urban areas, the migration policy must be shaped based on integration rather than seeing Syrian refugees as temporary guests.

KONTEYNER TERMİNAL STOK YÖNETİMİNDE ABC ANALİZİ VE BULANIK SINIFLANDIRMA

Elifcan DURSUN

Mersin Üniversitesi, İktisadi-İdari Bilimler Fakültesi, elifcandursun@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-5473-3363

Ender GÜRGEN

Mersin Üniversitesi, İktisadi-İdari Bilimler Fakültesi, endergurgen@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-1654-3005

Makale Geliş Tarihi: 25.03.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 21.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Dursun, E. & Gürgen, E. (2020). Konteyner terminal stok yönetiminde abc analizi ve bulanık sınıflandırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (46), 563-583

Öz

Günümüzde artan rekabetle birlikte gittikçe önem kazanan kavramlardan biri de stok yönetimidir. Dengeli bir stok yönetimi işletmelerin, maliyetlerini azaltırken müşteri tatminini sağlamaları için önem arz etmektedir. İşletmelerin dengeli bir stok yönetimi uygulayabilmeleri için öncelikle stokta bulunması gereken hammadde veya yedek parçalarını sınıflandırmaları gerekmektedir. ABC analizi bu sınıflandırma yöntemlerinden biridir. ABC analizi parçanın parasal envanter değerini göz önünde bulundurarak sınıflandırma yapmaktadır. Ancak özellikle yoğun makine, teçhizat kullanımı gerçekleştirilen ve hizmet üretimi yapılan işletmelerde yalnızca envanter değerine göre sınıflandırma yapmak stok yönetimini yetersiz kılabilir. Bulanık sınıflandırma ile stokta bulundurulacak parçaların sınıflandırılmasına envanter değerinin yanı sıra etki eden diğer kriterler de dahil edilebilmektedir. Çalışmada örnek bir konteyner terminalinde kullanılan ekipmanlara ait yedek parçaların ve malzemelerin stok yönetimi incelenmektedir. Parça ve malzemeler, öncelikli olarak envanter değerlerine göre ABC Analizi ile sınıflandırılmış, ardından çeşitli kriterler çalışmaya dahil edilerek bulanık sınıflandırma ile yeniden sınıflandırılmıştır. Çalışmanın sonunda ABC Analizi ve bulanık sınıflandırmaya göre sonuçlar karşılaştırılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Envanter, Envanter Yönetimi, ABC Analizi, Bulanık Sınıflandırma, Konteyner Terminal.*

ABC ANALYSIS AND FUZZY CLASSIFICATION IN CONTAINER TERMINAL INVENTORY MANAGEMENT

Abstract

Nowadays, inventory management is one of the concepts that gains importance with the increasing competition. A balanced inventory management is important for ensuring customer satisfaction as well as reducing inventory costs. In order to implement a balanced inventory management, enterprises should primarily classify the stock keeping units. ABC analysis is the classification of items according to their inventory monetary value. However, classifying the items based on only their monetary value can make inventory management insufficient particularly for the enterprises which use intensive machinery, equipment and produce service. As well as items' inventory monetary value, other criteria affecting inventory may also be included to the classification by fuzzy classification method. The study has analysed the inventory management of the equipment's spare parts and materials in a sample container terminal. Spare parts and materials are firstly classified by ABC analysis and then they are reclassified by fuzzy classification with the addition of various criteria. At the end of the study, conclusions of ABC analysis and fuzzy classification have been discussed and suggestions have been presented.

Keywords: *Inventory, Inventory Management, ABC Analysis, Fuzzy Classification, Container Terminal.*

1. Giriş

Stok; tedarik veya üretim yoluyla elde edilen, kullanılmadan veya müşteriye ulaştırılmadan önce bir süre bekletilen mal olarak tanımlanmaktadır (Keskin ve Özkan, 2013). Stoklar, sağladıkları müşteri tatmini ile rekabette avantaj sağlamaktadır. Ancak gereğinden fazla bulundurulmuş stoklar işletmeleri mali açıdan zora sokmaktadır. Bu sebeple müşteri tatmini ve stok maliyetleri arasında denge kurulması gerekmektedir. Bu dengenin kurulması stok yönetimi ile gerçekleşmektedir.

Stok yönetimi; ürün ya da hizmeti üretmek için hangi hammaddeden ya da yedek parçadan ne zaman ihtiyaç olacak ve ne kadar olacak ne zaman satın alınacak, tedarikçiden ne kadar sürede ulaştırılacak, nasıl ve ne kadar depolanacak sorularının cevaplarını bulmaya ve uygulamaya yönelik çalışmalar bütünüdür. Hizmet üreten işletmelerin, müşterilerine kesintisiz hizmet sunabilmeleri için tedarik ettikleri malların stok yönetimini gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Stok yönetiminin ilgilendiği konular arasında stok kontrolü de yer almaktadır. Mal ve hizmet üretimi yapan işletmelerin tamamı çok çeşitli hammadde veya yedek parça ile ilgilenmektedir. Etkin stok yönetiminin gerçekleşmesi için stokta tutulan hammadde veya yedek parçaların etkin kontrolü de gerekmektedir. Stok kontrolünü kolaylaştırmak adına hammadde ve yedek parçalar sınıflandırılabilir. ABC analizi işletmelerde en sık kullanılan hammadde ve yedek parça sınıflandırma tekniklerinden biridir. ABC analizinde, stokta tutulan hammadde ve yedek parça

birimleri A- çok önemli, B- önemli, C- az önemli olarak sınıflandırılmaktadır (Chu, Liang ve Liao, 2008).

ABC analizi stokta tutulan hammadde ve yedek parçaları sınıflandırırken genelde sadece envanter değerini göz önünde bulundurmaktadır (Chu vd. , 2008). Oysaki parçayı stokta bulundurmamanın üretim ya da hizmete olan etkisi, kritiklik derecesi, hammadde veya yedek parçanın aşınma derecesi vb. faktörler de stok yönetimini etkilemektedir. Envanter değeri ve hammadde veya yedek parçaların kullanım sıklığının yanı sıra belirtilen faktörler de ABC analizine dâhil edilmelidir.

Örnek bir konteyner terminalinde gerçekleştirilen ABC analizi ve bulanık sınıflandırma çalışmasının amacı, terminal operasyonlarının sürdürülebilirliği için konteyner terminalinde stokta bulundurulması gereken yedek parçaların çeşitli kriterlere dayanarak anlaşılmasıdır. Stokta tutulan yedek parçaların sınıflandırmaları kıyaslanmış ve iki yöntemin birleşimiyle oluşturulan sınıflandırma yöntemine göre çeşitli kriterler neticesinde hangi parçanın operasyonel faaliyetler için daha önemli olduğu araştırılmıştır. Bulanık sınıflandırma yöntemi ile bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler belirlenerek istenilen faktörlerin de analizde yer alması sağlanmıştır. Çalışmanın devamında ABC analizine ve literatür taramasına, yararlanılan bulanık sınıflandırma yöntemine, belirtilen yöntemlerin örnek bir konteyner terminal ekipman yedek parça sınıflandırılmasında uygulanmasına, bulgulara ve sonuca değinilmiştir. Çalışma, literatürde az rastlanan konteyner terminallere ait stok yönetimi uygulamalarına ve limancılık sektörüne kaynak sunduğu için önemlidir.

2. Literatür Taraması

Literatürde, envanter sınıflandırmasına ilişkin yeni model sunulmasından geliştirilmesine ve bunların farklı sektörlerde uygulanmasını içeren çeşitli eserler olduğunu görülmektedir. Sunulan her model, daha önceki modellerin varsayımlarını, kısıtlarını ve eksik yönlerini telafi etmeyi hedeflemekte ve farklı sektörlerde uygulanarak teorinin pratiğe dönüştürülmesine katkı sağlamaktadır.

Çalışmada konu olan liman operasyon biriminde kullanılan ve stokta yer alan malzemelerin sınıflandırılmasına ilişkin çok az sayıda yayına rastlanmıştır. Literatürde limanlarda bulunan stoklar ve uygulanan envanter modelleri üzerine araştırma yapıldığında genelde boş ve dolu konteynerlerin istiflenmesi bir stoklama sorunu olarak değerlendirilmiş ve bu sorunun çözümlenmesi için genetik tabanlı algoritmalar (Dang, Yun ve Kopfer, 2012), karışık tam sayılı programlama (Lei ve Church, 2011) ve simülasyon (Yun, Lee ve Choi, 2011) gibi yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Bununla beraber, bilinen kadarıyla, Chu vd. (2008) ve Plousios (2009) dışında liman operasyon birimlerinde kullanılan ekipmanların yedek parçalarının sınıflandırılması üzerine çalışmaya rastlanmamıştır. Oysa, küresel ticaretin en önemli unsurlarından olan ve 7/24 hizmet veren limanlardaki faaliyetlerin aksamadan yürütülebilmesi için operasyonda kullanılan bazı malzeme ve yedek parçaların stokta bulunması ve bunlarla ilgili politikaların geliştirilmesi zorunludur. Bu nedenle, çalışma literatürdeki bu eksiliği tamamlaması açısından büyük önem taşımaktadır.

Çalışmaya konu olan envanterin sınıflandırması konusunda en çok karşılaşılan yöntem ABC sınıflandırma yöntemidir. ABC analizinin özellikle üretim sektöründe stokların kontrolü amacıyla başlanılan uygulamalar ile stok yönetimi problemleri çözümlenmiş ve bundan sonra pek çok sektörde uygulanma olanağı bulunmuştur. Üretim sektöründe stok yönetimi ve stok sınıflandırmasını gerçekleştirmek amacıyla öncü çalışmalar Flores ve Whybark (1987) tarafından gerçekleştirildiği literatürde belirtilmiştir. Çalışmada, temel olarak diğer analizlere ışık tutmak amacıyla çeşitli firmalardan yönetici görüşlerine başvurularak envanter sınıflandırılmasının temelleri atılmıştır. Yönetici görüşleriyle harmanlanan ABC analizi çalışması, üretim sektöründe olumlu karşılanarak pek çok firmada uygulanmıştır. Sınıflandırma yapılırken, sadece toplam maliyetine göre sınıflandırmanın yapılması ise kritik bazı parçaların maliyetinin düşük olmasından kaynaklı olarak yanlış sınıflandırılmasına neden olabilme riskini taşımaktadır. Bundan sonraki çalışmalar daha fazla kriterin dikkate alınmasına olanak sağlayacaktır (Chu vd., 2008). Her ne kadar sübjektifliğiyle eleştirilse de, Analitik Hiyerarşi Sürecinin (AHP), ABC sınıflandırmasıyla beraber kullanılmaya başlaması çok daha fazla kriterin, envanter sınıflandırmasında kullanılmasını sağlamıştır (Chu vd., 2008). Bunlara ek olarak VED (Vital, Essential, Desirable) ve FSN (fast-moving, slow-moving and non-moving) yöntemlerinin de ABC analiziyle birlikte kullanılması, tek kriter üzerinden analizin yapılması sorununa bir çözüm olmaya çalışmıştır (Gajpal, Ganesh ve Rajendran, 1994).

İlerleyen yıllarda, envanter sınıflandırmalarında, yapay zeka, yapay sinir ağları, genetik algoritmalar, matematiksel programlama (doğrusal ve tam sayılı programlama ve veri zarflama analizi yöntemleri) ve istatistiksel yöntemler de ABC analiziyle birlikte kullanılan yöntemler arasında yer almıştır (Chu vd., 2008; Güvenir ve Erel, 1998).

ABC analizi ile envanter sınıflandırmalarındaki hassasiyeti arttırmak adına, Partovi ve Anandrajan (2002) makalelerinde yapay sinir ağları yaklaşımı ile envanter sınıflandırılmasını bir ilaç firmasında uygulamasını gerçekleştirmişlerdir. Ng (2007) çalışmasında, stokları sınıflandırmak için puanlandırma sistemi oluşturarak çok kriterli ABC analizini kullanmıştır. Çok kriterli ABC analizi, stok sınıflandırmasında önemli olan birden fazla kriteri göz önünde bulundurarak sınıflandırma gerçekleştirdiği için özellikle uygulamanın gerçekleştirildiği işletmelerde ilgiyle takip edilmiştir.

Güvenir ve Erel (1998) ağırlıkların, genetik algoritma kullanarak optimize ederek yeni bir, çok kriterli karar verme tekniğini geliştirmiş ve bulguları AHP ile elde edilen klasik stok yönetimi ile karşılaştırmıştır. Genetik uyuşmadığı algoritma kullanılarak oluşturulmuş stok listesi, uygulamacılara sorulmuş ve 44 parçayla ABC ile yapılan sınıflandırmayla uyuşmadığı görülmüş, bu da yeni metodun daha iyi sonuç verdiğini göstermiştir.

Matematiksel modellerin kullanılmasının yaygınlaşmasıyla birlikte stok yönetiminde optimizasyon uygulamalarından faydalanılmaya başlanmıştır. Plousios (2009), konteyner terminallerde kullanılan yedek parçaların envanter yönetimi için

optimizasyon algoritması geliştirerek envanter maliyetlerini minimize etmeyi amaçlamıştır. Optimizasyon modellerinin yoğun olarak kullanılmasıyla birlikte yapay zekaya dayalı sınıflandırma yöntemleri önem kazanmaktadır. Yu (2011) çalışmasında yapay zekâ tabanlı sınıflandırma yöntemlerinden yararlanarak çok kriterli ABC analizini uygulamıştır.

İmalat sanayiinin önemli bir parçası olan otomotiv sektöründe de envanter yönetiminin öneminin artmasıyla çalışmalar çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Envanter yönetiminde kümeleme ile, stok parçalarının belirli özelliklere göre sınıflandırılması sağlanmıştır. Ernst ve Cohen (1990) bir otomotiv firmasında gerçekleştirdikleri ABC analizi çalışmaları ile üretim ve envanter yönetimi sistemleri için kümeleme yöntemiyle sınıflandırma yapmışlardır.

Tek kritere dayalı ABC analizi yerine farklı niteliklere yönelik sınıflandırmanın gerçekleştirildiği çok kriterli ABC analizinin bulanık sınıflandırma ile kullanılması da literatürde yer almıştır. Chu vd. (2008) envanter kontrolünde tek kriterin göz önünde bulundurulmasının yetersiz olduğunu savunarak ABC analizinin bulanık sınıflandırma ile birleştirerek çok kriterli ABC analizi üzerinde çalışmışlardır. Envanter sınıflandırmasında kullanılan kriterleri “bulanık” ifadeler ile ifadesi yöntemini belirlemiştir. Zadeh (2008) tarafından ilk kez sunulan bulanık kümeler teorisi, özellikle aşağı yukarı, çok, yaklaşık gibi kesinliği pek içermeyen ifadelerin farklı kişilerde farklı yorumlamalarından kaynaklı sübjektif yargının tutarlılığını sağlamasında kullanılmaktadır (aktaran Hadi-Vencheh ve Mohamadghasemi, 2011). Bulanık AHP ve Veri Zarflama Analizi yaklaşımlarından yararlanarak çok kriterli ABC analizi ile envanter sınıflandırmasını yapmışlardır. Teknolojinin son yıllarda yüksek hızda gelişimiyle, Çakır ve Canbolat (2008) makalelerinde de bulanık AHP metoduyla web tabanlı karar destek sistemi oluşturarak çok kriterli stok sınıflandırmasını gerçekleştirmişlerdir.

Literatürde yer alan bu çalışmalardan yola çıkarak, uygulamada yer alan bir konteyner limanında işlemlerin aksamadan yürümesini sağlamak amacıyla elde tutulan stok kalemlerinin Chu vd. (2008) tarafından geliştirilen bulanık sınıflandırma ile klasik ABC'nin birlikte kullanılması sonucu elde edilen sınıflandırması sağlanmış ve her iki yöntemle elde edilen sınıflandırma karşılaştırılmıştır.

3. Veri Toplama Süreci ve Yöntem

Örnek konteyner terminalinde gerçekleştirilen envanter yönetimi uygulaması ABC analizi ve bulanık sınıflandırma ile gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde, ABC analizi ve bulanık sınıflandırma yöntemlerinin detaylarına değinilmiştir.

3.1. Veri Toplama Süreci

Uygulamanın gerçekleştirildiği örnek konteyner terminal, Türkiye'nin konteyner elleçleme hacmi açısından ilk beş terminali arasında yer alan ve uzun yıllar boyunca faaliyet gösteren bir terminaldir. Veriyi toplamak için gerçekleştirilen ilk aşamada teknik ve konteyner terminal operasyonu birim yöneticileri ile dört hafta süresince haftada iki saatlik toplantılar organize edilmiştir. Mesleki tecrübeleri 10-15

yıl arasında değişen terminal yöneticileri (dört kişi) tarafından ekipmanlara ait parçaların envanter yönetim süreci aktarılmıştır. Çalışmada gerçekleştirilen bulanık sınıflandırma için yöneticilerin önerisiyle en çok ihtiyaç duyulan 91 adet yedek parça seçilmiştir. Seçilen yedek parçaların 2014-2018 yılları arasındaki parasal değerlerinden yararlanılmıştır. Stoktaki ekipmanlara ait yedek parça sayısı 1000-1500 arasında değişmektedir. Mevcut durumda, yedek parça stok takibi kurumsal kaynak planlama stok takibi uygulamaları temelli bir bilgisayar programı aracılığıyla takip edilmektedir. Ancak, programın otomatik sipariş özelliği bulunmadığı için yenilenmesi gereken yedek parçalar için çalışanlar sipariş zamanı ve miktarıyla ilgili karar sürecini desteklemektedirler. Bu karar süreci, çoğunlukla manuel olarak bir ABC analizi ile gerçekleştirilmektedir. Bunun sonucunda ise, hangi yedek parçanın operasyonel faaliyetler için gerçekten kritik olduğu anlaşılammakta, parçaların sipariş talebi insan faktörü nedeniyle gecikmekte veya sekteye uğramaktadır.

3.2. Yöntem

Çalışmada, örnek bir konteyner terminale ait seçilen yedek parçaların sınıflandırılması için klasik ABC yönteminin yanı sıra farklı kriterleri de göz önünde bulundurarak yedek parça sınıflandırılmasının yapıldığı bulanık sınıflandırma yönteminden yararlanılmıştır.

3.2.1. Klasik ABC Analizi

ABC analizi ilk olarak 1897 yılında İtalyan iktisatçı Wilfredo Pareto tarafından geliştirilmiştir (Doğar, 2006: 51). 1907 yılında iktisatçı M.C. Lorenz Pareto analizini grafik haline getirmiştir (Doğar, 2006: 51). Pareto yöntemi olarak da bilinen bu analiz elemanların yüzde 20'inin etkisinin yüzde 80 olduğu varsayımına dayanmaktadır. Kolay uygulanabilirliği, işletmeye kattığı fayda, her sektör tarafından uygulanabilirliğinden ötürü sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir.

ABC analizi seçenekler arasında sınıflandırmayı kolaylaştırdığı için stok ve stok yönetimi alanlarında da tercih edilmektedir. Özellikle stoklarında çok çeşitli malzeme grubu bulduran işletmeler için malzemelerin sınıflandırılması büyük önem arz etmektedir. İşletmeler için stokta tutulan her malın ya da malzemenin değeri farklı olmaktadır. Bu değer genellikle satılan malların parasal değeri, satış hızı, talep yapısı, karlılığı ile ifade edilmektedir. ABC analizinde yapılan sınıflandırmada mal ya da malzemeler genellikle 3 gruba ayrılmaktadır (Doğar, 2006: 51):

- A Grubu Stok Kalemleri: Toplam stok miktarının %15-20, toplam stok değerinin %75-80'ini oluştururlar.
- B Grubu Stok Kalemleri: Toplam stok miktarının %30-40'ını, toplam stok değerinin %10-15'ini oluştururlar.
- C Grubu Stok Kalemleri: Toplam stok miktarının %40-50'sini, toplam değerinin %5-10'unu oluşturmaktadır.

ABC analizi genellikle stokta bulunan malların satış değerlerini dikkate alarak tek bir kritere göre sınıflandırma yapmaktadır. Tek kriterli ABC analizinde malın veya malzemenin yok satmasının üretim ya da hizmete olan etkisi, mal ya da malzemenin

kritiklik derecesi, kullanılabilir olup olmadığı, tedarik süresi, kullanım sıklığı gibi kriterler dikkate alınmamaktadır (Kumar ve Chakravarty, 2015). Ancak belirtilen kriterlerin işletmelerin stoklarını sınıflandırmalarında etkileri vardır (Chen, Kilgour ve Hipel, 2008). Bu sebeple malların satış değerleri ile birlikte diğer kriterlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Sınıflandırmada birden fazla kriterin göz önünde bulundurulduğu yöntemle "Çok Kriterli ABC Analizi" denilmektedir (Kılıç, Aygün, Keskin ve Baynal, 2014). Stok yönetimi uygulamaları işletmeden işletmeye farklılık göstereceği için özellikle "Çok Kriterli ABC Analizi" uygulamalarında stok yönetimi için önem arz eden kriterler deneyimli kişiler tarafından belirlenmelidir (Yüzügüllü ve Ürencik, 1992).

ABC analizi ile özellikle büyük miktarda sermayenin söz konusu olduğu envanter kalemleri üzerinde kontrol sağlanmaktadır. Envanter kontrolü için farklı yöntemlerin geliştirilmesine zemin hazırlar. Depolama maliyetlerinde önemli bir azalma sağlanır (Yüzügüllü ve Ürencik, 1992). Avantajlarına rağmen klasik ABC analizinin bazı dezavantajları mevcuttur. Malzemelerin uygun bir şekilde standartlaştırılması durumunda başarıya ulaşabilir. Analiz malzemelerin parasal değerine göre sınıflandırma yapmaktadır. Diğer önemli olan birçok faktörü göz ardı etmektedir.

Uygulama, klasik ABC ile başlayıp klasik ABC analizinin dezavantajlarını ortadan kaldırmak ve firmanın daha etkin bir sınıflandırma yapmasını sağlamak amacıyla bulanık sınıflandırma yöntemiyle birleştirilmiştir.

3.2.2. Bulanık Sınıflandırma

Bulanık sınıflandırma yöntemi genellikle bir veri setini sınıflandırmak ve bu veri seti içerisinde test edilen verileri tahmin için kullanılmaktadır (Çakır ve Canpolat, 2008). Bir veri setinin içinde birçok örneği barındırması mümkündür (Zhou ve Kotanad, 2007). Bu örnekler bağımlı özellik ve bağımsız özellikler için veri içerebilmektedir (Chu vd., 2008). Bağımlı özellik, bulanık mantık sonucunda sınıflandırmanın alacağı değeri belirtmektedir. Bağımsız özellik ise, bağımlı özelliğin oluşmasına etkisi olan özelliklerdir. Özelliklerin hepsi ya tek değerlidir ya da vektör şeklindedir. Birden fazla boyuta sahip değillerdir. Değişkenleri tanımlamak için kullanılan veri genellikle niceleyici olurken, özellikleri tanımlamak için kullanılan veri niteleyicidir (Chu vd., 2008).

Bulanık sınıflandırma metodolojisini kullanabilmek için veri setinden üyelik fonksiyonu yaratılması gerekmektedir. Bulanık sınıflandırma mantığında üyelik fonksiyonu; giriş alanındaki her bir noktanın, 0 ile 1 arasında bir üye değerine nasıl eşlendiğini tanımlayan bir eğridir. Bu eğri genellikle üyelik fonksiyonu olarak tanımlanmakta ve μ ile gösterilmektedir (Chu vd., 2008). Üyelik fonksiyonlarını geliştirmek için çeşitli yöntemler denenmiştir. Bu yöntemlerden bazıları:

- Viattchenin, Tati ve Damaratski (2013) sezgisel kümeleme yönteminden yola çıkarak oluşturulan Gauss üyelik fonksiyonu

- Hng, Miyasaka, Inoue ve Tsukamoto (2003) genetik algorithmadan yola çıkarak hyper-cone üyelik fonksiyonu yaklaşımı
- Tamaki, Kanagawa ve Ohta (1998) verilen olasılık fonksiyonlarına karşı kısıtlamanın bulanık hale getirilmesi
- Medasani, Kim ve Krishnapuram (1998) üçgen bulanık üyelik fonksiyonu, Gauss bulanık üyelik fonksiyonu, Z kama ve S kama üyelik fonksiyonu, ikizkenar yamuk üyelik fonksiyonu vb. kullanmıştır.

Uygulamaya konu çalışmada, öncelikle bağımlı ve bağımlı olmayan nominal özellikler belirlenerek bir frekans tablosu oluşturulmuştur. Bu frekans değerleri ile her bir nominal özellik için üyelik fonksiyonları hesaplanmıştır. Çalışmada uygulanan adımlar için, Chu vd.'nin (2008) "Controlling inventory by combining ABC analysis and fuzzy classification" makalesinde geliştirilen modelin adımları izlenmiştir.

Bulanık sınıflandırma için uygulanacak adımlar aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

- 1) Bağımlı nominal özelliğin (Y) belirlenmesi, bağımsız nominal ya da nominal olmayan özelliklerin belirlenmesi X_0 ($0=1,2,\dots,k$)
- 2) Bağımlı özellik ve bağımsız özelliklere ait değerlerin belirlenmesi, bağımlı özelliğe (Y) atanan değerler için $C_1, C_2, C_3, \dots, C_n$ ve bağımsız özelliklere (X_0) atanan değerler için $V_1, V_2, V_3, \dots, V_n$ kullanılır.
- 3) Bağımsız nominal özellikler için üyelik fonksiyonu hesaplanır.
- 4) Bağımsız nominal olmayan özellikler için üyelik fonksiyonu hesaplanır.
- 5) I_t olarak belirlenen stok maddesi atanır. 3.ve 4. aşama temel alınarak V_i değerlerini üyelik fonksiyonunda yerine koyarak n değerleri elde edilir.
 $\mu_Y^{I_t} = C_1^{V_i}, \dots, \mu_Y^{I_t} = C_n^{V_i}$
- 6) $\mu_Y = C_j^{I_t} = \frac{\sum_{i=1}^k \mu_Y^{I_t} = C_i^{V_i}}{k}$ tanımlanır. Bulanık sınıflandırma: Eğer :
 $\mu_Y = C_j^{I_t} = \max\{\mu_Y = C_1^{I_t}, \mu_Y = C_2^{I_t}, \mu_Y = C_3^{I_t}, \dots, \mu_Y = C_n^{I_t}, \}$, stok maddesi C_t sınıfına atanır.

3.2.2.1. Bağımlı Nominal Özellik

Bulanık sınıflandırma analizini genellikle üzerinde çalışılacak veri kümesini (üyelik işlevini başlatmak için kullanılan bir veri kümesi) sınıflandırmak ve test verilerini tahmin etmek için kullanılır. Çalışma veri setinin içeriğinde birkaç farklı örnek bulunmaktadır. Bu örnekler arasında, bağımlı veya bağımlı olmayan nominal özellikte değerler bulunabilir. Bu nedenle, diğer aşamalara geçmeden önce veri setindeki bağımlı ve bağımsız özelliklerin tanımlanması gerekmektedir. Oluşturulan veri setinde Y bağımlı nominal özelliği temsil etmektedir. Gerçekleştirilen bulanık sınıflandırma sonucunda bağımsız nominal veya nominal olmayan özelliklerin etkisi ile ulaşılabilecek değerdir.

3.2.2.2. Bağımsız Nominal Özellik

Oluşturulacak veri setinde Y bağımlı nominal özelliği; $X_1, X_2, X_3, \dots, X_k$ bağımsız nominal özellikleri temsil etmektedir. Bağımsız nominal özellikler çalışma sonucunda

ulaşılmak istenen Y bağımlı nominal özelliğe etkisi olan değerlerdir. Bağımsız nominal özelliği hesaplayabilmek için;

- 1) Her bir Y ve X_0 veri seti ($0=1,2,3,\dots,k$) için bağımlı nominal özellik değerleri C_j ($j=1,2,3,\dots,j$) ve bağımsız nominal özellikleri V_i ($i=1,2,3,\dots,i$) V_i ve C_j değerlerinin kombinasyonun frekansı ile oluşum frekansı hesaplanmaktadır (Chu vd., 2008)
- 2) Oluşturulacak V_i ve C_j kombinasyonunu tabloda gösterebiliriz. Veri setinden bağımlı nominal değişken ve bağımsız nominal değişken meydana gelme sıklıkları hesaplanarak tabloya dahil edilmektedir. Satırların toplamları hesaplanarak, her bir satır değeri toplam satır değerine bölünmektedir. Satır toplamları bu sebeple 1'e eşit olmaktadır (Chu vd., 2008).
- 3) Her bir j için, $1 \leq j \leq n$, üyelik fonksiyonu $\mu_{Y=C_j}(x_0)$ olarak ifade edilmektedir.

3.2.2.3. Bağımsız Nominal Olmayan Özellik

Bağımsız nominal olmayan özellik için, örneklem ortalaması ve varyansın hesaplanması gerekmektedir (Chu vd., 2008). Populasyon ortalaması (μ_i) ve varyansı (σ_i^2) mevcut olmadığı için, örneklem ortalaması \bar{X}_i ve S_i^2 hesaplanarak populasyonun ortalaması (μ_i) ve varyansı (σ_i^2) tahminlenecektir (Chu vd., 2008).

Uygulama örneğinde olduğu gibi 3 sınıflı bir sınıflandırma probleminde üyelik fonksiyonu hesaplanması için öncelikle özelliklere ait populasyon ortalaması, varyans ve örneklem ortalamalarının hesaplanması gerekmektedir. Bağımsız nominal olmayan özellikler için üyelik fonksiyonları pop aşağıdaki gibi elde edilmektedir:

- 1) Belirlenen bağımlı nominal özellik ve bağımsız nominal/nominal olmayan özelliğin sayısına göre kesme ve eşik değerleri belirlenir. Örneğin 3 bağımlı nominal değişkene sahip bir veri setinde kesme değerleri $X_{C_{12}}, X_{C_{23}}$ ve eşik değerleri $X_{2L}, X_{3L}, X_{1R}, X_{2R}$

$$X_{C_{12}} = \frac{S_1 \bar{X}_2 + S_2 \bar{X}_1}{S_1 + S_2} \quad X_{C_{23}} = \frac{S_2 \bar{X}_3 + S_3 \bar{X}_2}{S_2 + S_3}$$

$$X_{2L} = \bar{X}_2 - 3S_2, \quad X_{3L} = \bar{X}_3 - 3S_3$$

$$X_{1R} = \bar{X}_1 + 3S_1, \quad X_{2R} = \bar{X}_3 + 3S_3$$

- 2) $\mu_{Y=C_j}(x_0) = Y=C_i, i=1,2,3,\dots,n$ için eğer $X_{2R} > X_{2L}$ ise bağımsız nominal olmayan özellik için üyelik fonksiyonu aşağıdaki formüller üzerinden hesaplanır.

$$\mu_{Y=C_1}(x_0) = \begin{cases} 1, & X_0 < X_{C_{12}} \\ \frac{X_{1R} - X_0}{X_{1R} - X_{C_{12}}}, & X_{C_{12}} \leq X_0 < X_{1R} \\ 0, & X_{1R} \leq X_0 \end{cases} \quad (1)$$

$$\mu_{Y=C_2}(x_0)= \left\{ \begin{array}{l} 0, X_0 < X_{2L} \text{ or } X_0 \geq X_{2R}, X_{2L} \leq X_0 < X_{C_{12}} \\ \frac{X_0 - X_{2L}}{X_{C_{12}} - X_{2L}}, X_{C_{12}} \leq X_0 < X_{C_{23}} \\ \frac{X_{2R} - X_0}{X_{2R} - X_{C_{23}}}, X_{C_{23}} \leq X_0 < X_{2R} \end{array} \right\} \quad (2)$$

$$\mu_{Y=C_3}(x_0)= \left\{ \begin{array}{l} 0, X_0 < X_{3L}, X_{3L} \leq X_0 < X_{C_{23}} \\ \frac{X_0 - X_{3L}}{X_{1R} - X_{C_{12}}}, X_{C_{23}} \leq X_0 \end{array} \right\} \quad (3)$$

4. Uygulama

Konteyner terminallerinde kullanılan ekipmanların ve vinçlerin yedek parçaları, periyodik bakım malzemeleri ve diğer çeşitli malzemeler konteyner terminal bünyesindeki depolarda stoklanmaktadır. Parça ve malzemelerin çok çeşitli olması, tedarik sürelerinin farklılık göstermesi, kullanım sıklığı, kritiklik derecesi gibi faktörler sınıflandırma yapılmasını karmaşıktır. Konteyner terminallerdeki parça ve malzemeler, süreçlere hizmet etmeleri için stoklandığından klasik ABC yaklaşımındaki yıllık stok değerine göre sınıflandırma yapılması yetersiz kalmaktadır. Sınıflandırmaya, stoktaki parçaların parasal değerlerinin yanı sıra kullanım miktarları ve sıklıkları, tedarik süreleri, kritiklik dereceleri, stokta bulunmamanın etkisi gibi faktörler de eklenmiştir. Buna göre Chu vd. (2008), tarafından bir limanda stok kontrolü için gerçekleştirilen bulanık sınıflandırma metodu uygulanmıştır.

Uygulama adımlarına göre:

- 1) Bağımlı nominal özellik olarak stoktaki parça ve malzemelerin kritiklik derecesi (Y) belirlenmiştir. Bağımlı nominal özelliği oluşturan kritik parçalar, kritik (1) ve kritik olmayan (0) şeklinde sınıflandırılmıştır
- 2) Bağımsız nominal özellik olarak parçanın stokta bulunmamasının etkisi (X_1) belirlenmiştir. Bağımsız nominal özelliği oluşturan parçanın stokta bulunmamasının etkisi; önemsiz (0), hafif (1), ciddi (2), çok ciddi (3) olarak sınıflandırılmıştır.
- 3) Bağımsız nominal olmayan özellikler olarak parçaların tedarik süreleri (X_2) ve kullanım miktarı (X_3) belirlenmiştir.

Sınıflandırmada konteyner terminal saha ve rıhtım ekipmanlarına ait eksiksiz veriye sahip 91 adet yedek parçadan yararlanılmıştır. Bulanık sınıflandırma adımları

uygulanarak öncelikle yedek parçaların kritik düzeyleri belirlenmiştir. Kritiklik düzeyi belirlenirken stok yöneticilerinin görüşlerinden yararlanılmıştır. Tablo 1 de nominal bağımsız özellik olan parçanın stokta bulunmamasının etkisi (X_1) ve kritiklik derecesinin (Y) meydana geliş frekansları gösterilmiştir. Tablo 2 de meydana geliş frekanslarına göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 1: Kritiklik derecesi meydana geliş frekansı

Stokta (X_1)	Bulunmama	Etkisi	Kritiklik Derecesi (Y)		Toplam
			Kritik (1)	Kritik (0)	
Çok ciddi	(3)		64	0	64
Ciddi	(2)		18	0	18
Hafif	(1)		7	2	9
Önemsiz	(0)		0	0	0

Tablo 2: Stokta bulunmama etkisi (X_1) ve kritiklik derecesine (Y) göre meydana geliş frekans dağılımı

Stokta (X_1)	Bulunmama	Etkisi	Kritiklik Derecesi (Y)		Değil
			Kritik (1)	Kritik (0)	
Çok ciddi	(3)		1	0	
Ciddi	(2)		1	0	
Hafif	(1)		0,78	0,22	
Önemsiz	(0)		0	0	

Bağımsız nominal değişkene (x_1) ait üyelik fonksiyonu her bir sınıf ($Y = C_i, i = 1, 2, 3$) hesaplanmıştır:

$\mu_{Y=C_j}(x_0)$ için;

$\mu_{Y=C_0}(x_0)$ ise;

0,00	if $X_1=0$
0,22	if $X_1=1$
0,00	if $X_1=2$
0,00	if $X_1=3$

Bağımsız nominal olmayan değişkenlere ait üyelik fonksiyonları hesaplanmıştır. Tedarik süresi (X_2) ve Kullanım miktarlarının (X_3) öncelikle ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Tablo 3 ve Tablo 4 de bu değerler sunulmuştur.

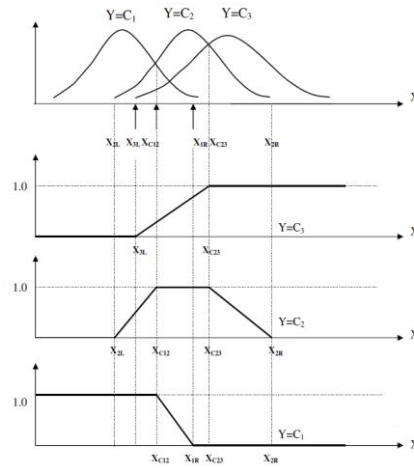
Tablo 3: Tedarik Süresi (X_2) -kritiklik derecesi (Y) ortalama ve standart sapma değerleri

Kritiklik Derecesi (Y)	Ortalama	Std.Sapma
Kritik Değil (0)	35,00	29,70
Kritik (1)	57,42	32,08

Tablo 4: Kullanım miktarı (X_3)-kritiklik derecesi (Y) ortalama ve standart sapma

Kritiklik Derecesi (Y)	Ortalama	Std.Sapma
Kritik Değil (0)	3,00	1,41
Kritik (1)	41,22	98,65

Uygulanan çalışmada 3 sınıflı bir verinin üyelik fonksiyonları hesaplanmak istenmektedir. 3 sınıflı bir veriye ait bulanık sınıflandırma prosedürü aşağıdaki şekildeki gibi gerçekleşmektedir.

Şekil 1: 3 sınıflı bir veriye ait üyelik fonksiyonları(Chu vd., 2008)

3 sınıflı veriye göre hesaplanan eşik değerleri aşağıdaki gibi gerçekleştirilmiştir.

Üyelik fonksiyonları hesaplandıktan sonra kesme (X_{C12}) ve eşik değerleri (X_{2L}, X_{1R}, X_{2R}) belirlenmiştir. Tedarik süresi için (X_2) kesme ve eşik değerleri;

$$X_{C12} = 45,78$$

$$X_{2L} = -38,83$$

$$X_{1R} = 124,10$$

$$X_{2R} = 153,66$$

Kullanım miktarı için (X_3) kesme ve eşik değerleri;

$$X_{C_{12}} = 3,54$$

$$X_{2L} = -254,74$$

$$X_{1R} = 7,24$$

$$X_{2R} = 153,66$$

Bağımsız nominal olmayan değişkenlere ait üyelik fonksiyonları hesaplanmıştır;

$\mu_{Y=C_0}(x_2)$ ise;

$$1; X_2 < 45,78$$

$$\frac{124,10 - X_0}{124,10 - 45,78}; 45,78 \leq X_2 < 124,10$$

$$0; 124,10 \leq X_2$$

$\mu_{Y=C_1}(x_2)$ ise;

$$0; X_2 < -38,83 \text{ ya da } X_2 \geq 153,66$$

$$\frac{x_0 - (-38,83)}{45,78 - (-38,83)}; -38,83 \leq X_2 < 45,78$$

$$1; X_2 \leq 45,78$$

$\mu_{Y=C_0}(x_3)$ ise;

$$1; X_3 < 3,54$$

$$\frac{7,24 - X_0}{7,24 - 3,54}; 3,54 \leq X_3 < 7,24$$

$$0; 7,24 \leq X_3$$

$\mu_{Y=C_1}(x_3)$ ise;

$$0; X_3 < -254,74 \text{ ya da } X_3 \geq 337,19$$

$$\frac{x_0 - (-38,83)}{45,78 - (-38,83)}; -254,74 \leq X_3 < 3,54$$

$$1; 3,54 \leq X_3$$

Belirlenen üyelik fonksiyonlarının sonrasında 6.adım olarak her bir sınıfa ait üyelik fonksiyonun derecesi belirlenir ($\mu_{Y=C_j}^{I_t}$). Yapılan hesaplamalar sonucunda seçilen 91 adet parçadan ikisinin (12 ve 31 nolu parçalar) sınıflandırmasında tutarsızlık gözlenmiştir. Bu nedenle sınıflandırmanın tutarlılığı 89/91 üzerinden 98% olarak hesaplanmıştır.

Üyelik fonksiyonlarına ait üyelik dereceleri örneğin 1 nolu parçada $\mu_{Y=0}^{I_1} = 0,67$ ve $\mu_{Y=1}^{I_1} = 0,93$ $0,93 > 0,67$ olduğu için bulanık sınıflandırma yöntemine göre $Y^*=1$ olarak seçilmiştir. Y^* özet açıklamaları ek Tablo 5 de sunulmuştur. Y^* tabloda bulanık sınıflandırmadaki değerleri temsil etmektedir. Y değerleri çalışmanın başında uzman görüşünden yararlanarak yapılan yedek parça kritik derecelerini temsil etmektedir.

4.1. ABC-Bulanık Sınıflandırma Birleştirilmesi

Yedek parçalar bulanık sınıflandırmaya göre sınıflandırıldıktan sonra klasik ABC yaklaşımı ile bulanık sınıflandırma yöntemindeki değerler birleştirilmiştir. Birleştirme işlemi için;

- 1) Çalışmada bağımlı nominal özellik olarak yedek parçaların kritiklik derecesi (Y) belirlenmiştir. Bağımsız nominal değişken olarak parçanın stokta bulunmamasının etkisi (X_1), bağımsız nominal olmayan özellik olarak tedarik süresi (X_2) ve yedek parça kullanım miktarı (X_3) belirlenmiştir. Bağımsız değişken sayısı ile ilgili herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır (Chu vd.,2008).

$$Y=f(X_1,X_2,X_3) \quad (4)$$

- 2) Klasik ABC analiziyle bütün yedek parçalar sınıflandırılır. Çalışmada A grubu için A1, B grubu için A2 ve C grubu için A3 notasyonu kullanılmıştır.
- 3) Klasik yaklaşımda belirlenen A1,A2,A3 değerleri bulanık sınıflandırma ile birleştirilir. Kritiklik derecelerine göre alt gruplara ayrılır.

Bulanık sınıflandırma gruplandırması ile tahmin edilmek istenen kritiklik derecesi (Y) kritik veya kritik olmayan değerlendirmesini gerçekleştirmektedir. Sınıflandırmada B1 kritik, B2 ise kritik olmayan parçaları temsil etmektedir. Klasik ABC ile tanımlanan A1(A), A2(B) ve A3(C) notasyonları Tablo 5 ile Bulanık Sınıflandırma ile değerlendirmesinin sonucu olan B1 ve B2 notasyonları ile birleştirilmiştir. Tabloda, klasik ABC ve bulanık sınıflandırma ile yapılan birleştirmede hangi birleşimin çok önemli, önemli veya önemsiz olduğu terminal yöneticileri ile değerlendirilmiştir. Buna göre alt gruplar oluşturulmuştur.

Tablo 5: Klasik ABC ve bulanık sınıflandırma alt grupları

Klasik ABC	Bulanık Sınıflandırma	
	B1	B2
A1	Çok önemli	Önemli
A2	Çok önemli	Önemsiz
A3	Önemli	Önemsiz

Bulanık sınıflandırma alt gruplarının sonuçları birleştirilmiştir. Yedek parçalara göre yapılan sınıflandırmalar Tablo 6 da sunulmuştur.

- Çok Önemli = {A1B1,A2B1}
- Önemli = {A1B2,A3B1}
- Önemsiz = {A2B2,A3B2}

Tablo 6 ile birleştirilen sonuçlar ile birlikte hangi yedek parçanın Çok Önemli, Önemli ve Önemsiz olduğu "Sınıflandırma" sütununda nihai değerlendirme olarak gösterilmektedir. Klasik ABC ve bulanık sınıflandırma birleştirilmesinin neticesinde 91 adet yedek parçanın 2 adetinde sınıflandırmada tutarsızlık gözlenmiştir. Tutarsızlık ile, 2 parçanın maliyet nezdindeki ABC değerlendirmelerinin parasal değerlerinin

verilen bilgilerde yer almamasından dolayı kıyas yapılamaması ifade edilmektedir. Önemsiz olarak sınıflandırılan yedek parçaya rastlanmamıştır. Tablo 7 ile tüm yedek parçalara ait değerlendirme sonuçları sunulmuştur.

Tablo 6: Klasik ABC ve ulanık sınıflandırma sonuçları

Ürün No	ABC (Maliyet)	ABC (Maliyet)	Bulanık (Y)	ABC-Bulanık	Sınıflandırma	Ürün No	ABC (Maliyet)	ABC (Maliyet)	Bulanık (Y)	ABC-Bulanık	Sınıflandırma
1	C	A3	B1	A3B1	B	47	B	A2	B1	A2B1	A
2	B	A2	B1	A2B1	A	48	B	A2	B1	A2B1	A
3	C	A3	B1	A3B1	B	49	C	A3	B1	A3B1	B
4	A	A1	B1	A1B1	A	50	C	A3	B1	A3B1	B
5	B	A2	B1	A2B1	A	51	B	A2	B1	A2B1	A
6	C	A3	B1	A3B1	B	52	B	A2	B1	A2B1	A
7	B	A2	B1	A2B1	A	53	C	A3	B1	A3B1	B
8	A	A1	B1	A1B1	A	54	C	A3	B1	A3B1	B
9	C	A3	B1	A3B1	B	55	C	A3	B1	A3B1	B
10	C	A3	B1	A3B1	B	56	B	A2	B1	A2B1	A
11	C	A3	B1	A3B1	B	57	B	A2	B1	A2B1	A
12*	0		B2		0	58	C	A3	B1	A3B1	B
13	A	A1	B1	A1B1	A	59	C	A3	B1	A3B1	B
14	C	A3	B1	A3B1	B	60	B	A2	B1	A2B1	A
15	C	A3	B1	A3B1	B	61	C	A3	B1	A3B1	B
16	B	A2	B1	A2B1	A	62	C	A3	B1	A3B1	B
17	B	A2	B1	A2B1	A	63	C	A3	B1	A3B1	B
18	C	A3	B1	A3B1	B	64	A	A1	B1	A1B1	A
19	C	A3	B1	A3B1	B	65	A	A1	B1	A1B1	A
20	B	A2	B1	A2B1	A	66	B	A2	B1	A2B1	A
21	C	A3	B1	A3B1	B	67	A	A1	B1	A1B1	A
22	B	A2	B1	A2B1	A	68	B	A2	B1	A2B1	A
23	C	A3	B1	A3B1	B	69	C	A3	B1	A3B1	B
24	C	A3	B1	A3B1	B	70	B	A2	B1	A2B1	A
25	C	A3	B1	A3B1	B	71	A	A1	B1	A1B1	A
26	C	A3	B1	A3B1	B	72	C	A3	B1	A3B1	B
27	C	A3	B1	A3B1	B	73	C	A3	B1	A3B1	B
28	C	A3	B1	A3B1	B	74	C	A3	B1	A3B1	B
29	C	A3	B1	A3B1	B	75	C	A3	B1	A3B1	B
30	C	A3	B1	A3B1	B	76	C	A3	B1	A3B1	B
31*	0		B2		0	77	B	A2	B1	A2B1	A
32	B	A2	B1	A2B1	A	78	B	A2	B1	A2B1	A
33	A	A1	B1	A1B1	A	79	A	A1	B1	A1B1	A
34	B	A2	B1	A2B1	A	80	B	A2	B1	A2B1	A
35	A	A1	B1	A1B1	A	81	C	A3	B1	A3B1	B
36	C	A3	B1	A3B1	B	82	C	A3	B1	A3B1	B
37	C	A3	B1	A3B1	B	83	C	A3	B1	A3B1	B
38	C	A3	B1	A3B1	B	84	C	A3	B1	A3B1	B
39	B	A2	B1	A2B1	A	85	B	A2	B1	A2B1	A
40	C	A3	B1	A3B1	B	86	C	A3	B1	A3B1	B
41	B	A2	B1	A2B1	A	87	B	A2	B1	A2B1	A
42	B	A2	B1	A2B1	A	88	A	A1	B1	A1B1	A
43	B	A2	B1	A2B1	A	89	C	A3	B1	A3B1	B
44	C	A3	B1	A3B1	B	90	B	A2	B1	A2B1	A
45	C	A3	B1	A3B1	B	91	C	A3	B1	A3B1	B
46	B	A2	B1	A2B1	A						

*Hesaplamalarda tutarsızlık tespit edilen parçalar.

Tablo 7: Klasik ABC ve bulanık sınıflandırma sonuçları

ABC	Bulanık Sınıflandırma	
	B1	B2
A1	11	0
A2	30	0
A3	48	0

Gerçekleştirilen klasik ABC değerlendirmesinde, yedek parçaların kritik olup olmama durumu göz önünde bulundurulmayıp parasal değer kriteri incelenmişti. Buna göre 48 adet parçanın parasal açıdan daha önemsiz olarak sınıflandırılabileceği görülmektedir. Ancak klasik ABC ve bulanık sınıflandırma birleşimi ile incelendiğinde düşük önem derecesine sahip hiçbir yedek parça olmadığı gözlemlenmektedir.

Tablo 8: Klasik ABC-Bulanık Sınıflandırmasına göre Stoktaki Malzeme Adetleri

	A	B	C
Klasik ABC	11	30	48
Klasik ABC-Bulanık Sınıflandırma	41	48	0

5.Sonuç ve Öneriler

Konteyner terminaler gibi tedarik zinciri yönetiminin önemli bir parçası olan işletmelerde hizmetin aksamadan sağlanabilmesi için ekipman ve ekipmanların işleyişi büyük önem arz etmektedir. Ekipmanların büyük bir çoğunluğunun üretimi yurtdışında yapıldığı için ihtiyaç duyulması halinde uzun tedarik sürelerinden ötürü yedek parçaya ulaşım güçleşmektedir. Bu durumda konteyner terminalin belirli yedek parçalar için stok tutması gerekmektedir. Stok tutmak, terminali elde bulundurmama durumundan korumaktadır. Ancak, yüksek stok maliyetlerine de sevk edebilir.

Yüksek stok maliyetlerinden kaçınmak ve envanter yönetimini verimli bir şekilde gerçekleştirmek için çeşitli yöntemlerden yararlanılmaktadır. Bu yöntemlerden bir tanesi olan ABC analizi ile parçalar niceliklerine, parasal değerlerine, talep yapısı, envanterin satış hızı gibi kriterlerine göre sınıflandırılmaktadır. Ancak günümüzde parçaları, sadece bu kriterlere göre sınıflandırmak yeterli olmamaktadır. Bu nedenle, özellikle konteyner terminal gibi işletmelerde yedek parça stokları için önem arz eden parça kritiklik durumu, tedarik süresi, yedek parçaların kullanım miktarı gibi kriterlerin etkisinin de sınıflandırmaya dahil edilmesi daha verimli sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır.

Örnek bir konteyner terminalde ekipman yedek parçaları ve malzemeleri için stok yönetimini sağlayabilmek amacıyla 4 yıllık stokların parasal değer verilerinden ve kullanım oranlarından (2014-2018) yararlanılarak klasik ABC analizi ve gerçekleştirilmiştir. Çalışmada 91 adet yedek parça incelenmiştir. Sırasıyla klasik ABC analizi ve bulanık sınıflandırma yöntemi uygulanmış, sonuçlar birleştirilmiştir. Bu

birleşimin neticesinde yedek parçalar hem klasik ABC hem de bulanık sınıflandırmaya göre yeniden sınıflandırılmıştır.

Yapılan sınıflandırmanın sonucunda 41 adet parça çok önemli olarak sınıflandırılmıştır. Parçaların kritikliğini etkileyen önemli ölçütlerden biri de tedarik süresidir. Tedarik süresi uzun süren parçaların stokta yer almaması ekipmanın kullanımını etkileyecektir. Klasik yaklaşımda C grubunda sınıflandırılan parçaların stokta bulunmamasının yaratacağı etkinin, parça kullanımları ve tedarik süreleri göz önünde bulundurulduğunda aslında kritik olduğu ve bu parçaların da önemli parçalar olarak değerlendirilmesi gerektiği belirlenmiştir.

Bulanık Sınıflandırma çalışmasında dikkat edilmesi gereken nokta, “Çok Önemli” ve “Önemli” olarak nitelendirilen parçaların sürekli stokta bulundurulmasının stok maliyetlerini arttıracak ve işletmelerin genelde yüksek stok maliyetlerini kabul etmeyeceğidir. Bu sebeple, örneklem büyüklüğü genişletilerek analiz sonuçlarına ilerleyen çalışmalarda tekrar bakılmalıdır. Seçilen parçalar arasından sınıflandırmada tutarsızlık olanlar hariç diğerleri “Çok Önemli” ve “Önemli” olarak sınıflandırılmıştır. Belirli aralıklarla analizlerin tekrarlanarak geçerliliği ölçülmelidir. ABC-Bulanık Sınıflandırma yaklaşımının sonucunda sık stok kontrolü gerektiren ve stokta bulunması gereken parça sayısı artmıştır. Analizin detaylandırılması için farklı özellikler modele dahil edilebilir. Böylelikle sınıflandırmanın sürdürülebilirliği ve güvenilirliği ölçülerek, stok maliyetlerinin artmasının önüne geçilecektir.

Çalışma sadece örnek konteyner terminale değil, aynı zamanda limancılık sektöründe faaliyet gösteren diğer işletmelerin stok yönetimine de ışık tutmaktadır. Günümüzde, liman işletmelerinin büyük bir çoğunluğu stok yönetimine dayalı bilgisayar programlarından yararlanmaktadır. Ancak; programların fonksiyonlarının birbirinden farklı olması, yedek parçalardan hangilerinin çeşitli kriterler göz önünde bulundurularak terminal operasyonlarının devamı için kritik olduğunun anlaşılabilmesi gibi nedenlerden dolayı terminaller stok yönetiminde kendi sistemlerini oluşturmak durumunda kalmaktadır. Bu nedenle, stokta bulundurulması gereken yedek parçaların kritiklik derecelerinin ayrımı için çalışma sektöre kaynak sağlamaktadır. Literatür taramasında, konteyner terminal stok yönetimine dair çalışmalara diğer sektörlerle kıyasla daha az çalışmaya rastlanmaktadır. Bu nedenle çalışma aynı zamanda literatürdeki bu açığa da katkı sunmaktadır. Konteyner terminal stok yönetimi literatür araştırmalarına katkı sunulması için daha fazla çalışma yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

Chu, O., Liang , G. ve Liao, C. (2008). Controlling inventory by combining ABC analysis and fuzzy classification. *Journal of Computers and Industrial Engineering*, 55(3), 841-851.

Chen, Y., Li, K., Kilgour, D. ve Hipel, K. (2008). A case-based distance model for multiple criteria ABC analysis. *Journal of Computers and Industrial Engineering*, 17(2), 776-796.

Çakır, C. ve Canpolat, M. (2008). A web-based decision support system for multicriteria inventory classification using fuzzy AHP methodology. *Expert Systems with Applications*, 35(1), 1367-1378.

Dang, Q-V, Yun, W-Y ve Kopfer, H (2012). Positioning empty containers under dependent demand process. *Computers & Industrial Engineering*, 62, 708–715.

Doğar, A. (2006).Tedarik zincirinde stok yönetimi. Yayınlanmamış *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Ernst, R. ve Cohen , M. (1990). Operations related groups: A clustering procedure for production/inventory systems, implementing multiple criteria ABC analysis. *Journal of Operations Management*, 9(4), 35-53.

Flores, E. ve Whybark, D. (1987). Implementing multiple criteria ABC analysis. *Journal of Operations Management*, 7(1), 1-2.

Gajpal, P., Ganesh, L. ve Rajendran, C. (1994). Criticality analysis of spare parts using the analytic hierarchy process. *International Journal of Production Economics*, 35(1), 293-297.

Güvenir, A. ve Erel, E. (1998). Multicriteria inventory classification using a genetic algorithm. *European Journal of Operations Research*, 105(1), 29-37.

Hadi-Vencheh, A. ve Mohamadghasemi , A. (2011). A fuzzy AHP-DEA approach for multiple criteria ABC inventory classification. *Journal of Expert Systems with Applications*, 38(4), 3346-3352.

Hng, L., Miyasaka , K., Inoue, H. ve Tsukamoto, M. (2003). Automatic generation of fuzzy classification systems using hyper-cone membership functions. *2003 IEEE International Symposium on Computational Intelligence in Robotics and Automation*. Kobe, Japan.

Keskin, G. ve Ozkan, C. (2013). Multiple criteria ABC analysis with FCM clustering implementing multiple criteria ABC analysis. *Journal of Industrial Engineering*, 7(1), 1-8.

Kılıç, A., Aygün, S., Keskin, G. ve Baynal, K. (2014). Çok kriterli ABC analizi problemine farklı bir bakış açısı: Bulanık analitik hiyerarşi prosesi. *Journal of Industrial Engineering*, 20(5), 179-188.

Kumar, M. ve Chakravarty, B. (2015). ABC-VED analysis of expendable medical stores at a tertiary care hospital. *Medical Journal Armed Forces India*, 15(2), 24-27.

Lei, T.L ve Church, R.L. (2011). Locating short-term empty-container storage facilities to support port operations: A user optimal approach. *Transportation Research Part E*, 47(1), 738-754.

Medasani, S., Kim, J. ve Krishnapuram, R. (1998). An overview of membership function generation techniques for pattern recognition. *International Journal of Approximate Reasoning*, 19(3), 391-417.

Ng, W. (2007). A simple classifier for multiple criteria ABC Analysis. *European Journal of Operational Research*, 177(1), 344-353.

Partovi, F. ve Anandarajan, M. (2002). Classifying inventory using an artificial neural network approach. *Computers & Industrial Engineering*, 41(1), 389-404.

Viattchenin, D., Tati, R. ve Damaratski, A. (2013). Designing gaussian membership functions for fuzzy classifier generated by heuristic possibilistic. *Journal of Information & Optimization Sciences*, 37(2), 127-139.

Plousios, A. (2009). Maintenance and spare parts inventory optimization at container terminals: the case of ECT. Yayınlanmamış *Yüksek Lisans Tezi*. Erasmus University, Rotterdam.

Tamaki, F., Kanagawa, A. ve Ohta, H. (1998). Identification of membership functions based on fuzzy observation data. *Journal of Fuzzy Sets and Systems*, 93(3), 311-318.

Yu, M. (2011). Multi-criteria ABC analysis using artificial-intelligence-based classification techniques. *Expert Systems with Applications*, 38(1), 3416-3421.

Yun, W.Y, Lee Y.M ve Choi, Y.S. (2011). Optimal inventory control of empty containers in inland transportation system. *International Journal of Production Economics*, 133(1), 451-457.

Yüzügüllü, N. ve Ürencik, C. (1992). Çok kriterli ABC analizi için bir algoritma ve uygulaması. *TMMOB Makine Mühendisleri Odası Yayını*, 4(20), 3-11.

Zhou, E. ve Khotanzad, A. (2007). Fuzzy classifier design using genetic algorithms. *Journal of Pattern Recognition Society*, 40(1), 3401-3414.

Zadeh, L. (2008). Is there a need for fuzzy logic?. *Information Sciences*, 178(1), 2751-2779.

Extended Abstract

Nowadays, one of the most important concepts with increasing competition is stock management. A balanced inventory management is important for businesses to ensure customer satisfaction while reducing their costs. In order to implement a balanced inventory management, companies must firstly classify the raw materials or spare parts that must be in stock. ABC analysis is one of these classification methods. ABC analysis makes classification by considering the monetary inventory value of the spare part. However, especially for the companies where intensive machinery and equipment are used, classifying only by inventory value may render inventory management inadequate. As well as the inventory value, other influencing

criteria can be included in the classification of the parts to be kept in stock by fuzzy classification.

Inventory is defined as the goods obtained through supply or production, which are kept for a while before being used or delivered to the customer (Keskin & Özkan, 2013). Inventory provides an advantage in competition with the customer satisfaction they provide. However, excess inventory make companies difficult financially. For this reason, a balance must be established between customer satisfaction and inventory costs. The establishment of this balance is realized by inventory management. Effective control of raw materials or spare parts kept in stock is also required for effective inventory management. Raw materials and spare parts can be classified to facilitate inventory control. ABC analysis is one of the most frequently used raw material and spare part classification techniques in businesses. In ABC analysis, raw material and spare parts units kept in stock are classified as A- very important, B- important, C- less important (Chu, Liang & Liao, 2008).

Fuzzy classification method is also used in inventory management as well as ABC analysis. With fuzzy classification, dependent variables and independent variables will be determined and desired factors will be included in the analysis.

Very few publications related to the classification of the materials used in the port operations and in inventory, which are the subject of our study, have been found. In the literature, when we research on inventories and applied inventory models in the ports, stacking of empty and full containers is considered as a stocking problem and genetic based algorithms (Dang, Yun, & Kopfer, 2012), mixed integer programming (Lei & Church, 2011) and It is seen that methods such as simulation (Yun, Lee, & Choi, 2011) are used. However, to our knowledge, Chu et al. (2008) and Plousios (2009), no study has been found on the classification of the spare parts of the equipment used in the port operations. Based on these studies in the literature, Chu et al. The fuzzy classification developed by (2008) and the classification obtained by using classical ABC together were provided and the classification obtained by both methods were compared.

Inventory management carried out in the subjected container terminal by combining both ABC analysis and fuzzy classification. 91 fuzzy spare parts were selected for the fuzzy classification carried out in the study with the recommendation of inventory and operations managers. The number of spare parts for the equipments in stock varies between 1000-1500.

Spare parts of equipment and cranes used in container terminals, periodic maintenance materials and various other materials are stored in warehouses within the container terminal. Factors such as wide variety of parts and materials, different lead times, frequency of use, and degree of criticism complicate classification. Since the parts and materials in the container terminals are stocked to serve the processes, it is not sufficient to classify according to the annual stock value in the classical ABC approach. In addition to the monetary values of the parts in the stock, factors such as usage quantities and frequencies, lead times, critical degrees, and the effect of

the absence of stock are also added. Accordingly, the fuzzy classification method for stock control at a port was applied by Chu et al. (2008). According to the application steps; the criticality of materials is determined (Y) critical as critical (1) and non critical as (0), the effect of the item not being in stock (X_1) determined as insignificant (0), mild (1), serious (2), very serious (3), lead time (X_2) and usage amount (X_3).

After spare parts are classified according to fuzzy classification, values in fuzzy classification method are combined with classical ABC approach. In order to provide inventory management for equipment spare parts and materials at the container terminal, classical ABC analysis and realization were carried out using the monetary value data and usage rates (2014-2018) of 4-year inventory. The results of 91 spare parts applied with classical ABC analysis and fuzzy classification method are combined, respectively. As a result of this combination, spare parts have been reclassified according to both classical ABC and fuzzy classification.

As a result of the classification, 41 pieces were classified as very important. 2 pieces out of 91 are excluded from the classification due to inconsistency in classification. With the classical ABC approach, 11 of the parts were classified in group A (12%), 30 were in B (34%) and 48 were in group C (54%). With the ABC-Fuzzy Classification approach, 41 (46%) were classified in group A and 48 (54%) in group B. The classical approach deals with the usage rates of parts and their monetary values in inventory. The critical condition of spare parts, especially of important equipment, is often not considered. One of the important criteria that affect the criticality of the parts is the lead time. Lack of long-term parts in stock will affect the use of the equipment. In the classical approach, it has been determined that the effect of the absence of parts classified in the C group is actually critical considering the use of parts and lead times, and that these parts should be considered as important parts. The others are classified as "Very Important" and "Important" except for those that are inconsistent in the classification among the selected parts. This evaluation reflects the importance of the study for the terminal.

NOSTALJİNİN TURİZME YANSIMASI: DOĞU AKDENİZ NOSTALJİ EKSPRESİ ÖRNEĞİ

Belma SUNA

Gaziantep Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Meslek Yüksekokulu
suna@gantep.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-0710-2677

Evrin YALDIZ

Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü
evrimyaldiz@outlook.com

Orcid ID: 0000-0001-7044-4553

Makale Geliş Tarihi: 01.10.2019 **Makale Kabul Tarihi:** 22.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Suna, B. & Yaldız, E. (2020). Nostaljinin turizme yansımaları: Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi örneği. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(46), 584-604.

Öz

Turizm etkinliklerine katılan kişi sayısı her geçen gün artmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler turizm pastasından daha fazla pay elde etmek ve gelirlerini artırmak amacıyla tanıtım etkinliklerinde çeşitliliğe gitmektedirler. Bu anlamda yenilikçi fikirlerin ehemmiyeti daha da artmaktadır. Türkiye’de çoğu şehir, turizm ile ilgili tanıtım çalışmalarına yer vermektedir. Şehirlerin tanıtım çalışmalarında yenilikçi (inovatif) sistemlerin kullanılmasının şehir ve ülke turizmine yardım sağlayacağı inkâr edilemez bir gerçektir. Bu çalışmanın amacı Doğu Akdeniz Bölgesi turizminin canlandırılması için yenilikçi bir fikir olan Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi rotasını belirleyerek, böyle bir uygulamanın hayata geçirilmesini sağlamaktır. Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi ile şehirlerin tanıtımlarının farklı noktalarda yapılması hedeflenmektedir. Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi hattı üzerindeki durakları oluşturan her şehrin veya bölgenin kültürel zenginlikleri, yöresel yemekleri ve tarihi, böyle bir yolculuk sayesinde daha kolay tanıtılabilmektedir. Demiryolunun her çeşit iklim koşullarında hizmet verebilmesi, coğrafi engelleri aşmaya yapısal özelliğinin elverişli olması, yolculuk boyunca sağladığı güven ve rahatlık, gece-gündüz farkı olmaksızın ulaşımın devam etmesi vb. özellikleri sayesinde kesintisiz seyahat imkânı sağlayabilmektedir. Bu bağlamda Ankara çıkışlı İskenderun varışlı Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresinin insanların nostaljiye olan özlemlerinin giderilmesine, Doğu Akdeniz’in önemli kültür noktalarının tanıtılmasına, yerel halkın refah seviyesine ve bölgesel kalkınmaya olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz Ekspresi, Kırsal Kalkınma, Nostalji Ekspres.

REFLECTION OF NOSTALGIA TO TOURISM: EXAMPLE OF EASTERN MEDITERRANEAN NOSTALGIA EXPRESS

Abstract

The number of people participating in tourism activities is increasing day by day. Especially in developing countries, in order to gain more share in tourism sector and increase their incomes, they go to diversity in activities. In this sense, the importance of innovative ideas is increasing. Most of the cities in Turkey, give place promotional activities related to tourism. It is undeniable that the use of innovative systems in the promotion of cities will provide assistance to city and country tourism. The aim of this study is to determine the East Mediterranean Nostalgia Express route which is an innovative idea for revitalizing the tourism of the Eastern Mediterranean Region. The Eastern Mediterranean Nostalgia Express aims to promote the cities in different locations. The cultural richness, regional food and history of each city or region that make up the stops on the Eastern Mediterranean Nostalgia Express line can be introduced more easily thanks to this journey. It is able to provide uninterrupted travel facilities thanks to its structural features such as the ability of the railway to serve in all kinds of climatic conditions, to be able to overcome the geographic obstacles, to provide reliance and comfort during the journey, to continue transportation without day and night difference. In this context, it is thought that the Eastern Mediterranean Nostalgia Express, which travels from Ankara to Iskenderun, will make a positive contribution to the elimination of the aspirations of nostalgia, introduction of important cultural points of the Eastern Mediterranean, welfare level of the local people and regional development.

Keywords: *Eastern Mediterranean Express, Rural Development, Nostalgic Express.*

1. Giriş

Turizm çalışmalarına dâhil olan kişilerin sayısı her geçen gün gittikçe artmaktadır. Bu sebeple ülkeler birbirleri ile çekişme içine girmekte ve turizm sektöründen daha çok pay alabilmek için birtakım stratejiler ve planlamalar geliştirmektedir. Turizm sektörünün memleket ekonomisine katkı payı sebebi ile özellikle gelişmekte olan ülkeler yenilikçi düşünceler geliştirmekte ve bu istikamette tanıtımlar yapmaktadırlar. Türkiye’de de rota turizmi son yıllarda gelişmeye başlamış, alternatif turizm faaliyetleri içerisinde birçok turizm rotası oluşturulmuştur. Turizmin, ülke ekonomisine olan katkısını belli bir seviyede tutmak veya arttırmak amacıyla bazen var olan turizm destinasyonlarını geliştirmek bazen de yeni destinasyonlar ortaya çıkarmak gerekmektedir. Bu durumda kültür turizmini ön olana çıkarmak suretiyle alternatif turizm türleri geliştirmek, destinasyonların ekonomik kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Demiryolunun turizmde göz önünde olması “özel tren kiralama” işi ve belirlenmiş rotalarda “özel tren turlarıyla”, ulaşım hizmetlerini, misafir etme ve konaklama faaliyetini birlikte sunan Tren Turizm’inin başlangıcıyla olmuştur. Tek seferde 1100-1500 yolcu aynı anda taşınabilmektedir. Bu

sayede yer değiştirme, bireysellikten çıkmış toplumsal bir nitelik kazanmıştır. Turizm maksatlı yer değiştirmenin, kitleselliğe dđnüşmesi sonucunda yolcu treninin başka bir anlamda turist dalgasını somutlaştırmasıdır (Yaşar Rota, 2013). Doğu Akdeniz Bölgesinde yer alan illerin kültürel çekicilik unsurlarının bölgesel kalkınmaya fayda sağlayacak şekilde ön plana çıkarılması bölgede alternatif turizm turizmi ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Doğu Akdeniz’de konumlanan iller arasında Ankara, Konya, Mersin, Adana, Antakya illeri bulunmaktadır. Bu illerin her biri ayrı ayrı turizm çekiciliklerine sahip olan illerdendir. Bu illerden Mersin Adana Hatay illeri ılıman iklimi, deniz-kum-güneş turizmi ile Doğu Akdeniz’in incileri olmuştur. Hem gastronomi turizmi açısından hem de alternatif turizm türlerini kullanarak Turizm’e hizmet etmektedirler. Turizmin saklı cenneti Mersin, şehrin doğu kısmında yer alan Tarsus, “7 uyurlar ve Danyal Peygamber türbesi” diye de bilinen Eshab-ı Kehf Mağarası ile Müslüman cemiyetinin dikkatini çekerken, Saint Paul Kuyu ve Evi ile Hristiyan aleminin ilgi odağı altında olması ve inanç turizmine katkı sağlarken, şehir ilginç tarihi ile de kültür turizmine hizmet etmektedir. Bununla beraber 321 km uzunluğundaki sahili ise çeşitli su sporları ve su altı dalışı ile alternatif turizm olanakları yaratmaktadır (www.mersin.gov.tr). Adana ili, mutfağıyla ziyaretçilerine kucak açarken tarihi kaleleri, çarşısı ve camileri ile de kültürel mirasa katkı sağlamaktadır. Keyifli bir tarih yolculuğu yaparken bunun yanında Torosların yemyeşil manzarası, yumurtalık sahilinin mavisi ile turistlere huzur ortamı sunmaktadır. şehrin kuzey ve doğusunu çevreleyen Toroslar, trekking, av turizmi ve dağ sporları bakımından çok uygun bir ortama sahiptir. Bunun dışında sayılamayacak kadar çok yaylalarıyla da yayla turizminin gelişmesinde katkı sağlayıcı payı bulunmaktadır. Ceyhan ve Seyhan nehirlerinin oluşturduğu salık alanlar ve deniz kulakları eko turizm yönünden çok fazla olanaklar sunmaktadır(www.adana.gov.tr). Hatay; çok yönlü kültürel mirası ve birçok medeniyete ev sahipliği görevi üstlenmiştir. Barış, hoşgörü ve kardeşlik şehridir. Hatay’ın coğrafyası ve konumu, dünyanın en eski yerleşim yerlerinden olması, zengin turizm varlıkları ve iklimi, turizm potansiyelini arttırmaktadır. Kiliseleri, camileri, Musevi evleri gibi farklı dinlerin buluşmasını sağlayan tarihi mekanları kültür ve inanç turizmine çok büyük katkı sağlarken, mutfağı da göz ardı edilemez (www.hataydayatirim.com). Samandağ plajı ile dünyanın en uzun 15 sahili içine dahil olan Hatay ili, harbiye şelaleleri ve ipekçiliği ile de çok fazla turistini ilgisini çekmektedir. Turizm açısından önemli bir destinasyon olma potansiyeline sahip olan Doğu Akdeniz hattını konu alan çalışmalar yok denecek kadar azdır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Trenle Seyahat’e Genel Bir Bakış

Avrupa’da demiryolu aracılığıyla düzenli yolcu ulaştırma hizmeti ilk kez 17 Eylül 1825’te İngiltere’de Stockton ve Darlington arasında başlamıştır (şahbaz, 2013: 145). O günden günümüze kadar yapılan tren seyahatlerin kapsamı giderek artmıştır. Ulaştırma sistemleri, ülkelerin kültürel, iktisadi ve sosyal kalkınmalarında kaynakların daha verimli şekilde kullanılmasında büyük önem arz etmektedir. Bir ülkenin

Nostaljinin Turizme Yansması: Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi Örneği

gelişmişlik seviyesiyle o ülkenin ulaşım imkânları yakın ilişki içerisinde (Özdemir, 2012). Günümüzde artık trenler aracılığıyla kişiler oldukça konforlu ve güzel manzaralar eşliğinde seyahat edebilmektedirler. Tren ile seyahat etmeyi tercih eden kitlenin ise daha çok gençlik turizmi başlığını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Gençlik turizmi, “15-25 yaş kanalındaki gençlerin, kamu ve özel faaliyetlerin kattığı teşvik ve desteklerden faydalanarak kişisel veya grup şeklinde gerçekleştirdikleri seyahatlerden ve konaklamalardan meydana gelen turistik çalışmalar” olarak tanımlanabilir (Albayrak, 2012: 264).

En eski demiryolu teknolojisi, 19. yüzyılın ilk çeyrek döneminde İngiltere’de gün yüzüne çıkmıştır. İlerici anlamda ilk demiryolları, buhar makinesinin keşfedilmesi ve bu keşfin demiryollarına uyarlanması ile ortaya konmuştur. Buhar ile çalışan trenin demir raylar üstünde ilk olarak faaliyete geçmesi İngiliz mühendisi Richard Trevithick tarafından yapılmıştır (Erol 2003). Türkiye’de ilk demiryolu Osmanlı zamanında Sultan Abdülaziz başka bir ülkede gördüğü demiryollarına özenmesi ve İstanbul-Edirne istikametinde demiryolu hattı yapılması için emir vermesiyle ortaya çıkmıştır. Anadolu’da ise demiryolu 23 Eylül 1856 yılında ilk kez İzmir-Aydın hattının İngiliz firmasının işe başlamasıyla adımı atılmıştır. İzmir Valisi Mustafa Paşa döneminde, 1857 senesinde “İzmir’den Aydın’a Osmanlı Demiryolu” grubuna devri yapılmıştır. Bu sayede Anadolu’da ki ilk demiryolu hattı olarak kabul görülen bu hat 10 sene süren bir gayretle 1866 senesinde Sultan Abdülaziz döneminde tamamlanmıştır (rayhaber.com).

Demiryolunun tüm iklim koşullarında hareket etmesi ve coğrafi engelleri aşmaya elverişli olması, yolculuk süresince dış sorunlara karşı sağladığı rahatlık ve güven, gece-gündüz farkı olmadan ulaşımın hiçbir şekilde kesilmemesi vb. özellikleri, uzun soluklu yolculukları, kesintisiz sağlayabilmesi ile insanların tercih etmesinde büyük önem taşımaktadır. Günümüzde Türkiye’de ki bazı tren hatları şöyledir (TCDD, 2019): İzmir Mavi Tren Hattı her gün Ankara-İzmir arasında işlemektedir. Tren içinde yatar koltuk, yemekli ve yataklı vagon bulunmaktadır. Konya Mavi Treni her gün Konya-İzmir arasında işlemektedir. Trende yatar koltuk, yataklı ve yemekli vagon bulunmaktadır. Doğu Ekspresi olarak adlandırılan günümüzün en popüler tren hattı Ankara-Kars rotasında her gün faaliyet göstermektedir. Trende, pulman, kompartıman, yataklı vagon, örtülü kuşet ve yemekli vagon bulunmaktadır. Toros Ekspresi Adana- Konya rotasında her gün faaliyet göstermektedir. Toros Ekspresi organizasyon yatar koltuklu vagonlardan oluşmaktadır. Ankara- Tatvan arasında haftada iki gün işleyen Van Gölü Ekspres, Ankara'dan Pazar ve salı günleri, Tatvan'dan ise Perşembe ve salı günleri yola koyulmaktadır. Trende kompartımanlı, yatar koltuklu, örtülü kuşet, yataklı ve yemekli vagonlar bulunmaktadır. İç Anadolu ve Doğu ulaşımında hizmet veren Güney Kurtalan Ekspresi, Ankara- Kurtalan (Siirt) rotasında işlemektedir. Haftanın 5 günü faaliyet göstermektedir. Ankara'dan yola çıktığı günler pazartesi, çarşamba, perşembe, cuma ve cumartesi günleridir. Kurtalan'dan ise pazartesi, çarşamba, cuma, cumartesi ve pazar günleri yola çıkmaktadır. Trende

kompartmentanlı, yatar koltuk, örtülü kuşet, yemekli vagon ve yataklı vagon bulunmaktadır.

2.2. Nostalji Trenleri ve Turizme Etkisi

Nostalji trenleri çoğu insanın hayatında unutulmaz anılar oluşmasına sebep olan etkili bir seyahat modelidir. İstanbul'dan Ankara'ya yolculuk yaparken yemekli vagona kurulan arkadaşlıklar, yol boyu yapılan muhabbetler, birlikte okunulan kitaplar ve yol boyunca gördüğümüz manzaralar bizlere keyifli yolculuklar yaşanmıştır. Günümüzde sayısı çok olmayan nostalji ekspresleri dünyada oldukça yaygın şekilde hizmet vermektedir. En keyifli ve nostaljik olanlardan bazılarını şöyledir:

Tablo 1: Dünyada ve Türkiye'de Tren Yolu ile Seyahat Rotaları

	ÜLKE	ROTA	MESAFE	SÜRE
	Avustralya	Adelaide-Darwin	2.979 km	54 sa.
Glacier Express	İsviçre	Zermatt-St. Martiz	291 km	8 sa.
Trans Sibirya Ekspresi	Rusya	Moskova-Vladivostok	9.259 km	6 gün 5 sa. 19 dk.
Flam Demiryolu	Norveç	Flam- Myrdal	20.20 km	60 dk.
Tranz Alpline	Yeni Zelanda	Christchurch-Greymouth		4 sa. 50 dk.
The Jacobite	İskoçya	Ford William-Mallaig	84 km	2sa. 10 dk.
Rocky Mountaineer	Kanada			2 gün
Grand Canyon Rallway	ABD	Williams-Kanyon	65 mil	2 sa. 15 dk.
Bergen Demiryolu	Norveç			
Doğu Ekspresi	Türkiye	Ankara- Kars	1300 km	25 sa.

• **Glacier Ekspres:** Glacier Express, İsviçre Alplerinin iki ucu arasında eşsiz manzaralar yolculuğunda hizmet eden dünyanın en yavaş trenidir. Zermatt başlangıç noktası olarak kabul edilirken St. Mortiz varış noktasıdır. Yol boyunca, İsviçre'nin karlı dağları manzarası size eşlik etmektedir. Yeşil ovaların arasında, masmavi bir gökyüzü altında yolculuk etme imkânı bulunabilecektir. 300 km'lik yolu, 8 saatlik yolcuğu boyunca toplamda 91 tünel ve beraberinde 291 adet köprüden geçilmektedir. Yıl boyunca 200.000 ziyaretçi taşımaktadır. Tren yaz aylarında günde karşılıklı iki bazen üç sefer, kış döneminde ise tek sefer yapmaktadır. Glacier Express 25 Haziran 1930 tarihinde Brig ile Visp şehirleri arasında bağlantı kurma amacıyla seferler

Nostaljinin Turizme Yansıması: Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi Örneği

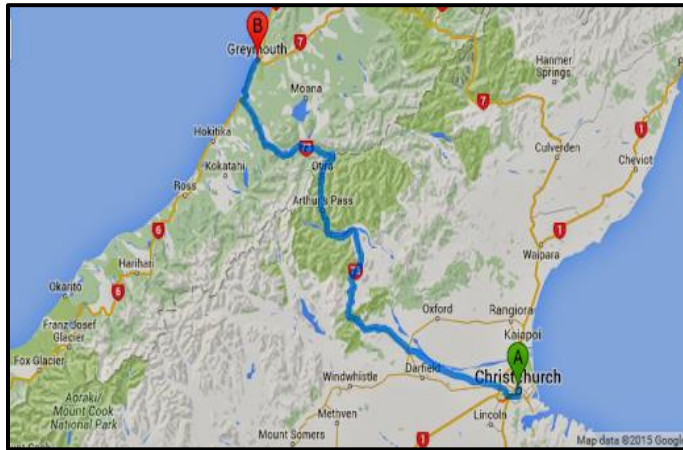
düzenlemeye başlamıştır. Zermatt ve St Moritz kasabalarına ulaşımın oluşması İsviçre'nin mühim kayak ve turizm noktaları şekline gelmesini sağlamıştır(<https://www.glacierexpress.ch/en/>).

• **Trans Sibirya Ekspresi:** 1916 yılında hizmete geçen Trans-Sibirya Ekspresi, Moskova-Vladivostok arasında yapılan tarihi yolculuktur. Sekiz ayrı zaman diliminde, 10 bin 650 kilometrelik keyifli bir seyahat hizmeti sunulmaktadır. Her ay bilet bulma imkânı sunulmaktadır. Yolcular yolculuk boyunca Habarovsk'un vahşi havasından, Moğolistan'ın derinliklerine; olağanüstü doğa manzarası eşliğinde Baykal Gölü'nden, Asya ile Avrupa'yı kesiştiren Ural Dağları'na eşlik edebilme imkânı bulabileceklerdir. Dünyanın en uzun demiryolu olmasıyla ismini duyurmuş Trans Sibirya, yol boyu toplam 91 durakta duran ekspresin tamamını yol almak 9 gün sürmektedir (<http://www.festtravel.com/trans-sibirya-ekspresi>).

• **Tranz Alpine:** 1987 yılında faaliyete geçen Yeni Zelanda'da bulunan tren hattı yolculuğunu Christchurch'ten Greymount'a yapmaktadır. 4,5 saatlik yolculuk süresince, büyük derelerin oluşturduğu birikinti ovalarından oluşan Canterbury düzlüklerini, 151 km'lik uzunluğuyla Güney Yeni Zelanda'ya yayılan Waimakiriri Nehri'ni ve Artur Geçidi Ulusal Parkı'nı görmek mümkündür. Tren tüm yıl boyunca her gün insanlara hizmet sunmaktadır (<https://www.greatjourneysofnz.co.nz/tranzalpine/>).

• **Rocky Mountaineer:** Kanada'da bulunan demiryolu, 1990 senesinde faaliyete geçmiştir. Alberta'nın şaleleriyle ünlü kasabası Banff'tan Vancouver'a seyahat etmektedir. Birinci sınıf vagonu karşılayabilenler, camdan tavanla dört bir yanlarını seyretme şansına erişmektedir. Kozmopolit şehir merkezlerinden Kanada Rockies'in kalbine, Rocky Mountaineer'in tren yolları size Batı Kanada'nın sunduğu

Nostaljinin Turizme Yansması: Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi Örneği

en çığınca cazibe merkezlerini sunmaktadır. Tren hattı Nisan-Ekim ayları arasında hizmet vermekte olup, her yıl 100.000 'den fazla yolcu taşımaktadır (<https://www.rockymountaineer.com/>).

• **Douro Hattı:** 1887 yılında Portekiz'de hizmet vermeye başlayan bu hat bahar başlangıcından yaz sonuna dek nefes kesici manzarlara sunmaktadır. Porto'dan Pincho'ya kadar yol alan hat, şarap bağları ve badem ağaçları arasında hareket eden trene Douro Nehri eşlik etmektedir. Toplamda 30 köprü ve 26 tünelle aşarak varış noktasında ulaşmaktadır (<https://porto-north-portugal.com/porto-guide/linha-do-douro-train-railway.html>).

• **Napa Vadisi Şarapları Treni:** Amerikalıların 'Şarap Ülkesi' olarak adlandırdıkları Napa Vadisi, Kaliforniya Eyaleti'nde, San Francisco'nun kuzeyinde bulunmaktadır. Napa Vadisi, Dünya'nın her yerinden hem doğa hem de kaliteli şarap

Belma SUNA & Evrim YALDIZ

meraklılarını bölgeye çekmeyi başarmaktadır. Napa'dan St Helena'ya kadar giden tren hattı, yolcularına, 1915-1917 yapımı pulmanları ile Napa Vadisi boyunca yer alan şarap bağlarını görme imkânı sağlamaktadır.3 saatlik bu turda Napa Vadisini boydan boya giderken bir yandan da 1952 yılında gerçekten faaliyette olan bu eski trenin orijinal penceresinden Napa'yı keyifle izleme imkânı vermektedir (<https://www.uzakrota.com/tag/napa-vadisi-sarap-treni/>).

• **Maharajas Express:** 1982 senesinde faaliyete geçen tren Delhi ile Mumbai arasında hizmet vermektedir ve Hindistan'ın en önemli noktalarından geçmektedir. Maharajas Express, 20'si lüks olmak üzere 43 kabini ve 2 restoranıyla toplamda 88 yolcu kapasitesiyle yolculara 7/8 gecelik bir yolculuk sunmaktadır (<https://www.the-maharajas.com/>).

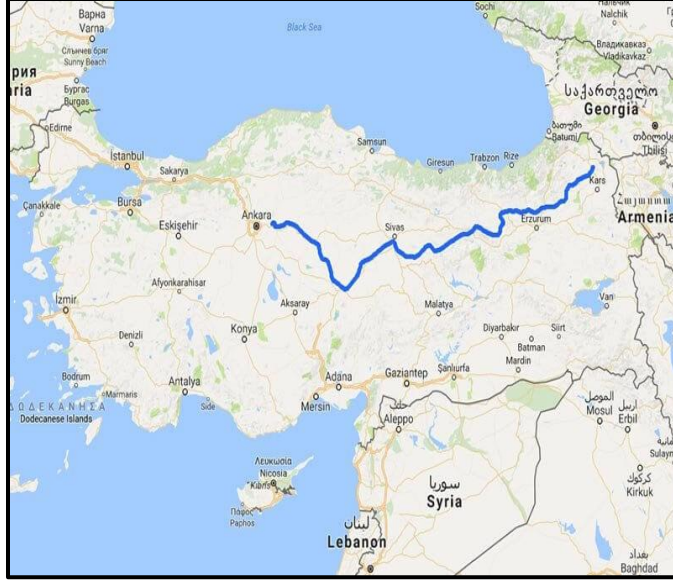
Nostaljinin Turizme Yansması: Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi Örneği

• **Coast Starlight:** 1971 de açılan Coast Starlight'ı özel kılan özelliklerinden biri yolculuğun 3 saatlik bir kısmının okyanusun üzerinde geçirmektir. Üstelik vagonların sağ ve sol yanlarının büyük ölçüde cam olması tüm bu yol manzarasını çok daha etkileyici kılmaktadır ve yolculara tek bir yolculukta hem okyanusu hem kum çölleri hem ormanları hem kar keyfini yaşatmaktadır. Seattle – Port Land – Los Angeles bu seyahat toplamda 35 saat sürmektedir (<https://www.amtrak.com/coast-starlight-train>).

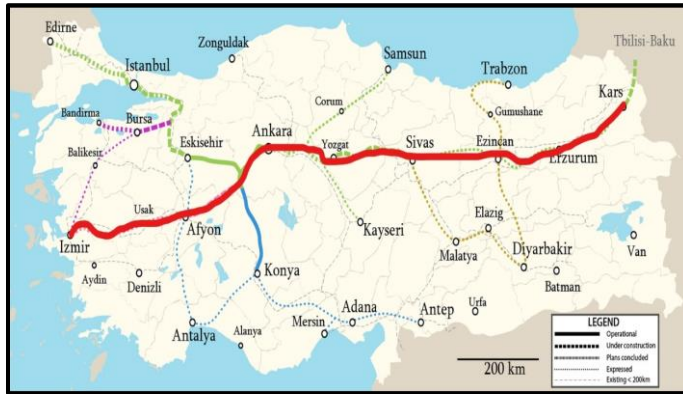

Türkiye'deki Tren Yolu ile Seyahat Rotaları

• **Doğu Ekspresi:** Türkiye'de popülerlik kazanan Doğu Ekspres, 1991 yılından bu yana Ankara, Kırıkkale, Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum ve Kars hattında faaliyet gösteren ve 1.933 kilometrelik mesafeyi 24,5 saatte bitiren, Devlet Demiryolları'na ait bir eksprestir (www.bizevdeyokuz.com). Doğu Ekspresi treninin Ankara'dan yola başlayıp son olarak Kars'a varması tarihi açıdan bakıldığında 1961 yılında gerçekleşmiştir (Temizgüney, 2015). Trende restoran şeklinde tasarlanmış yemekli bir vagon da bulunmaktadır (TCDD, 2019). Anadolu Ajansı'nın açıkladığı rakama göre 2017 yılında Doğu Ekspres ile 319 bin kişi seyahat etmiştir. Özellikle kış mevsimiyle birlikte Doğu Ekspresi, yürüyüş ve dağcılıkla uğraşan gruplar, fotoğraf sanatçıları ve üniversite öğrencileri tarafından tercih edilmektedir (Anadolu Ajansı, 2018). Yapılan bazı çalışmalarda veriler göre yeni başlayacak olan Turistik Doğu Ekspresi duraklarda daha uzun süreli duracağı için molalarda yeme- içme ihtiyacını karşılamının daha kolay olacağı bilinmektedir.

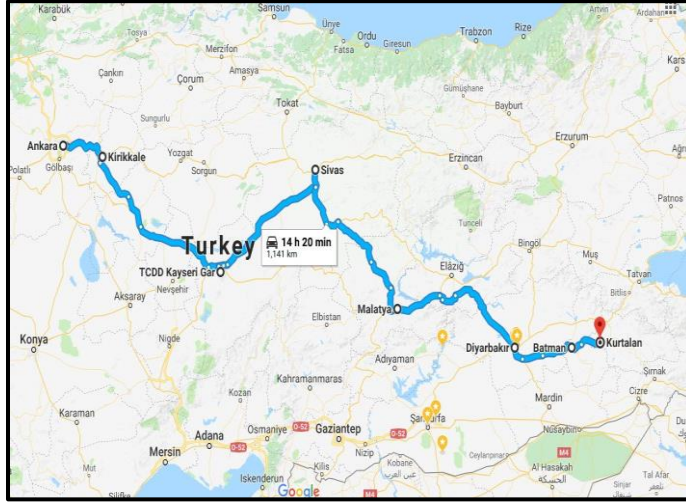
• **İzmir Mavi Treni Kars Ekspresi:** Türkiye'nin en uzun yolculuğudur. 39 saat sürmektedir. İzmir Mavi Treni'yle başlayıp Ankara'dan Doğu Ekspresi'yle devam edilen yolculukta 14 ildeki 79 istasyon geçilerek 2 bin 190 km yol kat edilmektedir. Alsancak'tan hareket eden tren Manisa, Uşak, Afyonkarahisar, Kütahya ve Eskişehir illerinden geçerek Ankara'ya ulaşmaktadır. Yolculuğun ikinci bölümünde ise Yozgat, Kayseri, Sivas, Erzincan ve Erzurum geçilmektedir. İzmir-Ankara arası (Eskişehir'den hızlı tren aktarmalı) bilet parası 70 Türk lirasıdır. Ankara-Kars arası bilet ücreti ise 48 Türk lirasıdır (www.tcddtasimacilik.gov.tr).

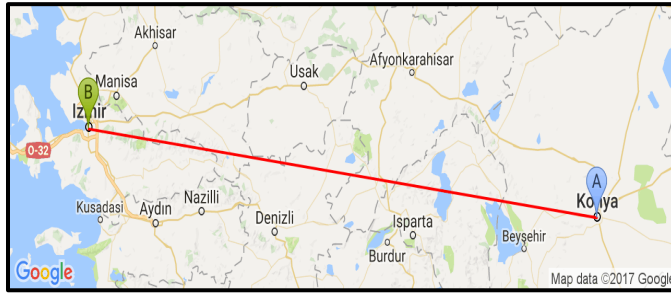
• **Güney Kurtalan Ekspresi:** Türkiye'nin en eski hatlarından biridir. Başlangıcı Ankara olup, Siirt'in Kurtalan ilçesinde son bulmaktadır. Yolculuk saat 11.00'de başlayıp ertesi gün aynı saatlerde son bulmaktadır. Yol boyunca Ankara, Kırıkkale, Kayseri, Sivas, Malatya, Diyarbakır, Batman şehirlerinden geçilmektedir. Anadolu

Nostaljinin Turizme Yansıması: Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi Örneği

bozkırlar iklim kuşağının en güzel örneklerini göreceğiniz yolculuğa nehirler, dağlar ve bugünlerde bahar çiçekleri eşlik etmektedir. Tren Ankara'dan pazar ve salı, Kurtalan'dan ise Perşembe ve salı günleri haricinde her gün faaliyet göstermektedir. Bu yolculuğun bilet fiyatı 45 Türk lirasıdır (www.tcddtasimacilik.gov.tr).

• **Konya Mavi Treni:** Konya-İzmir aralığında her gün faaliyet göstermektedir. Konya'dan 19.30'da başlayan yolculuk İzmir'de sabah 07.00'de son bulmaktadır. Bu bir gece yolculuğudur. Coğrafyayı detaylıca izleme şansınız olmasa da Türkiye'nin yolcu sayısı olarak en yoğun hatlarından biri olan bu seferi tercih ederseniz Orta Anadolu'dan deniz kıyısına, Türkiye'nin insan profilini görme, gözlemlene şansınız olmaktadır. Bilet Fiyatı 44 Türk lirasıdır (www.tcddtasimacilik.gov.tr).

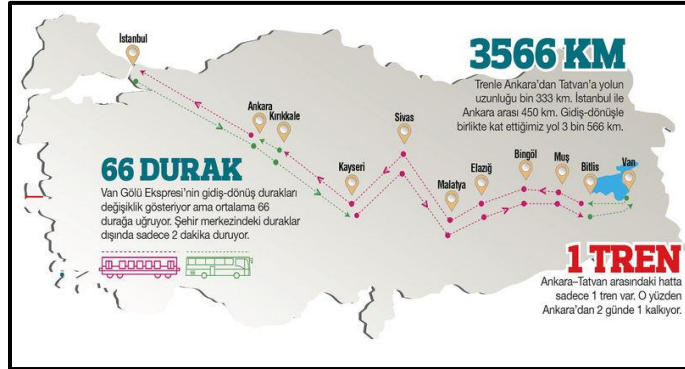
• **Zonguldak-Karabük Treni:** Bu seferler bölgesel tren sınıfında olduğu için, TCDD'nin internet sitesi ya da mobil uygulamasından o güne veya ileri tarihe bilet almanız mümkün olmamaktadır. Hareket saatinden biraz önce istasyona gitmeniz ve bileti temin etmeniz gerekmektedir. Yolculuğun manzarası ise muhteşem Karadeniz coğrafyasıdır. Tren Zonguldak'tan her gün 07.40, 13.30 ve 18.35'te hareket etmekte,

Belma SUNA & Evrim YALDIZ

2 saat 50 dakika sürmektedir. Yolculuğun bilet fiyatı 12,5 Türk lirasıdır (www.tcddtasimacilik.gov.tr).

• **Van Gölü Ekspres:** Ankara, Kırıkkale, Kayseri, Sivas, Malatya, Elâzığ, Muş, Tatvan duraklarından geçmekte olan tren, Ankara'dan pazar ve salı günleri, Tatvan durağından ise Perşembe ve salı günleri kalkmaktadır. Kompartımanlı, yarı koltuklu, örtülü kuşet, yemekli vagon, yataklı vagon seçenekleri sunulmaktadır. Bazı istasyonlarda otobüslerden daha uzun molalar verildiğinden, geçtiğiniz coğrafyanın yemeklerini tatma şansı bulunmaktadır. 25 saat süren yolculuğun bilet fiyatı 48 Türk lirasıdır (<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/editorunsectikleri/596207.aspx>).

Turizme Etkisi: Anadolu'da birçok kenti durak edinen ve kapsamı oldukça geniş olan demiryollarından çok yönlü olarak faydalanılabilmektedir. Özellikle bilet fiyatlarının uygun olması bu yolculuğu cazip kılan unsurlardan biridir. İstanbul-Ankara-Sivas-Erzurum hatlarından Kars'a varan Doğu Ekspresi, İstanbul-Ankara-Kayseri-Sivas-Malatya hatlarından Diyarbakır'a varan Güney Ekspresi, İstanbul-Ankara-Sivas-Muş hatlarından Van'a varan Van Gölü Ekspresi, İstanbul-Konya-Adana-Kahramanmaraş-Gaziantep hattından Diyarbakır'a varan Toros Ekspresi, İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde önem taşıyan tarihi kentlerde durakladığı için kültür turizmi bakımından önemlidir.

2.3. Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi:

Kalkınma, genel olarak bir memleketin milli gelir düzeyinde oluşan artışa bağlı olarak iktisadi, siyasi ve sosyal yapısında oluşan değişiklikleri ortaya koyan bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Clark, 1996: 34).

Günümüzde ilerlemekte olan ülkelerin çoğunun kalkınmada başarı sağlayamamalarının nedenlerinden biri de sahip oldukları potansiyeli değerlendirememeleridir. Bununla beraber bölgelerarası iktidarsızlıklar gelişmekte olan memleketlerde görüldüğü gibi birkaç gelişmiş ülkelerde hatta kendi ülkemizde bile yoğun şekilde görülmektedir. Turizm faaliyetlerinin hayata geçirilmesi dünyada birçok ülkede halihazırdaki potansiyeli kullanmaya yardımcı olmaktadır. Bu noktadan hareketle ülkemizin daha az gelişmiş olan yerlerinde farklı turizm faaliyetleri geliştirmek bölgesel kalkınma açısından da katkı sağlayabilir. (Kim, Chen ve Jang, 2006: 925). Turizm faaliyeti, kaynakların aktif bir biçimde değerlendirilerek yöreler arasındaki iktidarsızlıkların önlenmesi ve yöresel bir kalkınmanın sağlanması açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Turizm kalkınma için gereksinim duyulan dövizin karşılanmasını sağlar. Alternatif bir dış satım şekli olan turizm giderleri, kazanılan yabancı döviz kazanımları yardımıyla giderler dengesine olumlu şekilde katkı sağlamaktadır. Turizmin serüveni ile bir ülkenin milli ekonomisi için önemli boyutta bir gelir kaynağı olmaktadır (Kim, Chen ve Jang, 2006: 925).

Türkiye gelişmekte olan bir ülke olduğundan dolayı yatırıma ayrılan kaynakların da az sayıda olduğu görülmektedir. Kaynakların belli bir sınırının olması, yatırımların da eleyici ve seçici olmasına sebep olmaktadır. Yatırımlar, bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Turizm potansiyeli olan bölgeler de yatırım olanağı daha fazla görülmektedir (Çeken, 2003: 148). Turizm potansiyeli açısından zengin tarihi, doğal ve kültürel güzelliklere sahip olan memleketlerin ya da bu konuya bağlı yörelerin, bu bölüm bakımından diğer bölümlere kıyasla birtakım artıları olması demek, turizm sektörünün farklı sektörlerle oranla daha hızlı gelişmesi ve milli ekonomiyi de etkilemesini beraberinde getirmektedir. Sonuç olarak gelişmiş ülkelerin birçoğu uluslararası turizm pazarında faaliyet göstermek konusunda ciddi problemler yaşıyor olsalar da birçoğu turizm endüstrisini etkileyici gelişme süreci ve kalkınma alternatifi olarak görmektedirler (Yarcan, 1998: 8).

3. Bulgular

Bu bilgiler ışığında bölgenin kültürel zenginliklerini ön plana çıkarmak amacıyla faaliyete geçebilecek Doğu Akdeniz nostalji ekspresi önerisi ve güzergâh detaylarına bu bölümde yer verilmiştir.

Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi Güzergâh Önerisi:

Doğu Ekspres, Ankara'dan pazartesi, çarşamba ve uma günleri; Kars'tan ise çarşamba, cuma ve pazar günleri yola çıkmaktadır. Ankara'dan saat 19.55'te, Kars'tan saat 23.55'te hareket etmektedir.

Tren, yolcuların tarihi ve turistik yerleri ziyaret edebilmeleri için Ankara'dan Kars yönüne gidişte Erzincan, İliç ve Erzurum; Kars'tan Ankara yönüne gelişte ise

Belma SUNA & Evrim YALDIZ

Sivas'ın Divriği ve Bostankaya istasyonlarında bir süre mola verilmektedir. Doğu Ekspresi seyahatini 24.5 saatte tamamlamaktadır (<https://www.turizmhabermerkezi.net>).

Doğu Ekspres'ten esinlenerek planlanan Doğu Akdeniz Nostalji Ekspres Güzergâh Planı şöyledir:

1.GÜN

12:00 Ankara'dan hareket

14:00 Trende öğle yemeği

16:00-20:00 Mevlâna Müzesi+80 Günde Devri Alem Parkı gezisi

20:00-21:30 Hacı Şükrü Lokantası akşam yemeği

22:00 Yola Çıkış

2.GÜN

02:30 Mersin'e varış

02:30-07:30 Trende konaklama

07:30-08:30 Marinada kahvaltı

08:30-10:30 Forum AVM gezisi

10:30 Yola Çıkış

12:30 Adana Varış

12:30-13:30 Adana Taş Köprü gezisi

13:30-14:30 Adana Ulu Cami gezisi

14:30-16:30 Adana Arkeoloji Müzesi gezisi

16:30-17:30 Tarihi Kazancılar Çarşısı gezisi

17:30-18:30 Adana Merkez Park gezisi

18:30 Adana Kalkış

19:00-20:00 Trende Akşam Yemeği

20:00 İskenderun Varış

20:00-22:00 İskele Gezisi

3.GÜN

07:30 Antakya Otobüs Kalkışı

08:30 Harbiye Köy Kahvaltısı

10:30 Harbiye Şelale Gezisi

12:30 Kara mağara + Samandağ Plajı Gezisi

14:30-15:30 Musa ağacı Gezisi

16:30 Hatay Arkeoloji Müze Gezisi

17:30 Habib-i Neccar Cami Gezisi

Nostaljinin Turizme Yansması: Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi Örneği

18:30 Saint Pierre Kilisesi + Titus Müze Gezisi

20:00 Eski Antakya Evleri Gezisi

21:00 Belende Akşam Yemeği

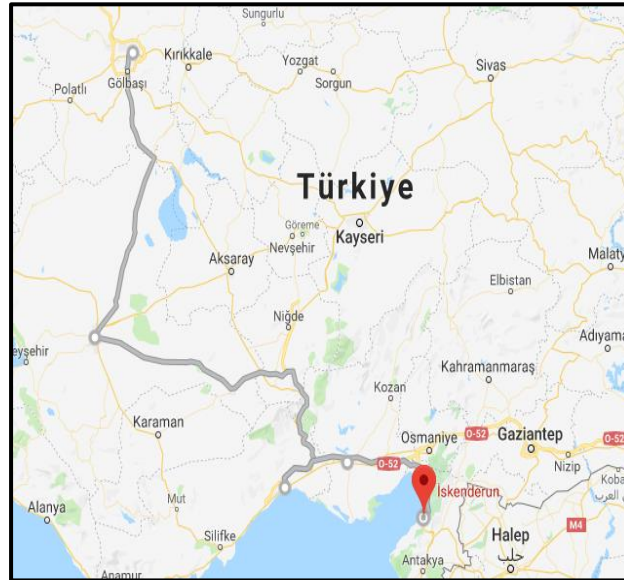
22:00 İskenderun'a Varış

Tablo 2: Ankara İskenderun Güzergâh

Günler	Saat	Şehir	Kalış Süresi
Pazartesi	17:00	Kalkış Noktası Ankara	
Perşembe	20:00	1.Durak Konya	6 Saat
		2.Durak Mersin	1 Gece
		3.Durak Adana	6 Saat
		Varış Noktası İskenderun	2 Gece

Tablo 3: İskenderun Ankara Güzergâh

Günler	Saat	Şehir	Kalış Süresi
Pazartesi	17:00	Kalkış Noktası İskenderun	
Perşembe	20:00	1.Durak Adana	6 Saat
		2.Durak Mersin	1 Gece
		3.Durak Konya	6 Saat
		Varış Noktası Ankara	2 Gece

4. Sonuç ve Öneriler

Ankara çıkışlı Doğu Ekspres Treni başta yerli turistler olmak üzere çok sayıda talep görmektedir (Donanım Haber, 2019). Böyle bir gezi planı insanların nostaljiye karşı olan özlemlerini gidermekte ve turistik bir kazanç sağlamaktadır. Bununla beraber demiryolu ile binlerce turiste birlikte hizmet vermek, onları taşımak, turistlerin eğlence, yemek ve dinlenme isteklerini trende karşılamak, turistlere alışılmadık bir deneyim kazandırmaktadır. Demiryolları ile planlanmış bir gezi programında hem gece seyahatlerinde yataklı vagonlarla yolculuk yapma imkânı verilmekte hem de gündüz saatlerinde kararlaştırılan turistik yerlerde gezi imkânını bir arada sunulmaktadır. Demiryolunun tüm iklim koşullarında coğrafi zorlukları aşmaya elverişli olması, yolculuk süresince dış faktörlere karşı sağladığı rahatlık ve güven, gece-gündüz farkı olmadan ulaşımın aksamaması vb. özellikleri, uzun süren yolculukları, sorunsuz, kesintisiz ve keyifli hale getirebilmektedir. Bunun gibi bir yeterlilik, demiryolunun bölge sınırlarını da aşarak ülkeler hatta kıtalar arası ulaşım faaliyetine imkân vermesine bundan dolayı da uluslararası boyutta bütünleşmenin de bir faktörü olmaktadır.

Bu amaçlarla planlanan Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi için olması planlanan bir diğer yenilik ise alınan bu gezi biletinin rota dahilinde tüm duraklarda inme imkânı sağlayarak turistlerin kendi planları dahilinde seyahat etmesine fırsat tanımaktır. Bu yenilikçi fikirden hareketle Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresine bilet alan turistler istedikleri durakta inebilecek ve 15 gün içinde rota içerisindeki duraktan da binerek seyahatlerine devam edebileceklerdir. Örnek vermek gerekirse, Ankara'da inip Konya'da konaklama yapan bir yolcumuz konaklamasını bir günden fazla uzatarak 15 günü geçmeme şartı ile elindeki bilet ile daha sonra yeniden Konya'dan binip diğer illere ücretsiz geçiş yapabilecektir. Bu bağlamda Ankara çıkışlı İskenderun varışlı Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresinin insanların nostaljiye karşı olan özlemlerini gidermesine, Doğu Akdeniz'in önemli kültürünün tanıtılmasına, yerel halkın geçiminin ve bölgesel kalkınmanın artmasına katkısı olacağı düşünülmektedir.

Bununla birlikte hayata geçirilmesi planlanan bu gezinin ortaya çıkan talepler doğrultusunda demiryolu hattının Antakya'ya kadar uzatılması ve İskenderun'dan Antakya'ya otobüs kullanımına ihtiyaç olmaması önerilmektedir. Bunun daha sonraki adımlarında ise uluslararası bazı anlaşmalar yapılmak suretiyle iş birliği içinde bazı paket programlar oluşturup Doğu Akdeniz Nostalji Ekspres'in kapsamı Beyrut'a kadar uzatılarak uluslararası nitelik kazanması önerilmektedir.

Bu çalışma Ankara çıkışlı Kars varışlı Doğu Ekspres Treninden esinlenerek gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Doğu Akdeniz bölgesi ele alınmaktadır. Ankara çıkışlı İskenderun varışlı bir güzergâh önerisinde bulunulmuştur. Bu amaç doğrultusunda Antakya İl turizm Müdürlüğü ve İskenderun Turizm Yetkilileri bir araya gelerek TCDD ile bir anlaşma yapmaları önerilir. Bununla birlikte Doğu Akdeniz bölgesindeki bu yeni oluşuma katkı sağlamak için seyahat acentaları ile görüşülmeli ve paket turlar düzenlenerek satışa sunulmalıdır. Böylece bu çalışmada oluşturulan Doğu Akdeniz

Nostaljinin Turizme Yansması: Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi Örneği

Nostalji Ekspresi rotası üzerindeki şehirlerin mevcut olan turizm gelirlerinin artacağı düşünülmektedir. Gelecekte bu konuyu çalışacak olan akademisyenler böyle bir ekspres türünün hayata geçmesi ile ilgili rota kapsamındaki yöre halkının algısını ölçebilir ve bu konu bir öneriden çıkıp daha kapsamlı bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte böyle bir rota farklı bölgeler üzerinde çalışılmak kaydıyla çeşitlendirilebilir.

Kaynakça

- Albayrak, A. (2012). *Alternatif turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Clark, J. (1996). *Kalkınmanın demokratikleşmesi*. (Çev.: Serpil Ural). Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayınları.
- Çeken, H. (2003). *Küreselleşme, yabancı sermaye ve Türkiye turizmi*. Sakarya: Değişim Yayıncılık.
- Rota, Y. (2013). Demiryolu ve Turizm, Demiryolu Taşımacılığı Derneği, <http://www.dtd.org.tr/blog/26/demiryolu-ve-turizm> (Erişim Tarihi: 17.02.2019)
- İçöz, O. ve Kozak, M. (1998). *Turizm ekonomisi*. Turhan Kitapevi, Ankara.
- Kim, H. J. , Chen M. ve Jang S. (2006). Tourism expansion and economic development: the case of Taiwan, *Tourism Management*, 27 (5): 925–933.
- Özdemir, M. (2012). Tren gelir, hoş gelir. kara trenin hikayesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 117- 123.
- Şahbaz, R. P. (2013). Türkiye'de turistik amaçlı ulaştırma sektörünün gelişimi. Türk turizm tarihi yapısal ve sektörel gelişim. (Ed. Çavuş, Şenol vd.), Ankara: Detay Yayınları.
- Temizgüney, F. (2015). Demiryolu ulaşımının Erzurum'a katkıları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*,1(1): 255-272.
- Yarcan, Ş. (1998). Turizm endüstrisinin yapısı. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayını.

İnternet Kaynakçası

- Anadolu Ajansı. NTV. Doğu Ekspresi ile 24 saat Süren Unutulmaz Yolculuk: <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/dogu-ekspresi-ile-24-saat-suren-unutulmaz-yolculuk> (Erişim Tarihi: 19.02.2018)
- <http://www.adana.gov.tr/turizm> (Erişim tarihi, 11.04.2019).
- <http://www.hataydayatirim.com/sektorler.asp?HS=26&Sektorler=kultur-ve-turizm> (Erişim tarihi, 11.04.2019).
- <http://www.hataykulturturizm.gov.tr/> (Erişim tarihi, 11.04.2019).
- <http://www.mersin.gov.tr/turizm-kenti> (Erişim tarihi, 11.04.2019).
- <http://www.tcddtasimacilik.gov.tr/trenler/Anahat%20Trenleri/2> (Erişim Tarihi, 27.12.2018).
- <https://onedio.com/haber/nostalji-severlerin-kacirmak-istemeyecegi-13-demiryolu-hatti-516583> (Erişim Tarihi: 27.12.2018)

Belma SUNA & Evrim YALDIZ

- <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/tuba-satana/tren-yolculugu-dedigim-trans-sibirya-ekspresi-1202623/> (Erişim Tarihi, 11.04.2019).
- <https://seyahat.railturkey.org/bolgesel-trenler/> (Erişim tarihi,23.03.2019)
- <https://www.glacierexpress.ch/en/> (Erişim Tarihi, 11.04.2019)
- <https://www.bizevdeyokuz.com/van-golu-ekspresi> (Erişim Tarihi: 19.02.2018).
- <https://www.donanimhaber.com/Sosyal-medyanin-gozde-rotasi-Dogu-Ekspresi-yenileniyor--109928> (Erişim tarihi, 05.06.2019).
- <http://www.festtravel.com/trans-sibirya-ekspresi> (Erişim tarihi, 10.04.2019).
- <https://www.greatjourneysofnz.co.nz/tranzalpine/> (Erişim tarihi, 10.04.2019).
- <https://www.rockymountaineer.com/> (Erişim tarihi, 10.04.2019).
- <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/editorunsectikleri/596207.aspx> (Erişim tarihi, 10.04.2019).
- <https://www.amtrak.com/coast-starlight-train> (Erişim tarihi, 10.04.2019).
- <https://www.the-maharajas.com/> (Erişim tarihi, 10.04.2019).
- <https://www.uzakrota.com/tag/napa-vadisi-sarap-treni/> (Erişim tarihi, 10.04.2019).
- <https://porto-north-portugal.com/porto-guide/linha-do-douro-train-railway.html> (Erişim tarihi, 10.04.2019).

Extended Abstract

Introduction

The routes have begun to develop tourism in Turkey in recent years, many tourist trails in alternative tourism activities have been created. In order to maintain or increase the contribution of tourism to the economy of the country, it is sometimes necessary to develop existing tourism destinations and sometimes to create new destinations. In this case, developing alternative tourism types by bringing cultural tourism to the forefront contributes to the economic development of destinations. Consideration of the railway in tourism has been with the beginning of Railways Tourism which provides transportation services, accommodation, and accommodation activities together with activity private train rental train business and “private train tours on designated routes. 1100-1500 passengers can be transported at one time. In this way, the displacement has gained a social character that has become independent from individuality. It is the fact that the passenger train embodies the wave of tourists in another sense as a result of the relocation for tourism purposes (Yaşar Rota, 2013). Transportation systems are of great importance for the more efficient use of resources in the cultural, economic and social development of countries. The development level of a country is closely related to its transportation opportunities (Özdemir, 2012). The movement of the railroad in all climatic conditions and being able to overcome the geographical obstacles, the comfort and confidence it provides against external problems during the journey, no interruption of transportation without day and night difference, etc. features, long-term journeys, with the uninterrupted ability to provide people with great importance.

Nostaljinin Turizme Yansması: Doğu Akdeniz Nostalji Ekspresi Örneği

Today, Turkey is also said that some train lines (TCDD, 2019): Izmir Blue Line train operates daily between Ankara and Izmir. Konya Blue Train runs between Konya and Izmir every day. Today's most popular train line, known as the East Express, operates every day on the Ankara-Kars route. Toros Express operates daily on the Adana-Konya route. Van Lake Express operates between Ankara and Tatvan twice a week. The Southern Kurtalan Express, which serves in Central Anatolia and Eastern transportation, operates on the Ankara-Kurtalan (Siirt) route.

The method, Data and Analysis

Considering this information, the Eastern Mediterranean nostalgia express proposal and route details that can be activated to highlight the cultural richness of the region are given in this section.

Eastern Mediterranean Nostalgia Express Route Suggestion:

Doğu Ekspres, from Ankara on Mondays, Wednesdays, and Fridays; Kars departs on Wednesdays, Fridays, and Sundays. It departs from Ankara at 19.55 and from Kars at 23.55. The Eastern Mediterranean Nostalgia Express Route Plan inspired by Eastern Express is as follows:

The first day of the train moving from Ankara to Konya during the day by visiting certain places in the city of Konya again departs for Mersin. On the second day, there will be a trip to Mersin and then to Adana. In the evening, a pier trip will be made in İskenderun and accommodation will be provided on the train or on request. On the third day, since there is no train line from İskenderun to Antakya, a bus service will be arranged, and certain places will be visited in Antakya. In the evening, by returning to İskenderun by bus, the passengers will take the train and return with the same route.

Result and Discussion

The eastern express train departing from Ankara is in high demand by our people (Hardware News, 2019). Such a trip plan eliminates people's longing for nostalgia and provides a tourist gain. In addition to this, providing services to thousands of tourists by rail, carrying them, meeting the demands of tourists for entertainment, food and rest on the train gives tourists an unusual experience. Another innovation planned for the Eastern Mediterranean Nostalgia Express, which is planned for these purposes, is to allow the tourists to travel according to their own plans by providing the opportunity to land at all stops within the scope of this trip ticket. Based on this innovative idea, tourists who buy tickets to the Eastern Mediterranean Nostalgia Express will be able to land at their desired stop and continue their journey by taking the stop within the route within 15 days.

For example, a passenger traveling to and from Ankara will extend his / her stay for more than one day and will be able to travel from Konya to other provinces free of charge with the ticket in his possession provided that he does not exceed 15 days. In this context, it is thought that the Eastern Mediterranean Nostalgia Express from Iskenderun from Ankara will contribute to the elimination of people's

Belma SUNA & Evrim YALDIZ

aspirations for nostalgia, to promote the important culture of the Eastern Mediterranean, to increase the livelihood and regional development of the local people.

In addition to this, in line with the demands of this trip, which is planned to be implemented, it is recommended that the railway line be extended to Antakya and there is no need to use buses from İskenderun to Antakya. In the next steps of this, it is suggested that some international agreements should be signed, and some programs will be developed in cooperation and the scope of Eastern Mediterranean Nostalgia Express will be extended to Beirut. This study was inspired by East Express Train from Kars to Ankara. The Eastern Mediterranean region is discussed in this study. He will propose a route from Ankara to İskenderun. This purpose is for Antakya Provincial Tourism Directorate and İskenderun Tourism Authorities to make an agreement with TCDD. Travel agencies should be consulted, and package tours should be arranged for sale in order to provide this new formation in the Eastern Mediterranean region. Imagine that the available tourism revenues of the Eastern Mediterranean Nostalgia Express route buttons will increase. It can be considered as a study for academics. Together, such a route can be diversified provided that different regions are studied.

ÖRGÜTSEL SOSYALLEŞME SÜRECİNDE KİŞİ-İŞ UYUMUNDAN KİŞİ-ÖRGÜT UYUMUNA YÖNELİK BİR MODEL ÖNERİSİ

Ömer Faruk COŞKUN

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi/ AMYO Yönetim ve Organizasyon Bölümü
ofcoskun@mku.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-9616-2359

Makale Geliş Tarihi: 13.08.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 22.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Coşkun, Ö. F. (2020). Örgütsel sosyalleşme sürecinde kişi-iş uyumundan kişi-örgüt uyumuna yönelik bir model önerisi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(46), 605-625.

Öz

Yeni bir işletmede çalışmaya başlayan bireyler genellikle yeni bir rolle karşılaşmaktadır. Bu durumda bireyin hızlı bir şekilde rolüne ve işlemeye uyum sağlaması için işletmenin normlarını, değerlerini, hedeflerini öğrenmesi gerekmektedir. Bu öğrenme aşaması bireylerin örgütsel dinamiklere uygun olarak şekillendirildiği bir sosyalleşme sürecidir. Bireyin yeni görevine adapte olması, kişilerarası ilişkiler kurulması ve bireysel hedefler ile örgütün hedeflerinin uyumlaştırılması gibi bir dizi aşamayı içeren bu sosyalleşme sürecinin başarılı olması hem birey açısından hem örgüt açısından olumlu sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, kişi-iş uyumundan kişi-örgüt uyumuna giden süreçte örgütsel sosyalleşme olgusunu teorik açıdan ele almaktadır. Betimsel olan bu çalışmada örgütsel sosyalleşme süreci için literatürün ışığında bir model önerisi geliştirilmeye çalışılmıştır. Modelde, kişi-grup uyumu, hem sosyalleşme taktikleri ile hem de ilişki inşa etme yoluyla, kişi-iş uyumu ile kişi-örgüt uyumu arasında aracı bir değişken olarak ele alınmıştır. Bu modele göre, ilişki inşa edilmesi ile kişi-grup uyumu için gerekli şartlar sağlanmakta ve sosyalleşme taktikleri ile örgütün amaçları ve hedefleri ile bireyin amaç ve hedefleri bağdaştırılmaktadır. Geliştirilen bu yeni model ile bu çalışmanın örgütsel sosyalleşme çalışmalarına derinlik katacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sosyalleşme, Kişi-İş Uyumu, Kişi-Grup Uyumu, Kişi-Örgüt Uyumu

ORGANIZATIONAL SOCIALIZATION FROM PERSON-JOB FIT TO PERSON-ORGANIZATION FIT: A CONCEPTUAL MODEL PROPOSAL

Abstract

Individuals who start to work in a new company often encounter a new role. In this case, the individual needs to learn the norms, values and goals of the

Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde Kişi-İş Uyumundan Kişi-Örgüt Uyumuna Yönelik Bir Model Önerisi

company quickly in order to adapt to his/her role and the company. This learning stage is a socialization process in which individuals are shaped in accordance with organizational dynamics. The success of this socialization process, which includes a series of stages such as adapting the individual to his/her new task, establishing interpersonal relationships, and harmonizing individual goals with the goals of the organization, ensures positive results for both the individual and the organization. This study aims to analyze the phenomenon of organizational socialization from a theoretical point of view in the process from person-job fit to person-organization fit. In this descriptive study, a model proposal for the organizational socialization process is tried to be developed in the light of the literature. In the model, person-group fit is a mediating variable between person-job fit and person-organization fit, both through socialization tactics and building relationships. According to this model, the necessary conditions for person-group harmony are provided by building a relationship, and socialization tactics are associated with the goals and objectives of the organization with the goals and objectives of the individual. With this new model developed, it is thought that this study will add depth to organizational socialization studies.

Keywords: *Organizational Socialization, Person-Job Fit, Person-Group Fit, Person-Organization Fit*

Giriş

Ekonomik ve sosyal çevrelerdeki değişim ile birlikte örgüt içerisinde inşa edilen ilişkilerin doğası da temel değişimler geçirmektedir. Bu değişimlerin sonucu olarak günümüzde çalışanlar bir örgüte dâhil oldukları andan itibaren eskiye göre çok daha fazla geleceklere ve kariyerleri ile ilgili beklentilere girmektedir. Çalışanların bu beklentileri çalışma hayatı içerisinde örgütün gerçekleri ile örtüştüğü sürece örgüt için faydalı ve olumlu iş çıktıları ortaya çıkabilmektedir. Çalışanın beklentileri ile örgütün gerçekleri arasında farklılık ortaya çıktığında ise personel devir oranının yüksekliği gibi örgütte maddi manevi birçok zararlar içeren olumsuz sonuçlar ile karşı karşıya kalınabilmektedir. Örgüt, işe alım personel seçme ve eğitim gibi birçok maliyete katlanarak yatırım yaptığı yeni personeli; beklentiler ile gerçeklerin uyuşmaması, görev ve sorumlulukların net olarak anlatılmaması, örgütte etkileşim için gerekli bilginin yeni çalışana verilmemesi gibi nedenlerden dolayı kaybedebilmektedir.

Bir çalışanın yeni bir örgütsel pozisyon, statü veya rol için gerekli olan temel noktaları öğrenmesinin yapılandırıldığı bir süreç olarak tanımlanan (van Maanen, 1978: 19) örgütsel sosyalleşme veya insanın işlenmesi; çalışanın beklentileri ile örgütün gerçeklerinin örtüşmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda çalışanın yeni iş, görev veya sorumluluğu konusunda yaşayacağı zihinsel karmaşanın önüne geçilmesi için kilit bir rol oynamakta ve yatırım yapılan çalışanın kaybedilerek kaynakların israfının önüne geçmektedir. Bu bağlamda örgütsel sosyalleşme kavramının derinlemesine incelenerek çalışan ile örgüt arasındaki ilişkileri ortaya çıkaran

Ömer Faruk COŞKUN

dinamiklerin belirlenmesi, örgütlerin en değerli kaynağı olan insan kaynağını doğru olarak yönetebilmesi için önem arz etmektedir.

Taormina'ya (1994, 1997) göre, örgütsel sosyalleşme süreci çalışan ve örgüt arasındaki etkileşimler yolu ile gerçekleşmektedir. Taormina (1997: 30) bu etkileşimleri "Örgütsel Sosyalleşme Modeli" çerçevesinde dört boyutta ele almaktadır. Bu boyutlar; yetiştirme, örgüte ilişkin anlayış düzeyi, iş arkadaşlarının desteği ve geleceğe ilişkin beklentilerdir. Bu bağlamda örgütsel sosyalleşme sürecinin başarısını; yeni gelen çalışanın kendine verilen işe yönelik algısı, birlikte çalıştığı gruba yönelik algısı ve örgüte yönelik algısı belirlemektedir. Bu çalışmanın amacı bu doğrultuda kişi-iş uyumundan kişi-örgüt uyumuna giden süreçte örgütsel sosyalleşme olgusunu literatür ışığında teorik açıdan ele almaktır. Bu amaca istinaden kişi-iş uyumunun, kişi-grup uyumunun ve kişi-örgüt uyumunun örgütsel sosyalleşme içerisindeki yeri detaylı olarak incelenmiştir. Daha sonrada geçmiş dönemde yapılan çalışmalar temel alınarak Şekil 1'de gösterildiği üzere bir model önerisinde bulunulmuştur.

Örgütsel Sosyalleşme

Her birey; az veya çok sayıda gerçekleşen ve yoğunluğu, önemi veya görünürlüğü çeşitlilik gösteren pozisyon geçişlerini içeren bir kariyere sahiptir. Bu geçişler çalışanın çalışma hayatında aşağıdan yukarıya veya yana doğru hareketlere yol açmaktadır. Pozisyon geçişleri farklı açıklıklarda gerçekleşebilmektedir. Geçişlerin en açık olanı, bireyin örgüte ilk girişte karşılaştığıdır. Bir örgüt içerisinde deneyimli bir üyenin pozisyonunun veya çalıştığı ortamın değiştirilmesi gibi gerçekleşen küçük değişikliklerde karşılaştığı ise en az açık geçiş şeklidir. Çalışanın kariyerindeki geçişler ile birlikte gerçekleşen her yerde olan sürekli devam eden zor bir süreçte sosyalleşme periyodudur (van Maanen ve Schein, 1979: 6). Bu zor süreç, bir kişi yeni bir örgütsel role geçiş yaptığı her zaman gerçekleşmekle birlikte bu sürecin şekli örgütsel seçime göre farklılaşmaktadır. Örgütsel seçim tasarlanmış olabileceği gibi rastgele de olabilmektedir (van Maanen, 1978: 21). İnsanların bir grup, örgüt veya toplum içerisine girdiği zaman nasıl adapte olacağı çok uzun zamandır sosyologlar ve psikologlar tarafından ilgilenilmektedir. Sosyalleşme kavramı bu adaptasyon çabalarını ifade etmek için türetilmiştir. Fakat sosyalleşme, kişinin psikolojik veya sosyolojik uyumuna bağlı olarak farklı tanımlanmıştır (Taormina, 1994: 133). Sosyalleşme kavramının örgütlere yansımaları olan örgütsel sosyalleşme veya insanın işlenmesi, van Maanen (1978: 19) tarafından örgüt içerisindeki diğer üyeler tarafından yeni üyenin yeni bir örgütsel pozisyon, statü veya rol için gerekli olan temel noktaları öğrenmesinin yapılandırıldığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Taormina (1997: 29) ise örgütsel sosyalleşmeyi kişinin iş ile ilgili becerileri sağladığı, fonksiyonel bir seviyede örgütsel bir anlayış kazandığı, iş arkadaşları ile destekleyici sosyal etkileşime eriştiği bir süreç olarak ifade etmektedir. Bir örgüt içerisine girişte sosyalleşme veya bir işin yapılması için gerekli temel noktaların öğrenilmesi süreci çalışan üzerinde birçok etkiye sahiptir. Bu sürecin yeni çalışanın hem tutum ve davranışları üzerinde hem de performansı ve işletmedeki görev süresi üzerinde etkileri bulunmaktadır (Baker ve Feldman, 1991:

Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde Kişi-İş Uyumundan Kişi-Örgüt Uyumuna Yönelik Bir Model Önerisi

193; Taormina, 2019: 56). Örgütsel sosyalleşme; çalışanın etkileşim yoluyla örgüt ya da üyesi olduğu bir grubun değer sistemini, normlarını ve davranış kalıplarını gibi rol belirsizliğini gidermek ve örgüt içinden biri olmak için gerekli olan bilgileri öğrenmesidir (Balci, 2003: 3-5; Kowtha, 2018: 87).

Örgütsel sosyalleşme, bir bireyin bir örgüt üyesi olarak örgüte katılmak ve örgütsel bir rol üstlenmek için temel olan değerleri, yetenekleri, beklenen davranışları ve sosyal bilgileri anlaması ile ilgili olan bir süreçtir. Bu süreç, örgütün bütünlüğünün sürdürülmesi için gerekli olan ilkeler ve kuralların anlamlandırılmasını içermektedir (Salavati, Ahmadi, Sheikhesmaeili ve Mirzaei, 2011: 406). Saeed, Abu Mansor, Siddique, Anis-ul-Haq ve Muhammad Ishaq'a (2012: 96) göre, sosyalleşme yolu ile kişiler toplum içerisinde çeşitli derecelerdeki fonksiyonlarda ihtiyaç duyacakları bilgileri ve becerileri kazanmakta ve sosyal normlar ile başa çıkmayı öğrenmektedir.

Taormina'ya (1997) göre örgütsel sosyalleşmenin içerisinde çok sayıda alt alanı barındıran ve diğer alanlar ile sürekli ve eş zamanlı çalışan dört önemli alanı bulunmaktadır. Bunlar: Eğitim, anlama, iş arkadaşı desteği ve gelecek beklentileridir (Taormina, 1997: 30-41).

- Eğitim, bir süreç veya metot aracılığı ile belirli bir iş için gerekli olan herhangi bir çeşit fonksiyonel özelliği veya beceriyi elde etmektedir.
- Anlama, bir şeyin doğasının, öneminin veya tanımlamasının net bir fikrine sahip olmaya dayanan, kavramları kullanma kabiliyeti veya gücüdür.
- İş arkadaşlarının desteği, bir örgütte diğer çalışanlar tarafından herhangi bir finansal faydası veya karşılığı olmaksızın, duygusal, manevi veya yararlı yardımın sağlanması olarak açıklanabilmektedir.
- Gelecek beklentileri, bir çalışanın bulunduğu örgüt içerisinde kariyer ödüllendirmesine sahip olmayı ummasını ifade etmektedir.

Sosyalleşme süreci, yeni durumun bir parçası olmayı; dışarıdan biri olmaktan çıkarak içeriden biri olmayı sağlayan bir değişim sürecidir. Sosyalleşme, yeni gelen çalışanın, diğerlerinin gördüğü gibi görebilmesi için algılarını değiştirdiği bir süreçtir (Balci, 2003: 12). Sosyalleşme süreci, dört bölümden oluşur. İlki görev yeteneği duygusu geliştirme, ikincisi rol açıklığı geliştirme, üçüncüsü iş hakkında gerçeğe uygun beklentiler geliştirme ve sonuncusu da kişiler arası ilişkileri geliştirmedir (Adkins, 1995: 840).

Sosyalleşme sürecinde yeni çalışan, gerçekçi bir ön izleme oluşturmak ve doğru ve ön bir bilgiye ulaşmak için zaman harcamakta, ayrıca sosyal destek ağları kurmaya veya gayri resmi sosyal ağlar içerisine entegre olmaya çalışmaktadır (Ostroff ve Kozlowski, 1992: 868; Jahya, Alias, Othman, ve Romaiha, 2019: 667). Bu entegrasyon sırasında yeni çalışanın örgüt içerisinde sosyalleşmesi; performans, tatmin ve bağlılık gibi örgütsel çıktılar hakkında ne öğrenip ne öğrenemediği belirleyen kritik bir değere sahiptir (Chow, 2002; Korte, 2010: 27).

Saks ve Ashforth (1997) sosyalleşme faktörlerini; örgüt, grup ve birey olmak üzere üç başlık altında incelemektedir. Örgütsel faktörler; sosyalleşme taktikleri,

Ömer Faruk COŞKUN

oryantasyon programları, eğitim programları, mentörlük programlarıdır. Grup faktörleri, sosyalleşme taktikleri, sosyal destek ve sosyal öğrenme süreçleridir. Son olarak da birey faktörleri; proaktif stratejiler ve davranışlardır (Saks ve Ashforth, 1997: 239).

Kişi-İş Uyumu

Yeni çalışanın kritik görevlerinden biri işi ile ilgili hedefler ve sorumluluklar ile ilgili bir anlayış kazanmaktır. Yeni çalışanın işe ilişkin şartlara uyum sağlamak için bilgi, beceri ve davranışları kazandığı bu süreç hem çalışan hem de işveren için bir öğrenme sürecidir (Roger, 2020: 76). Bu öğrenme süreci rol açıklığı olarak ifade edilmektedir. Yeni çalışanın işinde rol açıklığına erişmesi son derece önemlidir. Çünkü iş performansı gibi birçok örgütsel çıktı çalışanın iş yerindeki rolü ve ondan bu rol ile ilgili ne beklendiğini bilmesine bağlıdır (Chotigavanich ve Sorod, 2020: 77). Yeni çalışanın diğer bir kritik görevi de işi için gerekli olan rutinleri ve becerileri öğrenmektedir. Bu öğrenme çalışanın iş ve görev ustalığı olarak ifade edilmektedir (Jokisaari ve Nurmi, 2009: 527). Yeni çalışan bir işe hâkim olduğundan emin olduğu zaman, daha fazla çaba sarf etmektedir. Ayrıca görevlerinde ve iş arkadaşları ile işbirliğinde daha fazla azim göstermektedir (Jokisaari ve Nurmi, 2009: 528).

Örgütlerin sosyalleşme süreci içerisinde, kişi ile iş arasındaki uyumu sağlama konusunda kullandıkları en önemli araçlardan birisi iş standartlarıdır. İş standartları yeni çalışanın sosyalleşmesinde işinde nasıl uzmanlaşacağı, rol tanımlamaların nasıl yapılacağı, örgütün kültürünün nasıl öğrenileceği ve sosyal olarak nasıl entegrasyon sağlanacağı konularında kayda değer derecede önemli bir etkiye sahiptir (Hsiung ve Hsieh, 2003: 584). İş standartları, yeni çalışana iş ile ilgili yeterli bilgi sağlayabilmektedir. Bu bilgiler, doğrudan yeni çalışanın davranışlarını etkileyecek konuları kapsayabileceği gibi, iş grubu içerisinde üyeliğinin kolay ve hızlı gerçekleşmesini sağlayacak bilgileri de kapsamaktadır. İş standartları yeni çalışanın gerekli olan iş becerilerini öğrenmesi yolu ile örgüte adaptasyonunu gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır (Hsiung ve Hsieh, 2003: 584). İşlerin standartlaştırılmış olduğu çevrelerde yeni gelen çalışanlar daha yüksek ve daha hızlı sosyalleşme yaşamaktadırlar. Yeni çalışanlar geliştirilmiş öğrenme fırsatlarından yararlanmakta, bu sayede yeni görevleri ve yeni rolleri için gerekli becerileri geliştirebilmektedirler (Hsiung ve Hsieh, 2003: 585).

Örgütlerin büyük bir kısmı sosyalleşme sürecinin bir parçası olarak eğitimi kullanmaktadır. Bu eğitimlerin içeriği genel olmasına rağmen, eğitimler sosyalleşme çıktıları ile bağlantılıdır (Saks ve Ashforth, 1997: 255). Bir görevi yerine getirmek için gerekli olan beceriler ve kabiliyetler eğitimin parçasıdır. Eğitim, resmi veya gayri resmi olabilmektedir. Resmi eğitim, bir örgüt tarafından çalışanların iş becerilerini geliştirmek veya onlara yönetsel özellikleri kazandırmak amacı ile hazırlanmış bir çeşit yapılandırılmış programlardır. Örgütler çok sayıda resmi eğitim sağlama yoluna sahiptir. Gayri resmi eğitimler, bir çalışanın işyerinde işinin gerekliliklerini deneme ve yanılma, gözlem veya becerilere sahip iş arkadaşlarına sormak gibi yapılandırılmamış bir yolla kazanmasıdır. Ayrıca örgütler yeni gelen çalışanlar için

Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde Kişi-İş Uyumundan Kişi-Örgüt Uyumuna Yönelik Bir Model Önerisi

deneyimli çalışanları mentör olarak atayarak veya yeni gelen çalışanı deneyimli çalışanın yanında çırak olarak görevlendirerek de gayri resmi eğitimleri gerçekleştirebilmektedir (Taormina, 1997: 31). Oryantasyon programları, yeni çalışana yapacağı işin, birlikte çalışacağı insanların ve örgütün geri kalanının tanıtılması için tasarlanmış bir eğitim şeklidir. Gayri resmi oryantasyon programları da etkili sosyalleşme için önemli olsa da, örgütsel seviyedeki resmi oryantasyon programları hayati öneme sahiptir (Klein ve Weaver, 2000: 48). Örgütsel seviyedeki oryantasyon programlarından bir iş veya uzmanlığa ait özel bir dilin öğrenilmesi ile fayda sağlanması beklenilmemektedir. Örgütsel seviyedeki oryantasyon programları örgüt için eşsiz olan kısaltmalar ve terimleri içeren bir modüldür. Bu programa dâhil olan çalışanların örgütün genel dili yönünden daha sosyalleşmiş hale gelmesi gerekmektedir (Klein ve Weaver, 2000: 50). Oryantasyon programları çalışanın bilinçlenmesine ve işletmenin hedef ve değerlerini anlamasına yardımcı olmaktadır. Çünkü hedef ve değerler konusunda bir bilince sahip değilse, çalışan o hedefleri ve değerleri sahiplenemez (Klein ve Weaver, 2000: 51).

Yeni çalışan yeni bir işe girdiğinde veya yeni bir görev üstlendiğinde yeni durumunu anlamlandırma ve karşılaştığı olayları çözmek için çaba içerisine girmektedir. Bu giriş deneyimlerinin özellikleri Louis (1980: 235-237) tarafından değişim, zıtlık ve sürpriz olmak üzere üç ana başlık altında toplanılmaktadır.

- Değişim, eski ve yeni düzen arasındaki objektif farklılık olarak ifade edilmektedir. Birey tarafından değişmiş durumun yeniliğinin düzenlenmesi gerekmektedir.
- Zıtlık, genel olmaktan ziyade daha çok kişiseldir. Zıtlık, şeklin algısal bir alanı içerisinde ortaya çıkmayı içermektedir. Bireyler yeni düzenlemeler geçirdiği zaman belirli özellikler ortaya çıkmaktadır. Bu özelliklerin şekil olarak ortaya çıkmasında geçmişte deneyimlenmiş düzenlemelerin özellikleri belirleyici olmaktadır.
- Sürpriz, yeni ortamda, bireyin tahminleri ile sonraki deneyimleri arasındaki farklar olarak açıklanabilmektedir. Sürpriz yeni gelenin zıtlıklar ve değişimler içeren herhangi bir farklılık için duygusal reaksiyonudur. Sürpriz olumlu olabileceği gibi olumsuzda olabilmektedir. Beklentinin üstü veya altı durumlar sürprizi üretebilmektedir.

Kişi-Grup Uyumunu ve İlişki İnşa Etme

Çoğu insan yeni bir işte ilk gününe dönüp baktığında, olumlu ve olumsuz sosyal etkileşimleri hatırlama eğilimindedir. Bazıları yöneticileri ile gergin geçen bir diyalogu, bazıları onları doğru tarafa yönlendiren yardımsever iş arkadaşlarını hatırlamaktadır (Kammeyer-Mueller, Wanberg, Rubenstein ve Song, 2013: 1104). Bir çalışanın nasıl sosyalleştiği, sosyalleşmenin içeriği kadar önemli bir konudur. Çünkü çalışanın sosyalleşme sürecinde edindiği ilk deneyimler onun o işletmedeki kariyeri boyunca davranışlarını ve tutumlarını etkilemektedir (Leidner, Gonzalez ve Koch, 2018: 119).

Ömer Faruk COŞKUN

Yeni çalışanlar, yeni insanlar ile tanışmak ve yeni görevleri öğrenmek gibi belirsizliklerden dolayı özellikle sosyal desteğe ihtiyaç duymaktadır. Yöneticiler ve iş arkadaşları, yeni çalışanlara iş rolleri ile ilgili taleplere adapte olmalarına yardımcı olmak için uygun konumdadır (Kammeyer-Mueller vd., 2013: 1106). Yeni çalışanlar, gruba dâhil olmalarına ve görev ile ilişkili beceriler edinmelerine yardımcı olacak kültürel ve teknik bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Yeni çalışanın yöneticisinin ve iş arkadaşlarının bu kültürel ve teknik bilgiyi sağlama kabiliyetleri bulunmaktadır (Settoon ve Adkins, 1997: 508). Yeni çalışanlar ile iş arkadaşları, yöneticileri ve mentörleri arasındaki gayri resmi ilişkiler başarılı bir sosyalleşmenin önemli bir aracıdır. Bu ilişkiler bilgi, tavsiye, sosyal destek, stres azaltma, beceri ve rol davranışları öğretme gibi faydalar aracılığı ile yeni çalışanın sosyalleşmesine yardımcı olabilmektedir (Griffin, Colella ve Goparaju, 2000: 459; Benzinger, 2016: 745). Yeni çalışanların sosyalleşmesi, iş arkadaşları ve yöneticileri ile sürekli tekrar eden etkileşimlerini içermektedir (Kammeyer-Mueller vd., 2013: 1117). Korte'e (2009) göre sosyalleşme süreci ile ilgili iki önemli nokta vardır. Bunlardan ilki, ilişki inşa etme sosyalleşme sürecinin ana yön vericisidir. Diğer ise sosyalleşme için iş grupları ana içeriktir (Korte, 2009: 293).

Benson, Evans, ve Eys'e (2016: 464) göre sosyalleşme süreci içerisinde kişi-grup uyumunun oluşumunda bazı sınırların belirlenmesi gerekmektedir. Bu sınırlardan ilki işlevsel sınırlardır ve grup üyeleri arasında görev sorumlulukların ayırt edilmesini kapsamaktadır. İkincisi, hiyerarşik sınırlardır ve grup üyeleri arasındaki statü ayrımını içermektedir. Sonuncusu da, örgüt içi sosyal çevre geçişlerindeki değişimlerden kaynaklanan kapsayıcı sınırlardır. Genel olarak bu sınırları aşmak çalışanın yeni grup üyesi olarak nasıl davranması gerektiğine dair belirsizliğe sebep olabilmektedir (Benson, Evans ve Eys, 2016: 464).

Örgüt genelinde, yeni çalışanlar tarafından deneyimlenen sosyalleşmenin kalitesi ile çeşitli iş grupları içerisinde yeni çalışan tarafından deneyimlenen ilişki inşasının kalitesindeki farklılıklar arasında çok güçlü ilişki bulunmaktadır. İş grupları içerisindeki ilişkinin kalitesi yeni çalışanın iş ile ilgili normları, görevleri ve prosedürleri öğrenmesine aracılık etmektedir (Korte, 2009: 300). Yeni çalışanın grup içerisindeki ilişkilerinin kalitesi, yeni çalışanların işlerini yapmak için neyi ve nasıl öğreneceğini aynı zamanda da örgüt içerisindeki işlerinin içeriği hakkında ne öğreneceğini etkilemektedir. Yeni çalışanın yüksek kalitede ilişkiler geliştirmesi onun çabasına ve sosyal becerilerine bağlı olduğu gibi, grup içerisindeki diğer çalışanların istekli olmasına da bağlı olmaktadır. Yüksek kaliteli ilişkiler, yüksek seviyede güven, otonomi ve etkileşim içermektedir (Korte, 2010: 40). Diğer taraftan sosyalleşmenin kalitesi ile çalışanlar arasında ilişki inşası arasında ilişkiye yönelik Delobbe, Cooper-Thomas ve De Hoe (2016: 845) tarafından yapılan çalışmada yeni gelen çalışanın yükümlülükleri ve ondan beklenenler ile ilgili bilgiye sahip olmasının lider-üye etkileşiminin ve takım-üye etkileşiminin kalitesini etkilediği ifade edilmektedir.

Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde Kişi-İş Uyumundan Kişi-Örgüt Uyumuna Yönelik Bir Model Önerisi

Yöneticiler, yeni çalışanın rolünü öğrenmesinde ana katkıyı yapan kişilerdir. Aynı zamanda yöneticiler yeni çalışan ile rol pazarlığında resmi yetkiye sahiptir. Bu yüzden, yeni çalışanın görevlendirmeleri ve hedeflerini etkilemek için bir fırsata sahiptirler (Jokisaari ve Nurmi, 2009: 530). Bununla birlikte yöneticiler kritik bir sosyalleşme aracı olarak örgütlerde görev yapmaktadır. Yöneticilerin kıt kaynakları yeni çalışanlara ayırmaya istekli olması, sosyalleşme çabalarının etkinliğini arttıracak bir unsurdur (Ellis, Nifadkar, Bauer ve Erdogan, 2017: 993). Hart'ın (2012) yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarına göre yeni çalışanlar, performans yeterliği için ana bilgi kaynağı olarak yöneticilerini görmektedir. Çünkü yöneticiler, çoğunlukla çalışanların performansı ile ilgilidir. Bunun yanında yeni çalışanlarda yöneticilerin sağladığı değerlendirmeler ve yöneticilerinin bu değerlendirmeler hakkında ne söyledikleri ile ilgilidir (Hart, 2012: 205).

Yönetimsel mentörlük örgütsel düzenlemelerde gelişime yönelik kilit bir kaynaktır. Yöneticiler astlarını gelişmesine yardımcı olmak için daha fazla bilgilerini, deneyimlerini ve statükolarını kullanmaktadır. Özellikle yönetimsel mentörlük üç ana fonksiyona hizmet etmektedir. Bunlar; kariyer fonksiyonu, psikososyal fonksiyon ve rol modeldir. Bu fonksiyonlar aracılığı ile yöneticiler astlara destekleme, koçluk, koruma ve verilen görevler ile başa çıkma gibi durumlarda yardım sağlamaktadır (Pan, Sun ve Chow, 2011: 264). Mentörlük aracılığı ile, sosyalleşme güven ilişkilerini ve destek mekanizmalarını geliştirmek ve sonuç olarak da çalışanların işten ayrılma niyetlerinde azalmak için çok önemli bir rol oynamaktadır (Saeed vd., 2012: 99).

Yöneticiler, yeni çalışanın adaptasyonuna ve örgüte entegrasyonuna yardımcı olmada etkili ve gözle görülür bir biçimde sosyalleşme süreci içerisinde önemli bir rol oynamaktadır. Yöneticiler, bu sorumluluğu birbiri ile bağlantılı iki yol ile yerine getirmektedir. İlk yol, yeni çalışana fırsatları öğrenmeyi sağlama diğeri ise sosyal kabulü işaret etmedir. Yöneticiler özellikle yeni çalışana gelişime yönelik geribildirimler vererek onun öğrenme sürecine doğrudan katkı sağlamaktadır (Kulkarni ve Lengnick-Hall, 2011: 525). Yeni rol beklentileri konusunu açıklığa kavuşturmak ve geri bildirim vermek için sosyalleşme süreci sırasında kesintisiz yönetici desteğine sıklıkla ihtiyaç duyulmaktadır. Yönetici desteği ve geribildirimleri örgüte girişinden itibaren 6-21 ay arasındaki dönemde yeni çalışanın iş uzmanlığının gelişmesinin önemli bir parçasıdır. Çünkü yöneticiler yeni çalışanın işlerinin nasıl yerine getirdiğine ilişkin geribildirim ve bilginin önemli bir kaynağıdır (Jokisaari ve Nurmi, 2009: 530).

Yöneticiler yeni çalışanın adaptasyonu için sadece gayri resmi politikalar ve prosedürler hakkında bilgi sağlamamakta, aynı zamanda yeni çalışanın işi ile ilgili hangi konularda desteği hangi iş arkadaşlarından alacağı konusunda da ipuçları vermektedir. Yöneticilerin astlarına karşı kaba davranışlarda bulunduğu durumlarda, yeni çalışanın hangi iş arkadaşının yanında kendisine en fazla yardımcı olacağını bilme şansını da riske atmış olmaktadır (Ghosh, Reio ve Bang, 2013: 181). Gayri resmi kuralları, uygulamaları ve örgütün ritüellerini öğrenmede yöneticilere ek olarak iş arkadaşları da önemli bir rol oynamaktadır. Kaba davranışlardan dolayı iş arkadaşlarının önemli bilgi kaynağı olmadığı durumlarda, çalışanlar örgütsel

Ömer Faruk COŞKUN

normları ve prosedürleri öğrenmek için gerekli olan önemli bilgileri elde etmek için yalnızca yöneticilerine bağımlı kalmaktadır. Yönetici kaba davranışı, personel devir oranı ile doğrudan ilişkili olmakla birlikte çalışanların sosyalleşme ihtimallerinin azalması ile dolaylı olarak bağlantılıdır. Bundan dolayı yöneticilerin karşılıklı saygı ile yönetilen astları ile iyi ilişkiler inşa etmesi son derece önemlidir. Kaba davranışlar güveni ve saygıyı sarsmaktadır. Sonuç olarak da çalışan, yöneticisini güvenilir bir bilgi kaynağı olarak görmeyi bırakmakta, nihayetinde örgütten ayrılma eğilimine girmektedir (Ghosh vd., 2013: 180-181).

İş arkadaşları sosyalleşme sırasında çok önemli diğer bir bilgi kaynağıdır. Ayrıca yeni çalışan genellikle bir bölümü idare ettiğinde, iş arkadaşlarının tutumu, yeni çalışanın o bölüm içerisinde kabul gördüğünün en iyi göstergesidir (Hart, 2012: 205). Yeni çalışanların iş arkadaşları ile etkileşim içerisinde olması yeni çalışanın sosyalleşmesi için en önemli faktörlerden biridir. İş arkadaşları yeni çalışanın iş grubu içerisinde kabulünü doğrudan etkilemektedir. Örneğin çalışanlar yeni gelen kişiden dolayı iş yüklerinin artacağına inandığı zaman, yeni kişiye temkinli davranabilmektedir. Yöneticinin bulunmadığı veya yeni çalışana herhangi bir mentörün atanmadığı durumlarda iş arkadaşları yeni çalışana geribildirimde bulunmakta ve bilgi sağlamaktadır (Kulkarni ve Lengnick-Hall, 2011: 525).

Sosyalleşme sürecinde yeni çalışanın bir iş grubuna dâhil olması yeni çalışan için önemli bir süreç olduğu kadar, iyi yönetilen bu sosyalleşme süreci iş grubuna da önemli faydalar sağlamaktadır. Grup içerisine yeni çalışanın dâhil olması iş grubunun moralini kuvvetlendirmektedir. Eğer araştırma süreci çok sayıda iyi aday üretir ve eğer yeni çalışan “iyi bir işe alım” olarak algılanırsa, grup içerisindeki olumlu hava pekişmekte ve daha fazla gelişim sağlanmaktadır. Yeni çalışan ekseninde gerçekleşen hoş geldin aktiviteleri ve seremonileri diğer çalışanların işletmeye olan aidiyet duygularını canlandırmaktadır. Eğitim, oryantasyon ve sosyalleşme süreçleri, örgüt içindeki diğer çalışanların yeni çalışan ile kaynaşmasına yardımcı olmaktadır (Feldman, 1994: 218). Grup içerisine yeni çalışanın dâhil olması grup içerisindeki önemli görevlerin yeniden tasarlanması ve yeniden konumlandırılması için fırsatlar sağlamaktadır. İçeridekiler eski davranışsal rutinlerin ortadan kalkması için yeni çalışanın geliş fırsatını bir avantaj olarak değerlendirmektedir. Yeni çalışanın sosyalleşmesi aynı zamanda tepe yönetime çeşitli alt birimler ve onların kilit çalışanları hakkında harici geribildirim sağlamaktadır. Eğer tepe yönetici yeni çalışanın sosyalleşmesinde aktif rol oynuyorsa, yeni çalışanlar yöneticilere eski çalışanlar tarafından filtrelenmemiş ve değiştirilmemiş örgütün nasıl algılandığına yönelik harici veriler sağlayabilmektedir (Feldman, 1994: 219). Feldman (1994) yapmış olduğu çalışmada, karşılıklı olumlu etki düzeyini belirleyen faktörleri dört ana başlık altında toplamıştır. Bunlardan ilki, sosyalleşme sürecinin özellikleridir. İkincisi, sosyalleşme araçlarının özellikleridir. Üçüncüsü, sosyalleşme içeriğinin özellikleridir. Sonuncusu da yeni çalışanın özellikleridir.

Kişi-Örgüt Uyum ve Örgütsel Sosyalleşme Taktikleri

Örgütlerin ve insanların tutum ve davranışları etkileyen kişilik özellikleri (Alessandri, Perinelli, Robins, Vecchione ve Filosa, 2020: 1) başta olmak üzere birden fazla faktör olmasına rağmen kişi-örgüt uyumu, kişi ile durum etkileşiminin değerlendirilmesinin anlamlı bir yoludur. Çünkü bireysel ve örgütsel değerler doğrudan karşılaştırılabilmektedir. Kişi-örgüt uyumu, kişinin değerlerinin nasıl biçimlendiğine ve neleri kapsadığına odaklanmaktadır (Chatman, 1991: 459). Kişi-örgüt uyumu, üyelik anında var olan örgütsel değerler ve üyeliği izleyen dönemde bireysel değerlerdeki değişimler tarafından etkilenmektedir (Chatman, 1991: 460).

Kişi-iş uyumu bir bireyin spesifik bir iş ile uyumu ile ilgili iken, kişi-örgüt uyumu bireyin bir örgütün değerleri, hedefleri ve misyonunu ile nasıl eşleşeceği ile ilgilidir (Lauver ve Kristof-Brown, 2001: 455). Bir çalışan bir görevde uzman olmak için birçok özelliğe sahip olabilirken örgütün değerlerini paylaşmayabilmektedir. Dolayısıyla çalışanın örgüte sadece işi ile ilgili konularda uyum göstermesi, örgütün değerleri gibi farklı konularda örgüte uyum gösterebileceği anlamına gelmemektedir. Kişi-iş uyumu ve kişi-örgüt uyumu, iş tatmini (Putra ve Ibrahim, 2020: 564) ve işten ayrılma eğilimi üzerine kendine has etkiye sahiptir. Çalışanların gündelik hayatta işleri ve örgütleri ile uyum veya uyumsuzluğunu deneyimlemeleri, bu iki tip uyum arasındaki ayrıştırmayı daha açık bir şekilde yapabilmelerini sağlayabilmektedir (Lauver ve Kristof-Brown, 2001: 456).

Yeni çalışan, örgütte hâkim değerleri kabul ederse, örgütte çok daha uzun süre kalma eğilimi göstermekte ve daha fazla tatmin sağlamaktadır. Yeni çalışanın tercihleri ilk yıldan sonra örgütün değerleri ile daha yakın bir şekilde örtüştüğü zaman örgüt ile çalışan arasındaki beklentilerin uyumu artmaktadır (Chatman, 1991: 477). Yeni işe başlayan çalışanlar kurumsallaşmış sosyalleşme taktikleri ve örgüt içerisindeki gözetimi yolu ile örgütsel hedefler ve değerler hakkında daha fazla bilgiye ulaşabilmektedir (Kraimer, 1997: 442).

İnsanlar, sosyal bilgi ve örgütte belirli bir işi üstlenmek için gerekli olan becerileri farklı şekillerde elde edebilmektedir. Bu farklılıklar sadece insanların birbirlerinden farklı olmalarından kaynaklanmamakta, örgütsel sosyalleşmenin teknikleri ve stratejilerinin değişiklikler göstermesinden dolayı da ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden örgütsel sosyalleşmenin belirli formları dikkat çekecek şekilde farklı sonuçlar üretmektedir (van Maanen, 1978: 19).

Örgütsel sosyalleşme iki yönlü bir akışa sahiptir. Örgütsel sosyalleşme bireylerin örgüte uyum sağlamaları için bir araç olmakla birlikte bireylerin kariyer başarısı ve örgütün etkinliği için kritik bir insan kaynakları işlevidir (Saks ve Gruman, 2018: 13) ve hem örgüt hem de yeni gelen bu işlevde önemli bir rol oynamaktadır. İki yönlü akış içerisinde örgüt, yeni gelen çalışanın sosyalleşme sürecini kolaylaştırmak ve aynı zamanda bal ayı etkisi, asılı kalma etkisi gibi farklı şekillerde ifade edilen yeni gelen çalışanda meydana gelen memnuniyet artışındaki azalmayı önlemek için çeşitli sosyalleşme taktikleri kullanmaktadır (Malik ve Manroop, 2017: 383; Woodrow ve Guest, 2020: 112).

Ömer Faruk COŞKUN

Örgütsel sosyalleşme taktikleri, bir rolden diğerine geçişte bireyin deneyimlerinin örgüt içerisinde diğerleri tarafından yapılandırılmasının yolları olarak ifade edilmekte ve örgütün yönetimi tarafından bilinçli veya bilinçsiz olarak seçilebilmektedir (van Maanen ve Schein, 1979: 34). Örgütsel sosyalleşme taktikleri kendi kendine biten bir uygulama olmamakla birlikte daha geniş kurumsal stratejilere nasıl ulaşılacağı ile ilgili çıkarımlara sahiptir. Bir sosyalleşme programının tasarımı öncesi, sadece çalışanların davranışları değil, aynı zamanda işletmenin talepleri ve hedefleri de değerlendirilmektedir (Baker ve Feldman, 1991: 200).

Sosyalleşmede kullanılan taktikler tamamıyla örgüte bağlı olmakla birlikte örgüt tarafından çalışanların sosyalleşmesinde uygulanan taktikler sosyalleşme türüne göre çeşitli boyutlarda değişim göstermektedir (Balci, 2003: 16; Liao, Huang ve Xiao, 2017: 94). Sosyalleşme taktiklerin altı boyutu bulunmaktadır (van Maanen ve Schein, 1979: 37). Bunlar;

- Kolektif ve bireysel sosyalleşme taktikleri
- Biçimsel ve biçimsel olmayan sosyalleşme taktikleri
- Ardışık ve rastgele sosyalleşme taktikleri
- Sabit ve değişken sosyalleşme taktikleri
- Sıralı ve kopuk sosyalleşme taktikleri
- Atama ve yoksun bırakma sosyalleşme taktikleri

Her bir taktik, tek bir boyutun iki kutbu arasında bir yerde uygulanmaktadır. Boyutlar boyunca, taktikler birbirini dışlamamakla birlikte uygulamada taktikler genellikle ayrı ayrı ve özgün yollarda birleştirilmektedir (van Maanen, 1978: 22). Örneğin örgütler, yeni işe girenlerin düşünce ve hareketlerinde nispeten yüksek derecede bir benzerliği destekleyen taktikler ile ilgileniyorlarsa biçimsel, ardışık ve yoksun bırakma taktiklerinin bir birleşimi örgüt için daha etkili sonuç verebilmektedir. Eğer benzersizlik veya farklılık arzu ediliyorsa, biçimsel olmayan, kopuk ve atama taktikleri tercih edilebilmektedir. Çalışkan nispeten pasif bir grup fakat farklılaşmamış yeni çalışanlar oluşturmak için biçimsel, kolektif, ardışık ve yoksun bırakma taktikleri kullanılabilir (van Maanen, 1978: 35).

Kolektif ve Bireysel Sosyalleşme Taktikleri

Bireylerin sosyalleşme dereceleri için sürecin değişkenlerinden en kritik olan kuşkusuz yalnız başına mı, kolektif mi olduğudur (van Maanen, 1978: 24). Kolektif sosyalleşme taktikleri spesifik seçimleri gerektirmektedir. Kolektif sosyalleşmede yeni üyeler birlikte etkinliklere katılmaktadır. Buna karşı bireysel sosyalleşmede kasti olarak yapılaştırılabilir. Tek başlarına planlı sosyalleşme etkinliklerini tamamlamaları gerekmektedir (Balci, 2003: 13).

Biçimsel ve Biçimsel Sosyalleşme Taktikleri

Sosyalleşme sürecinin biçimselliği, onun yer aldığı düzenlemenin süregelen iş içeriğinden ayrılma ve bireyin yeni genel rolünün vurgulanma ve belirginleştirilme derecesini göstermektedir. Daha biçimsel süreçlerde yeni üyenin rolü daha fazla ayrılmakta ve belirtilmektedir. Yeni üye açıkça örgütteki diğer üyelerden farklılaşmaktadır. Biçimsel olmayan bir atmosferde, keskin bir ayırım yoktur. Bu

Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde Kişi-İş Uyumundan Kişi-Örgüt Uyumuna Yönelik Bir Model Önerisi

yüzden biçimsel olmayan sosyalleşme taktikleri analitik olarak deneme yanılma teknikleri ile benzerlik göstermektedir (van Maanen, 1978: 23). Biçimsel sosyalleşme spesifik norm ve beklentileri kazandırmak üzere desteklenmektedir. Sosyalleşmede biçimsel yaklaşımların avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Oldukça biçimselleştirilmiş bir sosyalleşme statükocu, buna karşılık biçimsel olmayan sosyalleşme ise daha bir yaratıcılık ve yenilik uyandırmaktadır (Balci, 2003: 14).

Ardışık ve Rastgele Sosyalleşme Taktikleri

Ardışık sosyalleşme taktikleri, örgüt içerisinde tanımlanmış rol ve statüyü elde etme amacı ile bireyin geçmesi gereken tanımlanabilir aşamalardır (van Maanen, 1978: 26). Ardışık sosyal taktikler yeni üyeler arasında güçlü bir bağlılık yaratmaktadır. Rastgele sosyalleşme taktikleri genel ve yaygındır (Balci, 2003: 15).

Sabit ve Değişken Sosyalleşme Taktikleri

Örgütsel sosyalleşme süreci, bilgi ve kesinlik açısından farklılık göstermektedir. Sabit sosyalleşme taktikleri yeni üyeye kesin bir zaman bilgisi sağlamak ve sabit sosyalleşme taktiklerinde zaman geçişi standartlaştırılmaktadır. Değişken sosyalleşme taktiklerinde aşamaların zaman çizelgeleri ile ilgili bir bilgi paylaşımı söz konusu değildir. Bu sebeple yeni üye geleceği için ipuçlarını araştırmak zorunda kalmaktadır (van Maanen, 1978: 28).

Sıralı ve Kopuk Sosyalleşme Taktikleri

Sıralı sosyalleşme taktikleri, deneyimli çalışanların yeni gelenleri örgüt içerisinde benzer rollerin üstlenilmesi için işe hazırlaması yoluyla uygulanmakta olup örgütün uzun vadede değişmeyeceğini en garantiye alan taktiktir. Eğer yeni gelenler izlemeleri için gereken diğer çalışanlara sahip değillerse bu tarz sosyalleşme taktikleri kopuk sosyalleşme taktikleri olarak ifade edilmektedir (van Maanen, 1978: 32). Sıralı ve kopuk sosyalleşmede esas olan bir rol modelin olup olmamasıdır. Rol modelin yokluğu bir taraftan bireye serbestlik verirken; öte yandan beklenenler konusunda belirsizlik yaşanmasına neden olmaktadır (Balci, 2003: 15) Sıralı taktiklerde durağanlık ve diğer çalışandan kötü etkilenme gibi riskler bulunmaktadır. Buna karşı kopuk taktiklerde karmaşıklık ve kargaşa riski bulunmaktadır (van Maanen, 1978: 32).

Atama ve Yoksun Bırakma Sosyalleşme Taktikleri

Atama ve yoksun bırakma sosyalleşme taktikleri, yeni çalışanın hem yeni gelen kimliğini onaylamak hem de kaldırmak için sosyalleşme sürecinin başlatılma derecesi ile ilgilidir. Atama taktikleri, bir kişinin zaten sahip olduğu özelliklerinin kullanışlı ve geçerli olduğunu kabul eden ve onaylayan taktiklerdir. Bunun aksine yoksun bırakma taktikleri, yeni üyenin belirli giriş özelliklerini ret etmektedir (van Maanen, 1978: 33). Özetle bu taktikler, bireyin var olan profesyonel imajına odaklanmaktadır. Devam ettiği işi yanında yeni bir iş görevi ve yeni bir sosyalleşme, bireyin profesyonel kimliğini pekiştirmekte ise var olan benlik duygusu güçlendirilmekte; aksine yeni bir iş görevi, bireyin mesleki kimliğini zorlamakta ise benlik kavramında yeni bir uyum gerekmektedir (Balci, 2003: 15).

Ömer Faruk COŞKUN

Cable ve Parsons'un (2001) araştırma sonuçlarına göre, yeni çalışanlarda, değişken ve rastgele sosyalleşme taktiklerine göre ardışık ve sabit sosyalleşme taktiklerinde daha olumlu kişi-örgüt uyum algısı oluşmaktadır. Ayrıca sıralı ve atama sosyalleşme taktikleri deneyimleyen yeni çalışanlarda da olumlu kişi-örgüt uyum algısı sağlanmaktadır. Sıralı ve atama sosyalleşme taktikler vasıtasıyla örgüt içerisindeki destekleyiciler ile etkileşimin, yeni çalışanların sosyal ağlar geliştirmelerine ve yeni çevrelerinden kabul gördüklerini hissetmelerine yardımcı olması muhtemel iken kopuk ve yoksun bırakma sosyalleşme taktikleri yeni çalışanlarda çevrelerine karşı zayıf uyum hissine sebep olmaktadır. Taktiklerin içeriği kişi-örgüt uyum algıları ile olumlu yönlü ilişkilidir, çünkü bu taktikler belirsizliği ortadan kaldırmaya ve yeni çalışanlara diğer yeni çalışanlar ile bir dizi müşterek deneyim sunma konusunda yardımcı olmaktadır. İşletmelerin sosyalleşme taktikleri yeni çalışanların değişen değerleri ile ilgilidir. Yeni çalışanlar ardışık ve sabit sosyalleşme taktikleri deneyimledikleri zaman, yeni çalışanların değerleri işletmenin değerlerine doğru kaymaktadır (Cable ve Parsons, 2001: 16-17).

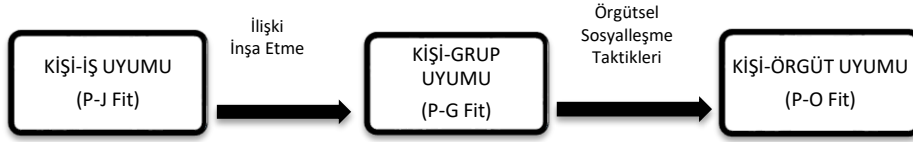
Bir Model Önerisi: Uyum Modeli

Örgütsel sosyalleşme, çalışanlar ve işverenler açısından çok önemli çıktılara sahiptir. Sosyalleşme deneyiminin kalitesi yeni çalışanın iş tatminini (Putra ve Ibrahim, 2020: 564) ve örgüte bağlılığını (Korte, 2009: 302) etkilemektedir. Eğer sosyalleşme süreci uygun bir şekilde yürütülmez ise, çalışanlar sosyal ve ilişkisel olarak kabul görememektedir. Çalışanlar daha düşük öz yeterlilik ve rol açıklığı yaşamakta ve bu durum düşük iş performansı, iş arkadaşlarından daha az yardım alma ve onlar ile daha az işbirliği içerisine girme gibi olumsuz performans çıkarımlarına sebep olmaktadır. Ayrıca işverenlerde çalışanlarının potansiyellerinden tam olarak faydalanamamaktadır (Kulkarni ve Lengnick-Hall, 2011: 522).

Bu kapsamda, başarılı bir örgütsel sosyalleşme süreci oluşturabilmek için aşağıdaki Şekil.1'de görülebileceği üzere bir model geliştirilmiştir. Örgütsel sosyalleşme süreci içerisinde yeni çalışan açısından kişi-örgüt uyumuna götüren süreci ifade eden şekil, bireyin ilk işe giristen, örgüt ile kişi arasındaki hedef ve amaçların uyumlaştırılmasına kadarki süreci göstermektedir. Model, kişi-grup uyumunu, hem sosyalleşme taktikleri ile hem de ilişki inşa etme yoluyla, kişi-iş uyumu ile kişi-örgüt uyumu için aracı değişken olarak görmektedir. Buna göre, ilişki inşa edilmesi ile kişi-grup uyumu için gerekli şartlar sağlanmakta ve sosyalleşme taktikleri ile örgütün amaçları ve hedefleri ile bireyin amaç ve hedefleri bağdaştırılmaktadır.

Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde Kişi-İş Uyumundan Kişi-Örgüt Uyumuna Yönelik Bir Model Önerisi

Şekil 1: Uyum Modeli

Sonuç

Bu çalışma kapsamında geliştirilen model ile kariyeri boyunca farklı örgütler veya aynı örgüt içerisinde farklı pozisyonlarda görev alan çalışanlar için her yeni görevde ortaya çıkan karmaşanın önüne geçmede kilit rol oynayan örgütsel sosyalleşme sürecine ilişkin bütüncül bir bakış açısı ortaya konmuştur. Örgütsel sosyalleşme sürecini bütüncül olarak ele alan diğer bir yaklaşımda Taormina (1997) tarafından ortaya atılan “Örgütsel Sosyalleşme Modeli”dir. Taormina’ya (1997) göre, örgütsel sosyalleşme sürecini; yeni gelen çalışanın kendine verilen işe yönelik algısı, birlikte çalıştığı gruba yönelik algısı ve örgüte yönelik algısı şekillendirmektedir.

Araştırma modeli çerçevesinde örgütsel sosyalleşme sürecinde ilk olarak birey ile yeni görevi arasındaki uyumun sağlanmasının gerekliliği ortaya konmuştur. Taormina (1997: 31) tarafından, bireyin bir işin yapılabilmesi için fonksiyonel beceri ve yetenek kazanması etkinliği olarak ifade edilen bu uyum süreci örgüt için hayati öneme sahiptir. Çünkü yeni bir göreve başlarken gerçekleşen yetersiz deneyimler çalışanların heveslerinin kırılmasına, yeteneklerinin boşa harcanmasına, üretkenliklerinin azalmasına ve kaynakların israf edilmesine neden olmaktadır. Geçmiş dönemlerde yapılan araştırmalar bu durumu gözler önüne sermektedir. Korte (2009) tarafından yapılan çalışmada, sosyalleşme deneyiminin kalitesinin yeni çalışanın iş tatminini ve örgüte bağlılığını etkilediği vurgulanmaktadır. Ayrıca Putra ve Ibrahim (2020) tarafından yapılan araştırma sonuçları bu sonuçlar ile paralellik göstermektedir.

Örgütsel sosyalleşme sürecinde diğer önemli nokta ise birey ile grup arasındaki uyumdur. Bu açıdan yöneticiler ve iş arkadaşları sosyalleşme için kritik bir rol oynamaktadır. Çünkü onlar örgütteki gayri resmi normları ve kuralları yeni çalışanın anlamasına yardımcı olmaktadır. Daha az etkileşim ve daha az mentörlük, yeni çalışanın örgüt içerisindeki entegrasyonunun başarısızlığına yol açmaktadır. Kulkarni ve Lengnick-Hall (2011) tarafından yapılan araştırmada bu durumu destekler niteliktedir. Kulkarni ve Lengnick-Hall (2011: 522) yeni çalışan sosyal ve ilişkisel olarak kabul görmediği takdirde örgütlerin o çalışanın potansiyelinden tam olarak faydalanamayacağı ifade etmektedir. Kişi-grup uyumunun örgütsel

Ömer Faruk COŞKUN

sosyalleşme içerisindeki yerine yönelik olarak Taormina (1994: 29) yeni çalışanın diğer örgüt üyeleri tarafından içeriden biri olarak görülmesinin, yeni çalışanın sosyalleşmesinde önemli bir yer tuttuğunu vurgulanmaktadır. Bu nedenle, örgütlerin bilinçli bir şekilde yeni çalışanın yöneticilerini ve iş arkadaşlarını sosyalleşme çabalarına erkenden dâhil etmesi sürecin başarılı şekilde gerçekleşmesini sağlayacaktır. Örgüt yöneticilerinin burada yapması gereken; yeni çalışanın karşılaştığı çok sayıda tanıdık olmadığı kültürel ve sosyal kavram hakkında iş arkadaşlarına ve yöneticilerine soru sormasını teşvik edici bir iklim yaratmaktır.

Son olarak örgütsel sosyalleşme, kişi-örgüt uyumu için temel teşkil etmektedir. Çünkü sosyalleşmenin ana hedefleri; temel değerlerin devamlılığını sağlamak ve yeni çalışanlara iş çevreleri veya diğer çalışanlar ile koordinasyonu sağlamak için bir çerçeve sunmaktır. Örgütler, kişi-örgüt uyumu fikrini aşılıyarak insan kaynağının esnekliğini ve bağlılığını geliştirmeye çalışmalıdır. Sosyalleşme süreçleri yeni işe başlayan çalışanların kişisel değerlerinin örgütsel değerler ile uyumlaşmasına sebep olduğu zaman, yeni çalışanlar örgütlerine daha bağlı olacak ve daha az iş bırakma eğilimi gözlenecektir. Bu yolla örgütler daha fazla işe alım, personel seçim ve eğitim yatırımdan kurtulacaktır.

Yeni çalışanların bilgi edinmeleri, algıları, reaksiyonları ve bireysel farklılıkları sosyalleşme uygulamaları ve uygulama çıktıları arasındaki ilişkiye etki etmektedir. Düşük kurumsallaşmış sosyalleşme taktikleri Kim vd., (2005) tarafından yapılan çalışmada da ifade edildiği gibi anlam karmaşası yaratmakta kişi-örgüt uyumsuzluğuna sebep olmaktadır.

Sonuç olarak kişi-iş uyumu, kişi-grup uyumu ve kişi-örgüt uyumu olmak üzere üç farklı uyum türü, örgütteki örgütsel bağlılık, örgütsel kıdem ve kariyer tatmini başta olmak üzere birçok iş çıktısı üzerinde birbirinden bağımsız ve çok önemli etkilere sahiptir. Chow (2002: 733) tarafında yapılan araştırmada kişi-örgüt uyumunun örgütsel bağlılık ile pozitif ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Diğer bir çalışmada örgütsel sosyalleşme ile örgütsel kıdem arasında olumlu yönde güçlü bir ilişki olduğu sonucuna yer verilmektedir (Benzinger, 2016: 752). Saks ve Gruman'ın (2018) belirttiği gibi örgütsel sosyalleşme çok önemli bir insan kaynakları işlevi olduğu için bu çalışmada, örgütsel sosyalleşme sürecinin oluşturulan model çerçevesinde farklı bir perspektiften ele alınması literatüre önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

Bu çalışma, örgütsel sosyalleşmeye yönelik betimsel bir araştırma olduğu için sınırlılıkları bulunmaktadır. Örgütsel sosyalleşme sürecine ilişkin oluşturulan model teorik bir temel oluşturmakta uygulamaya yönelik çalışmalara ışık tutmaktadır. Ayrıca araştırmacılar tarafından örgütsel sosyalleşme sürecine etki eden kişilik özellikleri, liderlik, örgütsel vatandaşlık davranışı gibi bireysel ve örgütsel değişkenlerin örgütsel sosyalleşme ile ilişkisi incelenerek örgütsel sosyalleşme literatürü genişletilebilir.

Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde Kişi-İş Uyumundan Kişi-Örgüt Uyumuna Yönelik Bir Model Önerisi

Kaynakça

- Adkins, C.L. (1995). Previous work experience and organizational socialization: A longitudinal examination. *Academy of Management Journal* 38(3), 839-862.
- Alessandri, G., Perinelli, E., Robins, R. W., Vecchione, M. ve Filosa, L. (2020). Personality trait change at work: Associations with organizational socialization and identification. *Journal of Personality*, 1-18.
- Baker, H.E. ve Feldman D.C. (1991). Linking organizational socialization tactics with corporate human resource management strategies. *Human Resource Management Review* 1(3), 193-202.
- Balci, A. (2003). *Örgütsel sosyalleşme kuram, strateji ve taktikleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Benson, A.J., Evans, M.B., ve Eys, M.A. (2016). Organizational socialization in team sport environments. *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports* 26(4), 463-473.
- Benzinger, D. (2016). Organizational socialization tactics and newcomer information seeking in the contingent workforce. *Personnel Review* 45(4), 743-763.
- Cable, D.M. ve Parsons, C.K. (2001). Socialization tactics and person-organization fit. *Personnel Psychology* 54(1), 1-23.
- Chatman, J.A. (1991). Matching people and organizations: Selection and socialization in public accounting firms. *Administrative Science Quarterly* 36, 459-484.
- Chow, I.H. (2002). Organizational socialization and career success of asian managers. *International Journal of Human Resource Management* 13(4), 720-737.
- Chotigavanich, C. ve Sorod, B.O. (2020). The moderating effect of job-embeddedness on the relationships between organizational socialization and job performance and between organizational socialization and employee well-being. *Journal of Community Development Research (Humanities and Social Sciences)* 13(1), 69-81.
- Delobbe, N., Cooper-Thomas, H.D. ve De Hoe, R. (2016). A new look at the psychological contract during organizational socialization: The role of newcomers' obligations at entry. *Journal of Organizational Behavior* 37(6), 845-867.
- Ellis, A.M., Nifadkar, S.S., Bauer, T.N. ve Erdogan, B. (2017). Newcomer adjustment: Examining the role of managers' perception of newcomer proactive behavior during organizational socialization. *Journal of Applied Psychology* 102(6), 993-1001.

Ömer Faruk COŞKUN

- Feldman, D.C. (1994). Who's socializing whom? The impact of socializing newcomers on insiders, work groups, and organizations. *Human Resource Management Review* 4(3), 213-233.
- Ghosh, R., Reio Jr, T.G. ve Bang, H. (2013). Reducing turnover intent: Supervisor and co-worker incivility and socialization-related learning. *Human Resource Development International*, 16(2), 169-185.
- Griffin, A.E., Colella, A. ve Goparaju, S. (2001). Newcomer and organizational socialization tactics: An interactionist perspective. *Human Resource Management Review* 10(4), 453-474.
- Hart, Z.P. (2012). Message content and sources during organizational socialization. *Journal of Business Communication* 49(3), 191-209.
- Hsiung, T.L. ve Hsieh, A.T. (2003). Newcomer socialization: The role of job standardization. *Public Personnel Management* 32(4), 579-589.
- Jahya, A., Alias, N.E., Othman, R. ve Romaiha, N.R. (2019). A three-factor model of organizational socialization tactics: Impact on job satisfaction among engineers in malaysia. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences* 9(9), 663–675.
- Jokisaari, M. ve Nurmi, J.E. (2009). Change in newcomers' supervisor support and socialization outcomes after organizational entry. *Academy of Management Journal*, 52(3), 527-544.
- Kammeyer-Mueller, J., Wanberg, C., Rubenstein, A. ve Song, Z. (2013). Support, undermining, and newcomer socialization: Fitting in during the first 90 days. *Academy of Management Journal* 56(4), 1104-1124.
- Kim, T.Y., Cable, D.M. ve Kim, S.P. (2005). Socialization tactics, employee proactivity, and person-organization fit. *Journal of Applied Psychology* 90(2), 232-241.
- Klein, H.J. ve Weaver, N.A. (2000). The effectiveness of an organizational-level orientation training program in the socialization of new hires. *Personnel Psychology* 53(1), 47-66.
- Korte, R.F. (2009). How newcomers learn the social norms of an organization: A case study of the socialization of newly hired engineers. *Human Resource Development Quarterly* 20(3), 285-306.
- Korte, R.F. (2010). First, Get to Know Them: A relational view of organizational socialization. *Human Resource Development International* 13(1), 27-43.
- Kowtha, N.R. (2018). Organizational socialization of newcomers: The role of professional socialization. *International Journal of Training and Development* 22(2), 87-106.
- Kraimer, M.L. (1997). Organizational goals and values: A socialization model. *Human Resource Management Review* 7(4), 425-447.

Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde Kişi-İş Uyumundan Kişi-Örgüt Uyumuna Yönelik Bir Model Önerisi

- Kulkarni, M. ve Lengnick-Hall, M.L. (2011). Socialization of people with disabilities in the workplace. *Human Resource Management* 50(4), 521-540.
- Lauver, K.J. ve Kristof-Brown, A. (2001). Distinguishing between employees' perceptions of person–job and person–organization fit. *Journal of Vocational Behavior* 59(3), 454-470.
- Leidner, D.E., Gonzalez, E. ve Koch, H. (2018). An affordance perspective of enterprise social media and organizational socialization. *The Journal of Strategic Information Systems* 27(2), 117-138.
- Liao, J., Huang, M. ve Xiao, B. (2017). Promoting continual member participation in firm-hosted online brand communities: An organizational socialization approach. *Journal of Business Research* 71, 92-101.
- Louis, M.R. (1980). Surprise and sense making: What newcomers experience in entering unfamiliar organizational settings. *Administrative Science Quarterly* 25 (2), 226-251.
- Malik, A. ve Manroop, L. (2017). Recent immigrant newcomers' socialization in the workplace. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal* 36(5), 382-400.
- Ostroff, C. ve Kozlowski, S.W. (1992). Organizational socialization as a learning process: The role of information acquisition. *Personnel Psychology* 45(4), 849-874.
- Pan, W., Sun, L.Y. ve Chow, I.H.S. (2011). The impact of supervisory mentoring on personal learning and career outcomes: The dual moderating effect of self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior* 78(2), 264-273.
- Putra, S.M. ve Ibrahim, M. (2020). The effects of organizational socialization tactics on newcomer job satisfaction and engagement: Does core self-evaluation important?. *Technium Social Sciences Journal* 8, 558-568.
- Rogers, A.M. (2020). Avoiding the issue: A Critique of organizational socialization research from feminist and minority perspectives. *Organization Development Journal* 38(1), 75-88.
- Saeed, T., Abu Mansor, N.N., Siddique, S., Anis-ul-Haq, M. ve Muhammad Ishaq, H. (2012). Organizational socialization: Individual and organizational consequences. *International Journal of Academic Research* 4(3), 96-101.
- Saks, A.M. ve Gruman, J.A. (2018). Socialization resources theory and newcomers' work engagement. *Career Development International* 23(1), 12-32.
- Saks, A.M., ve Ashforth, B.E. (1997). Organizational socialization: Making sense of the past and present as a prologue for the future. *Journal of Vocational Behavior* 51(2), 234-279.
- Salavati, A., Ahmadi, F., Sheikhesmaeili, S. ve Mirzaei, M. (2011). Effects of organizational socialization (OS) on organizational citizenship behavior

Ömer Faruk COŞKUN

(OCB). *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business* 3(5), 395-406.

Settoon, R.P. ve Adkins, C.L. (1997). Newcomer socialization: The role of supervisors, coworkers, friends and family members. *Journal of Business and Psychology* 11(4), 507-516.

Taormina, R.J. (1994). The organizational socialization inventory, *International Journal of Selection and Assessment* 2(3), 133-145.

Taormina, R.J. (1997). Organizational socialization: A multidomain, continuous process model. *International Journal of Selection and Assessment* 5(1), 29-47.

Taormina, R.J. (2019). Helping shy employees with career success: The impact of organizational socialization. *Psychological Thought* 12(1), 41-62.

van Maanen, J. (1978). People processing: Strategies of organizational socialization. *Organizational Dynamics* 7(1), 19-36.

van Maanen, J. ve Schein, E.H. (1979). Toward a theory of organizational socialization. *Research in Organizational Behavior* 1, 1-89.

Woodrow, C. ve Guest, D.E. (2020). Pathways through organizational socialization: A longitudinal qualitative study based on the psychological contract. *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 93(1), 110-133.

Extended Abstract

Introduction

Organizational socialization or human processing, defined as a process in which an employee is structured to learn the essential points necessary for a new organizational position, status or role (van Maanen, 1978: 19); it ensures that the expectations of the employee and the realities of the organization match. At the same time, it plays a key role in preventing the mental confusion about the employee will experience about his or her new job, duty or responsibility and prevents the waste of resources by losing the invested employee. In this context, determining the dynamics that reveal the relations between the employee and the organization by examining the concept of organizational socialization in depth is important for organizations to manage correctly their human resource, which is the most valuable resource.

According to Taormina (1994, 1997), the perception of the newcomer towards the job, the perception of the newcomer towards the group and the perception of the newcomer towards the organization determine the success of the organizational socialization process. In this direction, this study aims to analyze the phenomenon of organizational socialization from a theoretical point of view in the light of the literature in the process from person-job fit to person-organization fit. For this purpose, the place of person-job fit, person-group fit and person-

Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde Kişi-İş Uyumundan Kişi-Örgüt Uyumuna Yönelik Bir Model Önerisi

organization fit in organizational socialization was examined in detail. Later a model was proposed based on previous studies.

Method

In this descriptive study, a model proposal for the organizational socialization process is tried to be developed in the light of the literature. The process from the first recruitment of the individual to the harmonization of goals and objectives between the organization and the individual is shown in this model.

In the model, person-group fit is a mediating variable between person-job fit and person-organization fit, both through socialization tactics and building relationships. According to this model, the necessary conditions for person-group harmony are provided by building a relationship, and socialization tactics are associated with the goals and objectives of the organization with the goals and objectives of the individual.

Result and Discussion

With the model developed within the scope of this study is presented about a holistic perspective on the organizational socialization process which plays a key role in preventing the confusion that arises in each new task for employees who work different organizations or work different positions in the same organizations.

Firstly, the necessity of ensuring harmony between the individual and her new task in the organizational socialization process was revealed within the framework of the research model. This adaptation process, which is expressed by Taormina (1997: 31) as the activity of the individual gaining functional skills and talent in order to do a job, is of vital importance for the organization. Because insufficient experiences when starting a new task cause discouragement of employees, waste of skills, decrease in productivity and waste of resources. Past research reveals this situation. It is emphasized by Korte (2009) that the quality of the socialization experience affects the job satisfaction and organizational commitment of the new employee. In addition, the results of the research conducted by Putra and Ibrahim (2020) are in line with Korte's (2009) results.

Another important point in the organizational socialization process is the harmony between the individual and the group. In this respect, managers and colleagues play a critical role for socialization. Because they help the new employee to understand the informal norms and rules in the organization. Less interaction and less mentoring leads to the failure of the new employee's integration within the organization. Kulkarni and Lengnick-Hall (2011: 522) state that if the new employee is not accepted socially and relationally, organizations cannot fully utilize the potential of that employee. Regarding the place of person-group harmony in organizational socialization, Taormina (1994: 29) emphasizes that seeing the new employee as an insider by other organization members has an important place in the socialization of the new employee. Therefore, early involvement of the new employee's managers and colleagues in the socialization efforts will ensure the

Ömer Faruk COŞKUN

successful realization of the process. Organization managers must create a climate that encourages the new employee to ask questions to his colleagues and managers about the many unfamiliar cultural and social concepts.

Finally, organizational socialization is the basis for person-organization fit. Because ensure the continuity of core values and provide a framework for coordination of the new employee with the work environment or other employees are the main objectives of socialization. Organizations should try to improve the flexibility and commitment of human resources by instilling the idea of person-organization fit. When socialization processes cause the personal values of newly recruited employees harmonize with organizational values, new employees will be more attached to their organizations and less tendency to quit will be observed. This way, organizations will avoid further investment in recruitment, staff selection and training.

Consequently three different types of fit; person-job fit, person-group fit and person-organization fit have independent and very important effects on many work outcomes, especially organizational commitment, organizational seniority and career satisfaction (Chow 2002; Benzinger, 2016). Since organizational socialization is a very important human resources function (Saks ve Gruman, 2018), in this study it is thought that considering the organizational socialization process from a different perspective within the framework of the model created makes a significant contribution to the literature.

This study has limitations as it is a descriptive research on organizational socialization. The model created regarding the organizational socialization process provides a theoretical basis and sheds light on practical studies. In addition, the relationship of individual and organizational variables (such as personality traits, leadership and organizational citizenship behavior) that are likely to affect the organizational socialization process with organizational socialization can be examined by researchers. This can expand the organizational socialization literature.

TMS 36 STANDARDINA GÖRE VARLIKLARDA DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜNÜN TESPİTİ VE FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARINA UYGUN HESAP PLANI TASLAĞINA GÖRE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Abitter ÖZULUCAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İ.İ.B.F., İşletme Bölümü
Muhasebe-Finansman Anabilim Dalı, abitter42@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0002-4157-8218

Ergin TEMEL

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Sağlık Yönetimi Bölümü, ergintemel60@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0003-3572-4722

Makale Geliş Tarihi: 10.09.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 21.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atf: Özulucan, A. & Temel, E. (2020). Tms 36 standardına göre varlıklarda değer düşüklüğünün tespiti ve finansal raporlama standartlarına uygun hesap planı taslağına göre muhasebeleştirilmesi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (46), 626-652.

Öz

Bu çalışma, literatürde diğer bazı standartlar kadar ele alınmayan ve uygulamada oldukça önemli bir yere sahip olan (bu Standart kapsamında yer alan) varlıkların mali tablolar üzerindeki olumsuz etkisine dikkat çekmek, mali tabloların gerçek değerleri ile ifade edilmesinin önemini ortaya koymak, literatürde yer alan kavram ve muhasebe uygulamalarının daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlamak ve Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından yayımlanan Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına göre muhasebeleştirme yaparak bu konuda örnek teşkil etmek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu nedenle; bu çalışmada ilgili varlıklarda değer azalışının nasıl tespit edildiğini, nasıl ölçüldüğünü ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına göre dönem içi ve dönem sonu muhasebe uygulamalarının nasıl yapıldığını örneklendirmek ve mevcut uygulamaların yetersizliğini ortaya koymak üzere açıklamalarda bulunulmuştur. Çalışmada belirlenen amaca ulaşmak için, öncelikle bu Standart içinde yer alan kavramlar, teorik bilgiler ve literatürde bu konuda yapılan bazı çalışmalar ortaya konulan tespitler çerçevesinde özetlenmiş, sonra da muhasebeleştirilmesi ile ilgili konuların daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla yalın bir dil kullanılarak çok sayıda örneğe yer verilmiştir. Çalışmada; TMS 36'nın daha anlaşılır bir dil ile ele alınması, kavramların net olarak ifade edilerek örneklendirilmesi ve özellikle de "Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı"nda

Tms 36 Standardına Göre Varlıklarda Değer Düşüklüğünün Tespiti ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına Göre Muhasebeleştirilmesi

değer azalışına ilişkin müstakil bir hesaba yer verilmemesi gibi konularda önemli eksikliklerin olduğu tespit edilmiştir. Bu eksikliklerin giderilmesi durumunda muhasebeden elde edilen bilgiler daha objektif, anlaşılabilir, karşılaştırılabilir ve evrensel nitelik kazanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye Muhasebe Standardı 36, Türkiye Muhasebe Standardı 16, Varlıklarda Değer Düşüklüğü, Türkiye Muhasebe Standartları.*

**DETERMINATION OF IMPAIRMENT OF ASSETS ACCORDING TO TAS 36
STANDARD AND ACCOUNTING IN ACCORDANCE WITH THE DRAFT
ACCOUNT PLAN IN ACCORDANCE WITH FINANCIAL REPORTING
STANDARDS**

Abstract

This study draws attention to the negative impact of assets (within the scope of this Standard) on financial statements, which are not addressed as much as some other standards in the literature and have a very important place in practice, to reveal the importance of expressing financial statements with their real values. It was written in order to contribute to better understanding of accounting practices and to set an example in this regard by making accounting according to the Draft Account Plan in Compliance with Financial Reporting Standards published by the Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority (KGK). Therefore; In this study, explanations are made to exemplify how the depreciation of the relevant assets is determined, how it is measured and how the accounting practices during the period and the end of the period are carried out according to the Draft Chart of Accounts in accordance with Financial Reporting Standards and to reveal the insufficiency of the current practices. In order to achieve the purpose determined in the study, firstly the concepts, theoretical information in this Standard and some studies in the literature were summarized within the framework of the findings made on this subject, and then many examples were included using a plain language in order to better understand the issues related to accounting. In the study; It has been determined that there are important deficiencies in issues such as handling TMS 36 with a more understandable language, expressing the concepts clearly and exemplifying them, and especially not including a separate account for depreciation in the "Draft Account Plan Complying with Financial Reporting Standards". If these deficiencies are corrected, the information obtained from accounting will gain a more objective, understandable, comparable and universal quality.

Key Words: *Turkish Accounting Standard 36, Turkish Accounting Standard 16, Impairment of Assets, Turkish Accounting Standards.*

1. Giriş

Ülkemizde 01.01.1994 tarihinden itibaren zorunlu olarak uygulanan Tekdüzen Muhasebe Sisteminde, varlıklarda değer düşüklüğü ve karşılık ayırma ile ilgili uygulamalara, (az sayıda da olsa) dönen varlıklarda karşılaşılmaktadır. Ancak

uygulamada, aktif hesaplar içinde önemli bir paya sahip olan maddi, maddi olmayan ve mali duran varlıklarda değer düşüklüğüne ilişkin herhangi bir işlem yapılmamaktadır¹. Amortisman hesaplama yöntemlerinden olan olağanüstü amortisman yönteminin uygulanması, bazı yönleriyle TMS 36 kapsamında yer alan varlıklarda değer düşüklüğü uygulamasına benzese bile, kapsam ve uygulama yöntemi olarak birbirinden oldukça farklı uygulamaların olduğu aşikardır.

TMS 36 Standardının uygulanması ile birlikte; maddi, maddi olmayan ve mali duran varlıkların edinimlerinden sonra takip eden yıllarda Standardın kapsamında yer alan varlıkların geri kazanılabilir değeri (*kimi zaman zorunlu, kimi zaman da gerekli olduğu kanaatine varıldığında*) hesaplanacak, tespit edilen değer düşüklüğü zararı, kayıt altına alınacaktır. Böylece hem ilgili varlıkların geri kazanılabilir değerle finansal tablolarda gözükmesi sağlanacak hem de ihtiyatlılık kavramının² gereği yerine getirilmiş olacaktır. Daha net bir ifadeyle, ilgili varlıkların gerçek değerinden daha yüksek bir değerle bilançoda gösterilmesi engellenecek ve böylece varlıklar gerçek değerleriyle bilançoda gösterilmiş olacaktır.

Arz ettiği öneminden dolayı bu çalışmada öncelikle TMS 36'nın; amacı, kapsamı, değer düşüklüğünün tespiti ve ölçülmesi ile ilgili temel bilgiler verildikten sonra, değer düşüklüğünün tespit edilmesi, ölçülmesi, muhasebeleştirilmesi, değer düşüklüğünün ortadan kalkması durumunda iptal edilmesi ve değer düşüklüğüne maruz kalmış varlıklarda amortisman tutarının hesaplanması ve kayıtlanması ile ilgili örneklere yer verilmiştir. Yapılan muhasebe işlemleri literatüre örnek teşkil etmesi ve katkı sağlaması amacıyla Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından yayımlanan "Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı"na uygun olarak kaleme alınmıştır.

2. Literatür Taraması

TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı ile ilgili olarak ulaşılabilen çalışmalar ve bu çalışmalara ilişkin özet ve yapılan tespitler aşağıdaki gibidir.

Dursun ve Kurt (2008) Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardını açıklamak ve İMKB'de işlem gören şirketlerde bu Standardın uygulanmasında karşılaşılan sorunları tespit etmek amacıyla çalışma yapmışlardır. Araştırmanın sonucunda İMKB'de işlem gören şirketlerin değer düşüklüğü testinin sıklığı ve zamanlaması, maddi duran varlıkların değer tespitinin yapılması, nakit yaratan birimlerin belirlenmesi, şerefiyenin nakit yaratan birimlere dağıtımı ve değer düşüklüğünün iptali ile ilgili sorunların yaşandığı tespit edilmiştir.

Esen ve Perek (2009) TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardını nakit yaratan birim, şerefiye ve şirket varlıkları açısından inceleyip örneklerle açıklamışlardır. Araştırmanın sonucunda, TMS 36'da nakit yaratan birimlerin

¹ Duran varlıklarda değer azalışının hesaplanması, kayıtlanması ve mali tablolara yansıtılması ile uygulamalara, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları uygulamalarının ülkemizde uygulanması ile başlanmıştır.

Tms 36 Standardına Göre Varlıklarda Değer Düşüklüğünün Tespiti ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına Göre Muhasebeleştirilmesi

belirlenme işlemleri tamamen işletmeye bırakıldığı için öznel uygulamalara açık olduğu, özellikle grup şeklindeki nakit yaratan birimlerin oluşturulmasıyla ilgili örneklerin ve açıklamaların yetersiz olduğu, nakit yaratan birimlerin gelecekteki nakit akışları ve kullanılacak iskonto oranının işletmeler tarafından belirlenecek olmasının yanıltıcı olacağı, nakit yaratan birimlerle ilişkilendirilmeyen ve nakit yaratan birimlere dağıtılamayan şirket varlıklarının değer düşüklüğü testi ile ilgili hükümlerinin ve açıklamaların yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Yıldıztekin (2010) TMS'ye göre duran varlıkların muhasebeleştirilmesine yönelik çalışma yapmıştır. Çalışmasında duran varlıklarda değer düşüklüğü çeşitli örneklerle açıklanmış ve elde edilen sonuçlar muhasebeleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, maddi duran varlıkların kayıt altına alınması aşamasında elde etme maliyetlerine ve maliyete dahil edilecek giderlere dikkat edilmesi gerektiğine, değer düşüklüğüne ait iç ve dış göstergelerin olması durumunda kullanım değeri ve geri kazanılabilir değer hesaplanması gerektiğine, kalıntı değer dikkate alınması gerektiğine, değer artışı değer düşüklüğü olmadan ortaya çıkmış ise özkaynaklar arasında, yeniden değerlendirme değer artışı değer düşüklüğünden fazla ise özkaynak hesaplarında izlenmesine vurgu yapmıştır.

Sipahi ve Ögüz (2010) TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı çerçevesinde maddi duran varlıklarda değer düşüklüğünün ortaya çıkması ve değer düşüklüğü için karşılık ayırmanın nasıl yapılacağını açıklamak amacıyla çalışma yapmışlardır. Çalışmada, değer düşüklüğünün ortaya çıkma nedenleri ve karşılık ayrılması örneklerle açıklanmıştır. Ülkemizde vergi mevzuatı çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde en çok maliyet esası yönteminin kullanıldığı, TMS uygulamalarında gerçeğe uygun değer ön plana çıktığı, değer düşüklüğünün VUK'da özellikle emtia ile ilgili düzenlemeleri kapsayacak şekilde emsal bedel üzerinden vergi idaresinin yapacağı tespit ile gerçekleştirildiği, TMS 36 ile kullanım değeri ve uygulanacak iskonto oranının tespitinin işletmelere bırakılmış olmasının VUK'la çeliştiği sonucuna varılmıştır.

Çiçek (2011) çalışmasında, Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardını VUK ve TTK ile karşılaştırarak açıklamıştır. Söz konusu bu çalışmada TMS 36'nın, mali tabloların doğruluğunu, şirket karlılığını, finansal durumunu ve nakit akımlarının gerçeğe uygun şekilde ifade edilmesini sağlamak üzere ihtiyatlılık ilkesine de uygun olarak varlıklarda değer düşüklüğü ele alınmıştır. Standartta yer alan hükümler ile Türk yasal mevzuatı karşılaştırıldığında, çok farklı hükümlerin olduğu, geri kazanılabilir tutara ilişkin açıklamaların VUK'ta ve TTK'da yer almadığına yönelik tespitlerde bulunulmuştur.

Şamil ve Esmeray (2016) çalışmalarında, TMS 36 varlıklarda değer düşüklüğünün BİST 100'de yer alan işletmelerde uygulanmasını araştırmışlardır. Çalışmada, finansal olmayan 89 şirket örnekleme yer almıştır. Bu şirketlerin 2012, 2013 ve 2014 yıllarına ait finansal tablo ve dipnotları incelenmiş ve sayısal veriler elde edilerek, dikey analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, bu Standardın uygulanma seviyesinde yıllar itibarıyla gittikçe bir artma olduğu,

Standardın gereği olarak hesaplanan kullanım değeri tespitinin net anlaşılmadığı daha detaylı açıklama ve yorumlara ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir.

Bilen ve Özkan (2016) çalışmalarında, TMS 36'yı inceleyerek bu Standartta yer alan kullanım değeri ve geri kazanılabilir değer kavramlarının anlaşılmasını kolaylaştırmayı amaçlamışlar, kullanım değeri ve geri kazanılabilir değer örneklerle açıklamıştır. Duran varlıkların kullanım değerinin hesaplanmasında nakit akışları ve nakit akışlarının bugünkü değere indirgenmesinde yararlanılacak olan iskonto oranının kullanıcılar tarafından tespit edilmesinin öznel sonuçlar doğuracağı ve değer düşüklüğünün gösterileceği hesabın hesap planında yer alması gerektiği yönünde tespitlerde bulunmuşlardır.

Tekşen ve Dağlı (2017) çalışmalarında, maddi duran varlıkları; Tekdüzen Muhasebe Sistemi, Vergi Usul Kanunu ve TMS 16 açısından inceleyerek, örneklerle açıklamışlardır. Çalışmada, TMS ile uygulamaya giren duran varlıklarda değer düşüklüğü, söz konusu varlıklara ilişkin amortisman uygulamaları ve yöntemler arası farklılıklar örnek muhasebe kayıtları ile açıklanmıştır.

Erduru ve Deran (2017) Gaziantep ilinde bağımsız olarak faaliyet gösteren meslek mensuplarının TMS 36'ya ilişkin bilgi düzeylerinin ve bu bilgi düzeylerinin meslek mensuplarının yaşlarına, deneyimlerine ve unvanlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla çalışma yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda, meslek mensuplarının TMS 36'ya ilişkin bilgi düzeylerinin yaşlarına, deneyimlerine ve unvanlarına göre farklılaştığını tespit etmişlerdir.

Bu çalışma; literatürde üzerinde diğer bazı standartlar kadar durulmayan ve işletmeler açısından son derece önemli olan TMS 36 kapsamındaki varlıklara ilişkin kavram ve diğer teorik bilgilerin anlaşılabilirliğini artırmak ve dönem içi ve dönem sonu muhasebe uygulamalarının Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından yayımlanan Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına (Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, [KGK], 2020) göre muhasebeleştirilmesine örnek teşkil etmek amacıyla kaleme alınmıştır.

3. Standardın Amacı

Bu Standardın kapsamına giren varlıklar (*mali, maddi ve maddi olmayan duran varlıklar*), ilgili varlıkların ediniminden sonraki dönemlerde ortaya çıkabilecek değer düşüklükleri dikkate alınmadan bilançoda izlenmeye devam edilir ise, gerçek (*reel*) finansal durum ortaya konulamaz. Bu değişim dikkate alınmadan farklı ülkelerde farklı düzenlemeler esas alınarak oluşturulan mali tablolar, karşılaştırılabilir ve anlaşılabilir olmaktan uzak kalmaktadır. Bu çok başlılığı dünya genelinde ortadan kaldırmak, tekdüze anlayışla düzenlenmiş mali tablolar sunabilmek ve uluslararası ticareti daha da artırabilmek için (31.12.2005 tarihinden itibaren) ülkemizde uygulamaya konulan standartlardan birisi de TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardıdır.

Tms 36 Standardına Göre Varlıklarda Değer Düşüklüğünün Tespiti ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına Göre Muhasebeleştirilmesi

TMS 36'nın (Md. 1) esas amacı, bu Standardın kapsamına giren varlıkların finansal tablolardaki değerlerinin, geri kazanılabilir değerlerinden daha yüksek bir değerle gösterilmesini önlemeye ilişkin ilke ve esasları belirlemektir. Bu nedenle geri kazanılabilir değer nasıl hesaplanacağı, değer düşüklüğünün nasıl muhasebeleştirileceği, değer düşüklüğü zararının hangi durumda ve nasıl iptal edileceği önem taşımaktadır.

Böylece, bu Standardın uygulanması ile birlikte, Standardın kapsamında belirtilen varlıkların gerçek değerinden yüksek gösterilmesi engellenmiş olacak ve dolayısıyla varlıklar gerçek değerleriyle bilançoda gösterilecektir. İlgili varlıkların net defter değeri³ ile geri kazanılabilir değerin⁴ küçük olanıyla bilançoda izlenmesi sonucunda hem ihtiyatlılık hem de tutarlılık kavramının gereği yerine getirilmiş olacaktır. Örneğin, bir işletmenin duran varlıkları içinde yer alan makinelerin kayıtlı değeri 400.000 TL, geri kazanılabilir değeri 480.000 TL ise, TMS 36'ya göre makineler bilançoda 400.000 TL üzerinden gösterilecektir. Çünkü "ihtiyatlılık kavramı"na göre ilgili varlık maliyet değeri ile geri kazanılabilir değerden küçük olanı ile bilançoda raporlanmak zorundadır. Böylece, sonuçta bilanço toplamı 80.000 TL (480.000 TL – 400.000 TL) şişirilmemiş olmaktadır.

4. Standardın Kapsamı

Bu Standart varlıklarda değer düşüklüğünün tespit edilmesi, ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi konularını ele almakla birlikte, işletmelerin aktifleri arasında yer alan bütün bilanço kalemlerini kapsamamaktadır. Örneğin; menkul kıymetler, şüpheli alacaklar ve stoklar gibi varlıklar, diğer standartlarda ele alındığı için, bu Standardın kapsamı dışında tutulmuştur.

TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı, bazı varlıklara yönelik değer düşüklüğü uygulamalarına rehberlik etmektedir. Bu Standart aşağıda gösterilen sınıflandırmaya dahil varlıklara uygulanır.

- ✓ Maddi duran varlıklar,
- ✓ Maddi olmayan duran varlıklar,
- ✓ Şerefiye,
- ✓ Maliyet yöntemi ile değerlendirilen yatırım amaçlı gayrimenkuller,
- ✓ Maliyet yöntemi ile gösterilen bağlı ortaklıklar, iştirakler, iş ortaklıkları.

Bu Standart, diğer standartlar uyarınca, örneğin TMS 16 Maddi Duran Varlıklar ve TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar'daki yeniden değerlendirme yöntemi ile değerlendirilmiş tutarıyla izlenen varlıklara da uygulanır (TMS 36, Md.5). Bunun nedeni,

³ Net defter değeri = Kayıtlı bedel- Birikmiş amortismanlar- Birikmiş değer düşüklüğü karşılıkları.

⁴ Bir varlığın net gerçeğe uygun değeri ile kullanım değerinden büyük olanına "geri kazanılabilir değer" denir. Net gerçeğe uygun değer, bir varlığın normal piyasa koşullarında oluşan satış fiyatından elden çıkarma giderlerinin düşülmesi ile hesaplanır. Fakat bu giderler arasında finansman giderleri ve vergi giderleri yer almaz. Kullanım değeri ise, bir varlığın kullanımından ve ilgili varlığın herhangi bir nedenle elden çıkarılmasından edinilmesi beklenen nakit akışlarının ya da diğer ekonomik faydaların bugünkü değeridir.

farklı standartlarda farklı değerlendirme yöntemlerinin önerilmiş olması ve doğal olarak hesaplanan değerlerin bu Standarda göre hesaplanan değerden farklı olmasıdır.

TMS 36'ya konu olan varlıklar arasında, aşağıda sayılan varlıklar yer almaktadır;

- ✓ Arazi ve arsalar,
- ✓ Binalar,
- ✓ Tesis makine ve cihazlar,
- ✓ Yatırım amaçlı gayrimenkullerden rayiç değerle (*gerçeğe uygun değer*) değerlendirme yapılmayanlar⁵ (*Başka bir ifadeyle, maliyet yöntemine göre değerlemeye tabi tutulan yatırım amaçlı gayrimenkuller*),
- ✓ Maddi olmayan duran varlıklar,
- ✓ Şerefiye,
- ✓ İştirakler,
- ✓ Bağlı ortaklıklar,
- ✓ İş ortaklıkları.

Sonuçta, söz konusu varlıklar ile ilgili diğer standartlarda bahsi geçen açıklamalara TMS 36'da yer verilmemiştir. Dolayısıyla TMS 36'nın 4. ve 5. maddelerinde yer alan hükümlere göre, bu Standardın kapsamı içinde yer alan varlıklar için değer azalışı tespit edilip karşılık ayrılması, TMS 36'nın mevcut muhasebe uygulamalarına getirdiği önemli bir yenilik olarak nitelendirilmelidir.

5. Değer Düşüklüğü Kavramı ve Tespit Edilmesi

Değer düşüklüğü, varlıkların (*net*) defter değerinin geri kazanılabilir değerinden fazla olması durumunda ortaya çıkmaktadır (TMS 36, Md.8). Yani bir varlığın net defter değeri, geri kazanılabilir tutarı aştığı zaman (*varlığın net kayıtlı/defter değeri > geri kazanılabilir değer*) varlık değer düşüklüğüne uğramış anlamına gelmektedir. Değer düşüklüğü zarar tutarı ise, bir varlığın veya nakit yaratan birimin⁶ defter değerinin geri kazanılabilir tutarı aşan kısmı kadardır (TMS 36, Md. 6). Bu durumda bu Standarda göre ilgili varlığın bilanço değerinin (*yıl sonunu beklemeksizin*⁷) geri kazanılabilir değere indirgenmesi gerekmektedir. Böylece, sonuçta bilançoda ilgili varlık gerçekleşmeyecek bir değer üzerinde gösterilmemiş olacaktır. Örneğin, işletmenin varlıkları arasında yer alan bir binanın kayıtlı değeri 500.000 TL, birikmiş amortisman tutarı ve birikmiş değer düşüklüğü zararı 100.000 TL ise, bu varlığın net defter değeri 400.000 TL'dir. Bir varlığın veya nakit yaratan

⁵ Bu Standardın kapsamına girmeyen varlıklar "Kapsam" bölümünde (Md. 2-5) detaylı olarak açıklanmıştır.

⁶ Nakit yaratan birim: Diğer varlıklardan veya varlık gruplarından sağlanan nakit girişlerinden büyük ölçüde bağımsız bir nakit girişi yaratan belirlenebilir en küçük varlık grubudur (TMS 36, Md. 6).

⁷ Ancak, kullanım süresi belirsiz olan maddi olmayan duran varlıklar ve işletme birleşmeleri neticesinde oluşan ve hesaba alınan şerefiye için her yıl sonunda bu testin yapılması zorunludur (TMS 36, Md. 10).

Tms 36 Standardına Göre Varlıklarda Değer Düşüklüğünün Tespiti ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına Göre Muhasebeleştirilmesi

birimin, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri⁸ ile kullanım değerinden⁹ yüksek olanı geri kazanılabilir değeri ifade etmektedir. Eğer söz konusu varlığın geri kazanılabilir değeri 390.000 TL ise, bu varlıkta değer düşüklüğü zarar tutarı 10.000 TL'dir. İşte bu durumda, bu Standarda göre hesaplanan değer düşüklüğü zararı için karşılık ayrılması zorunludur. Böylece ilgili varlık, ihtiyatlılık kavramının gereği göz önüne alınarak raporlanmış olacaktır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, bir varlığın değer düşüklüğüne uğradığını tespit etmek için net defter değerinin ve geri kazanılabilir değerinin bilinmesi gerekmektedir. Net defter değeri, bir varlığın defter değerinden, (*varsa*) birikmiş amortisman ve birikmiş değer düşüklüğü zararları indirildikten sonraki değeri ifade etmektedir. Geri kazanılabilir değer ise, bir varlığın veya nakit yaratan birimin, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri (*yani net gerçeğe uygun değer*) ile kullanım değerinden yüksek olanıdır.

İşletmeler her bir raporlama dönemi sonu itibarıyla bir varlığın değer düşüklüğüne uğramış olabileceğini gösteren herhangi bir belirtinin bulunup bulunmadığını araştırır (TMS 36, Md. 9). Eğer yapılan değer düşüklüğü testleri sonucunda, ilgili varlıkta değer düşüklüğü belirtileri tespit edilirse, tespit edilen değer düşüklüğü için karşılık ayrılır. Bu Standardın 10. maddesinde yer alan hükümler (*yani; sınırsız yararlı ömre sahip olan veya içinde bulunulan henüz kullanımda olmayan maddi olmayan duran varlıklar ile şerefiye*) dışında, değer düşüklüğü oluştuğuna yönelik herhangi bir belirtinin tespit edilememesi durumunda, resmi bir geri kazanılabilir tutar tahmini yapılması zorunlu değildir. Başka bir ifadeyle, sözü edilen bu tür varlıklara test, değer düşüklüğü göstergesi tespit edildiğinde yapılır. Fakat aynı maddeye (Md. 10) göre sınırsız yararlı ömre sahip olan veya henüz kullanımda olmayan maddi olmayan duran varlıklar ile şerefiyeye ilişkin değer düşüklüğü testi, yılda en az bir defa yapılacaktır.

Varlıklarda değer düşüklüğü zararının oluşmuş olabileceğine ilişkin bazı belirtiler, aşağıdaki gibi özetlenebilir (TMS 36, Md. 12).

İşletme dışı bilgi kaynakları arasında aşağıdaki unsurlar yer almaktadır;

a. Varlığın gerçeğe uygun değerinin, beklenenden çok daha fazla azalmış olduğuna dair gözlemlenebilir göstergelerin olması,

b. Teknolojik, ekonomik veya hukuki açıdan işletmeye olumsuz etki yapan önemli değişimlerin yaşanmış olması ya da ileri tarihte böyle bir beklentinin olması

⁸ Satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer veya net satış değeri, varlık veya nakit yaratan bir birimin karşılıklı pazarlık ortamında, bilgili ve istekli taraflar arasında gerçekleştirilen satışı sonucunda elde edilmesi beklenen tutardan, elden çıkarma maliyetlerinin düşülmesiyle hesaplanan değerdir (Aksu, 2008: 790- Özerhan ve Yanık, 2012: 341, 342.). Dolayısıyla, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer ile gerçeğe uygun değer arasındaki tek fark, varlığın satışı esnasında katlanılması gereken direkt ek maliyetlerdir.

⁹ İlgili varlık veya nakit yaratan birimden elde edilmesi beklenen gelecekteki nakit akışlarının net bugünkü değeri olarak tanımlanır.

(Örneğin; kur değişimi, ülkelerarası siyasi gerginlik sonucunda yaşanan olayların yarattığı olumsuz etki/etkiler gibi),

c. Piyasada faiz oranlarının artmış olması,

d. İşletme varlıklarının net defter değerinin, piyasa değerinden yüksek olması.

İşletme içi bilgi kaynakları arasında aşağıdaki unsurlar yer almaktadır;

a. Varlığın fiziksel hasara uğradığı veya değer yitirdiğine ilişkin kanıtın bulunması,

b. Varlıkta, mevcut veya gelecekte kullanım yöntemini etkileyecek önemli sayılabilecek olumsuz değişikliklerin meydana gelmiş olması veya bunların yakın gelecekte gerçekleşmesinin beklenmesi (Bu değişiklikler şunları içerir; varlık kullanım dışıdır, varlığın dahil olduğu faaliyetin sona erdirilmesi veya yeniden yapılandırılması planları vardır, varlığın beklenen tarihten önce elden çıkarılması planlanmaktadır, varlığın yararlı ömrünün sınırsız değil sınırlı olduğu sonucuna varılmıştır.),

c. İşletme içi raporlamada, varlığın ekonomik performansının beklenenden daha kötü olduğu veya olacağına ilişkin kanıtın mevcut olması,

d. Bütçelenen net nakit akışlarında veya faaliyet karında azalma olması.

Fakat bu Standart kapsamında yer alan varlıkların değerlerinde önemli sayılabilecek derecede değer düşüklüğü göstergeleri, yukarıda sayılanlar dışında da olabilir. Değer düşüklüğünün önemsiz olması durumunda söz konusu bu azalma kayda alınmayabilir (Örten, Kaval ve Karapınar, 2019: 414). Özetle; varlıkların değerini ciddi derecede olumsuz etkileyen bu Standartta sayılanlar da dahil tüm faktörler, işletme yönetimi tarafından yapılan değer düşüklüğü testinde mutlaka göz önüne alınmalıdır.

TMS 36'ya (Md. 10/a) göre, işletme, herhangi bir değer düşüklüğü belirtisinin bulunup bulunmadığına bakmaksızın, sınırsız yararlı ömre sahip veya henüz kullanımda olmayan bir maddi olmayan duran varlığın defter değerini geri kazanılabilir değeri ile karşılaştırmak suretiyle, her yıl aynı zamanda yapılması koşuluyla yıllık olarak, yılın herhangi bir tarihinde değer düşüklüğü testi yapacaktır. Fakat, farklı maddi olmayan duran varlıklar, değer düşüklüğü açısından farklı zamanlarda teste tabi tutulabilirler. Ancak, bu tür maddi olmayan bir duran varlığın cari dönemde muhasebeleştirilmiş olması durumunda, değer düşüklüğü açısından cari yılın bitiminden önce teste tabi tutulması gerekir.

Aynı zamanda TMS 36'ya (Md. 10/b) göre, bir işletmenin, şirket birleşmesi sırasında edinilen şerefiyeyi de değer düşüklüğü açısından (80.-99. maddeler arasında yer alan açıklamalar çerçevesinde) yıllık olarak test etmesi gerekmektedir.

6. Geri Kazanılabilir Değer, Nakit Akışlarının Tahmini ve İskonto Oranı

6.1. Geri Kazanılabilir Değer

Geri kazanılabilir değer, bir varlığın veya nakit yaratan birimin, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri ile kullanım değerinden yüksek olanına denir (TMS 36, Md.6).

Tms 36 Standardına Göre Varlıklarda Değer Düşüklüğünün Tespiti ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına Göre Muhasebeleştirilmesi

Satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer, bir varlığın veya nakit yaratan birimin olağan bir işlemde, ölçüm tarihinde piyasa katılımcıları arasında satış sonucunda elde edilmesi beklenen tutardan, elden çıkarma maliyetlerinin (*satış giderleri, taşıma giderleri, damga vergisi, resmi harçlar, işlem vergileri, varlığı satışı hazır hale getirmek için katlanılan giderler gibi*) düşülmesi sonucu elde edilen değer olarak tanımlanmaktadır (Özulucan, 2019: 370-371).

Kullanım değeri, bir varlık veya nakit yaratan birimden elde edilmesi beklenen gelecekteki nakit akışlarının bugünkü değeri olarak ifade edilmektedir (TMS 36, Md. 6). Kullanım değeri iki aşamada hesaplanır. Bunlardan birincisi, gelecekteki nakit akışlarının tahmini yapmak, ikincisi ise nakit akışlarının uygun bir iskonto oranı kullanılarak bugünkü değerini hesaplamaktır (Dursun ve Kurt, 2008: 100). Dolayısıyla hem nakit akışlarının doğru kriterlere dayanarak tahmin edilmesi hem de en uygun iskonto oranının belirlenmesi, kullanım değerinin gerçekçi tespiti açısından son derece önemlidir.

Bir varlığın, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değerini ölçmek mümkün değilse, işletme, varlığın kullanım değerini, geri kazanılabilir tutar olarak kabul edebilir (TMS 36, Md. 20). Örneğin, bir işletme varlıkları arasında yer alan binaların gerçeğe uygun değerini aktif piyasası¹⁰ olmadığı için tespit edememiş, fakat kullanım değerini 365.000 TL olarak hesaplamış ise, bu rakam (*365.000 TL*) aynı zamanda ilgili varlığın geri kazanılabilir değerini ifade eder.

TMS 36'ya (Md. 19) göre, bu Standart kapsamında yer alan bir duran varlığın satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri ile kullanım değerinin her ikisinin birden tespit edilmesi her zaman gerekli değildir. Çünkü satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer ile kullanım değerinden herhangi birisinin değeri, ilgili varlığın net defter değerini aşarsa, söz konusu varlık değer düşüklüğüne uğramamış demektir. Dolayısıyla bu durumda, bir değer tespit edilmesi koşuluyla, diğer değer tahmin edilmesine gerek kalmamaktadır. Bu maddeden de anlaşıldığı üzere, örneğin bir binanın net defter değeri 400.000 TL, satış maliyetleri düşülmüş yani net gerçeğe uygun değeri 425.000 TL olarak hesaplanmış ise, bu varlık değer düşüklüğüne uğramamıştır. Bu durumda kullanım değerinin hesaplanmasına gerek yoktur. Dolayısıyla, burada geri kazanılabilir değer hesaplanmayacaktır. Çünkü söz konusu varlığın satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri (425.000 TL), ilgili varlığın net defter değerinin (400.000 TL) üzerindedir.

6.2. Nakit Akışlarının Tahmini

Varlıklarda değer düşüklüğünün doğru saptanabilmesi için işletmelerin nakit akış tahminlerini, kesinlikle mevcut ve gelecekte oluşabilecek ekonomik koşulları

¹⁰ Söz konusu varlığa ilişkin aktif piyasanın olmaması durumunda, normal piyasa koşullarında ilgili varlığın elden çıkarılmasında, satış maliyeti (yasal maliyetler, taşıma maliyetleri, varlığı satışı hazır hale getirmek için katlanılan marjinal maliyetler, Damga vergisi ve benzer işlem vergileri) düşüldükten sonra elde edebilecek tutar, varlığın net satış tutarıdır. İşletme, net satış tutarını tespit ederken, aynı endüstri kolunda faaliyet gösteren işletmelerin benzer varlıkları için yakın zamanda gerçekleşen sonuçlarını da dikkate alır (Gençoğlu Gücenme, 2007: 251).

dikkate alarak, mantıklı ve desteklenebilir varsayımlara dayandırarak, yapması gerekmektedir. Standartta nakit akışlarının tahmin edilmesinde dikkat edilmesi gereken hususlar şöyle belirlenmiştir (TMS 36 Md. 33);

a. Nakit akış tahminleri (*öngörüler*), ilgili varlığın kalan yararlı ömrü boyunca gelecekteki ekonomik koşullara ilişkin mantıklı ve desteklenebilir varsayımlara dayandırılmalıdır.

b. Nakit akış tahminleri, yönetim tarafından onaylanan en güncel finansal bütçelere/tahminlere dayandırılmalıdır. Bu bütçeler/tahminler, daha uzun bir dönemin kullanılması gerektiğine ilişkin haklı gerekçeler bulunmadığı takdirde, en fazla 5 yıllık dönemi kapsamalıdır.

c. Nakit akış tahminleri, artan bir oranın kullanılması gerektiğine ilişkin haklı gerekçeler bulunmadığı sürece; takip eden yıllarda sabit ya da azalan büyüme oranları uygulanmak suretiyle tahmin edilir.

6.3. İskonto Oranı

İskonto oranı, nakit akışlarının bugünkü (*cari*) değere indirgenmesinde kullanılacak oran olarak ifade edilebilir.

Bu oran, paranın zaman değerine ilişkin geçerli olan piyasa değerlendirmelerini ve söz konusu varlığa ilişkin riskleri yansıtan vergi öncesi oran/oranlar olmalıdır (Gençoğlu Gücenme. 2007: 253).

İskonto oranının tespit edilmesinde dikkat edilmesi gereken hususlar şöyledir (Örten, Kaval ve Karapınar, 2019:416, 417; Dursun ve Kurt, 2008:101)

a. Nakit akışlarının tahmin edilmesinde kullanılan varsayımlarla uyumlu bir faiz oranı olmalıdır.

b. Kullanılan oran o işletmenin veya sektörde geçerli olan riski de yansıtan oran olmalıdır.

c. Mükerrerliği önlemek açısından iskonto oranı, gelecekteki nakit akış tahminlerinden arındırılan riskleri içermemelidir.

d. Normal şartlarda bir varlığın kullanım değerinin tahmini için tek bir iskonto oranı kullanılır. Ancak varlığın kullanım değeri farklı risklere veya faiz oranlarının vade yapılarına hassas ise, farklı dönemler için ayrı iskonto oranı kullanılmalıdır.

e. İskonto oranı brüt oran olmalı, faizin vergi tasarruf etkisi dikkate alınarak küçültülmüş bir oran olmamalıdır.

Örnek: "A" Hastanesi'nin hizmet üretiminde kullandığı MR cihazının net defter değeri 1.200.000 TL'dir. Cihazın gelecek dönemlerde oluşturacağı nakit akışlarının değeri, Tablo 1'deki gibi hesaplanmıştır¹¹.

¹¹ Tablo 1'deki "Nakit Akışları" sütunu dışında kalan rakamların bazıları yaklaşık olarak ifade edilmiştir.

Tms 36 Standardına Göre Varlıklarda Değer Düşüklüğünün Tespiti ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına Göre Muhasebeleştirilmesi

Tablo 1: Nakit akışları tablosu

Yıl	Nakit Akışları (TL)	Bugünkü Değer Faktörü	Nakit Akışlarının Bugünkü Değeri (TL)
1	200.000	0,86957	173.914
2	240.000	0,75614	181.474
3	275.000	0,65752	180.818
4	210.000	0,57175	120.068
5	180.000	0,49718	89.492
	1.105.000		745.766

Piyasadaki faiz ve risk oranları göz önünde bulundurularak iskonto oranı %15 olarak belirlenmiştir. Cihazın aktif piyasası olduğu için, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri 900.000 TL olarak hesaplanmıştır.

Yukarıdaki örneğe göre varlığın net defter değeri 1.200.000 TL iken, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri 900.000 TL olarak belirlenmiştir. Yani ilgili varlığın satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri, net defter değerinin altındadır. Bu durumda geri kazanılabilir değer hesaplanması gerekmektedir. Geri kazanılabilir değer hesaplanabilmesi için de öncelikle bu varlığın kullanım değeri hesaplanacaktır.

Yukarıdaki örnek incelendiğinde, kullanım değerini tespit edebilmek için; ilgili varlığa ait nakit akışlarının bugünkü değeri (*bugünkü değer faktörünü $1/(1+i)^n$ formülü kullanılarak hesaplanmış¹²⁾* 745.766 TL olarak hesaplanmıştır. Cihazın satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri ise 900.000 TL'dir. Kullanım değeri ile satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer karşılaştırıldığında, büyük olan yani satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer, geri kazanılabilir değer olacaktır. Bu durumda cihazda 300.000 TL (1.200.000 TL- 900.000 TL) değer düşüklüğü zararı oluşmuştur. İhtiyatlılık kavramı gereğince hesaplanan değer düşüklüğü için (300.000 TL) işletmenin karşılık ayırması gerekmektedir.

7. Muhasebe İşlemleri

7.1. Değer Düşüklüğü Zararı ile İlgili Muhasebe İşlemleri

Bir varlığın geri kazanılabilir tutarının, net defter değerinden düşük olması durumunda, söz konusu varlığın defter değeri geri kazanılabilir tutarına indirgenir (TMS 36, Md. 59). Başka bir ifadeyle, varlığın defter değeri; ilgili varlığın kullanımı ya da satışı ile geri kazanılacak tutarından fazla olması durumunda, varlık değer düşüklüğüne uğradığı için, işletmenin, değer düşüklüğü zararını muhasebeleştirilmesi

¹² Örneğin; (1. Yıl $1 / 1,15 = 0,86957$) (200.000 TL x 0,86957 = 173.914 TL)

(2. Yıl $1 / 1,15 \times 1,15 = 0,75614$) (240.000 TL x 0,75614= 181.474 TL)

(3. Yıl $1 / 1,15 \times 1,15 \times 1,15 = 0,65752$) (275.000 TL x 0,65752= 180.818 TL)

şeklinde hesaplama yapılmaktadır.

gerekir (Bilen ve Özkan, 2016: 3). Bu suretle, ihtiyatlılık kavramının da gereği olarak, varlığın net defter değeri, geri kazanılabilir değer üzerinden gösterilir.

Değer düşüklüğü zararının muhasebeleştirilmesinde, duran varlığın maliyet bedeliyle izleniyor olması ile yeniden değerlendirilmiş değerle izleniyor olması arasında farklılık söz konusudur (Örten, Kaval ve Karapınar, 2019: 420).

Maliyet bedeli ile izlenen varlıklarda değer düşüklüğüne ilişkin göstergenin tespit edilmesi durumunda, ilgili varlığın geri kazanılabilir tutarının hesaplanması, değer düşüklüğünün tespit edilmesi ve dönem gideri olarak kar veya zarar hesaplarında muhasebeleştirilmesi gerekmektedir (Sağlam, Yolcu ve Eflatun, 2018: 407 ve bkz TMS 36, Md.61). Maliyet değeri ile izlenen varlıkta oluşan değer düşüklüğü tutarı, gelir tablosu hesabına gider yazılırken, varlığın değeri de (*karşılık hesabı kullanılarak*) değer düşüklüğü tutarı kadar azaltılır.

Oysa yeniden değerlendirilmiş değerle izlenen bir varlıkta değer düşüklüğü zararı tespit edilmişse, zarar aynı varlığın yeniden değerlendirme fazlası tutarını aşmadığı sürece, doğrudan yeniden değerlendirme fazlasından düşülerek muhasebeleştirilir (Özulucan, 20202: 367). Söz konusu zarar tutarı yeniden değerlendirme fon tutarını aşarsa, aşan kısım, yine gelir tablosunda yer alan ilgili gider hesabında izlenir.

Örnek 1: Makinenin kayıtlı değeri 200.000 TL, birikmiş amortisman tutarı ise 20.000 TL'dir. Makinenin satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri (*başka bir ifadeyle net gerçeğe uygun değeri*) 155.000 TL, nakit akışlarına göre iskonto edilmiş kullanım değeri 145.000 TL olarak hesaplanmıştır.

Yukarıdaki verilere göre, işletmenin değer düşüklüğü zararını tespit etmesi ve yapacağı muhasebe işlemleri (*karşılık ayırması, zarar hesabını dönem sonunda kapatması ve ertelenmiş vergi varlığı ile ilgili*) aşağıdaki gibi olacaktır.

a. Değer düşüklüğü zararının hesaplanması,

- Makinenin net defter değeri 180.000 TL'dir (200.000 TL- 20.000 TL).
- Geri kazanılabilir değer, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer ile kullanım değerinin büyük olanıdır. Dolayısıyla bu örnekte geri kazanılabilir değer 155.000 TL'dir.
- Değer düşüklüğü zararı: 25.000 TL (180.000 TL- 155.000 TL).

b. Yevmiye kayıtları,

b1 _____ / _____

654 ESAS FAALİYETLERDEN DİĞER ÇEŞİTLİ	
GİDER VE ZARARLAR	25.000
654 02 Maddi Duran Varlık Değer	
Düşüklüğü Zararları	
257 MADDİ DURAN VARLIKLAR	
DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ KARŞILIKLARI	25.000
Hesaplanan değer düşüklüğü için karşılık ayrılması	

Tms 36 Standardına Göre Varlıklarda Değer Düşüklüğünün Tespiti ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına Göre Muhasebeleştirilmesi

b2 _____ / _____	
690 SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER DÖNEM	
KARI VEYA ZARARI	25.000
654 ESAS FAALİYETLERDEN DİĞER	
ÇEŞİTLİ GİDER VE ZARARLAR	25.000
654 02 Maddi Duran Varlık Değer	
Düşüklüğü Zararları	
Gider hesabının kapatılması nedeniyle	
b3 _____ / _____	
289 ERTELENMİŞ VERGİ VARLIĞI	5.000
692 SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER	
ERTELENMİŞ VERGİ GELİR- GİDER	
ETKİSİ	5.000
Hesaplanan değer düşüklüğü üzerinden hesaplanan	
vergi varlığı nedeniyle	
(25.000 TL x 0,20 = 5.000 TL)	
_____ / _____	

Taslak Hesap Planı'nda 65 no.lu grup, iki bölümde ele alınmıştır. Bunlar; "62 Satışların Maliyetleri (-)" ve "63 Esas Faaliyet Dönem Giderleri" gruplarında izlenen giderlerin dışında kalan esas faaliyet giderleri ve işletmenin esas faaliyetleriyle ilişkilendirilemeyen ve finansal gider niteliği taşımayan giderler" şeklinde ifade edilmiştir. Maddi duran varlıklarda değer düşüklüğü işletmenin esas faaliyetini ilgilendirdiği ve bu bölümde de müstakil bir hesap açılmadığı için, değer düşüklüğünün gelir tablosuna taşınabilmesi amacıyla "b1" yevmiye maddesinde 654 Esas Faaliyetlerden Diğer Gider ve Zararlar hesabı kullanılmıştır. Tali hesap olarak da "654 02 Maddi Duran Varlık Değer Düşüklüğü Zararları" adı altında bir hesabın açılması önerilmiştir. 654 no.lu hesaba karşılık, THP'de olmayan fakat Taslak Hesap Planı'nda yer alan 257 Maddi Duran Varlıklar Değer Düşüklüğü Karşılıkları hesabı alacaklandırılmıştır. Yukarıdaki örnek yevmiye kaydına (b1) göre, 654 no.lu hesabın kullanılması nedeniyle dönem zararı artarken, 257 no.lu hesabın kullanılması nedeniyle de ilgili varlık hesabının bilançodaki net değeri ortaya konmuş olmaktadır¹³.

¹³ Bu gider Vergi Usul Kanunu açısından kanunen kabul edilmeyen gider niteliğindedir. İşletmeler dönem sonunda ticari kardan mali kara geçiş yaparken, mali karın daha kolay hesaplanabilmesi için bu gideri dönem içinde Nazım Hesaplar'da izleyebilirler. Bu durumda örneğin 998 Borçlu Nazım Hesaplar altında "Kanunen Kabul Edilmeyen Maddi Duran Varlıklar Değer Düşüklüğü Zararları hesabı borçlu, 999 Alacaklı Nazım Hesaplar altında "Kanunen Kabul Edilmeyen Maddi Duran Varlıklar Değer Düşüklüğü Zarar Karşılığı" hesabı alacaklandırılabilir.

“b2” yevmiye maddesinde 654 no.lu hesap bir gider hesabı olduğu ve söz konusu gider hesabının da kapatılabilmesi için Taslak Hesap Planı’na göre 690 Sürdürülen Faaliyetler Dönem Karı veya Zararı hesabına aktarılması önerildiği için bu yevmiye kaydı yapılmıştır.

Ülkemizde mevcut uygulamaların tersine TMS 12, verginin hesaplanmasında ticari karı esas almaktadır. Cari dönemde vergiye tabi olmayan fakat gelecek dönem/dönemlerde vergiye tabi olabilecek gelirlerle (*örneğin, finansal varlık değer artışları gibi*), cari dönemde indirimi kabul edilmeyen fakat gelecek dönem/dönemlerde indirilecek giderler (*örneğin; kıdem tazminatı karşılığı giderleri, stok değer düşüklüğü karşılık giderleri, mali duran varlıklar değer düşüklüğü karşılık giderleri, yasal oranların üzerinde ayrılmış amortisman giderleri gibi*) geçici fark olarak belirlenir. TMS 12’nin ülkemizde mevcut uygulamaya getirdiği farklılıklardan birisi de vergilendirilebilecek gelirler için “ertelenmiş vergi borcu”nun, gelecekte indirilebilecek giderler için de “ertelenmiş vergi alacağı”nın kayıtlara alınması ve finansal tablolarda ifade edilmesidir (Örten, Kaval ve Karapınar, 2019: 175,176). Bu nedenle “b3” yevmiye maddesinde, TMS 12 esas alındığında, hesaplanan değer düşüklüğü zararı için, vergi varlığının hesaplanması ile ilgili yevmiye kaydı yapılmıştır. Bilgi muhasebesi açısından konunun önem arz etmesi nedeniyle Taslak Hesap Planı’nda 28 Ertelenmiş Vergi Varlığı hesap grubuna yer verilmiştir. Bu grupta yer alan tek hesap ise 289 Ertelenmiş Vergi Varlığı hesabıdır. Bu hesabın kodunun bu grupta ilk yer alması gereken kodla ifade edilmesi yani 281 kodlu olmasının daha uygun olabileceği düşünülmektedir.

Taslak Hesap Planı’nda 289 no.lu hesaba ilişkin yapılan açıklama esas alındığında, işletmenin devam eden faaliyeti nedeniyle hesaplanan vergi varlığındaki artış tutarı bu hesaba borç, karşılığında “692 Sürdürülen Faaliyetler Ertelenmiş Vergi Gelir – Gider Etkisi hesabına alacak kaydedilmesi gerekmektedir. 69 no.lu grupta dönem kar veya zararının, sürdürülen ve durdurulan faaliyetlere ilişkin olanlarının ayrı ayrı ele alınması hem bilgi muhasebesi hem de dolayısıyla TMS’nin ruhu esas alındığında doğru bir yaklaşımdır. Bu nedenle hesaplanan vergi varlığının etkisini bilanço ve gelir tablosunda gösterebilmek amacıyla “b3” yevmiye maddesi yapılmıştır.

Örnek 2: İşletmenin duran varlıkları arasında yer alan YM makinesinin kayıtlı değeri 200.000 TL, birikmiş amortisman tutarı ise 20.000 TL’dir. Kayıtlarda makineye ilişkin yeniden değerlendirme artış tutarı 15.000 TL olarak gözükmektedir. Makinenin satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri 155.000 TL, kullanım değeri ise 170.000 TL olarak hesaplanmıştır.

Yukarıdaki verilere göre, işletmenin değer düşüklüğü zararını tespit etmesi ve karşılık ile ilgili yapacağı yevmiye kaydı, aşağıdaki gibi olacaktır.

a. Değer düşüklüğü zararının hesaplanması,

- Makinenin net defter değeri 180.000 TL’dir (200.000 TL- 20.000 TL).

Tms 36 Standardına Göre Varlıklarda Değer Düşüklüğünün Tespiti ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına Göre Muhasebeleştirilmesi

➤ Geri kazanılabilir değer, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer ile kullanım değerinin büyük olanı olduğu için, bu örnekte geri kazanılabilir değer 170.000 TL'dir.

➤ Değer düşüklüğü zararı: 10.000 TL (180.000 TL- 170.000 TL).

b. Yevmiye kaydı,

_____ / _____	
551 MADDİ DURAN VARLIKLAR YENİDEN	
DEĞERLEME ARTIŞLARI	10.000
257 MADDİ DURAN VARLIKLAR	
DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ KARŞILIKLARI	10.000
Hesaplanan değer düşüklüğü zarar tutarının	
yeniden değerlendirme artış fonundan karşılanması	
nedeniyle	
_____ / _____	

TMS 36'ya (Bkz. Md. 61) göre, maddi duran varlıklarda tespit edilen zarar tutarı öncelikle varsa yeniden değerlendirme artış tutarından karşılanmak zorundadır. Yeniden değerlendirme artış tutarı 15.000 TL iken, değer azalış tutarı 10.000 TL'dir. Bu durumda yeniden değerlemede bekletilen fon tutarı değer azalışını karşılamaktadır. Bu nedenle 10.000 TL tutarındaki değer düşüklüğü zararı, doğrudan 551 no.lu hesaptan karşılanarak muhasebeleştirilmiştir. Böylece zarar tutarı (10.000 TL) kadar işletmenin özkaynakları azalmıştır.

Örnek 3: İşletmenin duran varlıkları arasında yer alan YM makinesinin kayıtlı değeri 200.000 TL, birikmiş amortisman tutarı 20.000 TL'dir. Makinelere ait yeniden değerlendirme değer artışı 15.000 TL'dir. Makinenin satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri 155.000 TL, kullanım değeri ise 150.000 TL olarak hesaplanmıştır.

Yukarıdaki verilere göre, işletmenin değer düşüklüğü zararını tespit etmesi ve karşılık ayırmasına ilişkin yevmiye kaydı, aşağıdaki gibi olacaktır.

a. Değer düşüklüğü zararının hesaplanması,

➤ Makinenin net defter değeri 180.000 TL'dir (200.000 TL- 20.000 TL).
➤ Geri kazanılabilir değer, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer ile kullanım değerinin büyük olanıdır. Bu durumda geri kazanılabilir değer 155.000 TL'dir.

➤ Değer düşüklüğü zararı: 25.000 TL'dir (180.000 TL- 155.000 TL).

b. Yevmiye kaydı,

_____ / _____	
551 MADDİ DURAN VARLIKLAR YENİDEN	
DEĞERLEME ARTIŞLARI	15.000

654 ESAS FAALİYETLERDEN DIĞER	
ÇEŞİTLİ GİDER VE ZARARLAR	10.000
654 02 Maddi Duran Varlık Değer	
Düşüklüğü Zararları	
257 MADDİ DURAN VARLIKLAR	
DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ KARŞILIKLARI	25.000

Hesaplanan değer düşüklüğü zarar tutarının bir kısmının yeniden değerlendirme artış fonundan karşılanması, kalan kısmının ise dönem gideri olarak kaydedilmesi nedeniyle TMS 36'ya (Md. 61), göre maddi duran varlıklarda tespit edilen zarar tutarı, öncelikle varsa yeniden değerlendirme artış tutarından karşılanmak zorunda olduğu için, 25.000 TL'lik değer düşüklüğü zararının 15.000 TL'si yeniden değerlendirme fonundan karşılanmıştır. Kalan 10.000 TL ise dönem gideri olarak kaydedilmiştir.

Sonuçta hesaplanan değer azalışı nedeniyle öncelikle 551 no.lu hesap kapatılmış ve dolayısıyla işletmenin özkaynakları 15.000 TL azalmış olmaktadır. Ayrıca kalan tutar için, 654 no.lu hesap 10.000 TL borçlandırılmıştır. Böylece özsermaye, toplam değer azalış tutarı (25.000 TL) kadar düşürülmüş olmaktadır.

7.2. Değer Düşüklüğü Zararının İptal Edilmesi

TMS 36'ya (Md. 110) göre, değer düşüklüğü zararı için karşılık ayıran işletmeler, şerefiyeden¹⁴ başka bir varlık için önceki dönemlerde ayrılmış değer düşüklüğü zararının bundan böyle mevcut olmayacağı veya azalmış olabileceği yönünde bir belirti olup olmadığını her raporlama dönemi sonunda değerlendirir. Değer düşüklüğünün konusu kalmadığı veya azaldığı yönünde bir belirtinin bulunması durumunda, varlığın yeni durumuna göre geri kazanılabilir değeri yeniden hesaplanır. Yani her dönem ilgili varlıklardaki değer düşüklüğünün devam edip etmediği değerlendirilecek, değer düşüklüğüne neden olan unsurların ortadan kalktığına dair belirtilerin oluşması durumunda, yeniden değer düşüklük testi yapılarak, geri kazanılabilir değeri mevcut duruma göre tespit edilecektir.

Daha önce tespiti yapılan değer düşüklüğünün ortadan kalktığına ilişkin göstergeler, aynen değer düşüklüğünün olabileceğine ilişkin iç ve dış göstergeler gibidir (Örten, Kaval ve Karapınar, 2019: 436). Böylece söz konusu iç ve dış göstergelere ilişkin ilkeler esas alınarak yapılan değerlendirme sonucunda, gerekli olduğu kanaatine varıldığında, değer düşüklüğü zararı iptal edilir.

Varlık, diğer bir Standarda (örneğin, "TMS 16 Maddi Duran Varlıklar" Standardında yer alan yeniden değerlendirme yöntemine) göre yeniden değerlendirilmiş bir tutar üzerinden izlenmediği sürece, şerefiye haricindeki bir varlığın değer düşüklüğü

¹⁴ TMS 36, Md.124.

Tms 36 Standardına Göre Varlıklarda Değer Düşüklüğünün Tespiti ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına Göre Muhasebeleştirilmesi

zararının iptali, gelir tablosundaki kar veya zarar hesaplarında muhasebeleştirilecektir (TMS 36, Md.119)¹⁵.

7.3. Amortisman Tutarının Hesaplanması ve Amortisman Giderlerinin Muhasebeleştirilmesi

Değer düşüklüğü zararının muhasebeleştirilmesinden sonra; ilgili varlığın (*eğer varsa*) kalıntı değeri düşülmüş yeni defter değeri esas alınarak, kalan yararlı ömrü boyunca sistematik olarak dağıtılmasını sağlayacak bir şekilde, amortisman tutarı (*itfa payı*) yeniden hesaplanır (TMS 36, Md. 63 ve 121). Kalıntı değerinin önemsiz olması durumunda, söz konusu değer, muhasebe standartlarının genel olarak kabul ettiği bakış açısı düşünülerek, göz ardı edilebilir. Kalıntı değerinin tespit edilmesi durumunda da söz konusu tutarın net bugünkü değerinin hesaplanması gereği açıktır.

Bütün bu işlemler göz önüne alınarak amortisman matrahı ve amortisman tutarı hesaplandığı sürece, dönem amortisman giderleri de doğru hesaplanmış olacaktır.

Örnek: İşletmenin 01.01.2018 tarihinde satın aldığı ve duran varlıkları içinde izlediği makineler ile ilgili bilgiler, aşağıdaki gibidir.

- Kayıtlı bedel 200.000 TL'dir.
- Faydalı ömür 5 yıldır.
- Kalıntı değeri önemsiz olarak nitelendirilmiştir.
- İlk yıl sonunda (*31.12.2018 tarihinde*) normal amortisman yöntemine göre hesaplanan amortisman tutarı 40.000 TL'dir.
- 2019 yılı sonunda geri kazanılabilir değer 90.000 TL olarak hesaplanmıştır.
- 2020 yılında varlığın değerinde değişiklik yoktur.

Yukarıdaki verilere göre işletmenin 31.12.2018, 31.12.2019 ve 31.12.2020 tarihlerinde amortisman ile ilgili yapması gereken yevmiye kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

a. 2018 yılı amortisman giderlerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin yevmiye kaydı,

	<u>31.12.2018</u>	
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ		40.000
730 07 Amortisman Giderleri		
258 BİRİKMiŞ AMORTİSMANLAR		40.000
Amortisman giderleri nedeniyle		
(200.000 TL x 0,20 = 40.000 TL)		
	/	

¹⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. TMS 36, Md. 120- 125.

Taslak Hesap Planı'nda maddi duran varlıklara ilişkin birikmiş amortisman tutarının izlenmesinde 258 no.lu hesabın kullanılması, maddi duran varlık hesapları paralelinde alt hesaplara ayrılması önerilmektedir. Oysa THP'de olduğu gibi bu hesabın (258 no.lu hesabın) kodunun değiştirilmeden yani 257 olarak kullanılması, Taslak Hesap Planı'nda yer alan 257 Maddi Duran Varlıklar Değer Düşüklüğü Karşılıkları hesabına ait kodun ise 258 olarak ifade edilmesi hem THP'de hesapların dizilişi anlayışına daha uygun olacak hem de uygulama, eğitim ve öğretimde mevcut karışıklıkların önüne geçilmiş olacaktır.

2018 yılı sonu itibariyle makinelerin net defter değeri 160.000 TL'dir (200.000 TL – 40.000 TL).

İşletme, 2019 yılı sonunda makinelerin geri kazanılabilir değerini 90.000 TL olarak tespit etmiştir. Bu durumda değer düşüklüğü tutarı 30.000 TL (120.000 TL¹⁶ – 90.000 TL) olarak hesaplanacaktır.

Dolayısıyla bu işletmenin 31.12.2019 tarihinde sırasıyla; amortisman giderinin hesaplanması ve muhasebeleştirilmesine ilişkin yapması gereken işlemler aşağıdaki gibi olacaktır.

b. 2019 yılı amortisman tutarının hesaplanması ve yevmiye kaydı,

b1. 2019 yılı amortisman tutarının hesaplanması,

31.12.2019 tarihi itibariyle amortisman matrahı varlığın kayıtlı bedelidir. Dolayısıyla amortisman tutarı yine 40.000 TL (200.000 TL x 0,20) hesaplanacaktır.

b2. Yevmiye kaydı,

_____ 31.12.2019 _____	
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	40.000
730 07 Amortisman Giderleri	
258 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR	40.000
Amortisman giderleri nedeniyle	
(200.000 TL x 0,20 = 40.000 TL)	
_____ / _____	17

c. 2020 yılı amortisman tutarının hesaplanması ve yevmiye kaydı,

c1. 2020 yılı amortisman tutarının hesaplanması,

TMS 36'ya göre, makineler için amortisman tabi değer (*amortisman matrahı*), varlığın kayıtlı bedelinden, önceki yıl/yıllarda ayrılan amortisman tutarı ve (*varsa*) değer düşüklüğü tutarı çıkarıldıktan sonra, kalan değerdir. Yani, örneğe göre 2020 yılında 90.000 TL (200.000 TL)- (40.000 TL + 40.000 TL + 30.000 TL) üzerinden

¹⁶ 2018 ve 2019 yıllarında amortisman giderleri toplamı 80.000 TL'dir. 200.000 TL – 80.000 TL = 120.000 TL.

¹⁷ 2019 yılında değer düşüklüğü (30.000 TL) için karşılık ayrılacağı da unutulmamalıdır.

Tms 36 Standardına Göre Varlıklarda Değer Düşüklüğünün Tespiti ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına Göre Muhasebeleştirilmesi

amortisman hesaplanacaktır. Dolayısıyla 31.12.2020 tarihinde "X" makinesi için hesaplanan amortisman tutarı 30.000 TL'dir (90.000 TL / 3 yıl).

c2. Yevmiye kaydı,

_____ 31.12.2020 _____	
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	30.000
730 07 Amortisman Giderleri	
258 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR	30.000
Amortisman giderleri nedeniyle	
_____ / _____	

Böylece, 31.12.2020 tarihinde, amortisman ayırdıktan sonra varlığın net kayıtlı değeri 60.000 TL olarak hesaplanacaktır (200.000 TL)- (40.000 TL + 40.000 TL + 30.000 TL + 30.000 TL)¹⁸.

TMS 36'ya (Md. 110, 111.) göre, önceki yıllarda ayrılan değer düşüklüğü zararının iptal edilebilmesi için, ilgili değer düşüklüğü zararının bundan böyle mevcut olmayacağı veya azalmış olabileceği yönünde bir belirtinin tespit edilmesi veya böyle bir göstergenin söz konusu olması gerekir.

Ertesi yılda (2020) yapılan değer düzeltme testi sonucunda, önceki yıla (2019) ilişkin ayrılan değer düşüklüğü zararının (30.000 TL) gerekli olmadığı tespit edilirse (*yani 2020 yılında yapılan değer düzeltme testi sonucunda makineler 2019 yılı düzeltilmiş değerine göre 30.000 TL değer kazanmış ise*), ayrılan değer iptaline ilişkin, işletmenin yapması gereken yevmiye kaydı, aşağıdaki gibi olacaktır.

_____ / _____	
257 MADDİ DURAN VARLIKLAR	
DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ KARŞILIKLARI	30.000
257 02 Değer Düşüklüğü Zararı	
654 ESAS FAALİYETLERDEN DİĞER	
ÇEŞİTLİ GİDER VE ZARARLAR	30.000
654 02 Maddi Duran Varlık Değer	
Düşüklüğü Zararları	
Değer düşüklüğü tutarının iptali nedeniyle	
_____ / _____	

Dolayısıyla yukarıda yapılan kayıta, 257 no.lu hesap borçlandırılırken, karşılık giderinin kayıt edildiği ilgili hesap yani 654 no.lu hesap alacaklandırılmıştır. Böylece hem 257 no.lu hesap hem de 654 no.lu hesap (*aynı veya farklı yıllar birlikte düşünüldüğü varsayıldığında*) net değerine indirgenmiş olmaktadır. Örneğin aynı dönem içinde olduğu varsayımıyla ayrılan değer düşüklüğü karşılığı 30.000 TL'dir.

¹⁸ 31.12.2020 tarihi itibarıyla, toplam 110.000 TL amortisman, 3K.000 TL ise değer azalış tutarı mevcuttur.

Yani, bu durumda 654 no.lu hesap 30.000 TL borçlu, 257 no.lu hesap 30.000 TL alacaklı konumdadır. Karşılık ayırmanın gerekliliği ortadan kalktığında, 257 hesap borçlandırılarak, 654 no.lu hesap da alacaklandırılarak her iki hesap da kapatılmıştır. Çünkü sonuçta ilgili varlıkta değer azalışı söz konusu değildir.

Burada 654 no.lu hesabın alacaklandırılmasının nedeni, Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı'nda (KGK, 2020) karşılık ayrılmış olan maddi duran varlıkların elden çıkarılmasında ya da tahmin değişikliklerine bağlı olarak ayrılan değer düşüklüğü zararının kısmen ya da tamamen iptali durumunda, bu hesaba (*yani 257 no.lu hesaba*) borç kaydedileceği belirtilmiştir. Yine, söz konusu hesabın açıklamasında değer düşüklüğü zararının iptali işlemi, değer düşüklüğü karşılığının ayrıldığı dönem fark etmeksizin, karşılık giderinin kayıt edildiği ilgili fonksiyonel gider hesabına alacak kaydedilir denilmektedir. Bu açıklamaya istinaden 654 no.lu hesap alacaklandırılmış ve değer düşüklüğü zararı sıfırlanmıştır.

Sonuç

Literatürde muhasebenin anayasası olarak kabul edilen "Muhasebenin Temel Kavramları"ndan biri de "ihtiyatlılık kavramı"dır. Bu kavrama göre, olası gider ve zararların kayıt altına alınması gerekirken, olası gelirlerin (*gerçekleşmeden*) kayıtlanması mümkün değildir. Bu temel anlayışa rağmen ülkemizde mevcut uygulamalara bakıldığında duran varlıkların (*yani maddi, maddi olmayan ve mali duran varlıkların*) değerinde tespit edilen değer düşüklüğünün kayıtlanmadığı görülmektedir. Bu durum, bir taraftan muhasebenin anayasasının (*ihtiyatlılık, tam açıklama, sosyal sorumluluk, dönemsellik, tutarlılık kavramları gibi*) ihlal edilmesine, diğer taraftan bilanço ve gelir tablosu gibi iki temel tablonun güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. İşte bu iki olumsuz durumu ortadan kaldırmak için, "TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü" Standardı, ülkemizde (*çeşitli revizyonlardan geçerek*) 31.12.2005 tarihinden itibaren zorunlu olarak uygulanmaya başlamıştır. Böylece bu Standardın uygulanmaya başlanması ile birlikte, varlıkların gerçeğe uygun değerlerinin, kayıtlı değerlerinin altına düşmesinden dolayı hesaplanan değer kayıpları da ilgili mali tablolarla ilişkilendirilmiştir.

Varlıklarda değer düşüklüğünün hesaplanması ve gider yazılmasının ülkemizde bu kadar gecikmesinin esas nedeni, söz konusu bu giderlerin Vergi Usul Kanunu açısından kanunen kabul edilmeyen gider olarak kabul edilmesidir. Yani böyle bir uygulama, vergi muhasebesinin, bilgi muhasebesine karşı tercih edilmesi anlamına gelmektedir.

Bu Standart kapsamında literatüre giren uygulamaların özünde, standartta belirtilen duran varlıkların net defter değeri ile geri kazanılabilir değerin kıyaslanarak ilgili varlıkta değer düşüklüğü olup-olmadığını tespit etmek yer almaktadır. Eğer, değer testine tabi tutulan varlığın net defter değeri, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer (*net gerçeğe uygun değer*) ile kullanım değerinin büyüğü olan geri kazanılabilir değeri aşıyorsa, söz konusu varlıkta değer düşüklüğü olduğu sonucuna ulaşılır. İşte bu aşamada, bu Standartta belirtilen ilkeler gereği söz konusu varlık/varlıklar için karşılık ayrılır. Karşılığın ayrılması sonucunda bir taraftan

Tms 36 Standardına Göre Varlıklarda Değer Düşüklüğünün Tespiti ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına Göre Muhasebeleştirilmesi

işletmenin dönem giderleri artarken, diğer taraftan ilgili varlığın bilanço değeri düzeltilmiş olmaktadır. Böyle bir uygulamanın hem bilançonun hem de gelir tablosunun saygınlığını/güvenilirliğini artıracığı kesindir. Böylece uluslararası ortak bir muhasebe dilinin oluşturulması ve üretilen bilginin niteliği sonucunda güven ortamının tesis edilmesi kolaylaşacaktır. Bu durum, ulusal ve uluslararası tüm paydaşlara, ülke ve dünya ticaretine mutlak katkı sağlayacaktır.

Fakat duran varlıkların değer düşüklüğü hesaplanırken, birçok yönden (*net gerçeğe uygun değer hesaplanması, kullanım değerinin hesaplanmasında gelecekteki nakit akışlarının hem tutar hem de iskonto oranı olarak tahmini gibi*) sadece tahmine dayanarak (*öznel, subjektif*) yapılan söz konusu bu hesaplamaların gerçeğe yakın tespiti, özellikle ekonomik ve mali yönden sıkça spekülasyonların yaşandığı ülkemiz ve diğer benzer ülkelerde çok güçtür. Ancak bütün bunlara rağmen, bu Standartta yer alan ilkeler esas alınarak üretilen bilginin, geleneksel muhasebe anlayışıyla üretilen bilgiden çok daha nitelikli olduğu söylenebilir. Çünkü bu Standardın uygulanması sonucunda, (*mümkün olan en üst seviyede*) gerçeğe uygun değeri ortaya koyan mali tabloların düzenlenmesi ve uluslararası ölçekte tekdüze bir muhasebe dilinin oluşturulması söz konusudur.

Hem muhasebe literatürüne hem de ulusal ve uluslararası ekonomiye ürettiği bilgi ile çok önemli katkı sağlayan bu Standart; bu çalışma çerçevesinde teorik ve uygulamadan örneklerle desteklenerek kaleme alınmıştır. Örneklerin muhasebeleştirilmesinde Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (*KGK*) tarafından yayımlanan “Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı”ndan yararlanılmıştır. Fakat söz konusu Taslak Hesap Planı’nda işletmelerin toplam varlıkları içinde bu kadar önemli bir yere sahip olan duran varlıklarda değer azalışına ilişkin müstakil bir hesabın olmaması, bu türden giderlerin bu çalışmada olduğu gibi 654 Esas Faaliyetlerden Diğer Çeşitli Gider ve Zararlar (-) hesabında ifade edilme zorunluğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle bu eksikliğin giderilmesi için Taslak Hesap Planı’na örneğin, maddi duran varlıklar için 65X Maddi Duran Varlıklar Değer Düşüklüğü Karşılık Giderleri hesabının eklenmesi önerilmektedir. Taslak Hesap Planı’nda 257 Maddi Duran Varlıklar Değer Düşüklüğü Karşılıkları hesabına yer verilmesi, konunun önemi ve bilgi muhasebesinin gereğinin yerine getirilmesi açısından önemlidir. Ancak Taslak Hesap Planı’nda 257 ve 258 numaralı hesapların kod olarak yerlerinin değiştirilmesi hem mevcut THP anlayışına daha uygun olacak hem de uygulama, eğitim ve öğretimde olası karışıklıkların önüne geçilebilecektir.

Mali tabloların gerçeğe uygun olarak düzenlenmesi ve dolayısıyla şirketin finansal durumunun, finansal performansının ve nakit akışlarının doğru olarak saptanabilmesi ve bu verilere göre tüm muhasebenin paydaşları tarafından doğru kararlar alınabilmesi için, başta kamu otoriteleri ve bağımsız denetçiler olmak üzere, akademisyenlere, meslek mensuplarına (*Yeminli Mali Müşavirler ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler*), uygulamanın içinde olan denetim elemanlarına, yöneticilere ve muhasebe mesleği içinde görev alan tüm paydaşlara uluslararası

nitelikte kabul gören bilgi üretme, bilgiyi raporlama, kamuoyunu aydınlatma ve tüm dünyaya servis etme konusunda büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumluluğun sağlıklı bir şekilde yerine getirilebilmesi için de söz konusu bu Standardın çok daha yalın bir dil ile kaleme alınması (*sadeleştirilmesi*) ve daha somut örneklerle desteklenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Aksu, M. (2008). *TMS-36 varlıklarda değer düşüklüğü* (Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 2). Baskı, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.

Bilen, A. ve Özkan, F. (2016). TMS-36 varlıklarda değer düşüklüğü standardına göre kullanım değerinin hesaplanması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 70, 1-14.

Çiçek, S. (2011). Varlıklarda değer düşüklüğü standardı (TMS 36). VUK ve TTK ile mukayesesi ve örnek uygulamalar. *Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi*, 85-86, 1-25.

Dursun, N. N. ve Kurt, G. (2008). Varlıklarda değer düşüklüğü standardı ve İMKB’de işlem gören şirketlerde uygulanmasında karşılaşılan sorunlar. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, c1, 95-113.

Erduru, İ. ve Deran, A. (2017). TMS 36; Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı’nın genel ilkeleri ve muhasebe meslek mensuplarının bilgi düzeylerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7, 38-67.

Esen, Ö. M. ve PEREK, A. A. (2009). Varlıklarda değer düşüklüğü standardının (Tms 36) nakit yaratan birim, şerefiye ve şirket varlıkları açısından incelenmesi. *MÖDAV*, 3, 143-172

Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı

https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TFRS/EK2_Finansal%20Raporlama%20Standartlar%C4%B1na%20Uygun%20Hesap%20Plan%C4%B1%20Tasla%C4%9F%C4%B1.pdf

Gençoğlu Gücenme, Ü. (2007). *Türkiye Muhasebe Standartları ve uygulamalar*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

KGK (2020). TMS / TFRS Tam Seti.

<https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10239/TMS/TFRS-2020-Seti>

Özerhan, Y. ve Yanık, S. (2012). *IFRS / IAS ile uyumlu TMS / TFRS açıklamalı ve örnek uygulamalı Türkiye muhasebe standartları Türkiye finansal raporlama standartları (Güncelleştirilmiş 2. Baskı)*. Ankara: TÜRMOB YAYINLARI.

Örten, R., Kaval, H. ve Karapınar, A. (2019). *Türkiye muhasebe-finance raporlama standartları uygulama ve yorumları 2019 TMS-TFRS (Gözden Geçirilmiş 12. Baskı)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Özulucan, A. (2019). *Teori ve uygulamalarla Türkiye muhasebe standartları test kitabı (soru-açıklamalı cevap)*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Tms 36 Standardına Göre Varlıklarda Değer Düşüklüğünün Tespiti ve Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağına Göre Muhasebeleştirilmesi

Sağlam, N., Yolcu, M. ve Eflatun, O. (2018). *Örneklerle UFRS kayıtları* (4. Baskı), Ankara: Muhasebe TR Yayınları.

Şamil, S. ve Esmeray, M. (2016). TMS 36 varlıklarda değer düşüklüğü standardı: BİST 100'de bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 48, 175-198.

Sipahi, B. ve Öğüz, A. A. (2010). TMS 36 çerçevesinde maddi duran varlıklarda değer düşüklüğünün ölçülmesi. *Journal of Accounting & Finance*, 45, 253-262.

Tekşen, Ö. ve Dağlı, S. Ş. (2017). Maddi duran varlıkların tekdüzen muhasebe sistemi ile vergi usul kanunu ve TMS-16 açısından incelenmesi: Bir uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 424-447.

TMS 12, Gelir (Kurumlar) Vergisi Standardı.
https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS/TMS_2020/TMS%2012.pdf

TMS 16, Maddi Duran Varlıklar Standardı.
https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS/TMS_2020/TMS%2016.pdf

TMS 36, Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı.
https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS/TMS_2020/TMS%2036.pdf

TMS 38, Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı.
https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS/TMS_2020/TMS%2038.pdf

Yıldıztekin, İ. (2010). Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Duran Varlıkların Muhasebeleştirilmesiyle İlgili Örnekler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (4) 259-288.

Extended Abstract

Introduction

In the Uniform Accounting System, which has been mandatory since 01.01.1994 in our country, practices related to depreciation and provisioning of assets are encountered in current assets (albeit in a small number). However, in practice, there is no transaction for impairment of tangible, intangible and financial fixed assets that have a significant share in the active accounts. In order to reduce the negative impact of this deficiency on the financial statements in our country, practices regarding the calculation, recording and reflection of the depreciation in fixed assets started with the implementation of International Financial Reporting Standards.

With the implementation of this Standard; In the following years after the acquisition of tangible, intangible and financial fixed assets within the scope of the

Standard, the recoverable value of the assets within the scope of the Standard will be calculated sometimes when it is deemed necessary and sometimes necessary, and the determined impairment loss will be recorded. Thus, the relevant assets will be prevented from showing in the balance sheet with a value higher than their real value, and the assets will be shown in the balance sheet with their real values, and the requirement of the prudence concept, which is the basic concept of accounting, will be fulfilled.

Method

In order to detect that an asset within the scope of this Standard is impaired, it is necessary to know its net book value and recoverable value. Net book value represents the value after deducting accumulated depreciation and accumulated impairment losses (if any) from the book value of an asset. The recoverable value is the higher of an asset or cash-generating unit's fair value (ie net fair value) and its use value less costs to sell. If the net book value of the asset; If it is calculated over the recoverable value of the relevant asset, then the asset is concluded to be impaired and the entity accounts for an impairment loss. Recognition of impairment loss differs in cases such as monitoring fixed assets with cost value in accounting records or with revalued value. Namely; If the impaired related asset is tracked at cost, the recoverable amount of the related asset should be calculated, the impairment should be determined and it should be recognized in profit or loss accounts as period expense. In such a case, the amount of depreciation in the monitored asset with its cost value is recorded as expense in the income statement account, while the value of the asset (using the reserve account) decreases by the amount of the impairment. However, if an impairment loss is detected in an asset monitored with revalued value, unless the loss exceeds the revaluation surplus amount of the same asset, it is directly accounted for by deducting from the revaluation surplus. If the said loss amount exceeds the revaluation fund amount, the exceeding portion is followed in the relevant expense account in the income statement.

According to TMS 36 (Art. 110), businesses that set aside provisions for impairment losses evaluate at the end of each reporting period whether there is an indication that the impairment loss reserved for an asset other than goodwill will not exist or may decrease from now on. If, as a result of the evaluation, indications that the factors causing the impairment have disappeared are observed, the recoverable value is determined and recorded according to the current situation by performing a new impairment test.

After the impairment loss is recognized; The depreciation amount (amortization) is recalculated based on the new book value of the relevant asset (if any) deducted from the residual value, in a way to ensure that it is distributed systematically throughout its remaining useful life (TAS 36, Art. 63 and 121). If the residual value is insignificant, the value may be ignored, considering the generally accepted perspective of accounting standards.

Result and Discussion

The most important reason why the calculation of the impairment of fixed assets and the writing of expenses are so delayed and ignored in our country is the adoption of a "tax accounting" approach rather than the "information accounting" approach. The fact that such expenses calculated are not legally accepted, in other words, they do not decrease the tax base, has caused taxpayers to avoid this practice. However, it is clear that financial statements put forward with such an understanding cannot show the real data and will mislead the internal and external stakeholders of the company. As a result of the allocation of provisions in fixed assets in order to eliminate these negativities, while the period expenses of the enterprise increase, on the other hand, the balance sheet value of the relevant asset is corrected. It is certain that such an application will increase the prestige / reliability of both the balance sheet and the income statement. Thus, it will be easier to establish an international common accounting language and to establish an atmosphere of trust as a result of the quality of the information produced. This will make an absolute contribution to all national and international stakeholders, country and world trade.

When calculating the impairment of fixed assets, the determination of these calculations, which are made on the basis of only estimation (subjective), in many ways (calculation of net fair value, estimation of future cash flows as both the amount and the discount rate in the calculation of the value in use). It is very difficult in our country and other similar countries where there is frequent speculation in financial terms. However, despite all these, it can be said that the information produced on the basis of the principles in this Standard is much more qualified than the information produced by the traditional accounting approach.

This Standard, which makes a significant contribution to both the accounting literature and the national and international economy with its knowledge; within the framework of this study, it has been written by giving examples from theory and practice. The "Draft Chart of Accounts Compliant with Financial Reporting Standards" published by the Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority (KGK) was used for the accounting of the samples. However, the absence of a separate account for the depreciation of fixed assets, which has an important place in the total assets of the enterprises in the said Draft Chart of Accounts, reveals the necessity to express such expenses in 654 Other Miscellaneous Expenses and Losses from Main Operations (-) as in this study. For this reason, it is recommended to add 65X Provision Expenses for Impairment of Tangible Fixed Assets to the Draft Chart of Accounts in order to eliminate this deficiency. Including 257 Property Fixed Assets Provisions for Impairment in the Draft Chart of Accounts is important in terms of the importance of the subject and the fulfillment of the information accounting requirements.

In order for the financial statements to be prepared in accordance with the truth and therefore to determine the financial status, financial performance and cash

Abitter ÖZULUCAN & Ergin TEMEL

flows of the company correctly and to make correct decisions by all accounting stakeholders according to these data, academicians, profession members (Certified Public Accountants), especially public authorities and independent auditors, managers and all stakeholders working in the accounting profession have great responsibilities in producing internationally accepted information, reporting information, enlightening the public and serving the whole world. In order to fulfill this responsibility, this Standard should be written in a much simpler language (simplified) and supported with more concrete examples.

ULUSLARARASI TOPLUMUN KİTLESEL GÖÇLERE TEPKİSİ VE ULUSLARARASI GÖÇ YÖNETİMİ: SURIYE KRİZİ ÖRNEĞİ*

Sibel ÇETİNER

sibelscetiner@hotmail.com

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat
ABD

Orcid ID: 0000-0002-3616-9946

Makale Geliş Tarihi: 18.09.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 22.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Çetiner, S. (2020). Uluslararası toplumun kitlesel göçlere tepkisi ve uluslararası göç yönetimi: Suriye krizi örneği. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(46), 653-672.

Öz

Uluslararası göçler, tüm toplumları ve toplumların birbirleriyle olan ilişkilerini derinden etkilemektedir. Suriye krizi, hem Arap Baharı sürecinin devamı niteliğinde olması hem de Ortadoğu'nun dünya sisteminin en hassas bölgelerinden biri olması sebebiyle kısa sürede tüm dünyanın gündem konusu haline gelmiştir. Ancak, Suriye krizinin çözümü ve Suriye'de yaşanan iç savaşın sona erdirilmesi noktasında uluslararası toplumun tepkisi göz önüne alındığında gerekli adımların atılmadığı görülmektedir. Ayrıca Suriye krizi konusunda uluslararası toplum üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmemiş, inisiyatif almaktan kaçınmıştır. Bu anlamda Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere tüm toplumlar, daha çok ulusal sınırlarını koruma endişesi ve güvenlik kaygısıyla hareket etmişlerdir. Buna karşın Türkiye, Suriye'deki iç savaştan can güvenliği nedeniyle kaçmak zorunda kalan Suriyelilere açık kapı politikası uygulamıştır. Suriye'deki insani durum karşısında uluslararası toplumun dışlayıcı bir tutum içinde olması, yaşadıkları ülkeyi terk etmek zorunda kalan Suriyelilerin %64,5'ine Türkiye'nin ev sahipliği yapmasına yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Göç Yönetimi, Suriye Krizi, Arap Baharı

* Bu çalışma "Suriye Krizi Özelinde Uluslararası Göç Sorunu, Yönetimi ve Uluslararası Göç Sorununun Ev Sahibi Ülkeye Sosyo-Ekonomik Etkileri:Türkiye Örneği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Bu çalışmayı 100/2000 YÖK Doktora Bursu Programı kapsamında destekleyen Yükseköğretim Kuruluna teşekkür ederim.

THE INTERNATIONAL SOCIETY'S RESPONSE TO MASSIVE MIGRATION AND INTERNATIONAL MIGRATION MANAGEMENT: THE CASE OF SYRIAN CRISIS

Abstract

International migration affects all societies and their relations with each other profoundly. The Syrian crisis has become the subject of the agenda of the whole world in a short time because it is the both continuation of the Arab Spring and the Middle East is one of the most sensitive regions of the world system. However, considering the reaction of the international community at the point of solving the Syrian crisis and ending the civil war in Syria, it is seen that the necessary steps have not been taken. In addition, the international community has not fulfilled its responsibility regarding the Syrian crisis and and has refrained from taking initiative. In this sense, all societies, especially the European Union countries, have acted with the concern of protecting their national borders and security. However, Turkey has applied the open-door policy to the Syria Syrians who forced to flee due to the life safety. Turkey has made the host the 64.5% of Syrians which forced to leave their country due to the exclusionary attitude of the international community in the face of the humanitarian situation in Syria.

Keywords: *International Migration, Migration Management, Syrian Crisis, Arab Spring*

1. Giriş

2011 yılı sonrasında Suriye'de yaşanan krize neden olan aslında Arap Baharı diye tanımlanan süreçtir. Tunus'ta Muhammed Buazizi adlı üniversite mezunu işsiz bir seyyar satıcı olan gencin, devlet görevlileri tarafından tezgâhına el konulması sonucu, bu genç 17 Aralık 2010'da kendini yakarak hayatına son vermiştir. Bunun sonucunda yaşanan protesto gösterileri Arap Baharı'nın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Gösteriler sonucu devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Ali ülkeyi terk etmek zorunda kalmış, ülkede seçimler yapılmış, 5 yılda 7 kez hükümet değişikliği yaşanmıştır (Bulkan, 2018: 11).

Arap Baharı ile başlayan süreç, sömürge tarihine sahip olan birçok ülkeye sıçramış, Mısır, Libya, Suriye, Yemen ve diğer Arap ülkelerinde sokak gösterileri, bu ülkelerin bazılarında iç savaşlar ve ayaklanmalar ile sonuçlanmıştır. Diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi, Suriye'deki ayaklanmalar da öncelikle siyasi reform isteği ile başlamıştır. Muhalefet yönetimden, anayasal değişiklikler yapılması, siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesi, siyasi suçlardan dolayı hapse atılanların serbest bırakılması ve seçimlerin adil yapılması gibi taleplerde bulunmuştur. Bu ayaklanmalara çok sert tepkiler verilmiş, sonrasında reform sözü verilmiş, ancak verilen sözler tutulmamıştır. Bu nedenle, halkın yönetimin değişmesi, Beşar Esad yönetiminin istifa etmesi yönündeki talepleri güçlenmiştir (Altunışık, 2011: 101). Bunun üzerine, Esad iktidarda kalabilmek için 31 Mayıs 2011 tarihinden önce işlenen tüm suçlar için genel af yayınlayacağını ilan etmiş, ancak; 2 gün sonra Humus'a saldırmıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 151-160).

Zeynel Abidin Bin Ali, Hüsnü Mübarek ve Muhammed Kaddafi gibi çok güçlü diktatörler dahi, Ortadoğu'da meydana gelen değişim rüzgârına karşı koyamamış, iktidarlarını kaybetmişlerdir. Esad rejimi ise, İran, Rusya ve Çin gibi müttefiklerinden destek alarak ayakta kalabilmiştir (Tepeciklioğlu ve Tepeciklioğlu, 2015: 172).

2. Uluslararası Toplumun Suriye Krizine Tepkisi

2.1. BM'nin Göç Yönetimi

1990'lı yılların başında, BM Güvenlik Konseyi tarafından 'İnsani Müdahale Doktrini' denilen bir doktrin geliştirilmiştir. Bu doktrin, BM Kurucu Antlaşması'nda yer almamakla birlikte, herhangi bir ülkede, soykırım, iç savaş, askeri darbe, açlık ya da zorunlu göç gibi nedenlerden insan hakları ihlali yaşıyorsa, Güvenlik Konseyinin sorunu çözmek için söz konusu ülkeye askeri müdahalede bulunabileceği hükmünü içermektedir. Bu doktrin, başlangıçta, dünyadaki çatışma ve insan hakları ihlallerinin azaltılacağı yönünde umut vaat etmiştir. Ancak; Suriye'de yaşanan iç savaş ve insanlık dramına karşın, BM, Suriye'de barış ve istikrarı sağlamak için Kofi Annan'ı temsilci olarak görevlendirmiştir. Kofi Annan, 'Annan Planı' olarak adlandırılan bir plan ortaya koymuştur. Ancak; bu plan tam olarak uygulanmamış ve Suriye'deki çatışmaları durdurmak için yeterli olmamıştır (Aral, 2013: 13).

Suriye'de yaşanan iç savaş sebebiyle, büyük çoğunluğu sivillerden oluşan binlerce insan hayatını kaybetmiş, on binlerce insan yaralanmış, yerinden edilmiş, başka ülkelere sığınmak zorunda kalmış ve zulme uğramıştır. Suriye'de yaşananlar, uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği için BM 'de de gündeme getirilmiştir. 21 Nisan 2011 tarihinde, Filistin ve İsrail arasındaki müzakerelerin de ele alındığı Güvenlik Konseyi toplantısında, ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa, protestoculara uygulanan şiddetin sonlandırılması gerektiği çağrısında bulunmuşlardır. Ancak, Çin ve Rusya, Suriye içişlerine müdahale edilmemesi gerektiği gerekçesiyle konunun Güvenlik Konseyi'nde görüşülmesine karşı çıkmıştır (Tepeciklioğlu ve Eyrice Tepeciklioğlu, 2015:175). Bu olaydan sonra iki kez daha Suriye'de yaşanan insan hakları ihlallerine ve zulme derhal son verilmesi için konu BM Güvenlik Konseyinde bazı ülkelerce gündeme getirilmiştir. Ancak; yine Rusya ve Çin'in Suriye'de yaşananların uluslararası barış ve güvenliği etkileyecek derecede gelişmeler olmadığı, Suriye'nin içişlerine karışmanın doğru olmadığı gibi gerekçelerle Suriye'ye müdahale kararı veto edilmiştir (Topal, 2014: 102). Suriye hükümetine yaptırım uygulanamaması, BM Güvenlik Konseyini oluşturan ülkelerin aralarında uzlaşamaması sebebiyle mümkün olmamıştır. Çünkü, BM Güvenlik Konseyine üye ülkeler, kaos ortamında dahi olsa birbirlerinin çıkarlarına dokunmak istememektedirler. Bu nedenle, Güvenlik Konseyi'nde Suriye'de yaşananlara müdahale kararı çıkmamış ve BM, yaşanan zulme seyirci kalmıştır (Ağır ve Aksu, 2017: 53). Suriye krizinde Birleşmiş Milletler 'İnsani Müdahale Doktrini'ne uygun hareket etmemiştir. Müdahale edilemeyişinin sebebi her ne olursa olsun Esad rejimi sivilleri hedef almış, çatışmalar binlerce kişinin ölümüne neden olmuştur. İç savaş milyonlarca insanın yerinden edilmesine, milyonlarca insanın da başka ülkelere

zorunlu bir biçimde göç etmesine neden olmuştur. İnsani müdahale için gerekli bütün şartlar Suriye’de oluşmuş olmasına rağmen BM yaşananlara müdahale etmemiştir.

2.2. İslam Dünyasında Göç ve Göç Yönetimi

İslamiyet’te, sosyal yardım ve toplumsal dayanışma gibi unsurlar son derece önemli olmakla birlikte, Suriye krizi neticesinde yaşananlar İslam ülkelerinin bu yönde tavır sergilemediklerini göstermektedir. Bu tutumun, inanç ve davranış arasındaki tutarsızlığın altında yatan nedenleri (Aydın, 2016: 48):

- Zengin İslam ülkelerinin daha önceden mülteci ve sığınmacı ağırlama deneyimlerinin olmayışı,
- Yapmış oldukları yardımların kendileri tarafından yeterli görülmesi,
- Mültecilerin ülkeye kabulünü güvenlikleri için tehdit olarak algılamaları,
- Ülke nüfuslarının kitlesele göç akınlarını emecek yoğunlukta olmaması,
- Mültecilerin kabulünün, başta Suriye yönetimi olmak üzere diğer bazı ülke yönetimleri ile ters düşme korkusu şeklinde sıralamak mümkündür.

Esad yönetiminin diyalogu reddetmesi üzerine, Arap Birliği Bakanlar Kurulu Katar ve Suudi Arabistan öncülüğünde Suriye’de yaşanan iç savaşa müdahale edilmesi gerekliliğini BM Güvenlik Konseyine taşımıştır. Güvenlik Konseyi üyesi Fas, Suriye halkına insani yardımda bulunulması için çağrıda bulunmuştur. Ancak, bu talepler Rusya ve Çin’in vetosu ile karşılaştığında insani müdahale ile ilgili yol alınması mümkün olmamıştır. İslam ülkeleri uluslararası toplumu harekete geçirme noktasında etkin rol oynayamamış, Suriyeli mültecilere insani yardımda bulunulması noktasında da sorumluluk almamıştır.

2.2.1. Suriye İç Savaşına İran’ın Etkisi

Suriye’de yaşanan çatışmalar iç savaşa dönüştüğünde İran yönetimi, Esad rejiminin ayakta kalabilmesi için tüm imkânlarını seferber etmiştir. İran, uluslararası arenada Suriye’ye dış müdahalede bulunulmasının ve konunun Güvenlik Konseyi’ne taşınmasının önüne geçmek için büyük çaba harcamıştır. Ayrıca Esad rejimine karşı muhaliflerin ayaklanmasını bastırmak için hem gerekli istihbaratı sağlamış hem gerekli askeri teçhizat ve mühimmat temininde bulunmuş hem de bizzat muhalefete karşı savaşmak için Devrim Muhafızlarını Suriye’ye göndermiştir (BİLGESAM, 2012: 12). Arap Baharının yaşandığı süreçte, diğer Müslüman ülkeler özellikle İran, Orta Doğu ülkelerinin beklentisini karşılayamamıştır. İran yönetiminin hem Esad rejimini desteklemesi hem de Bahreyn’e karşı tutumu, İran’ın mezhepçilik anlayışıyla hareket ettiğinin kanıtı olmuştur. Aynı zamanda, İran yönetiminin Lübnan ve Irak’taki müttefiklerini Esad rejimini desteklemeye zorlaması da Arap toplumlarının İran’a güvenemeyeceğini bir kez daha göstermiştir (Bakeer, 2012: 4). İran Suriye krizinde tamamen kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş, rejim yanlısı tavırlarını sürdürmüştür. İran’ın bu tutumu Suriye’de yaşanan olayların fitilini ateşlemiş, belki de krizin 2011 yılından günümüze kadar devam etmesinde en önemli etkenlerden biri olmuştur. İranlı askerlerin rejime bağlı ordunun yanında muhalefetle doğrudan

Sibel ÇETİNER

savaşması çatışmaları şiddetlendirmiş, zorunlu göç hareketleri ve mülteci akınları yaşanmasına neden olmuştur.

2.2.2. Suriye Krizinin Ürdün'e Yansımaları

Ürdün'deki Kral Abdullah yönetimi, Arap Baharından çok fazla etkilenmemiştir. Ürdün'de, sadece 2011 yılı başında ekonomik ve siyasal reforma yönelik küçük çaplı gösteriler kendini göstermiş, rejimin değişmesine yönelik ciddi protestolarla karşılaşılmaştır. Ülkede, yükselen gıda ve petrol fiyatları ile yolsuzluklara sebep olarak Başbakan Rifai hedef alınmış ve Kral Abdullah'ın Rifai'yi görevden almasıyla ortam yumuşamıştır (Telci, 2013: 63).

Ürdün Arap Baharından doğrudan değil ama Suriye'de yaşanan iç savaştan dolayı dolaylı olarak etkilenmiştir. Suriye'de gösterilerin ilk başladığı yer olan Dera, Ürdün'ün kuzeyinde, başkent Amman'a 75 km. uzaklıkta yer almaktadır. Rejime muhalefet eden Dera'da yoğun olarak Sünni gruplar yaşamaktadır ve bu Sünni gruplar, Esad rejiminin protestolara şiddetle müdahale etmesi neticesinde Ürdün'e sığınmışlardır (Eker, 2014: 24-25).

Ürdün, Cenevre Sözleşmesi'ni imzalayan ülkeler arasında yer almamakla birlikte, Ürdün'de bulunan, Suriyeliler de dâhil olmak üzere tüm mülteciler, 'Yabancı Kanunu' çerçevesinde ele alınmaktadır (ORSAM, Oytun, O., 2014: 22-23). Ürdün yönetimi, Suriye krizine, Suriye'ye komşu ülkeler arasında Türkiye'den sonra en sistematik çözümleri üreten ülke olmuştur. Ürdün yönetimi, krizin yaşandığı ilk dönemden itibaren BMMYK ile iş birliği yapmıştır. Ayrıca Ürdün, Suriye'deki çatışmanın daha az yaşandığı bölgesinde konumlanması sebebiyle Türkiye'ye kıyasla daha az göç ve göç yükü almıştır (Pirinççi, 2018: 51).

Ürdün'de tıpkı Türkiye gibi, Suriye krizinin yaşandığı ilk dönemde gelen Suriyelileri kamplara yerleştirmiş, sonrasında kamplar kapasitesini aştığında, onları şehirlere yerleştirmeye başlamıştır. Bugün, Ürdün'deki Suriyelilerin %80'inden daha fazlası kamplar dışında yaşamaktadır. Ürdün yetkilileri, Ürdün'de yaşayan Suriyelilerin kayıtlarının BMMYK tarafından tutulduğunu, ancak; Suriye iç savaşından önce de Ürdün'de yaşayan Suriyelilerin olduğunu, bu nedenle kayıtlı sayının aslında daha fazla olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca; Ürdün'de yapılan saha çalışmaları göstermiştir ki, orada yaşayan Suriyelilerin temel ihtiyaçlarının çok büyük bir kısmı başta BM olmak üzere, diğer uluslararası kuruluşlar ve bağışçılar tarafından karşılanmaktadır (Eker, 2014: 24-25).

Suriye'den gelen göçe karşı açık kapı politikası izlemiş olan Ürdün, Haziran 2016'da Rukban'da İşid tarafından gerçekleştirilen bomba saldırısından sonra Suriye sınırını kapatmıştır. Bu nedenle Suriye'den Ürdün'e kaçmak isteyen 55.000 kadar kişi sınırı geçememiş, o bölgede neredeyse yeni bir kamp alanı oluşmuştur. Bu bölgedeki Suriyelilerin temel ihtiyaçları da yine, BM yerinden edilmiş kişiler statüsünde, Ürdün yetkililerinin iş birliği ile karşılanmaktadır (Pirinççi, 2018: 52).

Suriye ve Ürdün arasındaki coğrafi yakınlık, etnik, dini ve kültürel yakınlık, uygulamış oldukları açık kapı politikası gibi nedenler, ülkelerinde yaşanan iç savaştan

Uluslararası Toplumun Kitlemel Göçlere Tepkisi ve Uluslararası Göç Yönetimi: Suriye Krizi Örneği

kaçan Suriyelilerin Ürdün'e sığınmalarında etken olmuştur. Ürdün Arap Baharı sürecinden Suriye kadar olmasa da etkilenmiş bir ülkedir. Suriye krizi öncesinde Ürdün'de yaklaşık 700.000 Suriyelinin bulunduğu ve 2011 yılı sonrasında kayıtlı yaklaşık 650.000 Suriyelinin Ürdün'e zorunlu olarak göç ettiği bilinmektedir. Ürdün hükümetinin Ürdün'de yaşayan Suriyelilere sağladığı hizmetler temel ihtiyaçlarla sınırlı olmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanmasında daha çok uluslararası kuruluşlar finansör olmuştur. Kamplarda yaşayan Suriyelilerin uyması gereken katı kurallar olduğu ve sadece kamplarda yaşayan Suriyelilere ücretsiz sağlık hizmeti verildiği bilinmektedir. 2014 yılı sonlarından itibaren kamplarda yaşayan Suriyelilerden de sağlık hizmetinden faydalandırmak için belirli bir ücret talep edilmiştir.

2.2.3. Suriye İç Savaşına Lübnan'ın Tepkisi

Suriye'de yaşanan iç savaş, başta Suriyeliler olmak üzere bütün Orta Doğu Bölgesini ve komşu ülkeleri çok fazla etkilemiştir. Ancak; bu ülkeler arasında, Suriye krizinden en fazla etkilenen ülkelerden birisi, zaten siyasi olarak kırılan bir yapıya sahip olan Lübnan olmuştur. Lübnan, Suriye krizinden sadece aldığı göçler sebebiyle değil, ülke içindeki bazı grupların Suriye iç savaşına bizzat taraf ve dâhil olması sebebiyle de etkilenmiştir (ORSAM, Oytun, O., 2014: 22-23).

Lübnan'ın, 1976-2005 yılları arasında kendi topraklarında hem askeri hem de siyasi varlığını fazlasıyla hissettiği Suriye'de yaşanan krize yaklaşımı farklı olmuştur. Ayrıca; Lübnan'ın daha önce tecrübe edindiği Filistinli mülteciler örneği de Suriye krizine karşı tavrını etkilemiştir. 1948-1949 yıllarında yaşanan Arap-İsrail Savaşı başta olmak üzere, bölgede yaşanan çatışmalar nedeniyle Lübnan'a sığınan Filistinliler kendi ülkelerine dönmemiş, Lübnan'a yerleşmişlerdir (Pirinççi, 2018: 50). Suriyelilerin de tıpkı Filistinliler gibi kendi ülkelerine geri dönmeme ihtimalini düşünen Beyrut yönetimi, krizin en başından itibaren kamp kurmama kararı almış ve uygulamıştır. Ancak; zaman içinde şehre kontrolsüz bir şekilde yayılmış olan mültecilerin daha tehlikeli olacağı görüşü, Lübnan-Suriye sınırının, Suriye tarafında kamp kurulmasına izin verdiğini ilân etmesiyle sonuçlandırılmıştır (Özdemirci, 2016: 94).

Lübnan'daki Suriyelilerin temel ihtiyaçlarının büyük bir kısmı BMMYK ve bazı STK'lar tarafından karşılanmaktadır. Suriyelilerin ikamet edeceği kamp alanlarının olmaması sebebiyle, Suriyelilerin sığındığı ülkeler arasında en olumsuz şartlara sahip olan ülkenin Lübnan olduğunu söylemek mümkün olmaktadır (Pirinççi, 2018: 50).

Mülteci sayısının gittikçe artmasıyla yardım kuruluşları tarafından Lübnan'daki Suriyelilere yapılan yardımlar yeterli olmamaya başlamıştır. 2014 yılında, Lübnan'daki Suriyelilerin içinde bulunduğu şartların ne kadar kötü olduğuna dair haberler yaygınlaştıkça, BM, yapmış olduğu gıda yardımını durduracağını açıklamıştır. Bu durum, zaten zor durumda olan mültecilerin durumlarını daha da vahim hale getirmiştir (Özdemirci, 2016: 94).

Türkiye'den sonra en fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan Lübnan, Suriye iç savaşından fazlasıyla etkilenmiştir. Özellikle, Lübnan'a gelen Suriyelilerin büyük

Sibel ÇETİNER

çoğunluğunun Sünni-Arap olması sebebiyle hassas olan mezhep dengesinin bozulması endişesi, kamuoyunda bir güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. 2016 yılında Suriye'den kaçan Işid militanlarının mülteci kamplarında saklanmaya çalışması, bu algıyı daha da güçlendirmiştir (Özdemirci, 2016: 95).

Suriye göçünün kalıcı göçe dönüşmesinden endişe duyan Lübnan hükümetinin, resmi kamp kurulmasına izin vermemesi, ülkedeki Suriyelileri çok olumsuz etkilemektedir. Ülkeye yasal ya da kaçak yollarla giriş yapmış Suriyeliler, daha önceden Lübnan'a gelmişlerse ve yerleşim yerlerini biliyorlarsa bildikleri bölgeye yerleşmişlerdir. Lübnan'da akrabaları ya da tanıdıkları yaşıyorsa onların yaşadığı bölgeye, bunlardan birisine uymayan Suriyeliler ise; ülkeye beraber geldikleri aileler varsa onları takip ederek onların yerleştikleri bölgeye yerleşmekte ve orada yaşamaktadırlar (ORSAM, Oytun, O., 2014: 22-23).

UNHCR verilerine göre Lübnan'da yaklaşık 910.000 Suriyeli yaşamaktadır. Lübnan Suriye göçünün yükünü Türkiye gibi tek başına omuzlamamıştır. Suriyelilere yapılan harcamaların %88'i AB ülkeleri, Kuzey Amerika ülkeleri ve Arap ülkeleri tarafından karşılanmaktadır. Sağlık hizmetleri BMMYK tarafından ücretsiz verilmesine karşın Suriyelilerin oluşturduğu yoğunluğu ve sağlık riskini azaltmak amacıyla hastalardan ücret talep edilmiştir. Sonuç olarak Lübnan hükümetinin takınmış olduğu tavır ve uygulamış olduğu göç politikaları Suriyelilerin ülkelerine dönmesi yönünde teşvik edici olmuştur.

2.3. ABD'nin Göç Yönetimi

ABD, Arap Baharı sürecinin yaşandığı günlerde öncelikle halk hareketlerine karşı temkinli bir tutum sergilemiştir. ABD tavrını belirlerken, yakın ilişki içinde bulunduğu müttefiki olan ülke yönetimlerine karşı onları gözetken bir tavır içinde olmuştur. Ancak; çatışmaların ciddiyetini anladıktan sonra, muhalefetin taleplerinin dikkate alınması gerektiğini daha yüksek sesle vurgulamaya başlamıştır (Akbaş, 2012: 56).

ABD, Suriye'de yaşanan krize, krizin derinleştiği, ölümlerin had safhaya ulaştığı ve kimyasal silahların kullanılmaya başladığı günlerde, Suriye'ye askeri müdahalede bulunulması gerekliliğini savunmuştur. Ancak; bu müdahalenin BM yönetiminde, BM üyesi diğer ülkelerle ortak karar alınarak yapılmasını talep etmiştir. Rusya'nın Esad rejimi yanında yer alması ve yaşananların Suriye'nin iç meselesi olduğunu müdahalenin uygun olmadığını dile getirerek Birleşmiş Milletler Genel Konseyinde kararı veto etmesiyle bu karar uygulanamamıştır. Ayrıca; Putin ABD'nin tek taraflı bir karar almasının ve uygulamasının uluslararası hukuk ve denge sisteminin sonunu getireceğine dair söylemlerde bulunmuştur (Tepeciklioğlu ve Eyrice Tepeciklioğlu, 2015: 175).

ABD dış politikası her zaman değerler ve çıkarlar ekseninde tartışılmaktadır. ABD'nin öncelikli hedefi, İsrail'in korunması, ABD müttefiki yönetimlerin desteklenmesi, Batı'ya yönelik terör eylemlerinin önüne geçilmesi ve Batı'ya petrol

akışının sorunsuz biçimde gerçekleşmesini destekleyecek adımları atmak olmuştur (Oğuzlu, 2011: 69-70).

ABD, Suriye'ye müdahale konusunda, kimyasal silahların kullanılmasını son safha olarak belirlemesine rağmen, Esad rejiminin yönetimi bırakması için herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. ABD ve Rusya arasında Suriye'deki kimyasal silahların imha edilmesi yönünde anlaşmaya varılmış ve bu karar 27 Eylül 2013 tarihinde, BM Güvenlik Konseyinde de oy birliği ile kabul edilmiştir (BİLGESAM, 2015: 20).

Suriye krizinde ABD'nin dikkatini Suriye halkına yapılan zulümden daha çok İran ve Rusya'nın tutumu çekmektedir. ABD Ortadoğu'da Rusya'nın söz sahibi olması ve İran-Suriye arasındaki ortaklığın İsrail'in güvenliğini tehdit etmesi düşüncesinden rahatsız olmaktadır. ABD İsid'i bahane ederek Suriye'deki savaşa dahil olmuş, bölgedeki diğer terör örgütlerine silah yardımıyla bulunmuştur. Başta, ABD, Rusya ve İran olmak üzere söz konusu ülkelerin sadece kendi çıkarları doğrultusunda bölgede var olması gerek maddi gerekse silah yardımıyla bulunmaları ve hatta savaşa bizzat dahil olmaları sonucu bölgedeki istikrarsızlık tırmanışa geçmiştir. Ayrıca ABD'nin Suriyeli mültecilere kapılarını kapatması, ülkede az sayıda bulunan Suriyelilere kötü muamelesi ve yaşadıkları ülkeyi terk ederek başka ülkelere sığınmış olan Suriyelilere de yardım etmemesi gibi konular ABD'nin Suriye krizinde fazlaca eleştirilmesi neden olmaktadır.

2.4. AB Göç Yönetimi ve AB'nin Ortak Göç Politikası

Avrupa Birliği'nin ortak bir göç politikası oluşturma süreci incelendiğinde, bazı unsurların ulusal düzlemde diğer unsurların ise; uluslararası düzlemde ele alındığı gözlemlenmektedir. Avrupa Birliği, bir yandan genişleme süreciyle birlikte Birliğe üyeler içinde serbest dolaşımın önünü açarken diğer yandan sınırların korunması ve düzensiz göçle mücadele için çalışmalar yürütmüştür. 1997 tarihli Amsterdam Anlaşması, Tampere Zirvesi (1999-2004), Lahey (2005-2010) ve Stockholm Programları (2010-2015) ile ortak bir göç politikasının düzenlenmesi ve uygulanabilmesi için yasal ve kurumsal altyapılar oluşturulmaya çalışılmıştır (Kesgin ve Öztaş, 2015: 64).

Avrupa Birliği'nin göç konusuna yaklaşımı farklı dönemlerde farklı özellikler göstermiştir. AB açısından, ilk dönem Avrupa Birliği'ni oluşturacak ülkelerin, II. Dünya Savaşı sonrası işgücü açığını gidermek için uluslararası göçe izin verdikleri dönemdir. Söz konusu dönem 1973 yılındaki petrol krizine kadar devam etmiş, daha sonra AB'nin göç politikasında değişiklikler görülmüştür. AB'nin göç yönetiminde, 1975 Roma Zirvesiyle ikinci dönem yaşanmıştır. Roma Zirvesi'nde nükleer güvenlik, sivil havacılık güvenliği ve terör konuları görüşülmüş ve AB'nin göç politikası daha belirgin bir hal almıştır. Birliğe üye ülkeler bir yandan kendi içlerinde Schengen gibi uygulamalarla sınırları kaldırıp serbest dolaşımı sağlamaya çalışırken, öte yandan, göçmenlerin AB toplumlarıyla uyumlandırılması için çalışmalar yürütmüştür (Demirhan ve Aslan, 2015: 32).

Schengen Antlaşmasıyla, AB göç politikaları uluslararası düzeyde ele alınan bir konu haline gelmiştir. Bu antlaşma ile Avrupa vatandaşlarının herhangi bir sınır kontrolüne tabi tutulmadan serbestçe dolaşacağı bir alan oluşturulmuştur. Bu nedenle de sınır kontrolünün gerçekleştirilmesi için, AB düzeyinde bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmuştur. Amsterdam Antlaşmasıyla hem iç sınırların hem de dış sınırların kontrolü hususu önemli konulardan olmuştur (Sert, 2013: 173).

Avrupa ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı'na kadar, göç veren ülke konumunda iken; sonrasında göç alan ülke konumuna gelmişlerdir. Bu dönemde aldığı göçler sebebiyle, Avrupa ülkeleri kendi göç politikalarını oluşturmaya başlamıştır. Avrupa Birliği bünyesinde bütünleşme süreciyle birlikte, ulusal anlamda uygulanan göç politikaları, Birlik düzeyinde göç politikası oluşturma gerekliliğini doğurmuştur (Güleç, 2015: 83).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, birçok genç insan hayatını kaybetmiş ve hemen her sektörde işgücü açığı ortaya çıkmıştır. Fransa, Almanya, Belçika ucuz işgücünü elde etmek için, Türkiye, Avrupa ve Kuzey Afrika'dan göçmen işçileri ülkelerine kabul etmişler ve onları 'misafir işçi' olarak isimlendirmişlerdir. Fransa, Hollanda ve İngiltere ise; daha çok kendi kolonilerinden olan göçmen işçileri ülkelerine kabul etmiş ve çalıştırmışlardır. Tıpkı, Hollanda, Fransa ve İngiltere gibi, İtalya ve İspanya'da kendi kolonilerinden tarımsal işçileri ülkelerine kabul etmişlerdir (Koçak ve Gündüz, 2016: 68).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, savaş nedeniyle oluşan işgücü açığını gidermek için, Avrupa ülkeleri göçü teşvik etmiştir. Çünkü bu döneme kadar göçmenlerle ilgili herhangi bir olumsuz etki görülmemiştir. Aynı zamanda Avrupa ülkeleri, göçmenlerin geçici olarak ülkelerinde bulunduğunu ve istenildiği zaman göçmen akışının durdurulabileceğini düşünmekteydi. Avrupa Birliği Ortak Göç Politikası ilk olarak, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurucu anlaşması olan Roma Antlaşması'nda ele alınmıştır. Antlaşma, Birlik üyesi ülkelerin kendi aralarında sermayenin, kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımıyla ilgili hükümler içermektedir. Birlik içerisinde göçmen işçilerin serbest hareketi kolaylaştırılırken, üçüncü ülkelerden göçmen işçi alım süreci her geçen gün daha da zorlaştırılmıştır (Duruel, 2017 :3).

1970'li yıllara gelindiğinde, durgunluk dönemleri ve ekonomik krizler sebebiyle, işsizlik oranlarının yükselmesi, üretim yöntemlerinde meydana gelen değişimler ve teknolojinin gelişmesiyle, göçmen işçi kabul edilmesi Avrupa ülkeleri açısından sürdürülebilir bir durum olmaktan çıkmıştır. Göçmen işçiler, ev sahibi ülkeler tarafından geçici çözüm olarak görülürken, yaşananlar, durumun hiç de öyle olmadığını göstermiştir. Zaman içinde, göçmenler, ailelerini de yanına almaya ve gittikleri ülkeye kalıcı olarak yerleşmeye başlamışlardır. Ayrıca; aile birleşimleri yoluyla ya da siyasi nedenlerle yaşanan sığınma taleplerinin artması gibi faktörler göç ve iltica konusunda çeşitli tedbirler alınmasına sebep olmuştur (Samur, 2008 :4).

Göçmen işçiler belirli bir süre Avrupa ülkelerine büyük katkı yapmış, ekonomilerinin toparlanmasını sağlamıştır. Ancak; nüfus artışı ve ekonomik

durgunluk sebebiyle, göçmenler Avrupa ülkeleri için tehdit algısı oluşturmaya başlamıştır. Ekonomik durgunluğun yaşandığı dönemlerde, bazı göçmen işçiler kendi ülkelerine geri dönmüşlerdir. Ancak, bu geri dönüşler yeterli kabul edilmediği için, bazı ülkelerle ikili anlaşmalar yapılmıştır. 1972 yılında Almanya, 1974 yılında Fransa göçmen işçilerin geri gönderilmesi ve göçmen alımının durdurulması için çalışmalar yürütmüştür (Zorba, 2016: 9).

1980'li yıllara kadar, Avrupa Birliği ülkelerindeki göçmen işçi sayısı hızla artmaya devam etmiştir. Ancak; 1980'li yıllarda yabancı işçi alımına kanuni sınırlama getirilmiş, kayıt dışı istihdam ve yasadışı göçü önlemek için, göçmenlerin yasallaştırılması süreci başlatılmıştır. Fakat bu dönemde yasallaştırılan göçmenlerin çoğu farklı sebeplerle yeniden yasadışı göçmen durumuna düşmüşlerdir. Bu süreç, yasadışı göçü engellemek bir yana daha fazla tetiklemiştir (Koçak ve Gündüz, 2016: 68).

Soğuk Savaş'ın son bulduğu ve Doğu Blok'unun yıkıldığı 1990'lı yılların başına kadar AB, bölgesel nüfus kontrolü politikalarını uygulamış, sonrasında, AB ülkelerine yeniden göç hareketleri başlamıştır. 1992 yılında en fazla göç alan ülkeler, Portekiz, İspanya ve İtalya olurken, en fazla iltica başvurusu alan ülke de Almanya olmuştur. Göçmen kaçakçılığı uluslararası bir kazanç sahası haline gelmiştir. Bu dönemde, AB ülkelerinin, göç konusunda ikilem içerisinde kaldıklarını söylemek mümkündür. Bir yandan, insan hakları ve demokratik değerler, öte yandan ise; milli egemenlik, güvenlik ve ekonomik gücü koruyup ve geliştirmek gibi kavramlar arasında bir denge kurmaya çalışmışlardır. Bunu yaparken de hem yeni göç hareketlerini engellemek için önlemler almaya devam etmiş, hem de göçmenlerin buldukları yerlere entegrasyonunu sağlamak için politikalar üretmeye çalışmışlardır (Koçak ve Gündüz, 2016: 68).

1990'lı yılların sonundan itibaren ise; mültecilik ve iltica konularında ulus üstü bir yönetim anlayışıyla ortak bir AB politikası geliştirilmek istenmiştir. 2001 yılında Geçici Koruma Direktifi düzenlemesi yapılmış, Avrupa Mülteci Fonu oluşturulmuş, Avrupa Sınır Güvenliği Ajansı (FRONTEX) kurulmuştur. 2013 yılında ise; Avrupa Birliği Sığınma Sistemi (CEAS) oluşturulmuştur. Avrupa Birliği Sığınma Sistemi sayesinde, Birliğe üye ülkelerin sığınma politikalarının standart hale getirilmesi, mültecilere yüksek koruma standartlarının sunulması ve ülkeler arasında sorumlulukların adil paylaşımının sağlanması hedeflenmiştir (Demirhan ve Aslan, 2015: 32).

Yaşanan bölgesel istikrarsızlıklar, çatışmalar, doğal afetler ve ekonomik krizler nedeniyle küresel çapta göç hareketleri meydana gelmektedir. Bu insan hareketlilikleri de fırsatlar kadar sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, yaşanan insan hareketliliğinin sağladığı avantajlardan daha etkin bir biçimde faydalanmak ve sorunlarla baş edebilmek için AB kapsamında, ortak bir göç politikasının geliştirilmesi gereği doğmuştur.

AB'nin ortak göç politikasının temel amaçlarını (Erkiral Tavas, 2015: 119):

- Yasal göçün düzenlenmesi,

Sibel ÇETİNER

- Yasadışı göçün önüne geçilmesi,
- Göçmenlerin AB toplumlarına uyumlarının arttırılması ve
- Göçün, AB üyesi olmayan ülkelerle kurulacak ortaklıklar aracılığıyla yürütülmesi şeklinde sıralamak mümkündür.

Suriye krizinin dünya gündemine henüz oturmadığı, Arap Baharının başlangıç yıllarında da Avrupa, mülteci akınlarına uğramıştır. Özellikle, Libya'da yaşanan iç savaşla birlikte, Afrikalı sığınmacıların hali haberlere konu olmuştur. Libya, Nijerya, Somali, Eritre, Sudan ve Mali gibi ülkelerden binlerce sığınmacı kendilerine hedef ülke olarak İspanya'yı, özellikle de Ceuta ve Melilla kentlerini seçmişlerdir. Buna karşın İspanya, bu iki kentin etrafında metrelerce yükseklikte tel örgülerden duvarlar örmüştür. Mülteciler ise; canlarını hiçe sayarak hepsi birden tel örgülere hücum edip, kente girmeye çalışmışlardır. Yaşlı ve çocuk mülteciler zaten tel örgülerden geçemiyor, hasbel kader AB topraklarına girmeyi başaranlar da canları pahasına iltica hakkını elde ediyorlardı. Daha sonra, hem mülteciler için bu durumun çok güç olması hem de artık güvenlik görevlilerinin daha tel örgülere yaklaşılmadan müdahale etmesi sebebiyle bu yolla İspanya'ya giriş yapmanın güçlüğü ortaya konulmuştur (Bayraklı ve Keskin, 2015: 13).

Arap Baharı ve Suriye'de yaşananlara karşı Avrupa, ilk dönemde bekle-gör politikası izlemeyi tercih etmiştir. Daha sonra olayların ciddiyetinin anlaşılması üzerine Esad rejimini, gittikçe artan yaptırımlarla diplomatik ve ekonomik yönden zayıflatmayı hedeflemiş ve 22 Mart 2012 tarihinde yayınladığı bildiriyle Esad rejimini kınamış, 2012 Ağustos'unda ise; Suriye'deki elçiliklerini kapatmıştır (Göçer ve Çınar, 2015: 58).

Suriye krizi nedeniyle göçe doğrudan maruz kalan Avrupa ülkeleri ile maruz kalmayan ülkelerin göçe bakış açıları farklılık göstermektedir. Göçmen ve mültecilerin öncelikle hedef ülke olarak gördükleri Fransa, Almanya ve İspanya gibi ülkeler Suriye krizine çözüm ararken, İtalya, Yunanistan ve Macaristan gibi sığınmacı akınına uğrayan ülkeler, mülteci ve sığınmacıları AB sınırlarına yasadışı yollarla girmeye çalışan göçmenler olarak nitelendirmektedir. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin Suriye krizine göstermiş oldukları tutum farklılıkları, Birlik içerisinde ortak bir çözüm kararı alınması ve uygulanması noktasında engel oluşturmaktadır. Ayrıca, Dublin Sözleşmesi'nden önce herhangi bir AB üyesi ülkeye mültecilik başvurusu kabul edilmeyen kişiler diğer Birlik üyesi ülkelere yeniden mültecilik ve sığınmacılık başvurusunda bulunabilirken, Dublin Sözleşmesi sonrasında bu konuda değişiklikler yapılmıştır. Sözleşme sonrasında, başvuru değerlendirmesinin sadece ilgili ülke tarafından yapılacağı ve başvurusu reddedilen kişilerin, diğer AB üyesi ülkelere mültecilik başvurusunun kabul edilmemesi yönünde karar alınmıştır (Kanat ve Aytaç, 2018: 69).

Avrupa Birliği'nin kitlesel göç akınları karşısındaki tutumları incelendiğinde görülmektedir ki, bu tutumlar hem kendi değerleri hem de bağlı bulunduğu uluslararası hukuk düzenlemeleri ile çalışmaktadır. Çünkü; AB, ekonomik bir entegrasyon olarak ortaya çıkıp, kendi vatandaşlarına refah seviyesi yüksek bir hayat

sunmayı amaç edinirken, bütün insanların da insanlık onuruna yakışır hayat standartlarına sahip olarak yaşaması gerektiği, farklılıkların zenginlik getirdiği gibi görüşleri savunduğunu dile getirmektedir. Ancak; bu hedefleri kendisine ilke edindiğini söyleyen AB, kendilerine sığınma talebinde bulunan milyonlarca insanı sınırları dışında tutmaya çalışmıştır. AB'nin bu tutumu hem imzalamış oldukları Cenevre Sözleşmesi'ne hem de Birlik içerisinde imzalamış oldukları hukuki düzenlemelere aykırı hareket ettiklerinin göstergesi olmuştur. Birlik, bir yandan, sığınmacıları sınır dışında tutmaya çalışırken, öte yandan sığınmacıların sebep olabileceği güvenlik, sosyo-kültürel ve ekonomik riskleri Birlik dışındaki komşu ülkeler aracılığıyla bertaraf etmeye çalışmaktadır (Duruel, 2017: 6).

Avrupa Birliği, kitlesele göç akınlarının önüne geçebilmek adına bazı politikalar geliştirmiştir. Bunlardan birincisi olan 'Geri Kabul Anlaşmaları', yasadışı yollarla ülkeye giriş yapmış ya da yasal yoldan giriş yapmış dahi olsa vizeleri biten kişilerin vatandaşı oldukları ülkeye geri gönderilmeleri için imzalanmış antlaşmadır. Bu politikardan ikincisi, 'Avrupa Komşuluk Politikası'dır. Bu politikayla, hem Birliğin, maruz kaldığı yasadışı göç, uyuşturucu kaçakçılığı ve kadın ticareti gibi sorunların çözülmesi hem de global dengelerde daha fazla söz sahibi olunması amaçlanmaktadır. Yasadışı göçle sadece, sınır kontrolleri ve vize işlemlerinin sıkılaştırılması gibi alınan tedbirlerle mücadele edilemeyeceğini anlayan Birlik, problemleri kaynağında çözerek hem kendilerine yönelen riski azaltmak hem de Birlik inşasının daha kolay ve rahat bir şekilde yapılmasını amaçlamaktadır (Samur, 2009: 179-181).

AB'nin kitlesele göç hareketlerine karşı geliştirdiği üçüncü politika ise; 'Güvenli Üçüncü Ülke' politikasıdır. "Güvenli üçüncü ülke" kavramı, bir mültecinin herhangi bir ülkeye iltica başvurusu yapmadan önce bulunduğu, iltica ettiği ya da daha önce iltica talebinde bulunmasa da iltica talebini değerlendirmeye uygun olan ülkeyi ifade etmektedir ve AB Asgari Standart ve Usuller Yönergesinin 26. ve 27. Maddelerinde şu şekilde düzenlenmiştir (Duruel, 2017: 8):

- Kişilerin hayatı ve özgürlüğü, ırk, din, tabiiyet, belirli bir sosyal gruba üyelik ya da siyasi düşünce esasında tehlikeye girmeyecektir,
- Cenevre Sözleşmesi uyarınca geri göndermeme ilkesine saygı duyulacaktır,
- Uluslararası hukukta şart koşulan işkence ve zalimane, insanlık dışı ya da küçük düşürücü muameleye maruz bırakılmama hakkı ihlal edilerek kişinin gönderilmesi yasaklanacaktır,
- Mülteci statüsü talep etme olasılığı bulunması ve kişinin mülteci olarak nitelendirilmesi durumunda, Cenevre Sözleşmesine uygun olarak koruma elde etme olasılığı mevcuttur".

Güvenli üçüncü ülke uygulaması her ne kadar, mültecilerin yararına gibi gözükse de uygulama iltica edenlerin yasal haklarını ellerinden almaktadır. Bu uygulama sayesinde, Avrupa Birliği, mültecileri kendi sınırlarından uzak tutma amacına zemin hazırlamaktadır. Güvenli üçüncü ülke uygulamasının arkasına sığınarak, Birlik sığınma talep eden kişilerin başvurularını dahi incelemeksizin

Sibel ÇETİNER

inceleme yapılmış gibi geri çevirmektedir. Böylece, iltica başvuruları geri çevrilen sığınmacılar geri gönderilerek, daha başvurularının temyiz sonuçları belli olmadan ihraç edilmekte ve yasal hakları ellerinden alınmaktadır. Bütün bunlara ilave olarak, güvenli olarak tanımlanan bazı ülkeler de güvenli üçüncü ülke olarak kabul edilmemektedir (Turan ve Şaşkın, 2017: 53).

Güvenli Üçüncü Ülke ilkesi ile bir devlete daha önce başvuru yapmış kişinin başvuru yaptığı ülke 'güvenli' olarak kabul edilmişse, o kişinin iltica başvurusu reddedilmektedir. Bu uygulama, göçmen ve sığınmacıları sınırlarından uzak tutmak isteyen ülkeler tarafından gayri ahlaki bir şekilde kullanılmaktadır. Örneğin, Macaristan, daha önceleri BMMYK tarafından güvenli olarak kabul edilmeyen Sırbistan'ı, 2015 Temmuz'unda güvenli ülke olarak ilân etmiş, kendisine sığınma başvurusunda bulunan kişileri kayıt altına dahi almadan Sırbistan'a göndermeye çalışmıştır (Ekinci, 2016: 32).

Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan çatışma ve istikrarsızlıklar, güvenlik ve refah bölgesi olarak görülen AB'yi sığınmacı ve mültecilerin hedefi haline getirmiştir. Buna karşın, Birlik, sığınmacı ve mültecileri güvenliklerine tehdit olarak algılamaktadır. Avrupa Birliği içerisinde ortak bir göç politikası benimsenmesi kapsamında çalışmalar yürütülürken, daha çok güvenlik odaklı bir tavır sergilenmiştir. Çünkü AB üyesi ülkeler, sığınmacı ve mültecilerin, suç oranlarını ve işsizliği arttırdığı, eğitim seviyesini düşürdüğü gibi önyargılara sahiptir. Bu durum mülteci ve sığınmacıların dışlanması gerektiği düşüncesine neden olmaktadır (Hoppar, 2016: 63).

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, AB göç politikalarının özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Kesgin ve Öztaş, 2015: 66):

- Genel olarak AB ülkelerine girişi engellemek amacıyla geliştirilmişlerdir,
- Yıllar geçtikçe göç politikaları daha da sertleşmektedir,
- Göçmen haklarından ziyade devletlerin çıkarlarına yönelik olarak belirlenmektedir,
- Göç, güvenlik konusu olarak ele alınmaktadır,
- Göç ve iltica konusunda özellikle sığınma söz konusu olduğunda, AB üyesi ülkelerin kendi içinde politika uygulamalarında önemli farklılıklar mevcuttur.

Avrupa Birliği Suriye krizinden kaynaklı kitlesel göç hareketlerinde uluslararası hukuka aykırı davranmış, mültecilere kapılarını kapatmış, mültecileri sınır dışında tutabilmek için insanlık dışı kötü muamelede bulunmuştur. Ayrıca Suriye'de yaşanan çatışmaları sona erdirecek adımı atmaktan da göç alan ülkelerle Suriye göçünün yükünü adil paylaşımından da kaçınmış, mültecilere yardım etmemiştir.

2.5. Rusya'nın Göç Politikası

1999'da Vladimir Putin'in devlet başkanı olarak seçilmesinin ardından, Rusya küresel siyasette daha aktif rol oynamaya başlamıştır. Rusya'nın Orta Doğu'ya olan ilgisi artarak devam etmiştir. 2003 yılında, ABD'nin Irak'a müdahale etmesi,

Suriye'nin Rusya'ya daha da yakınlaşmasına ve ilişkilerini daha fazla derinleştirmek için adımlar atmasına neden olmuştur. Bu nedenle, ABD'nin Irak'a müdahalesinin Suriye- Rusya ilişkilerini geliştirdiğini söylemek mümkün olmaktadır (Eryılmaz, 2014: 47).

Rusya'nın Suriye ile yakın ilişki ve iş birliği kurmasının arkasında, Suriye'de önemli yatırımlarının bulunması, yapmış oldukları silah ticareti ve Suriye'nin Tartus limanında, Rus askeri üssünün bulunması nedeni yatmaktadır. 1971 yılından itibaren, Akdeniz kıyısında bulunan ve stratejik açıdan çok önemli olan Tartus limanında Rusya varlık göstermektedir. Bu limandaki askeri üssün korunup genişletilmesi, Rusya'nın Akdeniz'de varlık gösterebilmesi açısından son derece mühimdir (Varol, 2011: 37).

Rusya, kriz döneminde bir yandan Suriye ile silah ticaretini arttırıp önemli ölçüde ekonomik gelir elde ederken, öte yandan da bu konuyu, İsrail ve ABD ile pazarlık aracı olarak kullanıp kendine bölgede yer edinmeye çalışmaktadır (Göçer ve Çınar, 2015:56). Suriye krizinin başlangıcından itibaren Rusya Federasyonu, Esad rejimine destek vermiştir. Rusya, hem BM Güvenlik Konseyinde Esad rejimine karşı yaptırım uygulanmasının engellenmesinde hem de yaşanan iç savaş sırasında rejimin ihtiyaç duyduğu silah ve teçhizatın tedarik edilmesinde çok büyük bir rol oynamıştır. Ancak, Moskova'nın derdi, Esad ailesinin iktidarda kalmasından daha çok, Suriye'de kendilerinin çıkarlarına hizmet eden bir siyasi iradenin sürekliliğini sağlamaktır (BİLGESAM, 2015: 23). Rusya, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde Suriye'ye askeri müdahalede bulunulmasına karşı çıkmıştır. Tıpkı Rusya gibi Çin, Hindistan, Güney Afrika ve Brezilya'da BM'nin Suriye krizine müdahalesine karşı çıkmış ve bu yönde bir karar alınmasına engel olmuşlardır. Bu şekilde kararı veto eden diğer ülkeler Rusya'nın elini güçlendirmişlerdir (Göçer ve Çınar, 2015: 56).

Rusya, Suriye'de yaşanan iç savaş karşısında, rejim yanında hareket etmeyi tercih etmiştir. Çünkü Suriye'de bir rejim değişikliği yaşanmasını istememekte, yaşanabilecek rejim değişikliğinin bölgede istikrarsızlığa neden olabileceğini düşünmektedir. Ayrıca; Moskova, İran ve İsrail arasındaki gerginliğin Suriye'de yaşanacak rejim değişikliği ile daha da şiddetleneceği, bu durumun ise hem kendi çıkarlarına hem de bölge çıkarlarına zarar vereceği görüşüne sahip bulunmaktadır. Rusya'nın izlemiş olduğu Suriye politikası, hem bölgedeki jeopolitik çıkarlarını korumak istemesinin hem de tek kutuplu bir dünya düzenine karşı çıkmak istemesinin sonucu olarak gerçekleşmektedir. Suriye krizinde, Rusya'nın aktif rol oynamasının en önemli sebebi ise; küresel güç dengesinde varlığını ispat etme çabasıdır (Ağır ve Takar, 2016: 298-299).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde Rusya'nın Suriye'ye askeri müdahalede bulunulması kararını veto ederek Esad rejiminin yanında yer alması Suriye'de yaşanan iç savaşın son bulması için gerekli adımların atılmasını engellemiştir. Rusya gerek silah ve teçhizat temin ederek gerekse bizzat savaşa dahil olarak Suriye'de şiddetin tırmanmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda rejimle iş birliği içinde kentlerin yakılmasında aktif rol oynamış, ağır askeri güç kullanmış, kentlere hava saldırılarını düzenlemiştir. Dolayısıyla Rusya, Suriye iç savaşından

kaynaklı zorunlu göç dalgaları ve mülteci krizinin en önemli sorumlularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.6. Türkiye'nin Suriye'deki İnsani Krize ve Mülteci Sorununa Yaklaşımı

Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle meydana gelen göç hareketi, neden itibarıyla siyasi, şekil itibarıyla kitlesel ve taşıdığı şartlar itibarıyla de zorunlu göç olarak tanımlanmaktadır. 22,5 milyon nüfusa sahip Suriye'de, insanların hayatları tehdit altında olup, milyonlarca insan yaşadıkları yerden başka ülkelere göç etmek durumunda kalmışlardır (Tunç, 2015: 37). Suriye krizi tüm dünyada yaşanan en büyük insanî krizlerden biri olmuştur. 29 Nisan 2011 tarihinde Suriye'den ilk kafile Türkiye'ye sığınmıştır. 2009 yılında zaten, Türkiye ve Suriye ile arasında ülkeye girişler konusunda istenen vize talebinin kaldırılması, Türkiye'nin açık kapı politikası izlemesi hususunda yönlendirici olmuştur. Açık kapı politikası çerçevesinde, ülkeye giriş yapan Suriyeli mültecilere, geçici koruma statüsü verilmiştir (Kara ve Çiğirlioğlu, 2017: 687).

Türkiye, bölgesel, siyasi ve en çok da insani sebeplerle Suriyeli sığınmacılara kapısını açmıştır. Özellikle, 2012 yılının sonunda, Suriye'deki iç savaş iyice alevlenmiş, can güvenliği tehlike altında olan insanlar, her bombardıman sonrası Türkiye tarafına kaçmıştır (Neccar ve Erkut, 2016: 190).

Suriye krizinin başladığı 2011 yılında BMK (Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği) verilerine göre en fazla sığınmacı ağırlayan ülkeler arasında yer almayan Türkiye, Suriyeli göçü ile beraber en fazla sığınmacı ağırlayan ilk ülke olmuştur (UNHCR, 12.05.2019, www.unhcr.org.tr).

Yerlerinden edilen 5 milyondan fazla Suriyeli, Türkiye, Ürdün, Lübnan, Irak ve Mısır başta olmak üzere komşu ülkelere sığınmışlardır. Türkiye, Suriye'ye komşu olan bu ülkeler arasında en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke konumundadır. Çin, Rusya, Katar, Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi zengin ülkeler ise, Suriyeli sığınmacılara kapılarını tamamen kapatmışlardır (Görendağ, 2015: 20).

Tablo 1.'de Suriyeli sığınmacılara kapılarını açan ülkeler ve bu ülkelerin ülke sınırları içerisinde barındırmış oldukları kayıtlı Suriyeli sayıları verilmektedir.

Tablo 1. Suriyeli Sığınmacıların Kayıtlı Oldukları Ülkeler ve Dağılım Oranları

(UNHRC, 03.03.2020, www.unhrc.org.tr)

Yer İsmi	Veri Tarihi	Nüfus (Kişi)	Pay
Türkiye	27 Şubat 2020	3.587.266	64.50%
Lübnan	31 Ocak 2020	910.256	16.40%
Ürdün	6 Şubat 2020	655.435	11,8%
Irak	31 Ocak 2020	247.568	4,5%
Mısır	31 Ocak 2020	129.642	2.30%
Diğer (Kuzey Afrika)	31 Ocak 2020	31.607	0.60%

Tablo 1.'de ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyelilerin %64,5'ine Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Tabloda da açıkça görüldüğü üzere Suriye krizi ve yük paylaşımı konusunda gerek Arap toplumu gerekse uluslararası toplum üzerine düşen sorumluluğu yeteri kadar yerine getirmemiştir.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Suriye'de yaşanan krize neden olan aslında Arap Baharı diye tanımlanan süreçtir. Arap Baharı sürecinin devamı niteliğinde olan gösteriler esasen siyasi reform taleplerini içermekteydi. Halkın ve muhalefetin baskıları sonucunda Tunus, Mısır ve Libya'da iktidar değişikliği yaşanmış ancak, Arap Baharından etkilenen tüm ülkeler de aynı etki görülmemiştir. Suriye'de Esad rejiminin yönetim değişikliğine karşı çıkması ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Suriye krizi, hem Arap Baharının devamı niteliğinde olması hem de Ortadoğu'nun, dünya sisteminin en hassas bölgelerinden birisi olması sebebiyle kısa zamanda uluslararası bir soruna dönüşmüştür.

Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle meydana gelen göç hareketi, neden itibariyle siyasi, şekil itibariyle kitlesele ve taşıdığı şartlar itibariyle de zorunlu göç olarak tanımlanmaktadır. Suriye krizi tüm dünyada yaşanan en büyük insanî krizlerden biri olmuştur. Çatışmalardan etkilenerek Türkiye'ye yönelen büyük göç dalgası karşısında Türkiye, açık kapı politikası izlemiş ve ülkeye giriş yapan Suriyeli mültecilere, geçici koruma statüsü vermiştir.

Geçici koruma statüsü, kitlesele göç akınlarında acil çözümler bulmak üzere geliştirilen bir koruma biçimini ifade etmektedir. Geçici koruma statüsü, devletlerin geri göndermeme yükümlülükleri çerçevesinde kitleler halinde ülke sınırlarına ulaşan kişilere, bireysel statü belirleme işlemleri ile vakit kaybetmeden, pratik ve tamamlayıcı bir çözüm yolu sunmaktadır.

Türkiye'nin açık kapı politikası uygulamasına karşılık Çin, Rusya, Katar, Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi zengin ülkeler ile Avrupa Birliği üyesi ülkeler Suriyeli sığınmacılara kapılarını tamamen kapatmışlardır. Suriye'deki insanî durum karşısında uluslararası toplumun dışlayıcı bir tutum içinde olması, yaşadıkları ülkeyi terk etmek zorunda kalan Suriyelilerin %64,5'ine Türkiye'nin ev sahipliği yapmasına yol açmıştır. Suriye krizi ve yük paylaşımı konusunda gerek Arap toplumu gerekse uluslararası toplum üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmemiştir. Suriye'de yaşanan iç savaşın durdurulması ve müdahale noktasında ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş, inisiyatif almaktan kaçınmışlardır. Suriye göçünden kaynaklanan yükün paylaşımı hususunda uluslararası toplum imzalanan anlaşma ve sözleşmelere uygun hareket etmemiş, daha çok ulusal sınırlarını koruma endişesi taşımıştır. Yaşadıkları ülkeyi zulme uğrayacağı ve can güvenliği korkusuyla terk etmek zorunda kalan Suriyeliler mültecilik şartlarını taşıyor olmasına karşın çoğu ülke onlara sınır kapılarını tamamen kapatmış, uluslararası koruma sağlamak bir yana mültecilik başvurularını dahi kayıt altına almamıştır. Türkiye ise geçici koruma statüsü verdiği Suriyelilere hem geçici koruma statüsünü hem de mültecilik haklarını aşan son derece insanî haklar tanımaktadır. Türkiye'de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere çalışma hakkı, sosyal haklardan yararlanma hakkı, eğitim ve öğretim

Sibel ÇETİNER

hakkı, mülkiyet hakkı ve vatandaşlık hakkı başta olmak üzere pek çok hak tanınmaktadır.

Kaynakça

- Ağır, O. Ve Takar, M. (2016). Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı. KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), s.285-306.
- Ağır, O. ve Aksu, Z. (2017). Birleşmiş Milletler 'in Suriye Krizine Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi. ASSAM International Refereed Journal, 4(9), s.43-55.
- Akbaş, Z., 2012. 'Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış politikası', Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 3(1), s.51-73.
- Altunışık, M.B., 2011. Arap Ayaklanmaları: Dönüşümü etkileyen Faktörler. Mülkiye Dergisi, 35(272), s.93-102.
- Aral, B. (2013). Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Eşitsizlik. SETA Analiz, Sayı:72.
- Aydın, İ. (2016). Dış Göçlerin Türk Ekonomisine Etkileri: Suriye Kaynaklı Dış Göçün İktisadi Açından İncelenmesi ve Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Ankara.
- Bakeer, A.H. (2012). İran'ın Suriye'ye Yönelik Tutumunun Analizi. USAK Analiz, No:17, Ankara: USAK Yayınları.
- Bayraklı, E. ve Keskin, K. (2015). Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi. SETA Analiz, Sayı:143.
- Bilgesam (2015). Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri. Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Rapor No:65, İstanbul.
- Bozkurt, K. (2016). Geri Kabul ve Vize Serbestisi Anlaşması. TBB Dergisi, (125), s.387-488.
- Bulkan, D. (2018). Avrupa Birliği Göç Politikası ve Suriyeli Göçmenler. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul.
- Demirhan, Y. ve Aslan, S. (2015). Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi. Birey ve Toplum Dergisi, 5(9), s.23-62.
- Duruel, M. (2017). Avrupa Birliği Göç Politikası ve Kitleli Göç Akınları Karşısındaki Durumu. Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 3(2), s.207-222.
- Eker, S. (2014). Suriye Krizi ve Ürdün'e Yansımaları. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), s.21-34.
- Ekinci, U.M. (2016). Türkiye- AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyalogu. İstanbul: SETA Yayınları.
- Ekşi, N. (2014). İltica Talepleri Reddedilerek Türkiye'den Sınır Dışı Edilmelerine Karar Verilen Yabancılara İlişkin AİHM Kararlarının Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na Etkisi. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 5(19), s.53-101.

Uluslararası Toplumun Kitlesele Göçlere Tepkisi ve Uluslararası Göç Yönetimi: Suriye Krizi Örneği

- Erkiral Tavas, O. (2015). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Uluslararası Göç Yönetimi Stratejisi (Bir Model Önerisi). Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Göçer, İ. ve Çınar, S. (2015). Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(10) s.51-68.
- Görendağ, V. (2015). Suriye'deki İnsanlık Krizi ve Mülteci Politikalarının Çöküşü. Güncel Hukuk Dergisi, Ekim Sayısı, s.18-21.
- Güleç, C. (2015). Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları. TESAM Akademi Dergisi, 2(2), s.81-100.
- Hopyar, Z. (2016). Avrupa'nın Mülteci Politikası. Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 2(3), s.59-67.
- Kanat, S, Aytaç, M. (2018). Suriyeli Mülteciler Özelinde Avrupa Birliği Ortak Göç Politikası ve Birlik ile Üye Devletler Arasında Egemenlik Tartışmaları. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 18 (1), s.55-86.
- Kara, M.A., ve Çiğirlioğlu, O. (2017). Suriyeli Mültecilerin Mekânsal Analizi. I. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi, Kahramanmaraş.
- Kesgin, S.S. ve Öztaş, N. (2015). Uluslararası İnsan Hareketliliklerinin Yönetimi ve Göç Politikaları. Yerel Yönetimlerde Merkezîyetçi Yönetim Kültürü, VI. Kamu Politikaları Çalıştayı (16 -18 Eylül 2015) Bildirileri.
- Koçak, O. ve Gündüz, R.D. (2016). Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 7(12), s. 66-91.
- Neccar, M.Ş.M. ve Erkut, T. (2016). Suriye'den Türkiye'ye Göç: Nedenler, Sonuçlar ve Umutlar. İlahiyat Akademi Dergisi, 3(4), s.185-198.
- Oğuzlu, T. (2011). Ortadoğu'daki Halk Hareketleri ve Büyük Güçler. Ortadoğu Analiz, 3(29), s. 68-76.
- Oytun, O. ve Gündoğar, S.S. (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu. ORSAM-TESEV Rapor No:195, Ankara.
- Özdemirci, A.S. (2016). Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Etkileri (2011-2016). Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 2(2), s.76-105.
- Pirinççi, F. (2018). Suriye'ye Komşu Ülkelerin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikaları. TESAM Akademi Dergisi, 5(2), s.39-60.
- Samur, H. (2008). Avrupa Birliği'nde Göçe Yönelik Global Yaklaşım. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 5(2), s.1-16.
- Sert, D. (2013). Turkey's Integrated Border Management Strategy. Turkish Policy Quarterly, 12(1), s.73-180.

Sibel ÇETİNER

- Telci, İ. (2013). Ürdün'ün Gel(e)meyen Baharı: Arap Uyanışı ve Ürdün. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5(50), s.61-69.
- Tepeciklioğlu, A.O. ve Eyrice Tepeciklioğlu, E. (2015). Teoriden Pratiğe: Suriye Krizi ve Uluslararası Toplum, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 70(1), s.163-193.
- Topal, A.H. (2014). Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sürdürülmesi Kapsamında Barış İçin Birlik Kararı'nın Uygulanabilirliği. *TAAD*, 5(19), s.102-103.
- Tunç, A.Ş. (2015). Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme. *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), s.29-63.
- Turan, Y. ve Şaşkın, O. (2017). AB'ye İltica Başvurularının Değerlendirilmesinde Geri Kabul ve Güvenli Üçüncü Ülke Tartışmaları. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), s.47-56.
- Varol, T. (2011). Arap Baharı Rusya Kapılarında. *21. Yüzyıl Dergisi*, 1(36), s.35-41.
- Yavuz, C. ve Erdurmaz, S. (2012). Arap Baharı ve Türkiye. *Berikan Yayınevi* (1. Baskı), 376 s.
- <https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar>, (Erişim Tarihi: 12.05.2019).

Extended Abstract

Introduction

International migrations occur mainly due to economic, political, socio-cultural and natural factors. The globalization process, technological innovations and facilitation of transportation opportunities have encouraged and accelerated the international migration. Today, it is known that there are 270 million migrants all over the world, more than 70 million people are forcibly displaced, and 25 million refugees live in countries other than their homeland. The phenomenon of international migration not only affects the countries or regions that are parties to immigration, but also closely affects the relations of societies with each other. For this reason, many agreements and contracts have been signed in order to determine the international immigration law. In addition, there are many international organizations that work on refugees, develop policies and try to implement certain practices in many necessary issues.

Method

In the study, the reaction of the international community has been analyzed since the beginning of the Arab Spring and its spread to Syria until today. In this sense, the processes related to the intervention to the civil war in Syria and the acceptance of asylum applications of Syrian refugees under international law were discussed. At the United Nations Security Council meeting, the United States, Britain, Germany and France called for an end to violence against protesters. However, China and Russia objected to discussing the issue in the Security Council on the grounds that there should not be interference in Syrian internal affairs. Later, it was brought up two more times in the UN

Security Council to end the human rights violations in Syria. But; Again, the decision of Russia and China to intervene in Syria was vetoed on the grounds that what happened in Syria was not at a level that would affect international peace and security, and it was not right to interfere in Syria's internal affairs. The United Nations did not act in accordance with the "Humanitarian Intervention Doctrine" in the Syrian crisis. Whatever the reason for the lack of intervention, the Assad regime targeted civilians, and the clashes caused thousands of deaths. The civil war caused the displacement of millions of people and the forced migration of millions of people to other countries. Although all the conditions required for humanitarian intervention were established in Syria, the UN did not intervene in the events. The attitudes of the USA, Iran and Russia are the main factors in the ignition of the Syrian crisis and the fact that the events have not come to an end since 2011. The instability in the region has escalated, and the conflicts have not come to an end as a result of the countries in question, only in line with their own interests, providing financial and weapons aid and even being involved in the war. Jordan and Lebanon, as Turkey has opened its doors to Syrian refugees. However, the number of Syrians found in these countries, the services offered and the camp conditions can not be compared with the conditions of the Syrian situation is covered by temporary protection in Turkey. Today In Turkey is known to have registered about 3.6 million Syrians. Turkey has become the country that host the most refugees and asylum seekers after Syrian migration. European Union countries' approaches to international migration have shown different characteristics at different times. In addition, countries such as France, Germany and Spain, which migrants and refugees regard as primarily target countries, seek solutions to the Syrian crisis; countries such as Italy, Greece and Hungary, which have suffered an influx of asylum seekers, have described refugees and asylum-seekers as immigrants trying to enter EU borders illegally. The differences in the attitudes of the member states of the European Union towards the Syrian crisis have created an obstacle to a joint solution decision within the Union and its implementation. European Union migration policies have generally been developed to prevent entry to EU countries. The approach of the Union has been to try to solve the refugee and asylum-seeker problems rather outside its borders. Regardless of the reason, it is seen that the international community avoids taking initiative in solving the Syrian crisis.

Result and Discussion

Turkey has made the host the 64.5% of Syrians which forced to leave their country due to the exclusionary attitude of the international community in the face of the humanitarian situation in Syria. Both the Arab community and the international community have not fulfilled their responsibility for the Syrian crisis and burden sharing. Countries have acted in line with their own interests and refrained from taking initiative in stopping the civil war in Syria. The international community did not act in accordance with the agreements and conventions signed regarding the sharing of burden resulting from Syrian migration and was more concerned about protecting its national borders. Although Syrians, who had to leave their country of residence for fear of security of life, fulfill the conditions of refugee, most countries have completely closed their border gates and have not even registered their refugee applications, let alone providing international protection. Turkey has given the temporary protected status to the Syrian refugees and has diagnosed wide range of human rights.

A SHORT SCALE OF TRAFFIC CLIMATE ACROSS FIVE COUNTRIES

Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU

Safety Research Unit, Department of Psychology, Middle East Technical University; Department of Psychology, TOBB University of Economics and Technology yesimuzumcuoglu@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-4905-5518

Özlem ERSAN

Safety Research Unit, Department of Psychology, Middle East Technical University; Department of Psychology, Ankara Science University ozlemersan@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-5702-1940

Bilgesu KAÇAN

Safety Research Unit, Department of Psychology, Middle East Technical University; Department of Psychology, Necmettin Erbakan University kacanbilgesu@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-6139-0944

Gaye SOLMAZER

Safety Research Unit, Department of Psychology, Middle East Technical University; Department of Psychology, İzmir Bakırçay University
gayesolmazer@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-2776-701X

Derya AZIK

Safety Research Unit, Department of Psychology, Middle East Technical University
deryaazik@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-9014-4029

Gizem FINDIK

Safety Research Unit, Department of Psychology, Middle East Technical University
gizemfindik@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-8245-6324

Türker ÖZKAN

Safety Research Unit, Department of Psychology, Middle East Technical University
ozturker@metu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-5501-9257

Timo LAJUNEN

Department of Psychology, Norwegian University of Science and Technology, timo.lajunen@ntnu.no

Orcid ID: 0000-0001-5967-5254

Bahar ÖZ

Safety Research Unit, Department of Psychology, Middle East Technical University
ozbahar@metu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-5440-0948

A Short Scale of Traffic Climate Across Five Countries

Anton PASHKEVICH

Department of Mechanical and Industrial Engineering, Tallinn University of Technology
anton.pashkevich@ttu.ee

Orcid ID: 0000-0002-4066-5440

Maria PASHKEVICH

Department of Mechanical and Industrial Engineering, Tallinn University of Technology
maria.pashkevich@ttu.ee

Orcid ID: 0000-0002-6054-0725

Vassiliki DANELLI-MYLONA

R.S.I. Road Safety Institute "Panos Mylonas", vdanelli@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-1938-8060

Dimitra GEORGOGIANNI

R.S.I. Road Safety Institute "Panos Mylonas", dimitra.ioas@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-6670-6589

Ema BERISHA KRASNIQI

Kosovo Association of Motorization, ema@tempulli.org

Orcid ID: 0000-0003-0448-2863

Muhamed KRASNIQI

Kosovo Association of Motorization, meti@tempulli.org

Orcid ID: 0000-0002-8374-638X

Evangelos MAKRIS

R.S.I. Road Safety Institute "Panos Mylonas", vangelis.ioas@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-4414-034X

Ksenia SHUBENKOVA

Kazan Federal University, ksenia.shubenkova@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-9246-6232

Gentianë XHELADINI

Kosovo Association of Motorization, genta.xheladini@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-2462-6473

Makale Geliş Tarihi: 22.10.2019 **Makale Kabul Tarihi:** 23.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Üzümcüoğlu, Y. & vd. (2020). A short scale of traffic climate across five countries. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(46), 673-702.

Abstract

The Traffic Climate Scale (TCS) measures the perceptions and attitudes of road users about the given traffic context with three dimensions: external affective demands, functionality, and internal requirements. The TCS was developed in Turkish

Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU vd.

and then translated into several languages. The main aim of the current study was to develop a shorter version of the TCS and to test the factor structures cross-culturally (i.e. Estonia, Greece, Kosovo, Russia, and Turkey). In addition, the five countries were compared in terms of their perceived traffic climate. Confirmatory factor analysis was used to test the fit of the models. The results yielded two different Mini-TCS versions that were developed based on the previous longer versions. The two Mini-TCS versions included 22 items and 16 items respectively. The goodness of fit findings showed that both versions of the Mini-TCS are useful short measures of the TCS in Estonia, Greece, Kosovo, Russia and Turkey. The comparison analyses showed that five countries had both similarities and differences in terms of their traffic climate. To illustrate, Turkey, Greece, and Kosovo had the highest scores in external affective demands and internal requirements dimensions; whereas Kosovo, Russia, and Estonia had the highest scores in functionality dimension in both long and short versions. The findings suggested that both versions of Mini-TCS are effective tools that can be used to understand how road users conceptualize traffic context in these five countries.

Keywords: Traffic Climate Scale, Traffic climate, Road users, Traffic safety

BEŞ ÜLKEDE TRAFİK İKLİMİ İÇİN KISA BİR ÖLÇEK

Öz

Trafik iklim Ölçeği (TİÖ), karayolu kullanıcılarının verilen trafik bağlamına ilişkin algı ve tutumlarını üç boyutta ölçmektedir: dışsal duygusal talepleri, işlevsellik ve iç gereksinimler. TİÖ Türkçe olarak geliştirilmiştir ve farklı dillere çevrilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, TİÖ'nin daha kısa bir versiyonunun geliştirilmesi ve faktör yapılarının kültürlerarası olarak test edilmesidir (Estonya, Yunanistan, Kosova, Rusya ve Türkiye). Ayrıca, beş ülke algılanan trafik iklimi açısından karşılaştırılmıştır. Modellerin uygunluğunu test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Sonuçlar daha önce kullanılan uzun versiyonlar temel alınarak geliştirilen iki farklı Kısa-TİÖ versiyonu önermiştir. İki Kısa-TİÖ versiyonu sırasıyla 22 ve 16 maddeden oluşmaktadır. Uyum dereceleri Kısa-TİÖ'nün her iki versiyonunun da Estonya, Yunanistan, Kosova, Rusya ve Türkiye'de TİÖ'nin kısa etkili bir ölçüm yöntemi olduğunu göstermiştir. Karşılaştırma analizleri, beş ülkenin trafik iklimi açısından hem benzerlik hem de farklılıklara sahip olduğuna işaret etmektedir. Açıklamak gerekirse, Türkiye, Yunanistan ve Kosova dışsal duygu talepleri ve iç gereksinimler boyutlarında en yüksek puanlara sahiptir; Kosova, Rusya ve Estonya, hem uzun hem de kısa versiyonlarında işlevsellik boyutunda en yüksek puanlara sahiptir. Bulgular, Kısa-TİÖ'nin her iki versiyonunun da, karayolu kullanıcılarının bu beş ülkede trafik bağlamını nasıl kavramsallaştırdıklarını anlamak için kullanılacak etkili bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Trafik İklim Ölçeği, Trafik iklimi, Yol kullanıcıları, Trafik güvenliği

1. Introduction

Each year, 1.25 million people die on the roads due to road traffic injuries and road traffic accidents cost approximately 3% of Gross Domestic Product for governments (World Health Organization [WHO], 2015). When the leading causes of fatalities are listed, road traffic injuries are the ninth cause. Based on the estimations, it will be the seventh leading cause of fatalities by 2030 (WHO, 2015).

Road traffic injuries and fatalities show variances among countries and regions (see Figure 1; WHO, 2016). The findings in the literature support the differences among countries in traffic context (e.g. Lajunen, Parker, & Summala, 2004; Özkan, Lajunen, Chliaoutakis, Parker, & Summala, 2006; Solmazer et al., under review; Warner, Özkan, Lajunen, & Tzamalouka, 2011). Traffic context that a road user mostly uses and is exposed to might have a close relationship with his/her behaviors in traffic. Different research illustrate that driver behaviors show variances among different countries/cultures (e.g. Lajunen et al., 2004; Özkan et al., 2006; Warner et al., 2011). In addition to drivers, pedestrian behaviors (Solmazer et al., under review) and bicyclist behaviors (Osberg, Stiles, & Asare, 1998) also show differences between countries. One of the possible explanations for the differences among road users' (e.g. bicyclists, drivers, and pedestrian) behaviors across countries might be about the existence of differences in perceived traffic climate of their countries. Traffic climate is described as *"the road users' (e.g. drivers') attitudes and perceptions of the traffic in a context (e.g. country) at a given point in time"* (Özkan & Lajunen, 2015). Hence, traffic climate is not only about perceptions of drivers, but it is about the perceptions of all road users (e.g. passengers, bicyclists, pedestrians, motorcyclists).

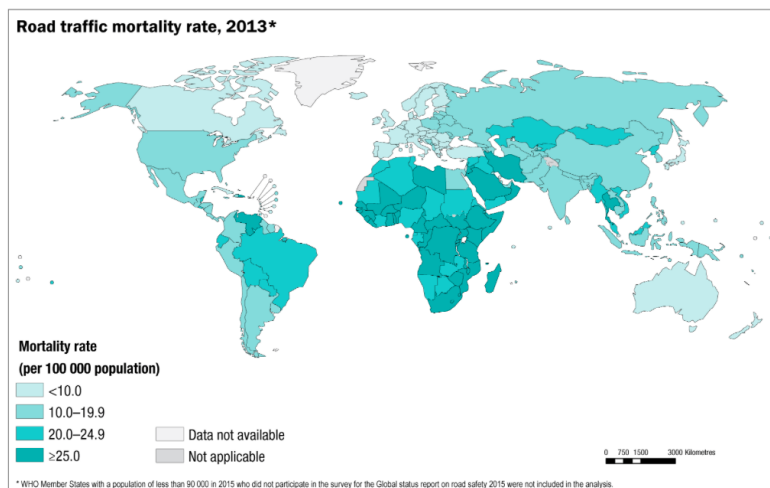

Figure 1.1 World map in road traffic injury mortality rates (WHO, 2016)

Authorities of different countries all over the world make a lot of attempts to improve road safety, such like interventions, education programs, campaigns, enforcements, etc. In addition to the stated attempts, the inclusion of traffic safety climate into agenda can be considered as a need to improve road safety (Gehlert, Hagemester, & Özkan, 2014). Traffic Climate Scale (TCS) is important to focus on traffic climate of countries. Related with the topic, studies have started to focus on the relationship between traffic climate and traffic related outcomes (e.g. driver behaviors, number of accidents) (Özkan & Lajunen, 2015).

The TCS was developed in Turkish, and then translated into several languages to be used in different countries. The TCS was translated into German (Gehlert et al., 2014), by using forward and back-translation. The factor analysis results also provided same three-factor structure with remaining 41 items: external affective demands, functionality, and internal requirements. External affective demands dimension is about emotional engagement that is required by road users. Internal requirements include skills and abilities of road users that are required while participating in traffic. Functionality dimension includes characteristics of safety and mobility as well as requirements for a functional traffic system (Gehlert et al., 2014). The TCS was also translated into Chinese (Chu, Wu, Atombo, Zhang, & Özkan, 2018) by using forward and back-translation procedure. The scale included 44 items adapted from the scales in Gehlert et al. (2014). Similar to the previous studies, the factor analysis results yielded the same three-factor structure.

When the item loadings of the factors were compared, it was seen that some items loaded on different factors, whereas there were also stable ones across different cultures. Based on the both stable items and different item loadings, it can be suggested that, country-specific solutions have been developed for the TCS. The 44 items might be helpful to describe the traffic climate in a given country. However, it must be mentioned that the differences in items of the factors might show that road users perceive some adjectives and/or statements differently across different cultures. Additionally, although the items of the TCS are not too long, it might be difficult to answer them since the items include both adjectives and statements, which requires an evaluation about the traffic context. Taking into account all above-mentioned, a shorter version of TCS might be helpful to compare traffic climate of different cultures with a more stable factor structure with similar items.

In the literature, studies focused on the relationships between traffic climate and driver behaviors (Chu et al., 2018; Gehlert et al., 2014), and also risk perception of pedestrians and cyclists (Gehlert et al., 2014). Taken together, it might be inferred that traffic climate and road user behaviors are related. Higher external demands, less functionality, and less internal requirements were related to higher numbers of aberrant driver behaviors (Chu et al., 2018; Gehlert et al., 2014). Similar relationships were reported for cyclists and pedestrians; suggesting that, as traffic climate was perceived more emotionally demanding and less functional, road users perceived

A Short Scale of Traffic Climate Across Five Countries

traffic context riskier (Gehlert et al., 2014). In another study that was conducted in both Turkey and China, results suggested that perceived traffic climate and driver behaviors had relationships in both similar and different patterns. In both cultures, as traffic climate was perceived more externally demanding, the frequency of aberrant driver behaviors (i.e. violations and errors) increased and the frequency of positive driver behaviors decreased. Functionality was negatively related to violations only in Turkey and internal requirements dimension was negatively related to violations in China (Üzümcüoğlu, Özkan, Hu, & Zhang, 2019).

The main aim of the current study was to develop a more stable and shorter version of the TCS and to test the factor structures cross-culturally, because it gives an opportunity to compare results from different countries and also to combine the TCS with other measures. Five countries took place in this study: Estonia, Greece, Kosovo, Russia, and Turkey. The road traffic fatality rates per 100 000 population was 7 for Estonia (WHO, 2015), 9.1 for Greece (WHO, 2015), 7.4 for Kosovo (Ramadani, 2017), 18.9 for Russia (WHO, 2015), and 8.9 for Turkey (WHO, 2015). Since the TCS is for all road user groups, the analyses were conducted with samples including different road user groups (i.e. bicyclists, car drivers, car passengers, public transportation users, motorcyclists, and pedestrians). The other aim of the current study was to examine the similarities and differences in the traffic climate perceptions of road users across the stated five countries.

2. Method

2.1. Procedure

The data was collected as a part of Traffic Safety Culture (TraSaCu: <http://www.trasacu.eu>) project, which aims to improve the cultural approach in road traffic safety research. Before the data collection procedure, ethical permission was taken from Middle East Technical University Ethics Committee. After the approval, the questionnaire package was distributed to the partners. Partners were responsible for the translation of the questionnaire package into their own languages and data collection in their countries. For all the translations, forward and back translation method was used.

2.2. Participants

There were participants from five different countries (i.e. Estonia, Greece, Kosovo, Russia, and Turkey). The numbers of participants were 155, 336, 163, 204, and 179 for Estonia, Greece, Kosovo, Russia, and Turkey, respectively. In Estonia and Turkey, the percentage of male and female participants was almost equal; whereas in other countries male participants were dominant. The details of the demographic information of participants for each country were presented in Table 2.1.

Table 2.1. Demographic Characteristics of the Participants

		Estonia	Greece	Kosovo	Russia	Turkey
Total		155	336	163	204	179
Female						
	N	81	128	47	53	95
	%	52.3	38.1	28.8	26	53.1
Male						
	N	74	208	116	151	84
	%	47.7	61.9	71.2	74	46.9
Age						
	M	47.39	41.96	34.90	22.31	27.77
	SD	13.63	10.25	11.71	6.27	8.64
	Min-Max	24-76	18-72	18-72	17-57	19-64

The sample consisted of all road user groups, including public transportation users, pedestrians, car drivers, car passengers, cyclists, and motorcyclists. The participants were assigned to road users groups based on the information of how frequently they use the stated transportation types. The participants who declared that they use the stated travel mode choice at least once in a week were assigned to that road user group. The distributions of road user types among countries were presented in Table 2.2. The descriptive results of travel mode choices show that being pedestrian and car driver were the most frequently used travel mode in majority of the five countries. It should be noted that one participant might be assigned to more than one group based on how frequently they use the travel modes. In Table 2.3, the correlations between the frequencies of travel mode choices for five countries were presented separately.

2.3. Measurements

2.3.1. Demographic information

The participants answered questions about their age, gender, and the frequency of their travel mode choices. The travel mode choices included public transportation user, pedestrian, car driver, car passenger, cyclist and motorcyclist. They answered the items on a scale from 1 to 5 (1 = never; 2 = once in a week; 3 = 2-3 times in a week; 4 = 4-5 times in a week; 5 = everyday).

2.3.2. Traffic Climate Scale

The Traffic Climate Scale (TCS) was developed by Özkan and Lajunen (2011). The original scale is consisted of 44 items including adjectives or statements, which characterize traffic context. The scale was translated into Estonian, Greek, Albanian, and Russian using forward and back-translation by different translators. The participants responded to items on a 6-point Likert type scale (1= does not describe at all to 6 = described it fully).

Table 2.2. Frequency of Travel Mode Choice for Countries

	Estonia		Greece		Kosovo		Russia		Turkey	
	Non user	User	Non user	User	Non user	User	Non user	User	Non user	User
Public transportation										
N	35	120	191	145	82	81	53	131	38	141
%	22.6	77.4	56.8	43.2	50.3	49.7	26	74	21.2	78.8
Pedestrian										
N	6	149	37	299	12	151	15	189	16	163
%	3.9	96.1	11	89	7.4	92.6	7.4	92.6	8.9	91.1
Car driver										
N	17	138	15	321	19	144	64	140	73	106
%	11	89	4.5	95.5	11.7	88.3	31.4	68.6	40.8	59.2
Car passenger										
N	49	106	96	240	32	131	22	182	38	141
%	31.6	68.4	28.6	71.4	19.6	80.4	10.8	89.2	21.2	78.8
Cyclist										
N	93	62	230	106	111	52	126	78	134	45
%	60	40	68.5	31.5	68.1	31.9	61.8	38.2	74.9	25.1
Motorcyclist										
N	147	8	235	101	140	23	162	42	167	12
%	94.8	5.2	69.9	30.1	85.9	14.1	79.4	20.6	93.3	6.7

In the literature, there are two different factor structure types of the same TCS, provided by Gehlert et al (2014) and Chu et al. (2018). Although the number of factors and their contents are the same, the number of items under the factors shows differences. In the German sample (Gehlert et al, 2014), external affective demands factor has 12 items, functionality factor has 8 items, and internal requirements factor has 10 items. In total, this version has 38 items. In the Chinese sample (Chu et al., 2018), external affective demands factor has 17 items, functionality factor has 12 items, and internal requirements factor has 9 items. In total, this version has 30 items.

2.4. Statistical analyses

The Estonian, Greek, Kosovar, Russian, and Turkish samples were used for Confirmatory Factor Analyses (CFA) and Analysis of Covariance (ANCOVA). CFA were

Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU vd.

conducted by using EQS and ANCOVA were conducted by using SPSS. The CFA was carried out to test the fitness of the two different factor structure types of the TCS (taken from Chu et al, 2018 and Gehlert et al, 2014) in the five countries. In

Table 2.3. Correlations between the Frequencies of Travel Mode Choices

	1	2	3	4	5
Estonia					
1. Public transportation	1				
2. Pedestrian	.28**	1			
3. Car driver	-.68**	-.30**	1		
4. Car passenger	.16*	.15	-.07	1	
5. Cyclist	.00	.15	-.06	.02	1
6. Motorcyclist	.04	.06	.10	-.02	.28**
Greece					
1. Public transportation	1				
2. Pedestrian	.40**	1			
3. Car driver	-.27**	-.13*	1		
4. Car passenger	.08	.10	-.09	1	
5. Cyclist	.03	.07	-.19**	-.03	1
6. Motorcyclist	-.18**	-.20**	-.25**	-.10	.23**
Kosovo					
1. Public transportation	1				
2. Pedestrian	.33**	1			
3. Car driver	-.40**	-.22**	1		
4. Car passenger	.25**	.23**	.03	1	
5. Cyclist	.11	.09	-.08	.08	1
6. Motorcyclist	-.02	-.11	-.03	-.00	.15
Russia					
1. Public transportation	1				
2. Pedestrian	.54**	1			
3. Car driver	-.47**	-.32**	1		
4. Car passenger	.49**	.45**	-.15*	1	
5. Cyclist	.27**	.13	-.09	.25**	1
6. Motorcyclist	.20**	.08	.21**	.27**	.49**
Turkey					
1. Public transportation	1				
2. Pedestrian	.40**	1			
3. Car driver	-.60**	-.53**	1		
4. Car passenger	.19*	.15*	-.10	1	
5. Cyclist	-.01	.03	-.14	-.02	1
6. Motorcyclist	.04	-.02	.07	.12	.26**

Note: ** p<.01; * p<.05

order to test the fitness of the models, several fit indexes were evaluated: χ^2 /degree of freedom ratio, root mean square error of approximation (RMSEA), comparative fit index (CFI), and standardized root mean square residual (SRMR). Based on the literature, a model with a good fit should have 2:1 or 5:1 χ^2 /degree of freedom ratio, RMSEA <.08 or .10, CFI >.90, and SRMR <.08 or .10 (Hu & Bentler, 1999; Russel, 2002; Schermelleh-Engel, Moosbrugger & Müller, 2003). After conducting CFA for the two different factor structures of TCS, the items with highest loading in five different countries were selected to develop a mini-TCS. To test the fitness of the new model (i.e. mini-TCS), the same fit indexes were used. Cronbach's alpha reliability coefficients were also calculated to examine the internal consistency of the TCS subscale scores for each model. ANCOVA was conducted to test the differences between countries on the TCS items, and subscales of the four versions of the TCS. Hence, all items and subscales of TCS were compared among the five countries. In all analyses, the effects of age and gender were controlled.

3. Results

The aim of the current study was to develop a shorter version of the TCS by reducing the 44-item original TCS (Özkan & Lajunen, 2011) to a Mini-TCS with as few items as possible. In the literature, there are two validated versions of the TCS. Both studies (Chu et al., 2018; Gehlert et al., 2014) used the same scale; however, the number of items under three factors showed differences. The Chinese version has 38 items (after the factor analysis) and the German version has 30 items (after the factor analysis). Mini-TCS of both 38 item and 30 item versions (22 item and 16 item, respectively) were tested in the scope of the present study.

3.1. Development of Mini-TCS

3.1.1 Confirmatory factor analysis – 38 items

A set of CFAs was carried out to test the fit of 38-item three-factor model of TCS (Chu et al., 2018) in the five countries. The model used in CFA was shown schematically for the Turkish sample (see Figure 3.1). The same 38-item model was conducted for the other four countries (i.e. Estonia, Greece, Kosovo, and Russia). As presented in Figure 3.1, traffic climate can be explained by three inter-correlated factors including 38 items. Each observed variable loaded only on one of the factors. Item 1, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 17, 18, 19, 25, 28, 29, 31, 35, 36, and 43 loaded on external affective demands factor (17 items). Item 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 34, 37, 38, 39, and 40 loaded on functionality factor (12 items). Items 10, 12, 13, 14, 16, 30, 32, 33, and 42 loaded on internal requirements factor (9 items). Measurement errors related to each observed variable were uncorrelated in the model (see Figure 3.1). The item loadings of 38 items for five countries and the fit indices were presented in Table 3.1. To illustrate, in the Turkish sample, the item loadings for the 17 items on the external affective demands factor ranged from .08 to .91. The item loadings for the 12 items on the functionality factor ranged from .48 to .87. The item loadings for the nine items on the internal requirements factor ranged from .06 to .84 (see Table 3.1 for the factor loadings of all samples). As presented in Table 3.1, all fit indexes

were acceptable except for CFI. The results from Turkish and Greek sample had relatively better goodness of fit scores than Estonian, Kosovar, and Russian samples. The results indicated that item 31 (making irritated) in external affective demands factors, item 39 (functional) in functionality, and item 12 (requiring cautiousness) in internal requirements were among the items with highest loadings in all five countries.

3.1.2. Confirmatory factor analysis – 30 items

A series of CFAs was run to test the fit of the 30-item three-factor model of the TCS (Gehlert et al., 2014). The model used in CFA is shown schematically for the Turkish sample (see Figure 3.2). The same 30-item model was conducted for the other four countries (i.e. Estonia, Greece, Kosovo, and Russia). As presented in Figure 3.2, traffic climate can be explained by three inter-correlated factors including 30 items. Each observed variable loaded only on one of the factors. Item 4, 5, 7, 8, 9, 11, 17, 25, 29, 31, 35, and 36 loaded on external affective demands factor (12 items). Item 20, 24, 26, 34, 37, 38, 39, and 40 loaded on functionality factor (8 items). Items 10, 12, 14, 15, 16, 18, 23, 32, 41, and 42 loaded on internal requirements factor (10 items). Measurement errors related to each observed variable were uncorrelated in the model (see Figure 3.2). The item loadings of 30 items for five countries and the fit indices are presented in Table 3.2. To illustrate, in the Turkish sample, the item loadings for the 12 items on the external affective demands factor ranged from .08 to .88. The item loadings for the eight items on the functionality factor ranged from .47 to .86. The item loadings for the 10 items on the internal requirements factor ranged from .03 to .81 (see Table 3.2 for the factor loadings of all samples). As presented in Table 3.2, RMSEA and $\chi^2/\text{degree of freedom}$ ratio showed good fit indexes; however, the values of CFI were lower and SRMR were higher than the cut-off values.

Table 3.1. *The Results of Confirmatory Factor Analyses of 38-Item Three Factor Solution: Item Loadings, Alpha Values, Fit Indexes, Chi Square, and Degree of Freedom Values Across the Five Countries*

Item No. and factor	Estonia	Greece	Kosovo	Russia	Turkey
<i>External affective demands (EAD)</i>					
TCS1	.71	.63	.73	.59	.85
TCS4	.78	.67	.77	.76	.84
TCS5	.19	-.06	.57	.81	.15
TCS7	.77	.64	.75	.81	.82
TCS8	-.09	.15	.42	.45	-.08
TCS9	.37	.54	.44	.48	.63
TCS11	.48	.36	.39	.55	.46
TCS17	.44	.49	.38	.55	.65
TCS18	.22	-.29	.27	.66	.52
TCS19	.82	.77	.78	.73	.82

A Short Scale of Traffic Climate Across Five Countries

TCS25	.59	.75	.73	.60	.64
TCS28	.84	.80	.72	.75	.91
TCS29	.75	.82	.76	.67	.85
TCS31	.88	.84	.83	.76	.90
TCS35	.38	.57	.69	.60	.66
TCS36	.77	.75	.64	.63	.85
TCS43	.73	.71	.56	.67	.80
Cronbach alpha	.90	.87	.91	.93	.92
<i>Functionality (FUNC)</i>					
TCS20	.45	.51	.64	.14	.66
TCS21	-.04	.53	.60	.14	.64
TCS22	.33	.56	.68	.57	.63
TCS23	.68	.68	.61	.47	.85
TCS24	.62	.73	.77	.66	.87
TCS26	.32	.29	.53	.32	.63
TCS27	.26	.55	.67	.11	.62
TCS34	.56	.63	.60	.51	.48
TCS37	.50	.68	.23	.66	.71
TCS38	.76	.58	.68	.75	.75
TCS39	.74	.70	.76	.80	.75
TCS40	.75	.57	.76	.68	.58
Cronbach alpha	.79	.86	.89	.81	.91
<i>Internal requirements (IR)</i>					
TCS10	.72	.74	.74	.77	.82
TCS12	.78	.70	.72	.83	.83
TCS13	.83	.65	.78	.77	.78
TCS14	.83	.31	.28	.81	.58
TCS16	.41	.18	.24	.31	.58
TCS30	.68	.72	.75	.69	.77
TCS32	.78	.87	.81	.76	.84
TCS33	.76	.73	.80	.81	.68
TCS42	.14	.13	.29	.54	.06
Cronbach alpha	.86	.75	.82	.89	.84
χ^2 (df=662)	1577.71	1781.56	1847.22	2125.64	1276.48
RMSEA	.09	.07	.10	.10	.07
CFI	.71	.80	.68	.68	.87
SRMR	.12	.08	.13	.15	.08
<i>Correlations</i>					
EAD-FUNC	-.26	-.34	-.01	.19	-.68
EAD-IR	.70	.81	.77	.72	.84
FUNC-IR	.05	-.19	.27	.50	-.49

Note: A good fit model in general should have: 2:1 or 5:1 χ^2 /degree of freedom ratio, RMSEA <.10, CFI >.90, SRMR <.10.

Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU vd.

Similar to the first version of the TCS, in the second version, the results from Turkish and Greek sample had relatively better goodness of fit scores than Estonian, Kosovar, and Russian samples. The results indicated that item 31 (making irritated) in external affective demands factors, item 38 (safe) and item 39 (functional) in functionality, and item 10 (requiring you on the alert), item 12 (requiring cautiousness), and item 32 (requiring vigilance) in internal requirements were among the items with highest loadings in all five countries.

3.1.3. Confirmatory factor analysis – Mini TCS – 22 items

After conducting CFA for 38 items version of TCS for the five countries, the items with highest loadings (loadings higher than .40 in all of the five countries) on the factors were taken to develop a mini-TCS. The mini-TCS based on 38-item version includes 22 items. The model used in CFA was shown schematically for the Turkish sample (see Figure 3.3). The same 22-item model was conducted for the other four countries (i.e. Estonia, Greece, Kosovo, and Russia). As presented in Figure 3.3, traffic climate can be explained by three inter-correlated factors including 22 items. Each observed variable loaded only on one of the factors. Item 1, 4, 7, 19, 25, 28, 29, 31, 36, and 43 loaded on external affective demands factor (10 items). Item 23, 24, 34, 38, 39, and 40 loaded on functionality factor (6 items). Items 10, 12, 13, 30, 32, and 33 loaded on internal requirements factor (6 items). Measurement errors related to each observed variable were uncorrelated in the model (see Figure 3.3). The CFA results showed acceptable fit indexes. The item loadings of 22 items for five countries and the fit indexes were presented in Table 3.3. To illustrate, in the Turkish sample, the item loadings for the 10 items on the external affective demands factor ranged from .64 to .91. The item loadings for the six items on the functionality factor ranged from .46 to .89. The item loadings for the six items on the internal requirements factor ranged from .67 to .84 (see Table 3.3 for the factor loadings of all samples). The results indicated that item 29 (chaotic) and item 31 (making irritated) in external affective demands factors, item 39 (functional) in functionality, and item 32 (requiring vigilance) in internal requirements were among the items with highest loadings in all five countries.

3.1.4. Confirmatory factor analysis – Mini TCS – 16 items

After conducting CFA for 30 items version of TCS for the five countries, the items with highest loadings (loadings higher than .40 in all five countries) on the factors were identified to develop a mini-TCS. The mini-TCS based on 38-item version includes 16 items. The model used in CFA was shown schematically for the Turkish sample (see Figure 3.4). The same 16-item model was conducted for the other four countries (i.e. Estonia, Greece, Kosovo, and Russia). As presented in Figure 3.4, traffic climate can be explained by three inter-correlated factors including 16 items. Each observed variable loaded only on one of the factors. Item 4, 7, 9, 25, 29, 31, 35, and 36 loaded on external affective demands factor (8 items). Item 24, 34, 38, 39, and 40 loaded on functionality factor (5 items). Items 10, 12, and 32 loaded on internal requirements factor (3 items). Measurement errors related to each observed

A Short Scale of Traffic Climate Across Five Countries

variable were uncorrelated in the model (see Figure 3.4). The CFA results showed acceptable fitness indexes. The item loadings of 16 items for five countries and the fit indexes were presented in Table 3.4. To illustrate, in the Turkish sample, the item loadings for the eight items on the external affective demands factor ranged from .62 to .88. The item loadings for the five items on the functionality factor ranged from .45 to .84. The item loadings for the three items on the internal requirements factor ranged from .81 to .87 (see Table 3.4 for the factor loadings of all samples). The results indicated that item 31 (making irritated) in external affective demands factors, item 39 (functional) in functionality, and all items of internal requirements, namely item 10 (requiring you on the alert), item 12 (requiring cautiousness) and item 32 (requiring vigilance) were among the items with highest loadings in all five countries.

Table 3.2. *The Results of Confirmatory Factor Analyses of 30-Item Three Factor Solution: Item Loadings, Alpha Values, Fit Indexes, Chi Square, and Degree of Freedom Values Across the Five Countries*

Item No. and factor	Estonia	Greece	Kosovo	Russia	Turkey
<i>External affective demands</i>					
TCS4	.76	.65	.75	.79	.83
TCS5	.23	-.06	.56	.84	.14
TCS7	.75	.66	.76	.85	.82
TCS8	-.06	.17	.45	.49	-.08
TCS9	.41	.55	.45	.48	.64
TCS11	.52	.38	.40	.57	.48
TCS17	.49	.49	.38	.50	.65
TCS25	.60	.75	.73	.56	.65
TCS29	.74	.80	.76	.61	.85
TCS31	.88	.85	.83	.72	.88
TCS35	.40	.58	.71	.59	.66
TCS36	.75	.76	.70	.59	.85
Cronbach alpha	.85	.83	.88	.89	.87
<i>Functionality</i>					
TCS20	.43	.46	.53	.10	.59
TCS24	.56	.62	.67	.63	.86
TCS26	.27	.25	.41	.30	.62
TCS34	.55	.60	.49	.49	.47
TCS37	.46	.62	.13	.67	.74
TCS38	.77	.67	.78	.79	.79
TCS39	.78	.82	.90	.82	.78
TCS40	.79	.67	.87	.70	.61
Cronbach alpha	.81	.80	.83	.79	.87
<i>Internal requirements</i>					

Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU vd.

TCS10	.75	.78	.72	.80	.81
TCS12	.86	.71	.68	.85	.80
TCS14	.80	.30	.32	.79	.54
TCS15	.51	.11	.49	.71	-.03
TCS16	.34	.17	.24	.27	.65
TCS18	.32	-.18	.47	.42	.49
TCS23	.09	-.19	.47	.63	-.58
TCS32	.73	.84	.76	.74	.79
TCS41	.53	.24	.48	.69	-.05
TCS42	.23	.13	.39	.58	.03
Cronbach alpha	.78	.61	.76	.88	.61
χ^2 (df=402)	1059.47	1457.32	1277.50	1189.38	1044.71
RMSEA	.10	.09	.12	.10	.10
CFI	.67	.72	.64	.75	.79
SRMR	.14	.11	.14	.13	.11
<i>Correlations</i>					
EAD-FUNC	-.24	-.30	-.17	.12	-.70
EAD-IR	.54	.77	.67	.67	.92
FUNC-IR	.21	-.20	.28	.45	-.62

Note: A good fit model in general should have: 2:1 or 5:1 χ^2 /degree of freedom ratio, RMSEA < .10, CFI > .90, SRMR < .10.

Table 3.3. The Results of Confirmatory Factor Analyses of 22-Item Three Factor Solution: Item Loadings, Alpha Values, Fit Indexes, Chi Square, and Degree of Freedom Values Across the Five Countries

Item No. and factor	Estonia	Greece	Kosovo	Russia	Turkey
<i>External affective demands</i>					
TCS1	.85	.63	.74	.58	.84
TCS4	.85	.68	.78	.71	.84
TCS7	.84	.64	.75	.78	.83
TCS19	.82	.78	.78	.74	.83
TCS25	.63	.75	.75	.61	.64
TCS28	.92	.80	.73	.78	.91
TCS29	.85	.81	.76	.71	.84
TCS31	.91	.85	.83	.79	.89
TCS36	.85	.74	.61	.65	.85
TCS43	.79	.71	.53	.66	.79
Cronbach alpha	.93	.92	.92	.91	.96
<i>Functionality</i>					
TCS23	.83	.56	.36	.42	.84
TCS24	.91	.62	.65	.64	.89
TCS34	.44	.56	.47	.49	.46

A Short Scale of Traffic Climate Across Five Countries

TCS38	.77	.71	.78	.74	.76
TCS39	.74	.84	.92	.85	.76
TCS40	.58	.65	.87	.71	.58
Cronbach alpha	.84	.82	.85	.80	.86
<i>Internal requirements</i>					
TCS10	.83	.73	.76	.76	.84
TCS12	.83	.70	.73	.81	.84
TCS13	.76	.64	.78	.73	.78
TCS30	.74	.73	.75	.70	.76
TCS32	.84	.87	.81	.78	.84
TCS33	.65	.72	.80	.84	.67
Cronbach alpha	.89	.87	.90	.90	.91
χ^2 (df=206)	373.80	608.92	476.60	574.08	382.99
RMSEA	.07	.08	.09	.09	.07
CFI	.94	.90	.88	.85	.94
SRMR	.05	.05	.09	.10	.05
<i>Correlations</i>					
EAD-FUNC	-.74	-.32	-.24	.12	-.72
EAD-IR	.82	.82	.75	.68	.83
FUNC-IR	-.55	-.21	.06	.48	-.52

Note: A good fit model in general should have: 2:1 or 5:1 χ^2 /degree of freedom ratio, RMSEA < .10, CFI > .90, SRMR < .10.

3.2. Comparison of the five countries on the TCS items and sub-scales

In order to examine the differences between the five countries (i.e. Estonia, Greece, Kosovo, Russia, and Turkey), a series of ANCOVA was conducted for the items of the original 44-item version of the TCS (see Table 3.5). The results of ANCOVA showed that there are significant differences between countries on 44 items of the TCS. The seven items with highest partial Eta square are item 1 (dangerous), item 3 (complicated), item 7 (stressful), item 19 (causing tension), item 25 (putting pressure on you), item 29 (chaotic), and item 31 (making irritated). In the stated seven items, Estonia and/or Russia had the lowest scores, and Greece and/or Turkey had the highest scores. When the patterns among countries for all items of the scale were evaluated, three important points might be suggested. Firstly, in 31 items Estonian and Russian samples did not show significant differences in their traffic climate. Secondly, in 27 items Greek and Turkish samples did not show significant differences in their traffic climate. Lastly, in 24 items, Kosovar sample showed significant differences from the other four samples.

Additionally, the differences between the five countries on the subscales of the four versions were also examined. The first and second versions were longer scales with 38 and 30 items, respectively. The third and fourth versions were the Mini-TCS newly developed based on the previous versions, including 22 and 16 items, respectively.

Table 3.4. The Results of Confirmatory Factor Analyses of 16-Item Three Factor Solution: Item Loadings, Alpha Values, Fit Indexes, Chi Square, and Degree of Freedom Values Across the Five Countries

Item No. and factor	Estonia	Greece	Kosovo	Russia	Turkey
<i>External affective demands</i>					
TCS4	.77	.64	.75	.73	.83
TCS7	.78	.66	.76	.82	.83
TCS9	.37	.54	.41	.45	.62
TCS25	.58	.75	.73	.61	.65
TCS29	.72	.80	.76	.65	.85
TCS31	.88	.86	.84	.77	.88
TCS35	.39	.58	.71	.62	.66
TCS36	.75	.76	.66	.64	.85
Cronbach alpha	.86	.88	.89	.86	.92
<i>Functionality</i>					
TCS24	.53	.55	.63	.62	.84
TCS34	.52	.52	.45	.47	.45
TCS38	.78	.71	.78	.75	.78
TCS39	.81	.90	.93	.85	.82
TCS40	.79	.66	.87	.72	.64
Cronbach alpha	.81	.80	.86	.81	.83
<i>Internal requirements</i>					
TCS10	.78	.78	.82	.82	.87
TCS12	.80	.71	.73	.83	.87
TCS32	.78	.85	.77	.75	.81
Cronbach alpha	.83	.83	.81	.81	.88
χ^2 (df=101)	253.51	292.29	235.87	254.45	190.36
RMSEA	.10	.08	.09	.09	.07
CFI	.87	.92	.90	.89	.95
SRMR	.08	.05	.08	.07	.05
<i>Correlations</i>					
EAD-FUNC	-.26	-.29	-.25	.10	-.68
EAD-IR	.61	.78	.74	.63	.82
FUNC-IR	.10	-.18	-.01	.40	-.51

Note: A good fit model in general should have: 2:1 or 5:1 χ^2 /degree of freedom ratio, RMSEA <.10, CFI >.90, SRMR <.10.

The ANCOVA results of the four versions (i.e. 38 item, 30 item, 22 item, and 16 item versions) yielded that Estonia and/or Russia had the lowest scores for external affective demands score, whereas Greece and/or Turkey had the highest scores. In the functionality factor, Greece and/or Turkey had the lowest scores; whereas Estonia, Kosovo, and/or Russia had the highest scores. In the internal requirements factor, Estonia and Russia had the lowest scores; whereas Greece and Turkey had the highest scores. When the patterns in differences for the three factors

A Short Scale of Traffic Climate Across Five Countries

were investigated, the rankings in external affective demands and internal requirements were similar, and in the functionality dimension, it was in the opposite direction. The results were presented in Table 3.6, 3.7, 3.8, and 3.9.

Table 3.5. *The Means of the TCS Items After Controlling for the Effects of Age and Gender, and ANCOVA Results in the Five Countries*

		Estoni a	Greec e	Kosov o	Russi a	Turke y	F	η^2 p
1	Dangerous	3.14 ^a	5.14 ^b	4.21 ^c	3.37 ^a	5.19 ^b	130.11** *	.34
2	Dynamic	3.61 ^a	4.01 ^b	4.56 ^c	3.36 ^a	4.66 ^c	31.37***	.11
3	Complicated	2.96 ^a	4.57 ^b	4.41 ^b	2.94 ^a	5.27 ^c	118.96** *	.32
4	Aggressive	3.51 ^a	5.22 ^b	4.30 ^c	3.40 ^a	5.16 ^b	104.04** *	.29
5	Exciting	2.46 ^a	2.44 ^a	3.65 ^b	3.37 ^b	3.30 ^b	25.84***	.09
6	Fast	3.35 ^a	4.20 ^b	4.16 ^b	3.48 ^a	4.56 ^b	25.18***	.09
7	Stressful	3.63 ^a	5.12 ^b	4.56 ^c	3.17 ^d	5.57 ^e	132.95** *	.34
8	Monotonous	2.91 ^a	2.76 ^a	3.68 ^b	2.78 ^a	2.70 ^a	16.26***	.06
9	Depend on luck	2.37 ^a	4.21 ^b	3.59 ^c	2.54 ^a	4.52 ^b	95.08***	.27
10	Requiring you on the alert	4.47 ^a	5.55 ^b	4.97 ^c	4.43 ^a	5.52 ^b	51.29***	.17
11	Depends on fate	2.02 ^a	3.28 ^b	3.50 ^b	3.69 ^b	4.30 ^c	28.96***	.10
12	Requiring cautiousness	4.23 ^a	5.65 ^b	4.89 ^c	4.33 ^a	5.65 ^b	72.29***	.22
13	Requiring experience	4.25 ^a	5.25 ^b	4.81 ^c	4.35 ^a	5.49 ^b	43.41***	.14
14	Requiring quickness	4.16 ^{ab}	3.82 ^a	3.05 ^c	4.36 ^b	5.18 ^d	47.29***	.16
15	Requiring you obey rules	4.77 ^a	4.03 ^b	4.53 ^{ac}	4.59 ^a	4.11 ^{bc}	9.68***	.04
16	What you done becomes a benefit to you	3.10 ^{ab}	3.65 ^c	3.47 ^{ac}	2.99 ^b	4.68 ^d	27.56***	.10

Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU vd.

17	Giving a feeling that you are worthless	2.61 ^a	3.88 ^b	3.33 ^c	2.68 ^a	4.50 ^d	49.00 ^{***}	.16
18	Mobile	3.35 ^a	2.36 ^b	3.95 ^c	3.15 ^a	4.85 ^d	97.33 ^{***}	.27
19	Causing tension	3.55 ^a	4.95 ^b	4.31 ^c	3.06 ^d	5.49 ^e	120.42 ^{**}	.32
20	Including preventive measures	3.10 ^{ab}	2.46 ^c	3.53 ^a	3.05 ^b	3.07 ^b	19.61 ^{***}	.07
21	Under enforcement	2.59 ^{ab}	2.36 ^a	3.59 ^c	2.30 ^b	2.66 ^{ab}	26.68 ^{***}	.09
22	Travel easily from place to place	2.98 ^a	3.23 ^{ab}	3.44 ^{bc}	3.69 ^c	2.92 ^a	8.67 ^{***}	.03
23	Depend on mutual consideration	2.97 ^a	2.02 ^b	3.51 ^c	3.94 ^d	2.23 ^b	85.01 ^{***}	.25
24	Planned	3.42 ^a	2.36 ^b	3.06 ^a	3.42 ^a	2.36 ^b	38.39 ^{***}	.13
25	Putting pressure on you	3.03 ^a	4.77 ^b	4.04 ^c	2.80 ^a	4.88 ^b	112.37 ^{**}	.30
26	Directed to compensate the things that happened	2.95 ^a	2.69 ^a	3.45 ^b	2.86 ^a	2.67 ^a	10.61 ^{***}	.04
27	Including deterring rules	3.79 ^a	2.56 ^b	3.84 ^a	2.80 ^b	2.51 ^b	47.87 ^{***}	.16
28	Risky	3.10 ^a	4.86 ^b	4.22 ^c	3.58 ^d	5.23 ^b	86.21 ^{***}	.25
29	Chaotic	2.58 ^a	4.73 ^b	4.27 ^c	3.18 ^d	5.01 ^b	109.05 ^{**}	.30
30	Requiring patience	3.61 ^a	5.19 ^b	4.51 ^c	3.65 ^a	5.48 ^b	98.19 ^{***}	.28
31	Making irritated	3.13 ^a	5.06 ^b	4.23 ^c	3.25 ^a	5.27 ^b	118.54 ^{**}	.32
32	Requiring vigilance	4.08 ^a	5.25 ^b	4.72 ^c	4.10 ^a	5.42 ^b	63.13 ^{***}	.20
33	Requiring skillfulness	4.01 ^a	4.94 ^{bc}	4.74 ^b	4.13 ^a	5.27 ^c	33.08 ^{***}	.11
34	Harmonious	2.69 ^a	1.92 ^b	3.46 ^c	3.41 ^c	2.86 ^a	55.70 ^{***}	.18

A Short Scale of Traffic Climate Across Five Countries

35	Time consuming	3.24 ^a	4.52 ^{bc}	4.32 ^b	3.52 ^a	4.91 ^c	46.98 ^{***}	.15
36	Annoying	2.86 ^a	4.60 ^b	3.85 ^c	2.96 ^a	5.19 ^d	104.35 ^{**}	.29
37	Egalitarian	2.59 ^a	2.13 ^b	3.24 ^c	3.53 ^c	2.39 ^{ab}	41.83 ^{***}	.14
38	Safe	3.35 ^a	2.27 ^b	3.06 ^a	3.41 ^a	2.34 ^b	37.61 ^{***}	.13
39	Functional	3.76 ^a	2.33 ^b	3.26 ^c	3.42 ^{ac}	2.66 ^b	53.40 ^{***}	.17
40	Free flowing	3.36 ^a	2.41 ^b	3.02 ^a	3.21 ^a	2.90 ^a	22.71 ^{***}	.08
41	Requiring knowledge of traffic rules	4.66 ^a	4.23 ^{bc}	4.42 ^{ab}	4.26 ^{abc}	3.92 ^c	4.24 ^{**}	.02
42	Directing your behaviors	3.29 ^a	3.36 ^a	3.88 ^b	3.59 ^{ab}	3.89 ^b	6.08 ^{***}	.02
43	Unpredictable	2.83 ^a	4.72 ^b	4.01 ^c	3.30 ^a	5.06 ^b	93.91 ^{***}	.27
44	Dense	3.42 ^a	4.48 ^b	4.13 ^c	3.53 ^a	5.14 ^d	50.83 ^{***}	.17

Note: Bonferroni correction was used for pairwise comparisons. Different superscripts within rows are statistically different at $p < .05$ or better. *** $p < .001$; ** $p < .005$

Table 3.6. *The Means of the TCS Subscales (38 item) After Controlling for the Effects of Age and Gender, and ANCOVA Results in the Five Countries*

		Estonia	Greece	Kosovo	Russia	Turkey	F	η^2p
1	External affective demands	2.96 ^a	4.27 ^b	4.00 ^c	3.16 ^a	4.77 ^d	144.67 ^{***}	.36
2	Functionality	3.13 ^a	2.39 ^b	3.37 ^a	3.31 ^a	2.63 ^b	65.39 ^{***}	.20
3	Internal requirements	3.93 ^a	4.75 ^b	4.34 ^c	3.99 ^a	5.17 ^d	70.88 ^{***}	.22

Note: *** $p < .001$

Table 3.7. *The Means of the TCS Subscales (30 item) After Controlling for the Effects of Age and Gender, and ANCOVA Results in the Five Countries*

		Estonia	Greece	Kosovo	Russia	Turkey	F	η^2p
1	External affective demands	2.86 ^a	4.22 ^b	3.94 ^c	3.11 ^a	4.61 ^d	132.41 ^{***}	.34
2	Functionality	3.15 ^a	2.32 ^b	3.26 ^a	3.29 ^a	2.66 ^c	61.19 ^{***}	.19
3	Internal requirements	3.93 ^a	4.00 ^a	4.14 ^a	3.97 ^a	4.55 ^b	15.33 ^{***}	.06

Note: *** $p < .001$

Table 3.8. *The Means of the TCS Subscales (22 item) After Controlling for the Effects of Age and Gender, and ANCOVA Results in the Five Countries*

		Estonia	Greece	Kosovo	Russia	Turkey	F	η^2p
1	External affective demands	3.14 ^a	4.92 ^b	4.20 ^c	3.21 ^a	5.21 ^b	182.72***	.42
2	Functionality Internal	3.26 ^a	2.22 ^b	3.23 ^a	3.47 ^a	2.56 ^c	78.22***	.23
3	requirements	4.14 ^a	5.32 ^b	4.77 ^c	4.17 ^a	5.47 ^b	90.06***	.26

Note: ***p<.001

Table 3.9. *The Means of the TCS Subscales (16 item) After Controlling for the Effects of Age and Gender, and ANCOVA Results in the Five Countries*

		Estonia	Greece	Kosovo	Russia	Turkey	F	η^2p
1	External affective demands	3.04 ^a	4.78 ^b	4.15 ^c	3.10 ^a	5.06 ^b	182.77***	.42
2	Functionality Internal	3.25 ^a	2.28 ^b	3.27 ^a	3.30 ^a	2.77 ^c	59.73***	.19
3	requirements	4.33 ^a	5.52 ^b	4.86 ^c	4.29 ^a	5.53 ^b	83.13***	.24

Note: ***p<.001

4. Summary of the Results and Discussion

In the current study, the original version of the TCS was revised and the number of items was reduced. In order to develop the Mini-TCS, first, CFA was conducted for 38-item version and 30-item version separately for the five countries (i.e. Estonia, Greece, Kosovo, Russia, and Turkey). The present study aimed to use items with the highest loadings under the three factors. Items with loading higher than .40 (Stevens, 1996) that were common in all of the five countries were taken to develop a mini-TCS. After the elimination, based on the 38-item version, Mini-TCS with 22 items; and based on the 30-item version, Mini-TCS with 16 items were developed. Several fit indexes were used (i.e. χ^2 /degree of freedom ratio, RMSEA, CFI, and SRMR) to test the fitness of the models. When the results were considered for 38-item and 30-item versions, χ^2 /degree of freedom ratio and RMSEA had acceptable results; however, in both long versions, CFI had low values and SRMR had high values. The results of fit indexes for shorter versions with 22-items and 16-items yielded better results with acceptable and relatively acceptable values than longer versions. In addition, when the Cronbach's Alpha results for the four versions were evaluated, the values were lower for Mini-TCS versions than the original version of the TCS. Since the number of the items affect the Cronbach's Alpha values (Cortina, 1993), these results were not surprising. It should be noted that, Cronbach's Alpha values for the Mini-TCS were still acceptable.

The higher fit of the two versions of Mini-TCS (i.e. 22-item version and 16-item version) supported the three-factor structure of the original TCS developed by Özkan and Lajunen (2011). The better fit of the Mini-TCS indicated that the items in

A Short Scale of Traffic Climate Across Five Countries

the short versions capture the most important items of external affective demands, functionality, and internal requirements and can be called as the core items of the TCS. Since both 22-item and 16 item versions of the Mini-TCS showed good fit, researchers might use any of the two versions based on their research design and purposes. When the factor loadings and item based comparisons are taken into account together, “Stressful”, “Putting pressure on you”, “Chaotic”, and “Making irritated” items can be categorized as the core items of external affective demands dimension since they loaded on this factor in all versions of the TCS. Additionally, countries had significantly different scores for the stated four items. It can be inferred that, these four items might be important determinant items to interpret differences among different countries.

Another aim of the present study was to compare the perceived traffic climate between five countries. The differences between countries (i.e. Estonia, Greece, Kosovo, Russia, and Turkey) on items of the original TCS were investigated by using ANCOVA and all items showed significant differences among countries. Among 44 items, 17 of them showed larger effect size (higher than .20) (see Table 3.5). In general, Estonia and Russia did not show statistically significant differences from each other. Similarly, in general, Greece and Turkey did not show statistically significant differences from each other. In majority of the items, Kosovo showed statistically significant differences from other four countries. Among the 17 items with larger effect sizes, 16 of them had similar patterns. Estonia and/or Russia had the lowest scores, Greece and/or Turkey had the highest scores, and Kosovo had the middle scores. Based on these interpretations, it might be inferred that, the TCS is an effective tool to understand the similarities and differences in traffic contexts among different countries/cultures.

The differences between countries (i.e. Estonia, Greece, Kosovo, Russia, and Turkey) on the factors of longer versions of the TCS (i.e. 38 item and 30 item), and the Mini-TCS versions (i.e. 22 item and 16 item) were also investigated by using ANCOVA. Among the five countries, Kosovo had the middle scores in all analyses and differed from other four countries. It can be suggested that road users of Estonia and Russia had similar patterns. To illustrate, both samples showed highest scores on functionality dimension and lowest scores on external affective demands and internal requirements. Although they had a similar trend, the road traffic fatality rates of the two countries were different, which was 18.9 for Russia and 7 for Estonia per 100 000 people (WHO, 2015). On the other hand, Greece and Turkey had similar patterns, such as having the highest scores for external affective demands and internal requirements but they differed mainly on functionality dimension. Differently from Estonia and Russia, the road traffic fatality rates of Greece (9.1) and Turkey (8.9) were close to each other (WHO, 2015).

When the results were considered within the findings in the literature, it can be suggested that, the underlying reason behind the differences in road traffic fatality rates might not be only due to differences in perceived traffic climate. Özkan

Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU vd.

and Lajunen (2015) suggested that in macro level, traffic climate might influence road user behaviors and level of enforcements, which might influence road traffic accidents/fatalities. Although Estonia and Russia showed similarities in perceived traffic climate, they show differences in level of enforcements (WHO, 2015). Based on the report of WHO (2015), Estonia has a higher level of enforcement for traffic rules than Russia. The similar pattern was also observed for the item (27) “including deterring rules”. Hence, even the two cultures perceive their traffic climate similarly, Estonia has a lower traffic fatality rate, which might show that enforcements has a buffering role and is effective to decrease number of road traffic fatalities in Estonia. Another similar pattern was perceived for Greece and Turkey; however they mostly differed on the functionality dimension. The perceived law enforcements for traffic rules were different for Greece and Turkey (WHO, 2015), which was lower for Turkey than Greece. It can be inferred that, in Turkey perceived functionality of traffic climate and in Greece perceived law enforcements for traffic rules might have a buffering effect in decreasing number of road traffic accidents and fatalities. In order to test these relationships statistically, in future research, the indirect effect of traffic climate on road traffic accidents through perceived level of enforcements and road user behaviors might be studied.

Testing the applicability of a scale is a crucial step in development of a short version (Smith, McCarthy, & Anderson, 2000). Hence, testing the Mini-TCS in different samples from five countries highlights the stability of factor structures among different cultures. In the literature, the TCS was used with lower numbers of items (Zhang, Ge, Qu, Zhang, & Sun, 2018); however, the current is the first one verifying the factor structure of TCS cross-culturally by using CFA. In the current study, to develop the Mini-TCS, first, the core items of longer versions for the all five countries were identified. Second, CFAs were carried out for all versions and for the five countries, separately. Third, the patterns between the countries were investigated for both long and short versions. The similar patterns between long versions and short versions in ANCOVA results indicate stability across different countries. Since traffic climate is a term for all road user groups, and it was tested with different road user groups, the Mini-TCS can be used in all research working with sub-groups of road users. The two versions of the Mini-TCS (22 item and 16 item) can be used to evaluate traffic climate of countries and researchers can choose any of the short versions based on their research designs and purposes. At a practical level, since participants might be willing to complete shorter questionnaires, using the Mini-TCS might be an easier tool to complete than the longer version to evaluate traffic climate. Hence, it might be used in applied settings for professional drivers, students in driver schools, and research that includes a long questionnaire package to save time.

Author’s Note

The data that was used in this study were collected as part of a larger project named Traffic Safety Culture (TraSaCu) funded by European Union Horizon 2020

A Short Scale of Traffic Climate Across Five Countries

Research and Innovation Program under the Marie Skłodowska-Curie Grant Agreement Number 645690. Names of the countries are ordered alphabetically throughout the manuscript.

Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU vd.

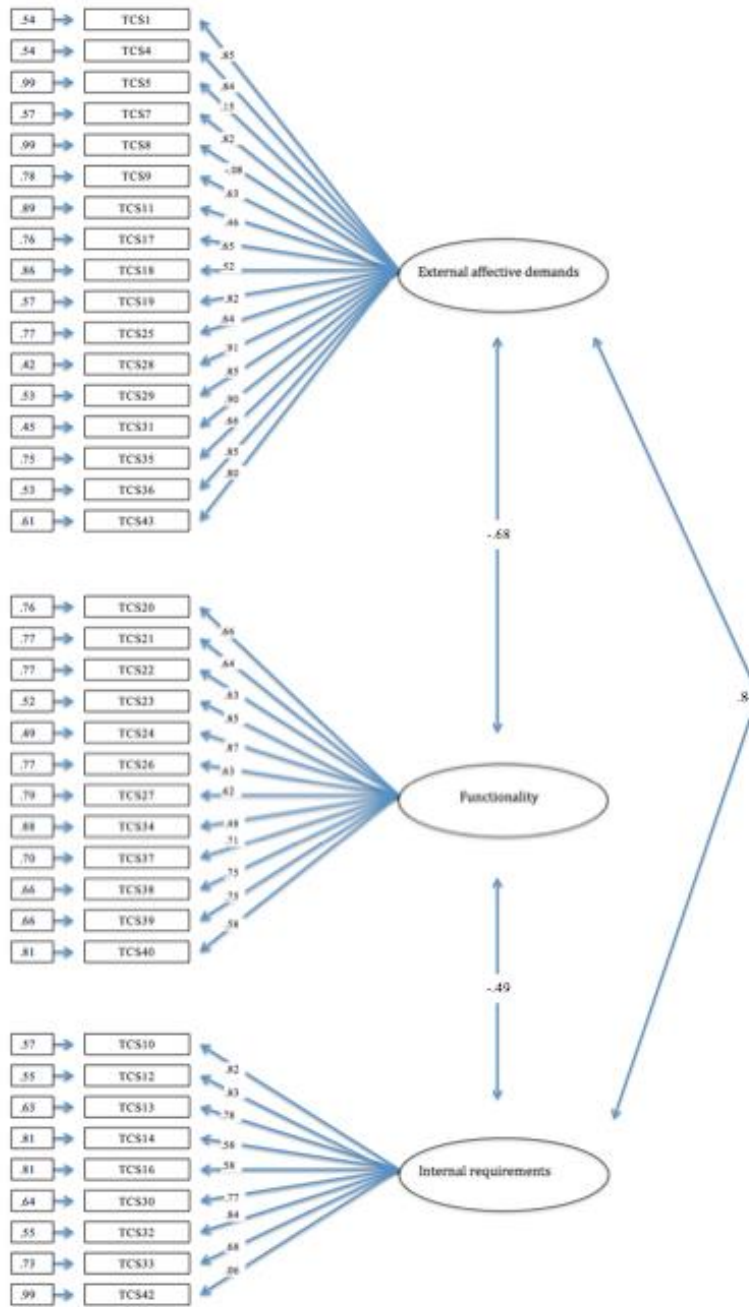

Figure 3.1. The TCS – 38 Item Structure in the Turkish Sample

A Short Scale of Traffic Climate Across Five Countries

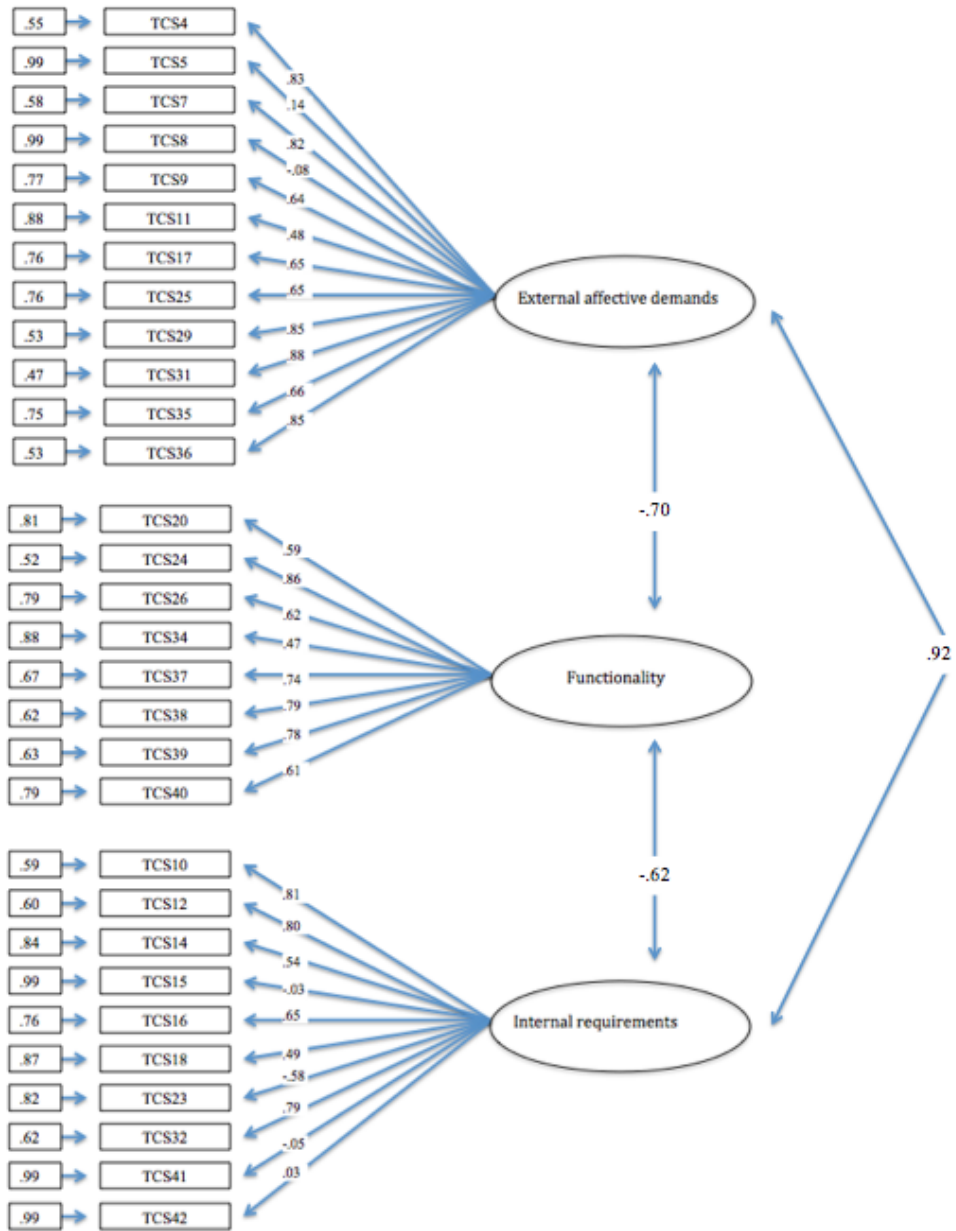

Figure 3.2. The TCS – 30 Item Structure in the Turkish Sample

Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU vd.

Figure 3.3. The Mini-TCS – 22 Item Structure in the Turkish Sample

A Short Scale of Traffic Climate Across Five Countries

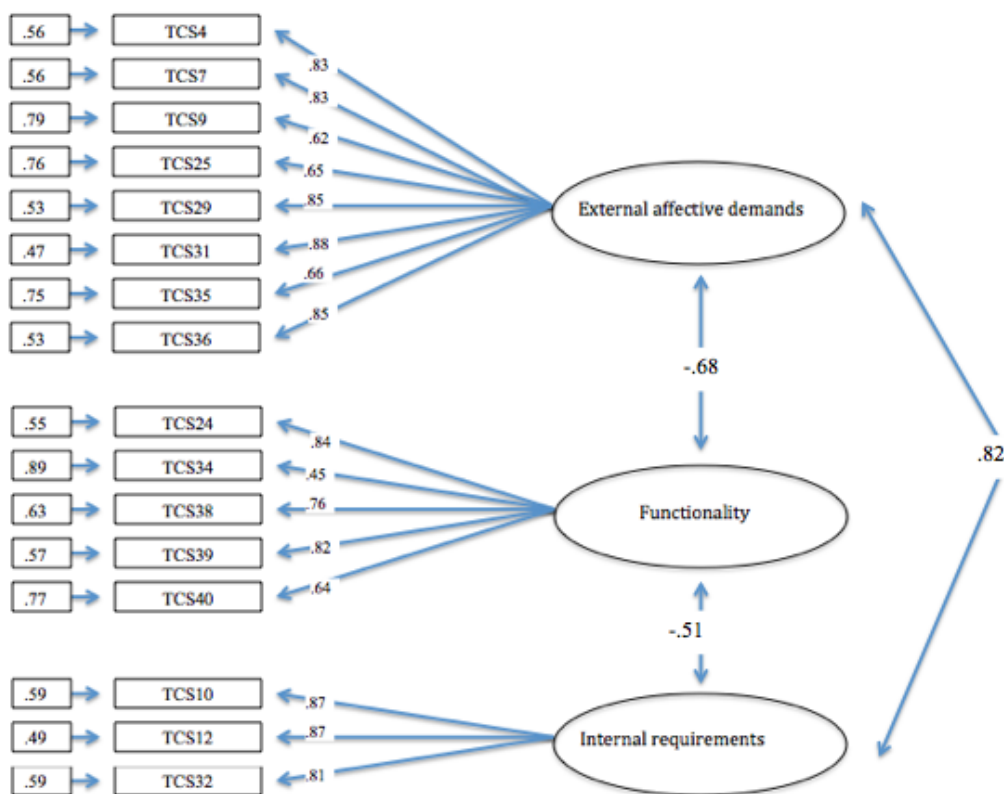

Figure 3.4. The Mini-TCS – 16 Item Structure in the Turkish Sample

References

Chu, W., Wu, C., Atombo, C., Zhang, H., & Özkan, T. (2019). Traffic climate, driver behaviour, and accidents involvement in China. *Accident Analysis & Prevention*, 122, 119-126.

Cortina, J.M. (1993). What is coefficient alpha? An examination of theory and applications. *Journal of Applied Psychology* 78, 98–104.

Gehlert, T., Hagemester, C., & Özkan, T. (2014). Traffic safety climate attitudes of road users in Germany. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 26, 326-336.

Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.

Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU vd.

- Lajunen, T., Parker, D., & Summala, H. (2004). The Manchester Driver Behaviour Questionnaire: A cross-cultural study. *Accident Analysis & Prevention, 36*(2), 231-238.
- Martinussen, L. M., Lajunen, T., Møller, M., & Özkan, T. (2013). Short and user-friendly: The development and validation of the Mini-DBQ. *Accident Analysis & Prevention, 50*, 1259-1265.
- Osberg, J. S., Stiles, S. C., & Asare, O. K. (1998). Bicycle safety behavior in Paris and Boston. *Accident Analysis & Prevention, 30*(5), 679-687.
- Özkan, T., & Lajunen, T. (2011). Person and environment: Traffic culture. In *Handbook of Traffic Psychology* (pp. 179-192).
- Özkan, T. & Lajunen, T. (2015). A general traffic (Safety) culture system (G-TraSaCu-S). *TraSaCu Project, European Commission, RISE Programme*.
<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.16515.20006>.
- Özkan, T., Lajunen, T., Chliaoutakis, J., Parker, D., & Summala, H. (2006). Cross-cultural differences in driving behaviours: A comparison of six countries. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour, 9*, 227-242.
- Russell, D. W. (2002). In search of underlying dimensions: The use (and abuse) of factor analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin, 28*(12), 1629-1646.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online, 8*(2), 23-74.
- Smith, G.T., McCarthy, D.M., & Anderson, K.G. (2000). On the sins of short-form development. *Psychological Assessment, 12*, 102-111.
- Solmazer, G., Azık, D., Findik, G., Üzümcüoğlu, Y., Ersan, Ö., Kaçan, B., ... & Pashkevich, M. (2020). Cross-cultural differences in pedestrian behaviors in relation to values: A comparison of five countries. *Accident Analysis & Prevention, 138*, 105459.
- Stevens, J. (1996). *Applied multivariate statistics for the social sciences* (3rd ed.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Üzümcüoğlu, Y., Özkan, T., Wu, C., & Zhang, H. (2019). How drivers perceive traffic? How they behave in traffic of Turkey and China?. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour, 64*, 463-471.
- Warner, H. W., Özkan, T., Lajunen, T., & Tzamalouka, G. (2011). Cross-cultural comparison of drivers' tendency to commit different aberrant driving behaviours. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour, 14*(5), 390-399.
- World Health Organization (2015). *Global Status Report on Road Safety*. World Health Organization. Retrieved from:
http://www.who.int/violence_injury_prevention/road_safety_status/2015/en/

A Short Scale of Traffic Climate Across Five Countries

- World Health Organization. (2016). *World Health Statistics 2016*. World Health Organization. Retrieved from:
http://gamapserver.who.int/mapLibrary/Files/Maps/Global_RoadTraffic_Mortality_2013.png
- Zhang, Q., Ge, Y., Qu, W., Zhang, K., & Sun, X. (2018). The traffic climate in China: the mediating effect of traffic safety climate between personality and dangerous driving behavior. *Accident Analysis & Prevention, 113*, 213-223.

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Dergi Hakkında

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi bünyesinde bulunan *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* yılda 2 kez (Nisan ve Ekim) yayımlanan hakemli, bilimsel bir dergidir. Dergide sosyal bilimlerin her alanına ait araştırmaya dayanan, sahasına katkı sağlayacak nitelikte bilimsel makalelere yer verilir. MKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin temel amacı; sosyal bilimler alanında çalışma yapan bilim insanlarının bilgi, deneyim, değerlendirme, görüş ve önerilerini paylaştıkları bilimsel bir platform oluşturmak, sosyal bilimler alanındaki çalışmalara ulusal ve uluslararası düzeyde katkıda bulunmaktır.

Yayın İlkeleri

Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Sempozyum, kongre gibi bilimsel toplantılarda sunulan çalışmaların hangi sempozyumda/kongrede, ne zaman ve nerede sunulduğu, yazının başlığına eklenen dipnot ile belirtilmelidir. Ayrıca, bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda, desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje/çalışma numarası verilmelidir. Gönderilen çalışmanın başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir.

Makalelerin açık dergi takip sistemi üzerinden gönderilmesi gerekir. Dergiye gönderilen yazılarda literatür güncel ve kapsamlı olmalı ve yazılar, kendi alanında uygun araştırma, yöntem ve modeller kullanılarak hazırlanmalıdır.

Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu esas alınmalı, yabancı terim ve kavramlar yerine olabildiğince Türkçe karşılıkları kullanılmalıdır. Türkçede henüz tam yerleşmemiş bazı terim ve kavramlar kullanılıyorsa bunların uluslararası literatürdeki karşılığı ilk geçtiği yerde parantez içinde verilmelidir.

Yazı Değerlendirme Süreci

Dergiye gönderilen çalışmalar ilk olarak editörler tarafından değerlendirilir. Bu aşamada, derginin amaç ve kapsamına uymayan, dil ve anlatım kuralları açısından zayıf, bilimsel açıdan kritik hatalar içeren, özgün değeri olmayan ve yayın politikalarını karşılamayan çalışmalar reddedilir. Uygun bulunan çalışmalar ise ön değerlendirme için çalışmanın ilgili olduğu alana yönelik bir alan editörüne gönderilir.

Alan editörleri çalışmaların, giriş ve literatür, yöntem, bulgular, sonuç ve tartışma bölümlerini dergi yayın politikaları ve kapsamı ile özgünlük açısından ayrıntılı bir şekilde inceler. Bu inceleme sonucunda uygun bulunmayan çalışmalar iade edilir. Uygun bulunan çalışmalar ise hakemlendirme sürecine alınır.

Çalışmalar içeriğine ve hakemlerin uzmanlık alanlarına göre alan editörleri tarafından iki hakeme gönderilir. Hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmez. Hakemlerin değerlendirmeleri sonucunda iki yayımlanabilir raporu alan makale, dergi

yönetimince uygun görülen bir sayıda yayımlanır. Hakem raporlarının birisinin olumlu, diğerinin olumsuz olması durumunda makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Bu durumda makalenin yayımlanıp yayımlanmamasına üçüncü hakemin raporuna göre karar verilir.

Hakemler tarafından düzeltme istenen yazılar gerekli düzeltmeler için yazarına geri gönderilir. Düzeltmiş metnin belirtilen sürede dergi sistemine yüklenmesi yazarın sorumluluğundadır. Düzeltmiş metin, gerekli olduğu hallerde değişikliği isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir. Dergi editörleri gerektiğinde makalede içeriği etkilemeyen küçük değişiklikler yapabilir.

Yayıma kabul edilen makalelerin, intihal yazılım programı kullanılarak benzerlik oranı kontrol edilir. Benzerlik oranı %20'in altında ise, yazı en kısa sürede Yayın Kurulunun belirleyeceği sayıda yayımlanır.

Yazının yayımlanması konusunda son karar, dergi editörlüğüne aittir.

MKÜ Sosyal Bilimler Dergisi Yazım İlkeleri

Gönderilen yazılar, Microsoft Word 2010 ve üstü programlarda (*.docx), Calibri yazı karakterinde, 10 punto ve tek satır aralığı ile yazılmış olmalıdır. Paragraflar arasında satır boşluğu bırakılmamalıdır. Paragraflar arası boşluk, paragraf öncesi 3 nk, paragraf sonrası 0 nk olarak düzenlenmelidir. Tablolarda ise otomatik boşluk kullanılmamalıdır. Paragraf girintileri 1 cm, kenar boşlukları alt ve üst kenarlarda 5,5 cm; sol ve sağ kenarlarda 4,5 cm olmalıdır.

Dergide yayımlanacak yazılar, aşağıda verilen yazım kurallarına ve örneklere göre yazılmalıdır. Verilen örneklerin dışındaki durumlar için Amerikan Psikologlar Birliği tarafından yayımlanan "Publication Manual of American Psychological Association (6th Edition) 2010" adlı kitapta belirtilen ilkeler (APA stili) dikkate alınmalıdır (Örnekler için http://library.nmu.edu/guides/userguides/style_apa.htm web adresine başvurulabilir.).

Yazıların sırasıyla öz, abstract, ana metin, (varsa) ekler ve extended abstract bölümlerden oluşması gerekir.

Başlık Sayfası

Başlık sayfasında Türkçe ve İngilizce başlık, yazar ad(lar)ı, kurum ad(lar)ı, Türkçe ve İngilizce öz ile anahtar kelimeler yer almalıdır. Başlık, en fazla 12 kelimedenden oluşmalı, 11 puntuyla, tamamı büyük ve koyu harflerle, satıra ortalanarak yazılmalıdır. Başlığın yazının içeriğini en iyi şekilde yansıtması gerekir. Başlıkta kısaltmalar kullanılmamalıdır.

Yazarların ad ve soyadları başlık satırının altında, ortalı biçimde, koyu (bold) karakterde olmalı. Adın ilk harfi büyük, diğer harfleri küçük; soyadın tamamı büyük harfle yazılmalıdır. Yazarların çalıştığı kurum, adlarının altına yazılmalıdır. Birden fazla yazarlı makalelerde yazar-kurum adları alt alta yazılmalıdır.

Türkçe ve İngilizce öz ile anahtar kelimeler, 10 punto ve italik harflerle, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Öz 150-200 kelime uzunluğunda olmalıdır. Özde

çalışmanın kapsamı, amacı, yöntemi ve sonucu kısaca verilmelidir. Özden sonra 3-5 anahtar kelime yazılmalıdır.

Türkçe Ana Metin

Çalışmalarda sırasıyla *giriş, yöntem, bulgular, tartışma* bölümlerine yer verilir.

❖ **Giriş** bölümünde, yapılan çalışma ile ilgili olarak güncel literatürdeki temel kavramlar, kuramsal gelişim ve yaklaşımlar ile araştırmadaki problem durumu, amaç, denenceler (hipotezler) varsayımlar (sayılılar), sınırlılıklar vb. yer almalıdır. Bu bölüm yeni bir sayfadan başlatılmalıdır.

❖ **Yöntem** bölümünde, araştırmada kullanılan evren, örneklem, veri toplama araçları, veri çözümleme teknikleri, işlem aşamaları vb. açıklanmalıdır.

❖ **Bulgular** bölümünde, araştırma problemiyle / denencelerle ilgili olarak ulaşılan sonuçlar verilmelidir.

❖ **Tartışma** bölümünde, araştırma bulguları daha önceki araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırılarak açıklanmalı, tartışılmalı, yorumlanmalı ve sonuç/sonuçlara bağlı olarak öneriler dile getirilmelidir.

Metindeki tablo, grafik ve şekillere sıra numarası verilmeli, isimleri üstte yazılmalıdır. Tablolarda dikey çizgi kullanılmamalı, sadece üstten iki alttan tek olmak üzere 3 yatay çizgi kullanılmalıdır.

Örnek:

Tablo 1: Sanat Kategorisindeki Metaforların Frekans ve Yüzde Dağılımları

Metafor	f	%
Yapboz	5	33.3
El Sanatları (Örgü ve dikiş)	2	13.3
Resim	7	46.6
Tual	1	6.6
Toplam	15	100

Tablolar sayfa sınırlarını aşmamalıdır. Büyük tablolarda gerekirse yazı puntosu küçültülebilir veya sayfa yapısı yatay hale getirilebilir.

Kaynakça

Kaynakça, "Kaynakçanın Düzenlemesi" başlığı altında verilen örneklere uygun biçimde düzenlenmelidir.

(Varsa) Ekler

Araştırmanın anlaşılır olmasında önemli bir işleve sahip olan ölçek, belge, resim vb. ek olarak verilebilir. Ekler Ek-1,Ek-2, şeklinde numaralandırılmalı ve metin içinde bu numaralarla atıf yapılmalıdır.

Extended Abstract (Uzun Özet)

Türkçe yazılmış makalelerin Kaynakça bölümünden sonra İngilizce Extended Abstract eklenmesi gerekmektedir. (İngilizce yazılmış makalelere Türkçe uzun özet eklenmeyecektir). Uzun özet, 750-1000 kelime arasında olmalıdır. Derginin esas

metin için geçerli olan biçimsel yazım özellikleri uzun özet için de geçerlidir. Extended Abstract, "Introduction", "Method" ve "Result and Discussion" alt başlıklarını içermelidir. Uzun özeti İngilizce dil kontrolü (proofreading) yazarın sorumluluğundadır. Özeti dil açısından yetersiz olan makaleler düzeltilene kadar yayımlanmayacaktır.

Metin içindeki **başlıklar ve alt başlıklar** şu şekilde düzenlenmelidir:

✓ Birinci Derecedeki Alt Başlık: İlk harfi büyük diğer harfleri küçük tamamı **kalın** harflerle, paragraf başından başlayacak şekilde.

Örnek: **Giriş**

✓ İkinci Derecedeki Alt Başlık: Sadece ilk harfleri büyük ve tamamı **kalın ve italik** harflerle.

Örnek:

Çalışmanın Amacı

✓ Üçüncü Derecedeki Alt Başlık: Sadece ilk harfleri büyük ve tamamı italik harflerle.

Örnek: *Türkçede Kişi Zamirleri*

Bütün başlıklardan önce bir satır boşluk bırakılmalıdır.

Metin İçinde Atıf Yapma

✎ Metin içinde kaynaklara atıf yapılırken yazarın/yazarların soyad(lar)ı, ilgili yayının basım yılı ve sayfa numarası kullanılır. Yazarın soyadı ile eserin basım yılı arasına virgöl (,) sonra iki nokta konularak sayfa numarası yazılır.

Örnek: Konuşma sırasında yapılan bir hareket, bir toplumda mesajın etkisini artırırken diğerinde tam tersi bir etki yaratabilir (Baltaş, 1998: 46).

✎ Atıf yapılan eserden bir bölüm aynen aktarıyorsa bu bölüm tırnak işareti (" ") kullanılarak gösterilmeli ve atıf yapılan eserin basım yılından sonra iki nokta (:) konularak alıntının yapıldığı sayfa numarası da yazılmalıdır. Yazarın adı cümlenin bir parçası olarak söyleniyorsa yayın yılı ve sayfa numarası parantez içinde ismin hemen yanında yer almalıdır.

Örnek: Korkmaz'a (2007: 68) göre dil bilgisi, "çeşitli düzeydeki okullarda, Türkçenin ses, şekil ve cümle yapısı ile cümlenin öğeleri arasındaki anlam ilişkilerini öğreten bilgi dalıdır."

✎ Yazar sayısı 3 ile 5 arasında ise ilk atıfta, yazar soyadları eserdeki sıraya göre verilir. Aynı esere daha sonra yapılacak atıflarda ise sadece ilk yazarın soyadı yazılır ve Türkçe yazılarda "ve diğer."; İngilizce yazılarda "et al." kısaltması kullanılır.

Örnek: 1936 yılında hazırlanan İlkokul Türkçe Programı'nda, okuma yazma öğretiminin basit kelimelerden başlayarak gerçekleştirilmesi kabul edilmiştir (Çelenk, Tertemiz ve Kalaycı, 2000).

5'ten fazla yazarlı eserlere ilk atıftan itibaren ilk yazarın soyadı ile birlikte, Türkçe yazılarda "ve diğer."; İngilizce yazılarda "et al." kısaltması kullanılır.

Örnek: Böylece anlatılan bilgiler çok daha kolay anlaşılır ve kalıcı hâle getirilir (Korkmaz ve diğer., 1995).

Aynı bilgi için birden fazla esere atıfta bulunuluyor ise kaynaklar cümle sonunda parantez içinde, aralarına noktalı virgül konularak, kronolojik sıralama ile verilmelidir.

Örnek: *Okul yöneticilerinin öğretmenlere oranla daha fazla strese maruz kaldıklarını belirten çalışmalar da vardır (Savery, 1993; Feitler, 1996).*

 Atıf yapılan eser bir kurum adına hazırlanmışsa ilk atıfta, kurumun açık adı, yanında kısaltması, basım yılı ve sayfa numarası verilir. Daha sonraki atıflarda kurumun açık adı değil sadece kısaltması kullanılır.

Örnek: (Türk Dil Kurumu, [TDK], 1997)
(TDK, 1997)

 Bir yazarın aynı yıla ait iki ayrı eserine atıf yapılıyorsa bu yayınların yıllarına bir harf eklenir.

Örnek: (Aydın, 1998a)
(Aydın, 1998b)

 Doğrudan ulaşılamayan bir yayına metin içinde atıf yapılırken bu kaynakla birlikte alıntının yapıldığı kaynak da aşağıdaki gibi belirtilmelidir.

Örnek: ... (Karahan, 1985'ten aktaran Gündüz, 1998)

Kaynakçanın Düzenlenmesi

Çalışmanın sonunda kullanılan tüm kaynaklar alfabetik sırayla aşağıdaki ilkelere uygun olarak verilmelidir.

Tek yazarlı kitap

Onan, B. (2013). *Dil eğitiminin temel kavramları*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Çok yazarlı kitap

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Editörlü kitap

Kırkılıç, A. ve Akyol, H. (Ed.). (2009). *İlköğretimde Türkçe öğretimi*. (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Kurum yazarlı kitap

Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe sözlük*. (8. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Çeviri kitap

Bloom, B. J. (1998). *İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme*. (Çev.: Durmuş Ali Özçelik). İstanbul: MEB Yayınevi.

 Sürelî yayınlardaki makale

Güzel, A. (2006). Edebiyat eğitiminde amaçlar ve bu amaçlara yönelik yöntem, teknik ve örnek uygulamalar. *Millî Eğitim*, 196, 85-105.

 Editörlü kitapta bölüm

Göçer, A. (2009). Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme. (Ed: A. Kırkkılıç ve H. Akyol), *İlköğretimde Türkçe öğretimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s. 477-551.

 Basılmış sempozyum ve kongre bildirisi

Huber, E. ve Uzun, L. (2000). Dilbilim alanında Türkçe yazılan bilimsel metinler üzerine gözlemler. *XIII. Dilbilim Kurultayı (13-15 Mayıs 1999) Bildirileri*, (Ed.: A. S. Özsoy ve E. E. Taylan) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 201-215.

 Gazete Yazısı

Akyol, T. (2001, Aralık 24). Edebiyat Tartışması. *Milliyet*, s. 12.

 Tez

Uzun, L. (1992). *Köktürk metinleri üzerine bir metindilbilimsel çalışma: Kullanımbilimsel ve biçimbilimsel görünüşleriyle*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

 Elektronik dergilerdeki / veri tabanlarındaki makale

Brewster, C., & Railsback, J. (2002). Fullday kindergarten: Exploring an option for extended learning. (ERIC Document Reproduction Service No. ED472733). (Erişim Tarihi: 18.09.2008)

Arajji, R. Y., & Lang, K. R. (2008). Avatar business value analysis: a method for the evaluation of business value creation in virtual commerce. *Journal of Electronic Commerce Research*, 9, 207-218. <http://www.csulb.edu/journals/jecr/> (Erişim Tarihi: 15.09.2008)

 Basılmamış ders notları, yayımlanmamış bilimsel toplantı bildirileri kaynak olarak gösterilmez.

MKÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Web Adresi / Web: : <https://dergipark.org.tr/mkusbed>

E-posta / E-mail: mkusbed@gmail.com

İletişim Adresi / Adress: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Tayfur Sökmen Kampüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Antakya / Hatay / TÜRKİYE

Telefon / Phone: + 90 326 2455812 **Faks / Fax:** + 90 326 2455811